GRAMMATYKA
ŁACIŃSKA

wydana

przez

A. Poplińskiego,
Professora przy Gymnazyum katol. Poznańskiém.

W POZNANIU i BYDGOSZCZY.
Nakładem E. S. Mittlera.
1835.

BIBLJOTEKA UNIW. W POZNANIU
II
149881

Dar Ministerstwa
Bibl. Gimn. Kalisz - Warszawa

GRAMMATYKA
ŁACIŃSKA

wydana

przez

A. Poplińskiego,
Professora przy Gymnazyum katol. Poznańskiém.

W POZNANIU i BYDGOSZCZY.
Nakładem E. S. Mittlera.
1835.

149881.II

BIBLJOT. UNIW. POZN.

W POZNANIU
czcionkami *Wilh. Deckera* i spółki.

1922.9316a

PRZEDMOWA.

W innym kraiu gdy nowe iakie dzieło wychodzi, zmuszony iest autor usprawiedliwić się przed sądem światłéy publiczności, dla czego pomimo nieprzeliczonego mnóstwa książek w téy lub owéy nauce używanych, iuż i tak przeładowaną literacką nawę nowym obarcza płodem; albowiem ieżeli praca iego nieznanych dotąd nie otwiera widoków lub trafnieyszym układem nie ułatwia poięcia nauki, prędzéy na naganę aniżeli na pochwałę zasłuży. Tego zarzutu, przy szczupłéy nader liczbie Grammatyk łacińskich i w ogóle małéy ilości dzieł polskich obecnie wychodzących, obawiać się nie mam przyczyny Ztemwszystkiem mogę i ia przytoczyć pobudkę, która mnie do wydania ninieyszego pisma skłoniła.

Grammatyka Zumpta, iak wiadomo, takiéy nabyła wziętości, że nietylko prawie po wszystkich niemieckich ale i innych gymnazyach powszechnie przyiętą została. Uczony bowiem Autor tak gruntowną w niéy rozwinął naukę, tak rozległą znaiomość pisarzów klassycznych, tak zdrową i ściśłą krytykę, iż praca iego iak naypomyślnieyszym uwieńczona skutkiem, naypierwsze mu słusznie między badaczami mowy rzymskiéy zapewnia mieysce. Kiedy rzeczona Grammatyka w gymnazyach naszéy prowincyi zaprowadzoną została, wymagała exystencya w gymnazyum poznańskiem czterech w ówczas oddziałów polskich, a może i potrzeba mniéy w ięzyku niemieckim biegłych uczniów, odpowiedniéy polsko-łacińskiéy Grammatyki. Prawda że od zaięcia się mego tą pracą okoliczności nieco się zmieniły; wyszła tymczasem Grammatyka Bartosze-

wicza, pierwsze Zasady Muczkowskiego, trzecie wydanie Gram. Troiańskiego; iednakże przekonanie, że początkowy zamiar może i teraz ieszcze do ułatwienia nauki ięzyka łacińskiego młodzieży polskiéy posłużyć, rzeźwiło ochotę moię, iż wytrwałem do końca i przywiódłem do skutku tę mozolną pracę.

Głównym moim przewodnikiem był Zumpt, którego się stale w całym układzie méy Grammatyki trzymałem, gdzie atoli albo iasność, albo zupełność, alboli też duch ięzyka polskiego tego wymagać się zdawał, nie wahałem się zboczyć z bitéy drogi, gdy inną pewniéy do zamierzonego celu doyść spodziewałem się; ieżeli iednak niewprawnemu do trudnego autorskiego zawodu zdarzyło się niekiedy zbłądzić między manowce, tem się iedynie pocieszam, że głośne zalety mego uczonego Przewodnika, zdołaią pokryć a przynaymniéy zmieyszyć moie własne usterki. Zamiarem moim było nie tłumaczyć, lecz układać Grammatykę. Że także i z wymienionych dzieł polskich, a mianowicie powszechnie używanéy Grammatyki Troiańskiego wiele korzystałem, sądzę, iż to raczéy za zaletę aniżeli za błąd pismu moiemu poczytane będzie. —

Jakkolwiek wszelkiego dołożyłem starania, aby pracę moię iak naypożytecznieyszą uczynić, ztemwszystkiem kiedy zważę słabość sił moich, iako też obecny stan Grammatyki łacińskiéy, widzę iak daleki iestem od zamierzonego celu. I ta nauka uległa iak i inne w ostatnich czasach ogromnym zmianom. Swieże usiłowania uczonych, wydobywaiących z porównywania rozlicznych ięzyków ogólne i iednostayne mowy ludzkiéy prawidła, nie mogły pozostać bez ważnego wpływu i na Grammatykę ięzyka łacińskiego; iakoż wprawiły ią w pewien rodzay fermentacyi, z którego zwolna tylko wybić się i zupełnie wyiaśnić potrafi. Lecz naywiększą przeszkodą do udoskonalenia téy nauki iest dotąd brak krytycznego textu klassycznych autorów, na których przecie, iako na filarach, cała się grammatyczna budowa opierać musi. Gdy nareszcie pomnę, że piszącemu krytyczną grammatykę łacińską, zna-

iomość całego *Corpus Grammaticorum* niezbędnie iest potrzebną i przeglądam całe to niezmierzone okiem pole głębokiéy uczoności, muszę wyznać, że dziełko moie za nieudolną tylko w téy mierze uważam probę, z którego może dopiero w przyszłości coś lepszego wyrobić zdołam. Zbyteczną atoli byłoby rzeczą zwracać niewcześnie bacznych krytyków uwagę na niedokładne téy grammatyki zarysy (ile że w takowym razie nayprędzéy skorey usługi pewnym być można); to tylko nadmienić wypada, że i zewnętrzne okoliczności w rozwinięciu dzieła na przeszkodzie stanęły. Pomimo tego iednak nie żal mi dotychczas podiętéy pracy i mam mocną nadzieię, iż ta nie iednemu do nabycia znaiomości mowy rzymskiéy, zwłaszcza pod przewodnictwem światłego nauczyciela, posłużyć może; a gdyby mi nawet i ta naysłodsza pociecha odiętą być miała, niech wtenczas chęć szczera przysłużenia się ziomkom stanie za uczynek, i choćby dla saméy tylko mozolnéy pracy powinnie przyiętą będzie. Z resztą gdyby się okazała potrzeba zrobienia dla klass niższych wyciągu z téy obszernieyszéy niż inne Grammatyki, nie byłoby trudno odpowiedzieć temu życzeniu; tymczasem niechay położone gwiazdki i rozsądek nauczyciela początkuiącym naywaźnieysze reguły wskazuią.

Aby uyść zarzutu iuż nie nowości, ale raczéy staroświeczczyzny, oświadczam, iż iedynie dla tego starodawną Januszowską zatrzymałem ortografią, że się naybardziéy do łacińskiéy zbliża; wiedząc albowiem z doświadczenia, iak dalece zwyczayna nowa pisownia młodzież w łacinie bałamuci, iak długo nauczyciel nad odwyknieniem od niéy z uczniami pracować musi, chciałem temu zapobiedz, zatrzymuiąc niezmienione, ile bydź może, wyrazy łacińskie. Zdaie mi się, że wzgląd ten iest równie ważny, aby mnie w oczach światłych nauczycieli usprawiedliwił, iak ów uczonego Historyka, który dla rozróżnienia tylko iednako brzmiących imion historycznych, ieszcze daléy zmianę pisowni posunął.

Nie pozostaie mi nic więcéy iak nayżywszą wynurzyć wdzięczność uwielbienia godnym Professorom Zumpt i Lange, którzy mi iuż do druku przystępuiącemu odciśnięte arkusze nowego (szóstego) wydania Grammatyki z prawdziwie szlachetną uprzeymością przesyłać raczyli. I Wam, Szanowni Mężowie, czcigodny Dir. Wendt i drodzy koledzy Profess. Wannowski i Łożyński nayczulszą wdzięcznego serca winien iestem złożyć podziękę, żeście mnie w ślizkim zawodzie grammatycznych trudów radą Waszą wspierali, światłem Waszem oświecali i wiele się niezmordowanem poświęceniem do ulepszenia ninieyszego dzieła przyłożyli.

WSTĘP.

1. Grammatyka Łacińska iest to systematyczny zbiór reguł, czyli prawideł, naukę ięzyka Łacińskiego ułatwiaiących. — Reguły te zasadzaią się na ogólnych (wszystkim ludziom wspólnych) prawach rozumu ludzkiego i na analogii, to iest: na iednostaynem i iednozgodnem wyrażaniu myśli naycelnieyszych pisarzy, a mianowicie autorów złotego wieku. 1

2. Grammatyka uważa ięzyk albo zewnętrznie albo wewnętrznie; zewnętrznie, kiedy uważaiąc ięzyk iako przedmiot podpadaiący pod oczy i słuch, uczy, iak go wymawiać i pisać należy. Ztąd powstaią: *Orthoëpia* czyli Nauka dobrego wymawiania, do któréy także *Prosodia* czyli Iloczas należy; i *Orthographia* czyli Pisownia, podaiąca prawidła dobrego pisania. 2

3. Zważaiąc wewnętrznie naturę i znaczenie ięzyka, widzimy, iż on iest obrazem myśli oddawanych za pomocą urobionych i zrozumiałych głosów. Składa się zaś z poiedyńczych wyrazów (*voces vel partes orationis*), formuiących zdania, myśli czyli sądy nasze, które znowu do składu całych szeregów myśli czyli periodów (ciągłéy mowy) wchodzą.

4. Jak poiedyńcze słowa, stósownie do rozmaitych względów, które w związku z innemi wyrażać maią, przybieraią rozmaite zakończenia czyli *flexie*; tak téż całe zdania, dla tychże samych względów i stosunków, ulegaią pewnemu rządowi i szykowi. Ztąd powstaią dwa główne oddziały Łacińskiéy Grammatyki, to iest: Formowanie czyli Nauka o Odmianie wyrazów, iako części mowy uważanych, do któréy także *Etymologia* (Zródłosłów), wywodząca pochodzenie i znaczenie wyrazów pochodnych należy. Powtóre: *Syntaxis* (Składnia) ucząca składać poiedyńcze wyrazy w zdania i *periody*.

Część I.

Orthoëpia vel Orthophonia.

I. O Głoskach a mianowicie o Samogłoskach, Spółgłoskach i Dwugłoskach.

3 1. Mowa ludzka składa się z poiedyńczych wyrazów, te zaś z Syllab, to iest głosów iednym otworem ust wymówionych. W syllabie znowu rozróżniamy Litery (głoski), albo ostateczne pierwiastki mowy ludzkiéy.

2. Jedne z tych liter brzmią wolno z gardzieli, (tak, że do ich wyrobienia mało się inne narzędzia głosowe np. ięzyk, podniebienie, zęby, wargi przyczyniaią) i nazywaią się Samogłoski *(Vocales).* Inne urabiaią się dopiero za pomocą wspomnionych narzędzi głosowych i nazywaią się Spółgłoski *(Consonantes),* ponieważ tylko w połączeniu z samogłoską wymawiać się mogą. — Nareszcie dwie samogłoski w ieden głos zlane, który zaczęty od pierwszéy, na drugiéy się kończy, nazywa się Dwugłoską *(Diphthongus).*

4 * 3. W łacińskim ięzyku są następuiące litery:

A. B. C. D. E. F. G. H. J. (K). L. M. N O. P. Q. R. S. T. U. (Y.) (Z.)

a) Z tych Samogłoski *(Vocales)*: *a, e, i* (*y*) *o, u.*

b) Dwugłoski (*Diphthongi*): *ae, oe, au, eu.*

c) Wszystkie pozostałe są Spółgłoski (*Consonantes*), które się dzielą w łacinie na: Płynne *(liquidae)*, dla łatwego, wybitnego wymawiania tak nazwane, iakiemi są: l, m, n, r; i na: Niemе *(mutae)*, noszące to nazwisko dla tego, że ich żadną miarą inaczéy, iak tylko za pomocą samogłoski wymówić nie można; tu należą wszystkie pozostałe spółgłoski, dzielące się znowu ze względu na organ, którym się wymawiaią 1. na war-

gowe *(labiales)* v, b, p, f, 2. Gardłowe *(gutturales)* g, c, (k) qu. 3. Językowe *(linguales)* d, t. Głoska sycząca: *s* nazywa się: półpłynna *(semiliquida)*.

Głoski: *x*, *z* (z greckiego) są właściwie podwoynemi spółgłoskami *(duplices)*; albowiem *x* powstało z *cs*, *ks*, *gs*, *qs*, np. *adspexi* za *adspecsi*, *cinxi* za *cingsi*; zaś *z* powstało z *sd* lub *ss*.

Do podwóynych społgłosek policzyćby można także *j*, ponieważ mieysce podwoynego i zastępuie (patrz 16.).

A. *Uwagi nad Samogłoskami i Dwugłoskami.*

a) *U* podobnie iak *J* były początkowo tylko samogłoski; dopiero późniéy przez prędsze wymawianie na spółgłoski się zamieniły. Dla tego np. *navis* brzmiało początkowo *nau-is*, ztąd z *nauta* powstało *navita*, dla tego: *i am*, *Pompe i us* zmieniło się w *jam*, *Pompejus*. 5

Litery te nietylko są spółgłoskami, ilekroć opieraią się na następuiącéy samogłosce, zaczynaiąc syllabę, w którymto razie piszą się dla różnicy *j*, *v*, np. *jus*, *injuria*, *conjicio*, *uva*, *vale*; ale nadto, dla wiersza, i tam, gdzie zwyczaynie są samogłoskami np. *fluvius*, *aries*, *abies*, *tenuis* (—∪∪), może brzmieć, aby uiąć iedney syllaby: *fluvjus*, *arjes*, *abjes*, *tenvis* (—∪). I na odwrót Społgłoski: *j*, *u*, zmienić się znowu mogą w wierszach na Samogłoski, aby iednę syllabę wyrazowi przysporzyć, kładąc rozdzielnik (vide 6) np. *solvit*, *silvae*, *Cajus*; będą trzyzgłoskowe: *solüit*, *silüae*, *Caïus*. Ztąd łatwo sobie wytłomaczyć, że Rzymianie używali w piśmie tylko iednego znaku dla wyrażenia tych samogłosek i społgłosek, to iest: J. V. — Ponieważ w greckim *ι υ* są tylko samogłoskami przeto pisać należy: *Jocaste*, *Jambus*, *Jones*, *Laius*, *Agaue*, *euoe*, a zatém też z *praeposic*yami: *ab* (nie *a*) *Jonia*, *ex Jonia*. Nie które iednak greckie piszą się w łacinie przez *j* np. *Grajus*, *Ajax*, *Maja*, *Troja*, *Achaja*.

Co się zaś tyczy brzmienia *U*, to podług wszelkiego podobieństwa zbliżało się do *i*, to iest brzmiało iak *ü*, co wnieść można z zamian tych obu samogłosek w Dat. i Ablat. Decl. IV. np. *portubus* za *portibus*; w starożytnych formach *Superlati*wu np. *optumus*, *maxumus*, *pulcherrumus*, toż *finitumus*, *decumus*; także w przestarzałych: *lubet*, *lubido*, *clupeus*, *carnufex*, *inclutus*, *lacruma*, *satura* za *libet* etc. (vide 6.) Dla tego też to brzmienie mieszano z *y* i pisano: Sulla i Sylla.

Y (ypsīlon) znayduie się tylko w wyrazach, które z greckiego ięzyka do łaciny niezmienione przyięte zostały np. *syllăba*, *pyramis*, *Cyrus*; zmienione albowiem straciły y np. *silva* (ὕλη), *lacrima* (δάκρυον). Dawni Rzymianie nie znali *y*, pisali więc *i* lub *u*, gdzie późniéy *y* zaprowadzono.

6 *b*) Dwugłoski *ae*, *oe* brzmią iak *e*, ostatnia przedłużaiąc i zaokrąglaiąc bardziéy usta np. *aetas*, *poena*. Kiedy obie samogłoski w tych dwugłoskach oddzielnie wymawiać się maią, to na znak kładą się nad drugą dwa punkta ¨ *puncta diaereseos*, rozdzielniki zwane np. *aër*, *coëmere* (patrz 5.)

α. Dwugłoska *eu* znayduie się oprócz greckich wyrazów tylko w *ceu*, *seu*, *neu*, *heu* (*eheu*), *heus*; w wyrazie *neuter* brzmiały podobno obiedwie samogłoski z osobna: *nĕŭter*; w wierszu atoli może być dwugłoską: *neuter*. Podobnie wyrazy greckie brzmiały właciwie częścią *e͡us*, częścią *ĕus*, iak: *Orpheus*, *Prometheus*, (patrz 56: 3.) — W innych wyrazach łacińskich obie te samogłoski osobno wymawiay: *aurĕus*.

β. Prócz Dwugłosek: *ae*, *oe*, *eu* są ieszcze w łacinie: *ei*, *oi*, *ui*; lecz te znayduią się tylko w wykrzyknikach: *hei*, *eia*, *oiei*, *hui*; i gdy: (co się w wierszach zdarza) *de͡in*, *pro͡in*, *huic*, *cui*, (*per Synaeresim*) w iednę się ściągaią syllabę (patrz 9, 3).

γ. Zdaie się, że Dawni dwugłoski *ae*, *oe*, iako dwie osobne samogłoski wymawiali, dla tego téż w starożytnéy łacinie pisano i wymawiano: *ai*, *oi*, zamiast *ae*, *oe* i dla tego łacinnik greckie: αι, οι wyraża przez *ae*, *oe*.

Podobno i greckie ει tak się wymawiało, że obiedwie samogłoski zatrzymywały swoie brzmienie; albowiem Łacinnicy, którzy tego *diphthongu* nie maią, zastępuią go raz przez *e*, drugi raz przez *i*. I tak przed spółgłoskami piszą i np. *eclipsis*, *Clitus*; zaś przed samogłoskami częścią *e*, częścią *i* np. *Aenēas*, *Medēa*, *Iphigenīa*, *elegīa*; dla tego znayduiemy: *Alexandrea* i *Alexandria*, *Thucydideus* i *Thucydidius*, *Areopagus* i *Ariopagus*, *Darius* i *Dareus* (patrz 14). — Nawet krotkie *i* w łacińskich wyrazach zamienia się niekiedy na *e* np. *intellego* obok *intelligo*, *caerimonia* obok *caeremonia*.

δ. W łacińskich wyrazach pisano dawnemi czasy przed ustaleniem teraźnieyszéy zwyczaynéy *orthographii*: *ei* zamiast i długiego, np. *heic* za *hīc* tu, *queis* za *quis*(*quibus*), *eidus* za *idus*; i w *Accus. plur.* Dekl. III. (patrz 81. 4) np. *omneis*, *arteis*, które *omnīs*, *artīs* mieć mogą, zkąd powstało zwyczayne: *omnēs*, *artēs*.

Tym sposobem wiele przestarzałych form późniéy sprostowało się i ieżeli takowe dotychczas w wydaniach dawnieyszych autorów

np. *Plauta*, *Terentiusza*, *Sallustiusza* zatrzymane zostały, pochodzi to z historycznych względów, aby wiernie i skrupulatnie oddawać owczesną pisownią, nie zaś, aby ie naśladować. Teraźnieysza albowiem łacina stósować się powinna, pod względem wymawiania i *orthographii*, do ostatniego podania grammatyków, którzy nam iuż wykształcony i czysty ięzyk, nie zaś gruby i gminny przekazali.

ε. Do przestarzałych form należy ieszcze: *vo* za *vu* np. *volt*, *volnus*, *revoltus*, *avom*, *servom* a nawet w *Nom. avos* za *avus*.

Nareszcie gminne wymawianie: *au* iak *o* (iak w francuzkiém) np. *plostrum* za *plaustrum*, *plodo* za *plaudo*, utrzymało się w *plostellum*; w innych pociągnęło za sobą zmianę znaczenia; i tak: *codex* znaczy tablicę do pisania, rękopism; *caudex* pniak; *lautus* wspaniały, *lotus* umyty.

B. *Uwagi nad Spółgłoskami.*

H. Nie uważa się właściwie za spółgłoskę, ponieważ do iéy wyro- 7
bienia nie używamy innych narzędzi głosowych, iak gardzieli; a zatém iest to tylko przydech czyli *aspiracya* samogłoski, to iest znak, że oddech przy wymawianiu samogłoski wzmocniony być powinien; dla tego téż *H* nie czyni następstwa, (patrz 17, 2). Kładzie się zaś zwykle po: *r*, *t*, nayczęściéy w wyrazach greckich, w których ϱ miało aspiracyą, lub gdzie się Θ nie τ pisało, i teraz się po tych literach wcale nie wymawia np. *rhythmus*, *rhetor*, (ῥήτωρ) *thesaurus* (Θησαυρός).

Również stoi *H* po *c*, i *p*, gdzie ma brzmienie np. *pulcher*, *schola*, *philosophus*; ale dopiero przy końcu śrebrnego wieku (117 po *Christ.*) zaczęło *ph* w greckich wyrazach przyymować dzisieysze brzmienie, to iest *f*.

G i C (K) Ponieważ *G* i *C* są w brzmieniu bardzo do siebie podobne, przeto téż początkowo Rzymianie nie rozróżniali ich w piśmie, pisząc: *leciones*, a wymawiaiąc *legiones*. Ztąd pochodzi, że późniéy nawet, imiona *Gaius*, *Gnaeus*, choć wyraźnie przez *G* brzmiały (iak dawni grammatycy ostrzegaią i greckie przekształcenia: Γάϊος, Γναῖος wskazuią), pisano przez skrocenie *C* i *Cn*.

K stało się zbyteczne, skoro się nauczono *C* od *G* odróżniać, wszędzie bowiem gdzie początkowo używano *K* np. *Kaput*, *Kalumnia*, *Karthago*, pisano teraz: *c*. Utrzymało się tylko *K*, iako skrócenie imienia *Kaeso* i *Kal.* lub *K.* za *Calendae*.

Q. Jest właściwie także zbyteczna głoska, bo brzmienie iéy iuż zastępuie *C*; pisze się atoli *q*, ale tylko wspólnie z *u*, to iest: *qu*, gdy po nim następuie samogłoska i wymawia się teraz iak: *kw* np.

quam, *qui*, *quo*, *antiquus*. Zdaie się iednak, że Rzymianie *qu* wymawiali iak c (k) (iak w fran.), przynaymniéy w niektórych słowach np. *quoque* (także) brzmiało podług *Cicerona* tak iak: *coque* (kucharzu) od *coquus*. — Również podług świadectwa grammatyków brzmiał z pewnością spoynik: *quum*, tak iak *cum*, *quotidie*, *quotannis* — *cotidie*, *cotannis*; *sequutus*, *loquutus* od *sequor*, *loquor* brzmiały: *secutus*, *locutus*; dla tego też dwa ostatnie wyrazy przez c zwyczaynie się piszą. — Brzmienie to *qu* iak c, i ta okoliczność potwierdzać się zdaie, że gdy następuiąca samogłoska po *qu* nikła, to *qu* zamieniało się na c np. z *reliqui*, *relinquo* powstało: *relictus*, *relictum*, z *quis*: *cujus*, *cui*. Gdy więc spoynik *quum* tak piszemy, czynimy to iedynie dla oka, aby go odróżnić od przyimka *cum*, ale nie należy go *kwum* wymawiać, tylko *cum*.

M. N. Głoski płynne *m n*, z poprzedzaiącą samogłoską, nie miały wyraźnego brzmienia (iak w franc: le nom) dla tego też gdy następuiący wyraz zaczynał się od samogłoski, *m* nie wymawiało się i zachodziła w wierszach *elisio*; (patrz 9); dla tego też *n* w greckich traciło brzmienie np. *Plato*, *Solo* (patrz 58, 3, 6, Uwag.)

S. Także *s* nie zawsze brzmiało na końcu wyrazu w staréy łacinie; ztąd: *ain' viden'*, *haben'* za *aisne*, *videsne*, *habesne*.

Ponieważ łacinnicy podwaiaią s w *cassus*, *accusso caussa* (pisał *Cicero*) za *casus* etc. ztąd wnieść można, że u nich brzmiało *s* podobnie iak u nas i we wszystkich romańskich ięzykach; chociaż teraz *s* między dwiema samogłoskami, albo gdy przed niem stoią *l*, *n*, *r*, po niem zaś samogłoska, wymawia się iak *z*; np. *casus*, *alsi arsi*.

C. *Nowsze wymawianie, a mianowicie miękczenie.*

8 Wszystkie inne wymienione wyżéy spółgłoski wymawiaią się iak się piszą, z tém nadmienieniem, iż się nie miękczą podobnie iak w polszczyznie z następuiącem *i*, np. *ci-e-o* nie *cie-o* iak u nas np. cie-nie.

Tylko dwa błędne miękczenia tak się w mowie łacińskiéy w średnim wieku upowszechniły, że ie trudno z niéy teraz wyrugować. To iest *C*, które u Rzymian zawsze wymawiało się iak nasze K: *Cato*, *coetus*, *Cicero*, *Cyprus* (brzmiało Kato, koetus, Kikero, Kyprus); teraz przed samogłoskami: *e*, *i*, y, iako i przed dwugłoskami: *ae*, oe, wymawia się iak nasze c, nawet w imionach greckich np. *Cicero*, *caecus*, (cekus) *Cyprus*, *accido*, (akcido); gdzieindziéy brzmi wszędzie iak k.

Powtore: syllaba *ti* miękczy się teraz i wymawia powszechnie iak cy, kiedy po niéy samogłoska następuie np. *justi ti a*, *prudenti a*. Miękczenie to powstało podobno iuż bardzo dawno z pręd-

kiego wymawiania krótkiéy zgłoski *ti*; (patrz 29, c); dla tego też byłoby fałszywie długą syllabę np. *tottus* (w gen.) przez cy wymawiać.

Zatrzymuie iednak i krótkie *ti* swoie właściwe pierwotne brzmienie:

1. w wyrazach greckich np. *Miltiades*, *Boeotia*, *Aegyptius*, *politia*, *tiara*, nie Milcyades etc.
2. przed przyrostkiem: *er* w *inf. pas.* np. *mittier*, *quatier* za *mitti*, *quati*.
3. kiedy drugie *t*, albo *s* lub *x* poprzedza np. *Bruttii*, *ostium*, *mixtio* i w wyrazach: *vitium*, *litium* od *vitis*, *lis*.

II. *Hiatus, Elisio.*

Gdy ieden wyraz kończy się na samogłoskę, a następuiący wyraz zaczyna się także od samogłoski, zbieg takowy dwóch samogłosek nazywa się u Łacinników *Hiatus* (rozziew), ponieważ się usta rozwieraią, co tém iest przykrzeyszem, kiedy te samogłoski są długie i różne np. *eo autem, paulo uberiora.* 9

W wierszach ułatwia się *hiatus* przez *elisią*, to iest: przez wyrzucenie pierwszéy samogłoski, czy ona iest krótką czy długą; a zatém *sapere aude*; *mota anus urna*, wymówi się: *saper' aude; mot' anus urna.*

Zdaie się, że i w potocznéy mowie, przynaymniéy krótkie samogłoski, dla prędszego wymawiania, równie się wyrzucały; że więc wymawiano: *namqu'erit tempus; atqu'ego.*

Litera przydechowa *(aspirata) h*, ponieważ nie iest społgłoską, uważa się, iak gdyby iéy nie było, nie znosi przeto *hiatu*, a zatém pociąga za sobą w wierszach *elisią* poprzedzaiącéy samogłoski; czyta się więc: *toller' humo*, chociaż się pisze *tollere humo.*

Ponieważ *M* na końcu wyrazu, gdy następuiące słowo od samogłoski się zaczynało, mało co brzmiało (patrz 7. m.); przeto w wierszach, równie iak przy *h* zachodzi *elisio*, nie tylko głoski *m*, ale i samogłoski przed *m* stoiącéy. Tak więc następuiący wiersz:

Multum ille et terris iactatus et alto, czytay:
mult⁀ ill⁀ et terris etc.

W słowie *animadverto*, za *animum adverto* nawet w piśmie wyraża się *elisio* (więcéy patrz. o Hexam.)

Uwaga. 1. Jeżeli przed wyrzuconą samogłoską znayduie się inna, takowa nie czyni *hiatu* np. *Capitolia ad alta*, w wierszu: *Capitolĭ ad alta.*

Także nie nazywa się *hiatem*, a zatém *elisio* mieysca mieć nie może, kiedy długa końcowa samogłoska skraca się, np. *dictoque valē valē inquit et Echo.*

Uw. 2. Lubo w piśmie nie znosi się *hiatus* przez *elisią*, iednakże gdy po wyrazie na samogłoskę, albo na *m* zakończonym, następuie słowo *est*, to podług zasad naylepszéy krytyki, pierwszy wyraz zatrzymuie wprawdzie swą nienaruszoną końcówkę, ale drugi, to iest *est*, wyrzuca e i przyczepia się na wzór polszczyzny do poprzedzaiącego wyrazu np. *temulenta'st mulier*, *molestum'st*, *opu'st*, *dictu'st*, *difficil'est*, *natio'st*, podobnie iak się mowi w polskim: złym, za: zły iestem, dobryś, za: dobry iesteś, pilniśmy, za: pilni iesteśmy.

Uw. 3. *Hiatus* wewnątrz wyrazu w powszechności nie znosił się; iednakże dwie iednakowe po sobie następuiące samogłoski lubili Rzymianie w iednę długą ściągać (patrz 13, b), ztąd powstało, *nīl* za *nihil*, *deprendo* za *deprehendo* i u poétow *dēro*, *dēsse* za *deĕro*, *deesse.*

Ściąganie takowe dwóch nawet różnych samogłosek nayzwyczaynieysze iest w *perfect.* wyrzucaiąc v np. *audīsti* za *audivisti* lub *audiisti*; *delēram* za *delēveram*, *nōrunt* za *noverunt* (patrz Uwag. nad konjug. 4.)

Zdarza się także w wierszach, że dwie różne samogłoski przez prędkie wymawianie w ieden się ton zlewaią, co się u grammatyków *Synaerĕsis* nazywa. Oprócz wyżéy wymienionych (patrz 6. β.), w wyrazach: *Orphea*, *cerea*, *Eurysteo*, *via*, *omnia*, *vietis*, *quoad.*

III. O Akcencie.

10 Nader ważnym iest w wymawianiu Akcent (Przygłos czyli Przycisk) zależący na wzniesieniu głosu i mocnieyszem odbiciu syllaby.

Akcent iest dwoiaki: *circumflexus* (^), który znaczy przedłużenie w wymawianiu samogłoski z natury długiéy; i *acūtus* (ostry) (´) oznaczaiący mocnieysze, lecz krótkie odbicie samogłoski z natury krótkiéy. Znaki te, które, iak zobaczymy, iedynie od iloczasu zawisły,

nie wyrażają się w piśmie, choć ie tu, dla nauczenia się prawego wymawiania łaciny, przywodzimy.

1. W ogóle każdy wyraz ma w wymawianiu na iedney syllabie taki akcent. Tylko przyrostki: *ne, que, ve, ce, met, pte* ponieważ same nigdy nie stoią, nie mogą też mieć akcentu. Także i przyimki tracą swóy akcent, kiedy stoią przed swemi przypadkami np. *in úrbem, ante témpus*, ale położone po rzeczowniku odzyskuią go np. *líttora círcum.*

Uw. Przyrostki rzucaią swóy akcent, któryby mieć powinny, na poprzedzaiącą syllabę, ieżeli ta iest długą z natury lub przez następstwo np. *Eurúsque, casúsne, musâque*; (*abl.*) lecz *égomet, ómniáne, hóminēque*, zatrzymuią swóy dawny zwyczayny akcent, bo ostatnia krótka. — Dawni grammatycy podaią tu ieszcze tę regułę, iż kiedy przyrostek zatrzymuie swe właściwe znaczenie; to akcent pada na poprzedzaiącą syllabę np. *itáque* (i tak); lecz ieżeli przyrostek tak się zrosł z wyrazem, że nawet swoie znaczenie utracił, akcentuie się wyraz podług niżéy wyłożonych prawideł; *ítaque* (więc). 11

2. Jednosyllabne wyrazy wymawiaią się z *circumflexem*, ieżeli maią długą syllabę z natury, nie przez następstwo np. *dôs, jûs, fôns, môns*; przeciwnie *árs, fáx*, bo te samogłoski z natury krótkie (patrz Uw. 3.)

3. Dwusyllabne maią akcent na pierwszéy syllabie, to iest: *circumflexus*, ieżeli samogłoska pierwszéy syllaby z natury iest długa, a ostatnia krótka, np. *Róma, nômen, lûce.*

W każdym innym razie ma pierwsza syllaba *acutus* np. *hŏ́mŏ*, gdzie obiedwie syllaby krótkie; *dĕ́ŏs*, gdzie pierwsza krótka, druga długa; *dŏ́tī* gdzie obiedwie długie; *cérte* gdzie pierwsza tylko dla następstwa długa.

4. W wielozgłoskowych wyrazach zawisł akcent od przedostatniéy syllaby (*penultima*).

a) Jeżeli przedostatnia iest długa, to takowa otrzymuie akcent; to iest: *circumflexus*, ieżeli iest dłu-

gą z natury, a ostatnia krótką; *acutus* zaś, ieżeli przedostatnia tylko z przyczyny następstwa iest długą, lub też gdy ostatnia syllaba iest także długą, to iest podług 3. np. *adúlor, amásse, Metéllŭs, Romānīs.*

b) Lecz ieżeli przedostatnia iest krótka, wtedy akcent *acutus* pada na trzecią od końca (*in antepenultimam*), bez względu na to, czy akcentowana syllaba iest krótka lub długa np. *caédĕre, pérgĕre, hŏmĭnes; tĕnĕbrae.*

Uw. 1. Wyżéy iak na trzeciéy od końca nie kładzie się akcent np. *Constantinópŏlis.* — Wyrazy atoli przydłuższe, zwłaszcza z długich syllab złożone, mogą przybierać dwa akcenta np. *calámitâtem, intélligentia;* i ta syllaba otrzymuie główny akcent, któréy znaczenie iest ważnieysze np. *subcentúrio.*

Ostatnie syllaby wielozgłoskowych wyrazów nie maią wcale akcentu, choć niektórzy dawnieysi grammatycy, dla rozróżnienia podobnych wyrazów, takowy zaprowadzić chcieli np. *poné* (za) od *pône* (połóż), *ergô* (dla) i *ergo* więc, *quándo, quâlis, quántus, ŭbi* iako pytayniki od *relatiwów quandô, qualis, quantŭs, ubi.* Utrzymuią daléy, że końcowe syllaby przysłówków: *circúm, solúm, docte modo, primo, raro* rozróżniaią się akcentowaniem ostatnich syllab od podobnie brzmiących rzeczowników. — Że nareszcie wyrazy na *as* (skrócone z *atis*) akcentuią ostatnią syllabę: *optimás, nostrás, Arpinás*, również i wszystkie rzadkie skrócenia: *audít* za *audivit, virúm* za *virorum.* (Patrz przypis do 55. na dole).

12 *Uw.* 2. Nauka o akcencie do tego ma służyć, ażebyśmy się wcześnie przyzwyczaiali rozróżniać akcentowanie od iloczasu, przeciągaiąc długą, a odbiiaiąc krótko syllabę krótką, nietylko przedostatnią, ale także trzecią od końca i ostatnią. A tak inaczéy wymawiay

pŏpŭlus lud i *pōpŭlus* topol	*mălus, a, um* zły i *mālus* iabłoń
	māla szczęka
lĕgo czytam i *lēgo* posyłam	*pălūs* bagno i *pālus* pal
ĕdo iem i *ēdo* wydaię	*ŏs* (*ossis*) kość i *ōs* (*ōris*) usta.

Starać się zatém należy o wydatnieysze rozróżnienie iloczasu syllab, iak czynić zwykliśmy, stosuiąc się do nowszych ięzyków, w których się tylko na przedostatnią uważa.

Uw. 3. Wiedzieć nadto trzeba, że następstwo (patrz 16) nie miało wpływu na to przedłużanie lub skracanie: *ēst* (*edit*) ie, przedłuża się, *ĕst* iest, skraca się; tak: *pax, lex, lux, rex, vix;*

toż: *plebs*, *dens*, *gens*, *mens*, *mons*, *fons*, *frons* przedłużały się, bo w gen. *pācis*, *plēbis* etc.; przeciwnie: *fax*, *nex*, *nix*, *nux* skracały się, bo w genit. *făcis* etc.

Uw. 4. Można z akcentu poznać iloczas syllaby, nawet i podług zwyczaynego wymawiania, ale tylko wtenczas, kiedy ią zrobimy przedostatnią więcéy niż dwuzgłoskowego wyrazu, skracaiąc wielozgłoskowe, a przedłużaiąc przez przydanie na początku syllaby dwuzgłoskowy. I tak że w *superabilis* krótkie są: *ŭ ĕ*, długie *ā* pokazuią *însuper*, *sŭpero*, *superâre*.

długie więc są:	krótkie
dī w *impedimentum* bo *impedītum*	*lĭ* w *ligo* bo *cŏlligo*
dā w *audacia* bo *audâcis*	*sŭ* w *super* bo *însuper*.
nō w *nomen* bo *pronômen*	*ni* w *monimentum* bo *mónitum*
mī w *mirus* bo *admîror*	*tă* w *tamen* bo *áttamen*.
dū w *duco* bo *produco*.	*quĕ* w *conquerentibus* bo *cónqueror*

IV. Iloczas czyli *Prosodia vel Quantitas Syllabarum.*

* Każda Syllaba w łacinie iest w wymawianiu albo długa albo krótka *(Syllăba longa aut brevis; producitur aut corripitur)*. Niektórych iednak używali poeci podług upodobania, iużto krótko, iuż długo i takowe zowią się oboiętnemi *(ancipites)*; te w prozie atoli krótko wymawiać się zwykły.

Znak krótkości iest ŭ długości - oboiętności ⏑ nad samogłoską położone np. *conséquor*, *dilăbor*, *ténēbrae*.

Syllaby są długie albo z natury (*naturā*) albo dla następuiących po sobie spółgłosek, co się następstwem *(positio)* nazywa.

* 1. Długie są wszystkie Dwugłoski czyli *Diphthongi* np. *coenae*, *cautus*, *Eurus*, *Orpheus*. 13

Uw. Wyymuie się przyimek *prae* w złożonych, gdy po nim samogłoska uastępuie, gdzie częściéy krótko niż długo się używa np.

Quos ubi viderunt prăeacutae cuspidis hastas.

Powtore te poiedyńcze samogłoski są długie, które mieysce Dwugłosek zastępuią, lub też które z ściągnienia *(contractio)* powstały np. *mūnio*

(od *moenia*), *pūnio (poena) occīdo (caedo) illīdo (laedo) explōdo (plaudo) suffōco (faux) excūso (causa) inīquus (aequus)*; — *cōgo, dēgo* z *coago, deăgo; mālo* z *măvŏlo, bīgae* z *bijugae, būbus* i *bōbus* z *bŏvĭbus, mōbilis, prūdens, nōnus, dēnus, jūnior*, z *movibilis, providens, novenus, decenus, juvenior; nēmo* za *ne homo.* Także: *dīs, gratīs, nīl mī, nī*, za *diis, gratiis, nihil, mihi, nisi.*

14 Potrzecie: te Samogłoski, które z greckich *diphthongów* a mianowicie z *ει̯α, ειος* powstały, zamieniwszy *diphthong ει*, którego Rzymianie nie mieli, na długie *ē* lub *ī* np. *Darīus* albo *Darēus, Alexandrīa* albo *Alexandrēa, Antiochīa, Nicomedīa, Samarīa, Seleucīa, Iphigenīa, Thalīa, elegīa, Arīus, Basilīus, Aristīdes, Aenēas, Galatēa, Medēa, musēum, lycēum* bo Ἀλεξάνδρεια, Δαρεῖος, Ἀινείας etc.; podobnie *adjectiva: Pythagorēus, Epicurēus, spondēus.* Greckie albowiem wyrazy zatrzymuią w łacinie swóy właściwy iloczas; ztąd: *āer, ēos* (ἠώς) *herōes* (ἥρωες) *bibliothēca, hypothēca, Amphīon, Ixīon, Orīon, Agesilāus, Menelāus.* Przeciwnie: *idēa, philosophĭa, theologia*, bo w greckim tylko *εα* lub *ια*; iednakże i te, dla tego, że miały w greckim nad *ι* akcent przez późnieyszych, a mianowicie chrześciańskich poetów przedłużane bywaią.

Dla tego więc imiona rodowe (*patronymica*) na *ides* np. *Priamĭdes, Aeacĭdes* są krótkie, bo maią w greckim ιδης; lecz *Atrīdes, Pelīdes* od *Atreus, Peleus* są długie, bo maią ειδης.

Ztąd też wątpliwie w greczyznie pozostaią się takiemi w łacinie np. *Diāna, Chorēa, Melēa, Academīa, Geryŏn, Nerēis* etc.; lecz *platēa.*

15 * 2. Samogłoska przed samogłoską iest krótka (*vocalis ante vocalem brevis est, vel cerripĭtur*) np. *dĕus, filĭus, deliciae, sŭus.* Toż samo rozumie się kiedy *h* dwie samogłoski przegradza, ponieważ *h* nie uważa się wcale za literę np. *trăho, advĕho, nĭhil.*

Tylko w *eheu* iest *e* zawsze długie i niekiedy w *ohe, o.*

Wyiątki. *a*) W słowie *fio* iest długie *i*; tylko w tych czasach, gdzie się *r* znayduie, krótkie np. *fio, fiebam, fiam*; lecz *fierem, fieri* np. *Omnia jam fient, fieri quae posse negabam.*

b) *Genitiwy* na: *ĭus*, wyiąwszy krótkie *alterĭus* w (*hexametrach* używa się także *alterīus*), maią *i* zwyczaynie długie; lecz w poezyi używaią się: *illĭus*, *ipsĭus*, *istĭus*, *unĭus*, *totĭus*, *ullĭus*, *utrĭus* iuż długo iuż krótko; tylko *altĭus*, *solĭus* są i w poezyi zawsze długie.

c) W *genit.* i *dat.* V. dekl. iest *ē* długie, kiedy ie samogłoska poprzedza np. *diēi*, *faciēi*; przeciwnie zaś krótkie, ieżeli ie spółgłoska poprzedza np. *rĕi*, *fidĕi*, *spĕi*.

d) *ā* iest długie w przestarzałem zakończeniu *genit.* dekl. I. *ai* za *ae* np. *aurāi*, *pictāi* u *Virgil*ego.

Również imiona własne II. dekl. na *ajus*, *ejus* przedłużaią w *Vocat.* *āi*, *ēi* np. *Gāi*, *Vultēi*.

(Wyrazy greckie, gdzie samogłoską przed samogłoską się przedłuża patrz 14.)

* 3. Jeżeli po Samogłosce następuie dwie lub więcéy spółgłosek, bądźto na końcu, bądź wewnątrz wyrazu, bądź, że iedna spółgłoska kończy, a druga zaczyna inny wyraz; takowe Następstwo (*positio*) czyni Samogłoskę poprzedzaiącą długą; a ponieważ *j*, *x*, *z* uważać można za podwóyne spółgłoski (*j* brzmiało niekiedy a podobno nawet pisało się dawno podwóynie *major* iakby *maiior*; *x*=*cs*; *z*=*ds*); przeto i te czynią następstwo np. *trābs*, (*trăbis*), *stīrps*, *vĕlle*, *quīd gladium*, *tēmpūs fugīt venīt mors*; *Stȳx* (*Stȳgis*) *gāza pējor harpȳja*. 16

Tylko w złożonych z *jugum* nie czyni *j* następstwa iako: *bĭjugus*, *quadrĭjugus*.

b) Jeżeli wyraz kończy się na Samogłoskę, a następuiący dopiero zaczyna się od dwóch Spółgłosek lub podwóynéy spółgłoski, natenczas te zwyczaynie nie czynią końcowéy samogłoski długiéy: *horridă squammosi volventia membră draconis*. *Altă Zacynthos*; *multă jocatus*.

c) Jeżeli wewnątrz wyrazu pierwsza syllaba kończy się na samogłoskę z natury krótką, a następuiąca syllaba zaczyna się od *muta cum liquida*, to iest: pierwsza *muta* a druga *liquida*: *r*, *l* (w greckich także *m*, *n*); wtenczas poprzedzaiąca syllaba iest u poetów

anceps, wątpliwą, to iest: może być w poezyi krótko lub długo użytą, iako: w *cerĕbrum*, *tenĕbrae*, *lugŭbris*, *volŭcris*, *quotŭplex*. (*Prŏcne*, *cўcnus*, *Clytĕmnestra*, *Dăphne* etc. np. *Et primo similis volŭcri*, *mox vera volucris*.

Ale w prozie syllaby takowe krótko się wymawiać powinny *tenĕbrae*, *genĭtrix* etc. i takowe następstwo, równie iak i poprzedzaiące pod literą *b*, nazywaią grammatycy: *positio debĭlis*, następstwo słabe, dla rożnicy od istotnego, nazwanego mocnem (*firma*).

17 *Uw.* 1. Rozumie się przez się, że syllaby z natury długie, chociaż po nich następuie *muta cum liquida*, skracać się żadną miarą nie mogą: *salŭbris* od *salus ūtis*, *delūbrum*, *simulācrum*, *lavācrum*, *mātris* od *māter*, *lātrat* etc.

Również ieżeli *liquida* poprzedza, a *muta* następuie; albo ieżeli *muta* i *liquida* należą do dwóch różnych syllab, natenczas nie może być następstwa słabego, ale mocne np. *pārtem*, *ōb-ruo*, *quamōb-rem*.

Także *muta cum liquida*: *m*, *n*, często także i *l* czynią w łacińskich wyrazach następstwo mocne; toż rozumie się, kiedy obydwie są *liquidae* np. *āgmen*, *māgnus pūblicus*; *ōmnis*.

Uw. 2. *Qu* tylko za poiedyńczą spółgłoskę, a zaś *h* wcale się za literę nie uważa *vide* 7. np. *collŏqui*, *ădhuc*, *serpit humi*.

4. Iloczas wyrazów Pochodnych i złożonych.

18 *A.* Wyrazy Pochodne zatrzymuią iloczas samogłosek pierwotnych, bez względu, czy takowe zachowuią dawną postać, lub ią zmieniaią. I tak od: *lĕgo-lĕge*, *lĕgebam lĕgerem*; od *ămo — adămo*, *ămor*, *ămator*, *ămabilis*, *ămicus*; od *dŏmus — dŏminus*, *dŏminor*, *dŏminium*; zaś od *lūx — lūcis*, *lūcidus*, *lūceo*; od *fīnis — fīnio*, *fīnitimus*, *affīnis*; od *nōtus — nōtio*, *nōtitia nōbilis* etc. Dla tego też pochodne od *perf.* i *sup.* zatrzymuią swóy iloczas np. *lēgi — lēgeram*, *lēgero*, *lēgisse*, *arātum*, *arātrum*.

Uw. Pod względem formacyi nowych wyrazów zachodzą tu niektóre wyiątki, osobliwie wtenczas, kiedy znaczenie pochodnego

słowa znacznie się zmienia, albo gdy słowo do innéy konjugacyi przechodzi *np.* od krótkich pierwotnych formuią się długie pochodne

Od *hŏmo* —	*hūmanus*	*sĕdeo* —	*sēdes, sĕdare, sīdere*
jŭgum	*jūgis, jūgerum*		
lĕgo	*lex, lēgis, lēgare, collēga*	*sĕro*	*sēmentis, sēmen*
		sĕco	*sīca*
măcer	*mācero*	*sĕcus*	*sĕcius,*
părĕre	*pārĕre*	*suspĭcor,*	*suspĭcio* (nom.)
plăcēre	*plācāre*	*tĕgo*	*tegula*
rĕgo	*rex, rēgis, rēgina, rēgula*	*vŏco*	*vox, vōcis.*

Przeciwnie od długich formuią krótko:

dīcere	*dĭcax veridĭcus*	*ōdi*	*ŏdium*
dūcere	*dux, dŭcis*	*pax, pācis*	*păciscor*
lux, lūceo	*lŭcerna*	*sōpio*	*sŏpor*
mōles	*mŏlestus*	*ambītum*	*ambĭtus*
nāre	*nătare*	*servītum*	*servĭtus*
nōtus	*nŏta, nŏtare*	*nōtum,*	*agnĭtum,*

Osobliwie zaś *fĭdo, fĭdus, infĭdus, fiducia*; zaś *fĭdes, fĭdelis, perfĭdus, perfĭdia jūro — dejĕro, pejĕro.*

Uw. 2. Iloczasu pierwiastkowych syllab nauczyć się tylko można z czytania poetów (*ex auctoritate*) np. że wyrazy: *māter, frāter, cūra, salīva, castīgo, dōno, dīco, dūco, māno,* płynę, *mūto, scrībo, sūmo, mīror, nītor, ūtor* etc. są długie; zaś *păter, sŏror, mĭnor, grăvis, dŏmus, bĭbo, cădo, cŏlo, lĕgo, rĕgo, tĕgo, măneo, mŏveo, prŏbo, pĕto, sŏno,* są krótkie, to tylko z używania wiedzieć można.

a) Pod względem Konjugacyi uważać należy:

1) Dwuzgłoskowe Perfecta i Supina, i czasy 19
od nich uformowane maią pierwszą syllabę długą, chociaż ta w *praesens* iest krótka, (iest to *augmentum temporale*) np. *vīdi, vīsum, (vĭdeo), vīsurus; mōvi, mōveram, mōvero, mōvisse, mōtum, mōtus, mōturus; fūgi (fŭgio), fēci (făcio), lēgo (lĕgo), frēgi (frango), ăgo ēgi.* Wyiąwszy te, gdzie stoi w *perf. vocalis ante vocalem,* np. *rŭi (rŭo), dirŭi, lŭi* od *lŭo.*

Wyiątek. Jednakże siedm następuiących dwusyllabnych *Perfect.* i dziewięć *Supin.* skracaią przedostatnią:

Perfecta: *bĭbi*, *dĕdi*, (*findo*) *fĭdi*, *tŭli*, *stĕti*, *stĭti*, *scĭdi*.

Sup.: *dătum*, *rătum*, *sătum*, *cĭtum*, *ĭtum*, *lĭtum*, *quĭtum*, *sĭtum* i *rŭtum*.

ze złożonemi np. *circumdătum*, *irrĭtum*, *consĭtum*, *abĭtum*, *illĭtum*, *excĭtum*, *desĭtum*, *dirŭtum*. — *Stātum* od *sto* iest długie i od niego pochodzące: *stāturus*, zaś od *sisto*: *stătum*, od czego pochodzi *stătus*, *a*, *um*, (postawiony) i złożone formuiące *sup.* na *ĭtum*, iako: *adstĭtum*, *destĭtum*, *restĭtum*, *praestĭtum* i *stătio*, *stăbilis*, *stăbulum*.

Względem *cieo* zob. *perf.* II. konjugacyi.

20 2) Perfecta otrzymuiące reduplikacyą, czyli podwaiaiące pierwszą syllabę, przez co tróysyllabnemi się staią, skracaią obiedwie pierwsze (zob. 6.) *cano cĕcĭni*, *disco dĭdĭci*, *pello pĕpŭli*, *pango pĕpĭgi*, *pario pĕpĕri*, *pungo pŭpŭgi*, *tango tĕtĭgi*, *tundo tŭtŭdi*; i choć druga z przyczyny następstwa się przedłuża, to pierwsza pozostaie krótka np. *mordeo mŏmordi*, *tendo tĕtendi*, *curro cŭcurri*.

Tylko dwa słowa zatrzymuią długą pierwotną syllabę np. *pĕdo pĕpēdi*, *caedo cĕcīdi* (przeciwnie *cădo cĕcĭdi*.)

Uw. Zakończenia tak konjugacyi iak deklinacyi maią swóy właściwy iloczas, którego się zaraz przy paradigmatach nauczyć należy; tu tylko niektóre uwagi:

α. Wielozgłoskowe *Perf.* na *vi*, *si*; i *Supina* na *sum*, *tum*, maią przedostatnią długą np. *amāvi amātum*, *petīvi petītum*, *divīsi divīsum*.

Supina na *itum*, nie pochodzące od *Perfectów* na *ivi*, maią przedostatnią krótką np. *fugĭtum*, *monĭtum*. Wyiąwszy *recensĭtum* od *recenseo ui*.

β. Trzecia osoba *Perf. plur.* ma przedostatnią zawsze długą, która iednak u poetów skracać się może:

Di tibi divitias dĭdĕrunt artemque fruendi
Obstupui stĕtĕrunque comae, vox faucibus haesit.

γ. Zakończenia — *rimus* — *ritis* są w *fut. exact.* wszystkich konjugacyi, podług twierdzenia grammatików, długie; w *perf. Conjunct.* zaś krótkie.

W innych czasach są zakończenia *ĭmus*, *ĭtis* krótkie w trzech pierwszych konjugacyach: *amabĭmus*, *legĭmus*; lecz w *praes.* IV. konj. i w anomalach są długie: *audīmus*, *audītis*, *venīmus* (w *perf. venĭmus*), *sīmus*, *sītis*, *possīmus*, *velīmus*, *possītis*, *nolītis* etc. wyiąwszy *inquĭmus*.

δ. Słowo *dăre* ma tylko w zakończeniach *dās*, *dă a* długie, w wszystkich innych krótkie: *circumdăbam*, *circumdătus*, *circumdăre*. Perfectum *pōsui* i *sup. pŏsitum* maią przeciw regule *ŏ* krótkie, chociaż w *praes. pōno* iest długie

Uwaga. Zakończenie 2giéy osoby *singular.* poznać można z 1széy osoby *plural.*; i tak *amās* z *amāmus*, *docēs* z *docēmus*, *legīs* z *legīmus*, *audīs* z *audīmus*; *amēs* z *amēmus*, *scīs*, *vēlis*, *fīs* z *scīmus*, *velīmus*, *fītmus*.

b) Syllaby służące do formowania wyrazów pochodnych maią swóy właściwy iloczas.

20

1) Syllaba *cus* (*a*, *um*), iest długa, ieżeli ie *a*, *u*, poprzedza, op. *opācus*, *cloāca*, *cadūcus*. Wyiąwszy: *amarăcus*, *Aegyptiăcus*, *Spartăcus* etc.

Przeciwnie na *ĭcus* skracaią się: np. *publĭcus*, *rustĭcus*, *fabrĭca*.

Wyymuią się z *icus*: *amīcus*, *antīcus*, *aprīcus*, *pudīcus*, *postīcus* i *subst. mendīcus*, *umbīlicus*, *Granīcus* i z zakończenia *ica*: *formīca*, *lectīca*, *lorīca*, *urtīca*, *vestīca*.

2) Syllaby *ĭlis*, *bĭlis* w wyrazach od słów uformowanych są krótkie, np. *facĭlis*, *docĭlis*, *amabĭlis*; w wyrazach zaś od rzeczowników uformowanych są długie: np. *civīlis*, *hostīlis*, *juvenīlis*, *herīlis*; wyiąwszy: *dapsĭlis*, *humĭlis* od *humus*, *parĭlis* od *par*.

3) Syllaba *īnus* ma długie *ī* w *adject.* od nazwisk zwierzęcych i mieysc pochodzących: np. *anserīnus*, *asinīnus*, *canīnus*, *equīnus*, *lupīnus*, *leonīnus*; i w niektórych innych: *clandestīnus*, *divīnus*, *gentīlnus*, *intestīnus*, *marīnus*, *peregrīnus*, *vicīnus*; także *Caudīnus*, *Latīnus*.

Przeciwnie *adject.* wyrażaiące materyą maią *ĭ* krótkie, np. *adamantĭnus*, *crystallĭnus*, *cedrĭnus*, *fagĭnus*, *oleagĭnus*, *elephantĭnus*. Także *adject. temporis* maią po większéy części *ĭ* krótkie: *crastĭnus*, *diutĭnus*, *hornotĭnus*, *pristĭnus*, *perendĭnus*, *serotĭnus*. Wyymuią się: *matutīnus*, *vespertīnus*, *repentīnus*.

a) Przedostatnie syllaby Rzeczowników *ēla*; *ēta*, *ūta*, *ētum*, *ūtum*; *do*, *go* są długie: np. *tutēla*, *monēta*, *cicūta*, *arborētum*, *verūtum*; *imāgo*, *cupīdo*, *calīgo*, *orīgo*; wyymuią się: *harpăgo* i *līgo*, *comēdo* i *Macēdo*.

Daléy są długie *-tūdo*, *āver*, *ĭna*, *ūna*, *ūra* np. *multitūdo*, *cadāver*, *vaginа*, *fortūna*, *figūra*. Wyymuią się żeńskie zakończenia *ĭna* od męskiego *en* np. *tibicĭna* od *tibicen* i osobowe *ĭnus ĭna* np. *dŏmĭnus*, *dŏmĭna*.

Krótkie są *-ĭtas*, *ŏra ŭlus ŭla ulum* np. *civĭtas*, *ancŏra*, *regŭlus*, *regŭla*, *saecŭlum*. *Vide Etymolog. Subst.*

b) Przymiotniki. Długie są: *ālis*, *ēlis*, *ūlis*; *aris*, *arus orus* np. *aequālis*, *fidēlis*, *edūlis*, *familiāris*, *ignārus*, *canōrus*.

Długie na: *āvus*, *īvus*; *ānus*, *ēnus*, *ōnus*, *ūnus*, *ōsus aceus*, np. *ignāvus*, *furtīvus*; *urbānus*, *egēnus*, *colōnus*, *importūnus*, *aquōsus*, *gllinaceus*.

Krótkie na: *ĭdus*, *ĭtus*, *ĭlus*, *ŭlus*, np. *fortŭltus*, *cupĭdus*, *rutĭlus*, *sedŭlus*. *Vide Etymolog. Adject.*

c) *Adverbia* maią przedostatnią długą na *ātim*, *ītim*, np. *paulātim*, *virītim*. Wyiąwszy *affătim*.

Krótkie na *iter*, *ĭtus* np. *brevĭter*, *divinĭtus*.

d) *Patronymica*: α. męzkie na *ădes* krótkie, np. *Scipiădes*.

Na: *ides* są długie, ieżeli w greckim było ειδης, w zakończonych na *es* i *eus* np. *Heraclīdes*, *Pelīdes* od *Heracles*, *Peleus*.

Krótkie, ieżeli od zakończonych na *us*, *as* (*gen. antis*) *or*, *ops*, *on* (w greckim ιδης) uformowane zostały np. *Priamĭdes*, *Atlantĭdes*, *Hectorĭdes*, *Cecropĭdes*, *Aesonĭdes* od *Priamus*, *Atlas* etc.

β. żeńskie na *ēis* i *ĭne* są długie np. *Chrysēis*, *Nerīne*. *Vide Patronymica. 6.*

Przedostatnią w *genit.* Dekl. III. zob. 58. *seqq.*

21 *B.* Wyrazy Złożone zatrzymuią iloczas poiedyńczych np. *impŏbus* złożone z *pŏbus*, *abăvus* z *ăvus*, *perjūrus* z *jūs jūris*, *perlĕgo* z *lĕgo* czytam; ale *ablēgo*, *delēgo*, *collēga* z *lēgo* posyłam. Toż rozumie się, choć się Samogłoska zmienia np. z *laedo īllīdo*, *caedo incīdo*, *aequus inīquus*, *fauces suffōco*, *claudo reclūdo*; lecz *făcio effĭcio*, *cădo incĭdo*, *rătus irrĭtus*, *rego erĭgo*, *lĕgo elĭgo*.

Na przykład niech służą ieszcze

długie:		krótkie:	
allātrat	*deltbat*	*allĭgat*	*decŏrat*
conclāmat	*deplōrat*	*compărat*	*irrĭgat*
constīpat	*evĭtat*	*confrĭcat*	*recŭbat*
commūnit	*exārat*	*comprŏbat*	*suppŭdet.*
compōtat	*enōdat*	*expŏlit*	
	obdūrat.	*enătat*	

z których o iloczasie poiedyńczych wnosić należy.

Można więc z iloczasu wyrazów złożonych poznać iloczas poiedyńczych, osobliwie dwuzgłoskowych, w których według zwyczaynego błędnego wymawiania, nie rozróżniamy długiéy od krótkiéy pierwszéy syllaby, np. *abūtor, admīror* pokazuią że w *ūtor, mīror* pierwsze syllaby są długie, przeciwnie *commŏror, desŭper*, że *mŏror* i *sŭper* są krótkie. (Zob. o Akc. Uw. 2.)

Wyiątek. Od długiego *jūro* formuią się złożone krótkie: *dejĕro, pejĕro*; od *dico causidĭcus, fatidĭcus maledĭcus veridĭcus*; od *nūbo pronŭbus innŭbus*; od *nōtus, agnĭtus, cognĭtus*; i na odwrót od *băculus imbĕcillus, ambītum sup.* od *ambio*, lubo *ĭtum* od *ire* i *subst. ambĭtus* maią *i* krótkie.

a) Co się tyczy przyimków do składu słów wchodzących, wiedzieć należy: że ieżeli te są iednozgłoskowe i kończą się na Samogłoskę (*a, de, me, se, ve, di, tra*) to się przedłużaią, zakończone zaś na spółgłoskę skracaią się: np. *āvoco, dēduco, sējungo, trādo trāduco; ăboleo, ădigo, sŭbigo, pĕrimo, pĕrago.* Przyimki dwuzgłoskowe zakończone na *a* są długie, inne krótkie np. *contrādico, antĕfero, praetĕreo.* 22

Wyiątek 1. Wyymuie się od pierwszego prawidła *pro* w greckich wyrazach, gdzie iest krótkie, iako: *prŏpheta, prŏboscis*, ponieważ z omikron powstało; tylko w *prōlŏgus, prōpōla, prōscenium* iest długie i *prōpino.* Przeciwnie w łacińskich podług reguły przedłuża się np. *prōdo, prōmitto*, wyiąwszy przed *f* gdzie się skraca, iako w: *prŏfanus, prŏfugus, prŏfundus, prŏfestus, prŏfugio, prŏfiteor, prŏficiscor, prŏfari, prŏfecto*; także w *prŏcella, prŏnepos,*

prŏhibeo, prŏtervus i w kilku, których skład wątpliwy np. *prŏceres, prŏpitius, prŏpero.* W innych iloczas niepewny.

Wyiątek 2. Se i *di* (za *dis*) są długie z reguły np. *sēpono, dimitto*, wyiąwszy *dirimo* i *disertus. O* (z *ob*) iest krótkie w *ŏmitto, ŏperior. Re* iest krótkie, np. *rĕdimo, rĕtineo, rĕsono* etc., tylko w *impersonal. rēfert* iest *rē* długie, bo powstało z *rei fert.* Jeżeli w innych wyrazach długo ma się używać, to w nich przyiąć należy reduplikacyą czyli podwoienie następuiącéy spółgłoski np. *repperi* za *rĕperi, reppuli* za *rĕpuli, rettudi, rettuli, reccido, redduco, relligio, relliquiae*, a nawet zdaie się, że i w prozie nie inaczéy te 4 perfecta *repperi, reppuli, rettudi, rettuli* się pisały i wymawiały. Z takieyto reduplikacyi powstało *reddo* z *do.*

23 *b*) Jeżeli wyraz nie iest złożony z przyimka, to idzie o oznaczenie samogłosek *a, e, i, o, u, y.*

1. *a* iest długie w: *quāre, quāpropter;* oprócz *quăsi.*
2. *o* iest długie w złożonych z *contro, intro, retro* i *quando* (wyiąwszy *quandŏquidem*) np. *contrōversus, quandōque, primōgenitus;* także w *aliōqui, ceterōqui, utrōque.*

   Przeciwnie skraca się w *hŏdie, duŏdecim, sacrŏsanctus.*

   Greckie skracaią lub przedłużaią *o*, podług tego. iak miały omikron lub omega np. *Argŏnauta, Minōtaurus, Geōmetria.*
3. *e* iest po większéy części krótkie, iak: w *nĕque, nĕqueo, nĕfas, nĕfastus, nĕfarius, nĕfandus, tremĕfacio, benĕdico, malĕdico.* Wyymuią się *nēquam, nēquidquam, nēquaquam, nēdum, nēve, nēmo* (zob. wyżéy) *sēdecim, trēviri* i w zaimkach *mēmet, mēcum, tēcum, sēcum* i w *venēficus, vēcors, vēsanus, vidēlicet.*
4. *i* iest krótkie np. *signĭfico, sacrĭlegus, omnĭpotens, bĭceps, armĭger, cornĭcen, tubĭcen, undĭque*, to iest gdy pierwsza część mieści w sobie sam tylko źródłosłów; lecz długie w Zaimkach złożonych i wyrazach łatwo się rozdzielać daiących np. *quīlibet, cuīlibet, quīvis, utrīque, lucrīfacio, agrīcultura, sīquis, verīsimi-*

lis, tantīdem, gdzie zatrzymuie iloczas końcowych samogłosek (zob. niżéy). Daléy w *ibīdem, ubīque, utrobīque, ilicet, scilicet*; toż w złożonych z *dies: bīduum, trīduum, merīdies, postrīdie, prīdie. Idem masc.* iest długie, *neutrum* krótkie podług wiersza:

Per quod quis peccat, per ĭdem punitur et īdem.

5. *u, y* są krótkie np. *quadrŭpes, Polўphemus.*

Uw. 1. Widzimy więc, że niezmienione złożone, zwłaszcza które się także osobno pisać mogą np. *jurējurando, rēpublica, quantīvis, usūcapio*, iako też przedłużone przez enclitica np. *pleràque, plerīque, tantīdem, eādem, eīdem*; *mēmet, mēcum, undēcunque* zatrzymuią iloczas końcowych syllab.

Uw. 2. Jeżeli pierwsza część wyrazu kończy się na samogłoskę, a druga część zaczyna się także od samogłoski, to się pierwsza samogłoska skraca; (*vocalis ante vocalem corripitur*) np. *dĕorsum, prŏavus, retrŏago*; albo też zlewa się (przynaymniéy w wymowie) z następuiącą samogłoską np. *dēram* zamiast *deeram* zob. *Hiat.* Uw. 3.

V. Iłoczas syllab końcowych.

A. *Wyrazy iednozgłoskowe.*

a) Wszystkie iednozgłoskowe wyrazy kończące się na Samogłoskę lub *h*, są długie, np. *ā, dē, mē, nē* (aby nie) *sī, quī, prōh.* Wyiąwszy przyrostki *quĕ, vĕ, nĕ, tĕ* (*tutĕ*) *psĕ* (*reapsĕ*), które są krótkie. 24

b) Z wyrazów zaś iednozgłoskowych zakończonych na Spółgłoskę, są długie rzeczowniki, np. *jūs, sōl, vēr, fūr, fār, ōs* (*ōris*), *rēn, splēn, vīs, tūs, crūs, pēs* ze złożonemi, *fas.* Wyiąwszy: *Cŏr, vĭr* i *fĕl* — *ŏs, ossis, mĕl* i zapewne *mas, vas*, bo w *genit. măris, vădis.*

Przeciwnie krótkie są wyrazy, które nie są rzeczownikami, np. *ŭt, ĕt, ĭn, ăn, ăd, quĭd, sĕd, quŏt, tŏt* etc.; wszelako następuiące są długie:

ēn, nōn, crās, quīn

cūr, plūs, pār, sīn. (*par* ze złożonemi *impār, dispār.*)

c) Zokończone na *c* są także długie, np. *dīc, dūc, fāc; adv. sīc, hīc, hūc* ze złożonemi *istic, istuc, adhuc* i *ablat. hōc, hāc.* Tylko *nĕc* i *donĕc są krótkie.*

Uw. 1. Pronom. hic ten, *hoc* to, choć ma z natury samogłoskę krótką, nayczęściéy iest długi, iako skrócenie z *hicce, hocce.*

Uw. 2. Ne jako pytaynik tak twierdzący iako i przeczący np. *videsne* czy widzisz? lub czy nie widzisz? iest zawsze krótkie iako przyrostek. W pospolitéy mowie skracało się przez odrzucenie *e* np. *credon' tibi hoc nunc?* a kiedy *s* poprzedza, to się i to wyrzucać zwykło np. *ain'* tu za *aisne*; *satin recte? satin' salvae?* Zob. wyżéy.

Przeciwnie zaś *nē* aby nie, które nie iest przyrostkiem, ale osobnym wyrazem, iest długie. Patrz 23, 3.

B. *W Wyrazach więcéy niż jednozgłoskowych.*

25 *a*) Nayprzód zakończonych na Samogłoskę:

1. *a* iest krótkie w rzeczownikach, np. *viă, templă, corporă, poëmă, poemată.* Wyiąwszy *abl. sing.* Dekl. I. i *Voc.* greckich imion własnych na *as* np. *pennā, Aeneā, Pallā* (od *Pallās, Pallantis.*)

a iest długie w *imperat.* konjug. I. i w partykułach np. *amā, frustrā, ergā, extrā, suprā, ultrā, anteā, posteā, intereā,* (ieżeli nie pisze się rozdzielnie *post eă*). Wyymuią się tylko: *ităˇ, ejăˇ, quiăˇ.* i *imperat. putăˇ* w znaczeniu: na przykład.

Długie albo krótkie *a* iest w nieodmiennych imionach liczbowych np. *triginta, quadraginta* etc.

2. *ĕ* iest w ogóle krótkie np. *Marcĕ, marĕ, patrĕ, doctĕ* (*vocat.*) *illĕ, facilĕ, nempĕ, currĕ, legĕrĕ.*

Wyymuie się: *Ablat.* dekl. V. i *Voc.* dekl. I. greckiéy i *Imper.* II. konj., które maią *ē* długie np. *rē, diē, Anchisē, monē,* lubo poeci, mianowicie komicy skracaią niekiedy *Imperat.* w słowach: *cave, habe, jube, mane, tace, vale, vide.* W złożonych *vidēsis* i *valēdico* iest *e* zawsze krótkie.

Powtóre *Adverbia* uformowane z *Adject.* dekl. II. np. *doctē, vērē, probē, aegrē, optimē, valdē* i oprócz tego w: *ferē, fermē, phē.* Tylko *benĕ* i *malĕ* maią *e* krótkie także *infernĕ, supernĕ* u Lucretiusza.

Nareszcie greckie formy na *e* powstałe z η np. *Europē*, *Circē* i *neutr. plur. tempē*, *cetē*, *melē* są długie.

3. *ī* iest długie we wszystkich zakończeniach deklin. i konj. np. *dominī*, *filī*, *leonī*, *brevī*, *magistratuī* etc. *amarī*, *amavistī*, *audī*, *posuī* etc.

Wyymuie się *Vocat.* greckich rzeczowników na *is*, *Alexĭ*, *Parĭ*, *Amaryllĭ* i niekiedy w *Dat.* na *i* np. *Orionĭ*.

Daléy partykuły: *nĭsĭ*, *quasĭ* i *cui* ieżeli się za dwie syllaby uważa.

Zaś: *mihi*, *tibi*, *sibi*, *ibi*, *ubi* maią krótkie lub długie *i*; ale w złożonych mówi się zwykle *ibĭdem* a koniecznie *ubĭque*, *utrobĭque*, przeciwnie *ubīvis*, *ubīnam*. *Uti* ma *i* długie, ale złożone: *utĭnam*, *utĭque* skracią również i *undĭque*.

4. *ŏ* iest w ogóle wątpliwe, to iest długie lub krótkie np. *sermŏ*, *canŏ*, *legitŏ*, *estŏ*, *quandŏ*, *verŏ*, *serŏ*.

Długie *o* w *Dat.* i *Abl.* dekl. II. w rzeczownikach, przymiotnikach, przysłówkach i *Gerund.* (podług greckiego ω), np. *lectō*, *falsō*, *tantō*, *multō*, *crebrō*, *eō*, *meritō*, *paulō*, *legendō*; także: *iccircō*, *ultrō*, *retrō*, *ambō* etc.

Wyymuią się *modŏ* ze złożonemi: *dummodŏ*, *postmodŏ*, *quomŏdŏ* iako też *immŏ*, *illicŏ*, *citŏ*, *ĕgŏ*, *duŏ* i *cĕdŏ* (za *dic* lub *da*).

Nareszcie długie iest w wyrazach greckich, które miały ω np. *Didō*, *Iō* i *ergō* dla. Zob. wyżéy.

Uw. Wątpliwie *o* w słowach i rzeczownikach III. dekl. używaią naylepsi poeci, zwłaszcza dawnieysi Virgili, Horacy, Ovid w Metamorph. w poważnych poematach za zwyczay długo. Dopiero późnieysi i komicy zwłaszcza w lekkim wierszu krótko ich używać zwykli. Skracanie *adv. ergŏ* w znaczeniu więc, *porro*, *postrĕmo*, *vero* i *Gerundiów* na *o* iest częścią niepewne, częścią dopiero późnieyszym poetom właściwe.

5. *ū* iest zawsze długie np. *vultū*, *cornū*, *visū*, *laudatū*, *diū*.

ȳ w greckich wyrazach zawsze krótkie.

6. Powtóre więcéyzgłoskowe zakończone na spółgłoskę są w ogóle wszystkie krótkie np. *apŭd*, 26

aliquĭd, consŭl, semĕl, sŭm, pectĕn, organŏn, tamĕn, puĕr, Caesăr, vultŭr, legŏr, fortĭter, capŭt, laudăt.

Wyymuią się tylko: *attagēn, liēn; alēc* i w ogóle iednozgłoskowe rzeczowniki. Zob. 24. *b.*

Tylko zakończenie *s* wymaga bliższego określenia.

Uw. Ponieważ wyrazy greckie zatrzymuią w łacinie swóy pierwiastkowy iloczas, przeto greckie *Nominat.* na *ān, ēn, īn on* (ων) *ȳn* męzkie i żeńskie są długie, np. *Titān, Hymēn, Delphīn, Acteōn, Helicōn*; wyymuie się tylko *Lacedaemŏn*; przeciwnie w *Accus. sing. ĭn, y̆n* krótkie, np. *Alexĭn, Thetĭn, chely̆n. Accussat.* I. Dekl. stosuie się do *Nominat.* np. *Aeneān, epitomēn* są długie, bo *Aeneās, epitomē*; lecz *Majăn* bo *Majă*; *Electrān* bo *Nom. Electrā.*

Greckie na *er* powiększaiące się *genit.* są długie bo powstały z ηρ, iako: *cratēr, charactēr* (*gen.* — *ēris*) i *aethēr, aēr* (*gen. ĕris*). Tylko zakończone na *or Hector, Nestor*, maią w łacinie *ŏr* krótkie, choć w greckim było ωρ.

c) Zakończenia *as, es, os, is, us, ys.*

27 1. *ās* iest długie np. *tiarās, mensās, laudās, legās, ferās, crās.*

Wyymuie się tylko *anās* (*anătis*) i greckie *Nominat.* maiące w *genit.* (αδος) *adis*, np. *Iliās, Pallās, Arcās* i greckie *Accus.* dekl. III. na *ăs* np. *heroăs, Troăs.*

2. *ēs* iest także długie np. *Anchisēs, nubēs, mercēs, patrēs; amēs, legēs, audiēs, totiēs* etc.

a) Wyymuią się łacińskie *Nom.* na *es imparisyllaba* skracaiące przedostatnią np. *milĕs milĭtis, segĕs segĕtis.* Wyiąwszy: *Abiēs, ariēs, Cerēs, pariēs* i *pēs* ze złożonemi, które maią *ēs* długie, choć przedostatnią skracaią.

b) Daléy *Nominat. plur.* greckich imion, które w *genit. sing.* rosną o iednę syllabę iak: *Amazonēs, Troadēs* bo w greckim ε. Zaś *thesēs* od *thesis* bo Θέσεις.

c) Od słowa *sum* iest druga osoba *ēs, adēs, potēs* od *edo* iem, *ēs.* Przyimek *penēs* skraca *ĕs.*

3. *ōs*, iest także długie np. *nepōs, virōs, nōs, illōs.*

Wyymuie się tylko *ŏs* (*ossis*), *compŏs, impŏs ŏtis*, i w greckich *Nom.* i *Genit.* gdzie było omikron np. *Delŏs, Argŏs, chaŏs, melŏs*; *Erymnyŏs, Palladŏs, Tethyŏs.*

Przeciwnie zakończenia:

4. *ĭs* iest w ogóle krótkie np. *avĭs*, *levĭs*, *amatĭs*, *emerĭs*, *legĭs*, *legitĭs*, *quĭs*, *ĭs*, *bĭs*.

a) Wyymuią się zakończenia *is* w liczbie mnogiéy np. *armīs*, *scholīs*, *vobīs*, *piscīs* za *pisces*, *omnīs* za *omnes*, także *forīs*, *gratīs*, *quīs* za *quibus*.

b) Daléy maią w nominatiwie *īs* długie formuiące *genit.* długą na *īnis*, *ītis*, *entis*, iako *Salamīs* (*īnis*), *Samnis* (*ītis*), *Simoīs* (*entis*).

c) Nareszcie zakończenie *is* w 2giéy osobie *praes.* gdy się w liczbie mnogiéy przedłuża *īmus*, *ītis*; to iest: w słowach IV. konj. np. *audīs*, tudzież w *velīs*, *nolīs*, *malīs sis* ze złożonemi, *possīs*, *prosīs*, *adsīs* i *vīs* (chcesz). *cum compositis*, *fīs*, *īs*, *quīs*. — W *fut. exact. is* oboiętne *fecerīs*, ieżeli iednak dwie krótkie syllaby poprzedziły, a wyraz długiéy syllaby wymaga, przedłuża się np. *dederīs*.

5. *ŭs* iest krótkie w imionach (tylko nie w iednozgłoskowych) i słowach np. *domĭnŭs*, *tempŭs*, *fructŭs*.

a) Wyymuie się *us* w *genit. sing.* i wszystkich przypadkach *plur.* dekl. IV. np. *fructūs* (gdyż iest kontrakcyą dekl. III. w *genit. fructuis* a w *plur.* z *fructues*).

b) Powtóre Rzeczowniki III. dekl. na *ūs* zatrzymuiące w *gen.* *u* np. *virtūs*, *palūs*, *tellūs*. *Vid.* 24. *b*.

c) Naresçie długię iest *us* w greckich wyrazach niezmienionych na: ους, np. *Panthūs*, *Sapphūs*, *tripūs*. Wątpliwie w *Oedipus*, *polypus*.

6. *ys* w greckich wyrazach iest krótkie np. *Chelys*, *Tethys*; przedłuża się tylko w rzadkich skróceniach genit: *yis* na *ys*.

Uw. Imioną III. Dkl. stosuią się zwykle w *genit.* do końcowéy syllaby, np.: *capŭt*, *capĭtis*, *consŭl*, *consŭlis*, *pectĕn*, *pectĭnis*, *Caesar*, *Caesăris*; *anăs*, *anătis*, *alĕs alĭtis*, *genăs*, *genĕris*. Zaś *lien lienis*, *cratēr cratēris*, *nepōs*, *nepōtis*, *honōs*, *honōris*, *virtūs*, *palūs*, *virtūtis*, *palūdis*.

Wyiąwszy *sāl*, *lār*, *pēs*, *pār*, *abiēs*, *ariēs*, *Cerēs*, *paries*; *bōs*, *aēr aethēr*, które w genitiwie skracaią długą syllabę np. *sălis*, *lăris* etc. Są ieszcze i inne wyiątki.

Część II.

Orthographia.

28 1. *Orthographia* czyli Pisownia, uczy, iak przez pismo mowę ludzką dokładnie oddawać należy. Pierwszą iéy zasadą iest zrozumiałość; i nie dość iest na tem, aby nie opuścić żadnego głosu, wchodzącego do składu wyrazu; potrzeba nadto trzymać się pewnych iednostaynych zasad i dawać poznać w piśmie, ile się to da, etymologią czyli pochodzenia wyrazów.

2. Ogólna zasada w łacinie iak w polszczyznie iest: że każdy wyraz tak się pisze, iak się wymawia. Gdy atoli wymawianie i pisanie niektórych wyrazów w łacinie nie było iednostayne i gdy rękopisma łacińskie, które naywyżéy 400 lat po Christ. sięgaią, dla niedbalstwa przepisuiących, lub lekkomyślnéy zmiany w pisowni, nie wszędzie nam za normę służyć mogą; przeto napisy iużto na pomnikach, iużto rozmaitych numismatach są uczonym w poszukiwaniach *orthographi*cznych skazówką, którą uzupełniaią podania łacińskich grammatyków.

Zwyczayna teraźnieysza *Orthographia* łacińska wykształciła się dopiero w drugim i trzecim wieku po Christ.; za czasów Cicerona ieszcze zbytecznemi spółgłoskami przepełniona i przemianą głosek zeszpeconą była np. *maxsumus, naveis, rivom, confluont, quom, quoi*; a osobliwie przyimki w złożonych słowach kładły się bez assimilacyi np. *adcendo, adligo, adpono, adrideo, conlido, conrumpo, inludo, obcurro, subfero* etc. Jakiéy te przyimki przez assimilacyą, na wzór greczyzny, uległy zmianie zob. Przyimki.

Starożytne te formy znayduią się niekiedy u późnieyszych umyślnie położone, ieżeli autor chce nadać pismu staroświecką formę, osobliwie zaś w religiynych, sądowych formułach. *Vide* Wymaw.

Uw. Rzymianie pisali tylko wielkiemi uncyalnemi głoskami, które w prędkości skracali. zkąd powstały *abbreviatury* zebrane przez wyzwoleńca Cicerona, nazwiskiem Tiro, *Notae tironianae* zwane. Teraźnieysze pismo (*cursiv*) powstało około roku 500 po Christ.

a) Pod względem dwugłosek lepiéy iest pisać: *caepe*, *caespes*, 29
caecus, *caerimonia*, *maereo*, *saeculum*, *saepes*, *taeter* etc. niż *cepe* etc.; zaś: *ceteri*, *fenus*, *fetus*. *femina*, *fecundus* (od *feo*,) *heres* etc. niż: *caeteri* etc. Czy pisać; *scena* lub *scaena*; *obscenus* lub *obscaenus*, lub też *obscoenus* iest wątpliwa.

b) Co do spółgłosek zasługuie na uwagę *h*, które pisać należy iuż to na początku wyrazów np. *Hadria*, *Hannibal*, *halcedo*, *Hammon* etc. (bez *h*: *alec*, *Iber*) iużto po *c*, *r*, *t*. np. *pulcher charta*, *Gracchus*; *Rhegium*, *Rhenus* (i w greckich np. *rhetor*); *Otho*, *Carthāgo*, *Jugurtha* etc. Zaś: *have* lub *ave*, *harundo* lub *arundo*, *aheneus* lub *aëneus*.

c) Daléy waha się pisownia między *ti* i *ci*, co się zdaie potwierdzać, że te dwie syllaby iuż u dawnych iednakowo brzmiały. Uważać tu naywięcéy trzeba na etymologią: i tak pisać np. *nuntius*, *otium*, *infitior* od *fateor*, *propitius* od *prope*, *propiter*, *propter*, *Martius* (*Mars*, *Martis*) *Domitius* od *domitus*, *sapientia* (bo *sapientis*) etc. przeciwnie *ci* w *adject.* i *particip. aedilicius*, *gentilicius*, *novicius*, *patricius*; *commendaticius*, *conducticius*, *natalicius*, *tribunicius*; i w imionach własnych np. *Marcius* (od *Marcus*), *Mucius*, *Fabricius*, *Mauricius*; także *condicio* i *dicio* lepiéy niż zwyczayne *conditio*.

d) Nareszcie co się tyczy podwaiania spółgłosek, wiedzieć trzeba, że początkowo Rzymianie wszędzie poiedyńczo głoski pisali: (np. *pŭpis*); dopiero Ennius wprowadził reduplikacyą spółgłosek, aby krótkie syllaby zdatnieyszemi do wiersza uczynić, ztąd też poszło, że nawet w prozie pisano (Cicero) *reppĕri*, *reppŭli*, *reccidi* (*vid.* Iloczas).

Podwóynie piszą się: *allium*, *bellua*, *immo*, *nummus*, *paullo*, *sollemnis*, *sollers*, *sollicitus*, *quattuor* i imiona *Allia*, *Appulejus*, *Lemannus* (*lacus.*) *Peloponnesus; Paullus*, *Sallustius* etc, Przeciwnie: *anulus*, *litus*, *paulum*, *sucus*.

e) Równą wartość maią: *littera* i *litera*, lubo więcéy iest rękopismów za podwaianiem. Podobnie za *sig. mille* a *plur. milia* iest powaga starożytnych grammatyków i rękopismów.

f) Lepiéy iest pisać *artus*, *multare* niż *arctus* (ciasny) *mulctare*; przeciwnie *auctor*, *auctumnus*, *auctoritas*, niż *autor*, *au-*

tumnus autoritas; *emptus*, *sumptus* niż *emtus*; *sumpsi* nie *sumsi* i w innych złożonych na *mo* i *mno* np. *contempsi*, *contemptum* także w *promptu*. *Conjunx* za *conjux*, *quotiens*, *totiens* za zwyczayne *quoties*, *toties* wymagaią grammatycy zgodnie z rękopismami.

Uw. Krótkie *s* stoi zawsze na końcu wyrazu, czy to poiedyńczych czy w złożonych np. *abs*, *abscondo*; *ſ* długie używa się na początku i w środku wyrazów np. *ſub*, *eſſe*, *deſcribo*.

B. *Dzielenie wyrazów na syllaby.*

30 1. Samogłoska (albo Dwugłoska) iuż sama przez się syllabę tworzyć może; lecz spółgłoska ponieważ się inaczéy wymówić nie da, iak za pomocą samogłoski; przeto też w składzie syllab zawsze się na samogłosce opierać musi. Ztąd wypada ogólna reguła: że syllaby kończyć się powinny na samogłoskę.

np. *a-mo*, *li-ber*, *co-lo*, *pa-ter*, *di-xi*; *a-ctus*, *do-ctri-na*, *fragmentum*, *a-gnosco*, *pro-pter*, *i-pse*, *scri-psi*, *Le-sbos*, *a-sper*, *ho-spes*, *ca-stra*, *sce-ptrum*, *Ba-ctra*, *corru-ptrix*, *magi-stri*; *A-bdera*, *Pro-cne*, *Ara-chne*, *Te-cmessa*. *Gro-sphus*, *Mnestheus*, *rhy-thmus*, *I-chthyophagi*, *na-phtha*, *a-thleta*, *I-sthmus*, *a-sthma*, *Cy-dnus*, *Era-smus*, *Lu-gdunum* etc.

2. Z spółgłosek tylko płynnych, dla ich łatwego wymawiania, zwykła się iedna czepiać poprzedzaiącéy samogłoski; a zatém syllabę kończyć, iużto kiedy się dwie spółgłoski w środku wyrazu znayduią (*liquida cum muta*), a tem bardziéy kiedy trzy np. *al-ter*, *cam-pus*, *un-da*, *ar-bor*, *bar-ba*; *cen-trum*, *scul-ptrix*, *um-bra*, *tem-plum*, *sum-psi*, *sum-ptum*, *pun-ctum*, *vin-clum*, *monstrum*, *ar-ctus*. Podobnie także podwóyna głoska *x* gdy następuie *t* np. *Sex-tus*, *jux-ta*, *ex-tra*.

Wyymuią się tylko *mn*, które iako obiedwie *liquidae* do iednéy syllaby należą, a zatém do pierwszéy reguły stosuią się np. *o-mnis*, *da-mnum*, *a-mnis*, *so-mnus*.

Uw. Rozumie się samo przez się, że z spółgłosek podwóynych w środku wyrazu, ponieważ się obie razem wymówić nie mogą, iedna należy do poprzedzaiącéy, druga do następuiącéy syllaby np. *col|lum*, *an|nus*, *cur|ro*, *Ap|pius*.

31 3. Co się tyczy wyrazów złożonych, to w nich podobnie, iak w polszczyznie, litery ieden wyraz skła-

daiące, razem do iednéy syllaby należą, np. *ab-igo, ab-scindo, abs-condo, abs-cedo, abs-cido, dis-cedo, dis-cors, dis-puto, di-stringo, di-spicio, ex-silium, ob-latum, sub-igo, sus-cipio, trans-tuli, tran-scendo, et-enim, et-iam, Hellespontus, post-ea.*

b) Także kiedy spółgłoska wtrąconą została dla ułatwienia hiatu, ta czepia się poprzedzaiącéy samogłoski, np. *red-eo, prod-eo, red-undo, sed-itio.*

c) Lecz ieżeli skład wyrazu iest wątpliwy, zatarty lub ieżeli pierwsza część (dla uniknienia hiatu) została skrócona; rozdzielaią się syllaby podług pierwszéy głównéy reguły np. *a-bdomen, a-dūlor, am-bages, am-buro, ne-gotium. po-tes (potis es), ve-neo (venum eo) an-tea, ani-madverto, (animum ad.), am-bitio, de-cennis, prae-sens, i-gnosco, lon-gaevus, re-ctangulus, Cy-clopes, ma-gnanimus.*

C. *Znaki pisarskie.*

Starożytni znali tylko ieden znak przecinkowy, to 32
iest (.) punctum. Pomimo tego iednak słusznie naszę nowszą interpunkcyą zaprowadzono do łacińskich książek, ponieważ ta zrozumienie sensu nader ułatwia.

Są więc teraz w łacinie te same znaki przecinkowe co i w polszczyznie, wyiąwszy iż ; średnik *(semicōlon)* nie iest bardzo używany w łacinie; albowiem w mieysce iego kładą zwykle : dwukropek, *colon.*

Uw. Prócz tego używaią się w łacinie ieszcze następuiące znaki:

1) ' Odcinek (*apostrŏphus*) znak opuszczenia iednéy lub więcéy liter. Opuszcza się nayczęściéy *e* w pytayniku *ne* np. *credon' tibi, tun' es,* przyczem oraz wyrzucało się *s* ieżeli stało przed *ne* np. *ain', satin, viden', haben'* za *aisne* etc. Patrz wyżéy.

2) ^ Daszek (*circumflexus vel apex*) znak skrócenia wyrazu np. *deûm* za *deorum, amâsti* (*amavisti*), *nōrunt* za *nŏverunt, ingenî* za *ingenii*; ale się teraz często opuszcza.

3) ·· Rozdzielnik (*puncta diaereseos*) oznacza, iż samogłoska, nad którą iest położony, osobno wymawiać się powinna np. *aër, poëta.*

D. *Skrócenia (Notae seu Compendia scripturae).*

Starożytni Rzymianie zwykli byli skracać całe wyrazy, osobliwie imiona i nazwiska urzędów, oznaczaiąc często iedną literą całe słowo. Podwoienie litery oznaczało liczbę mnogą np. *Cos. (Consul), Coss. (Consules), DD. (dederunt)* etc.

1.

A. Aulus.
App. Appius.
C. lub *G. Gajus.*
Cn. l. *Gn. Gnaeus.*
Cl. Claudius.
L. Lucius.
M. Marcus.
M' *Manius.*
P. Publius.
Q. Qu. Quintus.
S. Sex. Sextus.
Ser. Servius.
Serg. Sergius.
Sp. Spurius.
T. Titus.
Tib. Tiberius.

2. Wyrazy urzędowe.

Aed. Aedilis, Cur. Curulis, Pl. Plebis.
A. U. C. Anno urbis conditae. v. ab urbe condita.
Cal. v. Kal. Calendae.
Cos. Consul. Des. Designatus.
D. Divus.
D. D. D. dat dicat, dedicat. v. dono dedit dicavit.
D. M. Diis Manibus.
D. O. M. Deo Optimo Maximo.
F. F. F. felix, faustum, fortunatum.
H—S v. HS. Sestertius, Sestertium.
Non. Nonae.
P. C. Patres conscripti.
P. M. Pontifex Maximus.
P. S. Plebiscitum.
P. R. Populus Romanus.
Pr. Praetor.
Proc. Proconsul.
R. P. Res publica.
S. P. Q. R. Senatus populusque Romanus.
S. C. Senatus consultum.
S. (P.) D. Salutem (plurimam) dicit.
S. V. B. E. Q. V. Si vales bene est, ego quoque valeo.
Tr. Pl. Tribunus Plebis.
X. V. Decemviri.

Nowsze skrócenia.

A. anno; c. currente, pr. praeterito.
a. Ch. ante Christum
cf. conferatur.
e. (v.) c. (g.) exempli (verbi) causa (gratia)
etc. et cetera.
h. (i) e. hoc (id) est.
Ictus. Jureconsultus.
l. c. loco citato.
L. S. Locus Sigilli.
M. S. Manuscriptus.
N. (V.) T. novum (vetus) testamentum.

P. P. Praemissis praemittendis.
P. S. Postscriptum.
Q. D. B. V. Quod deus bene vertat.
Q. F. F. F. S. Quod felix faustum fortunatum sit.
Q. F. B. F. S. Quod felix bonum faustumque sit.
sq. sequens, sqq. sequentibus.
S. T. Salvo titulo.

Część III.

O odmianie wyrazów.

Podział wyrazów.

Część ta uczy nas odmieniać poiedyńcze wyrazy, 33
pokazuiąc iak te, dla wyrażenia rozmaitych stosunków i względów, różne przybieraią formy czyli odmiany. Rozróżniać tu należy: pierwiastek *(radix)* wyrazu, w którym się znaczenie wyrazu mieści, od zakończenia *(terminatio)*.

* Podług znaczenia są wszystkie wyrazy: albo Imiona (*Nomina*), albo Słowa (*Verba*), albo Partikuły (*Particulae*).

* *A.* Imiona są troiakie:

1) Imie rzeczowne, albo Rzeczownik (*Nomen Substantivum*) iestto nazwisko iakiéy osoby lub rzeczy np. *homo* człowiek, *domus* dom.
2) Imie Prymiotne, Przymiotnik (*Nomen Adjectivum*) oznacza przymiot lub własność rzeczy np. *magnus* wielki, *parvus* mały.
3) Zaimek *(Pronomen)*, iestto wyraz zastępuiący mieysce imienia, a zatem za imie stoiący np. *ego* ia, *tu* ty, *ille* on.

* *B.* 4) Słowo *(Verbum)*, wyraża czynność lub stan imienia np. chwalę *laudo*, śpię *dormio* i formuie sąd czyli zdanie.

Uw. Imiona deklinuią się, słowa zaś konjuguią się, to iest przybieraią rozmaite zakończenia i formy, dla wyrażenia różnych

stósunków i względów, i ztąd te cztery części mowy nazywaią się odmienne (*flexibiles*).

* *C.* Partikuły, to iest małe części mowy (cząsteczki) są to po większéy części krótkie wyrazy, służące do bliższego okryślenia i połączenia pierwszych; a ponieważ w ogóle zakończenia swego nie zmieniaią, przeto nazywaią się też: nieodmienne (*inflexibiles*). Mogą zaś być:

* 1) Przysłówki (*Adverbia*) okryślaią bliżéy słowo; ale także przymiotniki i inne przysłówki np. *bene scribit* dobrze pisze, *diu dormit* długo spi, *admodum diligens* bardzo pilny.

2) Przyimki (*Praepositiones*) wyrażaią stósunek imion względem siebie, albo względem słów np. *fructus sub arbore* owoc pod drzewem, *eo ad te* idę no ciebie.

3) Spóyniki (*Conjunctiones*) łączą imiona albo też całe zdania ze sobą, wyrażaiąc natenczas stosunek iednego do drugiego, *ego et frater* ia i brat; *clamavit, sed pater non audivit* wołał, lecz oyciec nie słyszał.

4) Wykrzykniki (*Interjectiones*) są to wyrazy mocnieyszego uczucia np. *ach, vae!* ach, biada!

Wszystkie ośm części mowy znayduią się w następuiącym hexametrze:

Vae tibi ridenti, quia mox post gaudia flebis.

Nomen Substantivum. Rzeczownik.

34 * 1. Imiona Rzeczowne (*Nomina Substantiva*) są: albo

a) Imiona własne (*Nomina Propria*) służące tylko iednemu, szczególnemu przedmiotowi np. *Augustus*, August, *Roma*, Rzym, *Italia*, Włochy, *Rhenus*. Ren, *Aetna*.

b) Imiona pospolite (*Nomina appellativa*) są takie; które wielu przedmiotom podobnym, czyli iednego gatunku, są wspólne: np. *rex* król, *urbs* miasto.

Uw. 1. Imiona własne mogą niekiedy kilku osobom lub rzeczom służyć, albowiem zwłaszcza w imionach familiynych więcéy iest osób noszących toż samo imie; lecz wymieniaiąc takowe imie np. *Carolus* Karól, zawsze iednę tylko osobę mam na myśli.

Co więcéy używa się czasem *Nomen proprium* w mieyscu *appellativum*, nazywaiąc np. *Kroesus*em tego, kto iest bardzo bogaty, *Ciceron*em wielkiego mówcę.

Uw. 2. Między pospolitemi rozróżniaią się: Imiona zbiorowe (*collectiva*), które iuż w liczbie poiedyńczéy mnogość czyli zbiór rzeczy wyrażaią; np. *populus* lud, *turba* gmin, *concio* zgromadzenie; i *Materialia*, oznaczaiące materyą ciągłą, w nieograniczonéy ilości np. *aurum* złoto, *lignum* drzewo.

c) Ponieważ każda rzecz lub osoba *existu*iąca ma koniecznie swóy przymiot np. dąb wysoki *quercus alta*, *rex justus* król sprawiedliwy, przeto takowe imiona nazywaią się *Concreta*, to iest takie, w których przymiot z rzeczą iest spoiony. Możemy atoli sam przymiot oddzielnie od rzeczy uważać, to iest: z przymiotów nieiako od rzeczy oderwanych uformować sobie w myśli rzeczowniki np. wysokość *altitudo*, sprawiedliwość *justitia*, które się *substantiva Abstracta* (oderwane) nazywaią; krócéy nazwać można *concreta* zmysłowemi, bo pod zmysły podpadaią; *abstracta* zaś umysłowemi.

1. *Uw.* Imiona żywotne są, które służą ludziom, zwierzętom w ogóle rzeczom żyiącym np. *miles* żołnierz, *equus* koń, *rana* żaba; nieżywotne służące rzeczom nieżyiącym np. *vestis* suknia, *manus* ręka, *navis* okręt.

2. *Uw.* Wszystkie wyrazy są albo

a) pierwotne (*primitiva*), które pierwiastkowo utworzone zostały i od innych nie pochodzą np. *pater* oyciec.

b) pochodne (*derivata*), które od pierwszych za pomocą końcowéy iakiéy syllaby utworzone zostały np. *patria* oyczyzna.

Rzeczowniki uformowane od słów np. *sentire* czuć — *sensus* czucie, zmysł, nazywaią się *Substantiva Verba-*

lia rzeczowniki słowne; zaś od przymiotników i rzeczowników, *denominativa*, np. od *magnus magnitudo*, od *amīcus* przyiaciel, *amicitia* przyiaźń.

Między Pochodnemi nayważnieysze są: *Patronymica* (rodowe) oznaczaiące syna lub potomka np. *Pelīdes* syn Peleusza; i *Diminutiva* zdrobniałe np. *filiŏlus* synaczek.

Rozróżniać ieszcze należy: *Simplicia*, poiedyńcze, np. *doctus* uczony i *Composita* złożone np. *in-doctus* nie-uczony.

* W każdem Imieniu zasługuie szczególniéy na uwa-
35 gę, Rodzay *(Genus)* i Forma *(Declinatio)*.

1) Rodzay iest w Łacinie troiaki: Męzki *(masculīnum)*, Żeński *(femininum)*, Niiaki *(neutrum)*. Do iednego z tych trzech rodzaiów musi każde imie należeć.

Uw. Właściwie tylko u ludzi i zwierząt (imion żywotnych) znayduie się dwoiaki rodzay, czyli odmienna płeć, mężczyzn i kobiet, samców i samic, *genus masculinum, femininum*. Lecz ponieważ w niektórych żywotnych imionach płeć nie była widoczna, a zatém wątpliwa, albo iéy też wcale początkowo nieznano; przeto przydano ieszcze trzeci rodzay, który niiakim (*Neutrum*) nazwano, to iest: ani męzki, ani żeński.

Rzeczy nieżywotne nie maią właściwie żadnego rodzaiu; gdy atoli pierwiastkowym ludziom cała natura ożywioną się być zdawała, przeto rzeczom nawet nieżywotnym przypisywali rodzay; i tak: wszystko co było mężne, mocne, dzikie w naturze, do mężczyzn liczyli; przeciwnie zaś wszystkie słabe, łagodne rzeczy do żeńskiego rodzaiu odnieśli: np. dąb, topol. Zdaie się iednakże, że w téy mierze naywiększy miało wpływ podobieństwo zakończenia (*analogia*); i tak młyn iest rodzaiu męzkiego, bo się kończy iak syn; klatka żeńskiego, bo się kończy iak matka. Gdy iednak ta sama rzecz iednemu narodowi słabą, łagodną, drugiemu mocną być się wydawała, ztąd poszło, iż często rodzaie w dwóch ięzykach się nie zgadzaią. Dla tego potrzebna iest nauka o rodzaiach.

36 *2) Rodzay w imionach żywotnych poznaie się ze znaczenia, w nieżywotnych zaś z zakończenia. (O czém w deklinacyach).

a) *Męzkiego* rodzaiu *(Masculina)* są ze znaczenia: Imiona mężczyzn, duchów; i zwierząt samców np. *scriba* pisarz; *Cupīdo* Kupidyn (bożek miłości), *Lemŭres* straszydła, *manes* dusze zmarłych; *lupus* wilk, *cervus* ieleń.

Powtóre nazwiska rzek, wiatrów, miesięcy, (ponieważ dorozumiewaią się męzkie pospolite rzeczowniki: *fluvius* rzeka, *ventus* wiatr, *mensis* miesiąc), np. *magnus Garumna*, wielka Garumna, *horridus Albis (fluvius)* straszna Elba, *etesiae (venti) annui*, wiatry kanikularne roczne, *Aprīlis (mensis)*, Kwiecień.

Wyiątki. Wyymuią się od imion mężczyzn: *opĕrae* robotnicy, *vigiliae*, *excubiae*, *custodiae* warta, stroże, *deliciae* kochanek, *copiae* woysko, *auxilia* posiłki, *mancipium*, *servitium* niewolnik, które podług zakończenia rodzay otrzymuią, dla tego, że te wyrazy w przenośnem dopiero znaczeniu oznaczaią mężczyzn.

Co do drugiego: Z Imion rzek są *feminina*: *Styx* i *Lethe*, iako też: *Allia*, *Albŭla*, *Matrŏna*, *Mosella*, *Sagra*, i u późnieyszych pisarzy wszystkie zakończone na *a*; lubo te u dawnieyszych z reguły są męzkie np. *Garumna*, *Trebia*, *Sequăna*, *Himĕra* etc.

2) Wiatry nietylko dla tego są iuż *masculina*, że się *hic ventus* dorozumiewa, lecz i z téy przyczyny, że starożytni wystawiali ie sobie pod postacią bożków męzkich, np. *Boreas*, *Aquilo* wiatr północny, *Auster*, *Notus* wiatr południowy, *Eurus* wschodni, *Zephyrus*, *Favonius* zachodni. Imiona miesięcy są właściwie przymiotnikami, które przez rzeczownik *mensis* uzupełniać należy; dla tego też lepiéy powiedzieć: *Calendae Januariae*, *Idus Martiae*, *Nonae Augustae*, *Idibus Decembribus*, gdzie imiona miesięcy wyraźnemi są przymiotnikami; niż: *Calendis Januarii*, *Idibus Martii* etc. 37

3) Imiona Gór uważaią się także iako *masculina*, ponieważ się przy nich (*hic*) *mons* dorozumiewa (*per synesin*) np *ignivŏmus Aetna*, podobnie: *Othrys*, *Eryx*, *Cithaeron*, *Helicon*, *Pelion*, także *amoenus Lucretilis*. Niektóre iednak maią rodzay podług zakończenia np. *Alpes altae*, *Carambis*, *Pelŏris* dla domyślnego *fem.* ἄκρα, a miano-

wicie na *a* i *e* do I. dekl. np. *Ossa*, *Oeta*, *Cyllēne*, *Rhodŏpe*. Tylko *Soracte neutr.* (Kiedy rodzay stosuie się do domyślnego rzeczownika, to się nazywa *per Synēsin*).

38 **b*) Rodzaiu *żeńskiego* ze znaczenia są imiona niewiast (nawet na *um*) bogiń i samic zwierząt np. *mulier formosa*, *Echo garrŭla*, *mea Glycerium* (imie), *Pallas bellica*; *cerva timida*.

Powtóre imiona drzew, miast, kraiów i wysp, ponieważ się *arbor*, *(planta)*, *urbs*, *terra (regio) insula* dorozumiewaią; np. *alta cedrus*, *opulenta Corinthus*, *antiqua Babylon*, *Aegyptus superstitiosa*, *Rhodus clara*.

Uw. Jak w imionach rzek i gór ma niekiedy przewagę zakończenie; tak równie imiona drzew, miast, kraiów otrzymuią często swóy rodzay podług zakończenia. Ztąd:

39 *Wyiątek* 1. Z drzew wyymuią się: α. imiona drzew i krzaków zakończone na *er* do III. dekl. i na *um* do II. które są *neutra*, iako:

acer, klon.	*siler*, łoża,	*zingiber*, imbier.
cicer, cieciorka.	*siser*, kuczmerka (marchew).	(*robur*,-*ŏris*) dąb.
laser, bucień.	*suber*, korkowe drzewo.	*balsămum*, balsam.
papāver, mak.		*salictum*, wierzbina etc.
piper, pieprz.		

β. Imiona drzew zakończone na *er*, ale do II. dekl. należące są męzkie, np. *oleaster* dzika oliwa, *pinaster* dzika sosna. Równie imiona po większéy części krzaków zakończone na *us*, iako:

acanthus, barszcz (roślina).	*hellobŏrus*, ciemierzyca.
amaranthus, amarant.	*intŭbus*, endywia.
asparăgus, szparag.	*juncus*, sitowie.
calămus, tatarak.	*rhamnus*, sakłak.
carduus, oset.	*pamplĭnus*, latorośl winna.
dumus, cierń.	*spinus*, cierń.
fungus, grzyb.	Także *styrax*.

40 *Wyiątek* 2. Z imion miast są *masculina*: α. *Pluralia* na *i* II. dekl., i *Singularia* na *o* III. dekl. iako:

Delphi.	*Croto*.	*Narbo* (*Marcius*).
Argi.	*Hippo* (*regius*).	*Frusĭno* i *Sulmo*.
Veji, *Gabii*. *Parisii*.		

Daléy *Tunes*-*ētis* i *Canōpus*, i zakończone na *us*-*untis* iako: *Pessĭnus*, *Selĭnus*, *Trapēzus* i na *us*-*i* iako *Pharsālus*, *Abydus* i *Marăthon*.

β. *Neutra* są z niiakiem zakończeniem *um* (greckie ον), i *pluralia* na *a* II. dekl., iako: *Tusculum*, *Ilion*; *Susa*, *Ecbatăna*, *Arbĕla*, *Leuctra*, *Hierosolyma* (*orum.*) Jako też zakończenia niiakie dekl. III. *e*, *ur*, np. *Caere*, *Praeneste*, *Reāte*, *Tergeste*, *Nepĕte* albo *Nepet*; *Anxur* i *Tibur*; także: *Argos* (bo *Argi masc.*). Nareszcie: *Indeclinabilia* na *i*, *y*, iak, *Illiturgi*, *Asty* i inne zwłaszcza barbarzyńskie: *Suthul*, *Hispal*, *Gadir* i *Tudir*.

Uw. Ponieważ Łacinnik częstokroć nie stosuie rodzaiu do zakończenia, zwłaszcza imienia mniéy znaiomego, ale do rodzaiu rzeczownika domyślnego, lecz znaiomszego (*per synĕsim.*) np. *Thessălus Ossa* dorozumiewa się *mons*, *Trapezus liberum sc. oppidum*; przeto mogą wyżéy wyięte miasta *singularia*, zwłaszcza zaś włoskie *neutra* na *e* i zakończone na *um* iako też męzkie *ūs-untis* i *us-i* (*per synesim*) z *urbs* używać się iako *feminina* np. *Praeneste gelida*, *Pergămum excisa*, *Ilion defensa*, *Marăthon mirata est*, *Narbo pulcherrima* etc.

Wyiątek 3. Z imion kraiów wyymuią się zakończone na 41
um i *plural.* na *a*, np. *Latium*, *Illyricum*, *Bactra*, ktore są *neutra*. *Masculina* są: *Isthmus*, *Bospŏrus*, *Pontus*, *Hellespontus*. Z wysp zakończone na *um* są *neutra* i egypskie *Delta*.

Uw. Nareszcie wiedzieć trzeba, że kleynoty, czyli drogie kamienie, iak w greckim, są powiększéy części *feminina*, dla domyślnego: *gemma*; tylko: *adămas*, *beryllus*, *carbunculus*, *opălus*, *smaragdus*, *magnes* są *masc.*

Tytuły drammatycznych sztuk używały się w staréy dobréy łacinie dla domyślnego *fabula*, iako *feminina*, choć były istotne *masculina* np. *haec Truculentus* (*Plauti*), *Eunuchus* (*Terentii*) *acta est* etc.

* *c*) *Communia.* Jest wiele imion osobowych, 42
które są obydwom rodzaiom wspólne; ponieważ niektóre zatrudnienia i własności mężczyznom razem i kobietom są właściwe. Takie więc imiona mogące być iużto męzkiego, iuż żeńskiego rodzaiu, nazywaią się *Communia* Wspólne np. *hic sacerdos* kapłan, *haec sacerdos* kapłanka. Są one następuiące:

Antistes, *auctor*, *conjux*.
Angur, *civis*, *comes*, *dux*,
Custos, *heros*, *artifex*,

Hospes, infans, opifex;
Incŏla, judex, hostis,
Interpres, martyr, testis,
Juvĕnis, obses, index;
Municeps, princeps, vindex;
Sacerdos, parens i exsul,
Satelles, vates, praesul.

antistes, ĭtis, przełożony, a (kapłan).
artifex, ĭcis, sztukmistrz - strzyni.
auctor, ōris, sprawca - czyni.
augur, ŭris, wieszcz - ka.
civis, obywatel
comes, ĭtis, towarzysz
conjux, ŭgis, małżonek
custos, ōdis, stróż
dux, cis, wodz
exsul, wygnaniec
heres, ēdis, dziedzic
hospes, ĭtis, gość, gospodarz
hostis, nieprzyiaciel
incŏla, mieszkaniec
index, ĭcis, donosiciel
infans, tis, niemowlę
interpres, ētis, tłómacz
judex, ĭcis, sędzia
miles, ĭtis, żołnierz
municeps, pis, obywatel
martyr, yris, męczennik
opifex, ĭcis, rzemieślnik
obses, ĭdis, zakładnik
parens, tis, rodzic
par, rówiennik
praesul, przełożony
princeps, naczelnik
sacerdos, ōtis, kapłan
satelles, ĭtis, drab, trabant
testis, świadek
vates, wieszcz
vindex, ĭcis, mściciel.

Dla tego też mogą stać z przymiotnikami męzkiemi i żeńskiemi: np. *In hoc sumus sapientes, quod naturam optimam ducem, tamquam deum, sequimur. Sacerdos illa civis Romana facta est. Alma parens. Mater mea, veridica interpres Deum. Obsidibus, quae Porsenae mittebantur.*

Uw. Że imiona: *affinis* krewny, *contubernalis* wspólnie mieszkaiący, *familiaris* poufały, *juvĕnis adolescens*, młodzieniec (młody), *patruelis* stryieczny (brat, siostra) są także *communia*, pochodzi ztąd, że to są właściwie przymiotniki rzeczownie wzięte.

43

Uw. 2. Gdy nie idzie o wyrażenie płci, to w *Communiach* zawsze się bierze rodzay męzki, co tém bardziéy o liczbie mnogiéy rozumieć należy, w któréy rodzay męzki ma grammatyczne pierwszeństwo, np. *parentes boni* a nie *bonae*, rodzice dobrzy.

Wymienione żeńskie *antistes* kapłanka, *hospes* gospodyni maią także zwyczaynieysze żeńskie formy *antistita*, *hospita*.

Uw. 3. W imionach zwierzęcych są także *communia:* męzkie dla oznaczenia samca, żeńskie samicy. np. *hic bos* wół, *haec bos* krowa; lubo zwykle ieden rodzay ma przewagę, kiedy nie idzie o wyraźne rozróżnienie samca od samicy, tylko o oznaczenie całego gatunku. I tak *communia: anguis, bos, bubo, canis, elephantus, lepus, mus, palumbes, tigris* są nayczęściéy *mascul.*; zaś *grus, sus, limax, perdix, serpens* częściéy *feminina.*

d) *Epicoena* Dwupłciste nazywaią się takie 44
imiona zwierzęce, które ieden tylko maią grammatyczny rodzay, oznaczaiący obiedwie płci razem. Rodzay ten, ponieważ płeć naturalna nie iest widoczna, stosuie się zwykle do zakończenia np. *hic camelus* wielbłąd (samiec i samica), *haec vulpes* liszka i lis; podobnie *hic passer, anser, cervus, cancer* i *haec felis, aquila, rana;* ieżeli więc w nich rodzay naturalny rozróżniać chcemy, dodaiemy *mas, masculus* samiec, *femina* samica.

e) *Mobilia* ruchome. Mało iest takich rzeczowników ludzkich i zwierzęcych, któreby 45
na rodzay żeński miały inny wyraz iak np. *vir* mąż, *femina* kobieta: *taurus* byk, *vacca* krowa; naywięcéy ich formuie rodzay żeński z męzkiego przez zmianę zakończenia, i takie rzeczowniki nazywaią się *substantiva mobilia.*

Końcową syllabą na rodzay żeński iest zwyczaynie *a*, rzadko *trix* i to w tenczas tylko, kiedy *masculinum* pochodzi od słów przechodnich i kończy się na *tor* np.

praeceptor, nauczyciel	*praeceptrix*, nauczycielka.
victor, zwycięzyciel	*victrix*, zwycięzycielka.
ultor, nściciel	*ultrix*, mścicielka.

Na *a*, kiedy *masculinum* ma *us*, *er* lub inne zakończenie

avus, dziad	*avia*, babka.
coquus, kucharz	*coqua*, kucharka.
dominus, pan	*domina*, pani.
filius, syn	*filia*, c rka.
herus, pan	*hera*, pani.
magister, nauczyciel	*magistra*, nauczycielka.

puer, chłopiec	(*puera*) *puella* (*diminut.*) panna.
rex, król	*regina*, królowa.
caupo, kącznarz	*cōpa*, karczmarka.
antistes, kapłan	*antistita*, kapłanka.
tibīcen, fletnista	*tibicina*, fletnistka.
Zwierzęce: *cervus*, ieleń	*cerva*, łania.
caper, kozieł	*capra*, koza.
equus, koń	*equa*, klacz.
gallus, kogut	*gallīna*, kura.
lupus, wilk	*lupa*, wilczyca.
leo, lew	*leaena*, lwica.
vitulus, *juvencus*, ciołek	*vitula*, *juvenca*, iałowica.
ursus, niedzwiedź	*ursa*, etc.

Greckie zakończenie iest *tria* od rzeczwników męzkich na *tes* lub *ta* zakończonych np. *psaltes*, *psaltria*, *poëta*, *poëtria*.

Uw. Bez różnicy w znaczeniu używaią się *masc. colūbe*, *lacertus*, *luscinius simius* i pospolitsze *feminina*: *colubra*, *lacerta*, *luscinia*, *simia*, tak że np. przy *simia* nie rozumie się koniecznie samica.

46 **f*) *Neutra*, rodzaiu niiakiego są ze znaczenia. Nazwiska liter; rzeczowniki nieodmienne *(indeclinabilia)*; tryby bezokoliczne i rozkazuiące; iako też wszelkie inne wyrazy, a zwłaszcza przymiotniki rzeczownie wzięte, a nawet całe zdania, ieżeli się iako rzeczowniki uważaią, np. *a longum*; — *fas* godzi się, *cornu* róg, *sināpi* gorczyca, *gummi* gumma, *pondo* funt, *mane* rano, *Tempe* okolica przyiemna w Tessalii; — *ultimum vale* ostatnie byway zdrów, *scire tuum nihil est* wiadomość twoia niczem iest; — *me est monosyllabum*, *hoc ipsum diu mihi molestum est* to samo długo iest mi przykre; *illud nosce te ipsum* owo znay siebie samego; *hoc pulchrum* to piękne.

Uw. Litery mogą także być *fem. gen.* dla domyślnego littera, np. Quintilian pisze: *Sciat etiam Ciceroni placuisse aiio Maiiumque g a m i n a t a i scribere.*

DEKLINACYE.

* Imiona odmieniaią się prócz rodzaiów, ieszcze przez liczby i przypadki. 47

* *a*) Liczba (*numerus*) iest w łacinie albo poiedyńcza (*singulāris*), kiedy iest mowa o iednym przedmiocie np. *pater* oyciec; albo mnoga (*plurālis*), kiedy iest mowa o więcéy niż o iednéy rzeczy np. *patres* oycowie. Imiona, które tylko liczbę poiedyńczą mieć mogą, nazywaią się *singularia*, maiące zaś tylko liczbę mnogą, *pluralia*; te zaś, które się wcale nie deklinuią: *indeclinabilia*.

b) Przypadków (*casus*) na wyrażenie rozmaitych stósunków i względów imion iest sześć w łacinie, które odpowiadaią na następuiące pytania.

* Liczba poiedyńcza (*Singularis*).

1. *Nominatīvus*, Mianownik na pytanie kto? przy osobach; co? zwierzętach i rzeczach; a w przymiotnikach: iaki? iaka? iakie? np. król, krowa, iabłko; dobry, dobra, dobre.
2. *Genitīvus*, Dopełniacz (rodzący) na pytanie czyy? czego? iakiego? iakiéy? iakiego?
   Króla, krowy, iabłka; dobrego, dobréy, dobrego.
3. *Datīvus*, Celownik (dawaiący) na pytanie: komu, czemu? iakiemu, iakiéy, iakiemu?
   Królowi, krowie, iabłku; dobremu, dobréy, dobremu.
4. *Accusatīvus*, Biernik (oskarzaiący) na pytanie: kogo, co? iakiego, iaką, iakie?
   Króla, krowę, iabłko; dobrego, dobrą, dobre.
5. *Vocatīvus*, Wołaiący, wołaiąc na kogo, co.
   O! królu, krowo, iabłko: dobry, dobra, dobre.
6. *Ablatīvus*, Odbieraiący, albo *Instrumentalis* (narzędnik) na pytanie: kim, czem? iakim, iaką, iakiem?
   Królem, krową, iabłkiem, dobrym, dobrą, dobrem.

Liczba mnoga (*Pluralis*).

N. Kto co? Królowie, krowy, iabłka; dobrzy; dobre.
G. Czyy? Królów, krów, iabłek; dobrych.
D. Komu, czemu? Królom, krowom, iabłkom; dobrym.
A. Kogo, co? Królow, krowy, iabłka; dobrych, dobre.
V. O! Królowie, krowy, iabłka; dobrzy, dobre.
A. Kim, czem? Królami, krowami, iabłkami; dobrymi, dobremi.

W *Nom.* stoi przedmiot działaiący, o którem iest mowa np. oyciec kocha, syn siedzi.

W *Vocat.* stoi przedmiot, na który się woła np. o bracie! Oba te przypadki nazywaią się: *casus recti*, przypadki bezwzględne.

Zaś w *Accus.* stoi bliższy przedmiot, na który czynność *Nominatiwu* bezpośrednio spływa; np. Oyciec bije, kogo? psa.

W *Dat.* stoi dalszy przedmiot, dla którego się coś dzieie; np. dałem iabłko, komu? chłopcu.

W *Genit.* stoi przedmiot do którego coś należy, albo od którego coś wychodzi t. i. kiedy się myśl uzupełnia, np. kapelusz czyy? oyca; wszechmocność Boga.

W *Ablat.* stoi przedmiot, kiedy iest narzędziem działania, np. Oyciec bił psa, czem? kiiem.

Te cztery przypadki nazywaią się: *Casus obliqui*, przypadki względne, ponieważ od innych wyrazów zależą.

48 * *c*) Pięć iest Deklinacyi *(Declinatio)* w łacinie; do którey zaś iakie imie należy, poznaie się z *genitiwu*, który kończy się:

w I.	II.	III.	IV.	V.
na *ae*	*i*	*is*	*us*	*ei.*

1. *Vocat.* iest wszędzie podobien do *Nominatiwu*, wyiąwszy w drugiéy dekl. w zakończonych na *us* i niektórych greckich I. dekl.

2. *Accusat. singularis* kończy się (wyiąwszy *neutra*) zawsze na *m*, to iest:

w I.	II.	III.	IV.	V.
na *am*	*um*	*em*	*um*	*em.*

3. *Genit. pluralis* ma zawsze zakończenie *um*, a mianowicie:

w I.	II.	III.	IV	V.
na *ārum*	*ōrum*	*um*	*ŭum*	*ērum.*

4. *Dat.* i *Abl. plur.* zawsze są iednakowe i kończą się w dwóch pierwszych dekl. na *is*, w trzech pozostałych na *bus*; to iest:

w I.	II.	III.	IV.	V.
na *is*	*is*	*ĭbus*	*ĭbus* (*ŭbus*)	*ēbus.*

5. Do II III. i IV. Deklinacyi należą także *Neutra*, to iest imiona niiakie, które maią trzy równe przypadki, to iest: *Nom.*, *Acc.* i *Vocat.* w liczbie mnogiéy zawsze na *a*. W trzech ostatnich deklinacyach są te trzy przypadki i w innych imionach równe, ale tylko w liczbie mnogiéy.

Następuiące są zakończenia wszystkich pięciu Deklinacyi.

Singularis. Liczba poiedyńcza.

I.	II.	III.	IV.	V.
	neutr.			
N. ă, (ē, ās, ēs)	*ŭs, ĕr, ŭm*	*a, e, o; c, l, n, r, s, t, x.*	*ŭs, ū*	*ēs.*
G. āe (ēs)	*ī*	*ĭs*	*ūs, ū*	*eī.*
D. āe	*ō*	*ī*	*ŭī, ū*	*eī.*
A. ăm, (ēn)	*ŭm*	*ĕm (im)*	*ŭm, ū*	*ēm.*
V. ă, (ē)	*ĕ, ĕr, ŭm,*	iak *Nom.*	*ŭs, ū*	*ēs.*
Abl. ā, (ē)	*ō*	*ĕ, (ī)*	*ū, ū*	*ē.*

Pluralis. Liczba mnoga.

	neutr.	*neutr.*	*neutr.*	
N. āe	*ī, ă*	*ēs, ă*	*ūs, ă*	*ēs.*
G. ārŭm	*ōrŭm*	*ŭm (ium)*	*ŭŭm*	*ērŭm.*
D. īs	*īs*	*ĭbŭs*	*ĭbŭs (ŭbŭs)*	*ēbŭs.*
A. ās	*ōs, ă*	*ēs, ă*	*ūs. ă*	*ēs.*
V. āe	*ī, ă*	*ēs, ă*	*ūs, ă*	*ēs.*
Abl. īs.	*īs*	*ĭbŭs*	*ĭbŭs (ŭbŭs)*	*ēbŭs.*

PIERWSZA DEKLINACYA.

* Łacińskie imiona do téy deklinacyi należące, koń- 49
czą się na *ă* krótkie np. *viă* droga. Tu także należą przyswoione z greckiego, które zmnieniły η (*ē*) lub ης (*ēs*) na krótkie *ă* np. *Poëta, epistola.* Greckie kończą się na *ē; ās, ēs* i maią nieco odmienną deklinacyą.

Wzór deklinacyi łacińskich imion.

	Singularis.	*Pluralis.*
Nom.	Vi-*ă*, droga.	Vi-*āe*, drogi.
Gen.	Vi-*āe*, drogi.	Vi-*ārŭm*, dróg.
Dat.	Vi-*āe*, drodze.	Vi-*īs*, drogom.
Acc.	Vi-*ăm*, drogę.	Vi-*ās*, drogi.
Voc.	Vi-*ă*, o drogo!	Vi-*āę*, o drogi.
Abl.	Vi-*ā*, drogą.	Vi-*īs*, drogami.

Podług tego wzoru odmieniay:

barba, broda.	*luna*, xiężyc.	*agricŏla*, rolnik.
porta, brama.	*alauda*, skowronek.	*aurīga*, woźnica.
stella, gwiazda.	*lingua*, ięzyk.	*collēga*, towarzysz.
causa, przyczyna.	*epistola*, list.	*incŏla*, mieszkaniec.
hora, godzina.	*silva*, las.	*nauta*, żeglarz.
	fenestra, okno.	*scriba*, pisarz.
	victoria, zwycięztwo.	*poëta*, poeta.

Podobnie odmieniay, ale tylko w liczbie mnogiéy *pluralia tantum* na *ae*, choć w polskiem przez liczbę poiedyńczą się wyrażaią, iak:

cunae, kolebka.	*nuptiae*, wesele.	*thenĕbrae*, ciemność.
nundinae, iarmark.	*scopae*, miotła.	*Athēnae*, *Thebae*(miasta)

Uwagi nad pierwszą Deklinacyą.

50 1) Starożytna forma *genit. sing.* na *ās* utrzymała się w wyrazie *familia* w złożonych: *pater familiās*, pan domu, *mater familias*. pani, *filius* i *filia familiās*; *in plur. patres familiās* albo *patres familiarum*; ale i regularna forma np. *mater familiae* była także w używaniu, rzadko *in plur. familiarum*.

b) Przestarzała poetyczna forma *genit. sing.* iest *ai*, to iest rozłączony *diphthong ae* z długiem *ā*, np. *aulāi*, *aurai*, *pictai*, znayduie się u *Virgil*ego.

2) *Patronymica*, imiona rodowe na *es* i *a*, iako też złożone z *cola* i *gena* i niektóre imiona narodów kończą się w *genit. plural.* na *um* zamiast *arum*, np. *Aeneadum*, *Dardanidum*, *coelicolum*, *terrigenum*, *Lapithum*.

Tego rodzaiu są także *genitiwy* przy liczbach, iak: *amphorum*, *drachmûm* za *amphorarum*, które się także w prozie zdarzaią. (*Vid.* Uwag. Dekl. II.).

*3) Niektóre imiona kończą się w *Dat.* i *Abl. plur.* na *ābŭs* zamiast *īs*, ieżeli idzie o rozróżnienie męzkich imion do II. dekl. należących, od żeńskich I. dekl.

Dea, *nata*, *domina*,	*Anĭma*, dusza.	*Filia*, *nata*, córka.
Aequa, *mula*, *asina*,	*Asĭna*, oślica.	*Liberta*, wyzwolenica.
Serva, *liberta*, *socia*,	*Dea*, bogini.	*mūla*, mulica.
Famula, *anima*, *filia*.	*Domina*, pani.	*serva*, niewolnica.
	Equa, klacz.	*socia*, towarzyszka.
	Famŭla, służebnica.	

Jednakże regularne zakończenie *is* iest zwyczaynieysze; i tylko w imionach: *deabus* i *filiabus* zalecać można tę formę np. *diis deabusque omnibus*. *Cum deabus filiabus virginibus*.

Lecz w wyrazach: *duabus*, *ambabus* wyłącznie się ta forma utarła.

Deklinacya Grecka.

51 Imiona Greckie téy deklinacyi zakończone w *Nomin.* na: *ē, ēs, ās* odmieniaią się w liczbie mnogiéy zupełnie tak iak łacińskie; ale mała ich część ma *pluralem*, gdyż to są nayczęściéy imiona własne (*propria*). Podobnież i *Dat. sing.* maią imiona greckie regularnie, zawsze na *ae*.

Wzór imion greckich na *ē, ēs, ās.*

Singularis.

N. Epitŏm-*ē*, wyciąg.	Dynast-*ēs*, władzca.	Tiār-*ās*, turban.
G. Epitŏm-*ēs*.	Dynast-*ae*.	Tiar-*ae*.
D. Epitŏm-*ae*.	Dynast-*ae*.	Tiar-*ae*.
A. Epitŏm-*ēn*.	Dynast-*ēn* (*am*).	Tiar-*ām* (*ān*).
V. Epitŏm-*ē*.	Dynast-*ē* (*ă*).	Tiar-*ā*.
A. Epitŏm-*ē*.	Dynast-*ē* (*ā*).	Tiar-*ā*.

Podobnie odmieniay:

aloë, aloes.
crambe, iarmuż.
grammatice, gramma-tyka.
musice, muzyka.
Circe, *Danăe*, *Phoenīce*, } imiona własne.

sophistes, sophista.
anagnostes, czytelnik.
pyrītes, krzemień.
comētes, kometa.
planētes, planeta.
Anchīses, *Perses*, *Laërtes*, } imiona wł.
Priamīdes, *Aeneădes*, *Alcīdes*, *Pelīdes*, } patronymica

Aenēas, *Midas*, *Messīas*, *Satānas*, *Andrēas*, *Gorgias*, } imiona własne.
Borĕas, wiatr północny.

U w a g i.

52 1. Wiele imion pospolitych i własnych greckich przyięło formę łacińską na *ă* krótkie, iako: *grammatica*, *rhetorica*, *dialectica*, *musica*, *Hecŭba*, *Helĕna*, *Europa*, *Electra*, *Ariadna*, *Andromăcha*, *Andromeda*, *Penelŏpa*, *Creta*; lubo niektórzy pisarze zwłaszcza późnieysi poeci z uczoną affektacyą piszą: *Crete*, *Penelope*, *musice*, *bibliothēce* etc. Ztąd poszło, iż niekiedy maią podwóyne zakończenie (*vid. abund.*) greckie i łacińskie np. *Calliŏpe*, *Calliopēa*, *Salămis*, *Salamīna*. Podobnie przy *masculi*. *Marsyas*, *Procas*, *Atrīdes*, *Scythes*, *Abderītes*, *Philoctētes*, *Perses*, *Sophistes*, iest druga forma: *Marsya*, *Proca* etc. Ztąd łatwo sobie wytłómaczyć podwóyne zakończenie innych przypadków, to iest greckie i łacińskie np. w *Acc. Andromachen* i *Andromacham*. Tylko w *genit.* na pytanie gdzie? mówi się np. *Sinopae* choć w *Nom.* używańsze *Sinŏpe*.

Uw. 2. Co się tyczy podwóynego zakończenia *am* i *an* w imionach na *as*, wiedzieć trzeba, że poeci, którzy lubią niezwyczayne formy, daią pierwszeństwo greckiéy *an*; lecz w prozie zwyczaynieysza iest *am*. Imiona Hebrayskie maią tylko *am* np. *Messiam*, *Tobiam*, *Satănam*.

Patronymica na *des* maią oprócz zwyczaynéy formy na *en* i rzadszéy na *am*, ieszcze trzecią na *em* podług III. dekl.

Uw. 2. W *Voc.* zakończone na *as*, *es* odrzucaią *es*; ale *patronymica* formuią prócz tego ieszcze podwóyny *Vocat.* to iest zwyczaynieyszy łaciński na *ă* np. *Alcīdă*, *Atrīdă vetas cur* etc. i grecki (eolski) na *ā* np.: *Ajo te*, *Acacidā*, *Romanos vincere posse.*

Uw. 3. Z imion greckich na ης *genitiv* ου tylko po większéy części *patronymica* odmieniaią się w łacinie podług I. deklin.

Inne greckie i barbarzyńskie na *es*, np. *Miltiădes*, *Alcibiades*; *Xerxes*, *Astyages*, *Mithridates* idą podług III. łacińskiéy patrz §. 82. *a.*, ale w *Acc.* mogą mieć także zakończenie *ēn* a w *Voc. e.* — Imie *satrăpes* deklinuie się podług *dynastes*, ale w *genit.* ma *is* (podług III.), w liczbie mnogiéy regularnie.

Rodzay rzeczowników deklinacyi I.

53 * Rzeczowniki zakończone na *a*, *e*, są żeńskie. Zaś na *as* i *es* męzkie, bo po większéy części oznaczaią męzczyzn.

Wyiątek. Hadria, morze adriatyckie; *cometa*, *planeta* są *masculina*; bo prawdziwi Łacinnicy używaią tylko greckich form: *cometes*, *planetes*.

Uw. Że imiona męzkie:

advĕna, przychodzień.
convīva, gość.
homicīda, morderca.
indigĕna, kraiowiec.
lanista, szermierz.
lixa, markietan.
perfŭga, zbieg.
pincerna, podczaszy.
scriba, pisarz.
verna, niewolnik domowy
etc.

są *masculina*, wypływa ze znaczenia.

Imiona rzek na *a* zob. §. 7. 2, *a*.

DRUGA DEKLINACYA.

54 * Druga Deklinacya ma pięć łacińskich zakończeń, to iest: *er*, *ir*, *ur*, *us*; *um*. Ostatnie niiakie. *)

*) Zakończenia: *er*, *ir*, *ur* powstały zapewne z odrzucenia (*apocŏpe*) końcówki *us* i dla tego mówi się ieszcze *Iber* albo *Iberus*.

Z których żakończenie *ir* tylko w wyrazie *Vir* mąż ze złożonemi się znayduie, iak: *decemvir, triumvir, levir,* szwagier, *Trevir.* Zakończenie zaś *ur* tylko w przymiotniku: *satur, satura, saturum,* syt. Te odmieniaią się regularnie iak niżéy: *puer.* Zakończone na *us* maią *Vocat.* na *e;* inne iak *Nom.*

* Wzór drugiéy Deklinacyi.

A.	*Singularis.*	*Pluralis.*
N.	Serv-*ŭs,* niewolnik.	Serv-*i,* niewolnicy.
G.	Serv-*ī,* niewolnika.	Serv-*ōrŭm,* niewolników.
D.	Serv-*ō,* niewolnikowi	Serv-*īs,* niewolnikom.
A.	Serv-*ŭm,* niewolnika.	Serv-*ōs,* niewolników.
V.	Serv-*ĕ,* niewolniku!	Serv-*ī,* niewolnicy!
A.	Serv-*o,* niewolnikiem.	Serv-*īs,* niewolnikami.

Podobnie idą:

Corvus, kruk.	*rivus,* strumień.	*fluvius,* rzeka.
medicus, lekarz.	*ventus,* wiatr.	(*hic*) *campus,* pole.
nuntius, poseł.	(*hic*) *morbus,* choroba.	*oculus,* oko.
hortus, ogród.	*numerus,* liczba.	*agnus,* iagnię.

* B. *Singularis.*

N. Pu-*er,* chłopiec.	Lib-*er,* książka.
G. Pu-*ĕri,* chłopca.	Lib-*ri,* książki.
D. Pu*ero,* chłopcu.	Lib*ro,* książce.
A. Pu*erum,* chłopca.	Lib*rum,* książkę.
V. Pu-*er,* chłopcze!	Lib-*er,* książko!
A. Pu*ero,* chłopcem.	Lib*ro,* książką.

Pluralis.

N. Pu*ĕri,* chłopcy.	Lib*ri,* książki.
G. Pu*erōrum,* chłopców.	Lib*rōrum,* książek.
D. Pu*eris,* chłopcom.	Lib*ris,* książkom.
A. Pu*eros,* chłopców.	Lib*ros,* książki.
V. Pu*eri,* chłopcy!	Lib*ri,* książki!
A. Pu*eris,* chłopcami.	Lib*ris,* książkami.

Rzeczowniki zakończone na *er* iedne zatrzymuią *e* w *genit.* i następnych przypadkach iako:

adulter, ĕri, cudzołożca.	*puer,* chłopiec.
gener, zięć.	*presbyter,* kapłan.

socer, teść. *Liber*, Bacchus
vesper, wieczor. i (*plurale*) *liberi*, dzieci.

Daléy złożone z *ferre* i *gerere*; iako:

signĭfer, chorąży. *pestifer*, morowy.
lucifer, jutrzenka. *armiger*, giermek.

Ibēr, *Celtibēr* maią *ēri*; a *Mulciber* ma — *bĕri*, albo *-bri*.

Inne wyrzucaią *e*, które odmieniay podług *Liber* np.

aper, dzik.
arbiter, sędzia polubowny.
auster, wiatr południowy.
cancer, rak (iako choroba *cancĕris*.)
coluber, wąż.
culter, nóż.
faber, pracownik.
magister, nauczyciel.
minister, sługa, etc.
Alexander.
Evander.
Teucer.
Meleăger.
etc.
} Imiona własne.

Przymiotniki zatrzymuiące *e* zobacz w deklinacyi przymiotników.

C. *Neutra* na *um*.

Singularis.	*Pluralis*.
N. Bell-*um*, woyna.	Bell-*ă*, woyny.
G. Bell*i*, woyny.	Bell*orum*, woien.
D. Bell*o*, woynie.	Bell*is*, woynom.
A. Bell-*um*, woyna.	Bell-*ă*, woyny.
V. Bell-*um*, woyno!	Bell-*ă*, woyny.
A. Bell*o*, woyną.	Bell*is*, woynami.

collum, szyia. *ovum*, iaie. *exemplum*, przykład.
proelium, bitwa. *verbum*, słowo. *signum*, znak.
scamnum, ławka. *malum*, iabłko. *donum*, dar.

D. Wzór Imion własnych.

N. Aulus.	Pers-*ius*.	Flaccus.	Publ-*ius*.	Terent-*ius*.	Afer.
G. Auli.	Pers*ii*.	Flacci.	Publii.	Terentii.	Afri.
D. Aulo.	Pers*io*.	Flacco.	Publio.	Terentio.	Afro.
A. Aulum.	Pers*ium*.	Flaccum.	Publium.	Terentium.	Afrum.
V. Aule.	Pers-*i*.	Flacce.	Publ-*i*.	Terent-*i*.	Afer.
A. Aulo.	Pers*io*.	Flacco.	Publio.	Terentio.	Afro.

Quintus Horatius Flaccus.
Titus Livius Patavīnus.
Flavius Vegetius Renatus.
Cajus Sempronius Gracchus.
Lucius Cornelius Cinna (podł. I. deklin.)
Publius Aurelius Cotta (I).
Cajus Julius Caesăr (III).
Publius Ovidius Naso (III).

U w a g i.

1) *Genit. sing.* w rzeczownikach tak pospolitych iak własnych zakończonych na *ius*, *ium*, kończył się w starożytnéy klassycznéy łacinie za czasów Augusta u Cicerona, Virgil. i Horac. na poiedyńcze *i* np. *fili*, *fluvi*, *consili*, *negoti*, *ingĕni*, *impĕri*, *Tulli*, *Appi*. Dopiero Ovidius i Propertius i późnieysi wprowadzili dla regularności w formacyi podwóyne *ii*, które w mowie zapewne tylko poiedyńczo brzmiało, iakto o formach *dii*, *diis* z pewnością iest wiadomo. Ztąd też *gen. mancipi* za *mancipii* pozostał się u Jurystów w późnieyszéy łacinie. 55

O *genit. ius* i *dativ. i* zob w Przymiot.

*2) *Vocat.* imion własnych zakończonych na *ius* kończy się na *i*, zamiast podług powszechnéy reguły na *ie* np. *Virgilius*, *Terentius*, *Tullius*, *Afranius*, *Mercŭrius*, *Antonius*, także *Gajus*, *Pompejus*; również *Feretrius*, *Spurius*, *Majus* maią *Vocat. Virgĭli*, *Antōni*, *Tulli*, *Terenti*, *Mercŭri*, *Ferĕtri* etc. *)

Lecz imiona zakończone na *ius* z greckiego ειος, iako też Przymiotniki, czy one są zwyczayne, czy na imiona własne zamienione; nareszcie imiona pospolite na *ius* maią podług reguły *ie*, np. *Arīe*, *Darīe*, *Sperchīe*, (*Arīus*, *Darīus*); *Cynthie*, *Delie*, *Laërtie* (od *Cynthius Delius sc. deus = Apollo*, *Laërtius sc. filius = Ulysses*); *fluvie*, *pie* (także *Pie* iako *nom. prop.*). Tylko *filius* i *genius* maią iak *nom. propr. i*, to iest *filī*, *genī*.

Także *meus* ma *Vocat. mi*, a *Deus* zostaie w *Vocat.* nieodmienne *Deus*, np. o *Deus! mi Deus* móy Boże!

Uw. Że *Evander*, *Leander*, *Menander*, *Meleager* maią *Voc. Evandre* etc. pochodzi ztąd, iż te greckie imiona maią drugie łacińskie zakończenie *us* (zob. *Abund*)

3) *Genit. plur.* iest w niektórych rzeczownikach, zwłaszcza znaczących: pieniądze, wagę i miarę, zwyczaynie na *um* zamiast *orum* (zob. I. dekl, 2.) np. *nummum*, *sestertium*, *denarium*, *medimnum*, *modium*, *jugerum*, *stadium*; *talentum* zamiast *talentorum*, *nummorum* etc. zwłaszcza w połączeniu z liczbami, a osobliwie z *mille* np. *mille nummum*. Skrócenie to iest także zwyczayne w liczbach podziałowych (*distributīva*) np. *duum*, *quinum*, *senum*, *septenum*, *denum* etc. za *duorum* etc. Prócz tego i inne rzeczowniki miewaią tę

*) *Priscian* każe przez wyiątek w tym *Vocat.* iako też i w powyższym skróconym *genit.*, również i w słowach *calefăcit*, *tēpefacit* akcentować przedostatnią np. *Virgili* etc.; ale insi grammatycy przywracaią regularny akcent. (Zob. o Akcencie Uw. 1.)

skróconą formę, mianowicie w pewnych połączeniach; iako: *praefectus fabrum*, *socium*; *duum- trium- decem-virum*; za *fabrorum*, *virorum*.

Od *liberi* i *deus* są obiedwie formy: *liberorum*, *deorum* i *liberum*, *deum*.

Poeci zwykli także skracać w imionach własnych np. *Argivum*, *Danaum*, *Poenum* za *Argivorum* etc. i u *Liviusza Celtiberum* za *Celtiberorum*.

Zupełna deklinacya rzeczownika *Deus*.

	Singularis.	*Pluralis.*
N.	Deus.	*Dii*, *Di*, (rzadko Dei.)
G.	Dei.	Deorum lub Deūm.
D.	Deo.	*Diis*, *Dis*, (rzadko Deis.)
A.	Deum.	Deos.
V.	*Deus*.	*Dii*, *Di* lub Dei.
A.	Deo.	*Diis*, *Dis* lub Deis.

Grecka druga Deklinacya.

56 Imiona greckie które ieszcze zupełnie nie zostały przyswoione, (iak się to iuż stało z *appellat.*: *taurus*, *antrum*, *theatrum* i własnemi: *Homerus*, *Pyrrhus*, *Codrus*, *Alexander* etc.) przypuszczaiące w *Nominat.* podwóyne zakończenie, to iest łacińskie i greckie: *us* i *os*; *um* i *on barbitus*, *scorpius* i *barbitos*, *scorpios*, a nayczęściey własne: *Paros*, *Delos*, *Isthmos*, *Ilion* i *Parus* etc. *Ilium* etc. mogą mieć także w *Acc.* *on* zamiast *um*: *barbiton*, *Delon* za *Delum* etc; greckie atoli formy, iak za zwyczay bardziey poetom (*on* dla uniknienia *elisii* łacińskiego *um*) i późnieyszym pisarzom właściwe. Zakończenie *os* zatrzymuią także niektóre greckie *adjectiva* np. *lectīca*, *octophoros*, *octagōnos* etc.

VV *genit. plur.* maią *neutr.* niekiedy *ōn* zamiast *orum* np. *Bucolicōn*, *Georgicōn*, *Astronomicōn* (*vid. genit plur.* łacińsk.)

Równie regularną maią formę, iak powyższe, *Nom. propria* powstałe z kontrakcyi (οος na ους) kończące się w łacinie na *ūs* lub *ŏus* np. *Panthus*, *Alcinous*, tylko że w *Vocat.* maią *u*.

N.	Delŏs.	lexicōn.	Panthus.
G.	Deli.	lexici.	Panthi.
D.	Delo.	lexico.	Pantho.
A.	Delum v. Del-*on*.	lixicon.	Panthum.
V.	Dele.	lexicon.	Panth-*u*.
A.	Delo.	lexico.	Pantho;

Lexicon in plur. regularnie.

2) Niektóre *Nom. propr.* na *eos*, które się w greckiem podług II. attyckiey odmieniaią, przybieraią albo łacińską formę np. *Cous*, *Tyndareŭs* za *Cōs*, *Tyndareōs* i deklinuią się regularnie

np. *Coi*, *Coo*, *Coum*, *Coo*; albo zatrzymuią grecką deklinacyą; to iest maią *Gen. Dat. Abl.* na *o*, *Acc.* na *o* lub *on*.

N.	Androgeōs.	Athōs.	Cōs.
G.	Androgei *vel* Androgeo.	Athoi *vel* Athō.	Coi *vel* Co.
D.	Androgeō.	Atho.	Coo *vel* Cō.
A.	Androgeon, *vel* Androgeo, *vel* Androgeona	Athōn. Atho, Athonem.	Coon *vel* Con.
Ab.	Androgeo.	Atho *vel* Athone.	Coo, *vel* Cō.

Przyczem tylko nadmienić wypada, że *Athos* przybiera w *Acc.* i *Abl.* formę dekl. III. łaciń. a *Androgeos* w *Acc.* zakończenie III. greckiéy.

3) Greckie zakończone na *eus* (ευς), iako: *Orpheus*, *Idomeneus*, *Phalereus*, *Prometheus* i *Perseus* odmieniaią się nayzwyczayniéy podług II. łacińskiéy, niekiedy atoli przybieraią zakończenia deklin. III. greckiéy, *Vocat.* formuiąc na *eu*; a *Perseus* u Cicerona przybiera nadto zakończenia Dekl. I.

			I.
N.	Orpheus.	Perseus *vel*	Perses.
G.	Orphei, Orphēi, Orphi. *gr.* Orphĕos.	Persei, Persēi, Persi; *gr.* Perseos.	Persae.
D.	Orpheo. *gr.* Orphĕi, Orphēi, Orphī.	Perseo. *gr.* Persēi, Persi.	Persae.
A.	Orpheum. *gr.* Orphĕă (ĕă)	Perseum. częściéy *gr.* Persea.	Persen *vel* Persam.
V.	Orpheu.	Perseu.	Perse.
A.	Orpheo.	Perseo.	Perse *v.* Persa.

Z tém nadmienieniem, że grecka forma, właściwa tylko poetom, prócz *Acc.* na *a*, który i u prozaików pospolity np. *Phalerea*, *Promethea*, *Tydea*.

Rodzay Rzeczowników II. Deklinacyi. 57

* Rzeczowniki zakończone na: *us*, *er*, *ir* są *masculina*; zakończone zaś na *um* i greckie na *on* są *neutra* np. *morbus noxius*, choroba szkodliwa, *liber latīnus*, książka łacińska; *bonum exemplum*, dobry przykład.

a) Od zakończenia *us* wyymuią się:

alvus, brzuch. *hŭmus*, ziemia } które są *feminina*;
cŏlus, kądziel. *vannus*, opałka }

zaś: *vīrus* iad, *pĕlăgus* morze, także *vulgus* pospólstwo są *neutra*, lubo ostatnie, chociaż rzadko, bywa *masculinum*.

b) Daleko więcéy wyymuie się greckich na *us*, które są *feminina*; iako to złożone z ὁδος np.

exŏdus, wyyście.
methŏdus, sposób
synŏdus, sobor, także:
arctus, niedźwiedź. (*konstellacya*) północ.
lecythus, flaszka.
pharus, latarnia morska.

c) Powtóre wiele właściwych przymiotników, dla domyślnego rzeczownika żeńskiego:

abyssus, przepaść.
antidŏtus, lekarstwo przeciw truciźnie.
apostrŏphus, odcinek.
atŏmus, pyłek.
dialectus, dialekt.
diphthongus, dwugłoska.
erēmus, pustynia,
paragrăphus, paragraph.
perimĕtrus (*os*), obwód i *diamĕtrus* (*os*), średnica
cathĕtus, ramie kąta prostego.

d) Męzkiego lub żeńskiego są: *barbĭtus* (*os*) lutnia, *epōdus* gatunek wiersza, *fasēlus*, łódka.

Że: *byssus* bisior, *carbăsus* płótno cienkie, żagiel, *byblus*, *papyrus* roślina papierowa (w Egypcie) są *feminina*, wypada ze znaczenia, iako imiona roślin.

TRZECIA DEKLINACYA.

O Genitiwie.

* Do III. Deklinacyi należą imiona maiące w *genit. is*, które to zakończenie do pierwiastka czyli źródłosłowu dodawać się zwykło, wykazuiącego swóy charakter, to iest ostatnią głoskę dopiero w tym przypadku, która się też we wszystkich następuiących przypadkach pozostaie, np. *rex genit. reg-is*, *palus*, *palud-is*, *pax*, *pac-is*.

Nominativus rozmaicie się kończy, a nayprzód:

A. na Samogłoski: *a*, *e*, *i*, *y*, *o*.
B. na Spółgłoski: *c*, *l*, *n*, *r*, *s*, *t*, *x*.

A. Samogłoski:

58 1. *a* — *ătis*. Imiona na *a* są greckie, maią w *genit. ătis* np. *poëma*, *poemătis*.

2. *e* — *is*. Zakończone na *e*, zamieniaią *e* na *is* np. *mare*, *cubīle gen. maris*, *cubilis* (*caepe* cybula *indecl.* ale *caepa*, *ae*). Imiona miast zakończone na *e* np. *Praeneste* uważaią się za nieodmienne.

Uw. Imiona zakończone na *i*, *y*, są albo *indeclinabilia* np. *gummi*; albo też formuią *genit.* (ale wtenczas przypuścić

należy drugą formę w *nom.* na *is*) np. *sinapis*; *misy* ma *gen. misyis* i *mysys* z grecka *misyos*. Złożone zaś z *meli* np. *melo-meli* maią *melo-melitos* albo *melo-melitis*, *hydromelitis* (miód do picia).

3. *o* — *ōnis*. *ĭnis*. | Zakończone na *o* (*io*) to iest z opuszczonem *n* przybieraią w *genit. nis* przedłużaiąc *ō* np. *leo* (właściwie *leon*) lew, *pavo* paw, *carbo*, *latro*, *ligo*, *praedo*, *sermo*. *Juno* etc. i wszystkie na *io* np. *ratio* sposób maią: *leōnis* etc.

Wyymuie się tylko: *homo* człowiek, *nemo* nikt, *turbo* wicher maiące w *genit. ĭnis* np. *hominis* etc. Zaś: *caro* mięso ma *carnis*, *Anio*, (rzeka) *Anienis* od *Nomin. Anien.*

b) *ĭnis* maią w *genit. appellativa* na *do*, *go* np. *consuetudo* przyzwyczaienię, *cupido* żądza, *origo* początek np. *consuetudĭnis*.

Wyymuią się: *cerdo* partacz, *comēdo* żarłok, *cudo* helm skórzany, *harpāgo* osęk, *ligo* motyka, *praedo* korsarz, *spado* rzezaniec, *udo* obuwie, *unēdo* ieżówka (roślina) maiące *ōnis* dla opuszczonego, iak wyżéy w *Nomin. n.*

Imiona własne męzkie z greckiego ων, które się w łacinie częścią na *on* częścią na *o* kończą: formuią *gen.* regularnie albo na:

a) *-ōnis* (z greckiego ων, ωνος) iak: *Zeno*, *Draco*, *Plato*, *Soło genit. Zenōnis* etc. wyiąwszy *Apollo*, *Apollĭnis*; albo na:

b) *ōnis* (z greckiego ων, ονος) np. *Agamemno* i powiększéy części imiona narodów *Macēdŏnes*, *Senŏnes*, *Saxŏnes* wyiąwszy: *Lacōnes*, *Iōnes*, *Nasamōnes*, *Suessōnes*, *Vettōnes* etc.

c) Nareszcie maiące w greckim ων, ωντος np. *Ctesipho*, *Antipho*, maią *Ctesiphontis* etc. albo *Ctesiphonis*.

Zaś własne żeńskie na *o* formuią z grecka na *us*, np. *Sappho*, *Argo*, *Clio*, *Echo* maią *Sapphus* etc. Jednak *Dido* i *Calisto* miewaią także *ōnis*.

Uwaga. Zakończone w greckim na ων, ωνος i ονος kończą się w łacinie zwykle na *ō* np. *Draco*, *Plato*, *Hiero*, *Zeno*, a u *Cicerona*: *Dio* i *Solo*. Tylko poeci i z prozaików *Corn. Nepos* i *Curtius* kończą nazwiska osób na *ōn*: *Conon*, *Dion*, *Phocion*, *Hephaestion*.

Zakończenie *on* w łacinie przybieraią tylko mniéy używane np. *agon*, *typhon*, *Cithaeron* i z zakończonych ων ωντος tylko *Xenophon*, *Anacreon*, *Acophon*,

B. Spółgłoski.

59 4. *c.* Na c kończą się tylko *halec*, *halēcis* śledź i *lac*, *lactis* mleko.

5. *l — lis.* Na *l* maią w *gen. lis*, to iest: *al — ālis* np. *animal*, *cervical*, *tribunal—animalis* etc.

Wyymuią się: *sal*, *sālis*, i *Nom. propr. Hannibal*, *Hasdrubal*, *Hiempsal - ālis*.

Na *il*, *ul*, maią *ĭlis*, *ŭlis*, np. *mugil*, *Consul*; *mugĭlis* etc. *Tanaquil* ma *Tanaquīlis* (*sōl*, *sōlis*).

Na *el* maią *ellis* np. *fel*, *mel*, *fellis*, *mellis* (*plur. mella*); hebrayskie np. *Daniēl* regularnie *Daniēlis*.

6. *n — nis.*

ēn — ēnis.
ĕn — ĭnis.

Łacińskie zakończone na *ēn* maią *ēnis*, iako: *attāgēn* iarząbek, *liēn*, *splēn* śledziona, *lichēn* liszay, *rēn* nerka.

Zakończone na *ĕn* maią *ĭnis* np. *carmĕn* wiersz, *flumĕn* rzeka etc. *carminis* etc.

Greckie na *ān*, *ēn*, *īn*, *ȳn* zatrzymuią przedostatnią długą np. *paean* pieśń, *Siren*, *Eleusin*, *Phorcyn gen. paeānis*, *Syrēnis*, *Eleusīnis*, *Phorcȳnis* tylko *Hymen* bożek wesela ma *Hyměnis* i *Philopoemen Philopoemĕnis*.

Greckie na *on* stosuią się do greczyzny (*vid. o*); iedne maią:

ōnis iak *agon* walka, *Babylon*, *Deucalion*, *Helicon*, *Marăthon*; *agōnis* etc. Drugie

ŏnis iak: *canon* prawidło, *daemon*, *icon*, *halcyon*, *sindon*, *Actaeon*, *Amāzon*, *Ixīon*, *Lacedaemom*, *Memnon*, *Strymom*; trzecie

ontis, iak: *Acheron*, *Charon*, *Creon*, *Belleröphron*, *Laomedon*, *Phaëton*, *Phlegeton*, *Timoleon*, *Xenophon*. Zaś *Chamaeleon* na *ōnis* lub *ontis*.

60 7. *r.* W zakończeniu *r* rozróżniać trzeba: *ar*, *er*, *or*, *ur*, *yr*.

1. *ar-āris.*
2. *er ĕris.*
   a) *ber-bris.*
   b) *ter-tris.*
3. *or-* { *ōris.* / *ŏris.*
4. *ur* { *ūris.* / *ŏris.*
5. *yr-yris.*

1) Zakończone na *ar* maią w *genit.* zwyczaynie *āris*, np. *calcar*, ostroga, *calcāris*. Tylko: *baccar*, *Caesar*, *jubar* blask, *nectar* napóy bogów, także *lār* (*pl. lāres*) *pār* ze złożonemi maią: *Caesăris*, *păris* etc. Lecz *far* zboże ma *farris*, a *hepar*, wątroba ma *hepătis*.

2) Zakończone na *er* maią *ĕris* np. *agger*, *anser*, *mulier*, *cadāver*; i *adject. pauper* etc. *anseris* etc.

Na *ber* i *ter* wyrzucaią *e*, np. *imber* deszcz, *pater* oyciec, *mater* matka, *accipiter* iastrząb, *venter* brzuch, *uter* wymie, *linter* czołno etc. także *September*, *October*, *November*

December i przymiotniki np. *acer*, *celeber*; *Septembris*, *celebris*. Wyymuią się *later* cegła *latĕris* i *Mulciber*, *Mulcibris v. Mulcibĕris*.

Vĕr wiosna ma *vĕris*, *iter* podróż *itinĕris*. *Juppiter-Jovis*.

Greckie stosuią się do greczyzny np. *charactĕr*, *cratĕr* maią *ĕris*. Zaś *aër*, *aether* maią *aĕris*, *aethĕris*.

3) Na *or* maią *ōris* np. *amor* miłość, *labor* praca etc. Tylko *arbor* (inna forma *arbos*) i *neutra*: *ador* zboże, *aequor* płaszczyzna, *marmor* marmur iako też *adj. memor* pamiętny i *bicorpor* maią *ŏris* np. *arbŏris* etc.

Zaś *cor* ze złożonemi *concors*, *misericors*, *vecors* ma: *cordis*.

Greckie imiona własne osób na *or* np. *Hector*, *Nestor*, *Castor*, *rhetor* maią iak w greckim *ŏris*: *Hectŏris* etc.

4) *ur* ma *ŭris* np. *augur* wieszcz *augŭris*, *fulgur fulgŭris* etc. i *adj. cicur*, tylko *fŭr fŭris*.

Cztery *neutra*: *ebur* kość słoniowa, *femur* udo, *robur* moc, *jecur* wątroba maią: *eboris*, *femŏris*, *robŏris*, *jecŏris* także *jecinŏris*, *jocinĕris* i *jocinŏris*.

5) Na *yr* są greckie i maią iak w greckim np. *martyr*, *yris*.

8. *s*. Bardzo wiele iest imion zakończonych na *s*; dla tego rozróżniać trzeba zakończenia: *as*, *es*, *is*, *os*, *us*, *ys*, *aus* i *s impurum*, to iest z poprzedzaiącą spółgłoską. 61

1. *as* — *atis*.
2. *es* — *is*. *itis*. *ĕtis*. *ētis*. *ĭdis*. *ĕdis*. *ēdis*.
3. *is* — *is*. *ĭdis*. *ĕris*. *ĭtis*.
4. *os* — *ōtis*. *ōris*.
5. *us* — *ĕris*. *oris*. *udis*. *utis*. *ūris*.
6. *ys* — *yis*.

1) Na *as* maią w *genit. ātis* np. *aetas* wiek (właściwie *aetat-s*) ma *aetātis* etc. Tylko *anas* kaczka ma *anātis*.

Odmiennie maią: *mas* mężczyzna *māris*, *vas* zakładnik *vădis*, *vās* naczynie *vāsis*, *as* pieniądz *assis*.

Z greckich *masculina* maią: *antis*, np. *gigas* olbrzym, *elephas* słoń, *adămas* diament *Atlas*; *gigantis* etc. *Feminina* maią *ădis* np. *lampas*, *hebdŏmas*, *Pallas*; *lampădis* etc. *Neutra* na *ătis* np. *artocreas* pasztet.

2) Na *es* rozmaicie formuią *gen.* 62

a) żeńskie *parisyllaba* zmieniaią *es* na *is* iak: *aedes*, *caedes*, *clades*, *fames*, *nubes*, *pubes*, *rupes* także *Hercules*, *Euphrātes*. Niektóre tu należące wahaią się w *Nom.* między zakończeniem *ēs* i *ĭs* np. *feles* i *vulpes*, *vehes*, *aedes*, maią drugą formę *felis* i *vulpis* etc.

7. *aus-audis.*
8. *s-tis.*
-is.

b) Drugie powiększaią się w *genit.* o iednę syllabę (*imparisyllaba*) wtrącaiąc *t* lub *d* i kończąc na: *ĭtis*, *ĕtis*, *ētis*; albo na *ĭdis*, *ĕdis*, *ēdis*.

α. Na *ĭtis* maią *masculina*, iak: *antistes* przełożony, kapłan, *comes* towarzysz, *eques* ieździec, *hospes* gość i gospodarz, *miles* żołnierz, *pedes* pieszy, *satelles* trabant, halabardnik; daléy *cespes* darń, *fomes* podniet, *gurges* wir, odmęt, *limes* granica, *palmes* winorośl, *stipes* pniak, *trames* ścieżka i iedno *femininum* to iest *merges* snop. Także *adj. ales*, *cocles*, *dives*, *sospes*, *superstes*.

β. Na *ētis*: *feminina abies* iodła, (właściwie *abiet-s*) *seges* zasiew, *teges* rogoża, także *masc. aries* baran, *interpres* tłómacz, *paries* ściana i przymiot. *hebes* tępy, *indiges* kraiowy, *praepes*, chyży, *teres* okrągły.

γ. Na *ētis* maią trzy greckie *lebes* kocioł, *tapes* kobierzec, *Magnes* magnes; toż *quies*, *requies* spoczynek (ale *requies* miewa *Acc. requiem* podług V. dekl. i w *Abl. requiē* z długiem *e* również *famē*) i *adj. inquies* niespokoyny i *locuples* bogaty. Nareszcie *nom. propr. Cres*, *Tunes*, *Chremes*.

δ. Na *ĭdis*: *obses* zakładnik i *praeses* naczelnik; *deses* opieszały i *reses* pozostały, to iest pochodne od *sedeo*.

ε. Na *ĕdis*, *pes* (*ped-s*) *pĕdis* noga ze złożonemi *bipĕdis*, *quadrupĕdis* i *plur. compĕdes* kaydany.

Na *ēdis*, *heres* dziedzic, *merces* zapłata.

Udzielnie maią: *aes* miedź *aeris*, *bes bessis*, *Ceres* bogini urodzaiów *Cerĕris*, *praes* ręczyciel (porucznik) *praedis*, *Sufes* urzędnik w Karthaginie *Sufĕtis* i *adj. pubes*, *impūbes genit. puberis* maiące w *Nom.* drugą formę: *puber* i *impūbis gen. impubis*.

63 3) Imiona zakończone na *is* maią powiększéy części *genit.* tak iak *nominat.* np. *avis* ptak *gen. avis*. Również wszystkie *adject.* dwóch zakończeń na *is*, *e*, np. *brĕvis*, *breve*, *genit. brevis*.

b) Niektóre iednak rosną o iednę syllabę i przybieraią w *gen.*

α. ĭdis: *cassis* hełm, *cuspis* ostrze, *lapis* kamień, *proboscis* trąba słonia, *promulsis* przekąska np. *cassidis* etc. także greckie: *aegis*, *aegida*, zbroia bogów, *pyrămis*, pyramida.

β. Inne *ĭtis*: *lis* spór, sprawa w sądzie, *litis* także *Dis*, *Quiris*, *Samnis* np. *Quirītes* Rzymianie, *Samnītes* Samnici.

γ. Inne *ĕris* iako: *cinis* popiół, *pulvis* proch, *cucŭmis* ogórek, *vomis* lemiesz (bo inna forma iest także *cucumer* i *vomer*) np. *cinĕris*, *cucumĕris*.

Udzielnie maią: *glis glīris* szczur, *sanguis sanguĭnis* krew (lecz *composit.* np. *exsanguis* są *parisyllaba*) i *semis* iako złożone z *as*, *genit. semissis* pół assa.

Greckie na *is* albo także maią w *gen. is*, iezeli w greczyznie miały ιος lub εως iako *Verbalia* na *sis*: *basis* podstawa, *mathēsis* mathematyka; toż imiona miast złożone z *polis* np. *Neapŏlis* również: *Lachĕsis*, *Nemĕsis*, *Syrtis*, *Charybdis*. Inne *nom. propr.* stosuią powiększey części się do greczyzny np. *Simois* (rzeka S.) *Simoentis*, *Charis* (bogini wdzięków) *Charĭtis*, *delphis*, *delphīnis*, *Salamis*, *Salamīnis*, *Aenēis*, *Aenēĭdis* (zob. dekl. III. grecką).

4) Zakończenie *ōs* ma w *genit.* częścią *ōtis*, iak *cos* osła, *dos* posag, *nepos* wnuk, *sacerdos* kapłan, *rhinocĕros* nosorożec i *Eros* bożek miłości np. *cotis* etc. *b*) częścią *ōris* iak: *flos* kwiat, *glos* siostra męża, *mos* zwyczay, *ōs* usta, *ros* rosa; także *honōs* cześć, *lepōs* wdzięk, zamiast *honŏr*, *lepŏr* np. *oris*, *floris* etc. 64

Wyymuią się *ŏs ŏssis* kość, *custos ōdis* stróż, *bos bŏvis* wół. Także *Adj. compŏs*, *impŏs* maią *compŏtis* etc.

Niektóre greckie maią *ois* iako *herōs* bohatyr, *Minōs* (imię własne) *Tros* Troianin, np. *herōis* etc. *Neutra* na *os* np. *Argos*, *melos* używaią się tylko w *Nom.* i *Acc.*

5) Wielozgłoskowe rodz. nüak na *us* maią: częścią *a*) na *ĕris*, iako: *foedus* przymierze, *funus* pogrzeb, *genus* rodzay, *latus* bok, *munus* obowiązek, dar, *olus* iarzyna, *onus* ciężar, *opus* dzieło, *pondus* waga, *scelus* zbrodnia, *sidus* gwiazda, *ulcus* wrzód, *vellus* runo, *viscus* wnętrzności, *vulnus* rana np. *foederis* etc. Toż *Venus Venĕris* i *adj. vetus* dawny *vetĕris*. 65

Częścią *b*) na *ŏris* iako: *corpus* ciało, *decus* ozdoba, *dedĕcus* hańba, *facinus* czyn, *fenus* lichwa, *frigus* zimno, *litus* brzeg morski, *nemus* gay, *pectus* pierś, *pecus* bydło, (*pecŭdis* znaczy bydlę), *penus* spiżarnia, *pignus* zastaw (*genit. pignoris* i *pigneris*), *stercus* gnóy, *tempus* czas, *tergus* grzbiet. Także imie *epicoenum*: *lepus* zaiąc *lepŏris*, *corporis* etc.

c) *utis* maią *feminina* wielozgłoskowe na *ūs* zakończone np. *virtūs*, *virtutis* cnota, *juventus* młodość, *senectus* starość, *salus* ocalenie. Tylko *tellus* ziemia ma *tellūris*, *intercus* zaskórny *intercŭtis*. *ūdis* maią: *incus* kowadło, *palus* bagno, *subscus* podpięcie; lecz *pecus* bydlę *pecŭdis*.

d) Jednozgłoskowe z długiem *u* maią *ūris*, iako, *crus* goleń, *jus* prawo, *rus* wieś, *tus* kadzidło; iako też masc.; *mūs*

mysz, *plus* więcéy: maią *cruris* etc. Odrębnie maią *grus gruis* żuraw, *sus suis* świnia.

e) Greckie na *us* maią *untis* np. *Amăthus*, *Opus*, *Pessinus*, *Selinus*, *Trapezus* także i *Hierichus* (*o*) np. *Amathuntis*, *Hierichuntis* etc. Złożone zaś z (πούς, ποδός) maią *pōdis*, np. *tripūś* tróynóg *tripŏdis*, i toż *lagopus* lecz *Oedipus* i *polypūs* (skracaiąc *ūs*) odmieniaią się reglarnie podług 2. dekl. choć *Oedipus* może także mieć *Oedipŏdis*.

6) Greckie na *ys* maią w *gen. yis*, skrócone *ys* albo też z grecka *yos*. Niektóre zaś iak *chlamys* maią *ydis*.

7) Na *aus* tylko się kończą *fraus* zdrada, *laus* chwała i maią *gen. fraudis*, *laudis*.

66 8) Imiona zakończone na *S impurum* czyli z poprzedzaiącą spółgłoską, formuią *genit.* tym sposobem, że kiedy przed *s* stoi płynna (łagodna) spółgłoska *l*, *n*, *r*, (*ls*, *ns*, *rs*), to się *s* zamienia na *tis* np. *puls* potrawa z mąki *pultis*, *mons* góra, *montis*, *fons* źródło, *pars* część *partis*, *ars* sztuka, *Mars* iako i *gentilia*: *Nars*, *Tiburs*; *Nartis* etc. i wszystkie *participia* na *ns*, np. *amans* kochaiący *amantis*. Wyymuią się tylko: *frons* gałąź *frondis* dla różnicy od *frons frontis* czoło, *lens lendis* gnida dla różnicy od *lens lentis* soczewka i *glans* żołądź i *juglans* orzech włoski *glandis*, *juglandis* i *adj.* złożone z *cor*: *concors*, *discors*, *misericors*, *vecors* maią *concordis* etc. (Zob. *or*).

b) Inne zaś zakończenia, iako to: *bs*, *ps*, *ms* maią w *gen. bis*, *pis*, *mis* np. *trabs*, *plebs* gmin *plebis*, *stirps* pokolenie *stirpis*, *stips* składka pieniężna, *hiems* zima, *hiĕmis*. Tylko *adeps* tłuszcz, *caelebs* bezżenny ma *adĭpis*, *caelibis* i złożone z *ceps* (od *capio*) maią także *cĭpis* np. *municeps* mieszczanin, *princeps* naczelnik, *municĭpis*, *princĭpis*; wyiąwszy *auceps*, *aucŭpis*; ale *anceps*, *praeceps*, *biceps* (od *caput*) ma *ancipitis* etc.

d) Greckie zatrzymuią swóy *genit.*: *Tiryns*, *Tiryntis*, *gryps*, *gryphis*; *Cyclops*, *Cyclŏpis*, *Pelops*, *Pelŏpis*, *Aethiops*, *Aethiŏpis*.

9) Zakończenie *t* znayduie się tylko w rzeczowniku *caput* ze złożonemi: *occiput* przód głowy, *sinciput* tył głowy w *genit. capitis* etc.

67 10) *x* z poprzedzaiącą spółgłoską ma *gen.* na
— *cis* podług tego, iak *x* z *cs* lub z *gs* powstało.
— *gis*.

Imiona zakończone na *x* z poprzedzaiącą spółgłoską, maią zwyczaynie w *genit. cis*, zwłaszcza iedno-

1. *ax - acis.*
2. *ex* { *ĭcis.* *ēgis.* *ĕgis.* *ēcis.* *ĕcis.*
3. *ix*, *īcis.* *ĭcis.*
4. *ox*, *ōcis.*
5. *ux*, *ŭcis.*

zgłoskowe iako, *arx* zamek, *calx* pięta, *falx* sierp, *lanx* dzida, *merx* towar, np. *arcis* etc. Tylko *conjunx* małżonek (lepsza forma niż *conjux*) i greckie *phalanx* pułk, zastęp, *Sphinx* potwór *Sphinx*, *syrinx* piszczałka z trzciny, maią w *genit. gis* np. *conjŭgis*, *phalangis* etc.

b) Jeżeli zaś *x* poprzedza samogłoska, idzie tu o oznaczenie, czy się wspomniona samogłoska zamienia lub nie, i czy iest krótką lub długą.

1. *ax - acis.* Zakończone na *ax* maią w *genit. ācis* np. *pax* pokóy, *fornax* piec, *pācis*, *fornācis* i *adj. audax* śmiały, *efficax* skuteczny, *fugax* pierzchliwy gen. *audācis* etc. (ale *fax* pochodnia *fācis* krótko).

Imiona greckie formuią także iedne regularnie np.: *thorax*, pancerz, *Thrax*, *Ajax*; *thorācis* etc. Inne skracaią iak: *corax* kruk, *climax* drabina (stopniowanie) *corăcis* etc., zaś *harpax*, *harpăgis*. Tylko zakończone na *ax* (ἄναξ) maią *actis*, *Astyanax*, *Demōnax*, *Hipponax*; *Astyanactis* etc.

2. *ex* — *ĭcis.* Na *ex* maią nayczęściey *ĭcis* np.: *artifex* sztukmistrz, *codex*, *judex* sędzia, *supplex genit. artificis* etc. Tylko *vibex* siniak ma *vibīcis*; 68

β. *ēgis* maią: *Rex* król, *lex* prawo, ze złożonemi;

γ. krótkie *ĕgis* maią *aquilex* rurmistrz, *grex* trzoda, *grĕgis*, *Lelex*, król Lacedaem.

δ. Nareszcie *ĕcis* maią: *nex* zabóy, *foenisex* kosarz np. *nĕcis* etc. i niezwyczayne *prex prĕcis*.

ε. Zaś *ēcis*: *vervex* skop, *faex* męty, drożdże, *Myrmex* np. *vervēcis* Udzielnie maią: *remex* maytek, *remĭgis*, *senex* stary, *senis*, *supellex* sprzęt, *supellectĭlis*.

3. *ix - īcis.* *ĭcis.* Zakończone na *ix* maią w *genit.* częścią *īcis*, częścią *ĭcis*. Do pierwszych należą: *cervix*, kark, *cicatrix* blizna, *cornix* wrona, *coturnix* przepiórka, *lodix* prześcieradło, *perdix* kuropatwa, *phoenix* ptak phoenix, *radix* korzeń i imiona niewiastna *trix* od męzkich *tor* uformowane np. *victrix* zwycięzycielka, *nutrix* żywicielka nareszcie *adj. felix* szczęśliwy, *pernix* rączy, chyży, maią *cervīcis*, *felīcis* etc. 69

β. Inne maią krótkie *ĭcis*: *appendix* dodatek, *calix* kielich, *coxendix* biodro, *filix* paproć, *fornix* sklepienie,

fulix łyżka, *hystrix* ież, *larix* modrzew, *natrix* wąż wodny, *pix* smoła, *salix* wierzba, *varix* żyła i *Cilix*; zaś *nix* śnieg ma *nĭvis*, *strix strigis* sowa i *Orgetorix*, *Bojŏrix ĭgis*; *mastix* żywica pachnąca, *mastĭchis* ale lepsza forma *mastichē*, *es*, w znaczeniu chłosty] *mastigis*.

70 4. *ox - ōcis*. Zakończone na *ox* maią w *genit. ocis*, np. *vox* głos *vocis*, *velox* szybki *velōcis* tylko *Cappadox* i *praecox* maią *ōcis*. Zaś *nox* noc ma *noctis* i *Allobrox Allobrŏgis*.

5. *ux-ūcis*. Zakończone na *ux* maią w *genit. ūcis* np. *crux*, krzyż, *dux* wódz, *nux* orzech, *trux* srogi *genit. crūcis* etc. Tylko *lux* światło i *Pollux* maią *ūcis*, *Conjux* zob. *Conjunx*, i nieużywane *frux* ma *frūgis* zboże.

7. *yx*, Zakończone na *yx* są greckie i formuią *genit.* podług greckiego, np.: *calyx* kielich *calўcis*, *Eryx Eryĕis*; *bombyx* iedwabniczka *bombўcis*. *Japyx*, *Phryx* mieszkanieo Phrygii, *Styx* rzeka i *Sardonyx* maią: *ўgis*; zaś *coccyx ўgis*, *onyx* paznogieć *Sardŏnyx* maią: *onўchis*.

Na *aux* tylko *faux* paszcza *faucis*, więcéy używane *in plur. fauces*.

* *Uw.* Ztąd wypada że żakończone na spółgłoski *o*, *l*, *n*, *r*, z poprzedzaiącą samogłoską przybieraią *is*, bez żadnéy zmiany, z małym wyiątkiem.

Nayczęstszéy zmianie podlegaią imiona zakończone w *Nomin.* na s, przed którem samogłoski: *b*, *p*, *l*, *m*, *n*, *r*, stoią, lub gdzie w *Nom. d*, *t*, zostały wyrzucone. (*Vid.* §. 61.)

Nareszcie ponieważ x powstało z *cs* i *gs* przeto w *genit. c* i *g* się zwyczaynie wraca.

71 Wzór trzeciéy Deklinacyi. *)

* *A.* Masculina *i* Feminina.

Singularis.

N.	Passĕr, wróbel.	Pătĕr, oyciec.
G.	Passĕr-*ĭs*, wróbla.	Pat-*ris*, oyca.
D.	Passĕr-*ī*, wróblowi.	Patri, oycu.
A.	Passĕr-*em*, wróbla.	Patrem, oyca.
V.	Passĕr! o wróblu!	Pater! o oycze!
A.	Passĕr-*ĕ*, wróblem.	Patre, oycem.

*) Deklinacya III. zdaie się być naydawnieyszą, i że zniey dopiero inne deklinacye powstały, w czasie, kiedy gruby naród Latinów zostawał iuż w związkach z koloniami greckiemi. Ztąd I.

Pluralis.

N. Passer-*ēs*, wróble.	Patres, oycowie.
G. Passer-*um*, wróbli.	Patrum, oyców.
D. Passer-*ĭbus*, wróblom.	Patribus, oycom.
A. Passer-*ēs*, wróble.	Patres, oycowie.
V. Passer-*ēs*, wróble!	Patres, oycowie.
A. Passer-*ĭbus*, wróblami.	Patribus, oycami.

Podobnie odmieniay:

Agger, grobla *m.*
Anser, gęś *m.*
carcer, więzienie *m.*
mulier, niewiasta *f.*
frater, brat.
accĭpiter, iastrząb.
māter, matka.
linter, czołno *f.*

b) *Singularis.*

N. labor (*m.*) praca.	flos, kwiat (*m.*)
G. lab-*ōris*, pracy.	floris: kwiatu.
D. lobori, pracy.	flori, kwiatu.
A. laborem, pracę.	florem, kwiat.
V. labor! o praco!	flos, o kwiecie.
A. labore, pracą.	flore, kwiatem.

Pluralis.

N. labores, prace.	flores, kwiaty.
G. laborum, prac.	florum, kwiatów.
D. laboribus, pracom.	floribus, kwiatom.
A. labores, prace.	flores, kwiaty.
V. labores! prace!	flores, kwiaty.
A. laboribus, pracami.	floribus, kwiatami.

color, farba *m.*
rumor, wieść *m.*
error, błąd *m.*
auctor, sprawca.
orator, mówca.
venator, myśliwy.
soror, siostra.
uxor, żona.
lepos, *ōris*, wdzięk *m.*
honos, *ōris*, honor *m.*
custos, *ōdis*, stróż.
nepos, *ōtis*, wnuk.
sacerdos, *ōtis*, ksiądz.

---

i II. przez swoie regularnieysze i wydatnieysze formy przypadków, przez widocznieysze rozwinienie rodzaiów, tak rzeczowników iak przymiotn., przez większe podobieństwo z greckiemi; większy stopień oświaty zdradzaią. Z III. także powstały przez kontrakcyą dwie ostatnie.

c) *Singularis.*

N.	Leo, lew.	Homo, człowiek.
G.	le-*ōnis*, lwa.	hom-*ĭnis*, człowieka.
D	leoni, lwu.	homini, człowiekowi.
A.	leonem, lwa.	hominem, człowieka.
V.	leo, lwie!	homo! o człowieku!
A.	leone, lwem.	homine, człowiekiem.

Pluralis.

N.	Leones, lwy.	Homines, ludzie.
G.	leonum, lwów.	hominum, ludzi.
D.	leonibus, lwom.	hominibus, ludziom.
A.	leones, lwy.	homines, ludzi.
V.	leones, lwy!	homines! ludzie!
A.	leonibus, lwami.	hominibus, ludźmi.

Podobnie odmieniay:

Latro, rozbóynik.	*ordo*, porządek *m.*
pavo, paw.	*cardo*, zawiasa *m.*
regio, okolica.	*margo*, brzeg *m.*
occasio, sposobność.	*hirundo*, iaskółka *f.*
concio, zgromadzenie.	*imago*, obraz *f.*
sermo, mowa.	*consuetudo*, nałóg.
	orīgo, początek.

d) *Singularis.*

N.	miles, żołnierz.	judex, sędzia.
G.	mil-*ĭtis*, żołnierza.	jud-*ĭcis*, sędziego.
D.	militi, żołnierzowi.	judici, sędziemu.
A.	militem, żołnierza.	judicem, sędziego.
V.	miles, żołnierzu!	judex, sędzio!
A.	milite, żołnierzem.	judice, sędzią.

Pluralis.

N.	milites, żołnierze.	judices, sędziowie.
G.	militum, żołnierzy.	judicum, sędziów.
D.	militibus, żołnierzom.	judicibus, sędziom.
A.	milites, żołnierzy.	judices, sędziów.
V.	milites, żołnierze!	judices, sędziowie!
A.	militibus, żołnierzami.	judicibus, sędziami.

Podobnie: *eques*, ieździec.

comes, towarzysz.	*artifex*, ĭcis, kunsztmistrz.
hospes, gość.	*pulex*, pchła.
trames, ścieżka.	*culex*, ĭcis, komar *m.*
obses, ĭdis, zakładnik.	*cornix*, ĭcis, wrona.
praeses, *idis*, prezyduiący.	*cervix*, ĭcis, kark *f.*
seges, ĕtis, zasiew.	*radix*, korzeń *f.*
magnes, ētis, magnes *m.*	
merces, ēdis, płaca.	

e) *Singularis.*

N.	Virtūs, cnota.	Lex, prawo.
G.	virt-*ūtis*, cnoty.	leg-*is*, prawa.
D.	virtuti, cnocie.	legi, prawu.
A.	virtutem, cnotę.	legem, prawo.
V.	virtus, cnoto!	lex, prawo!
A.	virtute, cnotą.	lege, prawem.

Pluralis.

N.	Virtutes, cnoty.	leges, prawa.
G.	virtutum, cnot.	legum, praw.
D.	virtutibus, cnotom.	legibus, prawom.
A.	virtutes, cnoty.	leges, prawa.
V.	virtutes, cnoty.	leges, prawa!
A.	virtutibus, cnotami.	legibus, prawami.

juventus, młodość. *rex*, król.
senectus, starość. *grex*, trzoda *m.*
servĭtus, niewola. *nux*, *ŭcis*, orzech.
palus, *ūdis*, bagno.

* *B.* Neutra.

Singularis.

N.	Carm*en*, wiersz.	fulg*ur*, błyskawica.	op*us*, dzieło.	72
G.	carm*ĭnis*, wiersza.	fulg*ŭris*, błyskawicy.	op*ĕris*, dzieła.	
D.	carmini, wierszowi.	fulguri, błyskawicy.	operi, dziełu.	
A.	carm*en*, wiersz.	fulg*ur*, błyskawicę.	op*us*, dzieło.	
V.	carm*en*, wiersz.	fulg*ur*, błyskawico!	op*us*, dzieło!	
A.	carmine, wierszem.	fulgure, błyskawicą.	opere, dziełem.	

Pluralis.

N.	carmin*a*, wiersze.	fulgur*a*, błyskawice.	oper*a*, dzieła.	
G.	carminum, wierszy.	fulgurum, błyskawic.	operum, dzieł.	
D.	carminibus, wierszom.	fulguribus, błyskawicom.	operibus, dziełom.	
A.	carmin*a*, wiersze.	fulgur*a*, błyskawice.	oper*a*, dzieła.	

V. carmin*a*, wiersze!	fulgur*a*, błyskawice!	oper*a*, dzieła!
A. carminibus, wierszami,	fulguribus, błyskawicami,	operibus, dziełmi.

Podobnie:

flumen, rzeka.	*guttur*, gardło.	*onus*, *ĕris*, ciężar.
nomen, imie.	*sulphur*. siarka.	*vulnus*, rana.
lumen, światło.	*ebur*, *ŏris*, słoniowa kość.	*munus*, podarunek.
gramen, trawa.	*femur*, biodro.	*genus*, rodzay.
stramen, słoma.	*robur*, *ŏris*, siła.	*corpus*, *ŏris*, ciało.
		tempus, czas.
		decus, *ŏris*, ozdoba.

Podobnie: *caput*, *ĭtis*, głowa.
jus, *jūris*, prawo.
mel, *mellis*, miód *plur. mella*, *gen. mellium.*

73 *C.* Zakończone na *e*, *al*, *ar* maią w *Abl. sing.* na *ī*, zaś w *Nomin.*, *Acc.*, *Voc. plural.* maią *ia*, w *Genit. plur. ium.*

Singularis.

N.	Ret-*e*, sieć.	anĭm-*al*, zwierzę.	Calc-*ar*, ostroga.
G.	retis, sieci.	animālis, zwierzęcia.	calcāris, ostrogi.
D.	reti, sieci.	animali, zwierzęciu.	calcari, ostrodze.
A.	rete, sieć.	animal, zwierzę.	calcar, ostrogę.
V.	rete, sieci!	animal, zwierzę!	calcar, ostrogo!
A.	ret-*i*, siecią.	animal-*i*, zwierzęciem.	calcar-*i*, ostrogą.

Pluralis.

N.	Ret-*ia*, sieci.	animal-*ia*, zwierzęta.	calcar-*ia*, ostrogi.
G.	ret-*ium*, sieci.	animal-*ium*, zwierząt.	calcar-*ium*, ostróg.
D.	retibus, sieciom.	animalibus, zwierzętom.	calcaribus, ostrogom.
A.	ret-*ia*, sieci.	animali-*a*, zwierzęta.	calcar-*ia*, ostrogi.
V.	ret-*ia*, sieci!	animal-*ia*, zwierzęta.	calcar-*ia*, ostrogi!
A.	retibus, sieciami.	animalibus, zwierzętami.	calcaribus, ostrogami.

Podobnie:

mare, morze.	*vectīgal*, myto.	*cochlear*, łyżka.
altare, ołtarz.	*cervīcal*, poduszka.	*exemplar*, wzór.
praesēpe, żłób.	*tribūnal*, krzesło, trybunał.	*pulvīnar*, wezgłowie.

* *D.* Rzeczowniki *masc.* i *femin.* na *is*, *es* niepowiększające się w *genit.*, iako też niektóre zakończone na *er* maią *genit. plur. ium.*

Singularis.

N. Av*is*, ptak.	nub*es*, obłok.	lint*er*, czołno.
G. avis, ptaka.	nubis, obłoka.	lintris, czołna.
D. avi, ptakowi.	nubi, obłokowi.	lintri, czołnu.
A. avem, ptaka.	nubem, obłok.	lintrem, czołno.
V. avis, ptaku!	nubes, obłoku!	linter, czołno!
A. ave, ptakiem.	nube, obłokiem.	lintre, czołnem.

Pluralis.

N. Aves, ptaki.	nubes, obłoki.	lintres, czołna.
G. av*ium*.	nub*ium*.	lintr*ium*, czołen.
D. avibus.	nubibus.	lintribus, czołnom.
A. aves.	nubes.	lintres, czołna.
V. aves.	nubes.	lintres, czołna!
A. avibus.	nubibus.	lintribus, czołnami.

Podobnie:

Felis, kot.	*caedes*, zaboystwo.	*uter*, wór skórzany.
ovis, owca.	*cladis*, klęska.	*venter*, brzuch.
vestis, suknia.	*rupes*, skała.	

b) Jednozgłoskowe zakończone na *s* i *x* z poprzedzaiącą spółgłoską, a nawet niektóre z poprzedzaiącą samogłoską maią *gen. plur.* na *ium.*

Singularis.

N. ars, sztuka.	fr*ons*, gałąź.	ar*x*, zamek.
G. artis.	frondis.	arcis.
D. arti.	frondi.	arci.
A. artem.	frondem.	arcem.
V. ars.	frons.	arx.
A. arte.	fronde.	arce.

Pluralis.

N. artes.	frondes.	arces.
G. art*ium*.	frond*ium*.	arc*ium*.
D. artibus.	frondibus.	arcibus.
A. artes.	frondes.	arces.
V. artes.	frondes.	arces.
A. artibus.	frondibus.	arcibus.

Podobnie:

pars, część.	*frons, tis*, czoło.	*falx*, sierp.
mors, śmierć.	*mens*, myśl.	*merx*, towar.
urbs, miasto.	*dens*, ząb.	
	mons, góra.	
	pons, most.	

* c) Niektóre łacińskie i greckie zakończone na *is* maią w *Acc. sing. im*, a w *Ablat. sing. i*; zaś w *genit. plur.* (ieżeli go maią) *ium.*

Singularis.	*Pluralis.*
N. Secūris, siekiera.	Secures.
G. Securis.	Securium.
D. Securi.	Securibus.
A. Securim (*em*).	Secures.
V. Securis.	Secures.
A. Securi (*e*).	Securibus.

Uwagi nad przypadkami Dekl. III. łacińskiéy.

74 1. W *Genitiwie* greckie imiona własne osób zakończone na *es*, a osobliwie na *cles* formuie Cicero i inni Klassycy na *i* zamiast późniéy wyłącznie używanego *is*, np. *Isocrăti*, *Aristotĕli*, *Agathŏcli*, *Nĕocli*, *Perĭcli*, *Themistŏcli*; a nawet barbarzyńskie, które prez grecki ięzyk nas doszły np. *Mithridati*, *Xerxi*, *Ariobarzani*. Także *Achilli*, *Ulixi* powstałe z ściągnienia nayprzód na *d phthong Achillei*, *Ulixei*, a potem na długie *i*.

* 2. W *Accusatiwie sing.* wiele rzeczowników zakończonych na *is*, mi *im* zamiast zwyczaynego *em*; iako to:

a) Nayprzód: Następuiące łacińskie *nom. appellativa:*

Ravis, *buris*, *vis*, *amussis*;
I *cannăbis*, *sitis*, *tussis*.

75 * Powtóre: Następuiące maią także zwykle w *Acc. im*, chociaż i zakończenie *em* mieć mogą:

febris, *pelvis*, wieża *turris*,
puppis, *restis* i *secūris*.

amussis, sznur.
buris (*bura*, *ae*) socha u pługa.
cannăbis, konopie.
febris, febra.
pelvis, miednica.
puppis, tył okrętu.
ravis, chrypka.
restis, powróz.
secūris, siekiera.
sitis, pragnienie.
turris, wieża.
tussis, kaszel.
vis, siła.

Potrzecie: Częściéy *em* niż *im* maią:

bipennis i *messis*, *clavis*,
cucŭmis, *sementis*, *navis*.

bipennis, siekiera.
clavis, klucz.
cucŭmis, ogórek.
messis, żniwo.
navis, okręt.
sementis, siew.

Uw. Cucŭmis (*m.*) *gen. ĕris* ogórek miewa zwyczayniéy w *Acc. cucumĕrem.*

b) Greckie *nomina appellativa* zakończone na *is*, które w greczyznie *Acc.* na *in* formowały; maią go w łacinie zwykle na *im:*

Charybdim, *haeresim*, *ellipsim*, i *basim*
genĕsim, *poësim*, *syrtim*, *paraphrăsim*.

bă·is, podstawa. *genĕsis*, narodzenie, *paraphrăsis*, omówie-
charybdis, wir, topiel *haerĕsis*, odszczepień- nie.
w cieśninie sycyliy- stwo. *syrtis*, smulec, hak
skiéy. *poësis*, poezya. w morzu.

Daléy *Nomina propria* miast i rzek greckich i innych z greczczonych na *is*, zatrzymuiących w *genit.* także *is*, (zwłaszcza miasta zakończone na *polis*):

Hispălim, *Illiturgim*, *Neapŏlim*,
Baetim, *Bilbilim*, *Lirim*, *Persepŏlim*;
Albim, *Arărim*, *Ligŭrim*, *Athësim*,
Tiberim, *Tanaim*, *Visurgim*, *Tamësim*.

Uw. 1. Imiona własne greckie (*barytona*) na ις (*gen.* ιδος) maiące w greckim w *Accus.* obok zakończenia ιν także ιδα; przybieraią podobnie w łacinie obok zwyczaynego zakończenia *im* (*in*) nadto, lubo rzadko drugą formę: *idem* (*da*) iako to:

Agim, *Osirim*, *Memphim* i *Parim*,
Serapim, *Tigrim*, *Zeuxim*, *Phalărim*. *)

częściéy niż *Paridem* etc. przeciwnie żeńskie: *Iridem*, *Irida*, *Elidem*, *Cyprida* a osobliwie *gentilia* na *ātis*, *ōtis*, *ītis* i niektóre *appellativa* tego zakończenia maią częściéy *dem*, *da*, niż *im*, *in*, np. *Sarmătis*, *Phthiōtis*, *Memphītis*, *pleurītis*, *arthrītis*.

Uw. 2. Wymienione tu zakończone na *is* i *ys* nawet w prozie obok łacińskich form *im*, *ym* przybieraią w *Accus.* *in* i *yn*, nayczęściéy u *Liviusza* i *Curtiusza* (u *Cicerona* tylko przez wyiątek: *Zeuxin*) np. *basin*, *charybdin*, *Tigrin*, *Neopolin*, *Nabin*, *Agin*, *Halyn*, *Cotyn*.

*) Przeciwnie *oxytona*, na ις ιδος, które w greckim w *Accus.* tylko ιδα mieć mogą, maią też w łacinie tylko *idem* lub *ida* nie: *im*; iako to:

Pyrămis, *tyrannis*, *proboscis* i *Lais*,
aegis, *aspis*, *Bacchis*, *Amaryllis*, *Thais*.

Tu należą: *a*) *feminina patronymica* np. *Atlantis*, *Aeolis*, *Inachis*, *Minois*, *Tyndaris*, *Nereis*; także: *Aenēis*, *Heraclēis*.
b) imiona kraiów: *Chalcis*, *Colchis*, *Doris*, *Locris*, *Phocis*, *Persis*, *Propontis*, *Thebais*.
c) *gentilia*: *Aemois*, *Pharsalis*, *Sicĕlis*.

W ogóle zakończenie *in* z metrycznych przyczyn właściwe iest poetom, którzy ie nawet do barbarzyńskich imion rozciągaią np. *Baetin*, *Bilbilin*.

76 * 3. W *Ablativie sing.* maią następuiące *i*, zamiast zwyczaynego *ĕ*.

a) Wszystkie, które *Accusativum* na *im* formowały, wyiąwszy greckie, maiące *gen. idis*. A zatem: *ravi*, *buri*, *vi* etc. *febri*, *pelvi* etc. *Charybdi*, *haeresi*; *Hispăli* etc. Z tem nadmienieniem, że imiona maiące *Accus.* na *im* lub *em* mogą też *Ablat.* formować na *i* lub *ĕ*, oprócz *restis*, które ma tylko *reste* i *navis*, maiącego częściéy *navi* niż *nave*.

77 * *b*) *Neutra* na: *e*, *al*, *ar* maią także w *Ablat. i* np. *mari*, *vectigāli*, *calcāri*: tylko
far; także *sal*, *baccar*,
hepar, *jubar*, *nectar*;
ostatnie skracaiące w *genit. ăris*; również i imiona własne miast na *e* np. *Caere*, *Praeneste*, *Reate*, *Tergeste*; zatrzymuią w *Abl. e*.

far, *farris*, orkisz, zboże.
baccar, *ăris*, pachnąca roślina.
hepar, *ătis*, wątroba.
jubar, *ăris*, blask.
nectar, *ăris*, nektar.
sal, *ălis*, sol.

c) Imiona miesięcy na *is* i *er* np. *Aprīlis*, *September* i z przymiotników powstałe rzeczowniki także na *is* iako:
Affinis, *aequalis*; *annalis*, *canalis*;
Gentilis, *aqualis*, *molaris*, *natalis*;
Rivalis, *sodalis*, *strigilis*, *vocalis*.
Toż: *contubernalis*, *Consularis*,
familiaris, *popularis*,
triremis, *quadriremis*.
(także *continens*), maią *Ablat.* na *i* np. *Aprīli*, *affini* etc.

aequalis, równoczesny.
aqualis, nalewka.
annalis (*liber*), rocznik, częściéy *annales*,
canalis, kanał.
contubernalis, spółtowarzysz.
natalis, dzień narodzenia.
rivalis, spółzawodnik.
sodalis, towarzysz.
vocalis, samogłoska.
Consularis, mąż konsularny.
familiaris, poufały.
molaris, młyński kamień, ząb trzonowy.
popularis, ziomek.
affinis, powinowaty.
gentilis, rodowy.
trirēmis, trójrzędny.
quadriremis, —
continens, *ntis*, sc. *terra* (ląd stały.)

Uw. 1. Jednakże znayduią się i te, niekiedy właśnie dla swego rzeczownego znaczenia, (zob. *d.*) z zakończe-

niem *e*, np. *sodale*. Jakoż: *Aedilis*, przełożony nad budowlami, *juvĕnis*, młodzieniec maią w *Ablat.* tylko *e*.

Uw. 2. Na *e* lub *i* maią: (naywięcéy na *is*)

Amnis, *anguis*, *avis*; *civis*, *classis*, *bilis*,
Collis, *fustis*, *ignis*; *neptis*, *pestis*, *mugĭlis*,
Imber, *unguis*, *ratis*; *supellex* i *orbis*
Rure, *ruri*, *vectis*; *vesper*, *bidens*, *corbis*.

Wiedzieć tylko potrzeba, że *ruri* stoi w znaczeniu: na wsi; *vesperi* w znaczeniu: wieczorem (*oppositum*: *mane*, rano); lecz nie można powiedzieć *ruri* ale *rure redire*.

amnis, rzeka.
anguis, wąż.
avis, ptak.
classis, flota.
collis, pagórek.
civis, obywatel.
corbis, kosz.
fustis, kij.
ignis, ogień.
mugilis, głowacz (ryba).
neptis, wnuczka.
orbis, okrąg.
postis, podwóy.
ratis, tratwa.
vectis, drąg.
unguis, paznogieć.
imber, deszcz.
vesper, wieczór.
bidens, dwóyząb.
(*tridens*, *entis*, tróyząb).
rus, wieś.
supellex, *gen. ctilis*, sprzęt.

d) Następuiące *Substantiva*, które właściwie są *Adjectiva* iednego zakończenia, iako:

artifex, *consors*, *nutrix*; *vigil*, *victrix*, *ultrix*

maią iako rzeczowniki w *Abl.* *e* iako *adject. feminina* i *neutra*: *i*. (zob. *Ablat. adject.*)

Również, kiedy *adject.* iednego lub dwóch zakończeń zamieniło cie na *nomen proprium*, ma w *Abl.* *e* np. *Clemente*, *Felice*; *Juvenale*, *Martiale*.

Uw. W przestarzałéy łacinie, kiedy ieszcze *Dat.* nie rozróżniano dokładnie od *Ablat.*, wahano się między zakończeniem: *e*, *i*; co większa niekiedy nawet miasta kończyły się w *Ablat.* na *i* np. *Carthagini*, *Lacedaemoni*, *Tiburi*, *Anxuri*, zkąd uczeni wnoszą, że Łacinnicy mieli osobny *Locativus*, to iest przypadek dla wyrażenia mieysca, na *i*, iakim iest wyżéy wzmiankowane *ruri*. I przeciwnie w *Dat.*, lubo bardzo rzadko kończył *Plautus* niektóre rzeczowniki na *e*, np. *ore*, *pede*; *triumviri aere* (za *aeri*) *flando*; *praetores jure dicundo*, *morte datus't*.

4. W *Nominatiwie*, *Accus.* i *Vocat. plurał.* maią *Neutra* 78
wogóle na *a*; tylko *Neutra* na: *e*, *al*, *ar* formuią na *ia*, np. *maria*, *vectigalia*, *calcaria*, *păria* (od *par* para, równy).

Wyiąwszy *far* maiące *farra*. *Jubar*, *hepar*, *nectar*

nie maią wcale *plur.* a *sal* (*in sing. masc. vel neutr.*) *in plur.* tylko ma *sales*. *Vis*, siła, *plur. vires*, *gen. virium*.

5. W *Genitiwie pluralis* maią *ium* zamiast zwyczaynego *um* te, które *Abl. sing.* na *i* formowały. A mianowicie:

a) Zakończone na: *e*, *al*, *ar* maiące iuż w *Nom. plur. ia* np. *marium*, *vectigalium*, *calcarium*.

b) Powtóre maią w *Genit. ium Substantiva parisyllaba* to iest zakończone na: *is*, *es*, *er*, którym nie przybywa syllaby w *Genitiwie* np. *nubes*, *civis*, *imber* (*linter*, *venter*, *uter*) maią: *nubium*, *civium*, *imbrium* (gdy przeciwnie *imparisyllaba* np. *miles*, *lapis* maią *militum*, *lapidum*). Tu także należą *pluralia*: *Alpes*, *fores*, *Manes*, *nares*, *sordes*, i *caro* maiące także na *ium*.

Wyymuią się, które tylko *um* mieć mogą:
Vates, *pater*, *mater*; *accipiter*, *canis*
Juvĕnis, (*senex*) *frater*; *strues*, *mugil*, *panis*.

accipĭter, iastrząb. *canis*, pies. *strues*, stos.
frāter, brat. *panis*, chleb. *vates*, wieszcz.
māter, matka. *juvĕnis*, młodzieniec. *senex* (*senis*), starzec.
pāter, oyciec. *mugilis* (*-il*), głowacz.

Uw. *Apis*, pszczoła, *volūcris*, lotny (ptak), *strigilis*, drapaczka, maią obadwa zakończenia, częściéy iednak *um*; przeciwnie *mensis* i *sedes* częściéy *ium* niż *um*.

79 *c*) Potrzecie: Wiele rzeczowników iednozgłoskowych (*monosyllaba*) ma na *ium*;

α. Mianowicie zakończone na *s* i *x impūrum*, (z poprzedzaiącą spółgłoską) iak: *mens*, *dens*; *arx*, *merx* maią: *montium*, *dentium*, *arcium*, *mercium* i wiele innych.

Wyymuie się: *lynx* (*cis*) ostrowidz, *sphinx* (*gis*), *gryps* (*-phis*) które maią *lyncum*, *sphingum*, *gryphum*; i *opes* (od przestarzałego *ops*) ma: *opum*.

β. Jednozgłoskowe z poprzedzaiącą samogłoską maią regularnie na *um* np. *pes*, *flos*, *dux*, *lex*; *pedum* etc. Tylko następuiące *ium*:
Mas, *vis*, *lis*; *fraus*, *faux*, *nix*;
Os ossis, *glis*; *mus*, *nox*, *strix*; maią: *marium* etc.

faux, *cis*, gardziel, paszcza, zwyczaynie *plur. fauces*.
fraus, *dis*, zdrada.
glis, *ris*, szczur.
lis, *tis*, spór.
mas, *ris*, mężczyzna.
mus, *ris*, mysz.
nox, *tis*, noc.
nix, *vis*, śnieg.
os, *ossis*, kość.
strix, *gis*, ptak nocny.
vis, (*pl. vires*) siła.

Uw. 1. Inne iednozgłoskowe maią podług główney reguły *um*, tylko *compedes* pęta ma *compedium* (choć *pes pedum*).

Uw. 2. Niektóre z dopiero wymienionych wahaią się w *genit. plur.* między zakończeniem *um* i *ium* (zob. 5. Uw.) iako to: *fraudium* lub *fraudum*, *marium* (*mas.*) lub *marum*, także *Larum* lub *Larium* i *paludum* lub *paludium*. Wiedzieć atoli trzeba, że wielka ilość iednozgłoskowych wcale się nie znayduie użyta w *genit. plur.* iako: *as*, *cor*, *cos*, *far*, *fel*, *glos*, *lac* (*singul. tantum*), *mel*, *ōs* (*oris*) *par* (*subst.*) *pus*; *ros*, *rus*, *sal*, *sol*, *splen*, *tus*, *vas* (*vadis*) *ver* i niektóre na x: np. *faex*, *lux*, *nex*, *pax*, *pix* (*vix*) *vīces* a nawet niektóre tylko w trzech równych przypadkach: lubo pozwalamy sobie od kilku formować *genit.* na *ium*, np. *assium*, *cordium*, *parium*, *salium*, *vadium* dla uniknienia dwuznaczności z wyrazami: *assum* (*adsum*), *cordum* od *cordus*, *parum*, *salum*, *vadum*. Więcéy zob. *Pentaptota* 101, 5.

d) Poczwarte: Imiona dwu- i więcéyzgłoskowe 80
na *ns* i *rs* wahaią się między zwyczaynieyszem zakończeniem *ium* a rzadszem *um*, np. *cliens*, *cohors*, *Picens*, *Vejens*, *Camers*, *Tiburs*, *Laurens*, w *genitiwie* *clientium* etc. a niekiedy *clientum* etc

Zwyczaynieysze iest wyrzuczanie *i* w *genit. plur.* kiedy *participia* stały się rzeczownikami, iakoż: *adolescens*, *animans*, *infans*, *parens*, *sapiens*, *serpens* maią podług reguły: *adolescentium*, *sapientium* etc. lub *parentum*, *adolescentum* etc. gdy znaczą: rodziców, młodzieńców.

Uw. *Hiems*, *adeps*, *-ĭpis*, *princeps*, *-ĭpis* maią tylko *um* w *genit.*; zakończone na x wielozgłoskowe lepiéy formować w *genit.* na *um*, np. *cervix*, *fornax*, *judex*, *radix*, *genit. cervīcum*, *fornacum*, *judĭcum* (dla różnicy od *judicium*) *radĭcum*. Zwłaszcza zakończone na *trix* maią *um*, kiedy się rzeczownie biorą, np. *textricum ars inventa*; zaś *ium* kiedy przymiotnie np. *catervarum victricium*. Tym bowiem sposobem rozróżniaią się niektóre rzeczowniki od przymiotników np.; *aurium vigilium* i *praefectus vigilum*, *principum* i *principium* początek. Greckie *syrinx* i *phalanx* zawsze maią *um*.

e) Popiąte: *Gentilia* (narodowe) zakończone na *ās*, *-ātis*, *īs*, *-ītis*, np.: *Arpinas*, *Fidenas*, *Quiris*, *Samnis* Rówież *pluralia*: *penates*, *optimates* i *nostrates* (od *nostras*), maią: *penatium*, *Arpinatium* etc.

Przeciwnie *appellativa* na *as* formuią regularnie na *um* np. *civitatum*; lubo w tych rzeczownikach i zakończenie *ium* nie iest błędne: *civitatium*, *aetatium*, *voluptatium* u *Liviusza* i *Cicerona* często używane.

f) Imiona uroczystości *pluralia tantum* na *alia* np. *Bacchanalia*, *Compitalia*, *Saturnalia*, *Sponsalia* etc. formuią *genit. plur.* na *ium* i *orum* np. *Bacchanalium* i *Bacchanaliorum*; inne przypadki regularnie.

Toż *ilia* i *vectigalia* i *Ancīle plur. Ancilia* maią *ilium* i *iliorum* etc. *Lacūnar* ma tylko *lacunariorum* i *viridia viridiorum*; bo *in plurali* idą całkiem podług II. Dekl.

81 6. W *Dativie* i *Ablativie plur.* rzeczowniki greckie zakończone na *ma*, w mieysce regularnéy formy, przybieraią zwyczaynie *is* podług II. dekl. podobnie iak powyższe *orum*, np. *poëmatis*, *epigrammatis*, *emblematis*, *aenigmatis*, *hypomnematis* etc. zamiast *poematibus* etc. Zakończenie *si* patrz w greck. 87, 6.

7. *Accus. plur.* kończyli nayłepsi Łacinnicy w tych imionach męzkich i żeńskich, które *gen. ium* mieć mogą na *īs* czyli iednozgłoskowe *eis*. np. *civīs*, *urbīs*, *gentīs*, także w *Adject.* np. *omnīs*, *mediocrīs* zamiast *civēs* etc. Jednakże i zakończenie *ēs* istniało obok *īs*, a późniéy wyłącznie w używaniu pozostało.

* 8. Zupełnie nieforemnie odmienia się:

N. Jupiter.	*A.* Jovem.
G. Jovis.	*V.* Jupiter.
D. Jovi.	*A.* Jove. *In plur.* tylko *Joves.*

Bos, wół, *bovis* idzie regularnie *in singulari.*

Pluralis.

N. boves.	*A.* boves.
G. boum.	*V.* boves.
D. būbus czasem bōbus.	*A.* būbus czasem bōbus.

Sus, *suis*, świnia ma w *Dat.* i *Abl. subus*, ściągnione z mniéy używanéy formy *suibus.*

82 ## *Deklinaya Grecka.*

Zakończenia: *ma*, *i*, *y*, *ān*, *īn*, *ōn*, *yn*, *ēr*, *yr*, *ys*, *eus*, *yx*, *inx*, *ynx* i *pluralia* na *ē* służą samym tylko imionom greckim; lecz i zakończenia łacińskie mieszczą w sobie wiele imion greckich, które atoli przyięły ze wszystkiem łacińską formę i dla tego np. *ōn* zamieniły na *o* (zob. *Gen.* 58, 3.) Inne imiona, zatrzymały przynaymniéy w niektórych przypadkach grecką formę, któréy osobliwie poeci, iako nie-

zwyczaynéy, dawali przed łacińską pierwszeństwo, naywięcéy dla tego, że się do *metrum* lepiéy stósowała.

a) Imiona własne na *es* (w greckim na ης *genit.* εος i ου; κλῆς *genit.* κλέεος *attice* κλέους; ης *gen.* ου i ητος).

N. Socrătēs.	Perĭclēs.	Chremēs.
G. Socratis, i.	Periclis, i	Chremis *i* Chremētis.
D. Socrati.	Pericli.	Chremi, -ēti.
A. Socratem (ēn)	Periclem (clea).	Chremem, en, -tem, ta.
V. Socrates, ē.	Pericles, ē.	Chremes, ē.
A. Socrate.	Pericle.	Chreme, ēte.

Podobnie idą:

Antisthĕnes.	i barbarzyńskie:	*Sophŏcles.*	*Thales.*
Apelles.	*Astyăges.*	*Neocles.*	*Laches.*
Aeschĭnes.	*Xerxes.*	*Themistocles.*	
Euripides.	*Euphrātes.*	*Callicles.*	
Euclīdes.	*Araxes.*		
Aristotĕles.	*Ganges.*		
Miltiădes.	*Phraates.*		
Alcibiădes etc.	*Datămes.*		
	Mithridates.		

N. Achilles (Achilleus).		Ulysses (Ulyxeus) Ulixes.
G. Achillis (ĕos, ĕi) Achilli.		Ulyssis (Ulixei) Ulixi.
D. Achilli (Achillei).		Ulyssi, Ulixi (Ulixei)
A. Achillem (Achillen, Achillea).		Ulyssem, Ulixen, (Ulixea).
V. Achille.		Ulysse, Ulixe.
A. Achille, Achilli.		Ulysse, i; Ulixe, i.

b) Zakończone na *is*, *ys* (*is genit.* ῖδος i ιος; υς- υδος). 83

N. Paris	tigris.	chlamys.
G. Paridis (-dos).	tigrĭdis (dos).	chlamy̆dis (dos).
D. Paridi.	tigridi, (tigri).	chlamydī (dī).
A. Paridem, (da) *v.* Parim (in).	tigridem (da, tigrim, in).	chlamydem (da).
V. Paris Parĭ.	tigris, tigri.	chlamys, y.
A. Paride.	tigride, tigri (e).	chlamyde.

Pluralis: Parides, *tigrides* skróc. *tigres*, *chlamydēs* (*ĕs*), idą regularnie np. *chlamydum*, *-dĭbus*, *-des* vel *das*, *-dēs* (*ĕs*), *-dibus*.

Podług *Paris* odmieniay: *Adonis*, *Daphnis*, *Zeuxis*, *Iris*, *Themis*, *Aulis*, *Elis* etc.

c) *is genit.* εως; ιος, υς, *genit.* υος; *Neut.* υ, υος.

N. Poësis.	Cotys.	misy.
G. Poësis, (poeseos, poesios).	Cotyis contract. Cotys (Cotyos).	misyis, ys, yos.
D. Poësi.	Cotyi contr. (Coty)	misyi, misy.
A. Poësim (poesin).	Cotym, Cotyn.	misy.
V. Poësis (poesi).	Coty.	misy.
A. Poësi.	Cotye contr. (Coty)	misye, misy.

Pluralis regularnie: *bases gen. basium* v. *baseōn* etc.

Podług *poësis* idą; *haerĕsis*, *genĕsis*, *metamorphōsis*, *basis*, *Lachĕsis*, *Neměsis*, *Charybdis*, *Sybăris*, *Syrtis* etc. i miasta na *polis* np. *Neapŏlis*.

d) Imiona własne niewiast na *o* np. *Dido*, *Sappho*, *Calypso*, *Jo*, *Clotho* także *echo* maią zwyczaynie w *genit. ūs* np. *Didūs* etc. a inne przypadki wszystkie na *o* iak *Nom.*; ale niektóre także deklinować się mogą podług dekl. łacinskiéy: *Dido*, *Didonis*, *Didoni*, *Didonem*, *Didone*.

e) *Neutra* na *os*, *epos*, *melos*, *chaos*, *cetos*, *Argos* maią tylko równe przypadki (*Nom.* i *Accuss.*) W liczbie mnogiéy kończą te przypadki na *ē* np. *cete*, *mele*, *Pelage* także *Tempe*.

Lecz niektóre z nich maią poboczne formy podług II. dekl. iak: *cetus*, *chaus*, *melum*, toż *pelagus*, *Erebus*, od których pochodzi *Abl.*: *melo*, *chao*. *Argos* ma *in plur. Argi*, *orum*.

84 *Uwagi nad poiedyńczemi przypadkami.*

O Zakończeniu *i* zob. w *gen.* łacińskim.

1) W *Genitiwie sing.* używaią często poeci greckiego zakończenia *ŏs* zamiast łacińskiego *is* zwłaszcza w imionach na: *is*, *gen. idos* np. *Daphnidos*, *Phasidos*, *Atlantidos*, *Nereidos*. Również od imion na *as* i *ys*: *Pallados*, *lampados*, *Tethyos*, (także *Aeneidos*). Nareszcie od *eus*: *Pelĕŏs*, *Theseos*; w których iednak zakończenia *ĕi* lub ściągnione na *ei* skrócone na *i* bardziéy iest w używaniu *Thesei*, *Terei*; zob. dekl. II. grecką 3.

Lecz w prozie zakończenie greckie *os* iest rzadkie; a mianowicie *verbalia* na *is* np. *basis*, *ellipsis*, *mathesis*, *poësis* maią zwyczaynie *genit.* na *is*: *basis* etc. nie *baseos*, tylko w rzadkich imionach na *y* znayduie się nawet w prozie *genit. yos* obok łacińskiego *is* np. *misyos* (dla harmonii) także *Cotyos* i *Cotyis*, *Tethyos* i *Tethyis*; *Pan*, (bożek pasterzy) ma *genit. Panos* dla różnicy od *panis* chleba.

85 2) W *Accusatiwie* używaią często poeci łacińscy zakończenia *a* zamiast *em* np. *Horacy* ma: *heroa*, *Cyclŏpa*, *Memnŏna*,

Agamemnŏna, *Helicōna*, *Chremeta*. Z prozaików *Cicero* tylko w wyrazach: *aëra*, *aethera* (*aetherem* i *delphinem* nie znayduie się nigdzie użyte) i *Pāna* (dla wyżéy wyrażonéy przyczyny) przez wyiątek używa tego zakończenia; ale *Cornelius*, *Livius*, *Curtius* i autorowie śrebrnego wieku, zwłaszcza w imionach własnych, częściéy go używaią obok zwyczaynego *em*, *Calchanta*, *Memnona*, *Parmeniona*, nayczęściéy w imionach *geographicznych*: *Salamina*, *Marathona*, *Babylona*, *Lacedaemona*, *Troezena*, *Sidona*, *Strymona*, *Crotona*; a nawet w takich, które iuż zupełnie łacińską formę przyięły np. *Hectŏr* (w greckim długie *ōr*) w *genit. Hectŏris*, *accusat. Hectora*. Także w imionach pospolitych np. *canŏna*, *agōna*, *aspĭda*, *thoraca*, *delphina* etc.

Imiona zakończone na *cles*, *eus* formuią na *ea*, *Pericles*, *Theseus*, *Perseus*; *Periclea*, *Phalerea*, *Thesea*, a poeci mogli to zakończenie ściągać w iednę syllabę (zob. o wymaw. 9. *Uw.* 3.) albo też przedłużać stósownie do wiersza: *Orphea*, *Idomenēa*.

Uw. Że zakończone na *is*, przybieraią w *accus.* greckie zakończenie *in*, iako też o *barytonach*, *oxytonach* zob. 75. 2, 1 sqq.

b) Te imiona własne na *es*, które w greckim idą podług dekl. I. (*gen.* ου) w łacinie zaś deklinuią się podług III. (*genit.* na *is*) przypuszczaią w łacinie formę *ēn* obok *em* np. *Aeschinēn*. Znayduie się daléy to zakończenie *en* w imionach greckich, które w greckim idą wprawdzie regularnie podług Dekl. III. ale w *accus.* obok zakończenia η (ściągnięte z εα), niekiedy ην przybieraią np. *Hippocraten*, *Epicyden* nawet *Sophoclen*. Wszystkie te imiona mogą także *Vocat.* formować na *ē* obok regularnego na *es*.

Tu należą ieszcze *Achillen*, *Ulixen*, toż imiona barbarzyńskie w przykładzie pod *Socrates* przytoczone.

Niektóre maią w greckim podwóyną formę, podług I. i podług III. maiące w *genit.* ου lub ητος patrz dekl. *Chremes*. Te deklinuią się w łacinie podwóynie, przybieraią nadto zakończenie deklinacyi I. *en* np. *Thalem*, *Thaletem* i *Thalen*.

3) *Vocat. sing.* iest zwykle w greckich tak iak *Nom.*; tylko zakończone na *s*, a mianowicie na *is*, *ys* (*genit. dos*) i na *eus* odrzucaią *s* np. *Daphni*, *Thai*, *Coty*, *Amarylli* etc. *Perseu*, *Proteu*, do których także *Achille*, *Ulisse* należy. 86

Jednakże zakończone na *is* maiące w *genit. idis* mogą także *Voc.* formować iak *Nom.* np. *Bacchis*, *Mysis*, *Thais*; tem bardziéy te, które maią w *genit.* przed zakończeniem *is* samogłoskę. Zakończone na *es* zob. wyżéy 85, *b.*

b) Imiona własne zakończone na *as gen. antis*, maiące w greczyznie *Vocat.* na ᾰν᾽ i ᾱ, formuią w łacinie tylko na *ā* np. *Pallas* (*Pallantis*) *Pallā*, *Calchā*. Od *Melampus* iest *Vocat. Melampu.*

87 4) W liczbie mnogiéy nakłaniaią się do Dekl. I. imiona własne, które iuż w *Accus.* i *Vocat.* skłonność do téy formy okazywały: tak znayduie się *Nom. Naucratae* za *Naucrates*, i w *Accuativ. Thucydidas.*

Uw. Greckie zakończenie w *Nom. plur.* na *ēs* za łacińskie *ēs* iest u poetów dość pospolite np. *Arcădēs*, *Atlantidēs*, *Erinnyēs*, co nawet do barbarzyńskich przeniesiono np. *Britŏnēs*. Także zakończenie *īs* na *eis* znayduiemy w *Nom.*: *Sardīs*, *Syrtīs*. patrz 81, 7.

5) W *Genit. plur* maią tylko niektóre imiona i to nayczęściéy tytuły książek greckie zakończenie *ōn* (ων) np. *Metamorphoseōn*, *epigrammaton.*

O zakończenia *orum* zobacz w łacińskich. 80, *f.*

6) W *Dativ.* zakończenie greckie *si* lub *sin* (σι, σιν) bardzo rzadkie, i tylko u poetów iest używane np. znayduie się od *Lemniades*, *Troades* *Dat. Lemniăsi*, *Trŏăsin*, *Dryasin*, *schemasin* za *schematis* i *schematibus* etc.; u prozaików bardzo rzadko, np. *ethesi* od τὰ ἤθη.

7) W *Accus. plural.* iest zakończenie greckie *ās* zamiast łacińskiego *ēs* nietylko w imionach własnych dość zwyczayne; ale także w *Appellat.* zwyczaynieysze niż odpowiadaiący *Accusat. sing* na *ă.* np. *harpagonas*, *phalangas*, *cratēras*, *pyramidas*, a nawet u *Cicerona*: *aspidas*, *cantharidas*, *Aethiŏpas*, *Arcădas*, *Cyclŏpas* i wyłącznie u *Liviusza*: *Macedonas.* Nayczęściéy u Poetów dla wiersza, iak: *heroas*, *Arabas*, *Thracas.* Osobliwą iest rzeczą, że to zakończenie przybieraią także niektóre imiona barbarzyńskich narodów, np. *Allobrogās*, *Lingonās* etc.

O Rodzaiach Imion deklinacyi III.

A. Masculina.

88 1) *Masculina* są zakończone na: *ŏ*, *ŏr*, *ōs*, *er*, i *imparisyllaba* na *es*, to iest, które w *genit.* powiększaią się o iednę syllabę, (zwłaszcza *es*, *ĭtis*) np. *Sermō distin-*

ctus, mowa wyraźna, *labor necessarius*, praca potrzebna, *ros matutīnus*, rosa ranna, *aër liquidus*, powietrze płynne, *pes sinister* lewa noga, (*limes, ĭtis* granica, patrz o *Genit.* zakończenie *es* 62. *α.*).

Wyiątki.

*1 *a*) Od zakończenia *o* wyymuią się: *caro, nis*, mięso i greckie: *echo, us* odgłos, *Argo, gus* nazwisko okrętu, na którym *Jason* do Colchis płynął.

b) Zakończenia *do, go* są żeńskie, np. *consuetudo* przyzwyczaienie, *orīgo* początek etc.

Prócz następuiących:

cardo, *ĭnis*, zawiasa.
cudo, *onis*, hełm.
harpāgo, *ōnis*, osęk.
ligo, *ōnis*, motyka.
margo, *ĭnis*, brzeg.
ordo, *ĭnis*, porządek.
udo, *ōnis*, obuwie.

Wierszem.

Z zakończenia męzkiego *o*.
Wyymiy: *caro*, *Argo*, *echo*,
I końcówki: *io*, *do*, *go*
Należące do żeńskiego;
Oprócz męzkich troyga na: *go*
Margo, *ligo* i *harpāgo*.
Cztery na *do*: *cardo*, *cudo*,
Zawiasa, hełm; *ordo*, *udo*.

i

Pugio, *scipio*, *titio*, *unio*,
Septentrio, *ternio*, *quaternio*,
Curculio, *struthio*, *papilio*,
Scorpio, *stellio*, *vespertilio*.

Uw. *Cupīdo* żądza iest *fem.* *Cupīdo* bożek miłości *masculinum*; u poetów iednak mianowicie *Horatiusza* zawsze iest *masc.* np. *pravus cupīdo*, zła żądza. *Margo* bywa także niekiedy *femininum*.

* *c*) Zakończenie *io* tylko w *Verbaliach* i *Abstractach* iest żeńskie np. *lectio* czytanie, *natio* naród, *legio* legia, *concio* zgromadzenie, *communio* uczestnictwo, *perduellio* zbrodnia stanu, *portio* część.

Concreta zaś iako: *pugio* sztylet, *scipio* laska, *septentrio* północ (konstellacya siedmiu gwiazd), *titio* główna, *unio* gdy znaczy perłę; (bo w znaczeniu iedności iest *femin.*)

daléy imiona zwierzęce: *curculio* wołek, *papilio* motyl, *scorpio* szkorpion (*scorpius - i*), *stellio* iaszczurka, *vespertilio* nietoperz.

Nakoniec uformowane od imion liczbowych: *binio* albo *dubio*, *ternio*, *quaternio*, *quinio*, *senio*; dwoyka, tróyka etc. pozostaią się męzkie.

BIBLJOT. UNIW. W POZNANIU

* 2) Od zakończenia męzkiego *or* wyymuią się:

Żeńskiego rodz: *arbor*, *ŏris* drzewo, (*arbos*).
Niiakiego: *aequor*, *ŏris* równina, morze,
ador, orkisz, zboże.
cor, *cordis*, serce.
marmor, *ŏris*, marmur.

Cztery *neutra* są na *or*
Aequor, *ador*, *marmor*, *cor*;
feminini generis,
Tylko *arbor*, *arbŏris*.

* 3) Od zakończenia męzkiego *os*, wyymuią się:

feminina: *cos*, *ōtis* osełka.
dos, *ōtis*, posag, i greckie
eōs, zorza.
neutra: *ōs*, *oris*, usta.
ŏs, *ossis*, kość.
greckie: *chaos*, zamęt.
ethos, obyczay.
epos, powieść, wierz bohatyrski.
melos, pieśń.

Feminiua są na *os*
Tylko trzy: *cos*; *dos*, *eōs*;
Lecz *chaos*, *epos*, *melos*;
Os, *ossis*, i *ōs*, *ōris*
Są *neutrius genĕris*.

* 4) Od zakończenia męzkiego *er*, wyymuią się:

neutra: *cadaver*: *ĕris*, trup.
iter, *itinĕris*, droga.
spinter, *ĕris* sprzączka.
tūber, *ĕris*, guz, smardz.
uber, *ĕris*, wymie.
ver, *is*, wiosna.
verber, batog, uderzenie; (nayczęściéy *plur. verbera.*)
commune: *linter*, *tris*, czołno.

Kilka niiakich iest na *er*:
Iter, *tūber*, *cadaver*, *ver*,
Cicer, *piper*, *siser*, *uber*,
Zingiber, *papaver*, *suber*,
Acer, *siler*, *laser*, *spinther*,
Verber; lecz *commune linter*.

(*NB.* Drzewa na *er*, zobacz pod rodz. żeńsk.: ze znaczenia 39.)

* 5) Od zakończenia męzkiego *es imparisyllaba*:

feminina: *merges*, *ĭtis* snop.
merces, *ēdis* nagroda
quies, *requies*, *ētis* odpoczynek.
inquies, niepokóy.
seges, *ĕtis* zboże.
teges, *ĕtis* pokrycie, i
compes używane nayczęściéy *in plur. compēdes* kaydany.
neutrum: *aes*, *aeris* spiż.

Z *imparisyllabów* na *es*
Jest niiakie tylko *aes*.
Zaś *feminina*: *requies*.
Quies, *merces*, *merges*, *teges*,
Compes, *requies* i *seges*.

Uw. *Ales*, *ĭtis* ptak (lotny) i *quadrupes*, *ĕdis* czworonożny (zwierz) są właściwie *adjectiva* i iako takowe *gen. communis*; iako *substantiva* nayczęściey *feminina*.

Uw. Ta reguła dałaby się może krócey tak wyrazić: Zakończone na *es genit. ĭtis* są *mascul.* (niektóre iuż ze znaczenia) wyiąwszy: *fem. merges*. Inne wszystkie, czy one są *imparisyllaba* czy *parisyllaba*, *feminina*; wyiąwszy *masc.*: *pes* noga, *paries* ściana, *aries* baran i *lebes* (*ētis*) kocioł, *magnes* magnes, *tapes* obicie; *acinaces*, *verres*, *vepres* i *neutr. aes*, *palumbes*.

B. Feminina III. Dekl. z zakończenia. 89

* *Feminina* są: Imiona zakończone na, *ās*, *ĭs*, *y̆s*, *aus*; na *es parisyllaba*, to iest nie powiększaiące się w *genit.* i na *s impurum*, to iest: z poprzedzaiącą spółgłoską np. *aetas aurea*, wiek złoty, *quies grata*, spoczynek miły; *nubes nigra* obłok czarny; *navis longa*, okręt woienny, *chelys canora*, lutnia dźwięczna, *laus merita*, chwała zasłużona, *fraus noxia*, zdrada szkodliwa, *nix candida*, śnieg biały, *plebs superstitiosa*, pospólstwo zabobonne.

Wyiątki.

* *a*) Od zakończenia żeńskiego *as* wyymuią się następuiące:

Masculina: *as genit. assis* Rzymski funt, ze swemi złożonemi innych zakończeń. *) Daley greckie: *adămas*, dyament, *elephas* słoń, maiące w *genit. antis*, i Imiona gór: *Acragas*, *Atlas*, *Mimas* (zob. wyż. góry ze znaczenia 37, 3).

Neutra: *Vas*, *vasis* naczynie i *indeclinabilia*: *fas*, godzi się *nefas*, niegodzi się i greckie maiące w *genit. ătis*, *Artocreas* pasztet, *erysipĕlas* róża (choroba).

Wierszem: Trzy są męzkie z kończeń *as*:
as, *adămas*, *elĕphas*.
Neutra są; *fas*, *nefas*, *vas*.

---

*) Wszystkie części rzymskiego assa są *masculina*:
$\frac{1}{6}$, $\frac{2}{6}$ *sextans*, szósta część assa; $\frac{3}{12} = \frac{1}{4}$ *quadrans*, czwarta; $\frac{4}{12} = \frac{1}{3}$ *triens*, trzecia; $\frac{5}{12}$ *quincunx*, piąta; $\frac{6}{12} = \frac{1}{2}$ *semis vel semissis*, pół assa; $\frac{7}{12}$ *septunx*, siodma część; $\frac{8}{12} = \frac{2}{3}$ *bes* albo *bessis*; $\frac{9}{12} = \frac{3}{4}$ *dodrans*, (*dequadrans*); $\frac{10}{12} = \frac{5}{6}$ *dextans* albo *decunx*; $\frac{11}{12}$ *deunx*; lecz *uncia* $\frac{1}{12}$ część assa pozostaie *feminin.*

Uwaga. Że rzeczowniki *mas*, *măris*, mężczyzna; *vas*, *vădis*, zakładnik, *gigas* olbrzym są *masculina*, wypada ze znaczenia.

* 2) Od zakończenia żeńskiego *is* wyymuią się męzkie:

Amnis, rzeka.
axis, oś.
Callis, ścieżka.
canālis, canał.
cassis, *is*, sieć, (naywięcéy *in plur. casses.*
caulis, głąb, łodyga.
cinis, *ĕris*, popioł.
collis, pagórek.
cossis (*cossus*) robak w drzewie.
crinis, włos.
cucŭmis, *ĕris*, ogórek.
ensis, miecz.
Fascis, pęk, wiązka (zwyczaynie *plur. fasces*).
finis, koniec.
follis, miech kowalski.
funis, powróz.
fustis, kij.
Glis, *ris*, szczur.
Ignis, ogień.
Lapis, *ĭdis*, kamień.
Mensis, miesiąc.
Orbis, okrąg.
Panis, chleb.
penis, korzeń.
piscis, ryba.
pollis, *ĭnis*, stochmal.
postis, podwóy.
pulvis (*ĕris*) proch, kurz.
Sanguis (*inis*) krew.
sentis, cierń (zwyczaynie *sentes plur.*)
scrobis (*scrobs*) dół.
Torris, głownia.
torquis, łancuch.
Unguis, paznogieć.
Vectis, drąg.
Vermis, robak.
vomis, *ĕris*, lemiesz.

Wierszem: Trzydzieści osiem na *is*
Masculini genĕris,
Panis, *piscis*, *crinis*, *finis*,
Ignis, *lapis*, *pulvis*, *cinis*,
Orbis, *amnis* i *canalis*,
Sanguis, *unguis*, *glis*, *annalis*,
Fascis, *axis*, *funis*, *ensis*,
Fustis, *vectis*, *vomis*, *mensis*,
Vermis, *torris*, *torquis*, *caulis*,
Postis, *cucŭmis* i *follis*,
Cassis, *cossis*, *callis*, *collis*,
Sentis, *penis*, *scrobis*, *pollis*.

Uw. 1. Nareszcie niektóre *Substantiva* na *is*; właściwie *adjectiva*, są *masculina*, dla domyślnych męzkich rzeczowników, iako to: *annalis* zwyczaynie *in plur. annales* (*libri*) kroniki; *jugales* domyśl się *equi* zaprząg; *molaris* (*lapis*) kamień młyński lub z domyślnem *dens*, ząb trzonowy; *natalis* to iest: *dies*, urodziny; *pugillares* (*libelli*) pugillares, tabliczka do pisania.

Uw. 2. Wiedzieć iednak potrzeba, że niektóre z przytoczonych tu wyiątków na *is* i kilka innych mogą być iużto męzkiego, iużto żeńskiego rodzaiu: *aqualis* nalewka, *callis*, ścieżka, *canalis*, kanał, *corbis*, kosz, *scrobis* (*scrobs*), dół, *clunis in plur. clunes*, tyłek, *torquis* (*torques*), łańcuch. Także *cinis*, popiół, *finis*, koniec, ale tylko *in sing.*; bo *in plur.* dwa ostatnie są *mascul.*

Uw. 3. Podobnież *anguis*, wąż, *tigris*, tygrys, są *generis communis*; *canis*, pies zwykle *masculinum*, lecz gdy znaczy charta iest *femininum* (zob. 43.)

Nareście *Delphis* iest zwyczaynie *mascul.* bo się zwykle mówi *delphinus* lub *delphin.*

(Że imiona rzek i gór na *is* i *ys* są *masculina* np. *rapidus Tigris*, *parvus Halys*, *amoenus Lucretilis* patrz 37, 3.)

* 3) Od zakończenia żeńskiego na *x* wyymuią się:

a) na *ex*: *apex*, *icis*, szczyt, spiczata czapka kapłana Rzymskiego.
caudex, *icis*, pniak.
codex, *icis*, księga.
cimex, pluskwa.
culex, komar.
frutex, krzew.
grex, *egis*, trzoda.
irpex, *icis*, brona, grabie.
latex, *icis*, ciecz.
murex, *icis*, koncha, ślimak morski, wydaiący szkarłat.
obex, *icis*, zapora.
podex, pośladek.
pollex, wielki palec.
pulex, pchła.
pumex, kamień dziurkowaty.
ramex, gałąź.
silex, krzemień.
sorex, mysz polna.
ulex, krzew podobny do rozmarynu.
vertex, v. *vortex*, wierzchołek, wir.
vervex, *ecis*, skop.

Wierszem. 90

Naywięcéy iest męzkich na ex
Jako: *obex*, *silex* i *grex*,
Apex, *caudex*, *cimex*, *codex*,
Frutex, *latex*, *murex*, *podex*,
Ramex, *sorex*, *pollex*, *pulex*,
Vertex, *vortex*, *irpex*, *culex*,
Cortex, *pumex*, *cervex*, *ulex*.

Z zakończonych na: *ix*, *yx*, *ax*
Limax, *thorax*, *cordax*, *anthrax*.
Calix, *fornix*, *varix*, *sorix*,
Phoenix, *calix*, *coccyx*, *oryx*.

b) na *ax* greckie: *anthrax*, *acis*, węgiel, *cordax*, *acis*, gatunek tańca, *thorax*, *acis*, pancerz.

c) na *ix*, *yx*: *calix*, *icis*, kielich.
fornix, *icis*, sklepienie.
phoenix, *icis*, ptak baieczny.
sorix, sowa.
varix, żyła nabrzmiała.
calyx, *ycis*, pączek.
coccyx, *ygis*, kukawka.
oryx, *ygis*, gazella.
I na *ux*: *tradux*, *ucis*, latorośl, dorozumiewa się *palmes*.

Uw. 1. *Imbrex*, dachówka, *rumex*, szczaw, są *communia*, również: *cortex*, *obex*, *silex*, *pumex* przypuszczają także rodzay żeński.

Zaś *bombyx*, *ycis*, w znaczeniu iedwabniczki iest *masculinum*, w znaczeniu iedwabiu *femininum*. Podobnie *onyx*, *ychis*, *mascul.* gatunek marmuru, lub naczynie z niego zrobione; *fem.* w znaczeniu drogiego kamienia (*per synesim* z *gemma*). *Lynx*, ostrowidz iest zawsze *feminin.*: podług reguły, tylko w iedném mieyscu, u Horacego, iest *mascul. timidos lyncas*. (Części assa na *x* zobacz pod *as* 89. *a*.)

* *Uw.* 2. Ponieważ naywięcéy zakończonych na *ex* iest męzkich, przeto możnaby krócéy powiedzieć:

Prawie wszyskie męzkie *ex*, Żeńskie, *forpex*, *halex*, *lex*, *Forfex*, *nex*, *faex*, *supellex*.

Fem. *halex*, śledź.
faex, męty.
nex, zabóystwo.
forfex, *forpex*, nożyce.
supellex, *-ectilis*, sprzęt.

(Że *carex*, *ilex*, *vitex* są iako rośliny *feminina*; *rex*, *pontifex*, *carnifex*, *foenisex* iako imiona męzczyzn *masculina*, wypada ze znaczenia).

* 4) Od zakończenia żeńskiego *es imparisyllabum*, maiące w *genit. is*, niepowiększaiące liczby zgłosek, wyymuie się tylko greckie *acinaces*, szabla. Zaś *vepres*, (zwykle *plural.*) cierń i *palumbes*, iarząbek są w prawdzie zwyczaynie *masculina*, ale mogą także być i *feminina*. *Verres* wieprz, iuż ze znaczenia *masculinum*.

* 5) Od zakończenia *s impurum*, to iest z poprzedzaiącą spółgłoską, wyymuią się:

Masculina:
aa) *adeps*, *ipis*, tłustość.
dens, *tis*, ząb.
bidens, motyka (dwózębna).
tridens, tróząb.

bb) Przymiotniki rzeczownie wzięte:
confluens (*amnis*), spływ, zeyście się dwóch rzek; albo *confluentes* (*amnes*).
oriens, wschód.

cc) greckie:
chalybs, *ybis*, stal.
ellops, ryba iakaś.
epops, dudek.
gryps, *yphis*, gryf.

fons, *tis*, źródło.
mons, *tis*, góra.
pons, *tis*, most.
quadrans, czwarta część.
dodrans, trzy czwarte; także *triens* i *sextans* (patrz 89, *a Nota*).
occidens, zachód, dorozumiewa się *sol*.
rudens (*funis*), lina okrętowa.
torrens (*amnis*), potok.
hydrops, *ōpis*, wodna puchlina.
merops, żołna.

Wierszem: *Bidens*, *tridens*, *dens*, *fons*, *mons*,
Adeps, *dodrans*, *quadrans*, *pons*.
Także: *torrens*, *confluens*,
Rudens, *oriens*, *occidens*,
Greckie: *Chalybs*, *epops* i *ellops*,
Gryps, *hydrops*, *atque merops*.

Uw. 1. *Communia*: *seps*, iaszczurka i *lens* (*plur. lendes*) gnida; *serpens*, wąż iest u prozaików *generis feminini*, zaś u poetów często *masc.*; *stirps*, ród, potomstwo, iest zwykle *fem.* z zakończenia; tylko w pierwiastkowem znaczeniu: pień u *Virgil. masc.* *Continens* ląd stały iest także częściéy żeńskiego, niż męzkiego; bo łatwiéy domyślać się *terra* niż *ager*. *Bidens* w znaczeniu dwuroczniaka (owcy) iest także *femininum*, bo się *ovis* domyśla (ale w znaczeniu: motyka, *masculini*).

Uw. 2. *Neutra* są w mowie filozoficznéy właściwie *participia*: *ens*, *antecedens*, *accidens*, *consequens*; *animans*, ieżeli się dorozumiewa: *homo*, rozumna istota iest *masc.*; ieżeli zaś: *bestia*, znaczy każdą żyiącą istotę i iest *femininum*; w liczbie mnogiéy znayduie się także iako *neutrum*, kiedy znaczy zwierzęta; a zatem ma iako *participium* wszystkie trzy rodzaie.

C. Neutra III. Dekl. z zakończenia. 91

* *Neutra* są imiona zakończone na:

ă, *ĕ*, *ĭ*, *y*, *c*, *l*, *n*, *ăr*, *ŭr*, *ŭs*.

np. *poëma latinum*, poemat łaciński, *mare turbulentum*, morze burzliwe, *gummi utile*, użyteczna gumma, *misy*, gatunek grzybów, *lac dulce*, mleko słodkie, *animal vivum*, żywe zwierzę, *flumen magnum*, rzeka wielka, *caput humanum*, głowa ludzka, *calcar argenteum*, ostroga śrebrna, *fulgur inopinatum*, błyskawica niespodziana, *tempus matutinum*, czas poranny.

Wyiątki:

* 1. Od zakończenia niiakiego *l* wyymuią się *masculina*: *mugil*, (częściéj niż *mugilis*) głowacz ryba, *sol*, słońce, *sal*, sól, (*plur. sales* znaczy dowcipne ucinki.)

Uw. Sal bywa także *in singul.* rodzaiu niiakiego. *In plur. salia* używaią tylko nowi lekarze o gatunkach soli.

* 2. Od zakończenia niiakiego *n* wyymuią się:

Masculina:

a) *attăgēn*, *ēnis*, iarząbek.
liēn (*lienis*), śledziona.
lichēn, *ēnis*, liszay; (ale *lichen*, mech *per synēsim* z *herba*, *femin.*)
pectēn, *ĭnis*, grzebień.
rēn, *rēnis*, nerka.
splēn, *ēnis*, śledziona.

b) *delphin* (zwyczaynie *delphinus*), dclfin.
paean, pieśn.

c) *agon*, *ōnis*, walka.
canon, *ŏnis*, prawidło, *chamaeleon*, *ōnis* i *ontis*, chameleon.
gnomon, *ŏnis*, skazówka u kompasa słonecznego.
horĭzon, *ontis*, widokrąg.

Wierszem:

Masculina są na *n*:
Pectēn, *liēn*, *attăgēn*,
Lichēn, *agon*, *canon*, *rēn*,
Gnomon, *horĭzon* i *splēn*,
Delphin, *paean*, *chamaeleon*;
Lecz żeńskiego są: *aëdon*,
Icon, *sindon*, *halcyon*.

Feminina: *aëdon*, *ōnis*, słowik.
halcyon, *ŏnis*, zimorodek (ptak).
icon, *ŏnis*, obraz.
sindon, *ŏnis*, gatunek płótna.

(Nazwiska gór zakończone na *on* np. *Cithaeron*; *Helicon*, *altus Pelion*, są iuż ze znaczenia *mascul.* patrz 72. *a*. 3.

* 3. Od zakończenia *ar* wyymuie się: *par* w znaczeniu małżonka i małżonki, które iest *commune*, tylko gdy znaczy: para iest *neutrum*.

* 4. Od zakończenia niiakiego *ur* wyymuią się:

Masc. furfur, otręby.
turtur, synogarlica.
vultur, sęp.

Masculina są na *ur*:
furfur, *turtur* i *vultur*.

(*Uw.* Że *Astur*, Asturyyczyk i *fur* złodziéy są *masculina* wypada ze znaczenia.)

* 5. Od zakończenia na *us*.

Zakończenie *us* iest tylko niiakie w wyrazach wielozgłoskowych, niezatrzymuiących *u* w *genit.*, a których iest naywięcéy, np. *genus*, rodzay, *genĕris*, *litus*, brzeg, *litŏris*; iako też w zatrzymuiących w *genit.*

u, ale tylko w iednozgłoskowych np. *jus*, *juris*, prawo, (*tus*, *turis*, kadzidło, *rus*, *ruris*, wieś, *crus*, *cruris*, goleń, *pus*, ropa; zob. o *genit.* 65.)

Wielozgłoskowe zaś zatrzymuiące *u* w *genit.* są *feminina*: (*ūdis*, *ūtis*) np. *virtus*, *virtūtis*, cnota, *palus*, *palūdis*, bagno, *incus*, *ūdis*, kowadło, *pecus*, *pecŭdis* (ale *pecus*, *ŏris*, *neutr.*) *tellus*, *ūris*, (patrz 65).

Wyiątek stanowią od téy całéy reguły: *Lepus*, *ŏris*, zaiąc, *mus*, *ūris*, mysz, *tripūs*, *ŏdis*, tróynóg, które są *masculina*. Zaś: *grus*, żóraw, i *sus*, świnia są *feminina*, ieżeli się w ogóle mówi, niewyrażaiąc rodzaiu (zob. 43.)

Uw. *Apus* i *lagōpus*, nazwiska dwóch ptaków, są dla domyślnego *avis femin.* *Rhūs*, *rhŏis*, sumach, iako drzewo *femin.*, iako nasienie *masculinum*.

DEKLINACYA CZWARTA.

92

* Do czwartéy deklinacyi należą męzkie, naywięcéy *Verbalia*, to iest: rzeczowniki od słów formowane na *us*; niektóre żeńskie tegoż zakończenia i niiakie na *u*, które ostatnie wcale się w liczbie poiedyńczéy nie odmieniaią.

Wzór deklinacyi czwartéy.

	Męzkie i żeńskie.	Niiakie.
	Singularis.	
N.	fruct-*ŭs*, owoc.	Corn*ū*, róg.
G.	fruct-*ūs*, owocu.	Cornu, rogu.
D.	fruct-*ŭī*, owocowi.	Cornu, rogowi.
A.	fruct-*ŭm*, owoc.	Cornu, róg.
V.	fruct-*ŭs*, o owocu!	Cornu, o rogu!
A.	fruct-*ū*, owocem.	Cornu, rogiem.
	Pluralis.	
N.	fruct-*ūs*, owoce.	Cornu-*ă*, rogi.
G.	fruct-*ŭŭm*, owoców.	Corn*ŭ*um, rogów.
D.	fruct-*ĭbŭs*, owocom.	Corn*ĭ*bus, rogom.
A.	fruct-*ūs*, owoce.	Cornu-*a*, rogi.
V.	fruct-*ūs*, o owoce!	Cornu-*a*, rogi.
A.	fruct-*ĭbŭs*, owocami.	Cornibus, rogami.

Podobnie odmienia się:

magistratus, urzędnik, urząd,
manus, ręka. *f.*
cursus, bieg.
coetus, zgromadzenie.
gradus, stopień.
motus, ruch.
sensus, zmysł.
spiritus, duch.
genu, kolano.
tonitru, grzmot.
veru, rożen; tylko te cztery całkowicie używane; bo od *gelu*, mróz, tylko *Ablativ.* znayduie się.

Uwagi nad poiedyńczemi przypadkami.

93 *Uw.* 1. Deklinacya IV. powstała przez kontrakcyą z deklinacyi III., to iest w *genit. fructus* za *fructuis*, *fructu* za *fructue*, *Plur. fructūs* za *fructues*, *fructibus* za *fructuibus*, wyrzucaiąc *u*; mniemanie to potwierdza; *Plaut. Trin.* 2, 1, 28. *sumptuis*, *Gel.* 4, 16 *senatuis*, *domuis*.

Pospolitsze iest zakończenie w *genit.* na *i* na wzór deklinacyi II. np. *tumulti*, *fructi*, *questi*, *ornati*, *adventi*, a nawet u *Cicerona*, *senati* i wiele innych.

I na odwrót są znowu niektóre z II. dekl. przybieraiące w *genit.* zakończenie IV. np. *cibus* za *cibi*; *lectus* za *lecti* u *Plaut.* Inni znowu maią rzeczownik *cornu* w *genit.* na *us*, np. *dextri*, *sinistri cornus* zamiast *u*, iak gdyby było w *nom. cornus*.

94 *Uw.* 2. *Dativus* skraca *Caesar*, a niekiedy *Cicero* i *Virgilius* na *u*, np. *magistratu*, *equitatu*, *usu*, *casu*, *victu*, *metu*, *cursu*, *sumtu*, *impetu*, *versu*, *delatu* etc.

* *Uw.* 3. W *Dativ.* i *Ablat. pluralis* maią następuiące na *ŭbus* zamiast *ĭbus*:

acus, igła.
arcus, łuk.
artus, członek.
ficus, figa.
lacus, iezioro.
partus, płod.
portus, port.
quercus, dąb.
specus, iaskinia.
tribus, oddział ludu.
pecu, bydło i
veru, rożen.

Quercus; *ficus*, *acus*,
Arcus, *veru*, *lacus*,
Specus, *tribus*, *artus*,
Portus, *pecu*, *partus*,
Często także *veru*
Zamiast *i* maią *u*.

Uwaga. Jednak zamiast *ficibus* lepiéy iest pisać *ficis* od *nomin. ficus, i*; zaś *portus* ma obiedwie formy na *ibus* i *ubus*.

Zamiast *tonitru* iest używańsza forma *tonitrus gen. us*, i *tonitruum*; i *Nom. Accus. plur. tonitrus* lub *tonitrua*, *Dativ.* i *Abl. tonitribus* albo (rzadko) *tonitrubus*.

* *Domus* przybiera w niektórych przypadkach zakończenie drugiéy deklinacyi, odrzucaiąc *me*, *mu*, *mi*, *mis* podług owéy dawnéy reguły:

Tolle me, mu, mi, mis,
Si declinare domus vis.

Singularis.	*Pluralis.*
N. domus.	domus.
G. domūs, domī (w domu)	domuum (domorum).
D. domui (domo).	domibus.
A. domum.	(domus) domos.
V. domus.	domus.
A. domo.	domibus, (w nawiasie zamknięte mniéy używane.)

Genitivus domi używa się tylko *adverbialiter*, iako też z zaimkiem dzierzawczym, na pytanie gdzie? *domi*, w domu, *domi meae, tuae, suae* etc. w moim domu; lecz mówi się *emtor domus*, kupuiący dom

Imiona drzew na *us* np. *laurus, cupressus* (zobacz w *Heteroclitach* c.) przeskakuią w niektórych przypadkach z deklinacyi IIgiéy do IVtéy.

Rodzay Rzeczowników Deklinacyi IV.

* Zakończenie *us* iest męzkie, *u* niiakie; ostatnie bez 95 wyiątku; np. *fructus matūrus*, owoc doyrzały, *cornu curvum* róg krzywy.

Od zakończenia męzkiego *us* wyymuią się:

acus, igła.
domus, dom.
manus, ręka.
porticus, portyk, krużganek.
tribus, oddział ludu.
iduus, uum, 13sty albo 15sty dzień miesiąca.
quinquatrus, uum, uroczystość Minerwy.

Feminina są na *us*:
Acus, tribus, porticus,
Domus, nurus, socrus, anus,
Idus, quinquatrus i *manus*.

Że *anus*, baba, *nurus*, synowa, *socrus*, teściowa, świekra; iako też imiona drzew: *quercus*, dąb, *ficus*, figa (zwyczayniéy podług deklinacyi II.) są rodzaiu żeńskiego, wypada iuż ze znaczenia tych rzeczowników.

Femininum iest także *penus* spiżarnia, lecz może mieć inną formę: *penum*, *i*, lub *penus*, *ŏris* rodzaiu niiakiego, od których też zwyczaynie formuie *pluralis*: *penora*.

Secus, toż samo co *sexus* iest *neutr.* ale się tylko w równych przypadkach użyte znayduie: *virile*, *muliebre secus*.

96 * DEKLINACYA PIĄTA.

Do Piątéy Deklinacyi należą rzeczowniki zakończone w *Nominativie* na *ēs*.

Wzór Deklinacyi V.

	Singularis.	*Pluralis.*
N.	Di-*ēs*, dzień.	Di-*ēs*, dnie.
G.	Di-*ēī*, dnia.	Di-*ērum*, dni.
D.	Di-*ēī*, dniu.	Di-*ēbŭs*, dniom.
A.	Di-*em*, dzień.	Di-*ēs*, dnie.
V.	Di-*ēs*, dniu!	Di-*ēs*, dnie!
A.	Di-*ē*, dniem.	Di-*ēbŭs*, dniami.

* Podobnie idą: *res*, rzecz, *species*, postać i te tylko trzy rzeczowniki w téy deklinacyi maią zupełną liczbę mnogą.

Zaś: *acies*, ostrze, szyk woyska, *effigies*, obraz, *facies*, twarz, *glacies*, lód, *progenies*, ród, *series*, szereg i *spes*, nadzieia, maią tylko w liczbie mnogiéy równe przypadki, to iest: *Nominat.* i *Accus.* — Inne wcale liczby mnogiéy nie maią, co po większéy części ze znaczenia tych rzeczowników wypada.

Uwagi.

97 *Uw.* 1. *Genit.* i *Dat. sing.* ma krótkie *ĕ* w zakończeniu *ei*, gdy ie poprzedza spółgłoska np. *fidĕi*, *rĕi*, *spĕi*, zaś długie *ē*, gdy ie poprzedza samogłoska np. *diēi* (patrz 15. *c.*)

Uw. 2. Wiele imion téy Deklinacyi przybiera zakończenie *a* i odmienia się podług Deklin. I. np. *barbaries* v. *barbaria* (patrz. 108.)

Uw. 3. Przestarzałe formy w *Gen.* (*dat.*) *sing. e* (lub *i*) zamiast *ei* znayduią się nietylko u poetów, iako: *Horat. Ovid. Virg.*, ale nawet w prozie u *Cicerona*, *Caesara*, *Liviusza* a osobliwie u *Sallust.*: *die*, *fide*, *spe*, *pernicie*, *acie*.

(O zakończeniu *i* świadczy *Gellius* 9. 4.). Formy te i zwyczayne są zapewne skróceniem Deklin. III. z którey inne dekl. powstały, (z *dieis*). Skrócenie takowe utrzymało się w wyrazie *Diespiter* za *diei pater*.

* *Rodzay Rzeczowników Deklinacyi V.*

Rzeczowniki Deklin. V. są wszystkie *feminina*, oprócz *dies* dzień, które w liczbie poiedyńczéy męzkiego i żeńskiego rodzaiu być może; lecz w liczbie mnogiéy tylko męzkiego. Również złożone z *dies*: *meridies*, południe, iest także *masc.* lecz liczby mnogiéy nie ma. 98

Uw. *Dies* iest w ogóle tylko wtenczas *femininum*, gdy oznacza termin np. *certa*, *constituta*, *dicta*, *finita dies*, pewien oznaczony dzień; lecz także *stato die*.

* Nieforemne Imiona *(Anomala)* 99

mieszczą w sobie:

Ułomne to iest: *Indeclinabilia* i *Defectiva*;

Zbytkowe: *Heteroclita* i *Heterogenea*.

Rzeczowniki są nieforemne *(anomăla)* kiedy odstępuią w czemkolwiek od podanych tu wzorów.

Rozróżniać tu trzeba Ułomne, które maią nie zupełną deklinacyą; do tych należą nayprzód: *Indeclinabilia* i *Defectiva*;

Powtóre: zbytkowe *(Abundantia)*, które maią zbytkowe formy i do tych liczą się: *Heteroclita* i *Heterogenea*.

* A. *Indeclinabilia*, niedeklinuiące się, to iest takie, które odmiennych zakończeń w przypadkach nie przybieraią, lubo znaczenie przypadków przyymować mogą. Są: *a)*

pondo, funt, *gausăpe*, (*n*) szmata, materia gruba, *cepe*, cybula, *frit*, koniec kłosa, *gith*, czarnuszka (ziele); dla tego mówi się, *auri tria pondo*, *quinque pondo data consulibus*.

b) *Neutra* na *u* w liczbie poiedyń. do IVtéy Deklinacyi należące np. *Cornu* etc. zobacz IV. dekl.

c) Niektóre greckie rzeczowniki zakończone na *i* i *y*, np. *gummi*, gumma, *sinapi*, gorczyca, *stibi* antymon (zob. o *Gen.* III. dekl. 58.) Daléy;

neutra sing. na *os* i *pluralia* na *e* np. *Argos, melos, chaos; cete, Tempe* (zob. dekl. greck. III. *c.*)

Powtóre: nazwiska liter np. *alpha, gamma, delta, digamma* etc.

Nareszcie: Hebrayskie i inne barbarzyńskie *nom. propria*, których zakończenie jako niezgodne z łacinskiem i greckiem deklinować się nie da, np. *Bethleem, Gabriel, Ruth, Adam, manna, Assur.*

Uw. 1. Niektóre z nich mogą przybierać łacińskie zakończenie i wtenczas deklinuią się regularnie. *Abrahamus, Jacobus, Josephus, Juditha.*

Tylko *David* i *Daniel* choć nieprzybieraią zakończenia, formuią regularnie *genit. Davīdis, Danielis; Joannes, Moses, Judas, Maria, Josua, Jesaias, Zacharias* otrzymały iuż w greckiem zakończenie zdatne do deklinacyi, dwa pierwsze podług III., ostatnie podług I. Dekl. *Jesus* ma w *Acc. Jesum*, w innych przypadkach nieodmienne *Jesu.*

Uw. 2. Z wymienionych wyżéy greckich imion, maią niektóre drugą prawdziwie łacińską przypadkuiącą się formę, iako to: *melum, chaus, cetus*, także *haec gummis* vel *hoc gumma, ătis* vel *hoc gumen, ĭnis* za *gummi*, a *stibium* za *stibi.* Podobnie *cepe* i *gausăpe n.* maią zwyczayniey-sze formy *cepa, ae; gausapa, ae, f. gausapis, is, m.* albo *gausapum, i, n.*; *haec sināpis* v. *hoc sinape* dla tego liczą się też do *Abundantiów.*

100 * B. *Defectīva* są, którym iednego, albo kilku przypadków nie dostaie i nazywaią się: *defectiva casibus* ułomne co do przypadków. Te zaś, którym niedostaie całéy liczby, są: *defectiva numero*, ułomne co do liczby i ieżeli nie maią liczby mnogiéy, nazywaią się *singularia tantum*, ieżeli zaś poiedyńczéy: *pluralia tantum.*

a) *Defectiva casibus* rozróżniaią się:

1) *Monoptōta* (od πτῶσις przypadek) maiące ieden tylko przypadek, iako to:

Nominat: glos, siostra męża, *inquies*, niespokoyność, *pernox*, całonocny.

Genit.: dicis, nauci np. *dicis causa* vel *gratia*; na pozór, *non nauci facere, esse*, za nic nie cenić.

Dat.: *Verbalia. despicatui*, *derisui* (z *sum*, *duco*, *habeo*, być pośmiewiskiem) *ostentui*, *frustratui*, *divisui.*

Acc. plur.: *incitas* *) *infitias*, *suppetias* np. *ad incitas redigere* przyprowadzić do ostatniego, *infitias ire* przeczyć, *suppetias ferre*, nieść pomoc. Także: *venum* ze słowem *ire* i *dare* (zkąd *venire*, *vendere*) i *pessum* z *dare* zgubić, *pessum ire* zgubić się.

Abl.: *Verbalia* osobliwie z zaimkami: *meo*, *tuo*, *suo*, etc. lub z *gen.* iako *concessu*, *permissu tuo*, za twoiem zezwoleniem; *admonitu*, *hortatu*, *rogatu*, *oratu*, *invitatu*, *arbitratu*, *jussu*, *mandatu*, *coactu atque efflagitu meo*, także: *promptu* i *procinctu*, np. *in promptu habēre*, mieć na przygotowiu, *in procinctu esse* (*stare*) być gotowym (do bitwy).

Daléy *natu* z *grandis*, *major*, *minor*, *maximus*, *minimus*, albo też *magno natu* podeszły w wieku, iako też *diu noctuque* albo *diu et noctu* (bardziéy używane: *nocte et interdiu*) we dnie i w nocy; *gratis*, darmo (z *gratiis*), *ingratis*, pomimowolnie.

Tu także policzyć można imiona, które maią wprawdzie zupełny *plur.* ale *in sing.* tylko ieden przypadek iako *ambāge*, korowod, *fauce*, paszcza (i *genit. plur.* nieznayduie się użyty). *jugere*, morg, staie, *obice*, zapora, *prece*, prożba. I od *satias* nie znayduie się w dobréy prozie żaden inny przypadek, lecz się formować zwykły od *satietas.*

2) *Diptōta* o dwóch przypadkach.

Nom. i *Abl.*: *fors*, *forte* (przypadkowo, ale bogini *Fors* ma wszystkie przypadki). *Genit.* i *Ablat. impĕtis*, *impete*, gwałtowność, *spontis*, *sponte*; nayczęściéy *ablat.* z zaimkami *mea*, *tua*, *sua*, *sponte*, dobrowolnie, samochcąc. *Genit. Plur.* i *Abl. repetundarum accusari*, *de repetundis damnare* (zdzierstwo). *Accus.* i *Ablat. plur. foras*, *foris* (*adverbialiter* na dwór, na dworze) od przesstarzałego *forae*, poboczna forma iest: *fores*, *forium*, drzwi.

*) Wielka w grammatykach spostrzegać się daie niciednostayność. Jedni bowiem te tylko liczą formy, które się istotnie w pisarzach użyte znayduią; inni także i te, które z tamtemi są iednakowe. A tak *glos* możnaby także uważać iak diptoton *Nom.* i *Voc.* Podobnie wiele innych, w których przypadki równe, np. niiakie.

Tu można policzyć ieszcze także wyrazy, które maią wprawdzie zupełną liczbę mnogą, ale *in singular.* są *diptota: sentis, sentem*; *veprem, vepre*, cierń; *cassem, casse*, sieć, *optimati, optimatem*, przednieyszy, *plur. optimates* etc.

3) *Triptota* maią zwyczaynie trzy równe przypadki to iest: *Nom., Accus., Voc. sing.* i *plur.* iako to: greckie *neutra* na *os* i *es* np. *Argos, melos, chaos, epos, Cynosarges* i *plur.* na *e* iak: *cetemele, Tempe* (zob. dekl. grecką). *b*) *Neutra: instar, nihil, fas, nefas* i *secus* (mogą się także liczyć do *indeclinabil.* 99. c.) *parum, mane*; również *colla, flamina, murmura* formuią także w liczbie mnogiéy tylko trzy równe przypadki, choć *singul.* maią zupełny. (O dekl. V. zob. 96.)

Prócz tego ieszcze poiedyńcze. *Nom. Acc. Abl. lues, em, e*, zaraza; *arbitratus, um, u*, samowolnośc, zdanie; *situs, um, u*, pleśń; *vesper* (rzadko *vespera*) *vesperum, vespere* i *vesperi adverbial.* wieczorem. *Dat., Acc., Abl., Obtentui, um, u*, wymówka; *nuptui, um, u* zamęźcie. Daléy *dica* ma *Acc. singul. dicam* i *Acc. plur. dicas.*

Nareście takie, które tylko *in sing.* są *triptota*, np. *sordis, em, e* (*i*) śmieci; *vis* (*genit.* i *dat. sing* iest bardzo rzadki), *vim, vi* (*plur. vires, virium* regul.); *vices, em, e*, zmiana; *plur.* oprócz *genit.* zupełny. Przeciwnie *metus* ma *in plur.* tylko *Nom., Acc., Voc.* ale *in sing.* idzie regularnie. Także i *astus*, podstęp ma *in plur.* tylko te trzy równe przypadki; a nayczęściéy w liczbie poiedyńczéy *Abl. astu.*

4) *Tetraptota.* To iest nie maiące *Nom.* i *Vocat. i, dicionis, i, em, e.* Podobnie: *dapis*, *feminis* (inna forma *femur*) goleń; *frugis, internecionis, opis* (*plur. opes, opum* regularnie) *pollinis* stochmal, *vicis, verberis* (w *Nom.* używa się plaga). Tu także *nemo* nikt, policzyć można, ponieważ *genit. neminis* bardzo rzadki i zastępuie się zwyczaynie przez *nullius*, (a *Vocat.* z natury rzeczy mieć nie może)

5) *Pentaptota* o pięciu przypadkach. *Vocat.* nie ma wiele imion, których znaczenie naturze tego przypadku przeciwne; iako to: *nëmo, nullus*, i wiele zaimków które się do osoby obrócić nie mogą np. *relativa: qui, quis, qualis, quantus*, także *plus.* (Inne zaimki iak: *ille, ipse, hic, idem, aliquis, quilibet, quisquis, quicunque*, przypuszczaią *Vocat.* np. *o nox illa*). *Genit. plur.* nie natrafiamy od imion iednozgłoskowych deklin. III. (Zob. Uw. w Dekl. III.). Także: *labes, soboles, grates, dapes, obices, vices, inferiae, munia* (to samo co *munera*) nie maią *genit. plur.* Kilka nie formuie go dla uniknienia dwuzna-

czności np. *dolus* dla *genit. dolorum* od *dolor*; dla tego też *colus* ma raczéy *coluum* niż *colorum* dla *color*.

b) Defectiva numero. 101

* 1. *Singularia tantum.* W liczbie poiedyńczéy tylko używaią się

aa) imiona umysłowe (*abstracta*), które z natury swoiéy mnogości nie przypuszczaią, oznaczaiąc tylko ogólne wyobrażenie; iako też imiona znaczące wiek, części roku i dnia, cnoty, występki i nauki np.:

Justitia, sprawiedliwość, *temperantia*, umiarkowanie, *pietas*, pobożność, *pudor*, wstyd, *egestas*, ubóstwo, *caritas*, miłość, philosophia, *fames*, głód, *sitis*, pragnienie, *infantia*, niemowlęctwo, *pueritia*, wiek dziecinny, *adolescentia*, wiek młodzieńczy, *juventus*, młodość, *senectus*, starość, *diluculum*, zmierzch, *meridies*, południe, *vespera*, wieczór, *ver*, wiosna.

bb) Powtóre wyrażaiące bezkształtną massę czyli materyą (*materialia*) np.

aurum, *argentum*, *ferrum*; *piper*, *milium*, *lac*, *acetum*, *oleum*, *nectar*, *sanguis*; *butyrum*, *saccharum*, *sabulum*, *coenum*, *limus*, *argilla*, *panis* etc. które na gatunki rozróżniać się nie daią. Osobliwie zaś przy iarzynach np. *faba abstinuerunt Pythagorici*; *fabam*, *lentem*, *rapum serere*, bób, soczewicę, rzepę siać, *ciceris catinus*, półmisek grochu.

cc) Potrzecie *Collectiva*: *plebs*, *vulgus*, pospólstwo, *exercitus*, woysko, *victus*, pożywienie, *indoles*, zdolność, talenta, *scientia*, wiedza, *supellex*, sprzęt, *virus*, iad.

dd) Poczwarte. *Nom. propr.* nie powinny właściwie mieć liczby mnogiéy, iak: *Hector*, *Italia*, *Roma*, *Tiberis*, *Helicon*. Tymczasem ponieważ kilka osób niekiedy iedno imie własne nosi, i ponieważ *nom. pr.* zamienia się czasem na *appellat.* dla wyrażenia podobieństwa; przeto powiedzieć można w liczbie mnogiéy: *Scipiones*,

Hectŏres, trecenti Fabii, omnium Metellorum memoria, Cicerones, iak się i w polskiem mówi: nie wiele iest *Demosthenesów*, to iest mówców podobnych do *Dem.*

Sint Maecenates, non deerunt, Flacce, Marones.

W reście kiedy mowa o posągach i pieniędzach np. *rettulit acceptos Philippos.*

102 *Uw.* 1. Wiedzieć iednak trzeba, że Łacinicy, ieżeli rzecz odnoszą do kilku *subiectów*, albo dla wyrażenia kilkakrotnego powtarzania iakiéy rzeczy, częściéy kładą liczbę mnogą niż w pol. choć iest mowa o oderwanych wyobrażeniach (*abstracta*) np. *adventūs imperatorum nostrorum in urbe sociorum; interitūs exercituum, exitūs bellorum, concursus fiebant undique; incurrere in odia hominum, animos addere militibus;* dla tego mówi się *terga vertere*, nie *tergum*, gdzie iest mowa o wielu. Także przymioty zwykły stać *in plur.* kiedy się kilku subiektom przypisuią:

proceritates arborum; odistis hominum novorum industrias, horum hominum ingenia, voluntates; gdzie nayczęściéy *pluralis* wyraża przymioty rozmaite np. *sapiens nostras ambitiones levitatesque contemnit;* i tak mówi się *mortes* rodzaie śmierci, *irae, amores, quietes, calliditates, ignaviae, invidiae, insaniae, desperationes, iracundiae, fortitudines, turpitudines, acerbitates, omnes et metus et aegritudines* wszystkie rodzaie boiaźni i zmartwienia, albo też poiedyńcze uniesienia namiętności (powtarzane).

Uw. 2. *Materialia* przypuszczaią także *plur.* kiedy się nie cała massa, ale poiedyńcze rzeczy z niéy wyrobione, albo też rozmaite gatunki oznaczaią: *aera, ebora, electra, orichalca, stanna,* przedmioty z tych materyi; *sales, sulphura,* gatunek soli, siarki; *brasicae, rapae, lanae, mella, vina, larda* (połcie słoniny) *carnes,* gatunki kapusty, mięsa etc. *cerae,* tabliczki woskowe, *glacies,* lody; ale *plur.* przy gatunkach zboża: *avenae, farra, hordea, pisa, lupini, lentes* nawet u poetów rzadki. Naypospolitszy iest *plural* przy zjawiskach napowietrznych iako: *imbres, nives, grandines, pluviae, pruinae, rores* iako w polskiem deszcze, śniegi etc. gdzie się często powtarzanie tych zjawisk przez *plur.* wyraża.

Uw. 3. Nawet i wtenczas kładą się wymienione imiona *in plur.* kiedy się w przenośném znaczeniu iako *concreta* używaią np. *pestes* zamiast *homines pestiferi* (*Cic.*) *privignae proles*, dzieci pryrodnie *Hor.*, *luces*, dnie.

Uw. 4. Są niektóre ieszcze rzeczowniki używaiące się zwykle tylko *in sing.* np. *tellus*, (*in plur. terrae*), *pelagus*, *pontus*, (*in plur. maria*), *letum* (*in plur. mortes*); inne tylko *in singul.* użyte iak: *justitium*, *specimen*, *venia*, *hepar*, *jubar*, *capital.*

* 2. *Pluralia tantum.* To iest imiona maiące tylko 103
liczbę mnogą, są takie rzeczowniki, które ze znaczenia mieszczą w sobie wielość poiedyńczych rzeczy, dla tego też i w polskiem nayczęściéy przez liczbę mnogą, albo przez imie zbiorowe wykładaią się.

aa) *Pluralia* są niektóre imiona miast; dla tego, że albo z kilku części się składały, albo też, że to są właściwie nazwiska mieszkańców, np. *Athenae*, *Bajae*, *Cannae*, *Thebae* (*Thebe*, *es*), *Syracusae* (*arum*); *Formiae*, *Lautulae* (domyśla się *aquae*); *Arbela* (*orum*); *Bactra*, *Leuctra*, *Susa*, *orum*; *Hierosolyma* (*orum*, *ae*), *Ostia* (sc. *Tiberina*), *Gades*, *Sardes*, *ium. Argi*, *Delphi*, *Gabii*, *Parisii*, *Philippi*, *Treviri*, *Thurii* (*Thurium*), *Veji*, *orum*, ostatnie ponieważ po większéy części są nazwiska ludów; *Puteoli* (a *puteis*).

bb) Nazwiska niektórych ludów (które się *in singular.* nie używaią) wysp i gór np. *Aborigines*, *Titienses*, *Ramnenses*; *Aegates*, *Baleares*, *Alpes*; *Acroceraunia* sc. *juga.*

Często stoi nazwisko narodu w liczbie mnogiéy zamiast kraiu np. *Persae*, *Sabini* np. *in Persas est projectus*; *per Ligures Apenninum transiit. Horat. tollor in arduos Sabinos* (zob. *Synt. orn. subst.*)

cc) Imiona pewnych dni w rzymskim kalendarzu: *calendae nonae* (*arum*), *idus* (*uum*).

dd) Nazwiska przymiotne Uroczystości i igrzysk np. *Bacchanalia*, *Floralia*, *Compitalia*, *Saturnalia*, *Palilia*, *Natalicia sc. solemnia vel festa. Olympia* sc. *ludicra*, *Circenses sc. ludi. Quinquatrus*, *uum*, uroczystość na cześć Minerwy.

ee) Greckie *adjectiva neutra* oznaczaiące właściwie przedmioty do iakiéy sztuki lub nauki należące, często za samę sztu-

kę lub naukę brane np. *musica* (*orum*) *physica*, *rhetorica*, *grammatica*, *ethica*, *arithmetica*; lubo sama sztuka lub nauka wyraża się właściwie przez *sing.* np. *musica*, *ae*, lub *musice*, es.

Tu należą także tytuły książek np. *Bucolica*, *Georgica*, *astronomica*, *stategemetica*. *gen.* na *ōn.*

ff) Przy wielu z powyższych można się domyślać rzeczownika w liczbie mnogiéy, gdyż są właściwie przymiotnikami: ale szczególniéy w następuiących:

majores, (*priores*), przodkowie.
postĕri, potomni.
primores, *procĕres*, znakomici, magnaci.
gemini, bliźniaki.
cani (sc. *capilli*), siwe włosy.
supĕri, *coelites*, niebianie.
inferi, podziemni.
penātes, domowi bogowie.
aestīva, *hiberna*, *stativa* sc. *castra* v. *loca*, letnie, zimowe leże.
(*repetundae* (sc. *pecuniae*), zdzierstwo)
bigae, *trigae*, *quadrigae*, zaprząg parotróy- czworo-konny.

gg) Poiedyńcze *pluralia* zawieraiące w sobie także powiększéy części wyobrażenie mnogości są:

α. *feminina* deklinacyi I.

antiae, loki kobiece.
argutiae, subtelność, wykręty.
clitellae, iuki, siodło.
colliquiae, rynna.
cunae, (*cunabala*, *incunabula*, *orum*) kolebka.
dirae, przeklęstwo.
divitiae, bogactwo.
deliciae, rozkosz (kochanek).
excubiae, warta.
exsequiae, *inferiae*, (*justa*, *orum*) pogrzeb, obrzędy pogrzebowe.
exuviae, skóra zdarta, łupy (*spolia*)
facetiae, żarty dowcipne.
feriae, święta.
gerrae, *nugae*, brednie, banialuki.
induviae, odzież.
induciae, rozeym.
insidiae, zasadzka.
inimicitiae, nieprzyiaźń.
manubiae, łupy.
minae, groźby.
minutiae, drobnostki.
nundinae, iarmark.
nuptiae, wesele.
parietinae, rozwaliny.
phalĕrae, rzędy.
plagae, (*casses*) sieć myśliwska
praestigiae, kuglarstwo, mamidło.
quisquiliae, smieci, gałgany.
reliquiae, ostatki.
salinae, żupa solna.
salebrae, zawady w drodze.
scalae, schody (*scala*, szczebel).
scopae, miotła.
tenĕbrae, ciemność.
thermae, cieplice.
tricae, zawikłanie.
valvae, (*fores*), podwoie.
vergiliae, baby (konstellacya gwiazd.)

β. *Masculina i Neutra* Dekl. II.

cancelli, *clathri*, krata, szranki.
codicilli, (*tabŭlae*, *cerae*, *pugillares*, *ium*), tabliczki do pisania i rachowania.
fasti, (*dies*) kalendarz.
liberi, dzieci.
loculi, szkatułka, szafka z przegródkami.
arma, broń, (*orum*).
bellaria, łakocie, przysmaczki.
crepundia, zabawki dziecinne.
donaria, *lautia*, podarunki.
intestina, (i *ilia*, *viscera* III.) trzewy, jelita, wnętrzności.
lamenta, narzekanie.
pascua, pastwiska.
praecordia, osierdzie błona osłaniająca serce.
repotia, powtórny traktament, podkurek.
tesqua, stepy.
virgulta, krzewina

γ. *Masc.*, *fem.*, *neutr.* Dekl. III.

annales, roczniki.
lemŭres, straszydła.
manes, dusze zmarłych.
ambāges, korowody.
cervīces, kark.
fauces, gardziel, wąwoz.
fides, *-ium*, lyra.
grates, dzięki.
lactes, kiszki.
nares, noździrza, nos, (*nasus*).
obīces, zapora. *sing. monopt.*
pantīces, brzuch.
preces, prośby. *sing. monopt.*
sentes, *vepres*, ciernie
pugillares (vel *codicilli*).
sordes, śmieci, brudy.
magalia, *mapalia*, chaty.
moenia, mury.
munia, obowiązki.
palearia, podgarle u wołu.
parentalia, uczta pogrzebowa.
sponsalia, zaręczyny.
tormina, rznięcie (w brzuchu)
utensilia, sprzęty.
verbera, chłosta.
(*artus*, IV. Dekl. członki.)

Uwaga. Sądzić atoli nie należy, jakoby niektóre z wymienionych tu *pluraliów* nie miały wcale liczby poiedyńczéy. Znayduie się w wielu, ale iuż to z natury rzeczy, iuż to ze zwyczaiu ięzykowego, nie była tak często w używaniu iak liczba mnoga, któréy szczególniéy lubi Łacinik używać.

* 3. Niektóre *Substantiva* przybieraią w liczbie mnogiéy inne znaczenie 104

a) przypadkowo podobne:

lustrum, przeciąg ośiu lat.
fastus, *us*, dume.
forum, rynek.
tempus, czas.
lustra, iaskinia, legowiska, knieia.
fasti, (*fastus*), kalendarz.
fori, *foruli*, ganki, przedziały.
tempora, skronie.

b) Inne przybieraią w prawdzie inne ale powinowate znaczenie.

aedes, *is*, świątynia.
aqua, woda.
aedes, *ium*, dom.
aquae, ciepłice.

auxilium, pomoc.	*auxilia*, posiłki.
bonum, dobro.	*bona*, dobra, maiątek.
carcer, więzienie.	*carceres*, szranki.
castrum, zamek.	*castra*, oboz.
copia, obfitość.	*copiae*, woysko.
cupedia, łakotliwość.	*cupediae* (v. -*a*, *orum*,) łakocie.
facultas, zdolność.	*facultates*, maiątek, zamożność.
finis, koniec.	*fines*, granica, (ograniczony kray).
fortuna, szczęście.	*fortunae*, maiątek.
furfur, *ŭris*, otręby.	*furfures*, łuszczki.
gratia, łaska.	*gratiae*, dzięki.
hortus, ogród.	*horti*, *hortuli*, ogród do zabawy.
impedimentum, przeszkoda.	*impedimenta*, toboły.
litera, głoska.	*literae*, list, nauki.
ludus, gra, szkoła.	*ludi*, igrzyska.
naris, dziurka w nosie.	*nares*, *ium*, nos.
natalis (*dies*), urodziny.	*natales*, urodzenie (wysokie, niskie).
(*ops* przestarzałe) *gen. opis*, pomoc.	*opes*, potęga, maiątek.
opĕra, praca.	*operae*, robotnicy.
pars, część.	*partes*, partya, rola.
principium, początek.	*principia*, front szyku, mieysce przed namiotem wodza w obozie.
rostrum, dziób.	*rostra*, mównica na rynku w Rzymie dziobami okrętowemi ozdobiona.
sal, sol.	*sales*, *lium*, *mascul.* dowcipne mowy.
studium, pilność.	*studia*, nauki.

Uwaga. W ogóle atoli zatrzymuią także te wyrazy i pierwotne znaczenie z liczby poiedyńczéy, obok tego, które się tu przytoczyło; dla tego *literae* może znaczyć nauki ale i litery, *partes* części i rolę; *tempus* czas, *tempora* skronie ale i czasy. *Opera* może znaczyć iuż w liczbie poiedyńczéy robotnika i *litera* w znaczeniu listu znayduie się u poetów.

105 B. *Zbytkowe*

są te, które maią więcéy iak iedno zakończenie. Do nich policzyć można: Właściwe *Abundantia*, *Heteroclita*, *Heterogenea*.

I. *a*) *Abundantia* są takie rzeczowniki, które zachowuiąc rodzay, maią podwóyne zakończenie, zwła-

szcza łacińskie i greckie, ale deklinuią się tylko podług iednéy formy, stósownie do zakończenia w *Nominat.* Z tych podwóynych zakończeń iedno zazwyczay iest albo przestarzałe, albo też nowsze, a nayczęściéy poetyczne.

aa) I. dekl. *grammatica*, *grammatice.*
musica, *musice.*
tiara, *tiaras* zawóy.
cometa, *planeta*, *cometes*, *planetes.*
Ariadna, *Ariadne.*

Andromacha, *Andromache.*
Persa, *Perses.*
Satrapa, *Satrapes.*
Scytha, *Scythes.*
Philocteta, *Philoctetes.*
(Zob. dekl. I. grec. 52.)

bb) II. dekl. *socer*, (*socerus*).
prosper (*prosperus*).
Antipater, *Antipatrus.*
Cassander, *Cassandrus.*

Evander, *Evandrus.*
Menander, *Menandrus.*
Meleäger, *Meleägrus.*
Teucer, *Teucrus.* (patrz *Uw.* 55.) ztąd *Vocat.* na *er* lub na *e.*

cc) III. dekl. (niektóre przez skrócenie).
arbor, *arbos*, drzewo.
honor, *honos*, cześć.
lepor, *lepos*, wdzięk.
cucŭmer, *cucumis*, ogórek.
vomer (*vomis*), lemiesz
pollen, *pollis*, stochmal
delphīn, *delphis.*
Salamīn, *Salamis*, (*inis*, albo *Salamina*, *ae.*)
Arar, (*Ărăris*).
Bacchar, *baccharis.*

grus, (*gruis.*)
lien, (*lienis*).
mugil, (*mugilis*).
vultur, *vulturis.*
scrobs, *scrobis.*
trabs, *trabis.*
seps, *sepes.*
capital, (*capitale*).
tribūnal, (*tribunale*).
cochlear, *cochleare.*
exemplar, *exemplare.*
lacūnar, (*lacunare.*)
dulcēdo, (*dulcitudo*).
(*pinguedo*), *pinguitudo.*

Zakończenia *es* i *is* dla rozmaitéy pronunciacyi biorą się iedne za drugie np.: *vulpes* i (*vulpis*) *feles*, *felis*, *torques*, *torquis*, *vehes* i *vehis.*

Uwaga. Niektórzy liczą tu ieszcze *subst. abstr.* od przymiotników na *tudo* i *tas* uformowane, lubo w nich co do znaczenia oczywiście różnica zachodzi np. *celeritas*, *celeritudo*, *claritas*, *claritudo*, *firmitas*, *firmitudo*, *necessitas*, *necessitudo*, *suavitas*, *suavitudo.* I tak np.

necessitas znaczy konieczność; zaś *necessitudo* potrzeba, zażyłość, związek przyiaźni. Podobnie rzecz ma się z *Verbalia*mi na *io* i na *us* np. *consensio* i *consensus*.

106 *b)* Do *Abundantiów* policzyć ieszcze można rzeczowniki, które z przyczyny podwóyney formy w *Nomin.* zmieniaią oraz rodzay, ale w téy samey deklinacyi pozostaią.

II. dekl.	(*baculus*,)	*baculum*; kiy.
	balteus,	(*balteum*), pendent.
	callus,	*callum*, odcisk.
	clipeus,	*clipeum*, tarcz.
	capulus,	*capulum*, rękoieść.
	cubitus,	*cubitum*, łokieć.
	colăphus,	*colaphum*, policzek.
	catinus,	*catinum*, półmisek.
	(*catillus*),	(*catillum*).
	galerus,	*galerum*, kapelusz.
	medimnus,	(*medimnum*), korzec.
	(*palātus*),	*palatum*, podniebienie.
	penicillus,	*penicillum*, pędzel.
	peplus,	*peplum*, zasłona.
	pileus,	(*pileum*), czapka.
	alabaster,	*alabastrum*, puszeczka.
	scalper,	*scalprum*, gnyp, (nóż).
	calamister (*-strus*),	(*calamistrum*), żelazko do kręcenia włosów.

Osobliwie niektóre rośliny

(*acinus*),	*acinum*, iądro.
(*apius*),	*apium*, opich.
buxus,	*buxum*, bukszpan.
dictamnus,	*dictamnum*, dyptan.
intubus,	*intubum*, endywia.
lupinus,	*lupinum*, słonecznik strączysty.
(*nardus*),	*nardum*, nard, roślina pachnąca.

Często zakończenie *us* oznacza drzewo, a *um* owoc.

cerasus, wiśnia drzewo	*cerasum*, owoc.
malus, iabłoń.	*malum*, iabłko.
pirus, gruszka.	*pirum*, gruszka.
prunus, śliwa.	*prunum*, śliwka owoc.

Rownież i w innych zachodzi niekiedy różnica w znaczeniu, np. *cubitus*, łokieć u ręki i *cubitum* (*plur.*) łokieć, miara; *sestertius* moneta $2\frac{1}{2}$ *assa*, *sestertium* 1000 *sestertiów* w ra-

chubie; *vallus* kół do szańca, *vallum* szaniec. Zaś *antidotus* lub *antidotum* lekarstwo przeciw truciznie, *chirographus* vel *chirographum* własnoręczne pismo, bo to są przymiotniki.

Tu także należą niektóre miasta, mogące się kończyć na *us* i *um* razem.

Abydus, *Epidamnus*, *Epidaurus*; *Saguntum*, *Tarentum*; ale formy tu wyrażone zwyczaynieysze. Nie należą tu wcale znayduiące się niekiedy formy: *Oceanum*, *Hellespontum*, *Bosporum* dla domyślnego *mare*, *pelagus*. (patrz 37. i 40. *Uw.*)

III. dekl. *decor*, *ōris*, *decus*, *ōris*, ozdoba.
rete, *retis*, sieć.
gummi, *gummis*, gumma.
sinapi, *sinapis*, gorczyca.
(*sanguen*), *sanguis*, krew.

Uwaga. Zbytek ten w formach pochodzi zwykle z pierwiastkowych czasów tworzenia się ięzyka, gdzie się ieszcze między dwiema formami wahano. Późniéy zazwyczay iedna forma wzięła przewagę, dla tego też w *Heteroclitach* iedna naycześciéy bywa ułomna, a czasem i obiedwie; tak, że są to wprawdzie *abundantia*, ale razem i *defectiva*.

*II. *Heteroclita* nazywaią się te imiona, które się po-107
dług różnych deklinacyi odmieniaią.

a) Rozróżniać tu trzeba takie, które iedno tylko maiąc zakończenie w *Nominativie*, podług iednéy głównie deklinacyi odmieniać się zwykły, przyymuiąc niektóre zakończenia z innéy deklinacyi. (Zob. *domus*, *i* 94.)

Są to powiększéy części drzewa np. *laurus*, laur, *cupressus*, cyprys, *ficus*, figa, *pinus*, sosna, deklinuią się zwyczaynie podług II. dekl., lecz przybieraią oraz z IV. dekl. zakończenia *us* i *u* to iest *genit. laurus*, *Abl. lauru*. W *Nomin.* i *Accus. plur. laurus*, *Gen.* niekiedy *lauruum*. Inne drzewa trzymaią się statecznie II. dekl. wyiąwszy *quercus* dąb, które podług IV. deklinuie się, przybieraiąc w *Genit. singul.* i *plural. querci* i *quercorum* z II. dekl. Tak iak *arcus* łuk przybieraiąc w *Gen. arci* a w *Dat.* i *Abl. plur. arcis* obok *arcubus*.

Colus, kądziel, idzie także podług II., ale przybiera z IV. *Gen. colus* i rzadko *Abl. colu*, *Nomin.* i *Accus. colus*. *Jugerum*, *i*, morg odmienia się podobnie podług

II. wyiąwszy *genit. plur.*; ale przybiera z III. deklinacyi formy: *jugeris*, *jugere*; *jugeribus* i *genit.* tylko *jugerum*, który atoli może się także uważać iako skrócenie dekl. II. (Zob. *Uw.*). Także zakończone na *er*: *cancer*, *genit. cancri*, albo *cancer*, *n. gen. cancris* podług III. (o chorobie) *Iber*, *i*, albo *Iber*, *ris*; *Mulciber*, *běri*, *bri* albo *Mulciber*, *běris*, *bris*.

Z resztą *vas*, *vasis* naczynie ma *plur.* podług II. *vasa vasorum* od mniéy używanego *vasum*.

Także *ilia* ma obok *ilium*, *ilibus*; *iliorum*, *iliis*.

108 *b)* Naywięcéy iednak iuż w *Nominativie* ma dwa różne zakończenia, które nayczęściéy i na zmianę rodzaiu wpływaią, dla tego też często *heteroclita* są oraz i *heterogenea*; atoli iedno z tych zakończeń ma zwyczaynie w dobréy prozie pierwszeństwo.

aa) Heteroclita z różnym *Nomin.* niezmieniaiące rodzaiu:

capus, *i*,	*capo*, *onis*, kapłon.
delphīnus, *i*, delfin.	*delphin*, *īnis*.
elephantus, *i*, słoń.	*elĕphas*, *antis*.
lanius, *i*,	(*lanio*, *onis*,) rzeźnik.
ludius, *i*,	*ludio*, *onis*, gracz.
pavus, *i*,	*pavo*, *onis*, paw.
palumbus, *i*,	*palumbes*, *is*, iarząbek.
scorpius, *i*,	*scorpio*, *onis*, szkorpion.
strabus, *i*,	*strabo*, *onis*, zezowaty.
architectus, *i*,	*architecton*, *ŏnis*, budowniczy.
plebs, *bis*, pospólstwo.	*plebes*, *bi* v. *plebi*.
requies, *etis*,	*requies*, *ei*.
paupertas, *atis*, ubóstwo,	*pauperies*, *ei*.
alluvio, *onis*, podmywanie *colluvio* — spływ, *diluvio* — wylew,	*alluvies*, *ei*, etc. V.

Osobliwie zaś *Substantiva* Dekl. I. i V. iako: *avaritia*, *ae*, *avarities*, *ei*, skąpstwo, podobnie *barbaria*, *duritia*, *intemperia*, *luxuria*, *mollitia*, *nequitia*, *saevitia*, *segnitia*; lecz w V. formie zwyczayne są tylko: *Nominat. Accus. Ablat.*

Daléy: *bura*, *ae* (*cassida*,)	*buris*, *is*, socha u pługa. *cassis*, *dis*, hełm.

(*chlamyda.*)	*chlamys*, *ydis*, suknia.
(*hebdomada,*)	*hebdŏmas*, *ădis*, tydzień.
(*fulica,*)	*fulix*, *icis*, łyszka, nurek.
juventa, poet.	*juventus*, *utis*, młodość.
senecta, poet.	*senectus*, *utis*, starość.
(*Taměsa,*)	*Taměsis*, Tamiza.

Uwaga. Widzimy, że greckie zakończenie w *Accusat.* *a* była przyczyną, iż niektóre przeszły do deklinacyi I.

Salamis, *inis*, (*Acc.* *ina*) albo	*Salamina*, *ae*.
crater, *ēris*,	*cratēra*, *ae*, czara.
attăgen, *ēnis*,	*attagēna*, *ae*, iarząbek.

bb) *Heteroclita* z różnem zakończeniem w *Nominat.*, które oraz rodzay zmieniaią.

(I. i II.) *alimonia*, *ae*, (f.)	*alimonium*, *i* (*n.*) żywność.
buccĭna,	*buccinum*, trąba.
(*cingula*),	*cingulum*, pas.
(*esseda*),	*essĕdum*, wóz woienny.
(*menda*),	*mendum*, błąd, skaza.
mulctra,	*mulctrum*, szkopek.
(*rapa*),	*rapum*, rzepa.
(*stragŭla*),	*stragulum*, pokrycie.
vespĕra, *ae*,	*vesper* od którego *Acc.* *vesperum* *abl.* *vespere* i *vesperi*.

Tu należą także miasta bibliyne: *Hierosolyma*, *Sodŏma* maiące w *genit.* *ae* lub iako *plural.* *orum*. *Gomorrha* ma *ae* lub *Gomorrhum*, *i*. Podobnie nazwiska niektórych nauk na *a*, *genit.* albo *orum*, zobacz *plur. tantum.*

(II. i III.) *baptismus*, *i*,	*baptisma*, *ătis*, chrzest.
spasmus, *i*,	*spasma*, *ătis*, kurcz.
consortium, *i*,	*consortio*, *onis*, wspólność.
contagium, *i*,	*contagio*, *onis*, zaraza.
occipitium,	*occiput*, *occipitis*, tył głowy.
gausapium, *i*,	*gausăpes* v. *gausapis* v. *gausape* i *gausapia* *ae* *plur.* *gausapa*.
praesepium, *i*,	*praesepes* v. *-pis*; *praesepe* (*plur.* *-pia*) (*praesepia* I. *ae*).
tapetum, *i*,	*tapes*, *ētis* (*m.*) *tapete*, *tis* (*n.*) kobierzec.
i z iednym *Nom.* *gibbus*, *i*,	*gibbus*, *ĕris*, garb.
glomus, *i*,	*glomus*, *ĕris*, kłębek.
pecus, *ŏris* (*n.*)	*pecus*, *ŭdis* (f.) i *hoc pecu* bydło, *plur.* *pecua*.

penus, *oris* (*n.*)	*penus*, *us* (*m. f.*), *hoc penu*, spiżarnia, także *penum*, *i.*
(*specus*, *ŏris*),	*specus*, *us*, (*m. f.*) *hoc specu*, iaskinia.
(II. i IV.) *angiportum*, *i*,	*angiportus*, *us*, ciasna ulica.
rictum, *i*,	*rictus*, *us*, rozdziawienie.
incestum, *i*,	*incestus*, *us*, kaziorodztwo.
praetextum, *i*,	*praetextus*, *us*, pozor, pretext.
sinum, *i*,	*sinus*, *us*, naczyńie do mleka.
suggestum, *i*,	*suggestus*, *us*, mownica.
tonitrum, *i*,	*tonitrus*, *us* i *tonitru*, grzmot.

Prócz tego wiele *Verbaliów* na *us* nayczęściéy tylko w *Ablat. vid. Monoptota.* do IV. dekl maiących drugą formę na *um*, i podług II. uformowane z *part. perf.* np. *jussus*, *eventus*, *effectus*, *conatus*, *vietus*, obok: *jussum*, *eventum* etc.

109 *III. *Heterogenea* są te, które w liczbie mnogiéy inny rodzay przybieraią, a częstokroć także i deklinacyą zmieniaią, a zatem są oraz i *Heteroclita*.

Singularis.	*Pluralis.*
balneum, łaźnia.	*balnea* i *balneae*, łazienki.
epulum, uczta.	*epulae*, potrawy.
coelum, niebo.	*coeli*, niebiosa.
porrum, szczypior.	*porri.*
frenum, wędzidło.	*freni* vel *frena.*
rastrum, motyka.	*rastri* vel *rastra.*
jocus, żart.	*joci* vel *joca.*
locus, mieysce.	*loci* (*librorum*) mieysca w książkach, *loca* (*terrarum*) mieysca, okolice.
sibilus, sykanie.	*sibili* vel *sibila.*
carbăsus, *f.* len.	*hi carbasi*, *haec carbasa*, żagle.
ostrea, *ae*, ostrzyga.	*haec ostrea* (*orum*) *hae ostreae.*
margarita, *ae*, perła.	*haec margarita*, *orum*, perła.

Uwaga. Niektóre z tych podwóynych form wytłomaczyć sobie można przypuszczaiąc podwóyny *Nominat. sing.* np. *porrus* i *porrum*, *margarita* i *margaritum.*

2. Niektóre imiona własne okolic zwłaszcza gór zakończonych *in sing.* na *us* maią *in plur. a*; bo się domyśla *juga*, gdyż te nazwiska są *adjectivami*. *Dindymus*, *Ismărus*, *Gargărus*, *Maenălus*, *Pangaeus*, *Pergămus*, *Taenărus*, *Taygĕtus*, *Tartărus* (sc. *carcer*), *Tartara* (sc. *loca*); *Elysium* (sc. *nemus*), *Elysii* (sc. *campi*). Nareszcie *Argos* ma *hi Argi*, *orum*.

Nomen Adjectivum. Przymiotnik.

Zakończenia, Deklinacya, Stopniowanie. 110

**A.* Imie przymiotne wyraża przymiot czyli własność rzeczownika, aby iednę rzecz od drugiéy rozróżnić. Ponieważ zaś przymiotów odosobionych (samych) nie masz, tylko są zawsze z rzeczami złączone; ztąd pochodzi, iż przymiotnik zgadzać się musi z rzeczownikiem w rodzaiu liczbie i przypadku. Musi więc przymiotnik mieć trzy rodzaie, iak rzeczownik, z którym się zgadza. Jednakże nie wszystkie łacińskie przymiotniki osobne maią zakończenia na wszystkie trzy rodzaie. Jakoż są w łacinie trzy gatunki przymiotników. 1. Przymiotniki trzech zakończeń *Adjectiva trium terminationum.* 2. Przymiotniki dwóch zakończeń, *duarum terminationum.* 3. Jednego zakończenia, *unius terminationis.*

I. Naywięcéy iest przymiotników trzech zakończeń, które kończą się:

a) w rodz. męzk. na: *us*, w żeńsk. na: *a*, w niiak. na: *um*.

b) = = = na: *er*, = = na: *a*, = = na: *um*.*) *bonus*, *bona*, *bonum*, dobry, dobra, dobre; *liber*, *libera*, *liberum*, wolny, wolna, wolne.

Jeden przymiotnik na *ur*, *a*, *um*: *satur*, *-ra*, *-rum*, syt, syta, syte.

c) Do tych przymiotników trzech zakończeń policzyć ieszcze można te *adjectiva*, które właściwie są tylko przymiotnikami o dwóch zakończeniach,

*) Zakończenie to powstało zapewne z odrzucenia syllaby *us*, dla tego iest: *prosperus* i *prosper*, patrz Dekl. II. 54.

to iest maią rodzay męzki i żeński na *is*: a niiaki na *e*. np. *acris, acre*, ostry, ostra, ostre, lecz które przybieraią na rodzay męzki trzecie zakończenie zbytkowe *er*, a zatem są zwyczaynie przymiotnikami trzech zakończeń na *er, is, e*; np. *acer, acris, acre*, ostry, ostra, ostre, wyrzucaiąc w deklinacyi *e*, wyiąwszy *celer*. Takich iest dwanaście:

Acer et *alăcer*, *celĕber*, *campester*,
Celer et *equester*, *paluster*, *pedester*,
Salŭber, *silvester*, *volŭcer*, *terrester*.

acer, ostry. *celer*, prędki. *salŭber*, zdrowy.
alăcer, ochoczy. *equester*, konny. *silvester*, leśny.
campester, polny. *pedester*, pieszy. *terrester*, ziemski.
celĕber, sławny. *paluster*, bagnisty. *volŭcer*, lotny.

Uw. Zakończenie *is* w rodzaiu męzkim rzadko się w dobréy prozie używało; iednakże nie iest błędne; natrafiamy bowiem w dobrych pisarzach na: *locus celebris, silvestris, annus salubris, tumultus equestris, exercitus terrestris, vomitus acris, vir alacris* etc.

111 * II. Przymiotniki dwóch zakończeń maią pierwsze zakończenie wspólne *(generis communis)* dla męzkiego i żeńskiego rodzaiu; drugie zaś zakończenie służy rodzaiowi niiakiemu. Zakończenia tego gatunku przymiotników są:

a) is (m. i f.) e (n.)
fort*is*, męzny, fort*is*, męzna, fort*e*: męzne.

b) ior (m. i f.) ius (n.)
fort*ior*, męzniejszy, fort*ior*, męzniejsza, fort*ius*, męzniejsze.

Zakończenie ostatnie iest właściwe tylko *Comparati*wom.

° Następuiące przymiotniki, między któremi iest wiele złożonych z rzeczowników, maią podwóyną formę: o trzech lub o dwóch zakończeniach; to iest na *us, a, um*, albo *is, e*, z których iednak nayczęściéy iedna forma bardziéy była w używaniu, niż druga:

Hilărus, a, um, *hilaris, e*, wesoły.
Imbecillus, a, um, *imbecillis, e*, niedołężny.
(*Imberbus*) *a, um*, (rzadko); *imberbis, e*, bez brody.

(*Inermus*) *a, um* (rzadko);	*inermis*, *e*, bezbronny.
Semermus, *a*, *um*,	*semermis*, *e*, na pół zbróżny.
Semisomnus, *a*, *um*,	*semisomnis*, *e*, na pół śpiący.
Exanimus, *a*, *um*,	*exanimis*, *e*, bezduszny.
Semianimus, *a*, *um*,	*semianimis*, *e*, na pół umarły.
Unanimus, *a*, *um*,	*unanimis*, *e*, iednomyślny.
Bijŭgus, *a*, *um*,	*bijŭgis*, *e*, dwukonny.
Quadrijŭgus, *a*, *um*,	*quadrijŭgis*, *e*, czworokonny.
Multijŭgus, *a*, *um*,	*multijŭgis*, *e*, wielokonny.
Subjŭgus, *a*, *um*,	*subjŭgis*, *e*, zaprzężny.

Od *acclivis*, posuwisty, *declivis*, spadzisty, *proclivis* pochyły; *enervis* bezsilny, *gracilis* wysmukły, *sterilis* nieurodzayny, znayduią się także formy na *us*, ale są rzadkie, podobnie iak dwie wyżéy wzmiankowane.

Od niektórych przymiotników na *us*, *a*, *um*, znayduie się mniéy używana forma iednego zakończenia; iako to: od *opulentus*, bogaty, *violentus*, gwałtowny, są formy: *opulens*, *violens*, *tis*; od *mansuetus*, oswoiony, *perpetuus* ustawiczny są: *mansuēs*, *ētis*, *perpes*, *ētis*. Od *praecox*, *ōcis* iest inna forma *praecŏquis* (rzadko) zawczesny.

112

* III. Przymiotniki iednego zakończenia maią na wszystkie trzy rodzaie iednę wspólną formę *(generis omnis)* i kończą się nayczęściéy na *x*, *ns*, inne rozmaite zakończenia np. *felix* szczęśliwy, a, e, *prudens* roztropny; *pauper* ubogi, *sollers*, skrzętny, *vetus*, stary, *Arpīnas*. Tu należą także *participia praesentis* na *ns*, *laudans*, *monens*, *legens*, *audiens*; gdy tym czasem *participia* zakończone na *us* idą podług trzech zakończeń.

Uw. Inne przymiotniki iednego zakończenia, a mianowicie na *er*, *or*, *es*, *os*, *fex*, ponieważ się tylko z imionami osobistemi łączą; przeto używaią się też nayczęściéy tylko w męzkim i żeńskim rodzaiu iako: *artifex*, *compos*, *impos*, *comis*, *dives*, *inops*, *memor*, *pauper*, *particeps*, *redux*, *sospes*, *superstes*, *sons*, *insons*, *supplex*, *trux*; w których unika się w liczbie mnogiéy przypadku zakończonego na *a*. Zaś od przymiotników uformowanych od rzeczowników np. *consors*, *exsors*, *congĕner*, *degener*, *bicorpor*, *tricorpor*, *bilix*, *trilix*, *cognominis*, *tricuspis* unika się nawet w liczbie poiedyńczéy przypadków równych, iako różnych od *masculinum i femininum*.

Inne przypadki, które są równe z męzkiem i żeńskiem zakończeniem, mogą i w rodzaiu niiakim *in singul.* być użyte np. *ex aerario inopi — dives et praepotens regnum, telo tricuspide*, ale nie *telum tricuspis* lub *tricuspide*. Wszelako i w liczbie mnogiéy używaią późnieysi przez wyiątek: *versicoloria, quadrupedia, teretia, hebetia.*

Uw. 2. Do przymiotników policzyć także można uformowane od słów przechodnich, rzeczowniki na *tor* np. *ultor victor*, a to dla tego, że z łatwością na wzór przymiotników rodzay żeński formować mogą na: *trix*, np. *ultrix, victrix*. Dla tego więc rodzaiowania otrzymały prawie znaczenie przymiotników; ztąd mówi się: *victor exercitus* zwycięzkie woysko, *victrices litterae* doniesienie o zwycięstwie, a *Tacitus* ma nawet *in domo regnatrice* w panuiącym domu. Tylko w *Nom. Gen. Neutr. sing.* (zob. wyżéy) nie były w używaniu, można więc powiedzieć *solo victrici* ale nie *solum victrix*. Jednakże użycie tych rzeczowników (*substantiva mobilia*) w znaczeniu przymiotnem iest w prozie ograniczonem. Lecz poeci zwykli nawet *in plurali* obok żeńskiego zakończenia *trices*, używać ieszcze niiakiego *t r i c i a* np. *victricia bella, ultricia tela*; przez co te rzeczowniki *in plural.* na przymiotniki trzech zakończeń zamienili: *victores, victrices, victricia.*

Poeci zwykli także w tym sposobie używać greckie *Patronymica* na: *as* i *is* np. *Pelias hasta, laurus Parnassis, Ausonis ora, Sithonis unda, ursa Libystis.*

113 *B.* Deklinacya Przymiotników.

* 1. *Adjectiva* trzech zakończeń na *us, a, um* i na *er, a, um* odmieniaią się podług II. dekl.; to iest zakończenie męzkie i niiakie; zaś żeńskie na *a* podług I.; z tem nadmienieniem, że z przymiotników zakończonych na *er*, podobnie iak rzeczowniki tego zakończenia (*vid.* Dekl. II.) tylko:

liber, lăcer, asper, mĭser, tener, prosper.	*asper*, szorstki.
	lăcer, podarty.
	liber, wolny.
	mĭser, nędzny.
	prosper, szczęśliwy.
	tener, delikatny.

zatrzymuią *er* we wszystkich przypadkach; zaś *dexter* prawy może mieć *dextera, dexterum;* albo zwyczayniéy *dextra, dextrum* etc. Inne wszystkie wyrzucaiąc *er* np. *piger, pigra, pigrum, genit. pigri, pigrae* etc. *Vid.* Dekl. II. rzeczowników.

* Wzór deklinacyi przymiotników na *us, a, um.*

Singularis.

	M.	F.	N.
N.	Altŭs,	altă,	altŭm, wysoki, wysoka, wysokie.
G.	Altī,	altae,	altī, wysokiego, wysokiéy, wysokiego.
D.	Altō,	altae,	altō, wysokiemu, wysokiéy, wysokiemu.
A.	Altŭm,	altăm,	altŭm, wysokiego, wysoką, wysokie.
V.	Altĕ,	altă,	altŭm, wysoki, wysoka, wysokie.
A.	Altō,	altā,	altō, wysokim, wysoką, wysokiem.

Pluralis.

N.	Altī,	altae,	altă, wysocy, wysokie, wysokie.
G.	Altōrŭm,	altārŭm,	altōrŭm, wysokich. — —
D.	Altīs,	altīs,	altīs, wysokim, — —
A.	Altōs,	altās,	altă, wysokich, wysokie —
V.	Altī,	altae,	altă, wysocy, wysokie, wysokie.
A.	Altīs,	altīs,	altīs, wysokimi, wysokiemi —

Podobnie odmienia się:

bŏnŭs, a, um, dobry.
calĭdus, a, um, ciepły.
frigĭdus, a, um, zimny.
callĭdus, a, um, chytry. *)
dūrus, a, um, twardy.
rŏtundus, a, um, okrągły.
vacuus, a, um, próżny.
vĕrus, a, um, prawdziwy.
egregius, wyborny *gen. ii.*

* *Wzór deklinacyi przymiotników na* er, a, um *bez wyrzucenia i z wyrzuceniem* e.

Singularis.

	M.	F.	N.	M.	F.	N.
N.	*miser*,	*misera*,	*miserum*;	*Piger*,	*pigra*,	*pigrum*,
	nędzny,	nędzna,	nędzne;	leniwy,	leniwa,	leniwe.
G.	*miseri*,	*miserae*,	*miseri.*	*pigri*,	*pigrae*,	*pigri.*

*) Należy do: *vocabula media*, które *in bonam et malam partem* użyte być mogą. Znaczy początkowo: (od *callus* odcisk) twardą od pracy skórę maiący, biegły, przebiegły, dowcipny, obrotny, chytry.

D. misero, miserae, misero;	*pigro, pigrae, pigro.*
A. miserum, miseram, miserum;	*pigrum, pigram, pigrum.*
V. miser, misera, miserum;	*piger, pigra, pigrum.*
A. misero, misera, misero.	*pigro, pigra, pigro.*

Pluralis.

N. miseri, miserae, miserа;	*pigri, pigrae, pigra.*
G. miserorum, miserarum, miserorum;	*pigrorum, pigrarum, pigrorum.*
D. miseris, miseris, miseris;	*pigris, pigris, pigris.*
A. miseros, miseras, misera;	*pigros, pigras, pigra.*
V. miseri, miserae, misera;	*pigri, pigrae, pigra.*
A. miseris, miseris, miseris;	*pigris, pigris, pigris.*

Podług *miser* idą *adj.* zatrzymuiące *e.* patrz. 113. Zaś podług *piger*: *aeger, gra, grum*, chory, a, e, *ăter*, czarny, *creber*, częsty, *glaber*, goły, *macer*, chudy, *niger*, czarny, *pulcher*, piękny, *ruber*, czerwony, *sācer*, święty, *scaber*, chrapowaty, *sinister*, lewy, *taeter*, szkaradny, *vafer*, chytry, także *noster*, nasz, *vester*, wasz etc. które wyrzucaią *e.*

114 * Następuiące *adjectiva* na *er, us*, (powiększéy części *adjectiva pronominalia* patrz 151.) w raz ze złożonemi, maią w *Genitivie singularis ĭus* zamiast *i*, a w *Dativie ī* zamiast *o*:

alius, inny.
sōlus, sam.
tōtus, cały.
ullus, którykolwiek.
nullus, żaden.
ūnus, jeden.
uter, który z dwóch.
neuter, żaden z dwóch; tylko *alter*, jeden z dwóch ma: *alterius.*

Sōlus, tōtus, ūnus, ullus, ŭter, neuter, alius, nullus; Tylko: *alter, alterius,* Zwykle miewa krótkie *i u s.*

Ma więc: *solus, a, um* w *Genit. sōlĭus, Dat. sōlī; alius, a, ud* (nie *um*) *Genit. alĭus, Dat. alīi.* Inne przypadki idą regularnie podług II. Deklinacyi, z tem nadmienieniem, że: *uter* i *neuter* wyrzucaią w *Genit. e; utrĭus, utri* etc.

Podobnie deklinuią się i złożone: *uterque, utrăque, utrumque; utervis. uterlibet, utercunque*, w których tylko pierwsza część się odmienia: w *Genit. utriusque, Dat. utrique* etc. Tylko: *alterŭter*, ieden albo drugi deklinuie się dwoiakim sposobem; albo *Nom. alterŭter, alterutra, alterutrum, Gen. alterutrĭus, Dat. alterutri*; albo *Nom. alteruter, alterautra, alterumutrum, Gen. alterĭusutrĭus, Dat. alterĭutri Ac. alterumutrum*, z których ostatnich *Gen.* był szczególniey w używaniu.

Uwaga 2. Od *tōtus* cały, *totius*, *tōti*; różni się *totus*, tylokrotny (odpowiada *quōtus* ilokrotny) bo się foremnie deklinuie *Gen. toti*, *totae*, *toti*, etc.

Uwaga 3. W wierszach nie tylko wymienione tu *adjectiva* w *Genit.* krótko używać się mogą; ale nadto formuią zwłaszcza u poetów komicznych, *Plauta*, *Terentiusza* także u *Lucretiusza Genit.* i *Dat.* foremnie to iest w *Genit.* np. *alteri*, *alterae*, *alteri*; w *Dativ.* *altero*, *alterae*, *altero* etc.; czego iednak w prozie naśladować nie należy; lubo *Caesar* i *Nepos* maią: *toto oppido*; *alterae alae*, *nullo consilio*, i chociaż *Priscian* twierdzi, że *neutri* za *neutrius* było bardziéy w używaniu.

Uwaga 4. *Uterque* obydwa, to iest ieden i drugi, zawiera iuż w sobie znaczenie *plural.*; dla tego istotny *pluralis utrique* wtenczas tylko stać może, kiedy iest mowa o dwóch *pluraliach*, to iest: kiedy dwie strony, dwie partye naprzeciw są stawione, np. *utrique*, *Tyrii* et *Macedones*.

W którym to przypadku także *uni*, *alteri* powiedzieć można. Lubo niekiedy pisarze kładą *utrique* zamiast zwyczaynego *uterque*, mówiąc tylko o dwóch.

* II. *Adjectiva* dwóch zakończeń; na *is* (*m. f.*) *e* (*n.*); i *Adjectiva* zbytkowe trzech zakończeń *er* (*m.*) *is* (*f.*) *e* (*n.*); *Comparativy* na *or* (*m. f.*) *ius* (*n.*); *Adject.* i *particip. praes.* iednego zakończenia na *x*, *ns.* deklinuią się podług deklinacyi III.; przy których to tylko pamiętać trzeba, że: 115

Adjectiva dwóch i trzech zakończeń (zbytkowe) maią *Abl. sing.* na *i*;

Adjectiva iednego zakończenia i *Comparativy* maią *Abl. sing.* na *e* lub *i*.

Genitiv. plur. maią wszystkie te *Adject.* III. Deklinacyi w ogóle na *ium*, wyiąwszy *Comparat.* które maią *um*.

Nareście *neutra* trzech przypadków kończą się w ogóle na *ia*, tylko *Comparativy* na samo *a*.

*a) Wzór Deklinacyi przymiotników *dwóch* zakończeń *is* (*m. f.*) *e* (*n.*) podług III. dekl.

Singularis.	*Pluralis.*
N. *facĭlis, facile,* łatwy, łatwa, łatwe.	*faciles; facil-ia.*
G. *facilis, facilis.*	*facilium, facil-ium.*
D. *facili, facili,*	*facilĭbus, facilĭbus.*
A. *facilem, facile,*	*faciles, facilia,*
V. *facilis, facile,*	*faciles, facilia.*
A. *facil-i, facil-i,*	*facilĭbus, facilĭbus.*

Podobnie idą:

brevis, krótki.	*gravis*, ciężki.
fidēlis, wierny.	*lenis*, łagodny.
fortis, mężny.	*crudēlis*, okrutny.
utĭlis, użyteczny.	*fertĭlis*, urodzayny.

*c) Wzór Deklinacyi Przymiotników trzech zakończeń *er, is, e,* (właściwie: *is, e*).

Singularis.	*Pluralis.*
N. *Acer, acris, acre,* ostry, ostra, ostre.	*acres, acres, acria.*
G. *acris, acris, acris.*	*acrium, acrium, acrium.*
D. *acrem, acrem, acre.*	*acrĭbus, acrĭbus, acribus.*
A. *acer, acris, acre.*	*acres, acres, acria.*
V. *acer, acris, acre.*	*acres, acres, acria.*
A. *acri, acri, acri.*	*acrĭbus, acrĭbus, acribus.*

Podobnie odmieniay wyżéy wymienione Zbytkowe od *acer* aż do *volūcer*, wyrzuczaiąc wszędzie e wyiąwszy *celer*.

*e) Wzór Deklinacyi *Comparativu* na *ior ius.*

Singularis.	*Pluralis.*
N. *facilĭor, facilius,* łatwieyszy, łatwieysza, łatwieysze.	*faciliores, facilĭor-a.*
G. *facilĭōris, facilĭōris.*	*faciliorum, facilĭor-um.*
D. *facilĭori, facilĭori.*	*facilĭorĭbus, facilĭorĭbus.*
A. *faciliorem, facilius.*	*faciliores, faciliora.*
V. *facilĭor, facilius.*	*faciliores, faciliora.*
A. *facilĭore, facilĭore,* v. *facilĭori*, v. *facilĭori.*	*facilĭorĭbus, facilĭorĭbus.*

Podobnie odmieniaią się:

brevior, us, krótszy, a, e.	*major, us*, większy, a, e.
fidelior, wiernieyszy.	*minor*, mnieyszy.
fortior, mężnieyszy.	*melior*, lepszy.
utilior, użyteczniejszy.	*pejor*, gorszy.

* Wzór Deklinacyi przymiotników iednego zakończenia na wszystkie trzy rodzaie, nayczęściey na *x*, *ns*, również i *participiów praesentis* podług III. Deklinacyi

116

Singularis.

N. Felix, szczęśliwy, a, e.	*prudens*, roztropny, a, e.	*vetus*, dawny, a, e.
G. felicis.	*prudentis.*	*veteris.*
D. felici.	*prudenti.*	*veteri.*
A. felicem, felix. (m. f.) (n.)	*prudentem, prudens.* (m. f.) (n.)	*veterem, vetus.* (m. f. n.)
V. felix.	*prudens.*	*vetus.*
A. felice, albo *felici.*	*prudente* albo *prudenti.*	*vetere* albo *veteri.*

Pluralis.

N. Felices, felicia. (m. f.) (n.)	*prudentes, prudentia* (m. f.) (n.)	*veteres, vetera.* (m. f.)
G. felicium.	*prudentium.*	*veter-um.*
D. felicibus.	*prudentibus.*	*veteribus.*
A. felices, felicia.	*prudentes, prudentia*	*veteres, vetera,*
V. felices, felicia.	*prudentes, prudentia*	*veteres, vetera.*
A. felicibus.	*prudentibus.*	*veteribus.*

Odmieniay:

audax, śmiały.	*clemens*, łaskawy.
simplex, poiedyńczy, *g. plicis.*	*constans*, stały
mendax, ācis, kłamliwy.	*amans*, kochaiący.
fallax, ācis, zwodniczy.	*locuples*, ētis, bogaty.

1. *Ablativus Singularis.*

117 * *a*) Następuiące *adjectiva* maią tylko *e* w *Abl.*

Particeps, *cicur* et *compos*,
Superstes, *deses* et *impos*;
Caelebs, *index*, *senex*, *hospes*,
Pauper, *princeps*, *pubes*, *sospes*.

Jako też złożone z *corpus* i *pes*, np.

bicorpor, *tricorpor*, dwucielisty, trócielisty; *bipes*, *tripes*, dwunożny, trónożny.

caelebs, *ĭbis*, bezżenny.
cicur, swoyski.
compos, *ōtis* np. *mentis*, władnący (rozumem).
impos, niewładnący.
deses, *idis*, gnuśny.
hospes, *ĭtis*, goszczący.
index, *icis*, wskazuiący.
pauper, *ĕris*, ubogi.
particeps, uczestniczy.
pūbes (*er*) dorosły (*ĕris*).
princeps, *ĭs*, pierwszy.
senex, *nis*, stary.
sospes, *ĭtis*, ocalony.
superstes, *ĭtis*, pozostały.

b) *Participia praesentis* (na *ans*, *ens*) maią w *Ablat. e*, kiedy są istotnemi imiesłowami, a mianowicie w konstrukcyi *Ablativi absoluti*; iakoteż gdy się na Rzeczowniki zamieniły (zobacz 77. *d.*) np. *Tarquinio regnante*, gdy Tarkwiniusz panował; *infans* niemowlę (niemówiące), *sapiens* mędrzec, (mądry), *parens* rodzic (rodzący) maią: *infante* etc.

Przeciwnie *Participia* maią *i*, ieżeli oznaczaią przymiot, to iest: ieźli się na przymiotniki zamieniły, np. *anno sequenti* (to samo co *postero*) *homine sapienti.*

Adjectiva iednego zakończenia iako: *artifex*, *consors*, *vigil*, *nutrix*, *victrix*, *ultrix*, które się także iako rzeczowniki uważać mogą, maią iako *adjectiva i*, iako *substantiva e*. (Zobacz. 77. *d.*) *Ales* lotny, ptak, ma tylko *alite.*

Uwaga. Z resztą w formowaniu *Ablativu* przymiotników wielka panuie nieiednostayność, iuż to z przyczyny harmonii, iuż dla uniknienia dwuznaczności np. *repenti*, *recenti*, dla różnicy od: *repente*, *recente*; iuż to dla wiersza, ponieważ np. *hebete*, *inope*, *memore*, *ancipite* wcale w *hexametrze* użyćby się nie dały, lecz tylko *hebeti*, *inopi*, etc.

W ogóle lepiéy iest przymiotniki iednego zakończenia kończyć z *Ciceronem* w *Ablat.* na *i*, osobliwie w *memor*, *immemor*, *par*, *impar*, *dispar*.

Powtóre w zakończonych na *x*, iako:
audax, *atrox*, *pertinax*, *pervicax*, *trux*.

Osobliwie zaś na *-plex*, np.
simplex, *duplex*, *triplex*, *multiplex* i nareszcie: *anceps*, *praeceps*, *ingens*, *recens*, *repens*, *inops*, *iners*, *hebes*; *concors*, *discors*, *socors*, *vecors*.

Zaś *praesens* o rzeczach *praesenti* (np. *in praesenti sc. tempore*) o osobach *praesente*.

Comparativy maią u *Cicerona* i *Liviusza* zwykle *e*; lecz u późnieyszych, mianowicie u *Curtiusza* i *Tacita* *i*.

Resztę zobacz w Dekl. III. rzeczowników.

* 2. *Nominativus Pluralis.* 118

Neutra maią w *Nom. Accus.* i *Vocat.* zwyczaynie na *ia*, zwłaszcza zakończone na: *as*, *ans*, *ens*, *rs*, *x*. np. *audacia* (od *audax*), *ardentia*; nadto: *par*, *hebes*, *teres*, *locuples*, *quadrupes versicolor*, *anceps*, i *praeceps*, maią: *paria*, *hebetia* etc.

Tylko: *vetus*, *pauper*, *uber*, *hospes*, *sospes*, *bicorpor*, *tricorpor*, iako też i *Comparativy* maią na *a*, np. *vetera* etc. *majora*, *doctiora*. Także: *plura*, ale *complura* albo *compluria*.

Przymiotniki wyżéy wymienione (*particeps* etc.) maiące w *Ablat.* tylko *e*, nie formuią po większéy części rodzaiu niiakiego *in plur.* patrz 112. *Uw.*

* 3. *Genitivus Pluralis.*

Genit. plur. maią, oprócz *Comparativów* (iak się powiedziało wyżéy) formuiących ten przypadek na *um*, nadto i te *adjectiva* na *um*, które w *Ablat.* tylko *e* mieć mogą np. *pauperum* etc. Prócz tego ieszcze następuiące:

celer, *dives*, *supplex* i *memor*, *uber*, *vetus*, *vigil*, *immemor*.

celer, szybki.
dives, bogaty.
memor, pamiętny.
immĕmor, niepamiętny.
supplex, korny.
uber, żyzny.
vetus, dawny.
vigil, czuyny.

b) Daléy maią *um* w *Genit. plur. adjectiva* złożone z *facio*, *capio*; *caput*, *pes*, *color*, *genus*, i innych rzeczowników (formuiących

Genit. na *um*) iako: *auceps*, *anceps*, *triceps*, *praeceps*, *) także *inops*; *artifex*, *opifex*; *bipes*, *tripes*, *quadrupes*, *versicolor*, *discolor*; *bicorpor*, *concors*, *degener*, maią w *Genit.* *ancipitum* etc. *artificum* (dla różnicy od *artificium*), *quadrupedum*, *bicorpŏrum*.

Wreszcie poeci lubią *Genit. plur.*, zwłaszcza w *participium* na *ns*, skracać przez *syncŏpe* na *um* zamiast *ium*; a za ich przykładem idą późnieysi prozaicy np. *Seneca*, *Tacitus*, np. *potentum*, *dolentum*, *salutantum*. Patrz *Genit.* Illciéy deklinacyi rzeczowników.

119 4. Nieodmienne *indeclinabilia adjectiva* są:

nequam nic wart, ladaco, *frugi* dobry, oszczędny; (właściwie *Dativus* od przestarzałego *frux*) *exspes*, bez nadziei, *praesto*, gotów (z *esse*); *sesqui* półtora, *semis*, z liczbowemi imionami znaczy: i pół (bez *et*) np. *recipe uncias quinque semis*, *uncias tres semis* półczwartéy uncyi; *hominis nequam*, *ab hominibus frugi*.

Również: *tot*, *quot* i liczby *cardinales* od *quatuor* do *centum* i *mille*.

5) *Defectiva*. Od *Pluraliów*: *singuli*, *bini* etc. *pauci*, *plerique* tylko rzadko liczbę poiedyńczą natrafiamy; ale zwyczayne iest *diminutivum*: *pauxillum* i *pauxillullum* cokolwieczek i *Neutrum*: *plerumque* większa część; częściéy iako *adverb*.

Kilka iest przymiotników, które się w *Nominat. sing.* użyte nie znayduią, iak: *sons*, i *seminex*; (*seminĕcis*) także *ceterus* i *ludicrus in mascul.* (lubo się obadwa inne rodzaie znayduią *cetera* i *ceterum*).

Do *Genitiwu*: *primoris* brakuie *Nominat.* (*primor* lub *primoris*). *Cicero* używa tylko iako *Neutrum*, *primoribus* (obok *primis*) *labris*; inni używaią zwykle *plur.* w znaczeniu: *principes*, magnaci.

Necesse używa się tylko iako *Neutr.* z *est*, *erat* etc. i *habeo* (również przestarzałe *necessum*). *Volupe* przyiemnie także (z *est*, *erat*). Od *mactus*, *a*, *um* (*magis auctus*) używa się tylko *macte* i *macti* z *Imperat.* od *esse*, np. *macte virtute esto*; i *macti virtute estote*, w znaczeniu bądź, bądźcie pochwaleni, cześć wam. (Zob. Skład.)

Genit. braknie od *plerique*, który zastępuie równoznaczne: *plurimi*, to iest: *plurimorum*.

(Że *Adjectivum* używa się rzeczownie patrz Składnia 2 *a*, *Uw.* i *Synt. Orn. Adject.*)

*) *Anceps* z *an* (ἀμφι) i *caput*, maiący z dwóch stron głowy, dwógłowny, podwóyny, ma w *Genit. aniciptis*; lecz te, które od *capio* pochodzą, maią *pis*, np. *particeps*, *participis*, *auceps*, *aucupis*.

C. Stopniowanie Przymiotników.

(Gradus Comparationis.)

120 * Widzimy w naturze, że przymioty czyli własności nie w równéy mierze się we wszystkich rzeczach znayduią; i tak: świetna iest świeca, świetnieysza pochodnia, nayświetnieysze słońce. Ztąd powstaią w przymiotniku stopnie *(gradus comparationis)*. *Positivus* Stopień równy, *Comparativus*, Stopień wyższy, *Superlativus* Stopień naywyższy.

Positivus, Stopień równy, wyraża prosto przymiot czyli własność bez żadnego porównania np. *vir doctus*, mąż uczony.

Comparativus, Stopień wyższy używa się, porównywaiąc dwie rzeczy między sobą; to iest: kiedy iednéy z nich własność iaką w wyższym przypisuiemy stopniu czyli większéy ilości np. *hic vir doctior, quam ille*, ten mąż uczeńszy, niż ów.

Superlativus, Stopień naywyższy używa się porównywaiąc więcéy iak dwie rzeczy, i przypisuiąc iednéy z nich naywięcéy własności np. *hic puer est diligentissimus omnium discipulorum*, ten chłopiec iest naypilnieyszy ze wszystkich uczniów.

Uwaga 1. Wyższy stopień *Comparativus* kładzie się też w łacinie dla wyrażenia: nieco, przy, za, zabardzo; przyczem domyślać się należy opuszczonego zdania np. *paulo liberius locutus est*, za wolno mówił; (to iest: wolniéy, iak się należało: *quam par erat.*) *Morbus gravior*, za ciężka choroba; *Cato morosior erat*, Cato był zbyt zrzędny, *Solent reges Persarum plures uxores habere. Senectus est natura loquacior. Negotium difficilius erat, quam ut (quam quod) brevi tempore confici posset*, sprawa była zbyt trudna. Niektórzy każą się domyślać: *justo, solito.* — *Superlativus*, stopień naywyższy, położony sam bez porównanego przedmiotu, znaczy zwykle: bardzo, nadzwyczaynie *valde, vehementer*; ponieważ hyperbolicznie nazywamy przedmiot naywiększym, który się wielkością od-

znacza. np. *homo doctissimus*, człowiek bardzo uczony, *optimus vir; intemperantissime vixit*, żył bardzo rozwięźle. *Romae erat Cereris pulcherrimum et magnificentissimum templum.*

Uwaga. 2. *a*) Przy *Comparat.* położyć się także może porównany przedmiot w *Ablat.* bez *quam* np. *Cicerone nemo Romanorum fuit eloquentior. Tullus Hostilius ferocior Romulo fuit. Elephanto belluarum nulla prudentior est.* (W polskim oddajemy stopień wyższy przez: niż, iak, nad, od). Lecz tylko wtenczas ta składnia stać może, kiedy rzeczownik kładący się w *Abl.* stałby w *Nom.* (to iest byłby subjektem zdania), gdybyśmy *quam* przywrócili np. *Quis est clarior in Graecia Themistocle* (*quam Themistocles*); albo też, gdyby był Subjektem zdania *Accusat. c. Inf.* (rozumie się w *Accus.* stoiącym) np. *Epicurus dicit, nihil esse majus, quam amicitiam* powie się: *amicitia.* Nareszcie i tam gdy *quam* z *Accus.* położone, da się rozwiązać na słowo *esse* z *Nominat.* np. *num mittent hominem Servilio* (za *quam Servilium*) *digniorem*; ponieważ: *quam Servilium* da się rozwiązać na: *quam Servilius est.*

Gdyby przy *quam* inne przypadki stały, nie mogą się zamienić na *Ablat.* np. *Quis est, qui non officii cupidior sit, quam pecuniae. Epaminondas saluti civitatis magis, quam victoriae Thebanorum consuluit.* (Patrz *Synt. Ablat. Comparat.*)

b) *Quam pro* oznacza iż przymiot w wyższym znayduie się stopniu, iakby się spodziewać należało np. *Proelium atrocius quam pro numero pugnantium editur.* (Patrz *Praepos. Ablat.* rządz. *pro*). O *quam qui* lub *quam ut* patrz *Conj.* zdania względne *B. c.*

c) Im, tym, wyraża się przez *quo — eo* (*hoc*), albo *quanto — tanto. Quo brevior narratio, eo dilucidior; Quanto superiores sumus, tanto nos geramus submissius* (tym uniżeniey.)

To da się także wyrazić, osobliwie w ogólnych zdaniach, przez *ut quisque* z *Superlat.* poczem *ita* także z *Superlat.* następuie. np. *Ut quisque est optimus, ita maxime posteritati servit. Ut quaeque res est turpissima, ita maturissime judicanda est. Ut quisque minimum virium habet, ita amicitias appetit maxime.* Kiedy zdania zmienią mieysce może się *ita* opuścić. *Facillime ad res injustas impellitur, ut quisque est altissimo animo.*

Można także obydwa zdania ściągnąć w iedno opuszczaiąc *ut*, *ita* np. *In omni arte optimum quidque rarissimum*, bo i w polskim da się powiedzieć: w każdéy sztuce (co) naylepsze nayrzadsze (iest); zamiast: im lepsze, tym rzadsze. Składnia ta wypływa ze znaczenia *quisque*, które położone z *Superlat.* oznacza, że kilka Subiektów posiada iaką własność w naywyższym stopniu, z których ieden wybrać wolno. (Patrz *Syntax. ornat. Pronom.*)

* 2. *Comparativus* formuie się dodaiąc do źródłosłowu 121
przymiotnika, który się dopiero *in casibus obliquis* całkiem pokazuie, zakończenie *ior*, na rodzay męzki i żeński; zaś *ius* na rodzay niiaki:

Superlativus zaś formuie się dodaiąc do źródłosłowu przymiotnika zakończenie *-issimus, issima, issimum.* Znayduie się zaś źródłosłów przymiotnika, odrzucaiąc w *Genit. sing.* zakończenie *i* lub *is* np.

doctus Compar. *doct-ior* (od Gen. *doct-i*) *doctius.*
fortis = *fort-ior* (od Gen. *fort-is*) *fortius.*
felix = *felic-ior* (od Gen. *felic-is*) *felicius.*
prudens = *prudent-ior* (od Gen. *prudent-is*) *prudentius.*

Superlativus: *doct-issimus, -a, -um.*
fort-issimus, -a, -um.
felic-issimus, -a, -um.
prudent-issimus, -a, -um.

* Albo też praktycznie pamiętaymy tę regułę:

Comparativus formuie się, dodaiąc zakończenie na rodzay męski i żeński *or*, na rodzay niiaki *us*, do tego przypadku *Positiwu*, który się kończy na *i*: to iest w przymiotnikach II. Deklinacyi do *Genit.*, w III. do *Dat. sing.* np. *doctus, docti-or, us, pulcher (gen. pulchri) pulchri-or, us; fortis, forti-or, us; acer, (acri Dat.) acrior, prudens, prudentior.*

Superlativus zaś dodaiąc zakończenie *simus, a, um*, do przypadku *Positiwu* zakończonego na *is*, a zatem w przymiotnikach II. Deklinacyi do *Dat. pluralis*; zaś w przymiotnikach III. Deklinacyi

do *Genit. singul.* np. *doctus, doctior, doctis-simus, a, um; felix, felicis-simus, a, um.*

Uwaga. *Dexter* prawy, ma *Comparat. dexterior* niewyrzucaiąc *e*, zaś *Superlativ.* nieregularnie: *dextimus*, w znaczeniu: w prawo; w znaczeniu: szczęśliwy, wcale go nie ma. Od *sinister* lewy, *compar. sinisterior* (choć *gen. sinistri*; nie ma w autorach użytego stopnia nay wyższego *sinistimus.*)

122 **II. Nie regularne stopniowanie.**

* 3. *a)* Przymiotniki zakończone na *er*, to iest:

na *er, a, um* II. Deklinacyi, iakoteż

- *er, is, e* III. Deklinacyi, również przymiotniki iednego zakończenia np. *pauper* formuią w prawdzie *Comparativum* regularnie; ale w *Superlativie* przybieraią *rimus* do zakończenia *er* np.

pulcher, a, um; pulchrior, ius, pulcherrimus, a, um.
acer, is, e; acrior, us; acerrimus, a, um.
pauper; pauperior, us; pauperrimus, a, um,

Podobnież i *vetus* dawny, *nuperus* (*nuper*) świeży maią *Superlat. veterrimus, nuperrimus* bez *Comparat.* Zaś *maturus* doyrzały ma *maturissimus* i *maturrimus*; ostatnie osobliwie w *Adverbium* zwyczayne.

* 4. *b)* Sześć *Adject.* na *ilis*, to iest:

difficilis, trudny.	*gracilis*, wysmukły.
dissimilis, niepodobny.	*humilis*, niski.
facilis, łatwy.	*similis*, podobny.

formuią *Superlativum* na: *illimus, a, um*, np. *facillimus, a, um* etc.

Inne regularnie formuią np. *utilis*, użyteczny, *utilior, utilissimus; fertilis, fertilior, fertilissimus; sterilis, amabilis, mobilis, nobilis, ignobilis, vilis, subtilis* etc.

Imbecillus albo *imbecillis* niedołężny, może mieć *imbecillissimus* albo *imbecillimus*; *agilis* zwinny *agilior* bez *Superlat.* iednak *Priscian* ma: *agillimus* a *Charisius*: *agilissimus.*

123* 5. *c)* Przymiotniki zakończone na: *dicus, ficus, volus* złożone z słów *dicere, facere, velle* formuią *Comparativum* na *entior*, *Superlat.* na *entissimus.*

(od przestarzałych pierwiastkowych form na: *dicens*, *volens*, *faciens*) np. *maledicus*, złorzeczący, *maledicentior*, *maledicentissimus*. Tu należą przymiotniki: *malevŏlus*, *benevŏlus*, *honorificus*, *magnificus*, *munificus*, *mirificus*.

Uwaga. W ogóle wiele przymiotników na *dicus* i *ficus* nieznayduie się wcale użytych w wyższych stopniach; od *mirificus* znayduie się przeciw zwyczaiowi u *Terent.* regularna forma: *mirificissimus*. (*Mendicus* i *pudicus* to iest na *icus* idą regularnie: *mendicior*, *mendicissimus*; *pudicior*, *pudicissimus*).

Adjectiva złożone z *loqui* np. *grandilŏquus*, *vaniloquus*, powinny także grammatycznie formować stopnie od *loquens*, ale się w Autorach użyte nie znayduią; owszem *Plautus* ma *mendaciloquius*, *confidentiloquius*.

Niektóre przymiotniki znayduiemy w *Comparativie* iako *dimirutiva* czyli zdrobniałe np. *minusculus* maleńki; takiemi są: *majusculus*, *grandiusculus*, *longiusculus tardiuscutus*, *meliusculus*, *plusculum* etc.

III. Opisane i wzmocnione Stopniowanie. 124

* 6. Właściwe formy *Comparat.* i *Superlat.* daią się także opisywać przez *magis* bardziéy, *minus* mniéy; *maxime* naybardziéy, *minime* naymniéy, lub inne *adverbia* podobnego znaczenia (np. *summe*) położone z stopniem równym. W Przymiotnikach regularnie stopnie formuiących, opisanie to, iako zbyteczne, rzadko się używa, nayczęściéy tylko u poetów np. *magis beatus*, *magis aptus*; *maxime aptus*, zamiast *beatior aptior*, *beatissimus aptissimus*: *maxime venerandus*, *minus audax*, *minime jucundus*. Ale tam iest koniecznem, gdzie przymiotniki grammatycznie stopni nie formuią. (Zob. 128. *f.*) *idoneus* zdolny, *magis idoneus* zdolnieyszy, *maxime idoneus* nayzdolnieyszy.

7. Stopniuią się także przymiotniki przez dodanie im przysłówków: *admodum*, *bene* bardzo; *apprime*, *imprimis* osobliwie; *sane* w istocie; *oppido*, *valde*, *multum* bardzo; iako też partykuły *per*, ktora się z przymiotnikiem (przysłow-

kiem) zrasta np. *perdifficilis* nader trudny; co się ieszcze da wzmocnić dodaiąc *quam* np. *locus perquam difficilis.*

Mała tylko liczba przymiotników nayczęściey u późnieyszych pisarzy wzmacnia się partykułą *prae* np. *praedives* arcy bogaty, *praepinguis*, *praelongus.*

Uwaga. *Oppido* używa się bardziey w staréy łacinie, iednak i u *Cicerona* np. *oppido ridiculus*, a nawet z *quam*, *oppido quam pauci.*

8. Dodaiąc do *Comparatiwu* *adverb.* *etiam* (nie *adhuc*) ieszcze; a do *Comparat.* i *Superlat.* *longe*, *multo*, wiele, daleko, *unus* ieden, wzmacniaią się (podwyższaią) te stopnie: *etiam major* ieszcze większy, *multo major*, wiele, daleko większy; *longe* vel *multo doctissimus* z wszystkich, przed wszystkimi nayuczeńszy. Również *vel* nawet i *quam* (*quantus*) iak można, służą do podniesienia *Superlatiwu*: *Suevorum gens est longe maxima et bellicosissima Germanorum omnium*; przy *vel* opuszczony iest stopień równy np. *Cicero vel optimus oratorum Romanorum*: *Cicero* (dobry, czyli raczéy) naylepszy z mówców rzymskich; zaś przy *quam* słowo *possum*, które często wyraźnie stoi np. *Gratias tibi ago quam maximas*; albo z dodaniem: *quam maximas possum tibi gratias ago.* *Helvetii sementes quam maximas faciunt.* *Quam primum, quam saepissime gratias agat.* *Tanta est inter eos, quanta maxima potest esse, morum studiorumque distantia.* (Patrz *Synt, Ablat. Comparat.*)

Jak wymienione przysłówki podwyższaią czyli powiększaią stopień, tak go wyrazy: *paulum* albo *paulo*, *paululum* albo *paululo*, cokolwiek, nieco przed *Comparatiwem* położone, stosunkowo zmnieyszaią np. *paulo doctior* cokolwiek uczeńszy. Lecz *aliquanto* podwyższa z twierdzeniem np. *aliquanto doctior* znacznie, daleko uczeńszy.

125 IV. Zupełnie nieregularne i ułomne stopniowanie.

* 9. *a*) Zupełnie nieregularnie, częścią wcale od innych iednoznacznych wyrazów, częścią od starożytnych iuż nie używanych źrodłosłowów, formuią stopnie następuiące przymiotniki:

bonus, a, um; dobry.	*melior, ius;*	*optimus, a, um.*

malus, a, um; *pejor, ius*, *pessĭmus, a, um.*
zły.
magnus, a, um; *major, us*, *maximus, a, um.*
wielki.
parvus, a, um; *minor, us*, *minimus, a, um.*
mały.
multus, a, um; *neutr. plus.* (*substant.*); *plurimus, a, um.*
(w liczbie mn. *plures, a*). wiele.
nequam (*indeclinabile*) *nequior, us*, *nequissimus, a, um.*
nic wart.
frugi (*indecl.*) *frugalior, us*, *frugalissimus, a, um.*
dobry, oszczędny.
egenus, a, um, *egentior, us*, *egentissimus, a, um.* (*egens*),
ubogi.
dives *ditior* (*divitior*), *us*, *ditissimus, a, um.*
bogaty.

Uwaga. Zwyczaynie znaczy *plerique* tylko: naywiększa część, naywięcéy; zaś *plurimi* i naywiększa część i bardzo wiele; lecz nie wszyscy pisarze przestrzegaią stale téy reguły. *Plerique omnes*, ze wszech miar naywiększa część.

Dives ma właściwie wszędzie podwóyne formy: *dives, divitior, divitissimus*; i skrócone: *dis* (*neutr. dite*) *ditior, ditissimus*; lecz od pierwszéy dłuższéy formy są *Comp.* i *Superlat.* rzadkie, a od drugiéy, skróconéy iest *Positivus* ieszcze rzadszy np. *dite solum*; *opulenta et ditia stipendia facere.*

* 10. *b)* Następuiące przymiotniki maią podwóyny 126
(nieregularny) *Superlativus*, i dla tego nazwaćby ie można: *abundantia* w *Superlativie*.

Extĕrus (*exter*) zewnętrzny, *exterior*, *extrēmus* (i rzadko) *extĭmus*.
(*Infĕrus* v. *infer*) niski, *inferior*, *infĭmus* i *īmus*.
(*Supĕrus* v. *super*) wysoki, *superior* *suprēmus* i *summus*.
(*Postĕrus* v. *poster*) ostatni, *posterior*, *postrēmus*, *postŭmus*.

Tu także należą wyżéy przytoczone: *maturus* i *imbecillus*.

Uwaga. W nawiasie położone formy np. *posterus*, *poster* w *Nomin. mascul.* albo się wcale nie używaią, albo tylko w staréy łacinie. — *Exter* zewnętrzny znaczy *in plur. exteri* obcy; *inferus* znaczy także: dolny, *superus* górny np. *mare inferum*, *mare superum*, morze górne i dolne, oblewaiące Włochy. *Inferi* i *Superi* są wyższe i niższe bóstwa; a w mowie filozoficzney: *infera* ziemskie, *supera* niebieskie rze-

czy. — *Infimus* nayniższy, naypodleyszy, zaś *imus* nayniższy, na samym spodzie. *Postumus* używa się tylko w znaczeniu: ostatnie, po śmierci oyca narodzone dziecko, pogrobek.

127 * 11. *c) Defectiva* co do stopni. Następuiące maią *Comparativum* i *Superlativum*; lecz nie maią przymiotnego *Positivu*, tylko niektóre przysłówek; iako to:

(*citra*) *citerior* z téy strony, bliższy, *citimus*,
(*ultra*) *ulterior* z tamtéy strony, dalszy *ultimus*,
(*intra*) *interior* wewnętrzny, *intimus*,
(*prope*) *propior* bliższy, *proximus*,
(*potes*, vide *possum*) *potior* przednieyszy *potissimus*,
(*prae*) *prior* pierwszy *primus*.

Daléy: *deterior* gorszy *deterrimus* *)
ocior prędszy *ocissimus*.

Uw. pejor znaczy: gorszy niż coś złego; *deterior* gorszy niż coś dobrego.

* 12. *d)* Następuiące nie maią *Comparativu*, tylko *Positivum* i *Superlativum*.

aa) diversus różny *diversissimus*.
falsus fałszywy *falsissimus*.
inclitus sławny *inclitissimus*.
novus nowy *novissimus*, ostatni.
nuperus świeży *nuperrimus*.
pius pobożny *piissimus* (v. 128. *ff.*)
sacer święty *sacerrimus*.
vetus dawny *veterrimus*.

Uwaga. Vetus przybiera formy, *vetustior*, *vetustissimus* od regularnego: *vetustus*.

bb) Podobnież niektóre iako przymiotniki używane *participia*

fidus wierny *fidissimus*.
invictus niezwyciężony, *invictissimus*.
meritus zasłużony, *meritissimus*.
persuasus przekonany, *persuasissimus*.

* 13. *e)* Nareszcie Przymiotniki, które nie maią *Superlativu* tylko *Positivum* i *Coparativum*; są zakończone na: *bilis* (wyiąwszy 122 wymienione), także na *ilis*, np. *tolerabilis*, *juvenilis*; nadto poiedyncze:

*) Jak *bonus* znaczyć może nie tylko dobry (moralnie) ale też: dzielny, mocny, tak: *deterior*, gorszy i słabszy, niższy.

agrestis polny *agrestior.*
alacer ochoczy *alacrior.*
ater czarny *atrior.*
caecus ślepy *caecior.*
declivis, proclivis, pochyły *declivior.*
deses (*idis*) gnuśny *desidior.*
jejunus iałowy *jejunior.*
longinquus daleki *longinquior.*
optmus tłusty, bogaty, *opimior.*
propinquus bliski *propinquior.*
popularis gminny *popularior.*
protervus bezczelny *protervior.*
salutaris zbawienny *salutarior.*
satur syt *saturior.*
surdus głuchy *surdior.*
teres, ĕtis, okrągły *teretior.*

Nadto: *adolescens* dorosły *adolescentior*; *juvĕnis* młody *jūnior* (*juvenior*); *senex* stary *senior.*

O *sinister* i *dexter* patrz *pag.* 120. *Uw.*

f) Anterior pierwszy i *sequior* poślednieyszy, *neutr. sequius*; i *adv. secius* inaczéy, maią tylko *Comparat.*

* 14. *g)* Niektóre *Adjectiva* ze znaczenia nie przypuszczaią wcale stopniów, tak w polszczyznie iak w łacinie; (*Incomparabilia*) a mianowicie: 128

aa) Znaczące materyą, pochodzenie i posiadanie, np. *aureus, adamantinus; romanus, peregrinus; paternus, muliebris.*

bb) Wiele przymiotników złożonych z rzeczowników i słów np. *magnanimus, inermis, degener, inops, compos, sospes, versicolor; pestifer, armiger* etc.; ale nie zawsze, bo np. z *mens* i *cor* np. *amens, demens, concors, discors, vecors* i wyżéy wymienione na: *dicus, ficus, volus*, stopniuią się np. *amentior, dementior, amentissimus* etc. *concordior, concordissimus.*

cc) Daléy złożone z *per, prae, sub*, które iuż wyobrażenie wyższego stopnia w sobie mieszczą np. *percarus, praedives, subhorridus*; lecz *praeclarus* i uformowane od słów np. *praestans, praecellens* stopniuią się.

Tu także należą *diminutiva*: *misellus, parvulus, vetulus*, które się także nie stopniuią, oprócz *bellus.* (od *bonus*).

dd) Przymiotniki uformowane za pomocą syllab: *ĭcus, ĭdus, ālis, ilis, ūlus, ōrus, bundus* np. *modicus, crepĭdus, mortalis, hostilis, fictĭlis, sedŭlus, canōrus, furibundus.*

ee) Niestopniuią się nareście grammatycznie poiedyńcze *adjectiva*, choćby z natury znaczenia stopniować się mogły:

almus, błogi.
balbus, iąkliwy.
blaesus, szepluń.
calvus, łysy.
cadūcus, znikomy.
canus, siwy.
cicur, łaskawy (zwierz).
claudus, kulawy.
curvus, krzywy.
ferus, daiki.
gnarus, świadom.
lacer, podarty.
lassus, zmęczony.
mediocris, mierny.
memor, pamiętny.
merus, czysty.
mutīlus, skaleczony.
mirus, dziwny.
mutus, niemy.
navus, usilny.
nefastus, zakazany.
par, dispar, równy, nierówny.
parīlis, równokształtny.
properus, skwapliwy.
rudis, gruby.
trux, dziki.
vagus, błąkaiący.
vulgaris, pospolity.

Uwaga. Komicy iednakże formuią stopnie od przymiotników, a nawat od innych wyrazów, które właściwie nie są zdatne do stopniowania np. *ipsissimus.*

ff) Nareście *adjectiva* zakończone na *us* z poprzedzaiącą samogłoską: np. *idoneus* zdolny, *dubius* wątpliwy, *necessarius* potrzebny, *noxius* szkodliwy, *arduus* przykry, *ingenuus* wrodzony, wolny, nie stopniuią się zwyczaynie, a zatem: *necessarius*, *Compar. magis necessarius*, *Superlat. maxime necessarius* etc.

Qu. nie uważa się za samogłoskę, albowiem *u* w tym razie na spółgłoskę się zamieniło; a więc *antiquus antiquior antiquissimus* regularnie; również i *tenuis*, *tenuior tenuissimus.* Patrz 5.

Uwaga. Tym czasem od zakończonych na *uus* znayduią się także regularne formy zwłaszcza w *Superlativie*: *assiduus* usilny, *strenuus* rzeski, waleczny, *exiguus* szczupły, maią regularnie: *assiduior*, *assiduissimus* etc. zaś *vacuus* próżny tylko *Superlat. vacuissimus.*

Od zakończonych na *ius* tylko: *egregius* wyborny, *egregior*, *egregiissimus*, *pius* tylko *piissimus*, a *noxius* tylko *noxior. Senec.*

Uwaga. *Participia*, zwłaszcza te, które się iuż zupełnie na *adjectiva* zamieniły, mogą się także stopniować. np.:

abstinens, *abundans*, *amans*, *ardens*, *confidens*, *constans*, *decens*, *diligens*, *eminens*, *florens*, *impotens*, *in-*

dulgens, *obediens*, *patiens*, *praesens*, *pudens*, *sapiens*, *vigilans*; — *abjectus*, *accommodatus*, *acutus*, *apertus*, *compositus*, *conjunctus*, *consideratus*, *dilectus*, *doctus*, *emendatus*, *eruditus*, *expeditus*, *exploratus*, *ignotus*, *instructus*, *laudatus*, *moderatus*, *notus*, *ornatus*, *paratus*, *perfectus*, *perturbatus*, *probatus*, *remotus*, *solutus*, *suspectus*, *temperatus* i wiele innych; (Innym niektórym *Comparat.*, innym *Superlat.* brakuie, patrz *Ruddiman pag.* 183.)

Imiona Liczbowe. *(Numeralia).*

* Imiona liczbowe (*Numeralia*) są to właściwie 129
przymiotniki, które przedmioty iednego gatunku podług iedności liczą. Są zatem *adjectiva*, wyiąwszy: przysłówki liczbowe.

Rozróżniać należy:

1. *Cardinalia*, pierwotne, z których inne powstaią, na pytanie: *quot?* ile? *unus*, *duo*, *tres*, *quattuor* etc. ieden, dwa etc.

2. *Ordinalia*, porządkowe, na pytanie: który z porządku? *primus*, *secundus*, *tertius*, *quartus*; etc. pierwszy, drugi, trzeci etc.

3. *Distributiva*, podziałowe, na pytanie: *quotēni?* po ilu? *singuli*, *bini*, *terni*, po iednemu, dwóch, trzech etc.; są *adject. pluralia.*

4. *Adverbia numeralia*, przysłówki liczbowe, na pytanie: *quoties* lub *quotiens?* ile razy? *semel*, *bis*, *ter*, *quater*, raz, dwa, trzy, razy etc.

5. *Multiplicativa*, ilorakie, na pytanie: *quotŭplex?* iloraki? *simplex*, *duplex*, *triplex* etc. poiedyńczy, podwóyny, potróyny ect. są *Adj.* iednego zakończenia.

6. *Proportionalia*, stósunkowe, na pytanie: *quotŭplus?* ilokrotny? *simplus*, *duplus*, *triplus*, iednokrotny, dwukrotny etc.

Uwaga. Rzymianie pisali liczby literami, które miały znaczenie:
I., V., X., L., C., D., M. albo cIↃ.
1. 5. 10. 50. 100. 500. 1000.
Znak każdy powtórzony po sobie podwaia swoię wartość np. II = 2, CCC = 300. Przy składaniu znak mnieyszy, położony po większym, powiększa go o tyle, ile znaczy; zaś znak mnieyszy, położony przed większym, zmnieysza go o tyleż; a zatem LV = 55, CX = 110, ML = 1050. Zaś IV = 4, IX = 9, XL = 40, XC = 90. Większe liczby wyrażaią się słowami, albo temi znakami: ccIↃↃ = 10000, ccccIↃↃ = 100000. Opuszczaiąc c przed kreską, wyraża się połowa IↃ = 500. IↃↃ = 5000, IↃↃↃↃ = 50,000. Znaki te liczbowe powstały z prostych geometrycznych figur: Prostopadła linia | znaczy iednostkę. Dwie kreski się krzyżuiące X znaczą 10, tego połowa V = 5. Prostopadła kreska z horyzontalną L = 50, dodawszy drugą u góry C = 100, zkąd po zaokrągleniu C powstało. M = 1000, iest początkową głoską wyrazu *mille*, w rękopismach znayduie się CIↃ.

130 *

Liczby rzymskie.	*Cardinalia.* Pierwotne.	*Ordinalia.* Porządkowe.	*Distributiva.* Podziałowe.	*Adverbia Numeralia.* Przysłówki liczbowe.
I.	*unus, a, um.* ieden, iedna, iedno.	*primus, a, um.* pierwszy, a, e	*singuli, ae, a.* poiednemu, éy, em.	*semel*, raz.
II.	*duo, ae, duo.* dway, dwie, dwa.	*secundus, a, um* drugi, a, ie.	*bini, ae, a.* po dwóch, wie, wa.	*bis*, dwa razy.
III.	*tres, tria* etc. trzy etc.	*tertius, a, um.*	*terni, ae, a.* po trzech.	*ter*, trzy razy.
IV. (IIII).	*quattuor.*	*quartus.*	*quaterni.*	*quater.*
V.	*quinque.*	*quintus.*	*quini.*	*quinquies.*
VI.	*sex.*	*sextus.*	*seni.*	*sexies.*
VII.	*septem.*	*septimus.*	*septeni.*	*septies.*
VIII.	*octo.*	*octavus.*	*octoni.*	*octies.*
IX. (VIIII.)	*novem.*	*nonus.*	*noveni.*	*novies.*
X.	*decem.*	*decimus.*	*deni.*	*decies.*
XI.	*undĕcim.*	*undecimus.*	*undeni.*	*undecies.*
XII.	*duodĕcim.*	*duodecimus.*	*duodeni.*	*duodecies.*

Liczby rzymkie.	*Cardinalia.* Pierwotne.	*Ordinalia.* Porządkowe.	*Distributiva.* Podziałowe.	*Adverbia Numeralia.* Przysłówki liczbowe.
XIII.	*tredĕcim*, vel *decem et tres*, v. *tres et decem.*	*tertius decimus.*	*terni deni.*	*terdecies* v. *tredecies.*
XIV.	*quattuordecim* vel *decem et quattuor* etc.	*quartus decimus.*	*quaterni deni.*	*quaterdecies* v. *quattuordecies.*
XV.	*quindecim.*	*quintus decimus.*	*quini deni.*	*quinquiesdecies* v. *quindecies.*
XVI.	*sedecim* (*sexdecim*) v. *decem et sex.*	*sextus decimus.*	*seni deni.*	*sexiesdecies* vel *sedecies.*
XVII.	*septemdecim* v. *decem et septem.*	*septimus decimus.*	*septeni deni.*	*septiesdecies.*
XVIII.	*decem et octo*, v. *duo de viginti.*	*octavus decimus* v. *duodevicesimus.*	*octoni deni* v. *duodeviceni.*	*duodevicies, octiesdecies.*
XIX.	*decem et novem* v. *undeviginti.*	*nonus decimus* v. *undevicesimus.*	*noveni deni* v. *undeviceni.*	*undevicies, noviesdecies.*
XX.	*viginti.*	*vicesimus* vel *vigesimus.*	*viceni.*	*vicies.*
XXI.	*unus et viginti* vel *viginti unus.*	*vicesimus primus* v. *unus et vicesimus.*	*viceni singuli.*	*semel et vicies.*
XXII.	*duo et viginti* v. *viginti duo*	*vicesimus secundus* v. *alter et vicesimus.*	*viceni bini.*	*bis et vicies.*
XXIII.	*tres et viginti* etc.	*vicesimus tertius*, etc.	*viceni terni.* etc.	*ter et vicies.* etc.
XXVIII.	*duodetriginta* vel *octo et viginti.*	*duodetricesimus.*	*duodetriceni.*	*duodetricies.*
XXIX.	*undetriginta* v. *novem et viginti.*	*undetricesimus*	*undetriceni.*	*undetricies.*

Liczby rzymskie.	*Cardinalia.* Pierwotne.	*Ordinalia.* Porządkowe.	*Distributiva.* Podziałowe.	*Adverbia Numeralia.* Przysłówki liczbowe.
XXX.	*triginta.*	*tricesimus* vel *trigesimus.*	*triceni.*	*tricies.*
XL. (XXXX).	*quadraginta.*	*quadragesimus.*	*quadrageni.*	*quadragies.*
L.	*quinquaginta.*	*quinquagesimus.*	*quinquageni.*	*quinquagies.*
LX.	*sexaginta.*	*sexagesimus.*	*sexageni.*	*sexagies.*
LXX.	*septuaginta.*	*septuagesimus.*	*septuageni.*	*septuagies.*
LXXX.	*octoginta.*	*octogesimus.*	*octogeni.*	*octogies.*
XC.	*nonaginta.*	*nonagesimus.*	*nonageni.*	*nonagies.*
XCIX.	*undecentum* v. *nonaginta novem*, v. *novem et nonaginta.*	*undecentesimus.*	*undecenteni.*	*undecenties.*
C.	*centum.*	*centesimus.*	*centeni.*	*centies.*
CC.	*ducenti, ae, a.*	*ducentesimus.*	*duceni.*	*ducenties.*
CCC.	*trecenti, ae, a.*	*trecentesimus.*	*treceni.*	*trecenties.*
CCCC.	*quadringenti, ae, a.*	*quadringentesimus.*	*quadringeni.*	*quadringenties*
D, albo Ↄ.	*quingenti, ae, a.*	*quingentesimus.*	*quingeni.*	*quingenties.*
DC.	*sexcenti.*	*sexcentesimus.*	*sexceni.*	*sexcenties.*
DCC.	*septingenti, ae, a.*	*septingentesimus.*	*septingeni.*	*septingenties.*
DCCC.	*octingenti, ae, a.*	*octingentesimus.*	*octingeni.*	*octingenties.*
DCCCC.	*nongenti, ae, a*, v. *noningenti.*	*nongentesimus*	*nongeni.*	*nongenties.*
ↀ, albo M.	*mille.*	*millesimus.*	(*milleni*) *singula milia.*	*millies.*
ↀↀ. albo M, M	*duo milia* vel *bina milia.*	*bis millesimus.*	(*bis milleni*) vel *bina milia.*	*bis millies.*

Liczby rzymskie.	*Cardinalia.* Pierwotne.	*Ordinalia.* Porządkowe.	*Distributiva.* Podziałowe.	*Adverbia Numeralia* Przysłówki liczbowe.
IↃↃ.	*quinque milia*, v. *quina milia.*	*quinquies millesimus.*	(*quinquies milleni*) *quina milia.*	*quinquies millies.*
cIↃↃ.	*decem milia*, v. *dena milia.*	*decies millesimus.*	(*decies millenі*) *dena milia.*	*decies millies.*
ccIↃↃↃ.	*centum milia*, vel *centena milia.*	*centies millesimus.*	(*centies millenі*) *centena milia.*	*centies millies.*
ccccIↃↃↃↃ.	*decies centum milia* v. *decies centena milia.*	*decies centies millesimus*		*millies millies.*

I. *Cardinalia.*

131

A. Uwaga 1. *Octodecim* i *novemdecim*, które opuszczone zostały, nie maią za sobą żadnéy powagi pisarzów, nawet *septemdecim* nie iest tak dobre iak *decem et septem.*

2. Licząc daléy od 20 do 100, albo kładziemy mnieyszą liczbę naprzód z *et*, albo większą naprzód bez *et*, a zatem: *duo et viginti*, *quattuor et sexaginta*; albo *viginti duo*, *sexaginta quattuor.*

Wyrażenia *duodeviginti*, *duodetriginta*, *undeviginti*, *undecentum* etc. są zwyczaynieysze niż *decem et octo*, *octo et viginti* etc. I w takim razie ani *duo* ani *un* (*unus*) nieodmieniaią się.

Wyżéy sta, idzie zawsze naprzód większa liczba z *et* albo bez *et*: np. *trecenti sexaginta sex* vel *trecenti et sexaginta sex*; ale nigdy dwa *et*; u Poetów zamiast *et* stoi: *ac*, *atque*, *que.*

Tysiące wyrażaią się zwyczaynie przez *milia* i powyższe kardynalne liczby np. *duo milia*, *tria*, *quattuor*, *decem milia*, *unum et viginti milia*, *quadraginta quinque milia*, co także wyrazić się może przez *distributiva*: *bina* *) *milia*, *quina*, *dena*, *quadragena*, *sena milia.* Tylko poeci wyrażaią tysiące przez mnożenie mówiąc zamiast *duo milia*, *bis mille*, *quattuor milia*, *quater mille.* Sto tysięcy oddaie się albo przez *centum milia*, albo *centena mi-*

*) Bo się *milia* uważa iako *nomen plurale*, ztąd: *bina*, *trina milia* iak się mówi *bina castra.* Patrz 135. *e.*

lia z przysłówkami liczbowemi np. *bis centum milia* v. *bis centena milia* i *ter centum milia* v. *ter centena milia* etc.

Milion i bilion nie da się inaczéy wyrazić iak przez mnożenie np. *decies centena (centum) milia*, często opuszczaiąc *centena milia*, zwłaszcza przy *Sestertium* (*H. S.*) *vicies* dwa miliony *centies* dziesięć milionów, *milies* sto milionów, *bis milies* dwieście milionów etc.

B. Co do deklinacyi.

132 * Trzy pierwsze *unus*, *duo*, *tres* deklinuią się; następuiące od *quattuor* aż do *centum* niedeklinuią się wcale; dopiero *ducenti*, *ae*, *a*; *trecenti*, etc. deklinuią się na wszystkie trzy rodzaie.

	Singularis.	*Pluralis.*
N.	*unus*, *a*, *um.*	*uni*, *unae*, *una*
G.	*unius.* — —	*unorum*, *unarum*, *unorum.*
D.	*uni* — —	*unis*, — —
A.	*unum*, *unam*, *unum.*	*unos*, *unas*, *una.*
V.	*une*, *una*, *unum.*	*uni*, *unae*, *una.*
A.	*uno*, *una*, *uno*,	*unis.*

Uwaga. Plur. uni, *unae*, *una* używa się tylko przy *pluralibus tantum* np. *unae nuptiae*, *una castra*, ieden obóz, *unae litterae*, ieden list. (Zob. 135. c.)

Unus stoi także w znaczeniu: ieden, iednaki, tenże sam, i wtenczas także stosuie się w liczbie do swego rzeczownika, iak każdy inny przymiotnik np. *Lacedaemonii septingentos jam annos unis moribus vivunt.*

* *Duo* i *tres* są naturalne *pluralia.*

N.	*duo*, *duae*, *duo*,	*tres* (m. f.) *tria* (n.)
G.	*duorum*, *duarum*, *duorum.*	*trium.*
D.	*duobus*, *duabus*, *duobus.*	*tribus.*
A.	*duos* i *duo*, *duas*, *duo.*	*tres* (m. f.) *tria* (n.)
A.	*duobus*, *duabus*, *duobus*,	*tribus.*

Uwaga. Podług *duo* idzie także *ambo*, *ae*, *o* obay, obie, także z podwóyną formą w *Accus. ambos* i *ambo* w *masc.*

Genit. duorum, *duarum* da się skrócić na *duum* osobliwie w połączeniu z wyrazem *milium* np. *duum milium.*

Uwaga 2. Dawnieysi pisarze używali bardziéy w *Accus. duo* niż *duos*; a w rodzaiu niiakim zamiast *duo* znayduie się przestarzała regularna forma: *dua corpora.*

W złożonych np. *duodeviginti* nie deklinuie się *duo*, lecz kiedy osobno stoi np. *duo et viginti*, *gen. duorum et viginti.* etc. odmienia się.

133 * *C. Mille* choć iest *subst. neutr.* w liczbie poiedyńczéy, atoli nie deklinuie się, dopiero w liczbie mnogiéy iest zupełnem rzeczowni-

kiem i deklinuie się regularnie *milia* (lepiéy niż *millia*) *milium*, *milibus*, *milia*, *milibus* i rządzi *genit.* np. *tria milia militum* nie *milites*; *duo milia captivorum*; chyba że iakie sto przymiotne przegradza np. *habuit tria milia trecentos milites.* W liczbie poiedyńczéy używa się *mille* nayczęściéy przymiotnie, (nie rządząc *genit.*) iako *indeclinabile adjectivum* np. *equites mille praemissi*; *da mihi basia mille*; *rem mille modis tentavit*; lecz ponieważ *mille* iest właściwie rzeczownik nieodmienny w liczbie poiedyńczéy, przeto położyć się także może zwłaszcza w *Nom.* i *Accus* z *genit.* np. *mille hominum versabatur*; *mille misit militum*, *mille nummum* a nayczęściéy *mille passuum.*

* Podobnie wszystkie inne *cardinalia* uważaią się iako przymiotne, nie tak iak w polskim, gdzie od pięciu zacząwszy iako rzeczowniki z *genit.* się kładą a zatém: pięć koni było, będzie *quinque equi erant*; *centum urbes captae* sto miast wziętych (patrz *Synt. Genit. partit.* o imionach liczbowych).

II. *Ordinalia.* 134

Ordinalia są wszystkie przymiotniki trzech zakończeń.

a. Co się tyczy liczenia uważać należy, że od 13 do 19 kładą się zwykle iednostki naprzód np. *tertius decimus* etc. lubo i *decimus tertius* i *decimus et tertius* równie iest dobrze (tylko nie *tertius et decimus*). Wyżéy nad 20 kładzie się zwyczaynie mnieysza liczba z *et* przed większą; albo też większa bez *et* przed mnieyszą np. *quartus et vicesimus* vel *vicesimus quartus.* Lubo i *quintus tricesimus* nie będzie błędnie.

Zamiast 21 (31. 41.) *primus et vicesimus* i t. d. znayduie się częściéy *unus et vicesimus.* *Femin. una et vicesima* albo wyrzucaiąc samogłoskę: *unetvicesima*, w *genit. unetvicesimae.* Zaś 22 (32. 42. etc.) zwykł się częściéy wyrażać przez *alter et vicesimus* albo *vicesimus et alter*, niż *secundus et vicesimus*, także niekiedy *duoetvicesimus*, *duoetricesimus* z nieodmiennem *duo.*

28, 38 etc. wyraża się, iak było wyżéy, przez *duodetricesimus*, *duodequadragesimus*, a zaś 29, 39, 99: *undetricesimus*, *undequadragesimus*, *undecentesimus*, nie odmieniaiąc *duo unus* (*un*).

b. Od porządkowych liczb (*ordinalia*) pochodzą przymiotniki na *anus* np. *primanus*, *secundanus*, *tertianus*, *vicesimanus* etc. które oznaczaią porządek klassy, do któréy co należy; osobliwie zaś u rzymskich pisarzy: legią (*legio*) żołnierzy, dla tego też w złożonym wyrazie pierwsza połowa iest *gen. femin.* np. *tertiadecimani*, *quartadecimani*, *tertia et vicesimani.* Żołnierze 13, 14, 23 legii.

III. *Distributiva.*

135 a) *Distributiva* podziałowe tylko *pluralia*, odpowiadają na pytanie po ilu? *quoteni?* i różnią się zupełnie w znaczeniu od pierwotnych np. *centenos nobis Imperiales dedit*, znaczy: dał nam (każdemu z osobna) po sto talarów; zaś *centum nobis dedit Imperiales* znaczy: dał nam (wszystkim razem) sto talarów. *Legavit Augustus praetorianis militibus singula milia nummum, cohortibus urbanis quingenos, legionariis trecenos nummos*, to iest każdemu tyle; przeciwnie *mille nummos* znaczyłoby, że tysiąc dla wszystkich razem. *Subito omnes (decemviri) prodiere cum duodenis fascibus*; gdyby *duodecim* stało, znaczyłoby, że wszyscy razem tylko mieli ich dwanaście. *Scipio et Hannibal cum singulis (binis, ternis, i t. d.) comitibus congressi sunt;* Scipio i Hannibal zeszli się, maiąc każdy po iednym (dwóch, trzech etc.) towarzyszu. *Senatus (agri Vejentani) septena jugera plebi divisit.* Senat rozdzielił po siedem morgów między pospólstwo, t. i. każdemu z pospólstwa; a zatem kiedy iest mowa o dzieleniu rzeczy pomiędzy kilku, lub też o powtarzaniu czynności, kładzie się *distributivum* np. *Nilus singulis annis ad sena dena cubita assurgere debet.*

Zaimek co w znaczeniu każdy położony z liczbą pierwotną tłómaczy się w łacinie przez *quisque* z *Cardinalną* liczbą np. *Quinto quoque anno Sicilia censetur*, co pięć lat odbywa się spis ludności Sycylii. *Tertio quoque, aut quarto quoque die*, co trzy lub co cztery dni.

Wyrażenie zaś czasu bez liczby np. co dzień, co miesiąc, co rok, tłómaczy się przez: *singulis (omnibus) horis, singulis (omnibus) diebus*, czyli *quotidie, singulis mensibus, annis, quotannis*, etc.

b) Kiedy mnożemy liczby przez siebie, to mnożnikiem przy podziałowych iest *Adverbium numerale* np. *bis bina efficiunt quattuor, ter terna ef. novem*; *non didicit, bis bina quot essent*, nie nauczył się ile dwa razy dwa. *Lunae curriculum conficitur integris quater septenis diebus*, xiężyca obieg odprawia się zupełnie w cztery razy siedmiu dniach.

c) Podziałowe używaią się zamiast kardynalnych przy *pluralibus tantum*, nadto i przy tych rzeczownikach w których liczba mnoga różne od liczby poiedyńczéy znaczenie przyymuie (zob. 104.) np. *aedes, castra, litterae*; przyczem to ieszcze wiedzieć należy, że w takim razie mówi się zwyczaynie: *uni* za *singuli* i *trini* za *terni*, gdy tym czasem *sin-*

guli, terni zatrzymuią swoie podziałowe znaczenie. Mówi się więc: *unae scalae*, nie *singulae*; *bina castra uno die cepit — trinae hodie nuptiae celebrantur — quotidie quinas aut senas litteras accipio*; bo *duo castra* znaczyłoby dwa zamki, *duae aedes* dwie świątynia, *duae litterae* dwie głoski; lecz do *liberi* się to nie stósuie, bo *liberi* nie ma poiedyńczego znaczenia, znaczy bowiem, dzieci nie dziecko, a zatem tu służą *Cardinalia: duo liberi, jus trium liberum* etc. Tylko poeci i *Pliniusz* starszy używaią *Distributiwów* w mieysce *Cardinaliów* i *Multiplicatiwów*.

d) Co się tyczy liczenia, to dłuższe formy: *ducenteni, trecenteni*, 136
quadringenteni, które *Priscian* przytacza, nie znayduią się w Autorach użyte. Zamiast: *viceni terni, viceni quaterni* etc. można także mówić *quaterni et viceni* etc. i odwrotnie: *quaterni viceni*.

Od tysiąca mówićby podług analogii wypadało: *milleni, bis milleni, ter milleni* etc. lecz ta forma nie była w używaniu; ale: *singula milia, bina milia* etc. np. *in singulis legionibus Romanis quina milia peditum, trecenti equites erant*; gdzie zamiast *singula milia* stoi niekiedy samo *milia*, kiedy znaczenie podziałowe iuż przez inny wyraz iest określone np. *dabitis milia talentum per duodecim annos*, to iest co rok po 1000 Talentów. *Singulis vestrum milia denarium dari jussi.*

Pod względem deklinacyi podziałowe skracaią w *genit. orum* na *um* np. *obsides annorum quinum quadragenum* (zob. Deklinacyą II. 55, 3.), tylko w *bini* i *singuli* ta kontrakcya nie ma mieysca.

e) Od *Distributiwów* formuią się *Adjectiva partiaria* na: *arius*, oznaczaiące wiele iednostek iednego gatunku w całości iest zawartych: *binarius, ternarius, denarius*, np. *nummus denarius* pieniądz 10 poiedyńczych (assów) wynoszący; *vicenarius, tricenarius, quadragenarius, octogenarius sc. senex* osiemdziesięcioletni starzec, *rosa centenaria* róża stulistna; *cohors quingenaria* z 500 ludzi złożona.

IV. *Numeralia multiplicativa.* 137

Są *Adjectiva* na: *ex gen. icis* lecz tylko następuiące znayduią się w Autorach użyte:

simplex, duplex, triplex, quadruplex, quincuplex, septemplex, decemplex, centuplex. np. *Verbum simplex* poiedyńczy wyraz (*non compositum*), *duplex litera* podwóyna głoska, to iest z dwóch złożona, *septemplex Nilus* na 7 odnóg

dzielący się Nil. Nowsi używaią także *undecimplex*, *duodecimplex*, *sedecimplex*, *vicecuplex*, *tricecuplex*, *quadragecuplex*, *quinquagecuplex*, *sexagecuplex*, *septuagecuplex*, *octogecuplex*, *nonagecuplex*. I sta: *ducentuplex*, *trecentuplex*, *quadringentuplex*, *quingentuplex*, *octingentuplex*, *millecuplex*.

Uwaga. Dzielenie liczb, wyraża się przez *pars*. I tak: połowa *dimidia pars*, iedna trzecia *tertia pars*, $\frac{1}{4}$ *quarta pars* etc. $\frac{2}{3}$ i $\frac{3}{4}$ wyrażaią się przez *duae partes* i *tres partes*; lecz np. $\frac{3}{7}$ iest *duae septimae* $\frac{3}{7}$ *tres septimae* i $\frac{1}{8}$ *octava pars* albo *dimidia quarta* to iest pół iednéy czwartéy.

138

V. *Numeralia proportionalia.*

Proportionalia, stósunkowe wyrażaią stósunek, ilokrotnie rzecz iaka iest większa niż inna, np. *fossa duplo major*, rów dwa razy głębszy. Ale tylko od niektórych liczb formuią się i to tylko zwyczaynie w rodzaiu niiakim. 1. *simplus*, *a*, *um*. 2. *duplus*. 3. *triplus*. 4. *quadruplus*. 5. *quinquiplus*. 6...7 *septuplus*. 8. *octuplus*. 9...10 *decuplus*. 100 *centuplus*. Podług téy analogii możnaby tworzyć: *ducentuplus* etc.

VI. *Adverbia Numeralia.*

139 *Adverbia Numeralia* stoią na pytanie *quotiens* lub *quoties?* któremu *demonstrativum*: *totiens* lub *toties* tyle razy i *Indefinitium aliquotiens* lub *aliquoties*, kilka razy odpowiada.

Co się tyczy liczenia powyższych *Adverbiów* liczbowych, nie można mówić *semel vicies*, *bis vicies*, boby to znaczyło: dwa razy dwadzieścia, t. i. 40. tylko *semel et vicies* etc.

2. Druga klassa przysłówków liczbowych ma podwóyne zakończenie *um* i *o* i formuie się od pierwotnych liczb iako:

primum vel *primo* po pierwsze,
secundum v. *secundo* po drugie,
tertium v. *tertio* potrzecie etc. etc.
decimum, *tertium decimum*, *duodevicesimum* etc.

Uwaga. Starożytni sami wahali się między zakończeniem *um* i *o*. Jednakże *um* ma pierwszeństwo; wyiąwszy: *secundum*, zamiast którego lepiéy iest powiedzieć *iterum* albo *secundo*. (*iterum consul*).

3. Do Imion liczbowych policzyć można przymiotniki, które pewien przeciąg czasu oznaczaią, z tego względu *Temporalia* zwane:

bimus, *trimus*, *quadrimus*, dwu-, trzy-, cztero-letni.
Vicenarius, *quadragenarius*, *centenarius*, dwudziestoletni etc. wyrażaiące wiek ludzki w latach. Patrz 136.

Zaś: *bimestris*, *trimestris*, *quadrimestris*, *quinquemestris*, *semestris* etc. albo: *biennis*, *triennis*, *quinquennis*, *sexennis*, *septennis*, *decennis*, wyrażają przeciąg czasu w miesiącach; dwumiesięczny i t. d.

Rzeczowniki pochodne od imion liczbowych są następuiące: złożone z *annus*:

biennium, *triennium*, *quadriennium*, *sexennium*, *septennium*, *decennium*; przeciąg czasu dwuletni, trzyletni i t. d.

z *dies biduum*, *triduum*, *quadriduum*; dwa dni i t. d.

z *viri duoviri*, *tresviri*, *quattuorviri*, *quinqueviri*, *sexviri*, *septemviri*, *decemviri*, *quindecimviri*: znaczy wybrane kommissye, złożone z dwóch, trzech, dziesięciu członków w celu załatwienia spraw.

Poiedyńczy z nich nazywa się *duumvir*, *triumvir* etc. zkąd powstał drugi mniéy używany, bo właściwie fałszywy *pluralis*: *duumviri*, *triumviri*.

Pronomina. Zaimki i *Adjectiva pronominalia* czyli Przymiotniki Zaimkowe.

1. *Pronomen* Zaimek iest to wyraz zastępuiący mieysce 140
imienia i służy do rozróżnienia Subjektów.

Są zaś Zaimki: albo rzeczowne, *Pronomina Substantiva*, które do uzupełnienia zdania, nie wymagaią innego wyrazu, stanowiąc iuż same sens zupełny, takiemi są: *ego* ia, *tu* ty, *sui* siebie, *quid* co?

Albo Przymiotne *Adjectiva*, które odnoszą się do rzeczownika i dla tego też maią troiakie zakończenie na wszystkie trzy rodzaie np. *is*, *ea*, *id*; lubo także i te rzeczownie, to iest bez rzeczownika, użyć się daią.

2. Oprócz tego ogółowego podziału, dzielą ieszcze Zaimki podług ich znaczenia na następuiące gatunki:

a) Pronomina personalia, Zaimki osobiste: *ego* ia, *tu* ty; to iest pierwszéy i drugiéy osoby; gdyż w grammatyce mówiąca osoba uważa się za pierwszą: ta zaś, do któréy mowę zwraca, iest drugą; każda inna osoba lub rzecz, o któréy się mówi, iest trzecią osobą.

Tu się także liczy Zaimek trzeciéy osoby z znaczeniem zwrotnem *pronomen reflexivum sui* siebie, np. *laudat se* chwali się, gdzie czynność subiektu zwraca się na tenże sam subiekt. (Patrz Słowo 4. Osoby.)

b) Pronomina demonstrativa, Zaimki wskazuiące:

hic, haec, hoc,
is, ea, id,
iste, ista, istud,
} ten, ta, to.

ille, illa, illud, ów, owa, owo.
ipse, ipsa, ipsum, sam, sama, samo.
īdem, eădem, ĭdem, tenże sam, a, o.

c) Pronomen relativum, Zaimek względny, odnoszący się zawsze do poprzedzaiącego imienia, lub do: *is, ea, id.* (Patrz *Syntaxis 7. d.*) Takim iest: *qui, quae, quod*, który, która, które; i złożony: *quicunque, quaecunque, quodcunque*, który-, a-, -ekolwiek i *quisquis m. f.* i *quidquid*, ktokolwiek, cokolwiek. (Ostatnie *Substant.*)

d) Interrogativa, Pytaiące są dwa: *quis, quid?* kto, co? rzeczownie; i *qui, quae, quod*; który, która, które; przymiotnie.

e) Indefinitiva Nieokreślone; są to złożone z *qui* i *quis*; np.

aliquis, aliqua, aliquid (rzeczow.) *aliquod* (przymiot.) ktoś; *quidam, quaedam, quiddam* — *quoddam* — pewień ktoś. (patrz V.)

f) Possessiva, dzierzawcze, uformowane od zaimkóm osobistych iako to: *meus, a, um*, móy, a, e; *tuus, a, um*, twóy, a, e; *noster, ra, rum*, nasz, a, e; *vester, ra, rum*, wasz, a, e; *suus, sua, um*, swóy, a, e i od zaimka względnego *cujus, a, um* czyy? Wszystkie te Zaimki są regularnemi *Adjectiv*wami trzech zakończeń. Tu także należą *Pronomina gentilia* znaczące pochodzenie: *nostras, ātis*, naszyniec (nasz ziomek); *vestras.*

waszyniec (wasz rodak), *cujas? ātis*, zkąd rodem? do iakiéy partyi należący? (*cujus, a, um, i cujas?* są oraz Zaimki pytaiące, *interrogativa*).

141 * *Uwaga* 1. W polskim są *pronomina*: siebie, sobie, się, iako też: swóy, swoia, swoie, iedynie zwrotnemi zaimkami, a zatem też nie mogą się odnosić do innego imienia, iak tylko do subiektu zdania; a ponieważ osoba Subiektu iest widoczna, przeto te zaimki używaią się we wszystkich trzech osobach np. (ia) wstrzymuię się, (ty) wstrzymuiesz się, (on) wstrzymuie się; (my) wstrzymyiemy się, (wy) wstrzymuiecie się, (oni) wstrzymuią się; podobnie: (ia) mam swego przyiaciela, (ty) masz swego p., (on) ma swego p., (my) mamy swego p. etc. zamiast: mam mego, masz twego etc.

W Łacinie rozróżniaią się osoby i w zaimku, ponieważ łacińskie: *sui, sibi, se* iest zaimkiem zwrotnym tylko trzeciéy osoby; a zatem będzie: *abstineo me, abstines te, abstinet se; abstinemus nos, abstinetis vos, abstinent se*; podobnie (*ego*) *habeo meum amicum*, (*tu*) *habes tuum amic.* (*ille*) *habet suum amic.* (*nos*) *habemus nostrum amic.* (*vos*) *habetis vestrum amic.* (*illi*) *habent suum amicum*.

a) Jeżeli zaimek zwrotny należy do subjektu w temże samem zdaniu zawartego, kładzie się *sui, sibi, se*, i *suus, a, um*; przeciwnie ieżeli się odnosi do innego rzeczownika, wykłada się przez *is, ea, id*; *ejus, eorum*, i w tym razie łacina zgadza się zupełnie z polszczyzną, np. *Cato se sua manu interemit. Themistocles domicilium Magnesiae sibi constituit. Deforme est, de se ipso praedicare, falsa praesertim. Ratio et oratio conciliat inter se homines. — Athenienses urbem suam aede Minervae ornavernnt, eorumque magnificentiam mirata est posteritas. Romani Corinthos vicerunt, eorumque ornamenta in suam urbem transportaverunt. Alexander cum ducibus suis*, ale *Alexander et duces ejus. Iphicrates vixit ad senectutem placatis in se suorum civium animis. Mulier te suum carnificem nominabat. Caesar mensem a suo nomine appellari passus est. Homerum Colophonii civem esse dicunt suum, Smyrnaei vero suum confirmant.*

Alcibiades cum esset projectus inhumatus, amica corpus ejus texit suo pallio. To samo rozumie się w zdaniach ogólnych, w których nie ma wyraźnego subjektu np. *Ridiculum est se ipsum laudare. Turpe est sibi nimis indulgere. Bellum est sua vitia nosse.*

b) Ale w łacinie ściągać się może zaimek *suus, a, um*, nie do subjectu, lecz do innego imienia *in casu obliquo* w temże samem zdaniu zawartego; lub też znaczy to samo co: własny; nayczęściéy w połączeniu z *quisque*. W polskiem będzie wtenczas iego nie swóy, bo się nie odnosi do subjektu albo iego własny np. *Cepi — cepisti — Cajus cepit — cepimus columbam in nido suo. Caesarem sua natura mitiorem facit. Hannibalem cives sui* (iego właśni) *ex urbe ejecerunt. Latrones consuli domi suae insidiati sunt. Carthaginienses Magonem cum classe sua copiisque in Hispaniam mittunt. Consules hostem in sua sede in Algido inveniunt. — Sua quemque fraus et suus terror maxime vexat, suum quemque scelus agitat.*

c) Potrzecie kładzie się zaimek zwrotny w zdaniach zależnych, kiedy się odnoszą do Subjektu zdania głównego, czyli rządzącego, ponieważ takowe zdania zależne, iakiemi są: *Accus. c. Infinit.*, pytania nie wprost, zdania połączone za pomocą spóyników, zwłaszcza *ut, ne, quo, quin*, tworzą z zdaniem głównem iednę całość. Mianowicie wtenczas gdy zdanie zależne (poboczne) wypływa z myśli głównego subiektu, to iest: zawiera iego mowę, myśl lub uczucie; dla tego też dla wyrażenia tego wewnętrznego związku, téy zawisłości zdań, kładzie się w łacinie *Conjunct.*

Ille putat hoc sibi nocere. Socrates multa vitia sibi insita, sed ratione a se dejecta dicebat. Sentit animus se vi sua, non aliena moveri. Arcesilaus instituit, ut ii, qui se audire vellent, non de se quaererent, sed ipsi dicerent, quid sentirent. Tyrannus petivit, ut se (tyrannum) in amicitia tertium adscriberent. Allobroges Umbrenum orabant, uti sui (nad niemi) *misereretur. Meus me oravit filius, ut tuam sororem poscerem uxorem sibi. Legati petierunt, ut sibi concilium totius Galliae indicere liceret. A Caesare invitor, in legationem illam sibi ut sim legatus; Rogatus sum a matre tua, ut venirem ad se.* (Bo tu prawdziwym *subject.* iest *Caesar, mater*). *Qui totos dies precantur, ut sui sibi liberi superstites sint, superstitiosi appellantur. Scipionem Hannibal eo ipso, quod*

adversus se (przeciw Han.) *dux potissimum lectus esset, praestantem virum credebat;* se bo zdanie *quod adversus se dux lectus esset*, iest z myśli Hannibala wyrzeczone, dla tego też w *Conj.* stoi; gdyby to pisarz sam był od siebie powiedział, byłoby: *quod adversus eum lectus erat. Gajus contemnebat divitias, quod se felicem reddere non possent*, znaczy: że Gajus to sam za przyczynę podawał. Gdyby to było uwagą piszącego, a zatem iako proste niezawisłe factum, byłoby: *quod eum felicem reddere non poterant* (patrz *Conjunctivus.*)

d) Gdy poprzedziły dwa imiona, powstaie często wątpliwość do którego *reflexivum* odnosić należy. Jeżeli więc wątpliwości téy nie ułatwia związek rzeczy, to należy położyć *ipse ipsorum* np. *Gajus rogavit Gnaeum, ut sibi consuleret;* może, się do Gaja i Gnaea odnosić. *Jugurtha legatos ad Consulem misit, qui ipsi liberisque vitam peterent. Nabarzanes et Bessus Artabazum orabant, ut causam ipsorum tueretur. Caesar milites suos incusavit, quod de sua virtute, aut de ipsius diligentia desperarent.* — Zaś: *Dionysius a filiabus ferrum removit, instituitque, ut candentibus iuglandium putaminibus barbam sibi et capillum adurerent. Jugurtha monet milites, ut sese suumque regnum ab avaritia Romanorum defendant*, pokazuie związek, że *sibi, sese* należy do głównego subjektu.

Rozumie się samo przez się, że w zdaniach zależnych, o których teraz była mowa, w polskim ięzyku używa się zwyczaynie zaimka: on, iego, mu etc. z przyczyny że w nich iest inny subjekt; ieżeli więc pozostaie się tenże sam subjekt, to i tu zaimek zwrotny może być użyty, iak w przykładzie: *qui totos dies precantur, ut sui sibi liberi incolumes sint, superstitiosi appellantur*, którzy po całych dniach modlą się (pragnąc) swoie dzieci sobie ocalić; bo tu iest tenże sam subiekt w obydwóch zdaniach; ale: aby ich dzieci były im ocalone; bo tu iest inny subjekt, to iest: dzieci.

Uwaga 2. Zaimki, podobnie iak inne wyrazy, są albo: 142

pierwotne, iako: *ego, tu, sui, hic, is, iste, ille, ipse, qui, quis*;

albo pochodne, *meus, tuus, suus, noster, vester* etc.;

albo złożone, powtarzaiąc tenże sam zaimek np. *quisquis*, lub też z dwóch różnych zaimków np. *isthic, illic*; albo nareszcie przez dodanie partykuł przyrostkowych na końcu, iakiemi są przyrostki: *me, te, pte, pse,*

ce, *cine*, *piam*, iako to: *egomet*, *tute*, *iste*, *meopte*, *ipse* (*ispse*), *hicce*. *hiccine*. Przy *quis qui* dodaią się: *dam*, *nam*, *piam*, *quo*, *cunque*, *vis*, *libet* i na początku *ec* (*en*, *ecce*) *ali* (*alius*) *num* np. *ecquis*, *aliquis*, *numquis* (patrz 148, 2.)

Dodaiąc do Zaimka, albo przysłówka *cunque* uogólnia się względne znaczenie i wykłada się przez -kolwiek, iak: *qualiscunque* iakikolwiek, *quotcunque* ilekolwiek, *ubicunque*, gdziekolwiek, *utcunqne* iakkolwiek, *quandocunque* kiedykolwiek np. *quemcunque librum legeris*, *ejus summam paucis verbis in commentaria referto*. *Utcunque se res habet*, *tua tamen culpa est*

Toż samo znaczenie powstaie z podwaiania np. *quotquot*, *qualisqualis* ilekolwiek, iakikolwiek i przy *adverb.* *ubiubi*, *utut*, *quoquo*; Przeto *quisquis* znaczy to samo, co *quicunque*, z tą tylko różnicą, że *quisquis* używa się rzeczownie: ktokolwiek, a *quicunque* przymiotnie: który kolwiek, a przynaymniéy w *neutr.*, albowiem *quidquid* znaczy: cokolwiek (*substant.*); w innych przypadkach pozwalaią sobie autorowie używać tego zaimka przymiotnie np. *quisquis erit vitae color* (*Hor.*); *quoquo modo*, *quoquo consilio fecit* (*Cic.*); patrz niżéy.

143 Deklinacya Zaimków.

I. Zaimki osobiste, *Personalia.*

Singularis.

N. *ĕgŏ*, ia.	*tū*, ty.	Nie ma.
G. *meī*, mnie.	*tuī*, ciebie.	*suī*, siebie.
D. *mĭhĭ*, mnie, mi.	*tibĭ*, tobie, ci.	*sibĭ*, sobie.
A. *mē*, mnie, mię.	*tē*, ciebie, cię.	*sē* (*sese*) siebie, się.
V. *ego*, o ia!	*tū*, o ty!	Nie ma.
A. *mē*, mną.	*tē*, tobą.	*sē* (*sese*), sobą.

Pluralis.

N. *nōs*, my.	*vōs*, wy.	Nie ma.
G. *nostrī*, nas.	*vestrī*, was.	*suī*, siebie.
nostrum, z nas.	*vestrum*, z was.	
D. *nōbīs*, nam.	*vōbīs*, wam.	*sibĭ*, sobie.
A. *nōs*, nas.	*vōs*, was.	*sē*, siebie, się.
V. *nōs*, o my!	*vōs*, o wy!	Nie ma.
A. *nōbīs*, nami.	*vōbīs*, wami.	*sē*, sobą.

Uwaga 1. Wszystkie przypadki tych trzech Zaimków, oprócz *genit. plur.* mogą przybierać przyrostek *met*, znaczący sam, dodaiąc ieszcze nayczęściéy *ipse* np. *egomet* ia sam, *mihimet*, *tibimet ipsi*, *temet ipsum*. Tylko *nomin. sing. tu* nie przyymuie, dla wzmocnienia znaczenia, *met*, lecz *tē*, (gdyż *tumet* byłoby dwuznacznie) np. *tute*; to dopiero może się wzmocnić przez *met* np. *tutemet* ty sam. Że Zaimki dzierzawcze także przybieraią przyrostek *met*, patrz niżéy.

W *Accusat.* i *Ablat. sing.* mogą te zaimki podwaiać syllaby *meme*, *tete*, *sese*; lecz tylko ostatnie nayczęściéy używane.

Uwaga. 2. Ściągniona forma *mi* za *mihi* (iak *nil* za *nihil*) używaną iest u poetów.

Jeżeli przyimek *cum* łączy się z *Ablat.* tych zaimków, to się kładzie po nich iako przyrostek np. *mecum* zemną, *tecum*, *secum*, *nobiscum*, *vobiscum*. To samo z zaimkiem *quo*, *qua*, *quibus*, lecz i *cum quo*, *cum quibus* iest także używane.

Uwaga 3. *Nostrum* i *vestrum* używaią się tylko, iako *genit. partitivi* w znaczeniu: znas, z was, np. *imperium summum Romae habebit, qui vestrum primus osculum matri tulerit.* Gdzieindziéy używa się zwykle *nostri*, *vestri*, np. *amor nostri* miłość ku nam, *desiderium vestri* pragnienie was, *memor nostri*; lubo i *vestrum* w tym razie użyte się znayduie np. *vestrum quoque non sum securus*, zwłaszcza w połączeniu z *omnium*.

Zaimek zwrotny *sui* nie może mieć z natury swoiéy *Nominat.* ponieważ się zawsze zwraca do subject. zdania, którym iest iakie imie albo inny zaimek stoiący w *Nominat.*

II. Zaimki wskazuiące. *Pronomina Demonstrativa.* 144

Singularis.	*Pluralis.*
N. i *V. Hīc, haec, hōc,* ten, ta, to.	*Hī, hae, haec,* ci, te.
G. hujus, tego, téy, tego.	*hōrum, hārum, hōrum,* tych.
D. huīc, temu, téy, temu.	*hīs,* tym.
A. hunc, hanc, hoc, tego, tę, to	*hōs, hās, haec,* tych, te.
A. hōc, hāc, hōc, tym, tą, tem.	*hīs,* tymi, temi.

Uwaga. Znaczenie tego Zaimka wskazuiącego wzmacnia się, dodaiąc przyrostek *ce*, np. *hicce*, *haecce*, *hocce* ten oto *gen. hujusce* etc. naypospolitsze w przypadkach na *s* zakończonych np. *hosce*, *hisce* (niekiedy także *is*, *iste* przybiera *ce* np. *iisce*, *istisce*.) Dodaiąc pytaynik *ne*, powstaią: *hiccine* (albo *hicine*) *haeccine*, *hoccine*, tenżeto, tażto, tożto? naypospolitsze w tych przypadkach, które się na c kończą.

Składaiąc *hic* z zaimkami *iste*, *ille* otrzymuiemy:

istic (*iste-hic*) tento, *istaec*, *istoc* zwyczayniéy *istuc*.
illic (*ille-hic*) owto *illaec*, *illoc* zwyczaynie *illuc*: lecz które maią tylko:

Accus. *istunc*, *istanc*, *istoc* i *istuc*
illunc, *illanc*, *illoc* i *illuc*,
i *Ablat.* *istoc*, *istac* *istoc*.
illoc, *illac*, *illoc* i *Neutra plur.* *istaec*, *illaec*.

to iest te przypadki, które się na c kończą, wyiąwszy *Dativ*.

Ztąd także powstały *adverbia*:

hic tu (gdzie ia iestem) *illic* tam (gdzie ty iesteś *illic* za *illice*) tam (gdzie on)
huc tu (dotąd) *istuc* *illuc* (*illudce*),
hinc ztąd *istinc* ztamtąd, *illinc* ztamtąd; iako też *nunc* i *tunc*.

145

Singularis.

*N. i V. *Ille*, *illă*, *illŭd*.	*ipsĕ*, *ipsă*, *ipsum*.	*ĭs*, *eă*, *ĭd*.
ów, owa, owo.	sam, sama, samo.	ten, ta, to.
G. *Illīŭs*.	*ipsĭus*.	*ējŭs*.
D. *Illī*.	*ipsī*.	*eī*.
A. *Illŭm*, *illăm*, *illŭd*.	*ipsum*, *-am*, *ipsum*.	*eŭm*, *eăm*, *ĭd*.
A. *Illō*, *illā*, *illō*.	*ipsō*, *ipsā*, *ipsō*.	*eō*, *eā*, *eō*.

Pluralis.

*N. i V. *Illī*, *illae*, *illă*.	*ipsī*, *ipsae*, *ipsă*.	*ĭi* (*eī*), *eae*, *eă*.
G. *Illōrum*, *illārum*, *illōrum*.	*ipsōrum*, *ipāsrum*, *ipsōrum*.	*eōrum*, *eārum*, *eōrum*.
D. *Illīs*.	*ipsīs*.	*iīs* (*eis*).
A. *Illōs*, *illās*, *illă*.	*ipsōs*, *ipsās*, *ipsă*.	*eōs*, *eās*, *eă*.
A. *Illīs*.	*ipsīs*.	*iīs* (*eis*).

* Podobnie iak *ille* odmieniay: *istĕ*, *istă*, *istŭd* ten, ta, to Dodaiąc zaś do *is* przysłowek *dem* powstaie przez skrócenie. *idem*, *eădem*, *ĭdem* ten sam, ta sama, to samo, odmieniaiące się podług *is*, *ea*, *id*, tylko że w *Accus. sing.* wymawia się i pisze:

eundem, *eandem* za *eumdem*, *eamdem* i w *genit. plur. eorundem* etc.; a w przypadkach maiących podwóyne *ii* np. *iidem*, *iisdem*, brzmiało u poetów tylko poiedyńcze *i*.

a) Przestarzałe regularne formy: *illi*, *illae*, *ipsae* za *illius*, *ipsius*; *illae*, *eae*, *istae* za *illi*, *ei*, *isti*; *ibus* za *iis*. *Ipsus* za *ipse* u *Plaut.* i *Terent.* nie iest rzadkie. Od pobocznéy starożytnéy formy *ollus* używa *Virg. dat. olli*, a *Cicero* w *Accus. olla*.

b) Łącząc wyraz *ecce*, oto, z powyższemi zaimkami, powstaią wyrazy w pospolitéy mowie często używane: *eccum*, *eccam*, *eccos*, *eccas*; *eccillum*, *eccillam* vel *ellum*, *ellam*, *illos*, *illas*; *eccistam*. Do *Ablat. ea* w połączeniu z *re* dodaie się przyrostek *pse* np. *reapse* w istocie.

c) Ponieważ w polskim ięzyku ieden tylko wyraz mamy dla wyłożenia *ipse* i *solus*, to iest s a m; przeto uważać należy, że *solus* znaczy: sam ieden tylko (wyłącznie) np. *solus fui*, *solus feci* sam ieden tylko byłem, zrobiłem, nikt więcéy; zaś *ipse feci* sam zrobiłem, a nie kto inny.

Przy *se ipse* stoi *ipse* w *Nomin.*, kiedy właśnie idzie o osobę działaiącą, np. o n s a m się wydał, a nie kto inny, będzie *se i p s e indicavit* (*subject.*); zaś *se ipsum indicavit*: siebie samego wydał, nie kogo innego, bo tu idzie o obiekt, kogo? Nayczęściéy stoi *ipse* w *Nomin.* ponieważ *Subj.* czyli działaiąca osoba iest w mowie nayważnieysza.

d) Co do z n a c z e n i a z a i m k ó w w s k a z u i ą c y c h uważać trzeba:

Hic ten ściąga się do przedmiotów obecnych n a y b l i ż s z y c h m ó w i ą c e g o i wtenczas ma odpowiadaiące sobie: *ille* ów, które oznacza o d l e g l e y s z e, dalsze rzeczy; lecz ponieważ mówiący sam iest sobie nayblizszy, przeto często: *hic homo* znaczy *ego* ia, i z téy przyczyny *hic* nazywa się zaimkiem pierwszéy osoby.

Iste ten ściąga się d o o s o b y, z k t ó r ą m ó w i ę i do wszystkiego, co do niéy należy; ztąd *iste liber*, *ista vestis*, *istud negotium* iest to samo co: twoia książka, twoia suknia, twóy interes. I dla tego *iste* nazywa się zaimkiem drugiéy osoby. W mowach sądowych oznacza przeciwnika; dla tego używa się często, gdy mówimy z pogardą.

Ille ów iest zaimkiem trzeciéy osoby, to iest ściąga się do tego, o kim mówię, *ille liber* owa książka, to iest ta, o któréy mowa; należy więc nayczęściéy

do oddalonego, powszechnie znanego, sławnego przedmiotu.

Taż sama różnica zachodzi między przysłówkami od tych zaimków uformowanemi: *hic, huc, hinc*; *istic, istuc, istinc*; *illic, illuc, illinc* a mianowicie w listach ściągają się *adverbia* od *hic* uformowane do mieysca piszącego, zaś od *iste* do mieysca odbieraiącego list. (Zob. *Adv.* 6.)

c) *Is* ten wskazuie naprzód szczególny iaki przedmiot, który przez następuiące *qui*, który bliżéy ma być określony; maią więc te dwa wyrazy wzaiemny związek (*correlativa*) np. *Is qui hoc fecit, accusatus est.* Nayczęściéy atoli opuszcza się *is*, osobliwie ieżeli obydwa zaimki w iednym stoią przypadku, lub gdy *is* nie ściąga się do pewnego poiedyńczego *individuum*, lecz ma ogólne znaczenie; np. *maximum ornamentum amicitiae tollit, qui ex ea tollit verecundiam*; albo też zdanie z *qui* poprzedza, a dopiero *is* następuie np. *Qui id, quod vitari non potest, metuit, is vivere animo quieto nullo modo potest.* — Ponieważ także innym sposobem można przedmiot bliżéy okryślić, nie koniecznie przez zdanie względne z *qui*, dla tego też *is* może stać bez wyraźnego *qui*, służąc tylko do połączenia z poprzedzaiącem, np. *Polemarchus est Murgentinus, vir bonus atque honestus. Is domum ad istum in jus eductus est*; dla tego też na początku mowy, gdzie się ieszcze nic bliżéy nieokryśliło, takowe *is* żadną miarą stać nie może; nie można więc powiedzieć *ea est mea sententia*, lecz: *haec est mea sententia.*

Idem tenże sam oznacza tożsamość; dla tego też nasze i oraz wyraża się przez *idem, idemque.*

Quidquid honestum est, idem et utile. Cicero orator erat idemque (*et idem*) *philosophus.*

Jak się polskie to, co wyraża patrz w Składni: Zgoda imienia z *Subj. D.* 3 *Uw.* 2.

146 * III. *Pronomen relativum.* Zaimek względny.

Singularis.	*Pluralis.*
N. Quī, quae, quŏd.	*Quī, quae, quae.*
który, która, które.	którzy, które.
G. cūjŭs.	*quōrum, quārum, quōrum.*
D. cui (*).	*quĭbŭs.*
A. quem, quam, quod.	*quōs, quās, quae.*
A. quō, quā, quō.	*quĭbŭs.*

*) Albo *cŭĭ* iako dwie syllaby krótkie, albo *cui* iako iedna długa.

Uwaga. W *Ablat. sing.* także *q u i*, nayczęściéy u *Cicerona*, osobliwie z przyimkiem *cum* t. i. *quicum* na wszystkie trzy rodzaie, zamiast *quocum*, *quacum* i *quibuscum* np. *Quid dulcius, quam habere, q u i c u m omnia audeas sic loqui, ut tecum.* (Patrz 143. *Uw.* 2.) Z resztą używa się ieszcze *qui* w znaczeniu: iak? iakim s p o s o b e m? (*quomodo*) np. *q u i fit* (iak się to dzieie) zkądto pochodzi, *q u i convenit?* iak się to zgadza? *q u i sciebas? q u i hoc probari potest cuiquam? q u i tibi id facere licuit?* — W *Dat.* i *Ablat.* znachodzimy niekiedy starożytną formę: *quis* vel *queis* (pisało się, ale się nie wymawiało) za zwyczayne *quibus*. Także *quojus*, *quoi* za *cujus*, *cui*.

* IV. *Pronomen interrogativum.* Zaimek pytaiący. 147

Jest w łacinie dwoiaki:

Quĭs, quĭd, kto? co? rzeczowny i

quī, quae, quŏd, który, która, które, przymiotny.

Odmieniaią się zupełnie tak iak *relativum*, wyiąwszy tylko te dwie formy *quis* i *quid*. Podobnież wzmocnione

Quisnam, quidnam? któż? cóż?

Quinam, quaenam, quodnam? któryż, któraż, któreż?

Uwaga. Dla tego *quis, quid?* nazywa się r z e c z o w n y, ponieważ się rzeczownie (sam bez rzeczownika) używa; zaś *qui, quae, quod?* przymiotny, ponieważ się tylko łącznie z rzeczownikiem (tak iak przymiotnik) kładzie, z którym się zgadzać powinien. Ta reguła tyczy się szczególnie *quid* i *quod*; albowiem pierwsze tylko rzeczownie stać może np. *quid f a c i n o r i s commisit* co za czyn popełnił, *q u i d c o n s i l i i cepisti* co za zamiar przedsięwziąłeś. Zaś *quod* (nie *quid*) *f a c i n u s commisit* iaki czyn popełnił? *quod consilium cepit*, iaki zamiar przedsięwziął? *quod carmen?* który wiersz (*quid carmen* powiedzieć żadną miarą nie można z rzeczownikiem). Podobnież i w męzkim *quis est?* kto iest? co za człowiek, (*gen. com.* oznacza obiedwie płcie) zaś *qui homo* iaki człowiek. Wiedzieć iednak trzeba, że nie tak ściśle Łacinik rozróżnia *quis* od *qui*, kładąc osobliwie w pytaniach ubocznych *quis* za *qui* i na odwrót *qui* za *quis*; lubo istotna między niemi zachodzi różnica, albowiem *quis?* pyta się o o s o b ę lub p r z e d m i o t kto? co? zaś *qui* pyta się bardziéy o iéy przymioty, a zatem zbliża się bardziéy do *qualis?* który? (iaki?) dla tego na pytanie *quis vir fuit* oczekuiemy w od-

powiedzi nazwiska męża (aby iednę osobę od drugich rozróżnić) albo zaimek: *hic ille*; lecz na pytanie *qui vir fuit*, oznaczenia iego przymiotów. Trzymać się więc należy podaney tu różnicy, chociaż się liczne znayduią mieysca w autorach odstępuiące od tego prawidła np. *quis color, quis locus, quis canis*, nayczęściey przed wyrazem zaczynaiącym się od samogłoski np. *quis esset tantus fructus, quis iste tantus casus.* — Przeciwnie *qui* przymiotne za *quis*, częścią dla harmonii, kiedy *s* następuie np. *qui sis considera*; *non possum oblivisci qui fuerim, non sentire qui sim*; częścią bez téy przyczyny np. *qui esset, ignorabas? video, qui habeat Etruriam.*

Ponieważ co w polskim może być zaimkiem względnym np. co usłyszysz, napisz mi; rozumie się samo przez się, że takowe co tylko przez *relat. quod* oddawać się może np. *quod audiveris mihi scribe. Quid* iako zaimek pytaiący, używa się tylko w pytaniach np. *scribe mihi, quid de Tullio audiveris*, coś słyszał?

Dla tego też tem bardziéy co użyte za którzy, nie inaczéy iak przez *qui* da się wyłożyć np. wszyscy co u ciebie byli, *omnes qui apud te fuerunt.*

Uwaga 2. Gdy tylko mowa iest o dwóch przedmiotach, wtenczas kładzie się *uter, utra, utrum* który z dwóch, nie *quis* lub *qui, quae, quod*? Podobnie rzecz się ma z *neuter* żaden z dwóch i *nullus* żaden (z wielu). Dla tego też przy *uter* stoi zwykle *Comparat.* np. *uter tibi magis placet*, który z dwóch ci się bardziéy podoba; zaś przy *quis Superlat. quis tibi maxime placet.* Któż ci się (z wielu) naybardziéy podoba

148 * V. *Pronomen Indefinitum.* Zaimek nieokreślny nieokryśla żadnego pewnego subiektu.

Naykrótsza forma iest *quis, quid* ktoś, coś, rzeczow. (*subst.*) i *qui, quae, quod, adject.* któryś, któraś, któreś. Odmienia się zupełnie iak powyższe: *qui, quae, quod*, tylko że ma — *fem. sing.* i *neutr. plur.* oprócz zwyczayney formy *quae*, drugą *qua*; lecz ponieważ ta naykrótsza forma w dawnieyszéy prozie tylko po spóynikach: *si, nisi, ne, num* i po *relativach*: *quo, quanto* i *quum* używana była, przeto ogólnieyszego znaczenia iest *pronomen indefinitum*: *ălĭquĭs (z alis, alius quis), aliquid*, ktoś, coś, *subst.* i *aliqui, aliquă, aliquod* któryś *Adject.* Z tych

forma *aliqui*, (choć się znayduie w kilku mieyscach u *Cicerona* np. *aliqui casus*, *terror aliqui*) iako przestarzała iuż się teraz nie używa, tylko samo *aliquis* rzeczownie i przymiotnie: ktoś i któryś. W *Neutr.* rozróżnia się rzeczowna i przymiotna forma; *femin. sing.* i *neutr. plur.* iest *aliquă* zaś *aliquae* iest *femin. plur.*

Uwaga. Powiedziało się że po spóynikach: *si*, *nisi*, *ne*, *num* i po *relat. quo*, *quanto* i *quum* kładzie się naykrótsza forma zaimku nieokreślnego czyli innemi słowy wyrzuca się *ali* z *aliquis* i pochodnich: *aliquo*, *aliquando*, *alicubi* np. *Consul videat, ne quid respublica detrimenti capiat*, niech C. uważa, aby rzecz pospolita szwanku nie poniosła. *Quaeritur, num quod officium aliud alio majus sit. Quo quis est doctior, eo humanior esse solet. Si quis dicat; ne quid accidat*; nawet gdy inny wyraz przegradza, np. *si aurum cui monstratum vellem — si quis quem imprudens occiderit — si cui quid ille promisisset.* (Patrz *Synt. ornat. pronom.*)

Z połączenia tych spóyników: *si*, *ne*, *num*, do których ieszcze pytaynik *en* (*ec*) przydać należy, z *indefinitum quis*, *qui* powstaią nowe wyrazy; *siquis* vel *siqui*, *numquis* vel *numqui* i *ecquis* vel *ecqui*, czy kto? bez różnicy w znaczeniu (rzeczownem i przymiotnem). *Femin. singul.* i *neutr. plural.* obok formy np. *si quae*, *ne quae*, *ecquae* iest i druga forma zwyczaynieysza: *siqua*, *nequa*, *numqua*, *ecqua*.

* 2. *Composita* oprócz powyższych z *qui* i *quis* są na- 149
stępuiące:

quilibet, *quaelibet*, *quodlibet* (*adj.*) *quidlibet* (*subst.*) } każdy, wszelki, który kolwiek.
quivis, *quaevis*, *quodvis* (*adj.*) *quidvis* (*subst.*) }
quisque, *quaeque*, *quodque* (*adj.*) *quidque* (*subst.*) }
quicunque, *quaecunquae* tylko *quodcunque* (*subst. i adject.*)
Quidam, *quaedam*, *quoddam* (*adj.*) *quiddam* (*subst*) pewien, ktoś.
quispiam, *quaepiam*, *quodpiam* (*adj.*) *quidpiam* (*subst.*) ktoś.
aliquispiam, *aliquapiam*, *aliquodpiam* v. *aliquidpiam*.
Unusquisque, *unaquaeque*, *unumquodque* vel *unumquidque*, każdy.
quisquam bez *femin.* *quidquam* (*quicquam*) ktoś, tylko rzeczownie.
quisquis bez *femin.* *quidquid* (*quicquid*) (*subst.*) kto bądź, każdy.

Z których *quisquam* i *quisquis* używaią się zwyczaynie rzeczownie, (*quisquis* niekiedy przymiotnie; patrz 142) i z tey przyczyny nie maią rodzaiu żeńskiego; w rodzaiu niiakim tylko *quidquam* i *quidquid*. —

Przeciwnie przymiotne *quicunque* tylko *quodcunque*. *Quisquam* (przybieraiące w przymiotnem znaczeniu *ullus*) wyraża przeczenie; *quispiam* i *aliquis* twierdzenie.

Quispiam nayczęściey rzeczownie, *aliquispiam* przymiotnie używane, *aliquis* łączy obadwa znaczenia.

* Wszystkie deklinnią się iak *qui* nie odmieniaiąc wcale przyrostków, tylko niektórzy zamieniaią w *Acc. sing.* i *Gen. plur. m* na *n* dla ułatwienia wymowy, to iest: *quendam, quandam; quorundam, quarundam. Unusquisque* odmienia obiedwie części.

N. unusquisque, unaquaeque, unumquodque i *unumquidque.*
G. uniuscuiusque. D. unicuique.
A. unumquemque, unamquamque, unumquodque i *unumquidque.*
A. unoquoque, unaquaque, unoquoque.

Quisquis ma tylko *Nom. quisquis, quidquid*; *Acc. quemquam, quidquid*; *Abl. quoquo. Plur. Nom. quiqui*; *Abl. quibusquibus.* Jednakże znayduiemy u *Cicerona: cuicui modi* iakożkolwiek bądź. *Quotusquisque* deklinuie obiedwie części.

150 VI. *Pronomina possessiva.* Zaimki dzierzawcze.

*) 1. Zaimki dzierzawcze *meus* moy, *tuus* twóy, *suus* swóy, *noster* nasz, *vester* wasz, deklinuią się tak iak *adject. us, a, um, er, a, um*; tylko *meus* w rodzaiu męzkim ma w *Vocat. mi* (patrz 55.) a u późnieyszych nawet i w żeńskim i w niiakim, zamiast *mea, meum.*

Do wyiątków należy *meus* za *mi*, np. *domine meus* u późnieyszych przez naśladowanie greczyzny, gdzie się często *Nom.* w mieysce *Vocat.* kładzie. Jeszcze rzadsze iest *mi* iako skrócenie z *mii*, *mei in plur.* np. *mi Spectatores. Plaut.*

Uw. Zaimki te są uformowane od osobistych (patrz 143.), dla tego też w *Ablat. sing.* a zwłaszcza do *sua*, *suo* przydaie się przyrostek *pte* znaczący własny np. *suapte manu* swoią własną ręką (*meopte tuopte ingenio* u *Plauta*, *nostrapte culpa*, *Terent.*) Do *suus* czepia się także przyrostek *met* w tem samem znaczeniu, przybieraiąc nadto *ipse* np. *intra suamet ipsum moenia compulere*, *Liv. Hannibal suamet ipse fraude captus abiit.*

2. Od *cujus, a, um*, czyy, ia, ie? znayduią się tylko oprócz tego *Nominativu* ieszcze *Accus. cujum, am, um* i w *Ablat. femin. cuja*; w liczbie mnogiey tylko *Nom. Accus. fem. cujae, cujas* i to iedynie u starożytnych prawniczych pisarzy.

3. — *Nostras* nasz, naszyniec (kraiowy rodak); *vestras* wasz, waszyniec to iest należący do waszego rodu, partyi; *cujas* czyy to iest: zkąd rodem? idą regularnie podług III. deklinacyi *gen. omnis*

w *Genit. nostrātis, vestratis, cujatis, Dat. nostrati, Acc. nostratem, nostras, Abl. nostrate* v. *nostrati.*

Plur. N. nostrates, nostratia, G. nostratium, D. nostratibus, Accus. nostrates, nostratia. Abl. nostratibus. Podobnie: *cujas*, np. *cujates estis?* zkąd iesteście? to iest podług analogii *gentiliów* np. *Arpinas* etc. które są skróceniem z *atis, ate*; dla tego też niektórzy przydaią drugą formę *cujatis* za *cujas.*

Adjectiva Pronominalia.

* Do przymiotników Zaimkowych liczą się niektóre 151 wyrazy poiedyńcze i złożone.

Na pytanie: kto? *alius, a, ud*, inny; *ullus* którykolwiek; *nullus* żaden (za *neullus*);

który z dwóch? *uter?* Na co się odpowiada: *alter* ieden z dwóch, *neuter* żaden z dwóch, *alterŭter* ieden albo drugi; *utervis uterlibet, utercunque* którykolwiek z dwóch.

Na pytanie: *qualis?* iaki? *talis* taki.

quantus iak wielki? *tantus* tak wielki (tylki) i *neutr. tantundem* tyleż.

quot (indecl.) ile? *tot* tyle *totidem* właśnie tyle, tyleż.

Odmieniaią się, iak się powiedziało wyżéy 114. podług deklinacyi II., z tym iednak wyiątkiem, że *uter neuter, alius, ullus nullus*; do których także *unus sōlus* i *tōtus* należą, maią w *Genit. ĭus Dat. ī solĭus, soli, solum, sole solo; alius alius, alii* etc. tylko *alter* ma w *Gen. alterĭus* krótkie *i*, *Dat. altĕri.* Inne przypadki regularnie podług II. Deklinacyi.

Co do znaczenia używa się *alter, a, um* drugi kiedy iest mowa o dwóch, zaś *alius, alia, aliud* inny, a, e, kiedy iest mowa o wielu. Jednakże mówiąc ogólnie używa Łacinik *alter* w znaczeniu inny np. *detrahere alteri sui commodi causa contra naturam est* uwłaczać drugiemu za (komu) innemu, ponieważ tu właściwie zachodzi tylko stosunek iednego względem drugiego. (O *utrique* patrz 114. *Uw.* 4.)

Dla ćwiczenia w Deklinacyach niech służą następuiące przykłady:

I. *barba longa*, broda długa.
ancilla pigra, leniwa służebnica.

II. *cervus timidus*, ieleń boiaźliwy.
nuntius laetus, wesoła nowina.
gladius nudus, goły miecz.
dolium plenum, pełna beczka.

I. i II. *poëta clarus*, sławny poeta.
nauta peritus, sławny żeglarz.
auriga ebrius, pijany woźnica.
alta cedrus, wysoki cedr.
opaca fagus, cieniisty buk.

III. i II. *pavo superbus*, paw pyszny.
flos jucundus, kwiat przyiemny
mercator avarus, kupiec skąpy.

III. i I. *arbor cava*, wydrążone drzewo.
radix amara, korzeń gorzki.
servitus dura, przykra niewola.

III. i II. *n. tempus matutinum*, czas ranny.
nomen clarum, sławne imie.
jus-jurandum, przysięga.
iter longum, droga długa.

IV. *gradus lentus*, wolny krok.
fructus maturus, owoc doyrzały.
currus longus, długi wóz.
manus longa, ręka długa.
porticus nova, nowy ganek.
domus spatiosa, obszerny dom.

V. *dies festus*, dzień uroczysty.
meridies aestuosus, skwarne południe.

patina plena, pełny półmisek.
fossa rotunda, głęboki dół.

puer ingratus, niewdzięczny chłopiec.
faber lignarius, cieśla.
ventus asper, wiatr ostry.
lignum durissimum, drzewo bardzo twarde.

perfuga miser, nędzny zbieg.
conviva satur, gość syty.
scriba piger, pisarz leniwy.
periodus longa, długi period.
Corinthus opulenta, bogaty Corynthus.
venter plenus, pełny brzuch.

dens albus, ząb biały.
mons asper, przykra góra.

pars exigua, mała część.
vulpes astuta, chytra liszka.
avis rara, rzadki ptak.

calcar aureum, ostroga złota.
altare festum, ołtarz uroczysty.
mare profundum, morze głębokie.
animal fessum, zwierze znużone.

lacus turbidus, iezioro burzliwe.
portus angustus, ciasny port.
arcus curvus, łuk krzywy.
veru acutum, rożen ostry.
tonitru subitum, nagły grzmot.
cornu aduncum, krzywy róg.

facies formosa, piękna twarz.
res publica, rzecz pospolita.

miles acer, dzielny żołnierz.
ordo equester, stan rycerski.
canis acūcer, pies ochoczy.
ventus lenis, wiatr łagodny.
puer docilis, poiętny chłopiec.
labor difficilis, praca trudna.
equus utilis, koń użyteczny.
sciūrus parvus, wiewiorka mała.
uva dulcis, iagoda słodka.
poculum capax, kubek obszerny.
fluvius celer, rzeka bystra.
avus similis, dziadek podobny.

aqua salūbris, woda zdrowa.
regio palustris, okolica bagnista.
urbs celēbris, sławne miasto.
arbor gracilis, drzewo wysmukłe.
ars utilis, sztuka użyteczna.
res facilis, rzecz łatwa.
bos utilior, wół użyteznieyszy.
talpa minor, kret mnieyszy.
sacchārum dulcius, cukier słodszy.
lagēna capacior, butelka obszernieysza.
ventus celerior, wiatr prędszy.
mater similior, matka podobnieysza.

iter pedestre, droga piesza.
proelium equestre, bitwa konna.
arōma acre, zapach ostry.
bellum civile, woyna domowa.
facinus turpe, czyn szpetny.
animal crudele, zwierz okrutny.
ovis utilissima, owca nayużytecznieysza
mus minimus, mysz naymnieysza.
mel dulcissimum, miód naysłodszy.
dolium capacissimum, beczka nayobszernieysza.
lux celerrima, światło nayprędsze.
filia similima, córka naypodobnieysza.

puer mendax, chłopiec kłamliwy; *discipulus diligens* uczeń pilny.
canis edax, pies żarłoczny; *victor clemens* zwycięzca łagodny.
agricŏla locŭples rolnik bogaty; *vir sapiens* mąż mądry.
ancilla loquax służebnica gadatliwa; *rex dives* król bogaty.
tempus praesens czas teraźnieyszy; *bellum ingens* woyna niezmierna.
puer pauper chłopiec ubogi; *juvenis puber* młodzieniec dorosły.
ego vester poeta celeber, ia wasz poeta sławny.
tu noster miles acer, ty nasz dzielny żołnierz.
hic tuus equus celer, ten twóy szybki koń.
Illa altera mea fidelis serva, owa druga moia wierna niewolnica.
Illud tuum aliud nuptiale carmen, ów twóy inny wiersz weselny.
Is unus meus benignus immortalis et clemens Deus, ten ieden móy dobrotliwy nieśmiertelny i łaskawy Bóg.
Ista vestra utilis vetus securis, ta wasza użyteczna stara siekiera.
Quidam primus cicur ingens bos, pewien pierwszy swoyski niezmierny wół.
Quae arbor vetus gracilis tenera opaca, które drzewo stare, wysmukłe, delikatne, cieniste.
Utrăque clavis aurea inutilis, ieden i drugi klucz złoty nieużyteczny.

Unusquisque alius alacer miles immĕmor periculi, każdy inny ochoczy żołnierz niepamiętny niebezpieczeństwa.
Hic solus fructus silvester maturus, ten sam owoc leśny doyrzały.
Quaevis alia domus spatiosa salubris, każdy inny dom obszerny zdrowy.
Nullus alius vester poëta celebrior, żaden inny wasz poeta sławnieyszy.
Quicunque sanus sensus acer, każdy zdrowy zmysł ostry.
Duo milia trecenti vulnerati milites, dwa tysiące trzy sta rannych żołnierzy.
Trinae hodie acceptae literae, trzy dzisiay odebrane listy.
Bina castra constituta, dwa założone obozy.

Słowo. *Verbum.*

152 **A.* 1. Słowo iest to wyraz oznaczaiący czynność albo stan iakiéy osoby lub rzeczy, która się subiektem nazywa i tworzy dopiero sąd czyli zdanie np. pasterz bije, brat siedzi; *pastor percütit, frater sedet.*

Uwaga. Nayprostszem słowem, które we wszystkich innych słowach iest zawarte, iest *Verbum substantivum*, albo *indefinitum esse* być, albowiem nayogólnieyszy stan rzeczy, to iest byt wyraża. Inne wszystkie słowa mieszczą w sobie toż samo wyobrażenie bytu, ale i oraz przymiotu, który ten byt bliżéy okryśla i dla tego nazywaią się *Verba adjectiva* albo *definitiva* i ztąd daią się rozebrać na *adjectivum* i *verbum sum* np. *dormio = dormiens sum*, *scribo = scribens sum*.

* 2. Czynność ta działaiącego subiektu albo przechodzi czyli spływa na inną iaką osobę lub rzecz, która się Przedmiotem *(Objectum)* nazywa i w *Accusativie* stoi, a wtenczas słowo wyrażaiące takową czynność, iest słowem przechodnem czyli czynnem *(verbum transitivum* vel *activum)* np. pasterz bije psa, *pastor percutit canem.*

Albo też czynność ta subiektu pozostaie się w subiekcie, (to iest: słowo wyraża tylko stan i położenie subiektu), nie przechodząc wcale na inną osobę lub rzecz, a słowo takowe nazywa się: nieprzechodnem albo niiakiem *(intransitivum* vel *neutrum)*

np. brat siedzi, *frater sedet;* chłopiec skacze, *puer saltat;* starzec umiera, *senex moritur.*

3. Każde słowo przechodne zakończone na *o* czyli 153
Vox activa, słowo czynne w ściśłem znaczeniu, ma odpowiadaiącą bierną formę na *or*, *Vox passiva.* Czynne słowo iest wtenczas, kiedy subiekt działanie na kogoś innego wywiera np. *ego laudo puerum*, ia chwalę chłopca; *pastor percutit canem*, pasterz bije psa. Bierne zaś iest wtenczas, kiedy subiekt zewnętrznie od kogoś działania doznaie, czyli działanie od kogoś odbiera, np. ia iestem chwalony, bity od kogo, *laudor, percutior ab aliquo; puer laudatur*, chłopiec iest chwalony.

Verba neutra słowa niiakie (to iest: ani czynne, ani bierne) w ściśleyszem znaczeniu, nazywaią się te słowa nieprzechodne *intransitiva*, które się odmieniaią podług formy czynnéy np. *jaceo* leżę, *salto* skaczę, koniuguią się iak czynne.

* *Uwaga* 1. Dwoiakim sposobem poznaie się słowo przechodne *transitivum:* Nayprzód, ponieważ słowo takowe nie wyraża zupełnéy myśli, przeto można się przy niem pytać: kogo, co? np. pasterz bije kogo? psa, to iest: myśl niezupełna uzupełnia się dopiero dodaniem obiektu czyli *Accusativu*, zkąd też to słowa przechodne *Accusat.* rządzą. Gdy przeciwnie każde słowo nieprzechodne *intransitivum* iuż zupełną czyli skończoną myśl wyraża np. oyciec siedzi; tu iuż nie można się pytać kogo co? a zatem też takie słowa nie maią obiektu czyli nie rządzą *Accusativem.*

Powtóre. Od słowa przechodnego czynnego, da się utworzyć forma bierna np. bię, chwalę, *percutio, laudo*, mogę powiedzieć iestem bity, chwalony od kogo: *percutior, laudor*; gdy przeciwnie od siedzę, chodzę, nie da się utworzyć forma bierna, gdyż nie można mówić: iestem siedziany, chodzony i t. d. dla tego też *Verba intransitiva* nieprzechodne biernego znaczenia przybierać nie mogą.

Uwaga 2. Nie zawsze iednak słowo przechodne *transitivum* ma przy sobie obiekt czyli czwarty przypadek; mogą albowiem słowa przechodne kłaść się bez obiektu i wtenczas przybieraią znaczenie nieprzechodne np. brat pisze, *fra-*

ter scribit; i brat pisze list, *frater scribit epistolam*, *edit* ie, *amat* kocha, położone bez obiektu zamiast *coenat* biesiaduie, *est in amore* iest w miłości. Jednakże dla nas będą one w ogóle zawsze *transitiva*, bo się przy nich pytać można kogo? co? Zresztą różnica ta słow przechodnich i nieprzechodnich wyrażona iest w formacyi osobnych słów:

jacĕre, rzucać co? kogo?	*jacēre*, leżeć.
pendĕre, wieszać kogo? co?	*pendēre*, wisieć.
albare, bielić,	*albēre*, bieleć, bielić się.
fugare, rozproszyć.	*fugĕre*, uciekać.
sedare, uskromić.	*sedēre*, siedzieć.
placare, błagać.	*placēre*, podobać się.

Podobnie słowa, *assuesco*, *consuesco* przyzwyczaiać się, przyięły nieiakie znaczenie; dla tego uformowano odpowiadaiące im *transitiva assuefacio*, *consuefacio*. Również do *calēre*, *patēre*, *stupēre* służą *calefacere*, *patefacere*, *stupefacere*. (Patrz 154. *Uw.* 1.)

Uwaga 3. Jak słowa przechodne kładą się niekiedy bezwzględnie, to iest bez *Accusat.*; tak na odwrót słowa nieprzechodne *intransitiva*, przeciw swoiéy naturze, przybieraią niekiedy obiekt czyli *Accusat.*; lecz wtenczas albo całkiem iuż przybrały znaczenie *transitivów* i formuią nawet *passivum* np. *eo* idę, *transeo* przechodzę, *flumen transitur*, rzeka się przechodzi; albo też tylko formuią 3cią osobę *passivi* iako *impersonalia* bez wyraźnego subiektu np. *itur* idzie się, *ibitur* póydzie się, *eatur*, niech się idzie, *ventum est* przyszło się, *statur* stoi się, *vivitur* żyie się *favetur tibi* sprzyiaią ci. Jednakże stoi niekiedy i wyraźny subiekt, ale tylko z *praep. ab* np. *Romam frequenter migratum est a parentibus raptarum*, za *parentes migraverunt*. *Ejus orationi vehementer ab omnibus reclamatum est*, za *omnes reclamaverunt*.

154 *4. Niekiedy działanie subiektu, zwrócić się może na niego samego, to iest Subiekt może być oraz i przedmiotem czynność odbieraiącym. Słowo wyrażaiące takową czynność nazywa się: *reflexīvum*, zwrotne np. poruszam się, poruszasz się, porusza się; w łacinie dodaie się *me*, *te*, *se*, *nos*, *vos*, *se* np *moveo me*, *moves te*, *movet se*, *movemus nos*, *movetis vos*, *movent se*. Lecz tylko wtenczas tak się zwykli Łacinicy wyrażać, kiedy subiekt, na który ta czynność

spływa iest też istotnie sprawcą téy czynności iak np. *veho me trans flumen* przewożę się przez rzekę, kiedy ia iestem sam przewożącym, to iest kiedy sam prowadzę łódź, na któréy płynę. W przeciwnym zaś razie zamiast słowa zwrotnego używa się w łacinie słowo bierne: *) *vehor trans flumen, lavor* myię się (nie koniecznie ia sam) podobnie: *crutior angor* dręczę się, *delector* cieszę się, *fallor* mylę się, *exerceor* ćwiczę się, za iestem dręczony; ma tu bowiem Łacinik to na baczności, że subjekt odbiera czynność bez względu na to, że ona od niego samego wyszła. (Patrz 155. *Uw.* 1.)

Uwaga Kiedy się zaimek (obiekt) przy słowie zwrotnem opuszcza, wtenczas i słowo zwrotne, podobnie iak przechodne, zamienia się na *intransitivum* np. *abstineo manus* (*ab aliqua re*) wstrzymuię ręce od czego, iest słowem przechodnem, *abstineo me* wstrzymuię się, iest słowo zwrotne. Zaś *abstineo* bez obiektu (*aliqua re*) wstrzymuię się od czego, iest słowo niiakie; a zatem ma wszystkie trzy konstrukcye. Podobnież *augeo me* powiększam się, *augeo* rosnę, *lavo me* myię się, *lavo* kąpię się etc.

Takiemi słowami są następuiące znaczące zmieniać się: *vertere, convertere, mutare, flectere, inclinare*, tak iż powiedzieć można: *inclino rem, sol se inclinat* i nieprzechodnie *acies inclinat* łamią się szyki, *animus inclinat ad pacem. Verto rem*; *verto me* ale i *ira in rabiem vertit* (obrócił się); *mores populi Romani magnopere mutaverunt*, bardzo się zmieniły. Prócz tego ieszcze następuiące słowa używaią się w przechodnem i nieprzechodnem znaczeniu: *aequare* zrównać (co) i wyrównać, *abolere* znosić, i ginąć, *decoquere* wywarzyć, ubywać, *incipere* zaczynać (się), *continuare* daléy ciągnąć, nieustawać, *insinuare* włożyć w zanadrze, wkręcić się, *laxare remittere* zwolnić i zwolnieć, *movere* poruszać i poruszać się, *praecipitare* (to co *ruere*)

*) Polak ma prawdziwe słowa zwrotne np. pocę się, śmieię się, które z obiektem iako *transitiva* wcale użyć się nie daią; te tłómaczą się w łacinie albo przez słowa niiakie np. *rideo* albo przez bierne np. *delector*, albo *deponentia laetor* cieszę się.

rzucić kogo, się, *rumpere* łamać, łamać się, *tardare* opóźnić, ociągać się, *trajicere* przerzucić, przeprawić i przeprawić się, *turbare* burzyć (co) się, *vibrare* chwiać, wstrząsać, lśnić się. — *Composita: de — divertere* i *revertere* używaią się tylko zwrotnie, także iako *deponentia*. (Patrz *perfecta*.)

Uwaga 2. Kiedy dwie osoby lub rzeczy wzaiemnie na się działaią i działanie wzaiemnie od siebie odbieraią, to słowo wyrażaiące takową czynność nazwaćby można *reciprocum* (zobopólnem) np. napominamy się, to iest: ia iego, a on mnie. To w łacinie wyraża się przez *nos, vos, se* z przyimkiem *inter* np. *monemus inter nos*, napominamy się wzaiemnie; *timent inter se* boią się ieden drugiego (wzaiemnie). *Haec inter se repugnant* to się sprzeciwia iedno drugiemu. *Ciceronis pueri inter se amant*; (*se amant* znaczyłoby kochaią siebie samych; zaś *invicem* znaczy naprzemian np. *rursus invicem anno post in armis sunt*, *illi domi remanent*; *defatigatis invicem integri succedunt*; lubo nie wszyscy téy różnicy przestrzegaią używaiąc *invicem* w znaczeniu ieden drugiego. *Ut invicem ardentius diligamus. Plin. invicem odisse. Suet.*

155 *5. Jest to osobliwością języka łacińskiego, że ma słowa które maią zakończenie bierne lecz znaczenia biernego mieć nie mogą, tylko przechodne lub nieprzechodne, to iest czynne lub niiakie. Takie słowa nazywaią się *Deponentia*, np. *consŏlor* pocieszam, *imĭtor* naśladuię, *proficiscor* iadę. Są więc *deponentia* dwoiakie: *transitiva* przechodne; które atoli *passivum* mieć nie mogą np. *hortor* napominam; nie można tem słowem wyrazić: napominany iestem (*hortor*), lecz szukać w takim razie trzeba innego łacińskiego słowa, któreby miało zakończenie czynne np. *moneo* i od tego dopiero uformować *passivum moneor* napominany iestem. I tem to właśnie różnią się słowa *deponentia* od *Activów*, że się odmieniaią podług biernéy formy, a biernego znaczenia przybrać nie mogą.

Powtóre. *Deponentia intransitiva*, słowa *deponentia* nieprzechodne, które tem tylko różnią się od właściwych *neutrów* czyli niiakich, że maią formę bierną, np. *proficiscor* iadę.

Uwaga 1. Dla tego się zaś te słowa *deponentia* (składaiące) nazywaią, że początkowo były w saméy rzeczy *passiva*, albo raczéy zwrotne które się przez formę bierną wyrażać zwykły (patrz 154.); późniéy atoli biernego znaczenia się pozbyły; tak np. *gravor* ociągam się pochodzi od *gravo* obciążam, *pass. gravor* iestem obciążany, ciężki do iakiéy rzeczy, ztąd ociągam się, *glorior* szczycę się. Wiele więc słów zwrotnych biernego zakończenia zamieniło się na *deponentia* np. *laetor* cieszę się od przestarzałego *laeto aliquem* cieszę kogo; *verso me* kręcę się, *versor* znayduię się; *somnio* marzę, *somnior* śni mi się; *vescor* żywię się, iem.

Ztąd pochodzi że niektóre *deponentia* zwłaszcza w *particip. perf.* biernie używać się mogą np. *depopulor* pustoszę, *part. perf. depopulatus* spustoszywszy, ten który spustoszył (czynnie); może także znaczyć: spustoszony od kogo (biernie). Podobnie *criminor* obwiniam kogo i ia iestem obwiniany od kogo; *aspernor* gardzę i iestem gardzony. Niektóre z nich prócz biernéy formy i czynną na o zachowały. (Patrz *deponent. perf.*)

B. 6. Słowa zbaczaiące od powyższych ogólnych zasad są: 156

a) Semideponentia, także nazwane *Neutro-passiva*, to iest: słowa niiakie, albo nieprzechodne, maiące w *perfectum* i innych czasach od *perfectum* uformowanych formę bierną; takiemi są:

audeo, ausus sum, audēre, śmiem;
gaudeo, gavisus sum, gaudēre, cieszę się;
soleo, solitus sum, solēre, zwykłem;
fido, fisus sum, fidēre, ufam.

b) Tu także liczą słowa czynne lub niiakie, które formuią wprawdzie regularnie *perfecta* podług formy czynnéy, lecz maią *part. perf. passivi* podobnie iak *deponentia* w znaczeniu czynnem:

coeno perf. coenavi; coenatus, który wieczerzał;
poto piię, *potavi; potus* który pił, napiwszy się;
prandeo obiaduię, *prandi; pransus* który obiadował;
juro przysięgam, *juravi; juratus*, ten który przysiągł, przysiągłszy,

dla tego mogłyby dwoiakim sposobem *perfectum* formować.

Toż samo rozumie się o niektórych słowach niiakich, które iako takowe, nie powinny właściwie formować *participium perf. passivi*, iednakże znachodzimy: *conspiratus*, *coalitus* i często *adultus obsoletus* dorosły przestarzały.

c) *Neutralia passiva.* Są to słowa niiakie odmieniaiące się regularnie podług formy czynnéy; ale maiące znaczenie bierne. Takiemi są: *Vapŭlo* iestem bity (nie zaś ia biię); *veneo* sprzedaią mnie, idę na sprzedaż (nie zas sprzedaię); *fio* staię się, *perf. factus sum.* Te trzy słowa uważać można iako bierne należące do czynnych: *verbero* biię, *vendo* przedaię, *facio* robię.

Osoby i Liczby; Tryby; Czynności i Czasy; Koniugacya.

W słowie zasługuią na uwagę:

157 I. Osoby *Personae* i Liczby *Numeri.* Osób iest trzy; pierwsza w liczbie poiedyńczéy *(singularis)* ia który mówię; druga ty do którego mówię; trzecia on, ona, ono, to iest każda inna osoba lub rzecz wyłączaiąc tylko mnie i ciebie. Podobnie w liczbie mnogiéy *(pluralis)* my, wy, oni. *Ego, tu, ille, a, ud; nos, vos, illi, ae, a.*

Liczby, podobnie iak w rzeczowniku dwie: liczba poiedyńcza *singularis*, kiedy iest mowa o iednym; liczba mnoga *pluralis*, kiedy mowa o więcéy osobach lub rzeczach. Słowo odmieniaiące się przez wszystkie osoby w liczbie poiedyńczéy i mnogiéy, nazywa się osobiste *personale*, bo się zawsze do osoby lub rzeczy odnosi.

Uwaga. Forma trzeciéy osoby *sing.* używa się niekiedy nieosobiście, to iest nie odnosi się do żadnéy osoby, ponieważ ta albo nie iest znaioma, albo wyrazić iéy niechcemy, np. *tonat*, grzmi, *pluit* pada, *decet* przystoi, takowe słowo nazywa się nieosobiste *impersonale.*

Uwaga. W łacinie tak iak w polszczyznie nie kładą się koniecznie wyraźne zaimki dla oznaczenia osób, ponieważ zakończenia słowa iuż ie dostatecznie rozróżniaią np. *amo* kocham (ia), *amamus* kochamy (my); *amas* kochasz (ty), *amatis* kochacie (wy); *amat* kocha (on), *amant* kochaią (oni); dla tego w tenczas tylko dopiero wyraźnie stać muszą zaimki, kiedy na nich iest przycisk, to iest kiedy iedna osoba stawia się naprzeciw drugiéy np. *ego scribo, tu legis.*

*II. Tryb. *Modus.* Jest to pewny sposób wyrażania 158
czynności subiektu. Jest ich zaś cztery:

A. Indicatīvus. Tryb oznaymuiący wyraża po prostu (oznaymia) czynność istotną od niczego nie zawisłą np. *mater amat, amavit, amabit* matka kocha etc.

Conjunctīvus. Tryb łączący stoi, kiedy zdanie od drugiego zawisło, albo kiedy iest tylko myślą, życzeniem, warunkiem mówiącego np. chcę, aby przyszedł, *opto ut veniat; utinam sis felix,* obyś był szczęśliwy.

Imperatīvus. Tryb rozkazuiący, kiedy rozkazuiemy, aby się co stało np. pisz *scribe.*

Ma *Imperat.* dwie formy, to iest: gdy się czynność zaraz teraz ma odbyć, nazywa się *Imperativus praesentis*; gdy zaś dopiero w przyszłości *Imperativus futuri.* Obydwa nie mogą mieć pierwszéy osoby. *Imperat. praes.* ma tylko drugą osobę w liczbie poiedyńczéy i drugą w liczbie mnogiéy. *Imper. fut.* ma obok drugiéy także i trzecią, ale iednakowego zakończenia, to iest: na *to* w *activ.*, w *pass.* na *tor.*

Uwaga. Słowo w tych trzech trybach położone, nazywa się: *verbum finitum* słowem okolicznem, ponieważ tworzy sąd, to iest przypisuie czynność iakiéy osobie (subiektowi).

**B. Infinitīvus.* Tryb Bezokoliczny nie wyraża 159
ani osoby ani czasu, tylko czynność dokonaną lub niedokonaną np. pisać *scribere*, napisać *scripsisse.*

Infinitivus robi nieiako przeyście do rzeczownika, gdyż mianuie tylko sąd, ale go istotnie nie czyni*) iak słowo okoliczne; ponie-

*) Rzeczowniki mianuią rzeczy, przymiotniki mianuią ich własności; dla tego nazywaią się *nomina* imiona; słowo daie dopiero

nieważ nie przypisuie czynności subiektowi. Nie iest więc *Infin.* zupełnem słowem, bo nie tworzy sądu, ale nie iest także i zupełnem imieniem, bo nie mianuie rzeczy, lecz czynność. Jednakże często używa się rzeczownie np. *decorum est pro patria mori*, umrzeć (śmierć) za oyczyznę iest zaszczytna; gdy atoli nie przyymuie deklinacyi, przybiera dla wyrażenia rozmaitych względów następuiące formy:

160 *a) *Gerundium* iest co do formy *part. fut. passivi neutrius gen.* co do znaczenia uzupełnia *in casibus obliquis infinitivus praes. act.* rzeczownie wzięty, a tem samem zastępuie mieysce rzeczownika słownego (*Substantivum verbale*) to iest takiego, który od słowa iest uformowany (np. od pisać—pisanie.) I tak: *genit. ars scribendi*, sztuka pisania; *dat. utilis scribendo* użyteczny do pisania; *acc. inter scribendum* wśród pisania; *abl. scribendo*, pisaniem, pisząc. — W *nominat.* ze słowem *esse* znaczy konieczność, iż coś dziać się powinno, np. *scribendum est*, trzeba pisać. Osoba która coś czynić powinna, stoi w *dat.* np. *scribendum est mihi* powinienem, trzeba mi pisać; *scribendum mihi erat* trzeba mi było pisać; *scribendum mihi erit* będę musiał pisać.

161 *b) *Participium.* Imiesłów stanowi przeyście do przymiotnika, wyrażaiąc przymiot, ale oraz i czas i ztąd też pochodzi iego nazwisko, gdyż iest częścią imie, częścią słowo (ma udział w obydwóch) czyli est to słowo w formie przymiotnika.

Następuiące są *Participia:*

1) *Participium praesentis.* Imiesłów czasu teraznieyszego wystawia osobę lub rzecz działaiącą np. *amans* kochaiący kogo.

---

sąd o nich, to iest oświadcza, iakim sposobem własność iaką z rzeczownikiem łączymy. Kiedy powiem: drzewo zielone, obudzam tylko dwa niczem niespoione wyobrażenia, to iest: drzewa i zieloności; dopiero wyraz iest przypisuie zieloność drzewu, to iest oznaymia połączenie i dla tego nazywa się κατ' ἐξοχήν, *verbum*, słowo.

2) *Participium futuri (activi)* wyraża zamiar czynności, która ma dopiero nastąpić np. *amaturus, a, um,* maiący, chcący, a, e (dopiero na przyszłość) kochać.

Obydway te Imiesłowy należą do słowa czynnego, *Forma activa.*

3) Zaś *Participium Perfecti (Passivi)* wyraża czynność iuż ukończoną od kogo np. *amatus, a, um* ukochany, a, e; *scriptus, a, um* napisany, a, e.

4) *Participium futuri (passivi)* wyraża konieczność czynności, to iest czynność bierną, która się stać powinna, któréy dokonać trzeba; czasem tylko czynność, która się dzieie: *amandus* maiący być kochany, który powinien (ma) być kochany (od kogo).

Obydwa te *participia* należą do słowa biernego. *Forma passiva.*

* *Uwaga* 1. Słowo *Depōnens (transitivum)* ma samo cztery *participia*; przy których to uważać należy, że *participium perfecti* nie ma znaczenia biernego, iak w powyższych, ale znaczenie czynne np.:

praes. *hortans* napominaiący (teraz kogo).

perf. *hortatus* napomniawszy, ten który napomniał kogo. (nie zaś napominany od kogo).

futur. *hortaturus* maiący (chcący) napominać (kogo). Te trzy *participia* są czynne.

fut. passivi. *hortandus* maiący być napominany (od kogo). To czwarte *participium* iest bierne.

Uwaga 2. Ponieważ słowo niiakie *neutrum*, biernego znaczenia przybrać nie może, wypada ztąd: że nie może mieć ani *particip. perfecti*, ani *fut. passivi*, gdyż te należą do formy biernéy; a zatem np. od *venio*, tylko *veniens*, i *venturus* uformować można. Podobnież i słowo *Deponens intransitivum*, nie może mieć czwartego *participium*; ponieważ nie może przybrać biernego znaczenia; dla tego np. *proficiscendus* maiący być iechany, powiedzieć nie można, tylko *proficiscens*, *profectus* i *profecturus.*

**c) Supīnum* iest rzeczownikiem słownym *(substantivum verbale)* należącym do deklinacyi 4.; z którego atoli dwa tylko zakończenia pozostały: na *um (accus.)* i na *u (ablat.)* i uzupełnia w pewnym związku niektóre przypadki *Infinit.* 162

Supinum na *um*, kładzie się po słowach poruszenie oznaczaiących np. *eo venatum*, idę na polowanie (dla polowania, aby polować,) *eo spectatum ludos*, idę na widowisko igrzysk.

Supinum na *u* kładzie się po przymiotnikach: *facilis*, *difficilis*, *jucundus*, *turpis*, *foedus*, *utilis*, *honestus*, *dignus*, *incredibilis* etc. np. *difficile est dictu*, trudno iest do powiedzenia; i po rzeczownikach, *fas*, *nefas*, *opus*.

Uwaga. *Gerundia*, *Participia* i *Supina* zatrzymuiąc naturę słowa, zatrzymuią i rząd iego. Resztę patrz w składni.

III. Czynności i Czasy.

163 * Słowo wyraża w ogóle czynność; lecz dla oznaczenia pewnéy iakiéy (iednéy) czynności, potrzeba bliżéy oznaczyć iéy gatunek i czas, w którym przypada.

Czynność iest dwoiaka: niedokonana *Actio infecta*, iest takowa, która przez pewien przeciąg czasu trwa.

Czynność dokonana *Actio perfecta*, iest to czynność iuż ukończona.

Każda z tych dwóch czynności mieści w sobie trzy czasy; teraźnieyszy, *tempus praesens*, przeszły, *praeteritum*, przyszły, *futurum*; ponieważ, albo się coś teraz obecnie dzieie, albo się iuż (przedtem, dawniéy) stało (skończyło), albo się dopiero na przyszłość dziać będzie. Ztąd więc powstaie sześć czasów.

a) Actio infecta czynność niedokonana.	*b) Actio perfecta* czynność dokonana.
1) *Praesens* czas teraźnieyszy piszę *scribo* (teraz) *audior* iestem słuchany.	1) *Perfectum* dokonany *scripsi* iuż napisałem (teraz lub dawniéy).
2) *Imperfectum* przeszły niedokonany *scribebam* pisałem przez	2) *Plusquamperfectum* zaprzeszły. *scripseram* napisałem był

czas niiaki (ale ieszcze pisania nie skończyłem zupełnie); np. pisałem, gdy do mnie przybył.

3) *Futurum simplex*, przyszły niedokonany. *scribam*, będę pisał, bez względu kiedy tę czynność ukończę.

iuż dawniéy, przedtem, wprzód, nim się iaka inna czynność ukończyła np. nim do mnie przyszedł.

3) *Futurum exactum*, przyszły dokonany(uprzedni). *scripsero*, wprzód napiszę, nim się to lub owo stanie np. nim przyydzie.

Z tych dwóch czynności składa się koniugacya łacińska. Wiedzieć trzeba, że czasy iednéy czynności tak co do znaczenia, iak co do pochodzenia, iako iednogatunkowe, razem do siebie należą.

Te same czasy są w *Passiwie*; np. *scribor* iestem pisany, *scribebar* byłem pisany, *scribar* będę pisany; ale czynność niedokonana ma tylko czasy złożone z *participium* i słowa *esse*, np. *scriptus sum* byłem pisany, *scriptus eram* byłem był pisany, *scriptus ero*, zostanę napisany, (patrz Uw. nad koniug. 176.)

Uwaga 1. W *Conjunctiwie* braknie dwóch czasów przyszłych (iak się zastępuią patrz Skład. Użycie czasów).

W *Imperatiwie* tylko trwaiąca to iest niedokonana czynność mieysce mieć może, która do obecności odnosić się zwykła; a zatem *Imperativus* należy do *Praesens*.

Uwaga 2. *Praesens*, *Perfectum* i *Futurum simplex* nazywaią się: *tempora absoluta*, czasy niezawisłe; ponieważ używaią się w zdaniach głównych, stanowiąc same przez się sens zrozumiały. Zaś *Imperfectum*, *Plusquamperfectum* i *Futurum exactum* nazywaią się *tempora relativa* względne, zawisłe, ponieważ się do czasów głównych czyli do niezawisłnych odnoszą.

O koniugacyi omowney (*Conjugatio periphrastica*) wyrażaiącey, że się coś ma, miało, będzie miało działa, patrz *Uwag.* nad koniug. 177.

IV. *Conjugatio*, Formy główne.

164 *1) Rozróżniać w słowie podobnie iak w imieniu wypada źródłosłów czyli pierwiastek, który w sobie właściwe znaczenie mieści, i zakończenie czyli rozmaite formy, które słowo przybierać zwykło, dla wyrażenia osób, liczb, trybów, czasów w czynnem i biernem znaczeniu. Co się koniugacyą (czasowaniem) nazywa.

2) Ogólne zakończenie osób w czasach *Indicativu* i *Conjunctivu* są:

	1.	2.	3.
w *Activ.*			
Sing.	*o,*	*s,*	*t,*
Plur.	*mus,*	*tis,*	*nt.*
w *Pas. Sing.*	*r,*	*ris,*	*tur.*
Plur.	*mur,*	*mini,*	*ntur.*

Uwaga. Pierwsza i druga osoba w *Perfectum Indicativi* kończy się na *i*. Czasy złożone inaczéy się formują. Samogłoska *a* w *Imperf.* i *Plusquamperfect. Indic.* iest zawsze długa.

165 *3) Przyymuiemy w łacinie 4 koniugacye podług czterech zakończeń w *Infinitivie*; to iest podług samogłoski przed *r* będącéy:

I. *āre.* II. *ēre.* III. *ĕre.* IV. *īre* w *Infinitivie.*
laud-āre, mon-ēre, leg-ĕre, pun-īre.

4) Chcąc słowo iakie podług podanych niżéy czterech wzorów czyli koniugacyi odmieniać, znać potrzeba, prócz *Infinitivu* ieszcze *Praesens, Perfectum Indicativi*, i *Supinum*, ponieważ od nich wszystkie się inne czasy wywodzą. Jakoż:

Praes. Indicat. w 1. i 2. osobie kończy się w koniug.
I. *o, ās*, II. *ĕo, ēs*, III. *o (io), ĭs*, IV. *io, īs.*

Perfectum kończy się we wszystkich czterech koniugacyach na *i* to iest:
w I. na *āvi*, w II. *ui*, w III. *i*, w IV. *īvi (ĭi)*.

Supinum zawsze na *um* a nayczęściey na *tum*.

* Nayważnieysze więc są te cztery pierwiastkowe formy.

I. *praes. Indc. o. Perf. Indc. āvi. Sup. ātum. Infin. āre.*
II. - - *ĕo.* - - *ŭi.* - *ĭtum.* - *ēre.*
III. - - *o(io)* - - *i* - *tum* - *ĕre.*
IV. - - *ĭo* - - *īvi(ĭi)* - *ītum* - *īre.*

laud-o, chwalę. *laud-āvi. laud-ātum. laud-āre.*
mon-ĕo, napominam. *mon-ŭi, mon-ĭtum, mon-ēre.*
leg o czytam. *leg-i, lec-tum, leg-ĕre.*
pun-io karzę. *pun-īvi, pun-ītum*) pun-īre.*

Uwaga, Niektóre słowa do III. koniugacyi należące kończą się także w *Praes. indic.* na *i o* np. *capio, fugio, rapio* etc. lecz te maią w drugiéy osobie *capĭs, fugĭs, rapĭs* (patrz *Uw.* nad konjug. 171); gdy przeciwnie słowa koniugacyi IV. maią *punīs, audīs* etc. Różnica tego krótkiego i długiego *i* pozostaie i w pierwszéy i drugiéy osobie *plural.* np. *legĭmus, legĭtis; audīmus, audītis;* tylko w 3ciéy osobie *plur.* iest *i* wszędzie krótkie, bo iest samogłoska przed samogłoską *capĭunt, audĭunt.*

Koniugacyi I. iest charakterystyczną głoską *ā* długie, wyiąwszy iedno słowo *dăre,* w którem *ă* we wszystkich czasach krótkie np. *dămus, dătis, dăbam;* tylko w dwóch iednozgłoskowych *dās* i *dā* pozostaie długie. Patrz 20. δ.

*Od tych tedy głównych form wyprowadza się na- 166
stępuiącym sposobem cała koniugacya.

a) Od *Infinit. Act.* formuią się:

1) *Imperativus passivi,* który we wszystkich koniugacyach ma toż samo zakończenie, co *Inf. act.*

2) *Imperat. Activi,* odrzucaiąc *re,* a zatem będzie się kończył na:

1. *ā,* — 2. *ē.* — 3. *ĕ.* — 4. *ī.*

np. *laud-ā* — *mon-ē* — *leg-ĕ* — *pun-ī.* Wyiątek zobacz Uwag. nad koniugacyą, formy skrócone 173. *B.*

*) Wiedzieć potrzeba, że *Supinum* u Łaciników bardzo rzadko się używało; i że w grammatykach i słownikach dla tego iedynie przy każdem prawie słowie się przytacza, ponieważ od niego uformowane *participia,* to iest: *part. passivi* i *part. fut. act,* prowadzą nas do téy naykrótszéy pierwiastkowéy formy.

3) *Imperfectum Conjunct. Act.* dodaiąc do *Inf. m:* będzie w 1. *ārem.* 2. *ērem.* 3. *ĕrem.* 4. *īrem;*
np. *laud-ārem — mon-ērem — leg-ĕrem — pun-īrem,*
w *Passiwie* *m* zamienia się na *r*, a zatem:
laud-ārer — mon-ērer — leg-ĕrer — pun-īrer.

4) *Infin. Praes. pass.* zamieniaiąc *e* na *i.*
w 1. *āri* 2. *ēri* 4. *īri;* lecz 3. *ĕre* na samo *i.*
laud-āri — mon-ēri — pun-īri — leg-i.

b) Od *Praesens Indicativi* formuią się:

1) *Praesens Indic. passivi* przyczypiaiąc *r.* kończy się:
w 1. *or* 2. *ĕor* 3. *or* 4. *ĭor.*
laud-or — mon-ĕor — leg-or — pun-ĭor.

2) *Praes. Conjunct. Activi*
1. *em* 2. *eam* 3. *am* 4. *iam* i *passiv.* zamieniaiąc *m* na *r.*
laud-em — mon-eam — leg-am — pun-iam.
laud-er — mon-ear — leg-ar — pun-iar.

3) *Imperfectum Indicat. Activi* i *passivi.*
1. *ābam* 2. *ēbam* 3. *ēbam* 4. *iēbam*
ābar *ēbar* *ēbar* *iēbar*
land-ābam — mon-ēbam — leg-ēbam — pun-iēbam
laud-ābar — mon-ēbar — leg-ēbar — pun-iēbar.

4) *Futurum Activi* i *Passivi* zamieniaiąc *o* na:
1. *ābo* 2. *ēbo* 3. *am* 4. *ĭam.*
ābor *ēbor* *ar* *ĭar.*
laud-ābo — mon-ēbo — leg-am — puniam
laud-abor — mom-ēbor — leg-ar — puniar.

5) *Participium praesentis Act.* odrzucaiąc zakończenie *Praesentis*, a dodaiąc w:
1. *ans* w 2. i 3. *ens (iens)* w 4. *iens,*
am-o — mon-eo — leg-o — pun-io.
am-ans — mon-ens — leg-ens (faciens) — puniens.

Od tego *participium praesentis* formuie się *participium fut. passivi* zamieniaiąc *ns* na *ndus*, a więc *laudandus, monendus, legendus, puniendus.*

c) Od *Perfect. Indicat. Act.* formuie się:

1) *Infinitivus Perfecti* dodaiąc: *sse* np.
laudavisse, monuisse, legisse, punivisse.

2) *Plusquamperf. Conj.* dodaiąc do poprzedzaiącego *m.*
laudavissem, monuissem, legissem, punivissem.

3) *Perfectum Conjunct.* zamieniaiąc zakończenie *Perf. Indicat. i* na *ĕrim.* np.
lardav-ĕrim, monu-ĕrim, leg-ĕrim, puniv-ĕrim.

4) *Plusquamperf. Indicat.* zamieniaiąc końcowe *i* w *Perfectum* na *ĕram*, np.
laudav-ĕram, monu-ĕram, leg-ĕram, puniv-ĕram.

5) *Futurum exactum* czyli dokonane, przybiera zakończenie *ĕro.*
laudav-ĕro, monu-ĕro, leg-ĕro, puniv-ĕro.

d) Od *Supinum* formuie się *Participium perfecti passivi* kładąc *us, a, um,* i *Particip. futuri Activi* kładąc *urus, a, um* w mieysce *um* np.
laudat-us, a, um; monĭt-us, a, um; lect-us, a, um, punīt-us, a, um.
laudat-urus, a, um; moniturus lecturus, puniturus.
Wyiąwszy *part. fut. Act. nasciturus, moriturus, oriturus* od *nascor* rodzę się *natus sum; morior* umieram, *mortuus sum; orior* powstaię *ortus sum.*

1) Za pomocą pierwszego *particip.* i słowa *esse* formuią się w *Passivum* czasy złożone czynności dokonanéy w *Indic. Perf.*: *laudatus sum. Conj. laudatus sim. Plusquamperf. laudatus eram. Conj. laudatus essem. Fut. exact. laudatus ero. Inf. perf. laudatum, am, um, esse.*

2) Za pomocą zaś drugiego i tegoż słowa *esse* formuią się tak nazwane czasy omowne, *futura periphrastica*, wyrażaiące czynność, która się stać ma. (patrz *Uw.* n. konj. 177.)

3) *Inf. fut. act. laudaturum, am, um, moniturum* etc. *lecturum, puniturum esse.* i *Inf. fut. pas. laudatum, monitum, lectum, punitum iri* o czynności z pewnością nastąpić maiącéy.

Jeżeli więc nie ma *Supinum*, to na wszystkich tych czasach słowu zbywać będzie. W takim razie opisuie się *Fut. Inf.* przez *fore ut* (zob. *Syntaxis. Infin.*)

Słowo: *Sum*, iestem.

167 *Słowo: *sum, fui, esse*; iestem, nazywa się Słowem posiłkowem (*Verbum auxiliare*), ponieważ używa się do formowania niektórych czasów w *Passivum*. Co do znaczenia iest słowem rzeczownem (*Verbum Substantivum*), ponieważ wyraża nayogólnieyszy stan subiektu, to iest iego bytność, gdy tymczasem inne słowa oraz i przymiot czynności oznaczaią i dla tego przymiotnemi nazywaią się. (Zob. *Uw.* o Słowie).

Koniugacya tego słowa w łacinie, podobnie iak we wszystkich ięzykach, iest nieregularna; albowiem to słowo składa się z dwóch słów: *sum*, *est*, *ero* i z przestarzałego *fuo*, od którego w starodawnéy łacinie ieszcze i *Praes. Conj.* się znayduie: *fuam*, *fuas*, *fuat*, *fuant*.

A. Indicativus. Tryb oznaymuiący.	*B. Conjunctivus.* Tryb łączący.
a) Praesens. Czas teraźnieyszy.	
Sing. Sum, iestem.	*sim*, gdy iestem *)
ĕs, iesteś.	*sis*, gdy iesteś.
est, iest.	*sit*, gdy iest.
Plur. sŭmus, iesteśmy.	*simus*, gdy iesteśmy.
estis, iesteście.	*sitis*, gdy iesteście.
sunt, są.	*sint*, gdy są.
Imperfectum. Czas przeszły niedokonany.	
Eram, byłem.	*essem* gdy byłem, byłbym.
ĕrās, byłeś.	*essēs*, gdy byłeś, byłbyś.
ĕrăt, był.	*essĕt*, gdy był, byłby.
ĕrāmus, byliśmy.	*essēmus*, gdy byliśmy, bylibyśmy
ĕrātis, byliście.	*essētis*, gdy byliście, bylibyście.
ĕrant, byli.	*essent*, gdy byli, byliby.
Futurum I. Czas przyszły niedokonany.	
Ero, będę.	W *Conjunct.* nie ma.
ĕrĭs, będziesz.	Zastępuie się przez:
ĕrĭt, będzie.	*futurus, a, um sim, sis, sit.*
ĕrĭmus, będziemy.	*futuri, ae, a simus, sitis, sint.*
ĕrĭtis, będziecie.	gdy będę etc.
ĕrunt, będą.	

*) *Conjunctivum* da się także wykładać przez: abym, żebym, obym był, iako Tryb życzący *Optativus* (patrz *Synt.* o Trybach.)

b) *Perfectum*. Czas przeszły dokonany.

fŭi, byłem.	*fuĕrim*, gdy byłem.
fuisti, byłeś.	*fuĕrīs*.
fuit, był.	*fuerit*,
fŭmus, byliśmy.	*fuerīmus*.
fuistis, byliście.	*fuerītis*.
fuĕrunt byli v. (*fuēre*).	*fuĕrint*.

Plusquamperfectum. Czas zaprzeszły.

Fuĕram, byłem był.	*fuissem*, gdy byłem był; był-
fueras, byłeś był.	*fuisses*, bym był.
fuerat, był był.	*fuisset*.
fuerāmus, byliśmy byli.	*fuissēmus*.
fuerātis, byliście byli.	*fuissētis*.
fuĕrant, byli byli.	*fuissent*.

Futurum exactum, przyszły dokonany.

Fuĕro, będę.	W *Conjunct*. nie ma.
fuĕrīs, będziesz.	W mieysce iego używa się
fuĕrit, będzie.	*plusquamperfectum*.
fuerīmus, będziemy.	
fuerītis, będziecie.	
fuĕrint, będą.	

C) *Imperativus*. Tryb rozkazuiący.

Es, bądź,	teraz	*Praesentis*.	*esto* bądźże.
este, bądźcie,	teraz	*Praesentis*.	*esto* niechże będzie.
			estote, bądźcież.
			sunto, niechże będą.

na przyszł. *Futuri*.

D) *Infinitivus*. Tryb bezokoliczny.

Praesentis. *esse* być, że iestem.

Praeteriti. *fuisse*, być było, że byłem.

Futuri. *futurum*, *am*, *um esse* albo *fŏre*, że będę.

Participium. Imiesłów.

Teraźnieyszy: (*ens* będący). nie używany.

Przyszły: *futurus*, *a*, *um*, maiący być.

* *Uwaga* 1. Podług *sum* odmieniaią się złożone:

absum, *abfui*, *abesse*, nie masz mnie, nie iestem obecny. 168

adsum, *adfui*, *adesse*, iestem obecny.

desum, *defui*, *deesse*, braknie mnie, nie iestem obecny.

insum, iestem w czem.

intersum, iestem przy czem.

obsum, przeszkadzam, iestem na zawadzie.

praesum, iestem przełożonym.

prosum, *profui*, *prodesse*, dopomagam, iestem przydatny.
subsum, iestem pod czem.
supersum, zbywam.

W słowie *prosum*, gdy po *pro* ma następować samogłoska *e*, dla ułatwienia wymowy wtrąca się *d*.
Praes. prosum, prodes, prodest, prosŭmus, prodestis, prosunt. w *Imperf. proděram*, w *Conj. prodessem*, w *Fut. proděro*. *Possum* (z *potis* i *sum*) patrz *Anomala*.

Uw. 2. *ens* u filozofów znaczy istność, rzecz, to iest uważa się iako rzeczownik; w dobrey łacinie wcale się nie używa i dla tego się zastępuie przez *qui est* a w *perfect. qui fuit*. Tylko dwa słowa złożone maią *partic.*: *absens* nieobecny i *praesens* obecny.

Uwag. 3. Przestarzałe formy: *fuam*, *fuas*, *fuat*, *fuant* i *siem*, *sies*, *siet*, *sient* zamiast zwyczaynego *sim*, *sis* etc. znayduią się u komików i u *Lucretiusza*. Jeszcze rzadsze są przestarzałe formy: *fūvi*, *fūverim*, *fūveram*, *fuvissem*, *fūvero* za *fui* etc. u dawnych poetów; równie iak: *escit*, *escunt* za *erit*, *erunt*.

* Od tego samego słowa pochodzi *fore Inf. futuri* i *fŏrem*, *fores*, *fores*, *foret*, *forent* zamiast *fuerem*, *fueres* etc w *Imperf. Conj.* w mieyscu *essem*, nayczęściey w zdaniach warunkowych w znaczeniu byłbym; lubo u niektórych pisarzów, a mianowicie poetów i *Tacita* znayduie się często w tem znaczeniu użyte iak *essem*.

Uwaga 4. Wszystkie formy słowa *esse*, zaczynaiące się od *es*, używaią się także iako skrócone formy słowa *ed̆ĕre*, ieść i złożonych z niego np. *es* za *edis*; *essem* za *ed̆ĕrem*, *esse* za *ed̆ĕre*, patrz *Anomala*.

Paradigma czyli wzór koniugacyi.

168 Wystawiony iest nayprzód wzór słowa czynnego i biernego: *amo* kocham, maiący nas nauczyć, iakiéy odmianie w ogóle ulega słowo tak w łacinie iak w polszczyznie; to iest iakie zakończenia przyymuie przez wzgląd na tryby, czasy, osoby, liczby etc. Następuie potem wykaz czterech koniugacyi, wystawiaiący nam różnicę, która między niemi zachodzi. Aby tym więcéy ułatwić nauczenie się koniugacyi, wydrukowane są zakończenia koniugacyi *amo*, iako też różnice charakterystyczne czterech odmiennych koniugacyi, innemi głoskami (*cursiv*).

Verbum Activum. Słowo czynne.

I. *Idicativus.* Tryb Oznaymuiący.		II. *Conjunctivus.* Tryb Łączący.
a) Tempus Praesens. Czas teraźnieyszy.		
Sing. ămŏ, kocham.	teraz.	amĕm, gdy kocham etc. (*b*)
amās, koch-asz		amēs,
amăt, koch-a		amĕt,
Plur. amāmŭs, koch-amy.		amēmŭs,
amātĭs, koch-acie		amētĭs,
amant, koch-aią (*a*)		ament.
Imperfectum. Czas przeszły niedokonany.		
amābăm, kochałem	często alb. wtedy.	amārĕm, gdy kochałem albo
amabās, kochałeś		amārēs, kochałbym.
amabăt, kochał		amārĕt,
amabāmŭs, kochaliśmy		amarēmŭs,
amabātĭs, kochaliście.		amarētĭs,
amābant, kochali.		amārent,
Futurum simplex. Czas przyszły niedokonany.		
amābŏ, będę kochał.	na przyszłość.	Nie ma; uzupełnia się przez czas omowny:
amābĭs, będziesz kochał.		*amaturus sim* (lub *essem*) *sis, sit,*
amabĭt, będzie kochał.		*amaturi simus, sitis, sint.*
amabĭmŭs, będziemy kochali,		gdy będę kochał, gdy mam kochać.
amabĭtĭs, będziecie kochali,		
amābunt, będą kochali.		
b) Perfectum. Przeszły dokonany.		
amāvī, ukochałem (iuż) albo	kochałem dawno	amavĕrĭm, gdy ukochałem.
amavistī, ukochałeś,		amavĕrĭs,
amāvĭt, ukochał,		amaverĭt,
amavĭmŭs, ukochaliśmy,		amaverĭmŭs,
amavistĭs, ukochaliście,		amaverĭtĭs,
amavērunt (vērĕ), ukochali,		amavĕrint.
Plusquamperfectum, Czas zaprzeszły.		
amavĕrăm, ukochałem był,	przedtem.	amavissĕm, gdy ukochałem był,
amavĕrās, ukochałeś był,		amavissēs, albo ukochałbym był
amavĕrăt, ukochał był,		amavissĕt, etc.
amaverāmŭs, ukochaliśmy byli		amavissēmŭs,
amaverātĭs, ukochaliście byli,		amavissētĭs,
amavĕrant, ukochali byli.		amavissent.

Futurum exactum. Czas przyszły dokonany.

amav*ĕrŏ*, ukocham wprzód,
amav*ĕrĭs*, ukochasz,
amav*erĭt*, ukocha,
amav*erīmŭs*, ukochamy,
amav*erĭtĭs*, ukochaycie,
amav*ĕrint*, ukochaią.

Jak, skoro, ukoch,

Nie ma; uzupełnia się przez czas omowny.
amaturus fuissem, fuisses, fuisset,
amaturi fuissemus, fuissetis, fuissent,
gdy ukochaią, lub gdy maią ukochać.

III. *Imperativus.* Tryb rozkazuiący.

Praesentis.

amā, kochay (teraz),
amāte, kochaycie.

Futuri.

amātŏ, kochayże,
amātŏ, niechże kocha,
amātōtĕ, kochaycież,
amantŏ, niechże kochaią.

na przyszłość

IV. *a) Infinitivus.* Tryb bezokoliczny.

Praesentis i *Imperfecti.*

amāre, kochać, że kocham.

Perfecti i *Plusquamperfecti.*

amav*isse*, ukochać, że kochałem, że kochałem był.

Futuri.

ama*turum*, (*am, um*) *esse*, że będę kochał.
vel *fore ut amem.* (*d*)

b) Gerundium.

(ama*ndum est*, trzeba kochać.)

G. ama*ndi*, kochania.
D. ama*ndo*, do kochania, kochaniu.
A. (*ad inter*) ama*ndum*, do, wśród kochania.
A. ama*ndo*, kochaniem, kochaiąc.

c) Supinum.

1. ama*tum*, kochać, aby kochać, dla kochania.
2. ama*tu*, do kochania.

V. *Participium.* Imiesłów.

1. *Part. Praes.* i *Imperfect.* czyli Czynność niedokonana.
ama*ns*, *gen. tis*, kochaiący, ego.
2. *Part. futuri* czyli Czasu przyszłego.
ama*turus*, *a*, *um*, maiący kochać.

Verbum Passivum. Słowo bierne.

I. *Indicativus.* Tryb oznaymuiący.

II. *Conjunctivus.* Tryb Łączący.

a) Tempus praesens. Czas teraźnieyszy.

amŏr, iestem kochany.	amĕr, gdy iestem kochany.
amārĭs iesteś, (c) —	amērĭs, (re) i t. d.
amātŭr, iest, —	amētŭr,
amāmŭr, iesteśmy kochani.	amēmŭr,
amāmĭnī, iesteście, —	amĕmĭnī,
amantŭr, są —	amentŭr,

Imperfectum. Czas przeszły niedokonany.

amābăr, byłem kochany.	amārĕr, gdybyłem kochany, albo
amabārĭs (re), byłeś —	amarērĭs (re) byłbym kocha-
amabātŭr, był —	amarētŭr, chany etc.
amabāmŭr, byliśmy kochani.	amarēmŭr,
amabāmĭnī, byliście —	amarēmĭnī,
amabantŭr, byli —	amarentŭr,

Futurum simplex. Czas przyszły niedokonany.

amabŏr, będę kochany.	
amabĕrĭs (re) będziesz —	
amabĭtŭr, będzie —	Nie ma.
amabĭmŭr, będziemy kochani.	
amabĭmĭnī, będziecie —	
amabuntŭr, będą —	

b) Perfectum. Przeszły dokonany.

amātŭs, ă, ŭm sŭm vel *fui*, es, est, ukochany, a, e, iestem zostałem etc. albo kochany byłem.	amatŭs, ă, ŭm sĭm v. *fuerim*, sīs, sĭt, gdym iest ukochany.
amati, ae, ă sŭmus, estis, sunt.	amati, ae, ă sīmus, sītis, sint,

Plusquamperfectum. Czas zaprzeszły.

amatus, a, um ĕrăm v. *fueram*, erās, erăt, łem ukochany przedtem, albo	amatus, a, um essem v. *fuissem*, gdy esses, essĕt, byłem ukoch. albo gdy by-
amati, ae, a erāmŭs, erātĭs, erant. byłem był koch.	amati, ae, a essēmus, essētis, essent. łem był, al. byłbym był koch.

Futurum exactum. Czas przyszły dokonany.

amatus, a, um, { ĕrŏ v. *fuero*, będę, zostanę (wprzód) ukochany, a, e.
eris,
erit,

amati, ae, a, { *erĭmŭs*,
eritis,
erunt.

III. *Imperattivus.* Tryb rozkazuiący.

Praesentis.	*Futuri.*
amārĕ, bądź kochany. teraz	amātŏr, bądźże kochany, *vel* masz być kochany.
amāmĭnĭ, bądźcie kochani.	amātŏr, niechże będzie kochany.
	amāmĭnŏr, bądźcież kochani.
	amantor, niechże będą kochani.

na przyszłość.

IV. *Infinitivus.* Tryb bezokoliczny.

Praesens i *Imperfect.* Czynność niedokon.

amari, być kochanym.

Perfectum i *Plusquamperfectum.* Czynność dokon.

amatum, (*am, um*) *esse* vel *fuisse*, być ukochanym, że byłem kochanym.

Futurum.

amatum *iri*; albo *futurum esse*, vel *fore ut amer*, że będę kochany.

V. *Participium.* Imiesłów.

1. *Part. Perf.* i *Plusquamperfecti.* Czynność dokonana.

amatus, *a, um*, ukochany, a, e (od kogo).

2. *Particium necessitatis* czyli: Czynność maiąca być dokonana, konieczna.

amandus, *a, um*, maiący być kochany. (od kogo)

Uwagi.

a) Wielkie podobieństwo łaciny i polszczyzny w zakończeniach osobowych *Praes. Indicat.* uderza w oko, i tak w drugiéy osobie łacińskie s zamieniło się na nasze *sz*; w 1. *plur. amus* na *amy*, w 2. *atis* na *acie*, gdyż w polskiem głoska *c* odpowiada *t*; w 3. *ant* na *aią* gdyż *ą* iest równie nosową głoską, iak *n*.

b) W łacinie *Conjunctivus* nie tylko wyraża wątpliwość, niepewność; ale nadto przyczynę i czas. Pierwsza okoliczność da się w polskiem wyrazić przez nasze *by* np. myślibym *putaverim*; mianowicie w zdaniach celowych np. iemy

abyśmy żyli, *edimus ut vivamus* (należy tu dawać baczność na następstwo czasów, bo nasze *by* stoi tylko z czasem przeszłym); nareszcie w zdaniach warunkowych np. dałbym, gdybym miał: *darem si haberem.* Lecz drugiéy to iest przyczyny i czasu, zachodzącéy zwyczaynie w zdaniach poprzednich, inaczéy w polskiem oddać nie można, iak przez spóyniki z *Indicat.* np. gdy (ponieważ), zwyciężył woysko, przeprawił się do Azyi. *Cum vicisset exercitum, trajecit in Asiam.* Dla wyrażenia więc tego związku, kładziemy w Trybie łączącym spóynik gdy, choć i inne spóyniki w téy mierze użyte być mogą. Przeciwnie w *Infinit.* położyliśmy spóynik że, ponieważ się tym sposobem zdania przedmiotowe w składni *Accus. cum Infinit.* iako też w mowie zależnéy (*Oratio obliqua*) w polskiem nayzwyklésy wyrażaią.

c) Ponieważ Polak nie lubi używać biernych sposobów mówienia, dla tego zwykł formę bierną np. *amor* nayczęściéy wyrażać przez: kochaią mnie, cię, go, kochaią nas, was, ich. Podobnie będzie *jubeor, vetor*, każą, zakazuią mi; *juberis, vetaris*, każą, zakazuią ci; *jubetur, vetatur*, każą, zakazuią mu; *jubemur, vetamur* każą, zakazuią nam i tak daléy we wszystkich czasach: kochali albo kochano mnie, kazano mi i t. d. Nayczęściéy iednak da się wykładać *Passivum* przez polskie zwrotne słowa (i na odwrót) np. *exerceor* ćwiczę się (patrz 154.). Następuiące słowa tłomaczą się przez dać, *exoror* daię się uprosić, *absterreri* dać się ustraszyć, *vinci* dać się zwyciężyć, *abripi* dać się unieść.

d) *Infinit.* czyli raczéy *Accus. cum Infinit.* stoi zwykle w zdaniach (przedmiotowych) od słowa *declarandi* etc. zależnych

Scio illum, illam, illud, illos, illas, illa,	*amare.*	Wiem że kocha.
	amavisse,	kochał.
	amaturum esse	będzie kochał.
	am, um, os, as, a,	będą kochali.
	— — — *fuisse*,	żeby był kochał.

Dicit v. *dicunt se amare*, mówi, że kocha.
— *amavisse*, kochał.
— *amaturum*, będzie kochał.
os esse, będą kochali.
— *amaturum fuisse*, żeby był kochał.

e) Ta często iest różnica między istotnem *futur. Infinit.* a iego opisaniem, iż pierwsze wyraża wypadek zawisły od Subiektu, a zatem pewny, drugie zaś wypadek zawisły od okoliczności, a zatem niepewny np. *non speraverat Hannibal fore, ut tot in Italia populi ad se deficerent.*

Wzór wszystkich czterech regularnych koniugacyi. 169

Verba Activa. Słowa Czynne.

A. Indicativus.

a) Praesens.

I.	II.	III.	IV.
Chwalę.	Napominam.	Czytam.	Karzę.
laudo.	monĕo.	lego.	punio.
laudās.	monēs.	legĭs.	punĭs.
laudat.	monet.	legĭt.	punit.
laudāmus.	monēmus.	legĭmus.	punĭmus.
laudātis.	monētis.	legĭtis.	punĭtis.
laudant.	monent.	legunt.	puniunt.

Imperfectum.

chwaliłem.	napominałem.	czytałem.	karałem.
laudābam.	monēbam.	legēbam.	puniēbam.
laudābās.	monēbās.	legēbās.	puniēbās.
laudabat.	monēbat.	legēbat.	puniēbat.
laudabāmus.	monebāmus.	legebāmus.	puniebāmus.
laudabātis.	monebātis.	legebātis.	puniebātis.
laudābant.	monēbant.	legēbant.	puniēbant.

Futurum simplex.

będę chwalił.	będę napominał.	będę czytał.	będę karał.
laudābo.	monēbo.	legām.	puniām.
laudābīs.	monēbīs.	legēs.	puniēs.
laudābit.	monēbit.	leget.	puniet.
laudabīmus.	monebīmus.	legēmus.	puniemus.
laudabītis.	monebītis.	legētis.	puniecie.
laudābunt.	monēbunt.	legent.	punient.

b) Perfectum.

Pochwaliłem.	napomniałem.	przeczytałem.	ukarałem.
laudāvi.	monui.	legi.	punivi.
laudavisti.	monuisti.	legisti.	punivisti.
laudāvit.	monuit.	legit.	punivit.
laudavīmus.	monuĭmus.	legĭmus.	punivĭmus.
laudavistis.	monuistis.	legistis.	punivistis.
laudavērunt.	monuerunt.	legērunt.	punivērunt.

Plusquamperfectum.

Pochwaliłem był	napomniałem był.	przeczytałem był.	ukarałem był.
laudavĕram.	monuĕram.	legĕram.	punivĕram.
laudavĕras.	monueras.	legĕras.	punivĕras.
laudavĕrat.	monuerat.	legĕrat.	punivĕrat.
laudaverāmus.	monuerāmus.	legerāmus.	puniverāmus.
laudaveratis.	monueratis.	legerātis.	punivĕrātis
laudavĕrant.	monuĕrant.	legĕrant.	punivĕrant.

Passiva. Bierne.

Tryb Oznaymuiący.

Czas teraźnieyszy.

I.	II.	III	IV.
iestem chwalony.	iest. napominany.	iestem czytany.	iestem karany.
laudor.	moneor.	legor.	punior.
laudāris.	monēris.	legēris.	punīris.
laudātur.	monētur.	legītur.	punītur.
laudāmur.	monēmur.	legimur.	punimur.
laudamini.	monemini.	legimini.	punimini.
laudantur.	monentur.	leguntur.	puniuntur.

Przeszły niedokonany.

byłem chwalony.	był. napominany.	byłem czytany.	byłem karany.
laudābar.	monebar.	legēbar.	puniebar.
laudābāris (re).	monebāris (re).	legebāris (re).	puniebāris (re).
laudabātur.	monebātur.	legebātur.	puniebatur.
laudabāmur.	monebāmur.	legebāmur.	puniebāmur.
laudabamini.	monebamini.	legebamini.	puniebamini.
laudabantur.	monebantur.	legebantur.	puniebantur.

Przyszły niedokonany.

będę chwalony.	będę napominany.	będę czytany.	będę karany.
laudābor.	monēbor.	legăr.	puniăr.
laudaberis (re).	moneberis (re).	legēris (re).	punieris.
laudabitur.	monebitur.	legētur.	puniētur.
laudābimur.	monebimur.	legēmur.	puniemur.
laudabimini.	monebimini.	legemini.	puniemini.
laudabuntur.	monebuntur.	legentur.	punientur.

Przeszły dokonany.

pochwal. iestem.	napomnian. iestem.	przeczytany iest.	ukarany iestem.
laudatus, a, um, sum. es. est.	monitus, a, um, sum. es. est.	lectus, a, um, sum. es. est.	punītus, a, um, sum. es. est.
laudati, ae, a sumus. estis. sunt.	moniti, ae, a. sumus. estis. sunt.	lecti, ae, a, sumus. estis. sunt.	puniti, ae, a, sumus. estis. sunt.

Zaprzeszły.

byłem b. pochwal.	napomniany.	przeczytany.	ukarany.
laudatus, a, um, eram. eras. erat.	monitus, a, um, eram. eras. erat.	lectus, a, um, eram. eras. erat.	punitus, a, um, eram. eras. erat.
laudati, ae, a, eramus. eratis. erant.	moniti, ae, a, eramus. eratis. erant.	lecti, ae, a, eramus. eratis. erant.	puniti, ae, a, eramus. eratis. erant.

Futurum exactum.

pochwalę.	napomnę.	przeczytam.	ukarzę.
laudavĕro.	monuero.	legĕro.	punivĕro.
laudavĕris.	monuĕris.	legĕris.	punivĕris.
laudavĕrit.	monuĕrit.	legĕrit.	punivĕrit.
laudaverīmus.	monuerīmus.	legerīmus.	puniverīmus.
laudaverītis.	monuerītis.	legerītis.	puniverītis.
laudavĕrint.	monuĕrint.	legĕrint.	punivĕrint.

B. Conjunctivus.

a) Praesens.

gdy chwalę.	gdy napominam.	gdy czytam.	gdy karzę.
laudem.	moneam.	legam.	puniam.
laudēs.	moneās.	legās.	puniās.
laudet.	moneat.	legat.	puniat.
laudēmus.	moneāmus.	legāmus.	puniamus.
laudetis.	moneātis.	legātis.	puniātis.
laudent.	monĕant.	legant.	puniant.

Imperfectum.

gdy chwaliłem, albo chwaliłbym.	gdy napominałem, napominałbym.	gdy czytałem, czytałbym.	gdy karałem, karałbym.
laudārem.	monērem.	legĕrem.	punīrem.
laudārēs.	monērēs.	legĕrēs.	punīrēs.
laudāret.	monēret.	legĕret.	punīret.
laudarēmus.	monerēmus.	legerēmus.	punirēmus.
laudarētis.	monerētis.	legerētis.	punirētis.
laudārent.	monērent.	legĕrent.	punīrent.

b) Perfectum.

gdy pochwaliłem.	gdy napomniałem.	gdy przeczytałem.	gdy ukarałem.
laudavĕrim.	monuĕrim.	legĕrim.	punivĕrim.
laudavĕris.	monuĕris.	legĕris.	punivĕris.
laudavĕrit.	monuerit.	legerit.	puniverit.
laudaverīmus.	monuerīmus.	legerīmus.	puniverīmus.
laudaverītis.	monuerītis.	legerītis.	puniverītis.
laudavĕrint.	monuĕrint.	legĕrint.	punivĕrint.

Plusquamperfectum.

gdy pochwaliłem był.	gdy napomniałem był.	gdy przeczytałem był.	gdy ukarałem był.
laudavissem.	monuissem.	legissem.	punivissem.
laudavisses.	monuisses.	legisses.	punivisses.
laudavisset.	monuisset.	legisset.	punivisset.
laudavissemus.	monuissemus.	legissemus.	punivissemus.
laudavissetis.	monuissetis.	legissetis.	punivissetis.
laudavissent.	monuissent.	legissent.	punivissent.

Czas przyszły dokonany.

będę pochwalony.	napomniany.	przeczytany.	ukarany.
laudatus, a, um, ero. eris. erit.	monitus, a, um, ero. eris. erit.	lectus, a, um, ero. eris. erit.	punitus, a, um, ero. eris. erit.
laudati, ae, a, erimus. eritis. erunt.	moniti, ae, a, erimus. eritis. erunt.	lecti, ae, a, erimus. eritis. erunt.	puniti, ae, a, erimus. eritis. erunt.

Tryb łączący.

Czas teraźnieyszy.

gdy iestem chwalony.	napominany.	czytany.	karany.
laudēr.	monear,	legar.	punīar.
laudēris (re).	moneāris (re).	legāris (re).	punīāris (re).
laudētur.	moneatur.	legātur.	punīatur.
laudēmur.	moneāmur.	legāmur.	punīāmur.
laudemĭni.	moneamĭni.	legamĭni.	punīamini.
laudentur.	moneantur.	legantur.	punīantur.

Czas przeszły niedokonany.

gdy byłem ał. byłbym chwalony.	napominany.	gdy byłem ał. byłbym czytany.	karany.
laudārer.	monērer.	legĕrer.	punīrer.
laudarēris (re).	monerēris (re)	legerēris (re).	punirēris (re)
laudarētur.	monerētur.	legerētur.	punirētur.
laudarēmur.	monerēmur.	legerēmur.	punirēmur.
laudarēmĭni.	moneremĭni.	legeremĭni.	puniremĭni.
laudarentur.	monerentur.	legerentur.	punirentur.

Czas przeszły dokonany.

gdym iest, ał. został pochwalony.	napomniany.	przeczytany.	ukarany.
laudātus, a, um, sim. sis. sit.	monĭtus, a, um, sim. sis. sit.	lectus, a, um, sim. sis. sit.	punītus, a, um. sim. sis. sit.
laudati, ae, a, simus. sitis. sint.	moniti, ae, a, simus. sitis. sint.	lecti, ae, a, simus. sitis. sint.	puniti, ae, a, simus. sitis. sint.

Czas zaprzeszły.

gdy byłem pochw. ał. gdy byłem był chwalony.	napomniany. napominany.	przeczytany. czytany.	ukarany. karany.
laudatus, a, um, essem. esses. esset.	monitus, a, um, essem. esses. esset.	lectus, a, um, essem. esses. esset.	punitus, a, um, essem. esses. esset.
laudati, ae, a, essemus. essetis. essent.	moniti, ae, a, essemus. essetis. essent.	lecti, ae, a, essemus. essetis. essent.	puniti, ae, a, essemus. essetis. essent.

C. Imperativus.

Praesentis.

Chwal.	napominay.	czytay.	karz.
S. laudā.	monē.	legĕ.	punī.
Chwalcie.	napominaycie.	czytaycie.	karzcie.
P. laudāte.	monēte.	legīte.	punīte.

Futuri.

chwalże.	napominayże.	czytayże.	karzże.
S. 2. laudāto.	monēto.	legīto.	punīto.
niechże chwali.	niechże napomina.	niechże czyta.	niechże karze.
3. laudāto.	monēto.	legīto.	punīto.
chwalcież.	napominaycież.	czytaycież.	karzcież.
P. 2. laudatōte.	monetōte.	legitōte.	punitōte.
niechże chwalą.	niechże napominaią.	niechże czyt.	niechże karzą.
3. laudanto.	monento.	legunto.	puniunto.

D. a) Infinitivus.

Praesentis et Imperfecti.

Chwalić,	napominać,	czytać,	karać,
że chwalę,	że napominam.	że czytam,	że karzę,
chwaliłem.	napominałem.	czytałem.	karałem.
laudāre.	monēre.	legĕre.	punīre.

Perfecti et Plusquamperfecti.

pochwalić,	napomnieć, że	przeczytać,	ukarać, że kara-
że chwaliłem lub	napominałem lub	że czytałem lub	łem, lub kara-
chwaliłem był.	napomin. był.	czytałem był.	łem był,
laudavisse.	monuisse.	legisse.	punivisse.

Futuri.

że będę chwalił,	napominał	czytał	karał.
laudaturum, am,	moniturum, am,	lecturum, am,	puniturum, am,
um esse.	um esse.	um esse.	um esse.

b) Gerundium.

(trzeba chwalić,	trzeba napom.	trzeba czytać.	trzeba karać,
laudandum est.	monendum est.	legendum est.	puniendum est.)
chwalenia.	napominania.	czytania.	karania.
G. laudandi.	monendi.	legendi.	puniendi.
do chwalenia.	napominan.	czytania.	karania.
D. laudando.	monendo.	legendo.	puniendo.

Tryb rozkazuiący.

Czasu teraźnieyszego.

bądź chwalony.	napominany.	czytany.	karany.
laudāre.	monēre.	legĕre.	punīre.
bądźcie chwaleni.	napominani.	czytani.	karani.
laudamini.	monemini.	legimini.	punimini.

Czasu przyszłego.

bądźże chwalony.	bądź napom.	b. czytany.	bądźże karany.
laudator.	monētor.	legītor.	punītor.
niechże b. chwal.	niech b. napom.	n. b. czyt.	n. b. karany.
laudator.	monētor.	legītor.	punītor.
bądźcież chwal,	napominani,	czytani,	karani.
laudamĭnor.	monemĭnor.	legimĭnor.	punimĭnor.
niechże b. chwal.	n. b. napom.	niech b. czyt.	niech b. karani.
laudantor.	monentor.	leguntor.	puniuntor.

Tryb bezokoliczny.

Czynności niedokonanéy.

być chwalonym, że iestem, byłem chwalony.	być napominanym że iestem, byłem napomin.	być czytanym, że iestem, byłem czytanym.	być karanym.
laudāri.	monēri.	legi.	punīri.

Czynności dokonanéy.

być pochwalonym że byłem chwalony,	być napomnianym, że byłem napom.	być przeczytanym, że byłem czytanym,	być ukaranym.
laudatum, am, um esse.	monitum, am, um esse.	lectum, am, um esse.	punītum, am, um, esse.

Czynności przyszłéy.

że będę chwalony.	napominany.	czytany.	karany.
laudatum iri.	monītum iri.	lectum iri.	punītum iri.

Imiesłowy.

pochwalony, a, e.	napomniany.	przeczytany.	ukarany.
Perf. laudatus, a, um.	monītus, a, um.	lectus, a, um.	punītus, a, um.

Fut. Czynność maiąca być dokonana, konieczna, czyli *Particip. necessitatis.*

laudandus, a, um.	monendus, a, um.	legendus, a, um.	puniendus, a, um.
maiący być chwal.	napominany.	czytany.	karany.

do, wśród chwal. etc.	nap.	czyt.	kar.
Ac. ad, inter etc. laudandum.	monendum.	legendum.	puniendum.
chwaleniem albo chwaląc.			
Abl. laudando.	monendo.	legendo.	puniendo.

c) *Supinum.*

aby chwalić.	aby napom.	aby czytać.	aby karać.
dla chwalenia.	dla napom.	dla czytania.	dla karania.
laudātum.	monĭtum.	lectum.	punĭtum.
do chwalenia.	do napom.	do czytania.	do karania.
laudātu.	monĭtu.	lectu.	punĭtu.

E. *Participia.*

chwalący, a, e.	napominający.	czytający.	karzący.
laudans (tis).	monens.	legens.	puniens.

Participium futuri czasu przyszłego.

maiący, a, e chwalić.	maiący napomin.	maiący czyt.	maiący kar.
laudaturus, a, um.	monĭturus, a, um.	lecturus, a, um.	punĭturus, a, um.

Deponentia.

Deponentia idą zupełnie podług formy biernéy, ztym iedynym 170
wyiątkiem, że przybieraiąc *participia* z formy czynnéy, tem samem nayzupełnieysze maią imiesłowy, bo na wszystkie czasy; iako to: *hortans* napominaiący teraz; *hortatus, a, um* który dawniéy napomniał, napomniawszy, *hortaturus* maiący na przyszłość napominać. Powtarza się dla początkuiącego ta uwaga, że *part. perfect. hortatus* nie ma znaczenia biernego, iak w *Passivum laudatus* chwalony od kogo, lecz czynne. — Do tych trzech imiesłowów należy ieszcze czwarte na: *ndus* np. *hortandus* w znaczeniu biernem: maiący być napominany; lecz tylko od takich słów się formować może, które maią znaczenie przechodne; słowa nieprzechodne np. *loquor* mówię, *proficiscor* iadę, nie mogą mieć właściwie z natury swoiéy tego *participium*; iednakże i te przybieraią go w rodzaiu niiakiem ze słowem *est.* np. *loquendum est, proficiscendum est* trzeba mówić, trzeba iechać.

I. *Indicativus.* Tryb Oznaymuiący.

Praesens. Czas teraźnieyszy.

I.	II.	III.	IV.
napominam.	wyznaię.	mówię.	dzielę.
hortor.	*fateor.*	*loquor.*	*partior.*
hortāris.	*fatēris.*	*loquĕris.*	*partīris.*
hortātur.	*fatētur.*	*loquĭtur.*	*partītur.*
hortāmur.	*fatēmur.*	*loquĭmur.*	*partīmur.*
hortamĭni.	*fatemĭni.*	*loquimĭni.*	*partimĭni.*
hortantur.	*fatentur.*	*loquuntur.*	*partiuntur.*

Imperfectum. Czas przeszły niedokonany.

napominałem.	wyznawałem.	mówiłem.	dzieliłem.
hortābar.	*fatēbar.*	*loquēbar.*	*partiēbar.*
hortabāris.	*fatebāris.*	*loquebāris.*	*partiebāris.*
hortabatur.	*fatebatur.*	*loquebatur.*	*partiebatur.*
hortabāmur.	*fatebāmur.*	*loquebāmur.*	*partiebāmur.*
hortabamini.	*fatebamini.*	*loquebamini.*	*partiebamini.*
hortabantur.	*fatebantur.*	*loquebantur.*	*partiebantur.*

Futurum simplex. Czas przyszły niedokonany.

będę napominał.	będę wyznawał.	będę mówił.	będę dzielił.
hortābor.	*fatēbor.*	*loquar.*	*partiar,*
hortabĕris.	*fatebĕris.*	*loquēris.*	*partiēris.*
hortabĭtur.	*fatebĭtur.*	*loquētur.*	*partiētur.*
hortabimur.	*fatebimur.*	*loquēmur.*	*partiēmur.*
hartabimini.	*fatebimini.*	*loquemini.*	*partiemini.*
hortabuntur.	*fatebuntur.*	*loquentur.*	*partientur.*

Perfectum. Przeszły dokonany.

napomniałem.	wyznałem.	pomówiłem.	podzieliłem.
hortatus, a, um. sum. es. est.	*fassus, a, um,* sum. es. est.	*locūtus, a, um,* sum. es. est.	*partītus, a, um,* sum. es. est.
hortati, ae, a, sumus. estis. sunt.	*fassi, ae, a,* sumus. estis. sunt.	*locuti, ae, a,* sumus. estis. sunt.	*partīti, ae, a,* sumus. estis. sunt.

Plusquamperfectum. Czas zaprzeszły.

napomniałem był.	wyznałem był.	pomówiłem był.	podzieliłem był.
hortatus, a, um, eram. eras. erat.	*fassus, a, um,* eram. eras. erat.	*locūtus, a, um,* eram. eras. erat.	*partītus, a, um,* eram. eras. erat.
hortati, ae, a, eramus. eratis. erant.	*fassi, ae, a,* eramus. eratis. erant.	*locūti, ae, a,* eramus. eratis. erant.	*partīti, ae, a,* eramus. eratis. erant.

Futurum exactum. Czas przyszły dokonany.

napomnę.	wyznam.	pomówię.	podzielę.
hortatus, a, um, ero. eris. erit.	*fassus, a, um,* ero. eris. erit.	*locūtus, a, um,* ero. eris. erit.	*partītus, a, um,* ero. eris. erit.
hortati, ae, a, erimus. eritis. erunt.	*fassi, ae, a,* erimus. eritis. erunt.	*locūti, ae, a,* erimus. eritis. erunt.	*partīti, ae, a,* erimus. eritis. erunt.

II. *Conjunctivus.* Tryb Łączący.

Praesens. Czas teraźnieyszy.

gdy napominam.	gdy wyznaię.	gdy mówię.	gdy dzielę.
horter.	*fatear.*	*loquar.*	*partiar.*
hortēris.	*fateāris.*	*loquāris.*	*partiāris.*
hortetur.	*fateatur.*	*loquatur.*	*partiatur.*
hortēmur.	*fateamur.*	*loquamur.*	*partiamur.*
hortemini.	*fateamini.*	*loquamini.*	*partiamini.*
hortentur.	*fateantur.*	*loquantur.*	*partiantur.*

Imperfectum. Czas przeszły niedokonany.

gd. napominałem.	gdy wyznawałem.	gdy mówiłem.	gdy dzieliłem.
hortārer.	*fatērer.*	*loquĕrer.*	*partīrer.*
hortarēris.	*fatarēris.*	*loquerēris.*	*partirēris.*
hortaretur.	*fatēretur.*	*loqueretur.*	*partiretur.*
hortaremur.	*fateremur.*	*loqueremur.*	*partiremur.*
hortaremini.	*fateremini.*	*loqueremini.*	*partiremini.*
hortarentur.	*faterentur.*	*loquerentur.*	*partirentur.*

Perfectum. Czas przeszły dokonany.

gdy napomniałem.	gdy wyznałem.	g. pomówiłem.	gdy podzieliłem.
hortatus, a, um, sim. sis. sit.	*fassus, a, um,* sim. sis. sit.	*locutus, a, um,* sim. sis. sit.	*partītus, a, um,* sim. sis. sit.
hortati ae, a, simus. sitis. sint.	*fassi ae, a,* simus. sitis. sint.	*locuti ae, a,* simus. sitis. sint.	*partiti ae, a,* simus. sitis. sint.

Plusquamperfectum, Czas zaprzeszły.

gdy napomniałem był.	gdy wyznałem był.	gdy pomówiłem był.	gdy podzieliłem był.
hortatus, a, um, essem. esses. esset.	*fassus, a, um,* essem. esses. esset.	*locutus, a, um,* essem. esses. esset.	*partītus, a, um,* essem. esses. esset.
hortati ae, a, essemus. essetis. essent.	*fassi ae, a,* essemus. essetis. essent.	*locuti ae, a,* essemus. essetis. essent.	*partiti ae, a,* essemus. essetis. essent.

III. *Imperativus.* Tryb rozkazuiący.

napominay.	wyznaway.	mów.	dziel.
hortāre.	*fatēre.*	*loquĕre.*	*partīre.*
napominaycie.	wyznawaycie.	mówcie.	dzielcie.
hortamini.	*fatēmini.*	*loquimini.*	*partimini.*
napominayże.	wyznawayże.	mówże.	dzielże.
hortātor.	*fatētor.*	*loquĭtor.*	*partītor.*
niechże napomin.	niechże wyzna.	niechże mówi.	niechże dzieli.
hortator.	*fatetor.*	*loquitor.*	*partītor.*
napominaycież.	wyznawaycież.	mówcież.	dzielcież.
hortamĭnor.	*fatemĭnor.*	*loquimĭnor.*	*partimĭnor.*
niechże napomin.	niechże wyznaią.	niechże mówią.	niechże dzielą.
hortantor.	*fatentor.*	*loquuntor.*	*partiuntor.*

Infinitivus. Tryb bezokoliczny.

napominać,	wyznawać,	mówić,	dzielić.
że napominam.	że wyznaję.	że mówię.	że dzielę.
hortari.	*fatēri.*	*loqui.*	*partīri.*
napomnieć.	wyznać,	pomówić,	podzielić.
że napominałem.	że wyznawałem.	że mówiłem.	że dzieliłem.
hortatum, am, um esse.	*fassum, am, um esse.*	*locutum, am, um esse.*	*partītum, am, um esse.*
że będę napominał,	że będę wyznawał,	że będę mówił.	że będę dzielił.
hortaturum, am, um esse,	*fassurum, am, um esse.*	*locuturum, am, um esse,*	*partiturum, am, um esse.*

Supinum.

aby napomnieć,	aby wyznać,	aby mówić,	aby dzielić,
hortatum.	*fassum.*	*locūtum.*	*partītum.*
do napomnienia.	do wyznania.	do mówienia.	do dzielenia.
hortatu.	*fassu.*	*locūtu.*	*partītu.*

Participia. Imiesłowy.

napominający,	wyznawający,	mówiący,	dzielący.
Praes. hortans, tis.	*fatens.*	*loquens.*	*partiens.*
Ten który napomniał,	który wyznał,	który mówił,	który podzielił.
Praet. hortatus, a, um.	*fassus, a, um.*	*locūtus, a, um.*	*partītus, a, um.*
maiący napomnieć,	maiący wyznać,	maiący mówić,	maiący dzielić,
Fut. act. hortaturus, a, um.	*fassurus, a, um.*	*locuturus, a, um.*	*partiturus, a, um.*
maiący być napominany,	maiący być wyznawany.	maiący być mówiony,	maiący być dzielony,
Fut. pass. hortandus, a, um.	*fatendus, a, um.*	*loquendus, a, um.*	*partiendus, a, um.*

Uwagi nad Koniugacyami.

* 1) W III. koniugacyi następuiące słowa wtrącaią *i*:

capio, chwytam. *jacio*, rzucam. *Deponentia:* 171
cupio, pragnę. *pario*, rodzę. *gradior*, kroczę.
facio, czynię. *quatio*, wstrząsam. *morior*, umieram.
fodio, kopię. *rapio*, porywam. *patior*, cierpię.
fugio, uciekam. *sapio*, smakuię.

i *Composita* z przestarzałych słów *lacio* i *specio* np. *allicio* przyciągam, *aspicio* spoglądam.

Uważać należy, że *i* zatrzymuie się przez wszystkie osoby w *Praes. Indicat.* i *Conjunct.* np. *capio* i *capiam*, w *Imperf.* i *Futur. Ind. act.* i *pass. capiebam* i *capiebar*; *capiam* i *capiar*, w *Particip. capiens*, *capiendus*. Tylko w następuiących czasach wyrzuca się *i*:

Praes. Indic. Pass.	*Imperf. Con. Act.*	*Imperf. Conj. Pass.*	*Imperat. Act.*	*Imperat. Pass.*
capior.	*caperem.*	*caperer.*	*cape.*	*capĕre.*
capĕris.	*caperes.*	*capereris.*	*capito.*	*capitor.*
capitur.	*caperet.*	*caperetur.*	*capito.*	*capitor.*
capimur.	*caperemus.*	*caperemur.*	*capitote.*	*capimini.*
capimini.	*caperetis.*	*caperemini.*	*capitote.*	*capiminor.*
capiuntur.	*caperent.*	*caperentur.*	*capiunto.*	*capiuntor.*

Infinit. capĕre. Pass. capi.

Podobnie *morior*, *morĕris*, *morerer*, *moriebar* etc. Przyczyną tego było wahanie się tych słów między koniugacyą III. i IV. iak to następuiące słowa naocznie okazuią; iakoż *orior*, *ortus sum*, *oriri* powstaię, należy właściwie do IV. koniug. ale odmienia się w *Praes.* podług III.

Praes. *ŏrior.*
oriris.
oritur. *Imperfect. oriebar*, *aris* etc.
orimur. *Conjunct. orirer oriris*, *oriretur* (*orerentur*, *exorerentur* przestarzałe) etc.
orimini.
oriuntur. *Futur. oriar* etc.
Conj. oriar, aris etc *Part. oriturus.*

Pŏtior idzie podług IV. ale u poetów przybiera w *Praes. Indicat.* i *Imperf. Conj.* formę koniug. III. Zob. *Perf. Deponent.* koniugacyi IV. *orior* i *potior*.

172 2) Odmienne formy. Wszystkie słowa mogą mieć osobę trzecią *plural.* w *perf. Ind.* na *ērĕ*, zamiast *ērunt* nayczęściéy u *Sallustiusza*, *Curtiusza*, *Tacita*, rzadko u *Cicerona*, nigdy u *Corneliusza*. (Skrócona forma (zob. niżéy) dla tego nie zwykła się kończyć na *ere*, ponieważ przybrałaby zakończenie podobne do *Infinit.*; gdybyśmy chcieli formować: *amaverunt*, *amarunt*; *amavere*, *amare*; *deleverunt*, *delerunt*; *delevere*, *delēre*.) — Samogłoska *e* w zakończeniu *ērunt* często się u poetów skraca np.

Di tibi divitias dedĕrunt, artemque fruendi.
Obstupui stetĕruntque comae, vox faucibus haesit.

b) Zamiast zakończenia *ris* w drugiéy osobie *pass.* w czynności niedokonanéy we wszystkich koniugacyach używa się drugie zakończenie *re*. Tylko w *praes. Indic.* dla podobieństwa z *Imperat.* i *Infin. act.* iest u *Cicerona* rzadkie np. *amēre*, *moneare*, *sequare*, *audiare*, *amabāre*, *amarere*, *amabĕre* etc. rzadko zaś *delectare*, *exagitare* etc. za zwyczayne *delectaris*.

173 3) Skrócone formy. *A.* W zakończeniach: *āvi*, *ēvi*, *īvi* w czasach czynności dokonanéy, mianowicie w *perfect.*, *plusquamperf.*, *fut. exact.* i *perfect. Inf.* zachodzi często skrócenie (*syncŏpe*) to iest ściągnienie dwóch samogłosek na iednę długą; nayczęściéy wyrzuca się *vi* przed *s*, a *ve* przed *r* dla prędszego wymówienia, często z metrycznych przyczyn u poetów.

a) w I. koniug. *amâsti*, *amâssem*, *amârunt*, *amârim*, *amâram* etc. za *amavisti* etc. Właściwie *v* się tylko wyrzuca a samogłoski *a* — *i*, *a* — *e* ściągaią się na długie *â*. (ale *amavit*, *amavimus* ściągnąć się nie da).

Obiedwie formy to iest zupełna i skrócona równą maią wartość, używańszą atoli iest skrócona przed *s*, zaś zupełna przed *r*. Jednak *Liviusz* (a niekiedy i *Cicero*) lubi i tu używać skróconéy np. *vindicarimus*, *oppugnarimus*, *necarimus*, *maturarimus*.

b) Podobnie w II. i III. koniug. ma się rzecz z zakończeniem *evi*. np. *neo* przędę, *nevi*, *nesti* (*nevisti*) *nestis*, *nerunt*. *delēram* za *delevĕram*, *complessem* za *complevissem* i w III. *consueris*, *consuerint*, *consueras*, *consueramus*, *consuerunt*, *consuessent*, *consuesse*, *consuesti* za *consueveris* etc.; *quiessem* za *quievissem*; *siris*, *sirit* za *siveris*.

Zakończenie *ovi* ściąga się tylko w słowach *novisse*, *novi*, *nostis*, *nossem*, *nosses*, *nosset*, *nossemus nossent*; *nosse*, *norunt*, *norimus*, *noritis*; *cognoram*, *cognorat* etc.

i w złożonych z *moveo* np. *commossem* (*commovissem*), *commosse*; *commorit*.

c) W IV. koniugacyi. Nayużywańsze iest skrócenie w zakończeniu *ivi* IVtéy i niektórych III. koniugacyi przed *s* np. *audivisti*, *audivissem*, *audivisse*, skraca się na: *audisti*, *audissem*, *audisse*, *cupisse*, *quaesisse*. I ta forma w czasie *Quintiliana* była naypospolitsza.

Lecz znayduie się ieszcze drugie skrócenie w tych słowach, w czynności dokonanéy, wyrzucaiąc samo *v* np. *audii*, *audissem*, *audierunt*, *audierant*, *audiero*; *petii*, *petieram*, *petiissem*, *petiero*, *petiisse* za *audivi*, *petivi* etc. Ztąd wszystkiem osoby, gdzie podwóyne *ii* po sobie następuie, np. *erudiit*, *communiit* są w dobréy cicerońskiéy prozie nader rzadkie, wyiąwszy *petii*, *redii*; gdzie się *ie* znayduie, są i w prozie niewątpliwe np. *definieram*, *quaesierat*.

Złożone z *eo* zob. w koniugacyi. *Anomal.*

Uw. Skrócenie w *perfect.* I. II. IV. koniug. kiedy t lub *m* na następuie, przez co *perfect.* staie się podobne do *praes.* z tą różnicą, że ma długą samogłoskę, znayduie się tylko u poetów np. *īt*, *abīt*, *obīt*, *perīt*, *petīt*, *desīt*, *donāt* za *iit donavit* etc. *petī* za *petii*. *Priscian* przytacza *fumāt*, *audīt*, *cupīt* za *fumavit* etc.

* *B.* *Imperatiwy* od słów *dicere*, *ducere*, *facere*, *ferre* odrzucaią zwyczaynie dla uniknienia dwuznaczności, końcowe *e* i brzmią: *dic*, *dūc*, *fac*, *fer*; podobnie w złożonych *educ*, *effer*, *perfer*, *calefac* wyiąwszy te *Composita* z *facere*, które *a* na *i* zamieniaią np. *confice*, *perfice*. Poeci iednak nickiedy zatrzymuią zupełne formy np. *face* za *fac*. Zamiast *sci* używa się *scito*; także za *scite*, dla uniknienia dwuznaczności z *adverb.*, bierze się *scitote*.

4) Przestarzałe formy. Przestarzała tylko poetom właściwa iest wyrzutnia syllaby *is* i *er* w czasach przeszłych dokonanych po *s* lub *x*, np. *scripsti*, za *scripsisti*; *extinxem* za *extinxissem*; *surrexe* za *surrexisse*, *respexis* za *respexeris* podobnież *extinxti*, *evastis*, *abscessem*, *erepsemus*, *divisse*, *discesse*, *consumpse*, *abstraxe*. Ztąd poszło nawet w prozie: *ausim* za *auserim* za *ausus sim*. 174

b) Również przestarzałe iest zakończenie *futur. exact.* i *perf. Conj.* koniugacyi I. na: *asso*, *assim* za *avero* i *averim* np. *locassim*, *negassim*, *creassit levasso*, *liberasso* za *locaverim* etc. *creaverit*; w II. *esso*, *essim* za *uero*, *uerim* np. *prohibessit* za *prohibuerit* także *auxim* za *auxerim*; w III.

so, *sim* za *ero*, *erim* np. *accepso*, *empsim*, *rapsit*, za *accepero* etc. *parsim* od *parco* (*parsi*).

Osobliwie zaś formy: *faxo*, *faxim*, *faxit*, *faxint*, używaią się nawet w dobréy prozie dla nadania mowie kształtu starożytnego np. *dii faxint.*

Do tych form przestarzałych należy ieszcze *Infinit.* I. i II. koniugacyi na *assere* i *essere* od *fut. exactum* uformowany np. *expugnassere*, *prohibessere*, w mieysce którego używa się zwyczaynie *expugnaturum esse.*

c) Do przestarzałych form należy przedłużanie *Infin. pass.* przez przyrostek *er* nayczęściéy tylko w starożytnych zabytkach ięzyka np. *amarier*, *mercarier*, *legier*, *mittitier*, np. *inter bonos bene agier*, *causam dicier*, *Consul respondit*, *sibi viderier.*

d) Przestarzałe iest w IV. koniugacyi w *Imperfect.* zakończenie *ibam* za *iebam* i w *fut. ibo* za *iam* np. *nutribam*, *lenibam*, *scibam*, *largibar* za *nutriebar* etc. i *scibo*, *nutribo servibo* za *sciam* i w *pass. scibitur*, *costodibitur* etc.; *ojo* u *Plauta* i *Terentiusza* także: *aibam*, *aibas*, *aibat*, *aibant*, które to osobliwości utrzymały się w zwyczaynéy mowie tylko w słowie *ire*: *ibam*, *ibo.* Tu także należy zakończenie *im* za *em* i *am* w *praes.* I. i III. koniungacyi *edim*, *comedim* za *edam*, *comedam*; *duim* za *dem* i *perduim* za *perdam* (w przekleństwach używane, od starożytnéy formy *duo*, *perduo*). I ta forma znowu utrzymała się w słowach nieforemnych: *velim*, *nolim*, *malim* i *sim.*

e) Nareszcie *part. fut. pass.* i *gerundium* w III. i IV. koniug. (także w *deponent.*) kończyło się w dawnéy łacinie na *undus* zamiast *endus*, zwłaszcza gdy *i* poprzedza np. *faciundus*, *mentiundus*, *eripiundus*, *repetundus*, zwłaszcza w pewnych sposobach mówienia: *in finibus dividundis*, *regundis*, *in jure dicundo*; i ta forma w słowie *potior* iest nayzwyczayniey sza: *potiundus.*

175 5) Wątpliwy iloczas. Podania grammatyków dawnych łacińskich względem iloczasu zakończenia *rimus* i *ritis* w *fut. exact.* i *perf. Conj.* są zupełnie sprzeczne. Naypospolitsze iest mniemanie, że *fut. exact.* ma długie, a *perf.* krótkie *i.* Poeci naypoprawnieysi używaią ich bez różnicy krótko i długo, a nawet więcéy iest powagi za długiem *i* tak w *fut.* iak w *perfect.*

Ztąd pochodzi, że i końcowa syllaba *ris* w drugiéy osobie używa się przez poetów także oboiętnie.

6) Złożone formy za pomocą słowa posiłkowego *sum*. 176

Czynność dokonana w *passiwie* formuie swoie czasy za pomocą *particip. perfecti* i słowa (wtenczas) posiłkowego *sum*. Czasy te zamiast zwyczaynych form przybieraią ieszcze inne wyraźnieysze, iak następuie:

Perf. Ind. amatus fui za *amatus sum*.

Conj. amatus fuerim za *am. sim*; nie tak często.

Plusq. perf. Ind. amatus fueram za *am. eram*.

Conj. am. fuissem, za *am. essem*.

Fut. exact. amatus fuero, częściey niż *am. ero*.

Perf. Infinit. amatum fuisse, za *amatum esse*.

gdyż *amatus sum* znaczy ukochany iestem (zostałem), mówiąc o czynności, która dopiero co się stała; lecz ponieważ ta czynność kochania, uważaiąc *perf.* iako czas historyczny, iuż dawniey skończyć się mogła; przeto *amatus sum* znaczy także: byłem kochany (iako czas historyczny). Słowo *sum* straciło tu zupełnie swoie pierwotne znaczenie iako *copula*, zamieniwszy się na słowo posiłkowe, tak iż *amatus sum* stoi zupełnie w równi z *amavi*; (co innego bowiem iest: iestem kochany (teraz) (*amor*) a co innego iestem (iuż) ukochany, o czynności skończoney.) Lecz ponieważ *fui* iuż w sobie mieści wyobrażenie przeszłości; a zatem *amatus fui* znacząc byłem ukochany, mocniey tę przeszłość wyrażać będzie; nic więcey atoli znaczyć nie może, iak tylko przeszłość, gdyż do wyrażenia zaprzeszłości służy następuiący czas, to iest *plusquamperf. Amatus fui* więc iest co do znaczenia to samo co *amatus sum*.

Podobnie ma się rzecz z *Plusq. perf. amatus eram* i *amatus fueram* byłem był ukochany.

Co innego iest, gdy *participium* uważa się za przymiotnik, a zatem gdy słowo *sum* iest istotnym łącznikiem (*copula*); wtenczas wyraźna iest różnica między *sum* i *fui* np. *miles armatus est* żołnierz iest teraz uzbroiony, *fuit* był dawniey uzbroiony.

7) Uzupełnienie koniugacyi. 177

a) Łącząc *participium* ze słowem *sum*, *fui*, *esse*, otrzymuiemy tak nazwaną koniugacyą omowną (*Conjugatio periphrastica*); lecz ponieważ połączenie *participii praesentis* np. *amans sum*. mieści się iuż w *amo*, i ponieważ *participium perfect. amatus sum*, *eram*, *ero*, *esse*, *fuisse* wchodzi iuż do formowania czasów czynności dokonaney

w *passiwie*; przeto nazwisko koniugacyi omownéy przywiązano szczegółowo do *participium fut. activi* i *participium fut. pass.* połączonych ze słowem *sum*; dla tego, że *participia* te daią nam nowe znaczenia, ieszcze zwyczayną koniugacyą nieobięte. *)

Amaturus sum oznacza czynność, którą dopiero wykonać mamy lub chcemy: mam, chcę zaraz teraz kochać, to iest mam zamiar kochania; różni się więc od *amabo* będę kochał, bo tu iest mowa o czynności przyszłey, która z pewnością, ale nie koniecznie zaraz teraz, lecz kiedyś w przyszłości nastąpi. Są więc następuiące Czasy przyszłe omowne czynności odbyć się maiącéy *Tempora periphrastica rei gerundae*

Indicat.	*Conjunct.*
Praes. amaturus sum, mam kochać (będę kochał).	*amaturus sim*, gdy mam kochać, gdy będę kochał.
Imp. amaturus eram, miałem kochać.	
Fut. amaturus ero, będę miał kochać.	*amaturus essem*, gdy miałem kochać.
Perf. amaturus fui, chciałem kochać, kochałbym.	*amaturus fuerim*, gdy chciałem kochać.
Plusq. perf. amaturus fueram. chciałem był kochać. kochałbym był.	*amaturus fuissem*, gdy chciałem był kochać.

Infinit. praes. amaturum esse, że mam kochać, chcieć kochać.
perfect. amaturum fuisse, żebym był kochał.
fut. amaturum fore.

*) Tylko powyższe (177) złożone formy są istotnemi częściami koniugacyi, iak się to z ich znaczenia okazuie, zupełnie odpowiadaiącego znaczeniu czasów czynnych. Koniugacya omowna uzupełnia zwyczayne czasy, przydaiąc nowe wyobrażenie. Mylą się więc ci, którzy utrzymuią, że ta koniugacya iest tylko prostem opisaniem (omówieniem) zwyczaynéy; gdyż nietylko w wyłożonych tu czasach widoczna zachodzi różnica co do znaczenia z odpowiadaiącemi czasami zwyczaynéy koniugacyi; ale nawet formuiąc *praes.* np. *agens sum*, zamiast *ago*; oczywista iż *ago aliquid* działam, czynię, znaczy istotne odbywanie działania, gdy przeciwnie *agens sum* zawiera w sobie wyobrażenie bytu, przez *particip* bliżéy okryślonego: iestem działaiący, to iest trudnię się działaniem. A zatem lubo w niedostatku czasu iakiego, dopomagamy sobie przez takie omowne formy, zawsze iednak zachodzi różnica między niemi a istotnem *verbum finitum*; patrz o Słowie. 159.

W *Passiwie* nie da się ta czynność inaczéy wyrazić iak przez zwyczayne opisywanie

w *praes. futurum est* (*sit*), *ut amer* (gdy) mam być kochany,

w *praeterit. futurum erat, fuit, fuerat, ut amarer.*

Conj. esset, fuerit, fuisset (gdy) miałem być kochany.

w *fut. futurum erit, ut amer* będę miał być kochanym. *Amaturus sim* i *amaturus essem* zastępuią oraz mieysce *futuri Conjunctivi* do *futurum amabo*; przybieraiąc zupełnie znaczenie *fut.* I. to iest znaczą iż się co stanie, nie iak początkowo, iż się co ma stać. Przeciwnie *amaturus fuerim* i *fuissem* nie służą iako *Conjunctivus* do *amavero*, ponieważ zatrzymuią swe pierwotne znaczenie zamiaru; z téy więc przyczyny dla wyrażenia prostéy przyszłości, użyć należy opisania: *futurum sit, futurum esset* etc. patrz Składnia czasów.

Amaturum fuisse wyraża czynność warunkową: żebym był kochał np. *Pollio Asinius Caesarem existimat suos rescripturum et correcturum commentarios fuisse*, żeby był przerobił i poprawił, gdyby był dłużéy żył. (Zob. *Inf.*)

b) *Participium futuri passivi* na *ndus*, tak nazwane *part. necessitatis*, wyraża konieczność czynności; to iest iż coś się dziać musi, powinno i połączone z słowem *esse* formuie tak nazwane *tempora necessitatis*, które nie maią właściwie znaczenia przyszłego, a zatem też za *passiva* do poprzedzaiących czasów omownych służyć nie mogą; zkąd też takowe swą bierną koniugacyą przez omówienie formowały. To tylko z niemi maią wspólnego, że *praeterita* służą do wyrażenia czynności warunkowéy.

Indicat.	*Conjunct.*	*Infinit.*
Praes. amandus sum. powinienem, muszę być kochany, trzeba mnie kochać.	*amandus sim.* gdy, pow. i t. d.	*amandum esse.* musieć być kochanym.
Imperf. am. eram, powinienem był być kochany, powinienbym był być kochany.	*am. essem v. forem.* gdy, powin. it. d.	
Fut. am. ero, będę musiał być kochany.	——	

Perf. am. fui, musiano mnie kochać,	*am. fuerim*, gdy i t. d.	*amandum fuisse*, że musiałem był być kochanym.
Plusq. perf. am. fueram, musiano mnie było kochać.	*am. fuissem*, gdy i t. d.	

bb) *Neutrum* ze słowem *esse* daie podwoyną koniugacyą nieosobistą; albo z *Dativem* osoby osobistą.

Praes. amandum est, trzeba kochać.	*Conj. amandum sit*,
Imper. am. erat, trzeba było kochać.	*am. esset.*
Fut. am. erit, trzeba będzie kochać.	——
Perfect. am. fuit, trzeba było kochać.	*am. fuerit.*
Plusq. perf. am. fuerat, trzeba było k.	*am. fuisset.*
Fut. exact. am. fuerit, trzeba będzie k.	

Praes. mihi amandum est.	*Conj. sit.*	muszę, powinienem kochać.
Imperf. mihi am. erat.	*esset.*	musiałem, powiniem był koch.
Fut. mihi am. erit.	——	będę musiał kochać.
Perf. mihi am. fuit.	*fuerit.*	musiałem kochać.
Plusq. perf. mihi am. fuerat.	*fuisset.*	musiałem był kochać.
Fut. exact. mihi am. fuerit ——		będę musiał kochać.
mihi amandum	*fuisse.*	że musiałbym był kochać.

Słowa formuiące *Perfectum* i *Supinum* nie zupełnie foremnie. *)

178 I. 1, *Perfectum* formuie się dodaiąc do pierwiastka *i*,

a) przedłużaiąc oraz, a niekiedy i zmieniaiąc samogłoskę, aby *perf.* tem lepiey od *praes.* odróżnić: *lĕgo*, *lēgi*; *ĕmo*, *ēmi*; *capio*, *cēpi*; *ăgo*, *ēgi*.

b) podwaiaiąc początkową syllabę (*reduplicatio*) *curro*, *cu-curri*; patrz koniugacyą III.

*) Jak w deklinacyach rozróżniać należy pierwiastek od zakończeń przydawanych w poiedyńczych przypadkach, tak podobnie każde słowo ma swóy pierwiastek; lecz iak w imieniu (patrz o *Genit.* 58, 3.) nie zawsze się mieści w *nominat.* zupełny pierwiastek (*actio gen. action-is*, daie pierwiastek *action*), równie i z *praes.* nie zawsze daią się wyprowadzić wszystkie inne czasy, a mianowicie *Perf.* i *Sup.*; albowiem czas ten iuż sam częstokroć uległ pewnéy zmianie; dla tego *perf.* bardziéy się niekiedy zbliża do pierwiastka niż *praes.* np. z pierwiastka *vic*, który iest zawarty w *perf.* i *sup. vici*, *victum* uformowany został *praes.* przez wtrącenie *n vinco*. Pierwiastki te kończą się

2. *Perfectum* przybiera *si* np. *sumo*, *sum-si* (pisz *sumpsi*); *scribo*, *scripsi*; *rego*, *rec-si* (pisz *rexi*).

3. Albo nareście *vi*; w którem *v* iest:

a) po samogłosce istotną spółgłoską i na téy zasadzie polega tak nazwana regularna I., i IV. koniug. np *amā-vi*, *audi-vi*.

b) po spółgłosce samogłoska np. *dom-o*, *dom-ui*, *doc-eo*, *doc-ui*,

Uwaga. Ponieważ przy reduplikacyi pierwiastek obciąża się iuż iedną syllabą, przeto przedłużenie samogłoski staie się zbyteczne; i owszem ulży mu się ieszcze (zamie-

---

albo na spółgłoskę, albo na samogłoskę; w pierwszym razie formuią koniugacyą mocną do któréy należą szczególnie słowa koniugacyi III. np. *leg-o*, *dic-o*, *laed-o*; w drugim razie to iest, gdy się kończą na samogłoskę, tworzą koniugacyą słabą i do niéy należą słowa pierwszéy koniug. z literą charakterystyczną *a*, drugiéy z *e*, czwartéy z *i* np. *amo* (z *ama-o*, *amas*), *mone-o*, *puni-o*. Jest to ten sam *dualism* ięzykowy, który się pod rozmaitemi kształtami w całéy mowie postrzegać daie (porównay polskie spółgłoski twarde, miękkie, rodzay męzki, żeński deklin. męzka, żeńska, bo niiaka iest podobna męzkiéy). Podobnie możnaby podzielić i deklinacye łacińskie, uważaiąc trzecią za mocną (nieregularną) patrz 71. Notę. Jeżeli słowo idzie iedynie podług słabéy koniugacyi, to pierwiastek pozostaie niezmienny i ztąd powstaie koniugacya zupełnie regularna; lecz ieżeli słowo całkowicie lub cząstkowo podług mocnéy, na tenczas pierwiastek ulega pewnéy zmianie. I tak w *Praes.* wtrącaią niektóre pierwiastki *n* np. *scindo* od pierwiast. *scid*; *frango* od *frag* (*perf. fregi sup. fractum* zamieniaiąc *a* na *i* iak *cado*, *incido*). Przed wargowemi zamienia się to *n* na *m* np. *rumpo* od *rup*. Inne pierwiatki przybieraią *n* dopiero na końcu np. *ster-n-o*, *sper-n-o*, *si-n-o*, *tem-n-o* od pierw. *ster.* (*str.*) *sper* (*spr.*), *si*, *tem*, iak wykazuią *perfecta*: *stravi*, *sprevi*, *sivi*, *tempsi*. Przyczém ieszcze i to uważać należy, że niektóre wtrącaią *e*, iak się to w polskiem często dziać zwykło dla ułatwienia wymowy np. *tr. tero* i powyższe.— Inne nareście przybieraią *sco* np. *cre-sco*, *crevi*; *pasco*, *pavi* podobnie prawie wszystkie *Inchoativa*. — Nosowa spółgłoska wyrzuca się w *perf.* kiedy się takowe formuie przez dodanie *i* i przedłużenie samogłoski np. *frango*, *fregi*, *fractum* (właściwie *fragtum*); lecz gdy *perf.* przybiera *si*, pozostaie się *n*, *fingo*, *finxi* (*finc-si*) *fictum*. Że *n* nie należy do pierwiastka pokazuie *sup.* i rzeczownik *figmentum*.

niaiąc np. *a* na lżeyszy, wyższy ton *i*, lub wyrzucaiąc *n*) *căno*, *cĕcĭni*, *tango*, *tĕtĭgi*. Słowa złożone tracą reduplikacyą np. *attingo*, *attĭgi*, *occīdo*, *occīdi*, *occīsum*; tylko *Composita* z *do*, *sto*, *disco*, *posco* i częścią *curro* zatrzymuią ią np. *circumdĕdi*, *adstĭti*, *addidici*, *depoposci*, *decucurri* obok *decurri*. — Niekiedy znayduie się podwóyna formacya np. *pango*, *pepigi* i *panxi*; *parco*, *peperci* i *parsi*.

II. *Supinum* formuie się dodaiąc:

179 1. *tum* bezpośrednio tak do pierwiastka zakończonego na samogłoskę, co daie regularną I., II., IV. koniug. np. *amātum*, *delētum*, *audītum* przedłużaiąc w *sup.* samogłoskę (także w III. formuiących *perf.* i *sup.* na wzór IV. *petītum*); iako też do pierwiastka zakończonego na spółgłoskę np. *sec-tum* (*sec-o*), *doc-tum*, *lec-tum* (od *lego*).

Albo też dodaie się *tum* wraz z łącznikiem *i* do pierwiastków na samogłoski zakończonych np. *domo domi-tum* (nie *domtum*).

2. *sum* np. *curro*, *cur-sum*; *fallo*, *fal-sum*.

Uwaga. Nadto ulegaią pierwiastki w *perf.* i *sup.* pewnym głosowym prawidłom. I tak *b* przed *s* i *t* zamienia się na *p* dla tego, że spółgłoski mocne stoią obok mocnych a słabe obok słabych. *) A zatem *nubo*, *nup-si*, *nuptum*; *scribo*, *scripsi*, *scrip-tum* (niekiedy zachodzi assimilacya, to iest zamiana na tęż samę zgłoskę: *jubeo*, *jus-si*, *jus-sum*).

Powtóre: *g*, *h*, *q* zamienia się na *c* (to iest *k*) lecz *c* razem z *s* zlewa się w *x* np. *rego*, *rec-si* (pisz *rexi*) *rectum*; *traho*, *trac-si* (pisz *traxi*) *trac-tum*; *coquo*, *coc-si* (pisz *coxi*), *coctum*. Również *v* np. *vivo*, *vic-si* (p. *vixi*) *vic-tum*. Dla tego też *d* wyrzuca się przed *s* i *t* np. *claudo*, *clausi*, *clausum* i natomiast samogłoska przedłuża się *dĭvĭdo*, *dĭvīsi*, *dĭvīsum*. Tymbardziéy wyrzucać się powinna ostatnia spółgłoska przed *t*, ieżeli ich było na końcu dwie np. *mulceo*, *mulsi*, *mul-sum*; *spargo*, *spar-si*, *spar-sum*, *torqueo*, *torsi*, *tor-tum*. Niekiedy iednak assimiluie się *d*, a nayczęściéy *r* i *m* kiedy *s* lub *t* następuie np. *cedo*,

*) Spółgłoski *p*, *t*, *s*, *c* (*k*) nazywaią się mocne, bo więcéy natężania głosu do ich wymówienia potrzebuią niż im odpowiadaiące słabe *b*, *d*, *g*; lecz ponieważ to natężenie organu, tak nagle zmieniać się nie może, wypada ztąd reguła, że mocne obok słabych nie stoią.

ces-si, ces-sum; uro, us-si, us-tum; gero, ges-si, ges-tum; premo, pres-si, pres-sum. Ostatnie iednak często pozostaie; i ieszcze dla ułatwienia wymowy wtrąca się *p* np. *dem-o, dem-si* czyli *dem-psi, dem-tum.*

Poczet słów I. Koniugacyi *Perfectum* i *Supinum* nie zupełnie regularnie formuiących. 180

Nieregularność Słów Iwszéy koniugacyi na tem polega, że formuią *Perfectum* i *Supinum* podług koniugacyi IIgiéy to iest *Perf.* na *ŭi Sup. ĭtum* wyrzucaiąc czasem *i.* Jednakże niektóre z nich skłaniaią się do regularnéy formacyi.

Crĕpo, crĕpŭi, crepĭtum, skrzypię, trzeszczę.

Compos. discrĕpo różnię się; *concrepo* skrzypię i *increpo* łaię.

Cŭbo, cŭbŭi, cŭbĭtum, leżę (rzadko *cubavi, incubavi*).

Composit.: accŭbo leżę (siedząc) przy stole, *excŭbo* iestem na straży, *incŭbo* leżę na czem, *recubo* leżę wznak, *secubo,* leżę osobno etc.

Złożone zaś z *cŭbo* maiące *m* przed *b*, zatrzymuią w prawdzie w *perf. ui Sup. itum;* lecz idą podług koniugacyi III, zobacz koniugacyą III.

Dŏmo, domui, domĭtum uśmierzam; *edŏmo, perdomo.*

Sŏno, sonui, sonĭtum brzmię, (*particip. sonaturus* od regularnéy formy).

Compos.: *consŏno* zabrzmieć, zgadzać się, *dissŏno* nie zgadzać się, *persono* zabrzmieć, napełnić dźwiękiem, *resono* rozlegam się (o głosie).

Tŏno, tonui, (tonĭtum) grzmię.

Composit.: attŏno, act. przerażam, ma *particip. attonitus,* lecz *intŏno, intrans, intonatus,* zagrzmieć, zabrzmieć.

Vĕto, vetui, vetĭtum zakazuię.

Mĭco, mĭcui, bez *supinum,* migam, błyszczę się.

Ze złożonych: *emĭco* ma *emicui, emicatum, emicaturus*; ale *dimico* walczę ma regularnie: *avi, atum.*

Frĭco, fricui, fricatum lub *frictum* nacieram.

(Od regularnego *neco* zabiiam) formuie złożone:

enĕco, avi, atum; i częściéy *enecui, enectum* zamordować.

Participium zwyczaynie: *enectus*; *internecare* ma *internecatus.*

(Od *plico* zwiiam, składam (od *plica* falda) maią złożone: *applico (navem)* przybiiam do lądu, *explico* rozwiiam, wykładam *)

*) Na końcu *manuscriptu* stało zwyczaynie: *explicit liber* za *explicitus, finitus est liber.*

implico wiklę prócz regularnego *avi*, *atum*, także *ui*, *ĭtum*; nayczęściéy znayduią się formy *ui*, *atum*, choć *Cicero* używa *explico*, *avi*, *atum*. Od *replico* odwinąć nie znayduie się użyte *perf.* i tylko *replicatus*.

Pochodzące od przymiotników zakończonych na *plex* formuią *perf.* i *supina* regularnie np. *suplico* błagam, *duplico* dwoię, *multiplico* mnożę.

Sĕco, *sĕcŭi*, *sectum* tnę (*particip. secaturus.*)

Composit.: *de- dis- ex-sĕco*, od- roz- wy-cinam.

Dwa Słowa formuią na podobieństwo koniug. III.

Jŭvo, *jūvi*, *jūtum* (rzadko)dopomagam (*Part. juvaturus*)*)

Composit.: *adjŭvo* ma *adjūvi*, *adjūtum* i *part. adjuturus* i *adjuvaturus*.

Lăvo, *lāvi*, *lavatum*, *lautum*, *lōtum*, *lavāre* myć się.

Inf. lavĕre od którego *perf. lavi* i *supinum lautum*, *lōtum* zdaie się pochodzić, znayduie się u poetów np. *mala vino lavere*.

Dwa słowa przybieraią reduplikacyą.

Do, *dĕdi*, *dătum*, *dăre* daię, *dăbam*, *dărem* z krótkiem *ă*.

Podobnie maią trójzgłoskowe: *circumdo* otaczam, *pessundo* niszczę, gubię, *satisdo* ręczę, *venundo* przedaię np. *circumdĕdi*, *circumdătum*.

Wszystkie zaś złożone dwuzgłoskowe należą do koniug. III. np. *addo* przydaię, *condo* zakładam, kryię, *dedo* (se) oddaię, poddaię się, *credo* powierzam, *perdo* gubię, *reddo* oddaię, *vendo* przedaię, maią: *condĭdi*, *conditum*, *condĕre* etc. Tylko *abscondo* ma *abscondi* (rzadko *abscondidi*) *absconditum*. Zresztą: *mando* (*manui do*) poruczam, iako też *compos. demando*, *commendo*, idą regularnie *avi*; *atum*.

Od przestarzałego *duo* znayduie się *Conj. duim*, *duis*, *duit*. Także w złożonych: *credo*, *perdo*; *creduam*, *creduim*, *perduim* np. *Di te perduint*. zob. wyżéy formy przestarzałe.

Sto, *stĕti*, *stātum*, *stāre* stoię (zobacz *sisto*, *stĭti*, *stătum*, *sistere*, stawiam).

Composita dwuzgłoskowe maią *perf. stĭti* np. *adsto* stoię przy czem, *consto* składam się, *exsto* iestem widoczny, istnieię, *insto*

*) Niektóre *Particip. fut. activ.* nie zupełnie się regularnie formuią; to iest nie od zwyczaynego *Supinum*. Jak wspomnione tu: *juvaturus*, *secaturus*, *sonaturus*; również *pario* i *ruo* maią *pariturus*, *ruiturus*; *morior*, *nascor*, *orior*: *moriturus*, *nasciturus*, *oriturus*; *fruor*, *fruiturus*. Niektóre słowa wcale nie maią *Sup.* choć *part. fut. act.* znayduiemy użyte np. od *abnuo*, *careo*, *luo* iest: *abnuiturus*, *cariturus*, *luiturus*, które dorozumiewać się każą form: *abnuitum*, *luitum*, *caritum*. Patrz *Sup.* 165.

nastaię, *obsto* zawadzam, *persto* obstaię, *praesto* przewyższam, *resto* zostaię.

Lecz trzyzgłoskowe *composita* maią *ĕti*, iako to: *antesto* v. *antisto* przewyższam, *circumsto* stoię na około czego, *intersto* stoię między czem, *supersto*, stoię na czem.

Supinum, które się tylko dla *part. futuri* przytacza, nie od wszystkich złożonych iest w używaniu; gdzie się znayduie, iest na *ātum*. Tylko *praesto* ma *praestĭtum*, choć tylko u późnieyszych używane. Dla tego też bardziéy w używaniu iest *part. praestaturus*, od regularnéy, lecz nader rzadkiéy formy: *praestavi*, *praestatum*.

Disto nie ma ani *perf.* ani *sup.*

Następne trzy słowa maią dwoiako w *perf.* ponieważ maią *participia passivi* w znaczeniu czynnem na wzór słów *deponentiów*:

Jūro, *āvi*, *Sup. juratum* przysięgam. *Part. juratus*, *conjuratus* i podług téy analogii *conspiratus* sprzysiężony, który się sprzysiągł.

Coeno, *avi*, *Sup. coenatum*, obiaduię, *coenatus*, który obiadował.

Poto, *avi*, *Sup. potatum* zwyczayniey *potum*, piię.

Particip. pōtus może mieć bierne i czynne znaczenie, *appōtus* napiły *act. epōtus* wypity *pass.*

Nareście słowo *labare* chwiać się, nie znayduie się w *perf.* i *sup.* użyte.

Druga koniugacya. 181

Słowa zakończone w *praes. Indicat.* na *eo* należą do téy koniugacyi, oprócz nieforemnych (*anomala*): *eo* idę, *queo* mogę, *nequeo* niemogę, i następuiących, które idą podług pierwszéy koniugacyi: *beo* uszczęśliwiam, *creo* stwarzam, *collineo* prostuię, *delineo* skryślać, odrysować, *meo* idę, krążę, *nauseo*, mdłości cierpię.

Oraz pochodzące od rzeczowników na *eus* np. *calceo* obuwam (od *calceus*) *enucleo* wyłuszczam, *cuneo* zaklinić, *illaqueo* usidlam.

Regularne zakończenie téy formy iest w *perf.* na *ŭi Supin.* na *ĭtum*.

Nieregularność słów koniugacyi II. w tem się okazuie, że albo skracaią *perf.* i *Sup.*, to iest *perf. ŭi* na *vi* (co właściwie nie iest żadną nieregularnością, bo u Łacinników *u* i *v* iest iedna głoska (patrz 5); *Supinum ĭtum na tum*. Ściąganie to zachodzi osobliwie w słowach maiących w *praes. v* przed *eo* np. *căveo*, *căvi*, *cautum* za *căvŭi*, *căvĭtum*. (Patrz 178.) Albo też wcale nie maią *supinum*, a tem samem *part. perf. pass.* i *part. fut. act.*; a nawet *perfecti* i

supini razem. Albo nareszcie formuią *perf.* i *sup.* na wzór koniugacyi III.

182 *A. a)* Słowa zakończone na *veo*, które w *perf.* i *supin.* kontrakcyi doznaią. To iest maiące w *perf. vi* zamiast *vui*, *Supinum tum.*

Căveo, cāvi, cautum strzegę się.

Făveo, fāvi, fautum, sprzyiam.

Fŏveo, fōvi, fōtum ogrzewam, pielęgnuię.

Mŏveo, mōvi, mōtum poruszam.

Composit.: commoveo, permoveo (wzmacniaią znaczenie). *Amoveo, submoveo* oddalam, *admoveo* przysuwam, *promoveo* posuwam, *moveo* oddalam.

Vŏveo, vōvi, vōtum ślubuię (*devoveo* poświęcam przeklinam).

Păveo, pāvi bez *Supinum* lękam się; zwyczayniéy *Inchoat. expavesco; expavi.*

Ferveo, fervi i *ferbui* bez *Sup.* wrę, zląd *fervesco.*

(Także *fervit, fervat, fervĕre* podług III. lecz przestarzałe). Od *ferveo* formuią się *Inchoat.* podług III. *defervesco, effervesco, refervesco* z podwóynym *perf.* (u Cicerona częściéy *vi*) *conferveseo* w *perf.* tylko *conferbui.*

Connīveo, connīvi, i *-nixi* bez *supin.* przymrużam oczy, przez szpary patrzę.

b) Maiące w *perf. evi* zamiast *ui. Sup. ētum.*

Dēleo, delēvi, delētum, mażę, niszczę.

Fleo, flēvi, flētum, płaczę.

Neo, nēvi, nētum, przędę.

Vieo, viēvi, vietum, plotę.

(Od pierwiastka *pleo*) *compleo, complēvi, completum* napełniam, *expleo, impleo, repleo; suppleo* dopełniam.

(Od pierwiastka *oleo* rosnę, pochodzą *Composita*):

Aboleo, abolēvi, abolĭtum znoszę i *abolesco* ustaię, niszczeię.

Adoleo zwyczaynie *adolesco, adolēvi, adultum* dorastam; *adultus* dorosły.

Exoleo zwyczaynie *exolesco, exolēvi, exoletum* wychodzę ze zwyczaiu, *exoletus.*

Obsoleo zwycz. *obsolesco, obsolēvi, obsolētum* starzeię się, *obsoletus* przestarzały.

Także *inolesco* vel *inoleo* wrastam, *inolēvi* (*inolitum*) tylko u kościelnych pisarzy.

Inne iest słowo *ŏleo, olui* (rzadko *olo*) pachnę, lecz rzadko używane. (patrz niżéy *d.*)

c) Słowa formuiące *perf.* regularnie i tylko w *Sup.* doznaiące kontrakcyi wyrzucaiąc *i*.

Dŏceo, docui, doctum uczę (kogo).

edoceo, perdoceo (wzmocnione) *dedoceo* oduczam.

Teneo, tenui, (tentum rzadko) trzymam.

Compos.: *abstineo* wstrzymuię, *contineo* zawieram, *distineo* rozdzielam, *detineo* wstrzymuię, *retineo* zatrzymuię, *sustineo* utrzymuię maią *supinum -tentum.* Lecz *pertineo, attineo* należę, nie maią *Supinum.*

Misceo, miscui, mixtum i *mistum* mieszam.

Composit.: *admisceo, commisceo, immisceo, permisceo.*

Torreo, torrui, tostum suszę.

Censeo, censui, censum cenię, mniemam.

Participium census z *sum* znayduie się niekiedy w znaczeniu czynnem iak gdyby od *deponens censeor.*

Composita: percenseo wyliczam i *succenseo* gniewam się, nie maią *Supin.* Lecz *recenseo* przechodzę, poprawiam, ma *Sup recensum* i *recensitum.* Od *accenseo* doliczam znayduie się tylko *accensus.*

d) Słowa maiące regularne *perf. ui* lecz nie maiące *Supin.* są (prócz *arceo*) same *neutra* niiakie, wyrażaiące pewny byt fizyczny, iako też te, które od przymiotników uformowane zostały, a które się częściey iako *Inchoativa* na *sco* użyte znayduią.

Arceo, arcui wstrzymuię, niedopuszczam.

Lecz *composita coerceo* powściągam i *exerceo* ćwiczę maią *perfect. coercui, exercui, Sup. coercitum, exercitum. Arctus* i *artus* tylko iako *adject.*

Calleo (mam odcisk) iestem wyćwiczony, znam.
Candeo iestem rozpalony, błyszczę się.
Egeo, indigeo, potrzebuię.
Emineo, wystaię.
Floreo, kwitnę.
Frondeo, zielenię się, *effrondui.*
Horreo drzę, wzdrygam się, *Composit. abhorreo.*
Langueo, słabieię, *langŭi.*
Lăteo kryię się.
Niteo lśnię się.
Oleo pachnę (rzadko); *obolco, redŏleo* pachnę czem, *perolco, suboleo* pachnę nieco.
Palleo, blednieię.
Păteo, stoię otworem.
Rigeo, twardnieię, tężeię.
Rŭbeo, czerwienieię się.
Sileo, milczę.
Sorbeo, sorbui, (rzadko *sorpsi* częściey w złożonych) wciągam w siebie.
Sordeo, iestem brudny.
Splendeo, świecę.
Stŭdeo, usiłuię.

Stŭpeo, iestem osłupiały.
Timeo, lękam się.
Torpeo, drętwieię.
Tumeo, wzdymam się.
Vigeo, iestem w sile.
Vireo, zielenieię się.

Prócz tych ieszcze wiele innych podobnych od przymiotników uformowanych, które częściéy tylko iako *Inchoativa* trafiaią się.

e) Następuiące są bez *Perf.* i *Supin.*

Aveo, pragnę zob. *anomala.*
Calveo, łysieię, *calvus.*
Caneo, siwieię.
Flaveo, płowieię, *flāvus*,
Foeteo. śmierdzę.
Hĕbeo, tępieię.
Humeo, wilżeię.
Liveo, sinieię, zazdroszczę.
(*Mineo*) *immineo* zagrażam, *promineo*, sterczę.
Moereo, smucę się, *adject. maestus* smutny.
Polleo, mogę, mam siłę.
Renīdeo, połyskuię się, uśmiecham się
Scăteo, wytryskuię.
Squāleo, brudny iestem.
Vĕgeo, iestem rzeski.

183 *B.* Właściwie nieregularne maią *Perfecta* i *Supin.* te słowa, które ie na wzór III. koniugacyi formuią, to iest *perf. si, xi, di, Sup. sum, tum.*

a) Słowa maiące *Perf. si, Sup. sum.*

Ardeo, arsi, arsum, ardēre, gorzeię; *ex- in-ardeo.*
Haereo, haesi, haesum, tkwię; *ad- co- in-haereo.*
Jubeo, jussi, jussum, rozkazuię.
Măneo, mansi, mansum, zostaię; *per- re-maneo* pozostaię.
Mulceo, mulsi, mulsum, głaszczę, gładzę.
Composit.: *demulceo, permulceo*; *part. permulsus* iest pewne, *permulctus* wątpliwe.
Mulgeo, mulsi, mulsum doię; *emulsus.*
Że niedyś używało się także *Sup. mulctum* dowodzą pochodne *mulctus gen. ūs* doienie, *mulctra, mulctrale* skopek.
Rīdeo, rīsi, risum, śmieię się.
Arrideo, śmieię się do kogo; *derideo, irrideo* naśmiewam się, *subrideo*, uśmiecham się.
Suādeo, suāsi, suāsum radzę.
Disuadeo odradzam, *persuadeo* namawiam wszystkie z *Dat. alicui.*
Tergeo, tersi, tersum, ucieram,
także podług koniug. III., *tergo, si, sum, tergĕre.* *Simplex* u *Cicerona* nayczęściéy podług III.; *composita* iako; *abstergeo, detergeo, extergeo* nakłaniaią się bardziéy do II.
Denseo stara i poetyczna forma, z któréy powstało *densare* zgęścić, ma mieć podług grammatyków *perf. densi*, o *Sup.* świadczy *adj. densus* gęsty.

b) Perfectum si ale bez *Supina.*

Algeo, alsi ziębnę; lecz z *supinum* zrobiony imiesłów a następnie przymiotnik *alsus* chłodny.

Fulgeo, fulsi, fulgēre, połyskuię *(fulgĕre* poetyczn.)

Turgeo, tursi (rzadko) nabrzmiewam.

Urgeo vel *urgueo, ursi* naglę; *ad- in- per-urgeo.*

c) Perfectum si Supinum tum.

Indulgeo, indulsi, indultum, pobłażam.

Torqueo, torsi, tortum, kręcę.

Composita: *contorqueo* skręcam, *distorquĕo* przekręcam, *extorqueo* wyciskam.

d) Perfectum xi Supinum tum i bez *Supinum.*

Augeo, auxi, auctum, pomnażam.

Lūceo, luxi, ziębnę bez *Sup.*

Lūgeo, luxi, bez *Sup.*

Frīgeo, frixi, ziębnę, bez *Supin.*

e) Słowa zakończone na *deo* maiące w *Perf, di Supin. sum.*

Prandeo, prandi, pransum obiaduię. *Part. pransus* z czynnem znaczeniem: który iadł, obiadował.

Sedeo, sēdi, sessum siedzę (patrz *sido*).

Compositita: *assideo* (*assĭdes*) siedzę przy czem; *circumsedeo* vel *circumsideo* i *obsideo* oblegam; *insideo* siędzę na czem; *supersedeo* zaprzestać, uchylić się; *possideo* posiadam. Od *dissideo* być niezgodnym i *praesideo* prezyduię nie ma *Supin.*

Video, vīdi, vīsum, widzę

invideo (*invĭdes*) zazdroszczę, *pervideo* przezieram, *praevideo* przewiduię, *provideo* opatruię.

Strideo, strīdi bez *Sup.* syczę u poetów częściey *stridĕre* podług III.

Następuiące na *deo* z poprzedzaiącą płynną przybieraią prócz tego reduplikacyą.

Mordeo, mŏmordi, morsum gryzę.

Pendeo, pĕpendi, pensum wiszę *intransitive;* gdy przeciwnie *pendo transitive* wieszam.

Composita np. *dependeo*, dependuię, *impendeo* zagrażam, tracą reduplikacyą. *Propensus* skłonny iest *adjectivum.*

Spondeo, spŏpondi, sponsum ręczę.

Comp. bez reduplikacyi *despondeo, despondi* przyrzekam, *respondeo, respondi* odpowiadam.

Tondeo, tŏtondi, tonsum strzygę.

Bez reduplikacyi. *Composita* np. *detondeo.*

f) Odrębnie ma *cieo, cīvi, cītum, cīere* wzruszać.

Także podług 4. kon. *cio, cīvi, cītum, cīre*, zkąd *cieo perfect.* przybrało, lecz w *Sup.* różni się iloczasem.

Podobnież i *Composita* np. *concieo, excieo* odmieniaią się podług drugiéy i podług 4; to iest w znaczeniu przywoływać idą podług 4téy np. w *Imperf. con- excibam, concirem, Inf. concire. Part. concītus, excītus* znaczą wzbudzony; lecz *excītus* wywołany. Podobnież *accītus* przywołany od *accire*, od którego *Praes. Indicat* się nie znayduie. *Percieo* i *incieo* zatrzymuią znaczenie wzruszać dla tego *percītus, incītus.* Od *cītum* pochodzi *cīto* szybko i *frequentativum cītare* a od tego, *excito, incīto, suscīto.*

g) Verba neutro-passiva (zobacz wyżéy 156.)

Audeo, ausus sum, audere, śmiem. (*Part. act. ausurus*).

Od przestarzałego *perf. ausi* pozostały skrócenia: *ausim, ausis, ausit, ausint* (z *auserim*) śmiałbym. *Part. ausus* i *inausus* znayduie się u poetów biernie.

Gaudeo, gavīsus sum, gaudere cieszę się (*gavisurus part. futur.*)

Soleo, solĭtus sum, solere zwykłem; *Comp. assŏlet.*

Trzecia koniugacya.

184 Następuiące słowa przybieraią w *Perfectum i*, przedłużaiąc lub zmieniaiąc samogłoskę, podług tego, cośmy z początku powiedzieli.

Bĭbo, bĭbi, bibĭtum, piię; *ebĭbo, imbĭbo.*

Fugio, fūgi, fugĭtum, uciekam: podobnie:

aufugio i *effugio* uciekam; *confugio* i *perfugio* uciekam się do kogo.

Lambo, lambi (*lambitum Prisc.*) liżę.

Scabo, scābi bez *Sup.* drapię.

Ĕmo, ēmi, emptum, kupuię.

W złożonych oprócz *coĕmo* zamienia się *ĕmo* na *imo* np. *adimo, ademi, ademptum*, odeymuię, *dirimo* rozdzielam, *inter imo* zabiiam, *perimo* niszczę, gubię.

Lĕgo, lēgi, lectum czytam (ale *lēgo, legas* posyłam).

Tak idą *Composita perlĕgo* przeczytać i *praelĕgo* czytać komu, *relĕgo* odczytuię. Inne zamieniaią *e* na *i* np. *collĭgo* zbieram, *delĭgo, elĭgo, selĭgo* wybieram, lecz maią *perf.* i *sup. lēgi lectum.* Tylko *dilĭgo* kocham, *intelligo* rozumiem i *negligo* zaniedbuię maią *perfect. exi.*

Ăgo, ēgi, actum, pędzę. działam; podobnie:

Composit. cōgo (*contr. z coago*) *coēgi, coactum* spędzam, przymuszam; *perāgo* dokonywam; *abĭgo* odpędzam; *adĭgo* przywodzę do czego; *exĭgo* wypędzam; *redĭgo* podbiiam, *subĭgo* uzarzmiam; *transĭgo* przepędzam, maią: *ēgi, actum*; zaś *dēgo* (*deago*) *dēgi*, bez *Sup.* (*aetatem, vitam*) przepędzam i *prodĭgo, prodēgi*, zbytkuię nie maią *Sup.* Nareszcie *ambigo* iestem wątpliwy i *satāgo* (*satisago*) iestem zatrudniony, są bez *Perf.* i *Sup.*

Căpio, cēpi, captum chwytam, biorę.

Composita maią — *cipio* zamieniaiąc *a* na *i* np. *accipio* dostaię, *excipio, recipio, suscipio* przyymuię, *decipio* zwodzę, *percipio* poymuię, *praecipio* zalecam; tylko *antecapio, epi, eptum* uprzedzam.

Făcio, fēci, factum czynię.

1) Następuiące złożone zatrzymuią *a* i maią w *Passiv. fio factus sum, fieri*: *arefacio* suszę, *consuefacio* przyzwyczaiam, *calefacio* i *tepefacio* ogrzewam, *frigefacio* oziębiam, *labefacio* zachwiać, *liquefacio* roztopić, *madefacio* namoczyć, *patefacio* otwieram, *satisfacio* zadosyć czynię, *stupefacio* odurzam, maią w *Passiv. arefio, arefactus sum, arefieri* etc.

2) Złożone z *praeposicyi* zamieniaią *a* na *i*, formuiąc *Passiv.* regularnie na *icior*, a *Sup.* maią *ectum*, iako to: *afficio* nabawiam, *conficio* i *perficio* dokonywam, *deficio* odpadam, brakuię, *interficio* zabiiam, *officio* zawadzam, zasłaniam, *proficio* postępuię, *reficio* ożywiam np. *affĭcio, affēci, affectum* etc. *afficior*. Używa się atoli *confit* i *confieri* iako *Passiv.* do *conficio*, lecz tylko w trzeciéy osobie i nie u *Cicerona*. *Defit* braknie, iako *impersonale* używaią często komicy; patrz *Conjug. fio*, *Anomala* 205.

3) Złożone z rzeczownika lub przymiotnika zamieniaią *facio* na *fico* i idą podług 1. Coniug. np, *amplifico* rozszerzam, *nidifico* gnieżdżę się, *significo* oznaczam, *sacrifico* poświęcam i *deponentia*: *grātificor* wyświadczam przysługę; *ludificor* drwię z kogo.

(Coepio), coepi, coeptus sum, coeptum, coepisse zaczynam. zob. *Anomala*. 207.

Jăcio, jēci, jactum rzucam.

Comp. maią *jicio*, to iest zamieniaiąc *ă* na *i*, w *Sup.* maią *e* wyiąwszy *superjacio*; iako to: *abjicio, abjeci, abjectum* odrzu-

cam; *adjicio* dodaię, *dejicio* zrzucam; *ejicio* wyrzucam, *injicio* wrzucam, *abjicio* wyrzucam, *rejicio* odrzucam, *transjicio* i *trajicio* przeprawiam. Rękopisma piszą nayczęściéy poiedyńcze *i* w złożonych. *Superjacio* także *superjicio* ma *superjeci*, *superjactum*, (*superjacturus*) ale i *superjectum*, a nawet częściéy *superjectus* niż *superjactus*.

Īco (v. *icio Prisc.*), *īci*, *ictum* uderzam, (*foedus*, zawrzeć przymierze).

Następuiące maią *Sup.* na *sum* lub *ssum*.

Accendo (od *cendo*), *incendo*, *succendo* -*di* -*sum* zapalam.

Cūdo, *cūdi*, *cūsum*, kuię; *ex- pro-cūdo*.

Defendo (od *fendo*), -*di* -*fensum* bronię; *offendo* obrażam.

Ĕdo, *ēdi*, *ēsum*, iem; podobnie:

comĕdo i *exĕdo*, *ēdi*, *ēsum*, lecz także — *comestus* zamiast zwyczaynego *comesus*. Zobacz koniug. *edo* w *Anomal.* 201.

Fŏdio, *fōdi*, *fossum*, kopię. *Con- per- ef- suf-fodio*, prze- wy- pod-kopuię.

Frendo (także *frendeo*) bez *Perfect.* *fressum* albo *frēsum* (*frendui* bez powagi) zgrzytam.

Mando (*mandi* rzadko) *mansum*, żuię.

(Odio), *ōdi*, *odisse*, nienawidzę.

Pando, *pandi*, *passum*, (rzadko *pansum*) rozpiąć, rozpuszczać (włosy, żagle).

Comp. *expando* rozpinam ma w *Sup.* *expansum* i *expassum*. Zaś *dispando*, *dispandi* tylko *dispansum*.

Prehendo, skrócone *prendo*, *prehendi*, *prendi*, *prehensum*, *prensum*, chwytam, imam.

Compos. *apprehendo* i *comprehendo* chwytam, poymuię, *deprehendo* złapać kogo, *reprehendo* ganię.

Psallo, *psalli*, bez *Sup.* gram na instrumencie.

Scando, *scandi*, *scansum* wstępuię.

Compos. *adscendo* wstępuię na co, *descendo* zstępuie (na dół), *conscendo*, *inscendo* wstępuię, wsiadam.

Strīdo także *strīdeo*, *strīdi* bez *Sup.* sykam, skrzypię.

Sīdo, *sidi* (*Prisc.*) bez *Sup.* osiadam.

Compos. przyymuią *perf.* i *sup.* od *sĕdēre* koniug. II. np. *consīdo*, *consēdi*, *consessum* siadam; podobnie *assīdo* siadam przy kim. *desīdo* i *subsīdo* opadam, *insīdo* siadam na czem, *resīdo* osiadam.

Sterto, sterti, chrapię.

Vello, velli, częściey niż *vulsi, vulsum* skubię; podobnie

Compos. avello, evello i *revello* od- wy- urywam, maią także podwóyne *perf.*; lecz *convello, divello*, maią tylko *velli*, która forma w ogóle iest pewnieysza.

Verro, verri, versum zamiatam.

Verto, verti, versum obracam; podobnie

Compos. adverto i *converto* zwracam do czego, *animadverto* (*animum adverto*) uważam, *averto* odwracam, *everto* burzę, *perverto* i *subverto* przewracam.

Diverto wstępuię, *praeverto* uprzedzam i *reverto* powracam, są w *praes.* i *imperf.* bardziéy używane iako *deponentia*: *divertor, praevertor* i *revertor*; ale w *perf.* maią zwyczaynie, *diverti, praeverti, reverti.*

Viso, visi, visĕre odwiedzam, oglądam.

Sup. visum należy do słowa *video*, od którego także *viso* pochodzi.

Fido, fisus sum, fidere ufam.

Compos. confido ufam, *diffido* nie ufam (rzadko w *perfect. confidi, diffidi.*)

2. Następuiące wyrzucaią w *perf. m* lub *n.*

Findo, fĭdi, fissum łupię; *diffindo* rozłupuię. 185

Frango, frēgi, fractum łamię; *Compos. confringo, confrēgi* etc.

Fundo, fūdi, fūsum leię.

Compos. diffundo rozlewam, rozszerzam, *offundo* oblać, *profundo* trwonić.

Linquo, liqui, bez *Sup.* opuszczam. Ale

Compos. maią *ictum* iako: *relinquo, derelinquo* opuszczam, *delinquo*, mylę się.

Rumpo, rūpi, ruptum łamię, zrywam.

Comp. abrumpo odłamuię, *corrumpo* psuię, *erumpo* wypadam, *interrumpo* przerywam, *irrumpo* wpadam, *perrumpo* przełamuię i *prorumpo* wypadam.

Scindo, scĭdi, scissum, łupię, kraię.

Comp. conscindo, conscĭdi, conscissum drę np. *vestem, epistolam*; *discindo, interscindo* (*pontem* zrywam, zbieram most), *perscindo, proscindo* znaczą to samo; *rescindo* burzę.

Względem *abscindo* i *exscindo* zachodzi wątpliwość. Przyymuią zwyczaynie dwie analogiczne formy: *abscindo, abscĭdi, abscissum* oderznąć, urznąć, *exscindo, exscĭdi, excisum* zburzyć i *abscido, abscĭdi, abscīsum* odciąć, *excido*

excīdi, *excīsum* wyciąć; pisząc *abscissum*, *exscissum*, ieżeli należy do *abscindo*, *exscindo*, zaś *abscīsum*, *excīsum* ieżeli do *abscīdo*, *excīdo*. Temu przypuszczeniu sprzeciwia się zwyczay ięzykowy, bo się mówi: *urbes excisae*, chociaż należy do *exscindere*; *caput abscīsum* lubo *abscindere caput*. Dla tego więc Zumpt sądzi, że formy *abscissum*, *exscissum* wcale w łacinie nie existowały, iako iednego brzmienia z *abscīsum*, *excīsum*; iako też, że *perfect. exscīdi* iest uroione, ponieważ znamionuiąca ie głoska *s* obok *x* ani wymówioną ani słyszaną być nie mogła. Pozostaią więc tylko formy *abscindo*, *abscīdi*, *abscīsum*, i *excindo*, *excīdi*, *excīsum*. (Patrz 253. *praep.* składane). Podług *Prisciana* iest *perfect.* właściwie *sciscidi*, i dla tego też krótkie.

Vinco, *vīci*, *victum* zwyciężam.

Compos. convinco przekonywam, *devinco* przezwyciężam.

186 3. Podwaiaiące w *perfectum* pierwszą spółgłoskę z następuiącą samogłoską, (zamieniaiąc często ostatnią na inną samogłoskę.) To iest słowa z *reduplicacyą*. Złożone iednak tracą w ogóle *reduplicacyą*; oprócz *do*, *sto*, *sisto*, *disco*, *posco* i często *curro*.

Cădo, *cecĭdi*, *cāsum* upadam.

Następuiące *Composit.* maią *Sup.*: *incīdo*, *incĭdi*, *incāsum* wpadam, podobnie *occīdo* zachodzę i *recīdo* wpadam na powrót.

Pozostałe nie maią *Sup. concīdo* upadam, *decīdo* spadam, *excīdo* wypadam; i *accidit* przytrafia się (nayczęściey o nieszczęściu).

Caedo, *cecīdi*, *caesum* tnę.

Compos. concīdo, *concīdi*, *consīsum* porąbać, podobnie *abscīdo* odrębuię, *decīdo* odcinam, *excīdo* wycinam, *incīdo* nacinam, *praecīdo* przeciąć, *recīdo* odcinam, *occīdo* zabiiam i t. d.

Căno, *cecĭni*, *cantum*, *canĕre*, śpiewam, brzmię.

Compos. succĭno, *succinui*, *succentum* przyśpiewuię, podobnież i *occino* odśpiewuię. Zaś od *accĭno*, *intercino*, *recino* (albo *recano*) nie masz wcale *perf.* i *sup.* użytych, ale od pierwszego uformowane *subst. accentus*.

Curro, *cŭcurri*, *cursum* biegnę.

Compos. accurro, *decurro*, *excurro*, *incurro*, *percurro*, *praecurro* etc. maią po części reduplikacyą, a częściey iey nie maią. *Antecurro* i *circumcurro* mało używane.

Crēdo, *credĭdi*, *creditum* wierzę. *Comp. accrēdo*, *acredĭdi* zawierzam.

Złożone z *dăre*; ale tylko dwugłoskowe *vid. Conj. I.* maią *perf. dĭdi, sup. dĭtum.*

abdo, kryię. *edo*, wydaię. *vendo*, przedaię.
addo, dodaię. *perdo*, gubię. *Pass. vendor*, oprócz *part. venditus*, rzadkie, za to *veneo* idę na przedaż *vid. veneo.*
condo, chowam, zakładam. *reddo*, oddaię, czynię (z *adj.*)
dĕdo, poddaię. *trădo*, wydaię.

Lecz *abscondo* kryię, ma częściéy *perfect.* bez reduplik. *abscondĭ* niż *abscondidi*, *absconditum.*

Disco, dĭdĭci, (Part. disciturus Appull.) uczę się.

Compos. addisco, addidĭci douczyć się, *edisco* nauczyć się, na pamięć, *dedisco* zapomnieć.

Fallo, fefelli, falsum zwodzę.

Compos. refello, refelli bez *Supin.* zbiiam.

(Meno) memĭni, meminisse, pomnę, pamiętam.

Pango, panxi (starożyt. *pĕgi*), *Sup. panctum* wbić, sadzić, robić (np. *carmina pango*); w znaczeniu zawrzeć przymierze, ułożyć się: *pĕpĭgi, pactum*, którym w tem znaczeniu *paciscor*, iako *praes.* służy.

Comp. maią *pĕgi, pactum* np. *compingo* zbiiam, spaiam, *impingo* uderzam. Podobnież *oppango* przybiiam, *perfect. oppĕgi*; od *depango* i *repango* nie masz *praeterit.*

Parco, pĕperci, pārsum oszczędzam, przebaczam.

Robią zwyczaynie tę różnicę, iż: *parco, peperci, parcitum* znaczy: ochraniać, zaś *parsi, parsum* oszczędać; lecz mylnie, gdyż *peperci* i *parsum* znayduie się w obydwóch znaczeniach użyte, a *parsit, comparsit* i *compersit* używaią tylko dawni komicy z *Accus.* w znaczeniu oszczędzić sobie, zamiast zwyczaynego *pecuniam facere, in futuros usus colligere. Perf. parsi* iest mniéy używane i dawnieysze; *Sup. parcitum* iest niepewne; *vid. Dat.*

Părio, pĕpĕri, partum, rodzę, wydaię (*part. pariturus*).

Pedo, pepēdi (peditum) smrodzić.

Pello, pĕpŭli, pulsum odpędzam; podobnie

Compos. bez reduplik. *appello, appŭli, appulsum* przybiiam, *compello* spędzam, *depello* odpędzam, *propello* popędzam, *repello* odpędzam, *expello* wypędzam, *impello, perpello* napędzam.

Pendo, pĕpendi, pensum wieszam, ważę, zob. *pendeo.*

Compos. appendo, appendi, appensum odważyć, zaliczyć, *dependo*, zapłacić, *expendo* wydaię, *suspendo* zawieszam, *impendo* łożyć, obrócić na co.

Posco, pŏposci, bez *Sup.* żądam.

Compos. deposco i reposco domagam się, *perf. depoposci, exposco, expoposci.*

Pungo, pŭpŭgi, punctum, kłuię.

Compos. maią *punxi, ctum,* iak *compungo* kłuię, *expungo* wykryślam, *dispungo, interpungo* punktami rozróżniam.

Sisto, stĭti (przestarzałe), *stătum* (od tego *stătus* postawiony), wstrzymuię, stawiam; ale gdy iest *neutr.* i znaczy stawam, przybiera *perf.* i *sup.* od stare.

Compos. są *intransitiva* i maią wszystkie *stĭti, stĭtum* np. *subsisto, substĭti, substĭtum* stawam; podobnie *desisto* odstępuię, *adsisto* stawam przy czem, *consisto* składam się z czego; *existo* staię się (w *perf.* iestem) *insisto* następuię, *obsisto* i *resisto* opieram się, *persisto* obstaię. Od *absisto* odstępuię nie ma *sup.*

Tango, tĕtĭgi, tactum dotykam się.

Comp. attingo i *contingo, perf. attĭgi, attactum* dotykam; *contingit, contĭgit, obtingit, obtĭgit* iako *impersonalia*, zdarza się (pomyślnie).

Tendo, tetendi, tensum i *tentum* napinam, dążę.

Obydwa *supina* maią: *extendo* rozszerzam i *ostendo* pokazuię także *protendo* rozciągam i *retendo* spuszczam, iednakże częściey znayduie się *extentum, protentum*, przeciwnie *ostensum*: także *detendo* spuszczam ma *part. detensus.* Pozostałe maią tylko *tum*: *attendo* (*animum*) uważam, *contendo* (*me*) silę się, *distendo* rozpinam, *intendo* napinam (łuk), *obtendo* rozciągam przedczem, *protendo* upieram się, *praetendo* zasłaniać się czem, *subtendo*, podpinam bez reduplikacyi.

Tundo, tŭtŭdi, tunsum i *tūsum* tłukę.

Comp. maią tylko *tūsum* np. *contundo, contŭdi, contūsum* stłuc, *extundo* wyciskam, *obtundo* i *retundo* przytępiam.

(*Tulo, tetŭli*) *fero, tŭli, lātum, ferre* niosę, zobacz *Anomala*; *tollo, sustŭli, sublātum* podnoszę.

Zaś *suffero* znoszę nie ma *perfect.* i *sup.* używa się w iego mieysce *sustinui*; *differe* różnić się, nie ma także *perf.* i *sup.* *Perf. tetuli* nie iest rzadkie u *Plauta, Terent. Catulla.*

(*Cello*, *cecŭli*) *percello*, *percŭli*, *perculsum* uderzyć.

Ante- ex- prae-cello 'maią *-cellui*, celuię, przewyższam bez *sup.* *excelsus* wysoki, *graecelsus* bardzo wysoki, wzniosły iako *adjectiva*.

Drugi Oddział.

Słowa maiące w *perf. si* i *xi supinum sum, tum* i *xum*.

1. Przybieraiące w *perf. si* w *sup. sum* kończą się zwyczaynie na *do* i *to*, wyrzucaiąc w *perf. d* i *t* przed *si*. 187

Claudo, clausi, clausum, claudĕre zamykam.

Od mniéy używaney formy *cludo* pochodzą *Composita*: *concludo* postanowić, *excludo* i *seclūdo* wyłączyć, *includo* zamknąć.

Divĭdo, divīsi, divīsum dzielę.

Laedo, laesi, laesum obrazić (uszkodzić).

Composit.: *allīdo*, *illīdo* uderzam o co, *collīdo* stłuc, *elīdo* wyrzucam, *elīsi*, *elīsum*.

Lūdo, lūsi, lūsum gram, igram.

Collūdo gram, igram z kim; *allūdo* stósuię do czego; *elūdo*, *delūdo* i *illūdo* szydzę.

Mitto, misi, missum posyłam.

amitto, gubię.
admitto, przypuszczam.
comitto, powierzam, popełniam.
demitto, *dimitto*, *emitto*, } wypuszczam.
immitto, wpuszczam.
omitto, *praetermitto*, } opuszczam.
permitto, pozwalam.
promitto, obiecuię.
remitto, odsyłam.
submitto, posyłam w pomoc.

Plaudo, plausi, plausum, poklaskuię

applaudo poklaskuię, klaszczę (w ręce). Inne *composita* (dla odmienney wymowy zob. o wymow. 6. ε) — *ōdo*, *ōsi*, *ōsum* np. *explōdo* wypukać.

Rādo, rāsi, rāsum, skrobię.

Comp. *abrādo*, *de- e- rādo* od- wy-skrobuię; *corrado* zgarniam.

Rōdo, rōsi, rōsum, gryzę.

abrōdo, *derōdo* odgryść, *arrōdo* nagryść, *circumrōdo* ogryść, *perrōdo* przegryść.

Trūdo, trūsi, trūsum, potrącam.

Comp. *detrūdo* strącam, *extrūdo* wypycham, *protrūdo* popycham.

Vādo bez *perf.* i *supin.* iść, stąpać, lecz
Comp, evādo uyść, uniknąć; *invādo* nayść, *pervādo* maią *evāsi, evāsum* etc.

188 2. Które wypuszczaią spółgłoskę gardłową po *l i r.*

Mergo, mersi, mersum, zanurzam, *e- de- im- sub-mergo.*
Spargo, sparsi, sparsum, siać.
Compos. ad- con- re-spergo skrapiam.
Tergo, tersi, tersum, ucieram (v. *tergeo*) zob. wyżéy.

3. Które podwaiaią *s* w *perf.* i *supin.*

Cēdo, cessi, cessum, idę, ustępuię; podobnie

accēdo, przystępuię.
abscedo, oddalam się.
antecedo, przechodzę.
concedo, pozwalam.
decedo, ustępuię, zchodzę.
discedo, odieżdzam.
excedo, wychodzę.
incedo, chodzę.
intercedo, wchodzić między dwie rzeczy.
recedo, ustępuię,
succedo, następuię po kim.

Gĕro, gessi, gestum, niosę, prowadzę.
Congĕro znoszę, *digero* roznoszę, porządkuię, *ingero* wprowadzam.
Prĕmo, pressi, pressum, cisnę.
Comp. comprĭmo ściskam, *exprimo* wyciskam, wyrażam i *deprimo, opprimo, supprimo* pogrążam.
Quatio, (quassi nie znayduie się) *quassum,* wstrząsam.
Comp. concŭtio, ussi, ussum, wstrząsam, *discutio* i *excŭtio* przetrząsam, dochodzę, *percutio* uderzam.
Uro, ussi, ustum palę; *adūro* przypalam, *combūro* spalić, *exūro, inuro* wypalić.
Do nich policzyć można:
Meto, messui, messum, żąć, *Perf. messui* i *demessui* rzadko się używało, mówiono raczéy; *messem feci.*

4. Następuiące maią *perf.* na *psi, Sup. ptum.*

a) Zakończone na *bo* i *po.*

Carpo, carpsi, carptum zrywam.
Concerpo, discerpo rozerwać, *decerpo* zerwać, *excerpo* wyiąć.
Clĕpo, clepsi, cleptum, kradnę; mało używane.
Glūbo (glupsi) gluptum, obłupuię (ze skóry) przynaymniéy *degluptum.*
Nūbo, nupsi, nuptum (zakrywam,) idę za mąż; *paticip. nupta* zamężna.

Rēpo, repsi, reptum czołgam się; *adrēpo* przyczołgać się.
Scalpo, scalpsi, scalptum, skrobać, drapać.
Scrībo, scripsi, scriptum piszę. *Comp. descrībo* odpisuię etc.
Sculpo, sculpsi, sculptum ryć dłótem; *ex- in-sculpo.*
Serpo, serpsi (serptum nieużywane) czołgam się.

b) Zakończone na *mo.*

Cōmo, compsi, comptum stroię.
Dēmo, dempsi, demptum odeymuię.
Prōmo, prompsi, promptum wydobywam.
Sūmo, sumpsi, sumptum biorę.
Temno, tempsi, temptum gardzę (poetyczne i mało używane), zwyczayne: *Contemno, contempsi, contemptum* gardzę.

5. *xi perf. xum* nayczęściey *ctum Sup.* maią słowa z gardłową spółgłoską: *g, c, ct, qu* i *gu* gdzie *u* straciło znaczenie samogłoski. 189

a) Fīgo, fixi, fixum, wbić, przymocować, *transfīgo* przeszyć.
Fluo, fluxi, fluxum płynę. Od przestarzałego *Sup.* pochodzi *verbale fluctus*; *affluo, confluo, effluo, interfluo.*
Flecto, flexi, flexum zginam. *)
Necto, nexi i *nexui, nexum* wiążę.
Pecto, pexi, pexum czeszę.
Plecto bez *perf.* i *sup.* z greckiego πλήσσω uderzam; zwyczaynie w *pass. plector* iestem karany, przypłacam. Inne *plecto, plexi, plectum* z greckiego πλέκω pleść, iest iako *act.* przestarzałe i tylko wchodzi do składu *deponent. amplector, complector, Part. amplexus, complexus.*

b) Ango, anxi, bez *Sup.* ścieśniam, trapię.
Clango, brzmię; *perfect. (clanxi)* nigdzie użyte się nie znayduie.
Cingo, cinxi, cinctum opasuię, otaczam.
accingo uzbraiam się, *discingo* rozpasuię.

*) W Słowach na *cto* iest litera *t* tylko wzmocnieniem *praesentis*, dla tego ginie w *perf.* i *sup.*

Cŏquo, coxi, coctum, coquĕre gotuię.
Compos. concoquo trawię, *decoquo* odgotować, zmarnować.

Dīco, dixi, dictum mówię.

addīco przysądzam.	*indīco*, nakazuię.
contradico mówię przeciw.	*interdico*, zakazuię.
edīco, zapowiadam.	*praedico*, przypowiadam.

Dūco, duxi, ductum prowadzę.

abdūco, odprowadzam.	*introduco*, wprowadzam.
addūco, przyprowadzam.	*obduco*, oprowadzam.
circumdūco, oprowadzam.	*perduco*, zaprowadzam.
condūco, naymuię.	*reduco*, odprowadzam.
deduco, sprowadzam.	*seduco*, odprowadzam na stronę.
educo, wyprowadzam.	*subduco*, uprowadzam.
induco, wprowadzam.	*traduco*, przeprowadzam.

(Od rzadkiéy formy *fligo*)

Afflīgo, afflixi, afflictum powalić kogo, nękać, podobnie *confligo* ścieram się, *infligo* uderzam. Jedno *profligo* idzie podług I. koniugacyi.

Frīgo, frixi, frictum rzadko *frixum* smażyć, przypiekać.

Jungo, junxi, junctum łączę; *disjungo, sejungo* rozłączam; *subjungo* przyłączam.

(*Lăcio* nieużywane, od którego *frequent. lacto*).

Allicio, allexi, allectum przywabiam; podobnie *illicio* zwabić, *pellicio* skusić, ale *elicio, elicŭi, elicĭtum* wywabić.

(*Lego*) *diligo* kocham, *negligo* zaniedbuię, *intelligo* rozumiem, maią *exi — ectum* zob. wyżéy *lego*.

Lingo, linxi, linctum liżę (pochodne *ligūrio* albo *ligurrio*).

Mungo, muxi, munctum, wycieram nos.

Ningo, ninxi bez *Sup.* śnieg pada.

Pango, panxi, panctum wbić (zob. 186.)

Plango, plānxi, planctum uderzam (piersi) opłakuię, rozwodzę żale.

(*Pungo*) *Expungo — xi — ctum* wykłuć; podobnie:
Compungo, disp., interp., rep., zobacz 186.

Rĕgo, rexi, rectum kieruię, rządzę. Podobnie
Compos. arrigo, arrexi, arrectum etc.

Arrigo, *erigo*, } wznosić.
corrigo, poprawiam.
dirigo, kieruię.
porrigo, podaię.

Pergo, *perrexi*, *perrectum* ciągnę daléy.
Surgo, *surrexi*, *surrectum* wstaię.
Od tego znowu: *assurgo*, *consurgo*, *exsurgo*, *insurgo*.

(*Specio*, *spexi*, *spectum*, *frequent. specto*).

Aspicio, *aspexi*, *aspectum* spozieram. Podobnie *conspicio* spostrzegam, *inspicio* wglądam, *despicio* gardzę, *perspicio*, *dispicio* poznaię, *respicio* oglądam się w tył, *suspicio* patrzę w górę, poważam.

(Od rzadkiéy formy *Stinguo* gaszę).

Extinguo i *restinguo*, *extinxi extinctum* gaszę, wymazuię, gubię. *Distinguo* rozróżniam (od greckiego στίζω) i *instinguo* podniecam. Od ostatniego tylko *instinctus* używane; używańsze *instigare*.

Struo, *struxi*, *structum* wznoszę, buduię.

Con- ex-struo wybudować, *destruo* ruynuię, *instruo* urządzam.

Sūgo, *suxi*, *suctum* ssać.

Tĕgo, *texi*, *tectum* pokrywam.

Comp. con- ob-tĕgo okrywam, *de- re-tĕgo* odkrywam, *protego* proteguię.

Tingo albo *tinguo*, *tinxi*, *tinctum*, maże, farbuię.

Trăho, *traxi*, *tractum* ciągnę.

Comp. attraho, *con- de- ex- pro- sub-trăho*.

Ungo, *unxi*, *unctum* maszczę, *per- in-ungo* namaszczam.

Vĕho (*active*) *vexi*, *vectum* (*frequent. vecto*) wiozę; *vehor*, *vectus sum*, *vehi* znaczy iadę (*intransit.*), ze złożonemi:

circumvĕhor, *praetervĕhor*, *invĕhor* wpadam na kogo, łaię i dla tego liczą się do *Deponent*.

Vivo, *vixi*, *victum* żyię.

Opuszczaiące w *Sup. n.*

c) *Fingo*, *finxi*, *fictum*, zmyślam, tworzę.

Mingo, *minxi*, *mictum* mokrzę, ale zwyczayniey *praes. mejo*.

Pingo, *pinxi*, *pictum* maluię.

Stringo, *strinxi*, *strictum* ściągam, *gladium* dobyć miecza.

Compos. Adstringo, *constringo* przymocować, *distringo* rozerwać *obstringo* zobowiązać, *perstringo* razę.

Trzeci Oddział.

Zakończone na *uo (vo)* maią w *perf. ui (vi) Sup.* na *utum* lub *uĭtum.*

190 *Acŭo, acŭi, acūtum* ostrzę, *ex- per-acuo, praeacuo,* zaostrzam.

Arguo, argui, argūtum obwiniam; *part. arguiturus. (Part. pass.* zwyczaynie *convictus* od *convincere.)*

Delĭbuo, delibui, delibūtum namazuię.

Imbuo, imbui, imbūtum napawam, wpaiam.

Induo, indui, indūtum, oblóczę; *exuo* zewłoczę.

Luo, lui, lūtum myię, nayczęściéy w złożonych: *abluo, eluo* obmywam, *polluo* kalam. Lecz *luo* w znaczeniu przenośnem zmyć, zetrzeć, zgładzić ma *lui, particip. luiturus.*

Minuo, minui, minūtum zmnieyszam. *com- de- di- im-minuo* wzmacniaią.

(*Nuo* skinąc, migać, nie znayduie się).

annuo, annui bez *Sup.* lubo *Prisc.* przytacza *ūtum,* przyzwalać, podobnie *renuo* i *abnuo* odmawiać (ostatnie ma *particip. futur. abnuiturus* u *Sall.*

Ruo, rui, rŭtum albo *ruĭtum part. ruiturus* walę się (*ruta caesa* ruchome rzeczy).

Compos. diruo — rŭi — rŭtum burzę, podobnie *eruo* wydobywam, *obruo* zasypuię, przywalam i *proruo* wypadam; lecz *corruo* upadam i *irruo* wpadam bez *Sup.*

Spuo, spui, spūtum pluię; *despuo* brzydzę się.

Stătuo, statui, statūtum postanawiam.

Compos. constituo, instituo postanawiam, *restituo* przywracam, *substituo* stawić na mieysce czyie, *destituo* opuszczam.

Suo, sui, sūtum szyię; *consuo* zszywam, *dissuo, ressuo* pruię.

Trĭbuo, tribui, tribūtum udzielam; *distribuo* rozdzielam, *contribuo* przykładać się.

Solvo, solvi, solūtum rozwięzuię; *absolvo,* uwalniam, *dissolvo* odwięzuię, *exsolvo* wyzwalam, wykupuię.

Volvo, volvi, volūtum toczę *frequent. volūto; evolvo* rozwinąć, *involvo* zwiiam, *pervolvo* przeczytać.

Bătuo, batui bez *Sup.* biię.

Congruo, congrui bez *Sup.* zgadzam się, *ingruo* wpadam, rzucam się na co.
Mĕtuo, metui bez *Sup.* obawiam się (i *timeo* nie ma *Sup.*)
Pluo, plui, zwyczaynie *imperson. pluit* deszcz pada.
Sternuo, sternui kicham bez *Sup. frequent. sternūto.*
Sterto, stertui bez *Sup.* chrapię.

2. Niektóre, których pierwiastek kończy się na spół- 191
głoskę płynną (*liquida*) maią *perfect. ui Sup. itum* lub *tum* na wzór koniugacyi II.

a) (Od nieużywanego *cello*) *Antecello — cellui* bez *Sup.* celuię, podobnie *excello* i *praecello*: ale *percello percŭli, perculsum* powalam, przerażam.
Frĕmo, fremui, ĭtum, mruczę, szemrzę, szeleszczę.
Gĕmo, ui, ĭtum stękam; *congemo, congemisco, ingemo, ingemisco ui* bez *Sup.* wzdycham, opłakuię.
(*Geno* nieużywane) *gigno, gĕnŭi, gĕnĭtum* rodzę, wydaię.
Molo, molui, molĭtum mielę.
Trĕmo, tremui bez *Sup.* drzę.
Volo, volŭi, velle chcę, *malo, malui, malle* wolę, *nolo, nolui, nolle* nie chcę. patrz *Anomala.*
Vomo, vomui, vomĭtum rzygam, *evŏmo.*
Pōno, pŏsŭi, pŏsĭtum kładę. (*Perf.* starożytne *posivi*).

Antepōno, przekładam.	*expōno*, wykładam.
appōno, przystawiam.	*oppōno*, przeciwstawiam.
compōno, układam.	*postpono*, mało ważę.
depōno, składam.	*praepōno*, przekładam.
dispōno, rozkładam.	*sepōno*, kładę na bok.

b) *Alo, alui, alĭtum* v. *altum* żywię. *Altus* ma *Cicero* i *Sallustius*, *alitus Livius* i późnieysi.
Cŏlo, colui, cultum uprawiam, czczę. *excŏlo, percŏlo* wykształcam, *incŏlo* zamięszkuię.
Consŭlo, consului, consultum, radzę.
Occŭlo, occului, occultum kryię.
Sĕro, sĕrui, sertum wiązać.

c) Inne słowa

Accumbo, accubui accubĭtum, accumbere siadam do stołu, *incumbo* położyć się na czem, *procumbo* upadam, *succumbo* uledz, *occumbo* (*mortem*) poledz. To iest złożone ze słowa

cubare przybieraią *m* i znaczenie ledz, położyć się; gdy przeciwnie te, które niez mieniaią znaczenia *cubare* leżeć, patrz. *cubare. Perf.* I. koniug,

Compesco, scui bez *Sup.* powściągać.

Dispesco, scui bez *Sup.* odłączam.

Depso, psui, psĭtum i *pstum* gnieść.

Pinso, pinsui, pinsĭtum v. *pinsum* albo *pinsi, pistum* tłukę mielę, ztąd *part. pinsus, pinsitus, pistus.*

Răpio, rapui, raptum wydzieram.

Comp. arripio, arripui, arreptum porywam, podobnie *abripio, eripio* od- wyrywam, *deripio* obdzieram, *surripio* porywam.

Sapio, sapui i *sapivi* bez *Sup.* smakuię, mam rozum.

Comp. desipio, iestem bezrozumnym, szaleię i *resipio* przychodzę do rozumu; pierwsze i w *perf*, nie znayduie się.

Strepo, strepui, pĭtum szeleszczę.

Texo, texui, textum tkam.

Comp. w niewłaściwem znaczeniu *attexo* przydaię, *contexo* spaiam, *obtexo* okrywam, *pertexo* dokonywam, *praetexo* wytkać, wyszyć na przodzie, *retexo* niweczę.

Czwarty Oddział.

Słowa maiące *perf.* na *vi* z poprzedzaiącem *ā, ē, ī, ō Sup. tum.*

192 1) *āvi. Sterno, stravi, stratum* ścielę; *Consterno, insterno, prosterno.*

Pasco, pavi, pastum paszę. Zaś *Compesco* hamuię i *dispesco* odłączam *-scui* bez *Sup.* (Jeżeli tylko od *pasco* pochodzą, patrz *Forcel. Compesco).*

2) *ēvi. Cerno, crēvi, cretum* oddzielam.

W znaczeniu widzę nie ma *perf.* i *sup.* U Juristów znaczy *crēvi* to samo, co *decrevi*, a *hereditatem cernere* znaczy *hered. adire. Perf.* i *Sup.* naywięcéy używane w złożonych: *decerno, decrevi, decretum* postanowić; *discerno, excerno, secerno* odłączyć.

Cresco, crēvi, crētum rosnę.

Podobnie *con- de- excresco*; zaś *ac- in- pro- succresco* dora-

stam bez *Sup.* *); *particip. cretus* to samo co *procreatus* zrodzony.

Quiesco, quiēvi, quiētum spoczywam. *Acquiesco* poprzestaię na czém, *conquiesco* i *requiesco* odpoczywam.

Suesco. suēvi, suētum przyzwyczaiam, nayczęściéy *intransit.* iednakże bardziéy używane

Compos. adsuesco, consuesco, insuesco przyzwyczaiam się, przywykam, *desuesco* odwykam, *perf. adsuevi, adsuetum* także nayczęściéy *intransit. Particip. adsuetus, consuetus, insuetus*, przyzwyczaiony, przywykły. *Consuesco* podobnie iak *nosco* ma *perf.* znaczenie *praesentis* iak w polskiem, *consuevi* zwykłem, *consuevisti* i *consuesti, consueveram* i *consueram* zwykłem był, *consuevero* i *consuero* zwyknę, *consuesse, consuevisse* zwyknąć. Patrz Słowa ułomne 4.

Sĕro, sēvi, sătum sieię; ale w znaczeniu wiązać, spaiać: *sero, serui, sertum*, zkąd *serta* wieńce.

Composita stosuią się do tego dwoistego znaczenia: *Consero* zasiewam *consēvi, consĭtum*; spaiam *conserui, consertum*; *insero, insēvi, insĭtum* zasadzam, *inserui, insertum* wtrącam; lecz *desĕro* opuszczam, *dissero* rozprawiam, *exsĕro* wydobywam maią tylko *serui, sertum.*

3) *īvi Sup. ītum* na wzór koniugacyi IV. (*frequentativa* na *sso*).

Arcesso albo *accerso, īvi, ītum*, przywołuię.

Căpesso, īvi, ītum imam.

Cŭpio, īvi, ītum, cupĕre pragnę.

Făcesso, īvi, ītum sprawuię, zwłaszcza z *negotium* i *periculum.*

Incesso, īvi bez *Sup.* nachodzić, nagabać;

Perf. incessi niepewne; ieżeli nie chcemy zwyczaynych sposobów mówienia: *cura, desperatio incessit animos*, od *incessere* zamiast od *incedere* wywodzić.

*) Wymienione tu słowa na *sco* maią właściwie pierwiastek na samogłoskę zakończony, tylko w *praes.* przybieraią *sc* na wzór *Inchoatiwów*; dla tego też w *perf.* i *sup.* (prócz *pasco*) odzyskuią swóy czysty pierwiastek (patrz 178, *a*). Takiemi są: *pasco, cresco, quiesco, suesco, scisco, nosco.*

Lăcesso, lacessīvi, lacessītum drażnić (*Liv.* 31. 18. *lacesseritis.*)

Lĭno, lĭvi, zwyczay. *lēvi, lĭtum* smaruię.

Comp. collĭno, illĭno, perlĭno, oblĭno posmarować; *part. oblĭtus* rozróżniać należy od *oblītus* (*obliviscor*). Jest także regularne słowo podług koniug. IV. *linio, linivi, linitum* od którego znowu *allinio, circumlinio* etc. u późnieyszych.

Pĕto, petīvi v. *petii, petītum* proszę.

Com. appĕto, expĕto ubiegam się o co, *repĕto* powtarzam, *oppĕto* idę na przeciw. Jest także słowo *petesso* vel *petisso* usilnie do czego dążyć, bez *perfect.* i *Supin.* na wzór *facesso*, uformowane.

Quaero, quaesīvi, quaesītum szukam. *Praesens* był dawniey *quaeso* zob. *defect.*

Comp. acquīro nabywam, *conquīro* wyszukuię, *exquiro, inquiro, perquiro* poszukuię, *requiro* szukam kogo.

Săpio, săpīvi vel *sapii* albo *sapui* smakuię, iestem rozumny bez *Sup.* patrz wyżey.

Sĭno, sīvi, sĭtum dozwalam (*sĭtus* położony, pochochowany).

Comp. desĭno, desĭi, desĭtum przestaię. Lecz w *perf.* iest także *desĭtum est*, podobnie iak *coeptum est.*

Tĕro, trīvi, trītum trę.

Comp. attĕro może mieć także *attĕrui* przycieram.

Nosco, nōvi, nōtum poznaię. Pierwotna forma iest: *gnosco* γιγνώσκω.

Dla tego *Comp. ignosco* przebaczam i *dignosco*, lecz *agnosco* poznaię i *recognosco* rozpoznaię maią w *perf. agnōvi* (*cognovi* znam w znaczeniu *praes.*) ale *Sup. agnĭtum, cognĭtum.*

Słowa bez *Perf.* i *Sup.*

Ambĭgo, waham się.

Fŭro, szaleię, *furĕre*; za *perf.* służy *insanivi*; pierwszéy osoby nie ma; nayzwyczayniey tylko *furis, furit.*

Glisco, szerzę się, wzrastam.

Hisco, otwieram usta, rozwieram się.
Plecto, uderzam. *Vado*, idę. *Vergo*, nachylam się.

Piąty Oddział.

Inchoativa.

Do trzeciéy koniugacyi należą ieszcze słowa tak na- 193
zwane *Inchoativa*, wyrażaiące zaczęcie iakiéy czynności. Kończą się one na *sco* i formuią się powiększéy części od słów koniug. II.; iakoteż od rzeczowników i przymiotników. W pierwszym razie nazywaią się *Inchoativa verbalia*, w drugim *inchoativa nominalia*; wszystkie z natury swéy czasów dokonanych mieć nie mogą; pierwsze atoli pożyczaią *perf.* a kilka nawet i *sup.* od swego pierwiastkowego słowa, drugie albo wcale *perf.* nie maią, albo ie też formuią na wzór koniugacyi drugiéy, to iest na *ui*. takiemi są: *senesco* starzeię się; *viresco* zielenieię się, *duresco* twardnieię i t. d. to iest: zaczynam się starzeć, zielenieć i t. d.

1. *Inchoativa verbalia* z *perf.* pierwiotnego słowa.

acesco (*aceo*) *acui*, kwaśnieię.
aresco (*areo*) *arui*, zaczynam schnąć, usycham.
calesco (*caleo*) *calui* zagrzewam się.
conticesco (*taceo*) *conticui* zamilczam.
contremisco (*tremo*) *contremui* zadrżeć.
defervesco (*ferveo*) *deferbui*, przestaię się gotować, *effervesco* burzyć się, wrzeć.
delitesco (*lateo*) *delitui* chowam się.
excandesco (*candeo*) *excandui* rozpalam się.
expavesco (*paveo*) *expavi* wylęknąć się.
extimesco, *pertimesco* (*timeo*) *extimui* obawiam się.
floresco, *de- effloresco* (*floreo*) *efflorui* zakwitnąć.
haeresco, *ad- inhaeresco* (*haereo*) *ad- in-haesi* zaczepiam się.
horresco, *exhorresco*, *perhorresco* (*horreo*) *exhorrui* wzdrygam, lękam się
ingemisco (*gemo*) *gemui* wzdycham.
intumesco (*tumeo*) *intumui* puchnę.
irraucesco (*raucio*) *irrausi* ochrzypnąć, *raucesco*, *raucus*.
languesco, *e- re- languesco* (*langueo*) *elangui* słabieię.

liquesco (*liqueo*) *licui* vel *liqui* topnieię rozpływam się, *deliquesco*.
madesco (*madeo*) *madui* moknę.
marcesco (*marceo*) *con- e- marcesco*; *emarcui*, więdnąć, słabieć.
occallesco (*calleo*) *occallui* twardnieię.
pallesco, *expallesco* (*palleo*) *expallui* blednieię.
putesco (*puteo*) *putui* cuchnę.
putresco (*putreo*) *putrui* gniię.
refrigesco (*frigeo*) *refrixi* ziębnę.
resipisco (*sapio*) *resipui* powracam do rozumu.
rubesco, *erubesco* (*rubeo*) *erubui* zaczerwienić się.
senesco, *consenesco* (*seneo*) *consenui* starzeię się
Part. senectus zestarzały, mało używane.
stupesco, *obstupesco* (*stupeo*) *obstupui* osłupieć.
tabesco (*tabeo*) *tabui* schnę.
tepesco (*tepeo*) *tepui* zaczynam się rozgrzewać, zletnić.
viresco, *con- e- re- viresso* (*vireo*) *viresco* zieleniei się.

2. *Inchoativa nominalia.*

a) bez *perf.* i *Sup.*

aegresco (*aeger*), zapadam na zdrowiu.
albesco, *exalbesco* (*albus*) bieleię.
ditesco (*dives*) bogacę się.
dulcesco (*dulcis*) słodnieć.
grandesco (*grandis*) rosnę, zwiększam się,
gravesco, *ingravesco* (*gravis*) ciężeię.
ignesco (*ignis*) rozpalam się.
incurvesco (*curvus*) krzywię się.
integrasco (*integer*) odnawiam się.
juvenesco (*juvenis*) młodnieię.
lapidesco (*lapis*) kamenieię.
mitesco (*mitis*) łagodnieię.
mollesco (*mollis*) mięknę.
pinguesco (*pinguis*) tyię.
plumesco (*pluma*) puszczam pióra, porastam.
puerasco, *repuerasco* (*puer*) dziecinnieię, odmłodnieć.
sterilesco (*sterilis*) staię się niepłodnym.
teneresco i *tenerasco* (*tener*) delikatnieię.
fatisco, rozpadam się.
hisco, rozwieram się.
hebesco, tępieię.
labasco, chwieię się.

b) z *perfectum*.

crebresco, *in- percrebresco* (*creber*) *crebui* licznym się staię, pomnażam się. Nietylko w *perfect.* ale iuż i w *praes.* opuszczaią niektórzy *r* dla uniknienia twardego brzmienia.
duresco, *obduresco* (*durus*) *durui* twardnieię.
evanesco (*vanus*) *evanui* niknę, niszczeię.
evilesco (*vilis*) *evilui* spodleć.
innotesco (*notus*) *innotui* daię się poznać.
macresco (*macer*) *macrui* chudnę.
mansuesco (*mansuetus*) *mansuevi* oswaiam się.

maturesco, (*maturus*) *maturui* doyrzewam.
nigresco (*niger*) *nigrui* czernieię.
obduresco (*durus*) *obdurui* twardnieię.
obmutesco (*mutus*) *obmutui* zamilknąć.
obsurdesco (*surdus*) *obsurdui* głuchnę, ogłuchnąć.
recrudesco (*crudus*) *recrudui* odnawiam się (iątrzę o ranach).
vilesco i *evilesco* (*vilis*) *evilui* nikczemnieię.

3. *Inchoativa*, które nietylko *perfectum* ale i *supinum* od swych pierwotnych przybieraią.

abolesco, *abolevi*, *abolĭtum* ustaię.
exolesco, *exolevi*, *exolĕtum* starzeię się, podobnie *obsolesco*.
adolesco, *adolevi*, *adultum* dorastam zob. *perfect. oleo* 182.
coalesco (*alĕre*) *coalui*, *coalĭtum* zrastam się.
concupisco (*cupĕre*) *concupīvi*, *concupītum* pożądać.
convalesco (*valĕre*) *convalui*, *convalĭtum* ozdrowieć.
exardesco (*ardĕre*) *exarsi*, *exarsum* zapalam się.
indolesco (*dolĕre*) *indolui*, *indolĭtum* boleię, podobnie *condolesco*.
inveterasco (*inveterare*) *inveteravi*, *inveteratum* starzeię się.
obdormisco (*dormire*) *īvi*, *ītum* zasypiam, *condormisco*; *edormisco* wyspać się.
revivisco (*vivĕre*) *revixi*, *revictum* ożyć.
sciscо (*scire*) *scīvi*, *scītum* dowiaduię się, postanawiam, ztąd *plebiscītum* albo *populiscītum* uchwała ludu. *)

Koniugacya Czwarta.

Verba desiderativa słowa pożądliwe na *ŭrio* np. *coenaturio*, 194
dormiturio, *empturio* nie maią ani *perf.* ani *sup.* wyiąwszy następuiące: *esurio* łaknę, *nupturio* chcę iść za mąż i *parturio* rodzę, ktore maią *perf. esurivi*, *nupturivi*, *parturivi* bez *Sup.* patrz 212.

Następuiące słowa odstępuią w *perf.* lub *Sup.* albo też w obydwóch od regularnéy formy *īvi*, *ītum*.

a) Słowa złożone z *pario* zaczynaiące się od samogłoski maią w *perf. ui Sup. ertum*; gdy zaś od spółgłoski maią *ĕri-ertum*. *Aperio*, *aperui*, *apertum*, *aperīre* otwieram.

*) Ponieważ u Rzymian lud (naród) *populus*, składał się z Senatu i gminu; przeto mówi się właściwie *senatus censet*, *plebs scit*, *populus jubet*; ztąd *Subst. Senatus consultum* albo *decretum*, *plebiscitum*, *populijussum*; tylko przez wyiątek używa się niekiedy *populiscitum* za *populijussum* i *populus sciscit* za *jubet*.

Operio i *cooperio*, *operui*, *opertum* zakrywam.

Comperio, *compĕri*, *compertum* dowiaduię się; w *praes.* i *infinit.* także iako *deponens*: *comperior*, *comperiri*.

Reperio, *repĕri* v. *reppĕri*, *repertum* znayduię.

Salio, *salui*, rzadziéy *salii*, *saltum*, *salire* skaczę.

I w *Compositach*: *assilio* doskakuię, *desĭlio* zeskakuię, *exsilio* wyskakuię, *insilio* wskakuię, lepiéy iest formować *perf. silui* niż *silivi* lub *silii* bez *supinum*; lubo pochodne *desultor*, *insultare* wskazuią formę: *sultum*. (Rozróżniać należy od tego słowa *salire* przestarzałe *salĕre* albo *sallere* solić, zkąd *salsus* solony pochodzi.

Cio, *civi*, *citum* regularnie zob. Koniug. II. 183. *f.*

Eo, *ivi*, *ĭtum*, *ire* idę.

Composita maią w *perfect.* na *ii*. Zobacz 204.

Queo, *quivi* lub *quii*, *quĭtum*, *quire* zob. koniug. 204.

Vĕnio, *vēni*, *ventum* przychodzę, ze złożonemi: *advenio* przychodzę, *antevenio* uprzedzam, *circumvenio* otaczam, *convenio* zchodzę się, *devenio* zchodzę, przybywam, *invenio* znayduię, *obvenio* przytrafiam się, *pervenio* doyść.

Sepelio, *sepelīvi*, *sepultum* grzebię.

b) Następuiące maią *Perf.* i *Sup.* na wzór Koniug. III. to iest *Perf.* na *si* lub *xi*.

Ămĭcio, *amictum* odziewam. *Perf.* ma być *amixi* i *amicui* ale się w Autorach nie znayduie.

Farcio, *farsi*, *fartum* (pisało się także *farctum*), *farcire*, nadziewam.

Comp. confercio, *refercio* napełniam, *effercio* (*effarcio*) wypełniam, *infercio* (*infarcio*) nabiiam, maią — *ersi* — *ertum*. *Confertus*, *refertus* zamieniły się w *adject.* gęsty, napełniony.

Fulcio, *fulsi*, *fultum* podpieram.

Haurio, *hausi*, *haustum* czerpam, *Sup. hausum* iest mało używane, ale *hausurus* równie używane iak *hausturus*.

Raucio, *rausi*, *rausum* ochrzypnąć.

Sancio, *sanxi*, *sanctum* i *sancītum* uchwalam, postanawiam. *Sanctus* znayduie się wprawdzie iako *part.* nietylko iako *adject.* lecz zwyczayniéy *sancītus*. *Perf. sancivi* v. *sancii* przytacza *Prisc.*

Sarcio, *sarsi*, *sartum* łatam, *resarcio* naprawiam.

Sentio, sensi, sensum czuię, mniemam.

Comp. consentio zgadzam się, *dissentio* różnię się, *praesentio* przeczuwam.

Assentior bardziéy używane iako *deponens*, niż *assentio*, w *perf.* atoli równie dobrze *assensi* iak *assensus sum.*

Sēpio, sepsi, septum, sepire, grodzę.

Vincio, vinxi, vinctum, vincire, wiążę, porównay *vivo* i *vinco* w koni. III.

Ferio bez *perf.* i *sup.* biię, uderzam; brakuiące w *perf.* zastępuie się przez *percussi* a w *pass. ictus sum.*

Ferocio, iestem dziki, *caecutio* ślepy, *dementio* szalony, *ineptio*, iestem niedorzeczny, *prūrio* świerzbieć, *singultio* łkam, także bez *perf.* i *sup.*

Słowo *punio* idzie regularnie, ale znayduie się także kilka razy u *Cicerona* iako *verbum deponens*: *punior, punitus sum.*

Uwagi dodatkowe.

Formy iednakowo brzmiące.

Jednakowobrzmiących czasów unika ięzyk łacinski, ponieważ się 195
iasności sprzeciwiaią; i z teyto przyczyny odstępuie niekiedy od formacyi *perf.* i *sup.* od podanych reguł.

1) Słowa maiące podobne *perf.* i *supina*, iako należące do iednego pierwiastka:

Cubo leżę, *cumbo* kładę. *sedeo*, siedzę; *sido* sadowię,
Pendeo wiszę, *pendo* ważę, wieszam. *sto*, stoię, *sisto* stawiam.

ostatnie w *Composit.*

Nayczęściéy *transitivum* różni się od *intransit.* pod względem formacyi czasów np. *jaceo, jacui, jacitum, jacēre* leżeć i *jacio, jeci, jactum, jacĕre* rzucać; *fugio, fūgi, fugitum, fugere*, uciekam i *fugo, fugavi, fugatum, fugare* zmusić do ucieczki.

2) Podobne *perfecta* po większéy części koniug. II. i III.

a) *aceo* iestem kwaśny. *acuo* ostrzę, *perf. acui.*
cerno III. widzę. *cresco*, rosnę — *crevi.*
frigeo marznę. *frigo* smażę — *frixi.*
fulgeo błyszczę. *fulcio* IV. podpieram — *fulsi.*
luceo świecę. *lugeo* II. opłakuię — *luxi.*
liqueo, iestem płynny. *linquo* porzucam, zostawiam, opuszczam *perf. liqui.*
mulgeo doię. *mulceo* II. głaskam, *mulsi.*
paveo, lękam się. *pasco*, pasę — *pavi.*

b) podobne *supina* maią:

cerno, widzę.	*cresco*, rosnę *cretum.*
maneo, zostaię.	*mando*, żuię — *mansum.*
pando, rozpinam, *passum.*	*patior*, cierpię — *passus.*
teneo, trzymam.	*tendo*, napinam — *tentum.*
verro, zamiatam.	*verto*, obracam — *versum.*
vivo I., żyię.	*vinco*, zwyciężam — *victum.*

3) Następuiące słowa brzmią iednakowo w *praesens*, ale się podług różnych koniugacyi odmieniaią; to iest podług I. i III. Pierwsze maią *perf.* i *sup.* regularnie na *avi*, *atum*; drugie zobacz w *perf.* i *sup.* téy koniugacyi.

I.	III.
aggĕro, gromadzę.	*aggĕro*, znoszę.
appello, nazywam.	*appello*, przybiiam do lądu.
compello, przemawiam, łaię.	*compello*, spędzam, zmuszam.
colligo, zwięzuię.	*colligo*, zbieram.
consterno, zatrwożyć, przerazić.	*consterno*, ścielę.
effĕro, zdziczałym robię.	*effĕro*, wynoszę (patrz *fero*).
fundo, zakładam.	*fundo*, leię.
mando, zalecam, nakazuię.	*mando*, żuię.
obsĕro, zamykam.	*obsĕro*, zasiewam.
pando, zginam, krzywię się.	*pando*, rozpinam.
resĕro, otwieram.	*resĕro*, powtórnie sieię.
volo, latam.	*volo*, chcę *vis*, *vult.*

4) Następuiące różnią się nietylko koniugacyą ale i iloczasem pierwiastku:

dĭco I., obwieszczam, poświęcam.	*dĭco* III., mówię.
indĭco, wskazuię, donoszę.	*indĭco*, zapowiadam.
praedĭco, ogłaszam, wielbię.	*praedĭco*, przepowiadam.
cōlo, cedzę i *percōlo* przecedzam.	*cŏlo* i *percŏlo*, czczę.
edūco, wychowuię.	*edūco*, wyprowadzam.
lĕgo, wysyłam, zapisuię (w testamencie.)	*lĕgo*, czytam.
allĕgo, przytaczam.	*allĕgo*, przybieram.
relĕgo, wywołuię, oddalam.	*relĕgo*, odczytuię.
vādo, brnę.	*vādo*, idę.

Następuiące słowa maią drugie zbyteczne mniéy używane formy naywięcéy z II. i III. koniugacyi; możnaby ie więc nazwać *abundantia*.

lavāre,	*lavĕre*.	*fulgeo*,	*fulgo*.	*cière*,	*cire*.
sonare,	*sonĕre*.	*scateo*,	*scato*.	*fodere*,	*fodire*.
ferveo,	*fervo*.	*strideo*,	*strido*.	*sallere*,	*salire*.
frendeo,	*frendo*.	*tergeo*,	*tergo*.		

Także *tueor*, *tuor*, *orior* i *potior* patrz *Uwag.* 171.

Do takich *abundant.* policzyćby można niektóre *Deponent.* które także formę czynną przypuszczaią.

Verba Deponentia.

Deponentia pierwszéy koniugacyi, których iest naywięcéy, formuią wszystkie *Perf.* i *Supin.* regularnie; to iest na wzór *hortor*, *hortatus sum*, *hortatum*, *hortari*; dla tego ie tu upuszczamy. To tylko pamiętać należy, że niektóre z nich lubo zwyczaynie są *deponentia*, znayduią się także użyte iako *activa*, to iest na *o*, takiemi są: 196

altercor, kłócę się.
assentior, przystaię patrz 194.
auspicor, } przepowiadam z lotu
auguror, } ptaków.
comitor, towarzyszę.
contemplor, uważam.
conflictor, ścieram się.
fabrĭcor, wyrabiam.
feneror, pożyczam na lichwę.
ludificor, drwię.
munĕror, obdarzam.
nutrĭcor, karmię
oscitor, ziewam.
palpor, głaskam.
partior, dzielę IV. *)
pigneror, zastawiam.
populor, pustoszę.
testor, świadczę,
i wiele innych.

Dla tego też takie *Deponentia* w biernem znaczeniu (iako *activa* i *passiva*) użyte być mogą, nie tylko w *particip.* (patrz *Synt. Particip.* 4.) ale i w innych czasach. *Cicero* używa ieszcze następuiących *Deponent.* w biernem znaczeniu: *adulari*, *arbitrari*, *criminari*, *dignari*, *testari*. Tu także należy *aspernari*.

I przeciwnie są niektóre słowa, zwyczaynie *activa*, które także iako *deponentia* bywaią używane, np. *bello* woiuię, *communico* udzielam, *dispertio* i *impertio* rozdzielam IV., *elucŭbro* I. wyśleczyć, *fluctuo* chwieię się, *frutico* krzewię się, *lacrimo* płaczę, *luxurio* zbytkuię, *mereo* zasługuię II.. *nicto* mrugam, *obsŏno* daię ucztę, *punio* karzę IV., *ructo* rzygam, *rumino* przeżuwam, *stabulo* stoię na stayni, *velifico* żegluię, *pasco* pasę III.

*) Dla uzupełnienia słów *deponentiów*, przybieraiących formę czynną, wciągnęliśmy także słowa z innych koniugacyi, których iest nie wiele.

Deponentia koniugacyi II.

197 *Fătеor, fassus sum, fatēri,* wyznaię.

confiteor, confessus sum (zwyczaynie przewinienie) *profiteor, professus sum* oświadczam, publicznie zeznaię, *diffiteor* zapieram, zaprzeczam bez *particip.* a zatem i *perf.*

Lĭceor, licĭtus sum licytuię, podaię (w licytacyi), *pollĭceor* obiecuię.

Medeor, leczę bez *perf.* zastępuie się przez *medicatus* od *medicor.*

Mĕreor, merĭtus sum zasługuię, lecz częściéy *merui*; *Act. mereo, merui* w znaczeniu służę (*stipendia* zarobić żołd).

Misereor, miserĭtus skrócone *misertus sum* lituię się. (O *miseret* lub *miseretur me* zob. *Impersonal.*)

Reor, rătus sum, reri, mniemam sądzę, *irrĭtus Adject.* nieważny, płonny.

Tučor, tuĭtus sum, tueri, dozieram, strzegę.

Comp. contueor, intueor spoglądam. W starodawnéy łacinie było także *tuor* do III. koniug w używaniu. *Corn. Chabr. intuuntur* za *intuentur;* od czego *adject. tutus* pochodzi.

Vereor, verĭtus sum obawiam się, szanuię.

Deponentia koniugacyi III.

Od przestarzałego *apiscor, aptus sum, apisci,* formuię się:

198 *Adĭpiscor* i *indipiscor, adeptus sum, adipisci,* dostępuię, osięgam.

Expergiscor, experrectus sum, expergisci, obudzam się.

Słowo *expergefacere* znaczy obudzić kogo; od tego *expergefactus* obudzony od kogo (*expergĕre z part. expergĭtus* iest przestarzałe.)

Fruor, fruĭtus i *fructus sum, frŭi,* używam; *part. fruiturus.*

Comp. perfruor, perfructus sum.

Fungor, functus sum, fungi, pełnię obowiązek, sprawuię.

perfungor sprawuię, *defungor* ukończyć.

Grădior, gressus sum, grădi stąpam, chodzę, postępuię.

aggredior, aggressus sum, aggrĕdi zaczepiam. Podobnie *congredior* zchodzę się, *digr.* odchodzę, *egred.* wychodzę, *ingredior* wchodzę, *progredior* postępuię, *regredior* powracam.

Invĕhor, invectus sum, invĕhi (właściwie *passiv.* od *vehere*) wpadam na kogo, łaię.

Irascor, irasci, gniewam się; *iratus (adj.) sum* znaczy tylko: iestem zagniewany, dla tego *perfect.* wyrazić trzeba przez *succensui* gniewałem się.

Lābor, lapsus sum, lābi, upadam.

collābor upadam, *dilabor* rozsypuię się *pro- de- re- labor.*

Lŏquor, locūtus sum, lŏqui mówię.

allŏquor przemawiam do kogo, *colloquor* rozmawiam, *eloquor*, wymawiam *inter- ob- loquor.*

(Od nieużywanego *miniscor*) *comminiscor, commentus sum, comminisci* wymyślam (*particip. commentus* zwyczaynie biernie wymyślony).

Reminiscor, przypominam sobie bez *perf.*; iako *perf.* używa się *recordatus sum.*

Mŏrior, mortuus sum, mori (part. fut. moriturus) umieram *com- e- de-morior* patrz wyżéy 171.

Nanciscor, nactus sum, nancisci dostaię, osiągam. Piszą także *part. nanctus* osobliwie u *Liviusza.*

Nascor, natus sum, nasci rodzę się; właściwie *gnascor* iak się z *agnatus* i *cognatus* pokazuie; *e- in- renascor.*

Nītor, nisus albo *nixus sum, niti* wspieram się, usiłuię.

adnītor ubiegam się o co, *connitor, enitor* usiłuię, w znaczeniu rodzić nayzwyczayniéy *enixa est,* o innem natężeniu: *enisus.*

Obnitor, silić się przeciw czemu; *renitor* opieram się.

Obliviscor, oblītus sum, oblivisci, zapominam.

Paciscor, pactus sum (albo *pepigi*) zawieram przymierze.

compaciscor, depaciscor albo *compeciscor, depeciscor perf. compactus, depactus sum*; zkąd *adv. compacto* albo *compecto* za *ex, de compacto* podług umowy.

Pascor, pastus sum, pasci, pasę się; właściwie *passiv.* od *pasco, pavi, pastum* pasę kogo. Patrz słowo *pasco.* patrz 192.

Pătior, passus sum, păti cierpię.

perpetior, perpessus sum, perpĕti, znoszę, ponoszę.

(Od *plectĕre* pletę). *Amplector* i *Complector* uściskać, obiąć, *com- amplexus sum.*

Proficiscor, profectus sum, proficisci iadę, udaię się.
Quĕror, questus sum, quĕri żalę się, narzekam; *conquĕror*
Ringor, ringi bez *perf.* wyszczerzam zęby, dąsam się; pochodne *rictus.*
Sĕquor, secūtus sum, sĕqui następuię, idę za kim.
assĕquor, consequor dochodzę, *exsequor* wykonywam, *insequor* nastaię, ścigam, *obsequor* iestem posłuszny, powolny, *persequor* ścigam, *prosequor* towarzyszę, *subsequor* idę za kim.
Vescor, vesci iem, żywię się bez *perf.* iako takowe używa się *edi.*
Ulciscor, ultus sum, ulcisci, mszczę się, karzę.
Ūtor, usus sum, uti, używam; *abūtor* nadużywam.
Divertor, praevertor i *revertor* (zob. *verto* 184) przybieraią *perf.* od czynnéy formy: *reverti, reverteram, revertissem*; iednakże *part. reversus* znaczy, który powrócił, powróciwszy; ale *reversus sum* zamiast *reverti* iest rzadkie. *Nep. Them. c. 5. Vell. 2, 42. Quint. XI., 2, 17.* nigdzie u *Cicerona.*

Deponentia koniugacyi IV.

199 *Adsentior, adsensus sum, adsentiri,* przystaię na zdanie; nie tak często używane *act. adsentio, adsensi, adsensum, adsentire.* patrz 194.
Blandior, blandītus sum, blandiri pochlebiam.
Experior, expertus sum, experiri doświadczam; lecz *comperior* dowiaduię się tylko w *praes.* obok *comperio* używane, a więc *perf.* tylko *compĕri* dowiedziałem się; *compĕrtus sum* zawsze biernie.
Largior, largītus sum, largiri hoynie obdarzyć, udzielić, szafować.
Mentior, mentītus sum, mentiri kłamię.
Mētior, mensus sum, metīri mierzę; *di- e- per-metior.*
Mōlior, molītus sum, moliri coś wielkiego zamierzam, knuię *(moles)*; *amolior* uprzątam, *demolior* rozwalam.
Oppĕrior, oppertus sum, u *Terentiusza,* a *opperītus sum* u *Plauta* czekam, wyglądam kogo.
Ordior, orsus sum, ordiri zaczynam, *exordior.*
Orior, ortus sum, oriri (part. oriturus) pokazuię się, powstaię, wschodzę (*part. fut. pass. oriundus* zna-

czy pochodzący t. i. z familii lub mieysca, *ortus* zrodzony z matki lub oyca.)

Praes. indicativi odmienia się podług koniugacyi III. *orior, orĕris, orĭtur, orĭmur* etc. lecz *impf. orĭrer.* Podobnie idą *coorior* i *exorior*; lecz *adorior* wziąść się do czego, tylko podług IV., *adorīris, adorītur*, formy z przedostatnią krótką *adorĕris, adorĭtur* są tylko podług *orior* uformowane, ale się nigdzie użyte nie znayduią. *Imperf. Conjunct. orĕrer* daleko pewnieysze niż *orĕrer*, którego użył *Lucret.* Patrz wyżéy.

Partior, partītus sum, partīri dzielę (rzadko w *act.*)

Compos. dispertior, dispertitus sum, dispertiri częściéy *dispertio* rozdzielam, *impertior* albo *impartior*; także *impertio* i *impartio* udzielam. patrz 196.

Pŏtior, potītus sum, potiri opanować, podług IV. kon. Niekiedy zwłaszcza u poetów formuie się *praes. indicat.* i *impf. conj.* podług III. koniug. *potĕris, potĭtur, potĭmur*; *potĕrer, potĕrēris, potĕrētur — potĕrentur.*

Sortior, sortītus sum, sortiri losować, dostać w podziale, podzielać.

Verba Anomala.

Verba anomăla to iest nieforemne, nazywaią się 200
takie słowa, które nietylko *perfectum* i *supinum* maią nieregularnie, ale nawet w innych czasach odstępuią od podanych wzorów. Odmieniaią się one częścią na wzór koniug. III. częścią na wzór koniug. IV. Są zaś oprócz *sum* następuiące: *possum, edo, fero, volo, nolo, malo* i *eo, queo, nequeo, fio.*

1. *Possum, potui, posse*, mogę.

Possum iest złożone z *sum* i *pot* (zamiast *potis* zdolny, mogący; iak *sat* zamiast *satis*) zkąd *potsum* czyli *possum* powstało; zaś *perf. potui* zamiast *potis fui.* Dla tego też koniuguie się zupełnie podług *sum*; tylko gdy się *t* ma z *s* lub z *f* stykać, to w tych spółgłoskach zmiana zachodzić zwykła. W poetach i starożytnych pisarzach znayduie się także owa pierwiastkowa forma: *potis sum.*

Indicativus.	*Conjunctivus.*
Praesens.	
possum, pŏtĕs, potest.	*possim, possīs, possit.*
possŭmus, potestis, possunt.	*possīmus, possītis, possint.*
mogę i t. d.	gdy mogę etc.

Imperfectum.

pŏtĕram, potĕras, potĕrat. *possem, es, et.*
poterāmus, poteratis, potĕrant. *possēmus, possetis, possent.*
mogłem etc. gdy mogłem etc.

Futurum simplex.

pŏtĕro, potĕris, potĕrit. Nie ma.
poterĭmus, poterĭtis, potĕrunt.
będę mógł etc.

Perfectum.

pŏtui, potuisti, potuit. *potuĕrim, potuĕris, potuĕrit,*
potuĭmus, potuistis, potuĕrunt. *potuerĭmus, potuerĭtis, — rint*
mogłem etc. gdy mogłem etc.

Plusquamperfectum.

potuĕram, potueras, potuerat. *potuissem, potuisses, —et.*
potuerāmus, potuerātis, potuĕrant. *potuissēmus, —ētis, —ent.*
mogłem był etc. gdy mogłem był etc.

Futurum exactum.

potuĕro, —ĕris, —ĕrit.
potuerĭmus, —ĭtis, —ĕrint. *Imperat.* nie ma
będę mógł (wprzód) etc.

Infinitivus.

Praesens i *Imperf. posse* módz, że mogę.
Plusquamperf. potuisse módz było, że mogłem.
Participium potens, —ntis, możny, stało się przymiotnikiem; reszty brakuie.

2. *ĕdo, ēdi, ēsum, edĕre;* ieść.

201 Słowo *edo* idzie zupełnie regularnie podług koniug. III.; tylko obok regularnéy koniugacyi przybiera także skrócone formy, które formom słowa *esse* zaczynaiącym się od *es* odpowiadaią; z tą tylko różnicą, że formy od *edo* są długie, gdy przeciwnie od *sum* są krótkie. Tym sposobem ma podwóynie *praesens Indicat. imperf. Conj. imperat.* i *inf. praes:*

Praes. Indicat.
ĕdo,
edis ēs (ed—s),
edit est (ed—t),
edĭmus,
edĭtis ēstis (ed—tis),
edunt,

Imperf. Conj.
edĕrem, essem,
ederes, esses,
ederet, esset,
ederēmus, essemus,
ederetis, essetis,
ederent essent.

Imperat.	*Infinit.*
S. ede ēs.	*ĕdĕre* v. *ēsse*,
P. edīte, este.	*passiv.*
S. edīto, esto.	*editur*, vel *estur*, ie się;
edito, esto.	
P. editote estōte.	
edunto —	

Zresztą zupełnie regularnie podług III. *edebam, edi, ederim, ederam, edissem, edam, edero, edisse, edens, esus, esurus, edendus*; formy *edim, is, it*, za *edam* są komiczne.

Toż samo rozumie się o złożonych, *comĕdo* ziadam, *exĕdo* wyiadam, *abĕdo, ambĕdo* obiadam, *perĕdo* przegryzam, które maią *part. comēsus, ambēsus, adēsus, exēsus*; lecz *comesus* ma także drugą formę *comestus*.

3. *Fĕro, tŭli, lātum, ferre*, niosę, niosłem, nieść.

Słowo to składa się (podobnie iak *sum*) z dwóch różnych pierwiastków; z *perfectum tŭli* (początkowo *tĕtŭli* iak się u *Plauta* i *Terentiusza* ieszcze znayduie) *Sup. latum*; i ze słowa *fĕro*. *Inf. act. ferre, pass. ferri*. 202

Odmienia się regularnie, wyiąwszy *praes. act.* i *pass.* gdzie krótkie *i* lub *e* wyrzucone zostało.

Activum.		*Passivum.*	
Indicat.	*Conj.*	*Indicat.*	*Conj.*
	Praesens.		
niosę.	gdy niosę.	iestem niesiony.	gdy iestem niesiony.
fĕro.	*feram.*	*fĕror.*	*ferar.*
fers.	*feras.*	*ferris.*	*feraris.*
fert.	*ferat.*	*fertur.*	*feratur.*
ferĭmus.	*ferāmus.*	*ferĭmur.*	*feramur.*
fertis.	*ferātis.*	*feriminī.*	*feramini.*
ferunt.	*ferant.*	*feruntur.*	*ferantur.*
	Imperfectum.		
niosłem.	gdy niosłem.	byłem niesiony.	gdy byłem niesiony.
fĕrēbam.	*ferrem.*	*ferēbar.*	*ferrer.*
ferebas.	*ferres.*	*ferebāris.*	*ferrēris.*
ferebat.	*ferret.*	*ferebatur.*	*ferrētur.*
ferebamus.	*ferrēmus.*	*ferebamur.*	*ferrēmur.*
ferebatis.	*ferretis.*	*ferebamini.*	*ferremini.*
ferebant.	*ferrent.*	*ferebantur.*	*ferrentur.*

Activum.		*Passivum.*	
Indicat.	*Conjunct.*	*Indicat.*	*Conjunct.*
	Futurum simplex.		
będę niósł.		będę niesiony.	
feram.		*ferar.*	
feres.	Nie ma.	*ferēris.*	Nie ma.
feret.		*feretur.*	
ferēmus.		*ferēmur.*	
ferētis.		*ferēmĭni.*	
ferent.		*ferentur.*	
	Perfectum.		
zaniosłem.	gdy zaniosłem.	iestem (iuż) zan.	gdy, i. z.
tŭli.	*tulĕrim.*	*latus, a, um,* sum. es. est.	*latus, a, um,* sim. sis. sit.
tulisti.	*tulĕris.*		
tulit.	*tulĕrit.*		
tulĭmus.	*tulerīmus.*	*lati, ae, a,* sumus. estis, sunt.	*lati, ae, a,* simus. sitis. sint.
tulistis.	*tulerītis.*		
tulĕrunt.	*tulĕrint.*		
	Plusquamperfectum.		
zaniósłem był.	gdy zaniosłem był.	zapiesiony byłem.	gdy zan. był.
tulĕram.	*tulissem.*	*latus, a, um,* eram. eras. erat.	*latus, a, um,* essem. esses. esset.
tulĕras.	*tulisses.*		
tulĕrat.	*tulisset.*		
tulerāmus.	*tulissemus.*	*lati, ae, a,* eramus. eratis. erant.	*lati, ae, a.* essēmus. essētis. essent.
tulerātis.	*tulissetis.*		
tulĕrant.	*tulissent.*		
	Futurum exactum.		
zaniosę.	*Conj.* nie ma.	zaniesiony będę.	*Conj.* nie ma.
tulĕro.		*latus, a, um,* ero. eris, erit.	
tulĕris.			
tulĕrit.			
tulerĭmus.		*lati, ae, a,* erĭmus. erĭtis. erunt.	
tulerĭtis.			
tulĕrint.			

Imperativus.

fĕr nieś.	*ferto* nieśże.	*ferre* bądź niesiony.	*fertor,* bądźże niesiony.
ferte nieście.	*ferto* niechże niesie.	*ferĭmini* bądźcie niesieni.	*fertor,* niechże będzie niesiony.
	fertōte nieścież.		*ferimĭnor,* bądźcie nies.
	ferunto niechże niosą.		*feruntor,* niechże będą niesieni.

Activum.	*Passivum.*
Infinitivus.	
Praes. i *Imp. ferre* nieść, że niosę.	*ferri* być niesionym.
Perf, tulisse zanieść, że niosłem.	*latum, am, um esse*, być zaniesionym.
Fut. laturum esse że będę niósł.	*latum iri* że będę niesionym.
Part. praes.	*Supinum latum, latu.*
ferens, tis, niosący.	*Part. perf. latus, a, um*, niesiony, a, e.
Part. fut. act.	*Part. fut. pass.*
laturus, a, um, maiący nieść.	*ferendus, a, um*, maiący być niesiony.
Gerundium.	
ferendum (est) trzeba nieść.	
di, do, dum, do.	

Uw. Comp. afferre (adfero) attŭli, allātum przynoszę.
anteferо i *praefero, antetuli, antelatum* przenoszę.
auferо, abstuli, ablatum, auferre, unoszę.
circumferо, circumtuli, circumlatum obnoszę.
confero, contuli, collatum, conferre, znoszę.
defero, detuli, delatum, zanoszę.
differo, distuli, dilatum, odkładam.
effero, extuli, elatum, wynoszę.
infero, intuli, illatum, wnoszę.
offero, obtuli, oblatum, ofiaruię.
perfero, pertuli, perlatum, znoszę.
praefero, praetuli, praelatum, przekładam.
profero, protuli, prolatum, wydobywam, wnoszę.
refero, rettuli, relatum, odnoszę.
transfero, transtuli, translatum, przenoszę.

Sufferо (*sub, fero*) znoszę, rzadko się używa w *perf.* i *supin. sustŭli, sublatum*, gdyż te formy zwyczaynie należą do słowa *tollo* podnoszę *sustuli, sublatum*; zaś do *suffero* służy za *perfect. sustinui.*

Differre ma tylko w znaczeniu: roznoszę, odkładam *perf.* i *sup. distuli, dilatum*; w znaczeniu zaś: różnię się, tylko czasy od *praes.* uformowane; także *postfero* mało cenię, nie znayduie się w *perf.* i *sup.* użyte.

4. *vŏlo, volui, velle* chcę. 5. *Nōlo, nolui, nolle* nie chcę. 6. *Mālo, (măvŏlo) malui, malle* wolę.

Nolle znaczy właściwie: *non velle*; iak się to z trzech osób 203
praes. Indic. pokazuie; *malle* złożone z *magis* (*mage*) i *velle*, skróceone; *măvŏlo*, a to na *mālo*; z *măvelim malim*, z *măvellem māllem*;

z *mavolam*, *malam*; dla tego się też niekiedy i te pełne formy użyte znayduią. Idą regularnie, tylko w *praes. Indic.* i *Conj.* zachodzi nieiaka odmiana.

Indicativus. — *Conjunctivus.*

Praesens.

chcę.	nie chcę.	wolę.	gdy chcę.	gdy niechcę	gdy wolę.
vŏlo.	*nōlo.*	*mālo.*	*velim.*	*nōlim.*	*mālim.*
vīs.	*non vis.*	*mavis.*	*velīs.*	*nolīs.*	*malīs.*
vult.	*non vult.*	*mavult.*	*velit.*	*nolīt.*	*malīt.*
volŭmus.	*nolŭmus.*	*malūmus.*	*velīmus.*	*nolīmus.*	*malīmus.*
vultis.	*non vultis.*	*mavultis.*	*velītis.*	*nolītis.*	*malītis.*
volunt.	*nolunt.*	*malunt.*	*velint.*	*nolint.*	*malint.*

Imperfectum.

vŏlēbam, nolēbam, malēbam.	*vellem, nollem, mallem.*
—as, —at, —amus, —atis, —ant.	*—es, —et, —emus, —ētis, —ent.*
chciałem, nie chciałem, wolałem.	gdym chiał — gdym niechciał — gdym wolał.

Futurum simplex.

vŏlam, nolam; mālam.	Nie ma.
—ēs, —et, —ēmus, —ētis, —ent.	
będę chciał.	

Perfectum.

vŏlui, nōlui, mālui.	*voluĕrim, noluĕrim, maluĕrim.*
—isti, —it, ĭmus, —istis, —erunt.	*—ris, —rit, —rimus, —ritis, -ĕrint.*
zechciałem.	

Plusquamperfectum.

voluĕram, noluĕram, maluĕram,	*voluissem, noluissem, maluissem.*
-ras, -at, -āmus, -ātis, -ĕrant.	*-ses, -et, -ēmus, -ētis, ent.*
zechciałem był.	

Futurum exactum.

voluĕro, noluĕro, maluĕro,	w *Conj.* nie ma.
-ris, -rit, -rimus, -ritis, -rint.	
zechcę.	

Imperativus.

nie ma.	*nōli - nolīte.*	nie ma.
	nolīto, nolītote.	
	nolito, nolunto.	

Infinitivus.

velle,	*nolle,*	*malle,*
voluisse,	*noluisse,*	*maluisse.*
Particip.	*volens,*	*nolens,* nie ma.
Gerund.	*volendi,*	*nolendi,* nie ma.
	volendo.	

Imperat. w *volo* zastępuie się przez *Conj. velis*, albo przez *fac velis*; patrz Składn. *Imperat.*

O *volt*, *voltis* zob. o Wymaw. patrz 6. ε.

7. *Eo, īvi, ĭtum, īre,* idę.

Idzie po części regularnie podług koniugacyi IVtéy; tylko 204
w czasach niedokonanych zachodzą niektóre nieregularności.

Indicativus.	*Conjunctivus.*
Praesens.	
Eo, is, ĭt, īmus, ītis, eunt. idę.	*ĕam, eas, eat, eāmus, eātis, eant,* gdy idę.
Imperfectum.	
ībam, ības, ībat, ibāmus, ibatis, ibant. szedłem.	*īrem, ires, iret, irēmus, irētis, irent,* gdy szedłem.
Futurum simplex.	
ibo, ibis, ibit, ibĭmus, ibitis, ibunt, poydę.	Nie ma.
Perfectum.	
īvi, ivisti, ivit, ivĭmus, ivistis, iverunt; poszedłem.	*ivĕrim, ris, rit, rimus, ritis, ivĕrint,* gdym poszedł.
Plusquamperfectum.	
Ivĕram, -ras, -rat, -ramus, -ratis -rant poszedłem był.	*ivissem, es, et, emus, etis, ent,* gdym poszedł był.
Futurum exactum.	
ivĕro, ris, rit, -imus, itis, rint, póydę.	Nie ma.

Imperativus.	*Infinit.*	*Partic. praes.*
I, idź, 2. *īto* idźże, 3. *īto* niechże idzie,	*ire,* iść. *ivisse* v. *isse,* iść było.	*iens, genit. euntis,* idący.
Ite, idźcie, 2. *ītote* idźcież, 3. *eunto* niechże idą.	*iturum, am, um esse,* że póydę.	*Partic. fut. iturus, a, um,* maiący iść.
	Gerundi.	
	N. eundum.	*Supinum.*
	G. eundi.	*ĭtum.*
	D. eundo etc.	*ĭtu.*

W *passivum* używa się tylko iako *impersonale* iako to: *itur* idzie się, *ibatur, itum est,* szło się, *ibĭtur* póydzie się; *eundum est* trzeba iść; *eatur, iretur, itum sit, eundum sit, Infinit. iri.* Ale niektóre *Composita* przybieraią czynne znaczenie (t. i. rządzą *Accus.*) i dla tego maią też zupełną koniugacyą, to iest czynną i bierną: np. *adeo* przystępuię do czego, podeymuię się czego, *praetereo* pomiiam, np. *praetereor, praeteriris, praeteritur* etc.

Simplex ma *perf. ivi*; ale *Composita* iako to: *abeo* odchodzę, *coeo* schodzę się, *exeo* wychodzę, *ineo* wchodzę, *intereo* i *pereo* ginę, *obeo* obchodzę, *prodeo* występuię, *redeo* powracam, *subeo* wchodzę, maią zwyczaynie w *perf.* tylko *ii* np. *perii*, *redii*, *abii*, *abierim*, *abieram*, *abiisse* etc.; iako też skracać się mogą, gdy *s* następuie np. *abisti*, *abissem*, *abisse*; rzadko *adivi* etc.

Zamiast *ibo* przytacza *Priscian* regularną formę *eam*; *ies*, *iet*, *ient*; która się też w złożonych zwłaszcza u późnieyszych nieklassycznych autorów znayduie.

Veneo idę na przedaż, *Verbum neutrale passivum* bez *Supin.* iest skrócone z *venum eo*; idzie więc zupełnie podług *eo*: *venii*, *venieram*, *veniero* bez *imperat.*; gdy tym czasem *ambio* obchodzę, ponieważ iuż w *praes.* zmieniło samogłoskę, zupełnie regularnie podług IV. koniugacyi się odmienia, zatrzymuiąc wszędzie *i*, i ma w *particip. ambiens*, *ambientis*, *ambienti* w *Gerund. ambiendum*, *ambiendi* etc. Jednakże iak obok *venībam* i *venībo* znayduią się regularne formy *veniebam* i *veniam*; tak też na odwrót obok: *ambiebat* i *ambient* znayduią się formy: *ambībat*, *ambibunt*. *Particip. perf.* iest *ambītus* i *Sup. ambītum*, lecz *substantivum ambītus* ubieganie się o urząd, ma krótkie *i*.

Uwaga. Słowo *veneo* używało się oraz iak *passivum* do *activum venumdo*, albo *venundo*, skrócone *vendo*, *vendidi*, *venditum*, *vendere* także w *inf. praes. venumdari*.

8. *Queo, quīvi, quītum, quīre* mogę. 9. *Nequeo, nequīvi* vel *ii, nequītum* niemogę.

Obadwa te słowa koniugnią się podług *eo*. Oprócz *praes.*, który dość iest pospolity, inne czasy nie tak często w prozie znayduią się, a *Nepos* i *Caesar* wcale tego słowa nieużywaią. Zamiast *nequeo*, można także powiedzieć równie dobrze: *non queo*.

Indicativus.		*Conjunctivus.*	
Praesens.			
mogę.	nie mogę.		
queo.	*nequĕo.*	*queam.*	*nequeam.*
quīs.	*nequīs.*	*queas.*	*nequeas.*
quit.	*nequit.*	*queat.*	*nequeat.*
quīmus.	*nequīmus.*	*queamus.*	*nequeāmus.*
quītis.	*nequītis.*	*queatis.*	*nequeatis.*
queunt.	*nequeunt.*	*queant.*	*nequeant.*

Imperfectum.

quĭbam.	*nequĭbam.*	*quīrem.*	*nequīrem.*
quibas.			
quibat.	*nequĭbat.*	*quiret.*	*nequiret.*
quibamus.			*nequiremus.*
quibatis.			
quibant.	*nequibant.*	*quirent.*	*nequirent.*
mogłem.	nie mogłem.		

Futurum.

quibo.		
quibit.		
quĭbunt.	*nequibunt*	Nie ma.
będę mógł	nie b. m.	

Perfectum.

quivi, quivit,	*nequivi* v. *nequĭi.*	*quīverim.*	*nequiverim.*
quiverunt.	*nequisti,*	*quiverit.*	*nequierit.*
	nequivit (iit).		*nequierint.*
	nequiverunt v. *nequierunt.*		

Plusquamperfectum.

quiveram.		*quivissem.*	*nequissem.*
	nequierat.		*nequisset.*
	nequierant.	*quissent.*	*nequissent.*

Infinitivus.		*Participium.*	
quire,	*nequire.*	*quiens, gen. quentis.*	*nequiens, gen. nequeuntis.*
quivisse (quisse)	*nequivisse (nequisse).*		
quĭturum esse.			
Sup. quĭtum —			

Uwaga. Znayduie się także *passivum* od tych słów: *quitur; queatur, nequĭtur; quita est, nequĭtum est;* lecz rzadko się używa; tylko wtenczas (podobnie iak *coeptus sum*) kiedy następuie *Infinitiv. passivi* np. *forma in tenĕbris nosci non quita est.* (*Terent.*) *Neque vi impelli quitus sum.*

10. *Fĭo, fĭĕri,* staię się, bez *perf.* i *supin.*

Nieregularność tego słowa w tem się okazuie, iż maiąc czynne 205
zakończenie, zastępuie brakniące *passivum* do słowa *facio*, a pożyczywszy od niego *participia*: *factus*, a zatem i wszystkie czasy czynności dokonanéy, i *faciendus*; tym sposobem dopiero zupełną składa koniugacyą. Również i w tém, że *Infinitiv.* ma bierne zakończenie.

Czasy czynności niedokonanéy idą regularnie podług IVtéy koniugacyi.

Indicativus.	*Conjunctivus.*
Praesens.	
fio, fis, fit, fimus, fitis, fiunt.	*fiam, fias, fiat, fiamus, fiatis, fiant.*
Imperfectum.	
fiebam, -as, -at, -bāmus, -ātis, ēbant.	*fĭĕrem, -ĕres, -ĕret, rēmus, ĕtis, ĕrent.*
Futurum.	*Infinitiv.*
fiam, fiēs, fiet, fiemus, fietis, fient.	*fĭĕri; (factum esse; factum iri* vel *fore* v. *futurum esse).*
Imperativ.	*Part. praet. factus, a, um.*
fi, fite; fito, fito; fitote; fiunto.	*Part. fut. facturus* i *faciendus.*

Formy *fimus, fitis* iako też *imperat.* (co ze znaczenia tego słowa wypływa) rzadko używane; lepiéy więc używać *Conj.*; albo *esto, estote, sunto*, ponieważ Łacinik częstokroć formy słowa *esse* stawia w równi z formami *fieri.*

Uwaga. Pomiędzy słowami złożonemi są następuiące *defectiva*: *infit*, zaczyna np. mówić, które się tylko iedynie w téy osobie 3ciéy zwyczaynie użyte znayduie; iako też *defit* braknie, *defiunt, defiet, defiat, defieri.* (ale w prozie nie używane); także *superfit, superfiat, superfieri* pozostawać. Zaś *confit, confiat, confiunt, confient, confierent, confieri* używa się iako *passivum* do *conficio*, lecz tylko w 3ciéy osobie i nie u *Cicerona*; patrz Słowo *facio.* 184.

Słowa ułomne, *Verba defectiva,*

206 Słowa ułomne nazywaią się te, które tylko maią niektóre czasy, a i w tych nawet często nie wszystkie osoby są w używaniu, słowem, których nieforemność zbyt iest wielka. Są zaś następuiące:

ajo, inquam, fari,

i *perfecta*: *coepi, memini, novi, odi.*

Imperativus: apăge, ave, salve, vale, iako też: *cedo, quaeso* i *forem.*

Uwaga. Oprócz tu wymienionych znayduią się ieszcze i inne słowa, którym także niektórych czasów lub osób niedostaie np. *furo* szaleię, *ferio* biię; (których patrz 192. na końcu) nie maią *perf.* i *sup.* a zatem i wszystkich czasów od

nich uformowanych; dla tego w takim razie pomagamy sobie, przybieraiąc te czasy od innych słów np. *insanii* szalałem, *percussi*, *verberavi*, *cecīdi* biłem. Również np. słowo *do* daię nie ma osób *dor* i *der*; *soleo* nie ma *fut.* *solebo*, *cupio*, *polleo*, nie ma *cupe*, *polle*; wszelako te do słów ułomnych liczyć się nie zwykły.

1. *Ajo* mówię.

Praes. Indic.: *ajo*, *āis*, *āit*,
— — *ājunt*.

Imperf. ajebam, *ajebas*, *ajebat*,
ajebamus, *ajebatis*, *ajebant*.

Perf. tylko *āit*.

Praes. Conj. — *ājas*, *ājat*.
— — *ājant*.

(*Imperat. ai* przestarzałe i *part.* *ajens* iako *adject.* za *affirmativus* rzadko.) Reszty nie ma.

Uwaga. Zamiast *aisne* używa się często w prozie: *ain'* czy myślisz, podobnie iak się skraca *viden'*, *abin'* za *videsne*, *abisne*, zob. o wymaw. patrz pag. 6. *S.* (U komików znayduie się *Imperf. aibam* dwusylabne).

2. *Inquam* mówię, powiadam.

Wtrąca się tylko po kilku przytoczonych czyich własnych wyrazach, iak nasze: powiada.

Praes. Indic. inquam, *inquis*, *inquit*,
inquĭmus, *inquĭtis*, *inquiunt*.

Imperf. inquiebam, *-as*, *-at*,
-āmus, *-ātis*, *-ant*.

Perf. — *inquisti*, *inquit* (*inquiit*).
— *inquistis* —

Fut. — *inquies*, *inquiet*. —

Praes. Conj. — *inquias*, *inquiat*.
— *inquiatis*, *inquiant*.

Imperativ. inque, mów,
inquĭto, mówże.
inquĭte — mówcie.

Reszty nie ma. Pierwsza osoba w *perf.* prędzéy *inqui* niż *inquii* nie znayduie się; w iego mieyscu używa się *praes. inquam*, podobnie także *inquit*.

3. *Fāri* mówić, *fatur*, *fare*, *fatus*.

To bardzo ułomne słowo, ze swemi złożonemi *affāri*, *effāri*, *profāri*, bardziéy iest w używaniu u poetów o uroczystéy mowie, niż w zwyczaynéy prozie. Naypospolitsze są: *fatur* 3cia osoba *praes.* Prócz tego: *fatus est*, *erat*; *Fut. fabor*, *fabitur*, *imperat.* *fare* i *particip. fatus*, *a*, *um* (od którego *effatum* także w biernem znaczeniu się używa t. i. co wyrzeczonem zostało, wyrocznia, tak iak *fatum* przeznaczenie). Nareszcie *part. praes. fans*, *fantis* nay-

pospolitsze w *infans* niemowlę i *casus obliqui gerundii*: *fandi* (*doctissima*) *fando audire* z pogłoski słyszeć. *Sup. fatu* (*dignissimus*). *Part. pas. fandus* (osobliwie w połączeniu *fanda nefanda*).

4. *Coepi*	5. *memini*	6. *novi*	7. *odi*
207 zacząłem.	przypominam sobie, pamiętam.	wiem.	nienawidzę.

Słowa te są właściwie *perfecta* słów przestarzałych, których czasy teraźnieysze wyszły z użycia, oprócz *nosco* i po części *coepio*, *coepere*. Maią więc tylko te czasy, które się od *perfectum* wyprowadzaią, ale (prócz *coepi* zacząłem), maią znaczenie czasu teraźnieyszego, gdyż np. *nosco* znaczy: poznaię, *novi* poznałem; a zatem znam (teraz), podobnie iak polskie słowo zwykłem (teraz) a łacińskie *consvevi* (od *consvesco*); a zatem *memini* pamiętam, *odi* nienawidzę, *novi* znam; *memineram* pamiętałem etc. nie zaś spamiętałem był, *futur. meminĕro* będę pamiętał. t. i. *Plusquamperf.* ma znaczenie *Imperf.*, a *fut. exact.* znaczenie *fut. primi.*

Perfectum.

zacząłem.	pamiętam.	wiem.	nienawidzę.
coepi.	*memini.*	*novi.*	*odi.*
coepisti.	*meministi.*	*novisti* v. *nosti.*	*odisti.*
coepit.	*meminit.*	*novit.*	*odit.*
coepĭmus.	*meminĭmus.*	*novimus.*	*odimus.*
coepistis.	*meministis.*	*novistis* v. *nostis.*	*oditis.*
coeperunt.	*memĭnerunt.*	*noverunt* v. *norunt.*	*oderunt.*

Plusquamperfectum.

zacząłem był.	pamiętam.	znałem.	nienawidziłem.
coeperam.	*meminĕram.*	*noveram* v. *noram.*	*oderam.*

— *as*, — *at*. — *āmus*. — *ātis*. — *ant*.

Futurum.

zacznę.	będę pamiętał.	będę znał.	będę nienawidził.
coepero.	*meminero.*	*novero*, (*noveris* v. *noris* etc.)	*odero.*

— *is*, — *it*, — *imus*, — *itis*, — *rint*.

Perfectum Conj.

gdym zaczął.	gdy pamiętam.	gdy znam.	gdy nienawidzę.
coeperim etc.	*memĭnerim* etc.	*noverim* v. *norim* etc.	*oderim* etc.

Plusquamperfect.

coepissem etc. gdy z. był.	*meminissem* etc.	*novissem* v. *nossem.*	*odissem* etc.

Imperativus.

Tylko *memento* pamiętay, *mementote* pamiętaycie.

Infinit.

coepisse,	*meminisse,*	*novisse* v. *nosse,*	*odisse.*
fut. coepturum esse.			*fut. osurum esse.*

Participia.

perf. pass. coeptus zaczęty.	—	—	—	*perōsus, exosus,* (*active*).
part. fut. act. coepturus.	—	—	—	*fut. act. osurus, a, um.*

Ponieważ *coepi* ma *part. perfect. passiv.* w bierném znaczeniu, przeto może także uformować *perf. passivi* np. *pugna coepta est*, zaczęła się, *bellum coeptum est* woyna się zaczęła; zwłaszcza z *infinit. passivi* innego słowa np. *pons institui coeptus est*, *urbs oppugnari coepta erat* miasta zdobywać zaczęto (podobnie *desino* przestać stoi także z *infinit. passiv. Conventus senatorum jam diu fieri desierunt*). *Coepi* wymaga zawsze innego słowa w *infinit.* np. *pugnare coepit*, zaczął walczyć; ieżeli zaś następuie obiekt, to się bierze słowo: *incipio* np. *incipio opus*; które to słowo uzupełniać zwykło brakuiące czasy słowa *coepisse* np. *scribere incipio, incipiebam, incipiens* etc. — *Osus, perosus, exosus* maią czynne znaczenie np. *perōsus superbiam* znienawidziwszy sobie dumę; *osus sum* sprzykrzyłem sobie; ale *exōsus* miewa także, zwłaszcza u późnieyszych, znaczenie bierne np. *omnibus exōsus* u wszystkich znienawidzony.

8. *salve,*	9. *ave (have).*	10. *vale.*	11. *age.*	12. *apăge*
bądź pozdrowion,	witay,	bądź zdrów.	nuże.	(samo) precz.
Plur. salvete.	*avete.*	*valete.*	*agite.*	—
Imp. Fut. salveto.	*aveto.*	*valeto.*	—	—
Inf. salvēre.	*avēre.*	*valere.*	—	—
Fut. salvebis.	—	*valebis*		

ostatnie w mieyscu *Imperativ. salve, vale.*

Uwaga. *Salve* pochodzi od nieużywanego *salveo*. Zaś *vale* i *ave* są *Imperativy* od *valeo* iestem zdrów i *aveo* iestem chciwy: *ave, salve*, albo *avere salvere te jubeo* używało się przy witaniu, ostatnie życząc zdrowia (gdy kto kichnie). Przy żegnaniu używało się: *vale* albo *salve*, albo oboie *salve atque vale*. *Age, agedum* nuż, daléy, kładzie się także z liczbą mnogą np. *Age vero, nunc inserite oculos in curiam.*

Apăge należy właściwie do greckiego ἀπάγω, (łacińskie *abigo*) i używa się tylko z liczbą poiedyńczą np.

apage istas sorores oddal siostry, precz z siostrami; *apage te*, póydź precz, nareszcie samo *apăge* precz.

12. *cĕdŏ*, day tu, powiedz także *imperat. in singul.* i *plurali*, lecz ma prócz tego osobny *pluralis cĕdite* albo *cette*. *E* iest krótkie i tem się różni od słowa *cēdo* ustępuię.

13. *quaeso, quaesŭmus* proszę, prosimy; początkowo to samo, co *quaero*; w dobréy prozie wtrąca się między zdania.

14. *fŏrem* byłbym, iest to *imperf. Conj.* (powstało zapewne z *fuerem*). *Singul.* iest cały w używaniu: *plur.* tylko *forent*; prócz tego ieszcze *fore* to samo co *futurum, am, um esse* (zob. *sum*). *Forem* używa się w zdaniach warunkowych i celowych w znaczeniu: byłbym, abym był. Ponieważ *essem* może także mieć toż samo znaczenie, przeto zamiast *forem* można zawsze położyć *essem*; lecz przeciwnie zamiast *essem* nie wszędzie da się użyć *forem* np. w znaczeniu: gdy byłem (w zdaniach skutkowych patrz *ut*). *Gajus rem ita gessit, ut omnibus esset* (nie *foret*) *ludibrio.*

Słowa nieosobiste, *Verba impersonalia.*

208 1. Nieosobiste *impersonalia* nazywaią się takie słowa, które maią tylko trzecią osobę *Singular.* i które nie odnoszą się wcale do osobistego *subjectu*: ia, ty, on; lecz do całego zdania, do *infinitiv.*, lub opuszczonego *neutr.*

Wszystkie należą do koniugacyi II. i formuią po części dwoiako *perf.* Dla wyrażenia osoby przybieraią zwykle *Accus.* zaimków nieosobistych,

np. *me pudet ejus,* | *nos pudet eorum.*
te pudet — | *vos pudet* —
eum pudet sui. | *eos pudet sui.*

Właściwe *impersonalia* są następuiące:

miserĕt, *misertum* v. *miserĭtum est* żal mi.
oportet, *oportuit fut. oportebit* potrzeba.
piget, *piguit* v. *pigitum est* przykro mi.
poenĭtet, *poenituit fut. poenitebit* żal mi.
pudet, *puduit* v. *puditum est* wstyd mnie.
taedet, *pertaesum est* (rzadko *taeduit*) przykrzy mi się, nudzi mię.

Impersonalia tym sposobem się koniuguią:

Indicat. (*me, te, illum*; *nos, vos, illos*) *oportet, oportebat, oportēbit, oportuit, oportuĕrat, oportuĕrit,*
Conj. — — — — — — *oporteat, oportēret, oportuĕrit. oportuisset.*

Infinit. oportēre, oportuisse.

Uwaga. Regularne: *miseruit* do *miseret*, iest nadzwyczaynie rzadkie. Zwyczayne iest *miseritum* v. *misertum est* uformowane od nieosobistego: *me miseretur tui*, lubo *deponens misereor* tylko osobiście się używa.

2. Oprócz tych nieosobistych, znayduią się inne, 209
które nie przybieraią wprawdzie osobistego *subjectu*; iednak i w 3ciéy osobie liczby mnogiéy użyte być mogą, a przynaymniéy *nominativus* nieiakich zaimków iako *subj.* przyymuią. Takiemi są:

decet, decuit, przystoi ze złożonem *dedĕcet* nieprzystoi.
libet (*lubet*) *perf. libuit* vel *libitum est*, podoba się.
licet, licuit vel *licitum est* wolno iest.
liquet, licuit vel *liquit* wiadomo iest.

Ind. (*mihi, tibi, illi* / *nobis, vobis, illis*) *libet, libebat, libuit, libitum est.* *libuerat* v. *libitum erat, libuerit* vel *libitum fuerit.*

Conj. — — — *libeat, libēret, libuerit* v. *libitum sit, libuisset* v. *libitum esset.*

Uwaga. *Libitum est*, nayczęściéy używa się iako *praes.* = *libet.*

*Imperati*wu właściwego nie maią *impersonal*, ale w mieysce iego używaią *praes. Conj.* np. *pudeat te* wstydź się, *pudeat illum*, *pudeat nos*; tylko: *liceto* niech będzie wolno. — *Sup.* i *gerund.* także im brakuie, iako też i *part. praes.* gdyż *decens, lubens, pudens* zamieniły się na *adject., licitus* używane tylko w składzie, *licitum esse*; *puditus* rzadko. Z *part. fut. passiv.* tylko *pudendus, pigendus, poenitendus* używane i należące do nich *gerundia. pudendum* etc.

3. Oprócz tych nieosobistych znayduie się ieszcze wiele słów w 3ciéy osobie, nieosobiście, to iest bez *Subjek*tu używanych, które należą do słów osobistych, maiących mniéy więcéy inne znaczenie.

Należą one do różnych koniugacyi, iako to:

Do I. Koniug. *tonat* grzmi, *tonabat, tonabit*; *tonuit, tonuerat, tonuerit*; *Conj. tonet, tonaret, tonuerit, tonuisset. Infinit. tonare, tonuisse.*

Podobnie inne wyrażaiące zmianę powietrza: *fulminat* uderza piorun, *fulgurat* błyska się, *grandinat* grad pada, *lapidat* (*lapidatum est*) kamienny deszcz pada, (inne zobacz w III. koniug.), dla opuszczonego: *deus* lub *coelum*.

Prócz tego: *juvat*, *delectat* miło iest, *constat* wiadomo, *praestat*, lepiéy iest, *restat* pozostaie, *vacat* brakuie.

II. Koniug. Prócz wyżéy wymienionych: *attinet*, *pertinet* tyczy się, *latet* ukrywa się (zob. *fallit*, *fugit* w III.) *placet* podoba się, *displicet* nie podoba się, *solet*, *assolet* zwykło.

III. *pluit* pada, *pluebat*, *pluet*, *pluit*; *pluerat*, *pluerit*, *Conj.* *pluat*, *plueret*, *pluerit*, *pluisset*. *Inf.* *pluere*, *pluisse*.

Podobnie *ningit* śnieg pada, *lucescit* dnieie, *vesperascit* zmierzcha się; *accidit*, *contingit* zdarza się, przytrafia się. *accedit* przystępuie, *conducit* służy, *sufficit* iest dosyć; *fallit*, *fugit* uchodzi wiadomości, nie iest wiadomo (*praetererit* i *latet* patrz w IV, i II.) *Interest* i *refert* zależy na czem. *intererat*, *intererit*, *interfuit*, *intersit*, *interesset* etc. *Refert*, *referebat*, *rettulit*, *referat* etc. *Fit*, *fiebat*, *factum est* etc. *est* w znaczeniu *licet* wolno iest np *est videre*, *non est dicere verum* u poetów i poźnieyszych prozaików.

Uwaga. Zdarzyło się, wyraża się przez *accidit* o nieszczęsnym przypadku, *contigit* o szczęśliwym a *evenit* o oboiętnym wypadku; lecz nie iednostaynie.

IV. *evĕnit* (zob. *accidit*, *contingit*), *usu venit* zdarza się, *eveniebat*, *eveniet*; *evēnit*, *evenerat*, *evenerit*. *Conj.* *eveniat*, *eveniret*, *evenisset*. *Infinit.* *evenire*, *evenisse*. Podobnie *convĕnit* przyzwoita, *expĕdit* pomaga, użyteczna, *praeterit* (zob. *fugit latet*) uchodzi wiadomości.

4. Nareście 3cia osoba *sing.* *passivi* zwykła się używać nieosobiście od wielu słów czynnych, a zwłaszcza znaczących poruszenie, mówienie, iako też od słów niiakich nieformuiących osobistego *passivum* np.:

cantatur śpiewa się (przez wszytkie czasy, iak w *activ.*) *speratur*, *pugnatur* walczy się, *damnatur* krzyczą; *miseretur* lituią się, *silĕtur* milczy się, *curritur* biega się, *vivitur* żyie się, *bibitur* piie się, *editur* ie się, *scribitur* pisze się, *venitur* przychodzą, *itur* idzie się, *ventum est* przyszło się, *dormītur* śpi się, *scītur* wie się.

Przestroga. W Polskim używaią się *infinit.* nieosobiście (co z wyobrażenia o tym trybie wypływa; *vid. infinit.*) np. słychać, widać, znać; to się w łacinie wyrazi przez *impersonalia: dicitur, fertur, traditur; apparet, perspicuum est.*

Wyrażenie nieosobiste zwyczayne iest osobliwie w czasie przeszłym, kiedy się czynność nie odnosi do szczególnego subiectu, np. walczono, krzyczano. To oddaie się w łacinie przez bierną formę np. *pugnatum, clamatum est*; bito chłopca, *cedebatur puer*; podzielono łupy, *praeda divisa est.*

Etymologia
czyli
pochodzenie wyrazów.

Dotychczas zastanawialiśmy się, iakim odmianom w zakończeniu podlega imie lub słowo dla rozmaitych względów; to iest 210
iak się odmienia przez liczby, przypadki, osoby, czasy, tryby it.d.; ale w téy nauce zawsze przyymowaliśmy główną formę; to iest w imieniu: *nominativus* a w słowie *infinitivus* i zniéy dopiero inne się wyprowadzały.

Lecz częstokroć główna ta forma nie iest ieszcze pierwiastkowa. Etymologia więc poszukuie ostatecznego pierwiastka czyli źródłosłowu i wskazuie nam prawidła, podług których tworzą się w łacinie z wyrazów pierwiastkowych pochodne i iakie ich iest znaczenie.

Uwaga.1. Chcąc wszystkie wyrazy łacinskie rozebrać na swe ostateczne pierwiastki, musielibyśmy od łaciny przeyść do greczyzny, ponieważ spowinowacenie tych języków iest widoczne i grecka mowa dawniéy niż łacińska wykształcona została; a może wypadałoby nam sięgnąć i innych ieszcze języków, dla wyprowadzenia z nich wspólnego czyli pierwiastkowego źródła; lecz ponieważ poszukiwanie takowe zbytby nas od zamierzonego odwiodło celu, przeto przestaniemy tu na ogólnych uwagach wykazuiących nam zasady, których się język trzymał w formowaniu wyrazów pochodnych i złożonych.

* Tworzą się wyrazy z pierwiastkowych albo przez dodawanie pierwiastkowym, nayczęściey na końcu, pewnych koń-

cowych syllab, czyli zakończeń; albo też składaiąc dwa osobne wyrazy pierwotne w ieden nowy wyraz. Dla tego rozróżniać należy pod względem pochodzenia wyrazy pierwotne czyli pierwiastkowe *primitiva* i pochodne *derivata*; zaś pod względem składania: poiedyńcze *simplicia* i złożone *composita*.

Uwaga 2. Wyrazy pierwiastkowe nazywaią się takie, których dalsze pochodzenie wywieść się nie da np. *amo*, *pater*, *fortis*; w nich znowu rozróżniać należy istotny pierwiastek (*radix*), który się w imionach w *Genit.* okazuie, i zakończenie np. *am-o*, *patr-is*, *fort-is*.

Uwaga 3. Trudno iest dokładnie położyć granicę między wyrazami pochodnemi i złożonemi. W ogóle powiedzieć można, że wyrazy pochodne przybieraią pewne zakończenia, które same przez się nie maią żadnego znaczenia, albowiem nie istnieią wcale iako udzielne wyrazy; gdy tym czasem wyrazy złożone składaią się zawsze z dwóch osobnych oddzielnych wyrazów, z których każdy ma swe właściwe znaczenie.

Przystępuiemy więc do pochodnych, biorąc nayprzód Słowa dla związku z poprzedzaiącem, potem imie, to iest rzeczownik i przymiotnik. Poczem dopiero do wyrazów złożonych przeydziemy. O Zaimkach, imionach liczbowych pochodnych iuż była mowa, a o partykułach będzie niżey.

1. Verba.

Pochodne Słowa wywodzą się albo od innych Słów, albo od
211 Imion.

A. Między słowami uformowanemi od innych słów rozróżniać trzeba: słowa częstotliwe *verba frequentativa*, pożądliwe *desiderativa*, zdrobniałe *deminutiva*, poczęcie czynności oznaczaiące *inchoativa*.

1. Słowa częstotliwe *frequentativa*, *iterativa*, wyrażaią często powtarzane, iak w polskim być bywać, pisać pisywać, siedzieć siadywać, albo też natężone działanie; należą wszystkie do koniugacyi 1. i formuią się od *Supinum* pierwotnego słowa np.

accipio	*Sup.*	*acceptum*	*freq.*	*acceptare.*
curro	—	*cursum*	—	*cursare.*
cano	—	*cantum*	—	*cantare.*
dico	—	*dictum*	—	*dictare.*
nosco	—	*notum*	—	*notare.*
domo	—	*domitum*	—	*domitare.*

adjŭvo	*Sup.*	*adjūtum*	*freq.* *adjūtare.*
volvo	—	*volutum*	— *volutare.*
quatio	—	*quassum*	— *quassare.*

W pierwszéy iednak koniugacyi *Sup.* regularne *atum* zamienia się na *ĭto*, *ĭtare* i ta formacya iest naypowszechnieysza; ma ona także mieysce w tych słowach, które pochodzą od innych iuż częstotliwych, foremnie utworzonych, ale mniéy używanych słów:

clamo	*Sup.* *clamatum*	*freq.*	*clamĭto, clamitare.*
impero	— *imperatum*	—	*imperĭto, imperitare.*
rogo	— *rogatum*	—	*rogito, rogitare.*

lego (lecto) lectito.	*dico (dicto) dictito.*
scribo (scripto) scriptito	*curro (curso) cursito.*

Niektóre *frequentativa* zakończone na *ĭto*, *itare* nie od *Supin.* się formuią, ale od *praes.* pierwotnego słowa; która formacya osobliwie w ten czas iest konieczna, kiedy *primitivum* nie ma *Sup.* Od *latere*, *pavere* bez *Sup.* *latitare*, *pavitare*, ale także i bez téy przyczyny: *agitare*, *noscitare*, *quaeritare*, *cogitare*, ztąd też niektóre *frequentativa* maią podwóyną formę np. *ago* *agito* i od *actum*: *actito*; *cano*, *cantito*; *curro*, *curso* i od *cursum*, *cursito*; *capio*, *capto*, *captito*. Kilka częstotliwych słów ma formę *deponentiów*; *tutor* od *tueor*; *sector* od *sequor*; *sciscitor* od *scisco* (*scio*); *versari* od *verto*; *pollicitor* od *polliceor*.

2. Słowa zdrobniałe *verba deminutiva* odmieniaią się podług I. koniugacyi i maią zakończenie *illo*, *illare*, które się przyczepia do pierwiastka pierwotnego słowa np. *cantillo* od *canto* trelować, pośpiewywać; *conscribillo* gryzmolę, *sorbillo* od *sorbeo* chlipać. Takich słów iest mało.

3. Słowa pożądliwe *desideratiua* wyrażaią pragnienie, 212
dążenie; należą wszystkie do koniug. IV. z zakończeniem *ŭrio*, *ŭrire*; formuią się podobnie iak częstotliwe od *Supinum* np. od *edo*, *esum* iest *esurio*, *esŭris* łaknę, łaknieszs; podobnie *parturio* ad *partum*; *empturio* od *emptum*, *coenaturio*, *dicturio*, *scripturio*, *nupturio*, *lecturio*. Tym sposobem uformował w żarcie *Cicero*: *Sullatŭrit et proscripturit*, radby postępował iak Sulla, radby wywoływał z kraiu.

Uwaga. Niektóre słowa IV. i I. koniug. kończą się w prawdzie na *urio* np. *ligurio*, *scaturio*, *prurio* i *decuriare*, *centuriare*; ale nie są wcale *desideratiua* i maią też dla tego długie *u.* patrz 194.

4. *Verba inchoatiua.* Słowa poczynaiące, wyrażaiące poczynanie się czynności; kończą się na *sco* i idą podług

koniugacyi III. np. od *areo* iestem suchy, *aresco* schnę, *langueo* iestem słaby, *languesco* słabieię Osobliwie lubią Łacinicy tym słowom dodawać przyimki, iak się i w polskim częstokroć te słowa przez za formuią, np. *dormio* śpię, *obdormisco* zasypiam; przyczem uważać trzeba, że słowa pierwotne I. koniugacyi formuią *inchoativa* na *asco* do II. *esco* do III. i IV. *isco* np.

od *labare* — *labasco* zachwiać się. | *gemo* — *ingemisco* wzdycham.
palleo — *pallesco* blednieię. | *dormio* — *obdormisco* zasypiam.

Wiele słów tego gatunku formuie się także od imion; to iest od rzeczowników i przymiotników np. od *puer*, *puerasco* dziecinnieię, od *lapis*, *lapidesco* kamienieię od *maturus*, *hebes*, *vanus*: *maturesco* doyrzewam, *hebesco* tępieię, *evanesco* niknę. *Inchoativa* nie maią z natury swoiéy *perf.* i *sup.* a ieżeli im się dodaią, są one pożyczone od słów pierwotnych, albo na wzór takowych są uformowane. Zob. wyżéy *Inchoat.* czwarty i Piąty oddział *Perf.* III. koniug. 193. zkąd się pokazuie że nie wszystkie na *sco* są *inchoativa*.

213 *B.* Formowanie Słów od Imion to iest od rzeczowników i przymiotników odbywa się podług téy zasady; że słowa pochodne maiące znaczenie nieprzechodne czyli niiakie, przybieraią w ogólności zakończenie II. koniug., słowa zaś ze znaczeniem przechodnem czyli czynnem zakończenie koniug. I. i do téy ostatniéy należy naywięcéy słów od rzeczowników i przymiotników uformowanych:

a) od *flos* (*floris*) kwiat.	*florēre*, kwitnąć.
lux (*lucis*) światło.	*lucere*, świecić.
od *adj. albus* biały.	*albēre*, bielić się.
flavus, żółty.	*flavēre*, żółcić się; przeciwnie zaś
b) *numerus*, liczba.	*numerare*, liczyć (co).
signum, znak.	*signāre*, znaczyć.
nomen, *nominis*, imię.	*nominare*, nazywać.
fraus (*fraudis*), zdrada.	*fraudare*, oszukać kogo.
vulnus (*vulneris*) rana.	*vulnerare*, ranić.
arma, broń.	*armare*, uzbraiać.
albus, biały.	*albare*, bielić (co).
celebris, sławny.	*celebrare*, sławić.
liber, wolny.	*liberare*, uwolnić.
memor, pamiętny.	*memorare*, wzmiankować.

albo zwykły się ieszcze obydwa te gatunki przyimkami wzmacniać np. *laqueus* sidło, *illaqueare* usidlić; *acervus* kupa, *coacervare* zbierać do kupy; *stirps* pień, *exstirpare* wykorzenić;

robur (*roboris*) moc, *corroborare* wzmocnić; *hilaris* wesoł, *exhilarare* rozweselić.

Od rzeczowników bardzo wiele uformowanych zostało *Deponentiów* na *ari* to iest do I. koniug. należących, oznaczaiących czynność i stan tego wyobrażenia, które w rzeczowniku iest zawarte np. od *ancilla* służąca, *augur* wróżek, *aemulus* współzawodnik, *medicus* lekarz, *testis* świadek, *auxilium* pomoc; pochodzą: *ancillari* służyć, *augurari* wrożyć, *aemulari* ubiegać się, *medicari*, *testari*, *auxiliari*; podobne *dominari* panować, *comitari* towarzyszyć, *furari* kraść, *latrocinari* rozbiiać, *patrocinari* bronić kogo iako patron, od *dominus*, *comes*, *fur*; a nawet *Persius* powiedział: *cornicari* (*cornix*) krakać iak wrona, *Horat. graecari* żyć iak Greczyn (*graeculus*) rozwiązle.

II. Substantiva.

Rzeczowniki pochodne wywodzą się:

A, od *Słów*.

214

1. Dodaiąc do *Sup.* słów przechod. zakończenie *or* w mieysce *um*, uformuie się imie osoby męzkiéy, (subiekt słowa) np.

amator,	*monitor*,	*lector*,	*auditor*,
adulator,	*fautor*,	*conditor*,	*conditor*,
adjutor,	*censor*,	*victor*,	*largitor* etc.

Zakończone na *tor* formuią *fem.* na *trix* np. *fautrix*, *adjutrix*, *victrix*, *inventrix*, *genitrix*, ale nie od wszystkich to *fem.* było w używaniu. Tem mniéy w zakończonych na *sor*, lubo *tonsor* formuie *tonstrix* i *expulsor*, *expultrix* (opuszczaiąc *s*). Niektóre formuią się także i od rzeczowników np. *aleator* kostemik, szuler; *janitor* odzwierny, *viator* podróżny od *alea* kostka, *janua* drzwi, *via* droga.

Powtóre dodaiąc do pierwiastka słów imion *-o* (*io*) *-a*, formuią się także imiona męzkie np. *erro* włóczęga, *bibo* piiak, *comēdo* żarłok. *Subst.* kończące się na *io*, oznaczaią rzemiosło: *ludio* (*histrio*) aktor, *pellio* kuśnierz, *restio* powroźnik. *Conviva* gość, *advēna* przychodzień, *incola* mieszkaniec, *scriba* pisarz, *transfūga* zbieg.

2. Zakończenia *or* przydane do pierwiastka słów osobliwie nieprzechodnych, oznacza czynność albo stan słowa rzeczownie wzięty np. *clamo* wołam, *amo* kocham, będzie *clamor* krzyk, *amor* miłość; naywięcéy od słów drugiéy koniug. iako: *algor*, *horror*, *favor*, *ardor*, *calor*, *timor*, *maeror*, *splendor*.

3. Zakończenia *io* i *us* przydane do *Supin.* po odrzuceniu *um* wyrażaią czynność słowa oderwaną w formie rzeczownika i oddaią się w polskim pierwsze nayczęściéy przez rzeczo-

wnik słowny na — nie drugie przez rzeczownik krótszy dobitnieyszy, także od słowa uformowany.

Powstaią więc od *Actiwów* i *Deponentiów*:

a) *accubitio*, *motio*, *lectio*, *auditio*, *cunctatio*, *cautio*, *ultio*, *sortitio*, *acclamatio*, *conjunctio*, *actio*, *largitio*.

b) *metus*, *cantus*, *usus*, *ambitus*, *visus*, *adspectus*, *congressus*, *ortus*.

Często znayduią się obydwa bez żadnéy różnicy w znaczeniu: *concursio* i *concursus* zbieg, *consensio* i *consensus* zgoda, *contemptio* i *contemptus* pogarda, *digressio* i *digressus* zboczenie, *motio* i *motus*, *potio* i *potus*, *tractio* i *tractus* etc.

Uwaga. Właściwie zakończenie *io* znaczy w *Verbaliach* czynność się odbywaiącą, zaś *us* iuż istnieiącą, trwaiącą; lecz różnica ta nie zawsze zachowaną bywa, i np. pisarze srebrnego wieku mianowicie *Tacitus*, daią bez względu na tę różnicę pierwszeństwo formie na *us*.

Znayduie się ieszcze obok dwóch powyższych trzecie zakończenie *ūra* równego prawie znaczenia np. *positio*, *positus*, *positura*; *censio*, *census*, *censura*. Nayczęściéy atoli iedno z nich wzięło górę w używaniu nad innemi iak np. *pictura* malowidło, *conjectura* wniosek. Są także od imion uformowane na *ātus* np. *consulatus*, *dominatus*, *principatus* od *consul* etc.

4. Zakończenie *men* oznacza rzecz (*active* v. *passive*) przy czem zwyczaynie zachodzi *contrakcya* np. *fulmen* (od *fulgere*) piorun uderzaiący, (*fulgur* błyskawica) *flumen* rzeka bieżąca, (*fluvius* rzeka) *lumen* (z *lucimen*) światło oświecaiące (zaś *lux* światło świecące) *agmen* hufiec, woysko w pochodzie, w marszu, *examen* wypędzony róy pszczół. Czasem też środek dla dopięcia tego, co w słowie iest zawarte np. *solamen* pociecha, *nomen* imie. Uważać trzeba, że ieżeli pochodzą od słów koniugacyi I. kończą się na *āmen* np. *certamen*, od III. na *ĭmen* (*agĭmen*) *agmen* od IV. na *īmen* np. *farcīmen* kiszka.

Zakończenie *mentum* znayduie się często obok pierwszego, którego iest tylko przedłużeniem np. *tegmen* i *tegumentum*, *stramen* i *stramentum*, *velamen* i *velamentum*; lecz częściéy samo np. *adjumentum* pomoc, ulga, *condimentum* od *condire* przyprawa, *documentum* dowód, *medicamentum* lekarstwo. Podobnie *allevamentum*, *monumentum*, *additamentum*, *experimentum*; *ornamentum*, *fomentum*, *alimentum*, *blandimentum*.

I od imion formuią się także takie *subst.* np. od *ater* czarny. *atramentum* czernidło, inkaust; od *calceus*, *calceamentum* obuwie; od *capillus*, *capillamentum* peruka.

5. Zakończenia *ŭlum* (*bŭlum*, — *cŭlum*) oznaczaią narzędzie lub naczynie np. *jacŭlum* pocisk, *vehiculum* wóz (od *veho*), *venabulum* oszczep; podobnie:

umbraculum, *cubiculum*, *cingulum*, *vinculum*, *poculum*, *latibulum*, *ferculum*, *operculum*.

Niektóre formuią się także od rzeczowników np. *turibulum* kadzielnica, *acetabulum* naczynie do octu od *tus*, *turis* *acetum*.

6. Nareście syllaba *um* wyraża skutek słowa albo mieysce czynności np. *gaudium* radość, *odium* nienawiść, *dissidium* niezgoda, *colloquium* ustna rozmowa, *conjugium*, *connubium* związek małżeński, *consilium* rada, *refugium* schronienie, *comitium* plac obrad.

crum znaczy także mieysce gdzie się coś dzieie np. *lavacrum* łaźnia, *sepulcrum* grób; albo też narzędzie np. *fulcrum* podpora od *fulcio*.

7. Na *igo* wyrażaią chorowity stan np. *vertigo* zawrót głowy, *rubigo* rdza zaraza na zboże, *petigo*, *impetigo* liszay, *prurigo* świerzbiączka; *porrigo* łupież (łupanie się skóry).

B. Od *rzeczowników*.

215

1. *Deminutiva.* Zdrobniałe formuią się: *a*) za pomocą syllab *ŭlus*, *ŭla*, *ŭlum* albo *cŭlus*, *a*, *um*, stosuiąc się do rodzaiu pierwotnych. Zakończenie *ŭlus* przyczepia się do pierwiastka, odrzuciwszy zakończenie: np. *ara* — *arŭla*, *luna* — *lunula*, *porta* — *portula*, *littera* — *litterula*, *saxum* — *saxulum*, *oppidum* — *oppidulum*, *ventus* — *ventulus*, *nummus* — *nummulus*, *sacerdos* — *sacerdotulus*, *rex* (*reg-is*) *regulus*, *caput* (*capitis*) — *capitulum*, *adolescens* — *adolescentulus*.

Zamiast *ulus* służy także *ŏlus*, *a*, *um*, tym rzeczownikom, których samogłoska po samogłosce następuie np. *linia*, *gloria*, *filius*, *alveus*, *malleus*, *ingenium*, *horreum*: *lineola*, *gloriola*, *filiolus*, *alveolus*, *malleolus*, *ingeniolum*, *horreolum*.

b) Imiona III. Deklinacyi nayczęściey przybieraią ieszcze *c* wśródku, zwłaszcza te, które się kończą na *er*, albo które w *Genit.* *r* przybieraią. *Fraterculus*, *paterculus*, *flosculus*, *muliercula*, *matercula*, *arbuscula* (od *arbos*), *circulum*, *osculum*, *opusculum*, *munusculum*.

Udzielnie *rumusculus* od *rumor*.

Albo tracą *s* z zakończenia *is*, *es*

ingniculus, *aedicula*, *nubecula*, *diecula*, *pisciculus*, *pellicula*, *vulpecula*, *plebecula*.

W innych nareście zakończeniach III. Deklin. iako też i IV. wtrąca się *i* dla połączenia pierwiastka z zakończeniem zdrobniałem:

ponticulus, *ventriculus*, *versiculus*, *unicula*, *particula*, *ossiculum*, *articulus*, *corniculum*, *coticula*, *reticulum*, *sensiculus*, *geniculum*.

c) Zakończenie *ellus* znayduie się nayczęściey w II. i I. zwykle w wyrazach maiących płynną spółgłoskę *l*, *n*, *r*. *Ocellus*, *asellus*, *agellus*, *libellus*, *cultellus*; od *oculus*, *asinus*, *ager*, *liber* i *culter*. Od *tabula*, *tabella*, *capra*, *capella*, *libra*, *libella*; *columna*, *corona* : *columella*, *corolla*; od *puer*, *puellus* i *puella* i *puellula*; od *porcus porcellus*; od *canis catellus*. Tak od *paucus* powstało *paulum*, ztąd znowu *paululum*, *pauxillum*, *pauxillulum* mało, maleńko, malusieńko, malusinieczko; tak od *agellus* można ieszcze zrobić *agellulus*. Ztąd wypada iż niektóre podwóyną maią formę, to iest zwyczayną i drugą przez podwoienie np. *puer*, *puerulus*, *puellus*, *puellulus*; *cista*, *cistula*, *cistella*, *cistellula*; *homo*, *homunculus*, *homullus*, *homullulus* i *homuncio*.

d) Rzadszem iest zakończenie *illus*, *a*, *um* np. *bacillum*, *sigillum*, *tigillum*, *pupillum* to samo co *pupulus* od przestarzałego *pupus*, *villum* od *vinum*. Podobnie formuią *codicillus*, *lapillus*, *anguilla* (*anguis*).

e) Zakończenie zdrobniałe ieszcze się niekiedy rozszerza przez *unculus*, *uncula*; iak u nas serduszko, serdulenko, Michałek, Michałeczek, w zakończonych na *o* gen. *onis* lub *inis* np. *homunculus*, *carbunculus*, *sermunculus*, *pugiunculus*, *ratiuncula*, *quaestiuncula*, *virguncula* (*virgo*). Od innych zakończeń: *avunculus* (*avus*), *domuncula* (*domus*), *furunculus* (*fur*), *ranunculus* (*rana*). Zakończenie zdrobniałe *lĕus* iest rzadkie np. *equus* — *equuleus*, *acus* — *aculeus* *hinnus* — *hinnuleus*.

Uwaga. Kilka *Diminutiwów* odstępuie od rodzaiu pierwotnych np. *curriculum* od *currus*, *aculeus* od *acus* (*fem.*) Podobnie: *ranunculus* od *rana*, *scamillus* od *scamnum*, od których znayduią się też regularne formy: *ranula*, *scamellum*. Dla tego też są niekiedy dwie formy (stósownie do *primitiwów*; zob. 106, np. *catillus* i *catillum*,

pileolus i *pileolum* również zdrobniałe *Communia* maią formować regularnie podwóyny rodzay np. *infantulus* i *infantula* (*infans*), *tirunculus*, *-a* (*tiro*).

Deminutiva przybieraią niekiedy inne znaczenie iak *primitiva* np. *acus* igła, *aculeus* żądło, *artus* członek, *articulus* staw, *os* usta, *osculum* pocałowanie, *scopus* cel, *scopulus* skała w morzu; *venter* brzuch, *ventriculus* żołądek.

2. *ium* dodane do pierwiastka tworzy nayczęściéy wyobrażenie zbiorowe *consors* — *consortium* wspólnik, wspólnictwo; *collega* — *collegium*, *convivium* uczta (wiele gości); *hospitium* gospoda, *servitium* czeladź i niewola; *sacerdotium* kapłaństwo; przydane zaś do *subst.* na *or* znaczy mieysce czynności np. *repositorium*, *auditorium*, *conditorium* mieysce gdzie się coś chowa, grób; *deversorium* gospoda od *deverto*.

3. *arium* znaczy schowanie, mieysce, gdzie się coś chowa, np. *granium* śpichlerz, *aerarium* skarbiec, od *granum*, *aes*; *armarium* szafa (gdzie się broń chowa). Podobnie: *columbarium* gołębnik, *tabularium*, archiwum etc. *armamentarium* arsenał, gdzie się *armamenta* chowaią, *seminarium* płonnik, szkółka drzew.

4. *ētum* przydane nayczęściéy imionom roślin, znaczy mieysce, gdzie takowe w obfitości się znayduią, np. *quercētum* dąbrowa, *vinetum* winnica, *dumetum* krzaki cierniowe; podług tego *saxetum* pole pełne kamieni, także *salictum* za *salicetum* wierzbina, *virgultum* za *virguletum* chrościna, zarośle, *arbustum* od *arbos* za *arboretum*.

5. *īle* przyczepione do imion zwierzęcych znaczy staynią czyli oborę np. *bovīle* wolarnia, *ovīle* owczarnia, *equile* staynia, *caprile*, *hoedile*. Przydane do słów znaczy mieysce, gdzie się czynność odbywa np. *cubīle* łoże, *sedile* siedzenie. Właściwie iest to *neutr.* przymiotników.

6. *Patronymica* imiona rodowe (własne) oznaczaiące syna albo w ogóle potomka formuią łacińscy poeci na wzór greczyzny, dodaiąc do imienia przodka *des* np. *Priamus*, *Priamides*. *Romulus*, *Romulides*; iak u nas Olgierd, Olgierdowicz, Jagiełło, Jagiellończyk. 216

a) Nayzwyczaynieysze iest zakończenie *īdes*, właściwe zakończonym na *us* II. dekl. iako też wielu z dekl. III. np. *Priămus*, *Tyndărus*, *Priamĭdes*, *Tyndarĭdes*; *Cecrops*, *Agēnor*, *Cecropĭdes*, *Agenorides*.

W zakończeniu *eus* skraca *eides* (ειδης) na *ides* np. *Peleus*, *Atreus*; *Pelīdes*, *Atrīdes*.

b) Zakończone na *as* należące do I. dekl. formuią *Patronymica* na *ădes* np. *Aeneas*, *Aenĕădes*.

Nareszcie zakończenie *iades* powinnyby właściwie mieć tylko imiona na *ius* np. *Thestius*, *Thestiades*; lecz z przyczyny wiersza maią ie także często imiona III. dekl. np. *Atlas*, *Scipio*, *Abas*, *Telamon*: *Atlantiades*, *Scipiades*, *Abantiades*, *Telamoniades*; a nawet z dekl. I. *Laertes*, *Anchises*: *Laertiădes*, *Anchisiades*.

2. *Feminina Patronymica* formuią się z *masculinów*, zamieniaiąc *ĭdes* na *is gen. ĭdis*, *tdes* na *ēis*, a *iades* na *iăs*, np. *Tantalides* — *Tantălis*; *Thestdes* (*Theseus*) — *Thesēis*; *Nereus*, *Nerides*, *Nerēis*; *Thestiades* (*Thestius*) — *Thestias*. Tylko od *Aeneas*, *Aeneades* robi się *fem. Aeneis*, bo foremne *Aenēas* brzmiałoby iak *primitivum*.

Niektóre *Patronymica feminina* maią zakończenia *ine*, *ĭone*, np. *Neptunine*, *Nerine* (za *Nereis*), *Acrisĭone*.

Uwaga 1. *Patronymica* mogą także oznaczać mieszkańców pochodzących od kogo, lub rodem z iakiego mieysca np. *Dardanides* Troiańczyk; *fem. Dardanis* od *Dardănus*; *Maeonides* Lydyyczyk, *Maeonis* od *Maeonia* (kray). *Taenarides* Lacedaemończyk, *Taenaris* od *Taenarus* (góra); od *Castalia* (źródło) *Castalis* muza.

Uwaga 2. *Gentilia* imiona narodowe, oznaczaią mieszkańców męzkich i żeńskich iakiego kraiu, lub miasta, od którego się formuią:

Mas. Persa (*es*),	*fem. Persis.*	*Mas. Lybis.*	*fem. Lybystis* vel *Lybyssa.*
Scytha (*es*).	*Scythis* vel *Scythissa.*	*Thrax.*	*Threissa* v. *Thressa.*
Spartiata (*es*).	*Spartiatis.*	*Phoenix.*	*Phoenissa.*
Sybarita.	*Sybaritis.*	*Aethiops.*	*Aethiopissa.*
Cres.	*Cretis* vel *Cressa.*	*Laco*(*on*).	*Lacaena.*
Tros.	*Troas.*		

Imiona narodów są częstokroć pierwotne, od których się dopiero imie kraiu formuie przez dodanie *ia*, niekiedy z małą odmianą: *Persia*, *Scythia*, *Lybia*, *Thracia*, *Phoenicia*, *Aethiopia*, *Laconia* etc. Podobnie *Sardinia* od *Sardi*, *Sicilia* od *Siculi*, *Arcadia*, *Arabia*, *Macedonia*, *Gallia*, *Britannia*, *Italia* etc. *Africa* iest istotne *adj.* i domyśla się *terra*.

C. Od *Przymiotników.*

1. Zakończenie *ĭtas* iest nayzwyczaynieysze wyrażaiące przymiot 217
rzeczownie wzięty i odpowiada polskiemu zakończeniu *ość*. Formuie się zaś pospolicie od przypadka zakończonego na *i*. Od *cupidus* chciwy, *fecundus* żyzny, *celer* prędki, *felix* szczęśliwy, *atrox* okropny, *facilis* łatwy; będzie: *cupiditas* chciwość, *fecunditas*, *celeritas*, *facilitas*, *atrocitas*; od *verus* prawdziwy *veritas* prawda. Tylko *libertas* wolność nie ma téy łączącéy głoski *i*, a *facultas*, *difficultas* zamieniaią *i* na *u* podobnie iak w *Adverb. difficulter.*

b) Przymiotniki zakończone na *ius* formuią *Subst.* na *-ietas*, np. *pius*, *varius*, *ebrius*: *pietas* pobożność, *varietas*, *ebrietas* piiaństwo. Zaś na *-stus* formuią przez skrócenie na *-stas*: *honestas*, *venustas*, *vetustas*, podobnie *potestas* moc, *voluntas* wola *egestas* od *posse* i *velle*, *egēre.*

2. Tegoż samego znaczenia iest zakończenie *ia*, w przymiotnikach iednego zakończenia, uformowane także od przypadka zakończonego na *i* np. *audacia* od *audaci*, śmiałość, *clementia*, *impudentia*, *constantia*, od *concors*, *concordia* zgoda. Jednakże i *adj.* na *us*, *er* formuią niekiedy *subst.* na *ia* np. *miser*, *miseria* nędza, *perfidus perfidia* zdrada, *angustia* ciasność i niektóre *adject. verbalia* na *cundus*: *facundia* wymowa od *facundus*, *iracundia*, *verecundia.*

Przymiotniki na *us* przybieraią także niekiedy w tem znaczeniu zakończenie *itia* np. *justitia* od *justus justi*, sprawiedliwość; *avaritia*, *maestitia*, *pudicitia.*

3. Zakończenie *-tūdo* także do przypadka zakończonego na *i* dodane, ma podobne znaczenie np, *magnitudo* wielkość, *altitudo*, *aegritudo*, *beatitudo*, *similitudo*; od wielezgłoskowych na *-tus* bezpośrednie od tego zakończenia np. *consuetudo*, *inquietudo*, *sollicitudo.* Podług téy analogii i *valetudo.* Poczęści rzeczowniki te znayduią się obok rzeczowników na *itas* np. *beatitudo*, *firmitudo*, *lenitudo*, obok *claritas*, *beatitas*, *firmitas* etc.

b) Kilka tylko kończy się na *-ēdo* np. *albēdo* białość, *dulcēdo* słodycz, *pinguedo* tłustość obok *pinguitudo*; *nigredo* czarność, *torpedo* odrętwienie. patrz 105. *Uw.*

III. Adjectiva.

A. Formuią się od *Słów.*

1. Przez zakończenie *bundus* naywięcéy z I. koniugacyi formuią 218
się *participialne* przymiotniki w znaczeniu *part. praes.*, ale wzmocnionem np. *laetabundus* mocno się cieszący, *mirabun-*

dus pełen podziwienia, *lacrimabundus* obfito łzy wylewaiący. Podobnie *errabundus* ciągle się błąkaiący, *cogitabundus*, *gratulabundus*, *populabundus* ciągle spustoszący od *populari*.

Od III. koniug. formuią się tylko: *furibundus*, *fremebundus*, *gemebundus*, *ludibundus*, *moribundus*, *nitibundus*. Jeden z II. i ieden z IV. koniug. *pudibundus* i *lascivibundus*

Uważać tu potrzeba, że głoska łącząca *ā* w Iwszéy koniugacyi iest długa w innych *ĭ* krótkie; iako też, że te *adjectiva verbalia* nie są istotnemi *participiami*, ponieważ zwykle nie rządzą przypadkiem, chyba przez wyiątek iak *vitabundus castra*, *mirabundus vanam speciem*.

b) Podobne są *Adjectiva verbalia* na *-cundus* np. *verecundus* pełen skromności, *iracundus* gniewliwy, *rubicundus* — *rubens* — *rubidus* czerwony, *facundus* wymowny od *fari*.

2. Zakończenie *ĭdus* nayczęściéy od słów nieprzechodnych II. koniugacyi wyraża przymiot słowa.

algĭdus zmarzły od *algēre*, *calidus* gorący od *calēre*, *madidus* mokry od *madere*, *rubidus* od *rubere*, *turgidus* od *turgere*, *rapidus* od *rapĕre*.

Nie tak częste iest zakończenie *uus* np. *congruus* zgodny od *congruo*, *assiduus* ustawiczny, usilny, *nocuus* i *innocuus* nieszkodliwy. Uformowane od słów przechodnych maią bierne znaczenie np. *irriguus* zlany, skropiony, *conspicuus* widoczny, *individuus* niepodzielny.

3. Zakończenie *ĭlis* i *bĭlis* wyrażaią biernie możebność lub zdolność doznawania czego, np. *fragĭlis* daiący sie złamać, wątły, znikomy, *delebilis* daiący się zgładzić, *vincibilis* mogący być zwyciężony, *placabilis* łatwy do przebłagania; *amabilis* kochania godny; *docilis* poiętny (łatwy do nauczenia); *admirabilis* dziwny; *affabilis* rozmowny, *volabĭlis* lotny, *agĭlis* chybki, *fossĭlis* kopalny, *solubĭlis* rozpuszczalny. Zakończenie polskie -alny odpowiada łacińskiemu *ĭlis* np. kopalny.

Niektóre z tych *Adj.* maią czynne znaczenie np. *horribilis terribilis* straszny, *fertilis* żyzny; wszystkie zaś skracaią przedostatnią.

4. *ax* dodane do pierwiastka słowa wyraża skłonność nayczęściéy złą np. *furax* skłonny do złodzieystwa, *dicax*, *loquax*, gadatliwy, *pugnax* skłonny do walczenia, waleczny, *edax*, *vorax* żarłoczny, *rapax* drapieżny.

Podobne znaczenie maią na *ŭlus* np. *bibŭlus* pragnący napoiu, piiak; *garŭlus* gaduła, *querŭlus* płaksa, lubiący narzekać.

B. Naywięcéy atoli formuie się przymiotników od Rzeczowników.

a) od Pospolitych (*Appellativa*). 219

1) Na *ĕus* formuią się przymiotniki od rzeczowników materyalnych, iak w polskim: złoty, gliniany etc.

aureus, plumbeus, ligneus, corporeus, igneus
argenteus, ferreus, virgineus, lapideus, sanguineus,
aeneus, vitreus, buxeus, purpureus. cinereus.

Niektóre z tych przymiotników maią podwóyną formę na *neus* i *nus* np. *eburneus* i *eburnus*, *iligneus*, *ilignus*, *querneus* i *quernus*, *saligneus* i *salignus*.

Zakończenie *ius* oznacza istotną własność czyią np. *regius* królewski, *patrius*, *aërius* vel *aëreus* powietrzny, *aquilonius*.

Nayczęściéy formuie się od rzeczowników na *or* np. *imperatorius* imperatorski, *accusatorius*, *amatorius*, *censorius*, *praetorius*.

2) *icus* wyraża należenie do czego, iak nasze przymiotniki na ski lub ny np. *cīvĭcus* obywatelski, *classicus*, *dominĭcus* pański, *rustĭcus* wieyski, *bellicus* woienny, *aquaticus* wodny. Powyższe wszystkie uformowane od rzeczowników skracaią przedostatnią; lecz od słów i przysłówków, przedłużaią przedostatnią np. *pudīcus*, *amīcus*, patrz 20.

3) Zakończenia *-aceus -icius* wyrażaią także częścią pochodzenie, częścią materyą i są właściwie przedłużeniem form *eus*, *ius* np. *triticeus* (od *triticum*, bo zakończenie *cus* nie byłoby tu stósowne) pszenny, *pelliceus* v. *pellicius* skórzany, *latericius* ceglany, *patricius conducticius* zaciężny; *hordaceus* ięczmienny, *chartaceus*, *papyraceus* papierowy, *membranaceus* skórzany, pergaminowy.

4) *a. ĭlis* ma to samo znaczenie co *icus* np. *civĭlis*, *hostĭlis* obywatelski, nieprzyiacielski, to samo, co: *civicus*, *hosticus*. Podobnie *servĭlis*, *senilis*, *anilis*, *juvenilis*, *puerĭlis*, *virĭlis* przedłużaiąc przedostatnią. Wyiątek patrz 20.

b. ālis przydaie się nie tylko rzeczownikom 1 Dekl., ale i innym, a mianowicie III. to iest do *genit.*, w którym się cały pierwiastek wykazuie: a zatem od *ancŏra*, *vita*, *conviva*, *amnis*, *fluvius*, *letum*, *manus*, będzie: *ancoralis*, *vitalis*, *convivalis*, *annalis*, *fluvialis*, *letalis*, *manualis*; zaś od *rex*, *regis*, *regalis*, *virginalis*, *sacerdotalis*, *artificialis*, *mortalis*, *novalis*, *capitalis* od *caput*, *corpora-*

lis, także od imion własnych np. *Augustalis*, *Claudialis*, *Flavialis* dla oznaczenia kapłanów ku czci tych Cesarzów.

Na: *atilis* np. *aquatilis*, *fluviatilis*, *volatilis*, oddaiące się przez: wodny, rzeczny, lotny, oznaczaią zdatność do czego.

c. To samo znaczenie ma *aris*, które mianowicie wtenczas ma mieysce, kiedy się w wyrazie iuż *l* znayduie: *articularis*, *consularis*, *popularis*, *puellaris*, *vulgaris*, *Apollinaris*.

5) Zakończenie *inus* właściwe iest przy imionach żywotnych, to iest: zwierzęcych (mianowicie dla oznaczenia mięsa) osobowych i niektórych własnych.

asininus,	*caninus*,	*ferinus*,	*murinus*,
agninus,	*camelinus*,	*leporinus*,	*vitulinus*,
anserinus,	*equinus*,	*lupinus*,	*vulpinus* etc.

daléy od ludzkich: *divīnus*, *peregrinus*, *vicinus*, *libertinus*; *inquilinus* (od *incola*); *masculinus*, *Aventīnus*, *Tiberinus*; nareście: *marinus*, *intestinus*, *genuinus*. Także: *sutrina* izba szewska od *suo-sutum*, *tonstrina* golarnia od *tonsum*, *pistrinum* od *pistum* (*pinso*) stępa i *textrinum*, oznaczaiące warsztat, lub mieysce, gdzie się te rzemiosła odbywaią.

Przeciwnie przymiotniki uformowane od roślin i minerałów iako też czasowe maią *ĭnus* z krótką przedostatnią patrz 20.

cedrĭnus, *adamantĭnus*, *perendinus* pozaiutrzni,
cerasĭnus, *annotĭnus*, *pristinus* dawny.
cristallĭnus, *crastinus*, *serotinus* późny.
faginus, *diutinus*.

6) *arius* wyraża nayczęściey rzemiosło, ale także i inny ogólny przymiot:

statuarius rzeźbiarz, *aerarius*, *consiliarius*,
sicarius zabóyca, *argentarius*, *classiarius*,
coriarius garbarz, *agrarius*, *gregarius*,
carbonarius węglarz.

7) Na *ōsus* wyrażaią obfitość; albo też skłonność do czego.

aquōsus wodnisty, *arenosus* piaszczysty, *aerumnosus* pełen trudu, *caliginosus* mglisty, *lapidosus* kamienisty; — *artificiosus* sztuczny, *bellicosus* woienny, *animosus* odważny, *vinosus* oddany winu, *gloriosus* chełpliwy, *seditiosus* buntowniczy, *suspiciosus* podeyrzliwy.

Zakończenie *uosus* właściwe iest tylko rzeczownikom IV. Dekl. *actuosus* czynny, *portuosus* obfituiący w porty, *saltuosus* zarosły; *vultuosus* grymaśny, lecz *monstruosus* obok *monstrosus*.

To samo znaczy — *lentus* zwyczaynie z poprzedzaiącem *u*

fraudulentus, *corpulentus*, *pulverulentus*, *vinolentus*. *turbulentus*, *opulentus*, *violentus*, *pisculentus*.

8) Mniey obfite są zakończenia *-tvus* np. *furtivus* ukradzony, *aestivus* letni, *tempestivus* wczesny, *votivus* ślubowany, *nativus* wrodzony, *nocivus* szkodliwy, *fugitivus* zbiegły.

ernus i *urnus* oznaczaią czas i pochodzenie np. *hesternus*, *hodiernus*, *hibernus*, *aeternus*; *paternus*, *externus*, *infernus*; *diurnus*, *nocturnus*. Zakończenie *ster* oznacza mieysce pobytu i własność patrz 110. *c*.

9) Liczna iest formacya przymiotników na *-ātus* na wzór *part. perf.* I. koniugacyi, wyprowadza się od rzeczowników i znaczy mienie np. *alatus* skrzydlaty, *barbatus* brodaty, *galeatus*, *calceatus*, *clipeatus*, *falcatus*, *dentatus*, *oculatus* *auratus* złocony, chociaż np. słowa *aurare* nie masz. Kilka ich tylko ma na *ītus*, *ūtus*: *auritus* uszaty, *pellitus* okryty skórą; *turritus*, *nasūtus*, *cornūtus*, *astutus* (*astus*) opatrzony wieżami, delikatnym nosem, rogaty, chytry.

b) Powtóre formuią się *Adjectiva* od Imion własnych, 220
w których rozróżniać będziemy 1) imiona ludzi. 2) miast. 3) narodów. 4) kraiów.

1. Zakończenie przymiotne *ianus* v. *anus* iest nayzwyczaynieysze, uformowane od rzymskich męzkich osobowych imion np. *Tullianus*, *Crassianus*, *Marcellianus*, *Paulianus*, *Sallustianus*, *Caesarianus*, *Catonianus*, *Ciceronianus*.

Nie tak często na *anus* od imion zakończonych na *a*: *Cinnanus*, *Sullanus* iednakże: *septa Agrippiana*, *legio Galbiana*; od imion na *us*: *Gracchanus*, iako też: *Augustanus*, *Lepidanus*, *Lucullanus* obok *Augustianus*, *Lepidianus*, *Lucullianus*.

Zakończenie *-inus* właściwe imionom własnym pochodnym np. *Messalinus*, *Paulinus*, *Rufinus*; *Agrippina*, *Plancina*; rzadsze w istotnych *Adject.* iako *Jugurthinus* (od *Jugurtha*) *Plautinus* od *Plautus*, *Verrinus* od *Verres* dla różnicy od *Plautius*, *Plautianus*, *Verrius*, *Verrianus*.

Rzadko na *eus* np. *Caesareus*, *Herculeus*, *Romuleus* i tylko u poetów.

Do formacyi od greckich imion ludzkich męzkich służą zakończenia — *ĭcus* i *ēus* (*ĭus*) *Philippeus* i *Philippicus*, *Pythagoreus* i *Pythagoricus*, *Isocrateus* i *Isocraticus*, *Homerius* i *Homericus*; od innych tylko iedna forma, albo: *Demosthenicus*, *Platonicus*, *Socraticus*, *Achaicus*; albo (po grecku ειος, ztąd *ē* lub *ī*). *Achillēus*, *Epicurēus*, *Sophoclēus*, *Heraclēus*; lecz *Aristotelius*, *Antiochius*. Bardzo rzadko formuią od łacińskich imion na wzór greckich *Adjectiva* na *ēus* np. *Augusteus*, *Lucullēus*, *Neroneus*.

Uwaga. Uważać trzeba, że imiona familiyne rzymskie na *ĭus* początkowo (iak polskie) były przymiotnikami, a zatem przymiotnie użyte być mogą. Mówi się więc *lex Cornelia*, *Julia*, *Tullia*; *via Flaminia*, *Valeria*, *Appia*; *aqua Julia*, *circus Flaminius*, *theatrum Pompejum*, *horrea Sulpicia*, zamiast *Adject.* na *-anus*, to iest zamiast *lex Claudiana*, *horrea Sulpiciana* etc. I ta zachodzi między temi dwiema zakończeniami różnica, iż imie zakończone na *ius* oznacza przymiotnie to, co przez wzmiankowaną osobę na publiczny użytek iest przeznaczone; przeciwnie zakończenia *anus* oznacza to, co od osoby z iakiéykolwiek przyczyny nazwane zostało np. *lex Sulpicia*, lecz *seditio Sulpiciana; porticus Pompeja* lecz *classis Pompejana*. Podług téy analogii używano także: *Augustus*, *a*, *um* iako *Adjectivum* za *Augustanus*, *Augustianus*, albo *Augustalis* np. *domus Augusta*, *scriptores historiae Augustae*. Poeci daléy ieszcze posunęli tę wolność używaiąc imion własnych na wzór przymiotników, skoro tylko miały zakończenie przymiotne np. *Dardanas turres; custos Romulae gentis* za *Romuleae*, *Achivis flammis*, *in pulvere Teucro*; a zwłaszcza przy imionach rzek np. *flumen Rhenum*, *Metaurum flumen*; a nawet *Plinius* ma: *ostium Eridanum*.

221 2. Od imion miast i innych mieysce iakie znaczących, formuią *adjectiva* przez zakończenia *-ensis*, *-inus*, *-as*, *-anus*.

a) *ensis*: *Cannae*, *Cannensis*; *Ariminum*, *Ariminensis*; *Comum*, *Comensis*; *Antiochia*, *Antiochensis*; *Mediolanum*, *Mediolanensis*; *Catīna*, *Catinensis*; *Sulmo*, *Sulmonensis*. I wtrącaiąc *i*: *Athenae*, *Athenicnsis*; *Heraclīa*, *Heracliensis*.

Także od pospolitych: *castrensis* od *castra*; *circensis* od *circus forensis*.

Uw. Tak więc *Corinthiensis* znaczy cudzoziemca w Koryncie mieszkaiącego dla różnicy od *Corinthius*, co znaczy samego Koryntczyka.

b) *īnus* od miast na *ia*, *ium*:

Ameria, *Amerinus*, *Aricia* — *Aricinus*, *Florentia* — *Florentinus*, *Caudium* — *Caudinus*, *Clusium* — *Clusinus*, *Canusium* — *Canusinus*. Podobnie: *Latium* — *Latinus*, *Capitolium* — *Capitolinus*.

c) *as* (*generis omnis*) formuie się tylko od niektórych miast, iako to: *Arpinum* — *Arpinas*, *Aquinum* — *Aquinas*, *Privernum* — *Privernas*, *Ferentinum* — *Ferentinas* (*ager*), *Casilinum* — *Casilinas* (*ensis*). Jednakże i od *Ravenna* — *Ravennas*, *Capena* — *Capenas*, *Ardea* — *Ardeas*, *Interamna* — *Interamnas* (*ager*), *Frusino* — *Frusinas*. Od *Antium* pochodzi *Antias*, lecz także *Antiense templum* i *Antiatinae sortes*.

d) *anus*: *Roma* — *Romanus*, *Alba* — *Albanus* (od *Alba longa*; *Albensis* od *Alba* nad ieziorem *Fucinus*), *Sparta* — *Spartanus*, *Cumae* — *Cumanus*, *Syracusae* — *Syracusanus*, *Thebae* — *Thebanus* (*Thebaicus* od aegypt. *Thebae*).

Miasta na *polis* (greckie) formuią *adjectiva* na *politanus* np. *Neapolitanus*, *Megalopolitanus*.

Na *anus* formuią także *appellativa* np. *mons*, *fons*, *urbs*, *oppidum*: *montanus*, górny (*montosus* górzysty) *fontanus*, *urbanus*, *oppidanus*.

Wiedzieć atoli potrzeba, że imiona greckich miast lub też takich, które z greckich autorów do ięzyka łacińskiego przeszły, formuią *adject.* podług zasad greczyzny. Nayczęściey zaś kończą się na *ĭus* a nawet od kraiów i wysp. *Aegyptus* — *Aegyptius*, *Lesbos* — *Lesbius*, *Corinthus* — *Corinthius*, *Lacedaemon* — *Lacedaemonius*, *Ephesus* — *Ephesius*, *Marathon* — *Marathonius*, *Rhodus* — *Rhodius*, *Eleusis* — *Eleusinius*, *Chius* — *Chius* (*Chiius*), *Salamis* — *Salaminius*.

Zakończone na *a* maią na *aeus*: *Smyrna* — *Smyrnaeus*, *Larissa* — *Larissaeus*, *Tegea* — *Tegeaeus*, *Perga* — *Pergaeus*.

Od miast zewnątrz Grecyi leżących, chociaż od Greków początek wiodących nayzwyczaynieysza forma iest *ĭnus*: *Tarentum* — *Tarentīnus*, *Centuripae* — *Centuripinus*, *Agrigentum* — *Agrigentinus*, *Metapontum* — *Metapontinus*. Jednakże i od greckich formuią niekiedy Łacinicy *adject.* z łacińska np. *Eretriensis* obok *Eretrius*, *Eleusinus* obok *Eleusinius* i zwyczaynie *Atheniensis*, *Thebanus* nie z grecka *Athenaeus*, *Thebaeus*. I zakończenie *ēus* od imion miast iest greckie np. *Elis* — *Elēus*.

3. Od pierwotnych imion narodowych formuią się nayczęściéy *adjectiva* na *icus* iako to od: *Afer*, *Britannus*, *Gallus*, *Germanus*, *Italus*, *Marsus*, *Medus*, *Celta*, *Persa*, *Scytha*, *Arabs*, *Aethiops* iest: *Africus*, *Britannicus*, *Celticus*, *Arabicus* etc. rzadziéy na *ius* iako od: *Syrus*, *Thrax* — *Syrius*, *Thracius*.

Inne imiona narodowe są iuż razem *substant.* i *adject.* iak: *Graecus*, *Etruscus*, *Sardus*.

Inne nareście choć się przymiotnie brać mogą, pomimo tego iednak formuią ieszcze osobne *adject.* na *icus*; np. *Hispanus* i *Hispanicus*, *Appulus* i *Appulicus*, *Samnis* i *Samniticus*. Poeci i późnieysi prozaicy zwykli formy rzeczowney iako przymiotney używać np. *Marsus aper*, *Colcha venena*, lubo się znayduie *Marsicus*, *Colchicus*. Patrz 220. *Uwaga* na końcu.

4. Imiona kraiów iuż same powiększéy części powstały z imion narodów (zob. *B.* 6. *Uwag.* 2) formuią *adject.* z zakończeniem *ensis* i *anus*: *Hispaniensis*, *Siciliensis*; *Africanus*, *Gallicanus*, lecz znaczenie ich iest różne od uformowanych (pod 3.) przymiotników. I tak *exercitus Hispaniensis* znaczy woysko obce w Hiszpanii stoiące, zaś *spartum Hispanicum* sitowie Hiszpańskie to iest w Hiszpanii rosnące.

Udzielnie formuią się *Adject. Aegyptiacus*, *Syriacus*.

222. C. Przymiotniki formuią się od innych *Przymiotników*.

A mianowicie *deminutiva* zdrobniałe na *ulus*, *olus*, *culus* i *cllus* (zob. wyżéy *Deminut.*) np. *parvus*, *longus*, *horridus*, *nasutus*, *primus*, *vetus* formuią nayprościéy *parvulus*, *horridulus*, *nasutulus*, *vetulus* iak w polskim: mały, malenki; rzadko na *olus* np. *aureus*, *aureolus*. Inne z większą odmianą np. *levis*, *pauper*, *turpis* maią *leviculus*, *pauperculus*, *turpiculus*. Zaś *miser*, *pulcher*, *tener*, maią *misellus*, *pulchellus*, *tenellus*. Inne nareszcie podwóynie iak w polskiem: malenki, malusienki, lekki, leciuchny, leciusieńki: *tantus*, *tantulus*, *tantillus*; *paucus*, *paulus*, *paululus* i *pauxillus*, *pauxillulus*; *bonus* (*benus*) *bellus*, *bellulus*. O *plusculus*, *longiusculus* zob. 123. *Uw.*

Zakończenie *aneus* dodane do pierwiastka przymiotnika (*Particip.*) wyraża podobieństwo przymiotu *supervacaneus*, *subitaneus*, *collectaneus*, *rejectaneus*. i podług tego *consentaneus*.

Złożone *Composita.*

Kiedy do składu wyrazu dwa osobne wchodzą słowa, natenczas wyraz ten nazywa się złożonym, *compositum.* W każdym 223
wyrazie złożonym ostatnie słowo zawiera w sobie istotne znaczenie całego wyrazu, pierwsze zaś, które się niekiedy skraca (*hodie* za *hocdie*), wyraża tylko bliższe, i szczegółowe ograniczenie drugiego.

Rozbierzmy nayprzód pierwszą część wyrazu złożonego, potem przystąpiemy do drugiéy.

a) 1. Jeżeli pierwszem członkiem wyrazu złożonego iest *particula*, to ta, iak się samo rozumie, zostaie nieodmienna i nie wpływa także na zmianę drugiéy części np. *benefacio*, *beneficium*, *maledico*, *satisdo*, *satágo*; *Propraetor*, *superficies*, *perjurium*; wyiąwszy że: *non vŏlo* ściąga się na *nōlo*; *măge* czyli *magis vŏlo* na *mālo*. Tylko przyimki, które z partykuł nayczęściéy wchodzą do formacyi wyrazów złożonych, ulegaią przez assimilacyą zmianie odpowiadaiących głosek, iako też pociągaią za sobą zmianę w słowie. Zobacz 252.

W przymiotnikach złożonych, przyimek *in* znaczy przeczenie np. *immemor*, *impudens*, *inimicus*; *per* i *prae* zwiększaią znaczenie np. *perdifficilis* bardzo trudny, *persimilis*, *praedives* bardzo bogaty, *praerapidus*; *sub* zmnieysza znaczenie np. *subagrestis* przygruby.

2. Słowem iest pierwszy członek tylko w *arĕfacio*, *calĕfacio* *madĕfacio*, *patĕfacio*, *condocefacio*, *commonefacio*, *assuefacio*, *consuefacio*, *mansuefacio*, to iest gdy drugim członkiem iest *facio*. Widzimy że pierwszy członek iest słowem koniugacyi II. odrzucaiąc *o praesentis*.

3. Jeżeli pierwszym członkiem iest imie (rzeczowne lub przymiotne) to się kończy regularnie na krótkie *i*, pociągaiąc za sobą większą zmianę drugiego członka, ponieważ tu słowo na imie zamienić się musi; nayczęściéy w słowach *facio*, *fero*, *capio*, *cano* przez skrócenie.

rupicapra.
patricida.
alienigena.
homicida.
agricola.
tubicen.
capripes.
stillicidium.

artifex.
pontifex.
armiger.
claviger.
aquilifer.
pestifer.
particeps.
anceps.
ignivŏmus.
carnivŏrus.
causidicus.
misericors.

aedifico.
significo.
belligero.
tergiversor.
aequiparo.
amplifico.
vilipendo.

Podobnie *centifolia rosa*, *centimănus Gyges* od *centum*, chociaż przy imionach liczbowych inny skład iest zwyczayny: *Duumvir*, *Triumvir*, *biceps*, *quadrupes* i nieodmienne *Decemvir*, *Centumvir*, *biduum*, *septentrio*.

Sciąganie zachodzi w: *tibīcen* za *tibiicen* z *tibia cano*, przeciwnie *tubĭcen*, *fidĭcen*, ponieważ nie masz *i* na końcu w wyrazach *tuba*, *fides*, maią *ĭ* iako głoskę łączną podług powyższéy reguły krótką. — Jeżeli drugi wyraz zaczyna się od samogłoski, to zachodzi *elisio* samogłoski lub spółgłosek *m*, *s*, łatwych do wyrzucenia zob. 7, *m*, *s*. *magnanimus*, *unanimis*, *rectangulum*, *triennium*, *quadriennium*, *quinquennium*, *sexennium*, *decennium*.

Uwag. Pozorny skład iest takich imion, które nie będąc połączone z sobą żadnem ogniwem (spółgłoską łączną) deklinuią osobno swe części, kiedy obie w *nominat.* stoią np. *respublica*, *jusjurandum*, *rosmarinus* iak w polskiem Czarnylas, Czarnegolasu; ale Czarnolas, Czarnolasu; albo też kiedy pierwsze iest w *Genit.* np. *Senatusconsultum*, *aquaeductus*, *plebiscītum*, ponieważ tu *i* nie iest głoską łączną.

224 *b*) Jeżeli *drugim* członkiem wyrazu złożonego iest Słowo a pierwszym partikuła, to samogłoski *i*, *o*, *u*, *ā* i *ē* długie w pierwiastku słowa zostaią nieodmienne np. *adscrībo*, *commĭnor*; *oppōno*, *excŏlo*; *addūcor*; *illābor*, *subrēpo*; lecz krótkie *ă*, *ĕ*, tudzież *diphtong ae* ulegaią nayczęściey zmianie; iako to:

1) *ă* pozostaie się tylko w złożonych z *caveo*, *maneo*, *traho*; w innych zaś zamienia się zwykle na *ĭ*: *constituo* — od *statuo*, *accipio* — *capio*, *abjicio* — *jacio*, *arripio* — *rapio*, *incido* — *cădo*, *adigo* — *ago*.

Podobnie w *attingo* od *tango*, *confringo* od *frango*, *compingo* od *pango*, *conticeo* od *taceo*, *confiteor* od *fateor*. Tylko w *ascendo*, *adspergo*, *refello*, *confercio*, *condemno*, *decerpo*, *perpetior* zamienia się na *e*. Rzadko na *u* np. *quatio*, *concutio*.

2) *ĕ* częścią zostaie niezmienne np. *appeto*, *contego*, *congero*; częścią zamienia się na *ĭ* np. *emo*, *redimo*; *premo*, *comprimo*, *sedeo*, *assideo*; *teneo*, *abstineo*, *rego*, *corrigo*, *teneo*, *contineo*, *aspicio* od *specio*. Obiedwie formy są w słowie *lego* np. *perlĕgo* i *intelligo* ale i *intellego* było przedtem w używaniu.

3. *Diphthong ae* zostaie niezmienny tylko w złożonych z *haereo* np. *adhaereo*; w innych zmienia się na *ī* długie np. *caedo*, *laedo*, *quaero*; maią: *incīdo*, *illīdo*, *inquīro*.

Diphtong au zmienia się na *o* lub na *u* np. *plaudo*, *explōdo*, *claudo*, *reclūdo*.

Z resztą *adjectiva* złożone od słów uformowane kończą się zwykle na *us*: *mortiferus*, *ignivomus*, *dulcisonus*, *consonus*, *carnivorus*, *causidicus*.

Adjectiva złożone, uformowane od rzeczowników wcale nie, albo mało się tylko zmieniaią np. *centimanus*, *misericors*, *bipes*, *tridens*, *effrons*, *exsanguis* (w *genit.* nie ma *exsanguinis*) *cognominis*, czasem przyymuią inne zakończenie (aby się przymiotnie kończyły) np. *enervis* bezsilny, *devius* bezdrożny, *uniformis* iednostayny; — *biceps*, *bicorpor*, *concors* tracą zakończenie pierwotnych rzeczowników, trzymaiąc się iednakże teyże saméy deklinacyi.

Particulae
czyli
części mowy nieodmienne. *)

Przysłowek, *Adverbium.*

1. Jak przymiotniki wyrażaią przymiot czyli własność rzeczowników, tak podobnie przysłówki oznaczaią 225

*) Są to powiększéy części krótkie wyrazy, oznaczaiące bliższe względy czyli służące do bliższego okryślenia imienia i słowa (patrz 33. *C.*). I tak kiedy powiem: drzewo iest t e r a z zielone, chcę oznaczyć c z a s, w którym zieloność drzewu przypisuię. (Patrz 159 przypisek).

Również: mówca mówi w y r a ź n i e, wyrażam w ogóle sposób, w iakim ogólne wyobrażenie mowy do mówcy odnoszę (*adverbia*). — Okręt płynie p r z e z morze; wyraża bliżéy s t o s u n e k w iakim sobie pływaiący okręt do morza wystawiam: *praepositiones*. — Oyciec i matka umarli, wyraz *i* oznacza względ tych dwóch przedmiotów do siebie, o których oznaymuię: u marli. Jakoż widzę, że względ ten iest współrzędności (*coordinatio*), gdyż obudwom iednakowo śmierć przypisuię. Albo gdy mówię: drzewo iest zielone, b o iest lato; przez wyraz b o chcę wyrazić okoliczność, w iakiéy iest zieloność drzewa do lata i widzę, że ta okoliczność iest przyczyną. Albo: iabłko spada, ieżeli iest doyrzałe, wyrażam okoliczność spadania iabłka i doyrzałości i widzę, że, ta iest warunkiem spadania (*Conjunctiones*).

przymiot, czyli bliższe okryślenie, to iest pewną okoliczność słowa np. *prudens homo prudenter agit.* Przysłówki mogą także należeć do przymiotnika i do imiesłowu a nawet i do innego przysłówka np. *eximie doctus; domus celeriter exstructa; satis bene scripsit.*

Uwaga. Do rzeczownika w tenczas tylko przysłowek należeć może, kiedy, iak się to czasem przytrafia, rzeczownik kładzie się w znaczeniu przymiotnem lub imiesłownem, wyrażaiąc przymiot np. *populus late rex*; stoi *rex* zamiast *regnans*, szeroko władnący; *admodum puer erat*, był ieszcze bardzo młody. Do zaimków przymiotnych może *adverb.* także należeć, kiedy ich znaczenie więcéy iest przymiotne niż zaimkowe np. *homo plane noster* zupełnie nasz t. i. nam oddany.

Przysłówki tem ieszcze naybliższe są części mowy odmiennych, że się stopniuią a mianowicie te, które od przymiotników i imiesłowów uformowane zostały, a które niektórzy przysłówkami przymiotnemi *adjectivalia* nazywaią.

2. Przysłówki dzielą się pod względem formy na: pierwotne, *primitiva* i pochodne *derivata.*

226 I. Naywięcéy wyprowadza się przysłówków pochodnych od Przymiotników i imiesłowów (*Praes. act.* i *perf. pass.*) z zakończeniem na *e, ter* lub *iter.*

a) 1. Od przymiotników i imiesłowów na *us, a, um,* i *er, a, um.* to iest do II. dekl. należących formuią się: Przysłówki zakończone na *ē* np. od *altus, miser, aeger, emendatus* formuią się *adverb. altē* wysoko, *misĕre* nędznie, *emendatē* poprawnie.

Na to tylko uważać należy w zakończonych na *er*, iż niektóre *e* w *genit.* wyrzucaią np. od *liber. miser, libere, misere;* ale od *pulcher, aeger — pulchre, aegre.* Do *bonus* należy nieforemny przysłowek *bĕnĕ* dobrze, które razem z *mălĕ* źle, są iedynie tego gatunku *adverbia* maiące *ĕ* krótkie. Patrz 25, 2.

Uwaga. Niektóre *adverbia* na *ē* odstępuią od znaczenia swych przymiotników np. od *validus* silny pochodzi skrócone *valde* bardzo; od *sanus* zdrów, *sane* zaiste; od *planus* iasny, *plane* zupełnie, zgoła.

3. *b)* Niektóre przysłówki pochodzące od przymiotników dekl. II. maią zakończenie *ō* zamiast *ē*.

arcano, *secreto*, } taynie.
cito, szybko.
continuo, ciągle, tuż, teraz.
crebro, często.
falso, fałszywie.
gratuito, darmo.
liquido, *manifesto*, } iasno.
necessario, koniecznie.
perpetuo, ciągle.
precario, z łaski. prosząc sposobem;
raro, rzadko.
sedulo, pilnie.
sero, zapóźno.
serio, bez żartu. szczerze.
subito, nagle.
tuto, bezpiecznie.

i niektóre od *participiów*:

auspicato, pomyślnie (po odbyciu wieszczby).
consulto, umyślnie.
directo, prosto.
festinato, spiesznie.
inopinato, *necopinato*, } niespodzianie.
improviso, z nienacka.
iterato, powtórnie.
merito, słusznie.
optato, podług życzenia.
praeparato, z przygotowaniem.
sortito, losem.

Uwaga 1. Te *adverb.* są właściwie *Ablativami* przymiotników, iak się to pokazuie np. *mutuo* (*pecunias sumere*) pożyczanym sposobem, ztąd: wzaiemnie; dla tego też maią niektóre obok *o* także regularną formę *e*, z których iedna zazwyczay iest pospolitsza.

Vere od *verus* znaczy: prawdziwie, gdy *vero* zamieniło się na spóynik i znaczy zaś. Pierwotne znaczenie *vero* iest: w istocie, tak iest, i to utrzymało się ieszcze w odpowiedziach np. *Adfuisti heri in convivio?* — *ego vero adfui*; i bez słowa: *ego vero*, *minime vero*. — Przeciwnie ma się rzecz z *certo* i *certe*; albowiem tu: *certo* pewno przyięło znaczenie przymiotnika i stoi, podobnie iak *falso*, *liquido* przy słowach *cognoscendi* np. *hoc certo scio* to wiem pewno, z pewnością; *profecto* (*profacto*) zaiste, mocniéy ieszcze tę pewność wyraża np. *Profecto nunquam ab tam tenui initio tantae opes sunt profligatae*; zaś *certe* znaczy to samo co *saltem* przynaymniéy, zwłaszcza po negacyi i po *fortasse*, np. *victi sumus*, *aut si dignitas vinci non potest*, *fracti certe*; iednakże i *certe* znaczyć może: pewno mianowicie w wyrażeniu *certe scio*, co nawet iest u *Cicer.* bardziéy używane niż *certo scio*. — *Cogitate*, *consulte* z namysłem; *cogitato*, *consulto* rozmyślnie; *composite* składnie, zręcznie, *composito vel de*, *ex com.* podług układu.

Do przysłówków na *o* należą ieszcze, *omnino* zgoła, zaiste, od *omnis*, *oppido* bardzo (którego źródłosłów wątpliwy).

4. *c*) Wszystkie inne przymiotniki, iako też *participia* na *ns* a zatem należące do III. deklinacyi formuią *Adverbia* na *ter*.

227 rozumie się z odmianą iaka w *Genit.* zachodzi (ob. dekl. III.); zamieniaiąc *is* na *iter*, a *ntis* na *nter* np.

par, *gen.* *paris* — *pariter*.
utilis — *utilis* — *utiliter*.
celer — *celeris* — *celeriter*
ferox — *ferocis* — *ferociter*.
simplex, *simplicis*, *simpliciter*.
concors, *concordis*, *concorditer*.
amans, *amantis*, *amanter*.
conveniens, *convenientis*, *convenienter*,
vehemens, *vehementis*, *vehementer*. (to samo co *valde*).

Tylko *audax* ma *audaciter* albo skrócone *audacter*, i *difficilis* (zob. niżéy) ma *difficulter* skrócone z *difficiliter*.

Uwaga. Podobnie także formuią: *aliter* od *alius* (przestarz. *alis* od którego także pochodzą *alias*, innego czasu, gdzieindziéy, i *alio* dokąd inąd) i *propter* skrócone z *propiter* od *prope*, które znowu iest właściwie *neutr.* nieużywanego przymiotnika *propis*, patrz *e*; *nequiter* od *indecl. nequam*.

5. *d*) Niektóre przymiotniki na *us*, *a*, *um*, formuią przysłówki i regularnie na *e* i nadto na *ter*, a zatem są *abundantia*:

abunde — *abundanter*.
dure — *duriter*.
firme — *firmiter*.
(*gnave*) — *gnaviter*.
humane, *humaniter*.
large, *largiter*.
luculente, *luculenter*.
turbulente, *turbulenter*.

Adjectiva kończące się na *is*, *e*, albo *us*, *a*, *um* (zob. 111.) powinnyby także podwóyne formować *adverb.*, ale znayduią się tylko: *hilare*, *hilariter*; *opulente*, *opulenter*, inne nie formuią wcale *adverb.*

Adjectiv. *violentus*, *fraudulentus* i *temulentus* maią tylko na *ter*: *violenter* etc.

6. *e*) W wielu przymiotnikach kładzie się rodzay niiaki zamiast przysłówka:

facile łatwo, *difficile* trudno, (także *difficulter*), *sublime* (z *volare*) górą, *impune* bezkarnie, *recens* świeżo, *abunde* obficie *) (od nieużywanego *abundis*), *ceterum* z resztą, *commodum* właśnie, *nimium* (*nimis*) zbyt, *plerumque*, *plurimum* częstokroć, *potissimum* (częściéy niż *potissime*) szczególnie, *paulum*, (*parum*) mało, *multum* wiele, przy *Comparat.* zwyczaynie *paulo*, *multo*.

Także przysłówki liczbowe: *primum* (*o*) nayprzód, *secundum* (*o*) częściéy *iterum* powtórnie, *tertium* po trzeci raz, *postremum* (*o*) ostatni raz, *ultimum* (*o*)naostatek, patrz 139. 2.

Uwaga 1. Osobliwie zwykli poeci *Neutrum* przymiotnika w znaczeniu przysłówków używać, np. *acutum cernere*, *mite dulce et perfidum ridere*, *indoctum canere*, *triste*, *torvum clamare*; i w *plur. multa gemere*, *tristia ululare*, *crebra ferire*.

Uw. 2. Nie od wszystkich przymiotników zwykł Łacinnik formować *adverb.* i tak od przymiot. znaczących materyą lub kolor, iako też od następuiących: *amens*, *dirus*, *discors*, *gnarus*, *rudis*, *imbellis*, *immobilis*, *inflexibilis* i innych tym sposobem złożonych nie masz *adverbiów*. Do *vetus* iest *adverb. vetuste* i *antique*, do *fidus*, *adv. fideliter*, uformowane od innych przymiotników toż samo znaczenie maiących.

Niekiedy znayduie się *Comparat.* i *Superlat.* bez *Positivu*, np. *tristius*, *socordius* choć nie ma *tristiter*, *socorditer*. *Magis*, *maxime* od nieużywanego *magne*. Także od *multum*, *plus*, *plurimum* nie formuią się *adv.* i z téy przyczyny te *neutr.* iako przysłówki się używaią. (zob. *C.*)

7. II. Wiele Przysłówków formuie się z zakończeniem *im* powiększéy części.

a) od *part. praet.* oznaczaiących sposób, iakim się co dzieie. 228

caesim, *punctim* ostrzem, sztychem, *conjunctim* łącznie, *contemptim* z pogardą, *cursim* w biegu, *gravatim*, *-te* z ciężkością, *nominatim* po imieniu, *passim* (od *pando*) tu i owdzie; *praesertim* zwłaszcza, *privatim* prywatnie, *raptim* raptownie, *sensim* nieznacznie, *separatim*, *carptim* cząstkowo, *statim* natychmiast, *strictim* spieszno powierzchownie, *tractim* z przewłoką.

*) Lubo się *abundis* nie znayduie tylko *abundus*. *Faciliter* nie iest klassyczne, ale regularne *difficiliter* iest w używaniu.

b) Na *ātim* powiększéy części od rzeczowników, wyrażają podziałowe postępowanie, podług pewnego porządku:

catervatim, *cumulatim*, *gregatim*, gromadnie, kupą, *curiatim* kuryami, *turmatim* hufcami, *cuneatim* klinem, *gradatim* stopniowo, po stopniach, *ostiatim* od drzwi do drzwi, *oppidatim* od miasta do miasta, *vicatim* od wsi do wsi. Nareście od innych części mowy: *paulatim* zwolna, *singulatim* poiedyńczo, *generatim* i *summatim* ogólnie, *minutatim* kawałkami.

Daléy innego zakończenia iak *atim.*

confestim spiesznie, *furtim* ukradkiem, *pedetentim* nogą za nogą, *singultim* łkaiąc, *tribūtim* podług pokoleń, *ubertim* obficie, *virtim* podług głów, mąż w męża, *vicissim* na przemian, *affātim* pod dostatkiem, *interim* (od *inter*) tymczasem, *olim* niegdyś, kiedyś, od przestarzałego *ollus*, patrz 145.

8. III. Daleko mniéy *adverb.* formuie się na *ĭtus* wyrażaiących pochodzenie (od Rzeczownikow)

coelĭtus z nieba, *funditus* z gruntu, *medullĭtus* z szpiku, *penitus* całkiem, wskroś od *penus* wnętrze, *radicitus* z korzeniem, *stirpitus* z gruntu.

Daléy od przymiotników *antiquitus* od dawna, dawnemi czasy, *divinĭtus* z boskiego zrządzenia, *humanĭtus* po ludzku.

W reszcie *adverb.* na *us*, *tus* nie od imion: *cominus* (*cum manus*) z bliska, *eminus* (*e*, *manus*) z daleka, *intus* wewnątrz, *subtus* z dołu, *extrinsĕcus* i *intrinsecus* z zewnątrz, z wewnątrz, *mordĭcus* (od *mordēre*) zażarcie.

9. IV. Wielka ilość przysłówków powstaie z przy-
229 słówkowego użycia rozmaitych przypadków w imionach; nayczęściéy iednak *Ablat.* albo też *Accus. sing.* lub *plur.* Inne są nareszcie wyrazy składane z przyimków ze swoiemi przypadkami, z dwóch partykuł, a nawet z całego zdania.

a) Oznaczaiące czas:

mane, rano, *vesperi* wieczorem, *noctu* nocą, w nocy, *tempore tempori* wcześnie, *diu* (*dies*) długo, *quamdiu* iak długo, *aliquamdiu*, iakiś czas, *interdiu*, zadnia, *hŏdie*, dziś, *quotīdie*, codzień, *postrīdie*, nazaiutrz, *perendie* (*peremta die*) po iutrze, *prīdie* przedwczoray, *nudius tertius* (*nunc dies tertius*) onegday; podobnie: *nudius quartus*, cztery dni temu etc. *propediem* w tych dniach, *quotannis* corocznie, *initio*, *principio* z początku, *repente*, *derepente* (*abl.* od *repens*) nagle, na raz, *simul* (od *similis*)

oraz, *inprīmis*, *cumprīmis* szczególniéy, *protĕnus*, *protĭnus* wciąż, natychmiast, *actūtum* tego momentu, *alias* innego czasu, *modo* tylko, dopiero, *postmŏdo* potem, *alternis* naprzemian, *interdum*, *nonnumquam* niekiedy, *cummaxime*, *tummaxime*, właśnie wtenczas, *denuo* (*de novo*), *de integro* na nowo, z nowu, *iterum*, *rursus* powtórnie, *illico* (*in loco*), *extemplo*, *illĭcet* (*ire licet*) natychmiast, *interea*, *interim*, tymczasem, *praetereā* prócz tego, *hactĕnus* aż dotąd, *eatenus* aż do tamtąd, *saepenumero*, często, *persaepe* bardzo często.

b) Oznaczaiące mieysce:

foris (*abl.*) na dworze, *foras* (*acc.*) na dwór, *insŭper* nadto, prócz tego, *obviam* na przeciw, *obĭter* w przechodzie, przy okoliczności, *perĕgre* (*per ager*) z zagranicy, z daleka, *praesto* obecnie, *rectā* (*via*) prosto, *unā* razem.

c) Adverbia Modalitatis wyrażaiące iakość czynności na pytanie iak? *qui?* (dawny *abl.* od *quid.*)

sponte dobrowolnie (stary *abl.*), *forte*, *fortuito* przypadkowo od *fors*, *forsitan* (*forsit*, *forsan*) *fortasse*, *fortassis* może, (w prozie tylko *fortasse* i *forsitan* używane), *nimīrum* (*ne sit mirum*) *scilĭcet*, *videlĭcet* (*scire*, *videre licet*) to iest, *utpote* (iak można) to iest, iako, *dumtaxat*, iedynie tylko, *praeterquam* oprócz, *quomŏdo*, *quemadmodum* iak, *admŏdum* bardzo (stopniuiąc), *quamobrem*, *quapropter*, *quacirca*, *quare*, *cur* (*cui rei*) dla czego? czemu? *quantopĕre* iak dalece, *tantopĕre* tak dalece, *magnopere*, *maximopere*, *sumopere* bardzo, *apprīme* (*doctus*) bardzo (uczony), *alĭoqui*, *alioquin* zkądinąd, *ceteroqui*, *ceteroquin* zresztą, *frustra*, *nequicquam*, *incassum* na próżno, daremnie, bezskutecznie, *gratis* (*gratiis abl.*) darmo (bez zapłaty), *ingratiis* pomimowolnie, *tantum*, *solum*, *tantummŏdo*, *solummodo* tylko, *vulgo* zwyczaynie, *partim* (*accus.*) częścią, *bifariam*, podwóynie, *trifariam*, ze trzech stron, *multifariam* sc. *partem* ze wszech stron.

Uwagi nad znaczeniem niektórych z przytoczonych tu przysłówków.

Continuo, *statim*, *confestim*, *subito*, *repente* i *de-* 230
repente, *actūtum*, *illico*, *ilicet*, *extemplo*, *protinus*, znaczą w ogóle wszystkie, zaraz; lecz w ogólności *continuo* znaczy: ciągle, tuż zaraz; *subito* nagle (to iest niespodzianie), *statim*, *illico* (częściéy niż *ilicet*), *extemplo* znaczą natychmiast, niezwłocznie; *confestim* (od *festino*) spiesznie; *protinus* wciąż daléy, to iest zaraz bez przerwy, prosto; *repente* i wzmocnione *derepente* nagle, to iest: naraz, nie zaś zwolna (*sensim*); *actutum* tego momentu (*eodem actu*).

Praesertim, *praecipue*, *imprimis*, *cumprimis*, *apprime* znaczą w ogóle osobliwie: lecz w szczególności znaczy: *praesertim* zwłaszcza; *praecipue* szczególnie, zatrzymuie znaczenie przymiotnika *praecipuus*, przeciwnego *communis* (*jus praecipuum* przywiley, *jus commune* prawo powszechne) *imprimis*, *cumprimis*, iak się iuż ze składu pokazuie, znaczą: osobliwie, przedewszystkiem; *admodum* bardzo, służy także do wzmocnienia np. *litterae tuae me admodum delectarunt*. Przy liczbach znaczy przybliżenie, u *Cicerona nihil admodum*, prawie, właściwie nic.

Trudno iest oznaczyć różnicę między *adverbiami* znaczącemi tylko: *modo*, *dumtaxat*, *solum*, *tantum*, *solummodo*, *tantummodo*. *Modo* znaczy tylko; *solum* tylko (iedynie), gdy oczekuiemy czegoś większego; *tantum* tylko, kiedy czegoś innego oczekuiemy np. *dixit tantum*, *non probavit*. Wzmacniaią się przez złożone: *solummodo* iedynie tylko, używane u późnieyszych autorów, *tantummodo* tylko. *Dumtaxat* nie łączy się ze słowem i znaczy: iedynie tylko: np. *peditatu dumtaxat procul ad speciem utitur* piechoty iedynie tylko z daleka na pozór używa. *Dumtaxat* znaczy także: przynaymniéy np. *valde me Athenae delectarunt*, *urbs dumtaxat et urbis ornamenta et hominum benivolentia*. Także *saltem* znaczy przynaymniéy. Patrz 231. *Uw. quidem*.

Alias tem się różni od *alioqui*, iż *alias* znaczy: w innym czasie i mieyscu i da się także ogólnie wykładać przez: z resztą; gdy *alioqui*, *alioquin*, znaczy z innego względu, zkądinąd, w przeciwnym razie np. *Sed alias* (inną razą) *pluribus*, *nunc ad institutam disputationem revertamur*.

Forte różne iest co do znaczenia od *fortasse*, *forsitan*; pierwsze znaczy przypadkowo, drugie może; dla tego też *forsitan* (stósownie do swego pierwotnego znaczenia) stoi nayczęściéy z *Conjunct.* to iest w takiem połączeniu, gdzie natura zdania *Conjunct.* wymaga np. *fortasan aliquis dixerit*. Lecz i *forte* przybiera po niektórych spóynikach mianowicie po *si*, *nisi*, *ne*, *num* znaczenie może, np. *si quis forte miratur* ieżeli się może kto dziwi. Patrz 262.

Nimirum, *scilicet videlicet*, to iest, mianowicie, używaią się często ironicznie.

Adverbia primitiva. Przysłówki pierwotne.

231 Jak z przysłówków pochodnych; (które są daleko licznieysze, a zwłaszcza zakończone na *ē* i *ter*) ma każdy odrębne, z przymiotnikiem bliskie znaczenie; tak przysłówki pierwotne wyrażaią przeciwnie ogólne tyl-

ko względy i okoliczności; a mianowicie na pytanie 1. czy, 2. iak, 3. gdzie. 4. kiedy.

1) Do pierwszych należą: Przysłówki twierdzące i przeczące, *adverbia affirmandi i negandi*: pierwsze znaczące: tak iest, zaiste, w istocie, w saméy rzeczy.

affir. *Ita*, *etiam*,
nae, *sane*,
quidem, *utique*,
nempe, *vel* w znaczeniu nawet.
(Inne iako: *profecto*, *vero*, *nimirum*, *scilicet videlicet* były wyżéy.)

neg. *non*, *ne*, *haud* nie.
immo, nie i owszem.
neutiquam, żadną miarą.
Inne iako:
nequaquam, *haudquaquam*, *minime*, *minime vero* } wcale nie,
nie należą tu wcale.

2) *Adverbia modalitatis*, iakość czynności wyrażaiące:

paenè, *ferè*, *fermè* prawie.
temerè, płocho, nierozważnie, ślepo.
ritè, podług zwyczaiu, obrzędu.
vix, ledwo, (*aegre*) z trudnością.
nimis (*nimium*) zbyt.
parum, zbyt mało.
satis, *sat*, dosyć.
ut, *uti*, *sicuti*, *velut*, *veluti*, *ceu* (poet.) } iak, tak iak.

quam, iak bardzo.
tam, tak bardzo.
tamquam, *quasi*, iak gdyby
sic, *ita*, tak.
(*ita*) *item*, *itidem*, (*ita-dem*) } podobnież.
identidem, wielokroć, ciągle.
totidem, tyleż.
perinde, *proinde* } iakby, równie iak.
secus, inaczéy, nie tak.

U w a g i.

a) *Quidem* iest *adverb.* do potwierdzenia służące: tak iest: ale służy zwykle do łączenia zdań (w prawdzie), i wtenczas iest spóynikiem, stoiącym zwyczaynie po tym wyrazie, na który bliżéy wskazuie. *In secundo proelio cecidit Critias, quum quidem exadversus Thrasybulum fortissime pugnaret* (właśnie gdy). Nareszcie stoi niekiedy, zwłaszcza przy zaimkach *pleonastice* (zbytecznie) iedynie dla większéy mocy np. *Aristoteles quidem ait omnes ingeniosos melancholicos esse. Decipere hoc quidem est, non judicare*, to się nazywa oszukiwać nie sądzić; dla tego też na odwrót, gdzie *quidem* dla połączenia zdań stać musi, tam iedynie dla niego zaimek (zbytecznie) się kładzie: *oratorias exercitationes non tu quidem, ut spero reliquisti; sed certe philosophiam illis anteposuisti. Non postulo id quidem, aveo tamen audire.*

Ne-quidem ani nawet, biorą między siebie wyobrażenie przez *quidem* wskazane, to iest na które ton pada. *Ego ne utile quidem arbitror esse nobis futurarum rerum scientiam. Nobilis equus umbra quoque virgae regitur; ignavus ne calcari quidem concitari potest.*

Equidem (*quidem* wzmocnione) używa *Cicero* i *Virgilius* tylko o pierwszéy osobie za *ego quidem*; inni także o innych osobach.

Obtrectatores quidem facillime sustineo, sed impediunt tamen. — Equidem ego vobis regnum trado firmum, si boni eritis; sin mali, imbecillum. Decet te equidem vera proloqui; quare vanum equidem hoc consilium est.

Quidem znaczy także równie iak *certe*, *saltem* przynaymniéy np. *Vide, quaeso, rectumne sit; mihi quidem eae verae videntur opiniones, quae* etc. *Quamvis non fueris suasor, approbator certe fuisti. Saltem* zstępuiąc od wyższego do mnieyszego np. *eripe mihi hunc dolorem, aut minue saltem. Redde mihi libros, si non omnes, saltem tres.*

Nempe znaczy: przecie, kiedy kogo przekonywamy z ironią. Nie kładzie się żaś w znaczeniu: to iest, co się raczéy wyraża przez *adv. scilicet, videlicet*, albo też przez *id* (*is ea*) *est, qui est, dico, intelligi volo.*

Haud wcale nie iest mocnieysza negacya niż *non*, dla tego też nie tak często się używa i tylko z pewnemi wyrazami.

Ne w znaczeniu: aby nie, iest *conjunct.*; lecz przy *Imperat.* zamiast *non* położone iest *adv.* np. *Tu ne cede malis, sed contra audentior ito.*

Immo iest negacya i znaczy: nie i owszem, a zatem ieszcze coś mocnieyszego, co bardziéy przeczy, nastąpić powinno. np. *Adjuvabis Sempronium? Immo vero resistam.*

Negacya *nec, neque* ani, należy właściwie do *Conj.* i powstała z *et non*, tak iak *neve* z *et ne*; kładzie się *nec neque* kiedy negacya do całego zdania należy (zob. *Conj.*), gdy zaś należy tylko do iednego wyrazu, na którym akcent spoczywa, wtenczas pozostaie się *et non* albo samo *non* np. *Utinam pro decore et non pro salute esset certamen.*

Podobnie iak *neque* (*nec*) kładzie się za *et non*, tak: *neque quisquam*, za *et nemo*; *neque quidquam* za *et nihil*; *neque, ullus* za *et nullus*; *neque unquam* za *et numquam*; *neque usquam* za *et nusquam.* Równie za *ut* z *nullus, nunquam*, stoi *ne ullus, ne usquam* etc. ale *ne quisquam* nie mówi się tylko *ne quis* np. *Impedit consilium voluptas, nec habet ullum cum virtute commercium Horae quidem sedunt et dies et menses et anni; nec praeteritum tempus unquam*

revertitur. Senatus decrevit, darent operam consules, ne quid respublica detrementi caperet. Caesar suis imperavit, ne quod omnino telum in hostes rejicerent. patrz *Synt. ornat. pron.* 17, *b.*

Zamiast słów: *ajo, volo, jubeo* kładą się *nego, nolo, veto*, kiedy następuiące zdanie zawiera negacyą, a *nemo, nihil, nullus, nunquam, nusquam* zamieniaią się na *quisquam, quidquam, ullus, unquam* i *usquam* ieżeli się w tem zdaniu znayduią; dla tego, żeby dwóch negacyi nie było; a zatem *noluit quemquam nominari* za *neminem nominari voluit; negavit se unquam facturum; vetuit quicquam per fraudem fieri* za *jussit nihil per fraudem fieri.*

Wiadomo że w polskiem potrzebne są dwie negacye, dla wyrażenia przeczenia np. nigdy nie będziesz, lecz Łacinnik iednéy tylko negacyi używa np. *nunquam eris.*

Położywszy przed wyrazami przeczącemi, *nemo, nullus, nihil, nunquam, nusquam, nescio, ignoro*, negacyą *non*, znosi się tem samem przeczenie i powstaie ztąd tym pewnieysze i mocnieysze twierdzenie; również i przeczący spóynik *neque*, ieżeli ma w tem samem zdaniu przydany przeczący iaki wyraz, przybiera znaczenie *et.* Dla tego: *non ignoro, non nescio, non sum nescius* nie iestem nieświadomy, to iest: wiem dobrze; *non possum non queri* nie mogę się nie użalać, to iest muszę się użalać; *homo non indoctus* za *homo sane doctus* (bardzo) uczony człowiek; osobliwie przy *Superlat. non imperitissimus* t. i. biegły; *haud difficile* bardzo łatwo; *neque haec non evenerunt* i to się istotnie wydarzyło. *Nemo potest non beatissimus esse, qui in se uno sua ponit omnia.* O *nec non* patrz 256. na końcu.

Przestroga. Dwie negacye nie znoszą się wtenczas, ieżeli po *non* ieszcze *ne-quidem* następuie np. *non fugio ne hos quidem mores; non praetermittendum videtur ne illud quidem genus pecuniae conciliatae*; iako też gdy główne zdanie przeczące ma ieszcze zdanie podrzędne przez *neque — neque, neve — neve* połączone, które zastępuią w takowym razie mieysce partykuły *aut — aut* np. *Nemo unquam, neque poëta neque orator fuit, qui quemquam meliorem quam se arbitraretur* (*Cic.*). *Non medius fidius prae lacrimis possum reliqua nec cogitare nec scribere. Eam ne quis nobis minuat neve vivus neve mortuus.* — Kiedy po: *nego, nolo, veto* ieszcze drugie zawisłe zdanie następnie, to się w niem kładzie negacya *neque*, iak gdyby w pierwszem zdaniu stało *ajo, volo, jubeo* np. *illi obsides daturos se negabant, neque portas consuli praeclusuros.*

Przy wyrazach *nemo*, *nullus*, *nihil*, *numquam* powstaie rozmaity sens podług tego, iak *non* stoi przed lub po tych wyrazach:

non nemo ktoś; *nemo non* każdy (*subst.*)
non nulli niektórzy; *nullus non* każdy (*adject.*)
non nihil cokolwiek; *nihil non* wszystko.
nonnumquam niekiedy; *numquam non* zawsze.

Podobnie *nusquam non* wszędzie, lecz *nonnusquam* nie iest w używaniu, tylko *alicubi*. *Non — nisi* przybiera znaczenie tylko; *modo non*, *tantum non* znaczenie prawie patrz *Synt. Orn. E. Adverb.* 2. *Non possum non* znaczy: muszę: *Qui mortem in malis ponit*, *non potest eam non timere*. *Nemo potest non eum maxime laudare*, *qui cum spe vincendi simul abjicit certandi etiam cupiditatem*.

232 *b*) *Adverbia paenĕ*, *ferē*, *fermē* iako też *propĕ* znaczą w ogólności prawie. Z tych *paene* i *prope* są bliskoznaczne i niekiedy *promiscue* (bez różnicy) się używaią np. *paene* lub *prope dixerim* prawiebym powiedział, z *Ind.* tłómaczy się z negacyą np. *paene mortuus sum* o małom nie umarł, *paene praeterii* o małom nie opuścił. Z tem wszystkiem w *prope* zawiera się znaczenie zbliżenia, gdy tym czasem *paene* pewne stopniowanie wyraża; mówi się więc: *hi viri prope aequales sunt* są prawie iednego wieku; gdy przeciwnie *Caesar* o *Gall.* mówi: *non solum in omnibus civitatibus*, *sed paene etiam in singulis domibus factiones sunt*; lecz prawie w każdym domu; co więcéy znaczy iak stronnictwa w każdym mieście. Od *prope* uformowane iest *propemŏdum* poniekąd. — *Ferē* i *fermē* różnią się ze względu długiego *ē* od innych primitiwów, które zwykle krótkie *ĕ* maią; dla tego zdaią się być od przymiotników uformowane. Obydwa służą do niepewnego, nieokryślonego oznaczenia, zwłaszcza okrągłéy liczby, lub takich wyobrażeń, które się przez liczbę wyrazić daią. Mówi się zatem: *centum fere homines aderant* prawie t. i. około 100 ludzi. *Prope*, *paene centum homines* znaczy mało braknie do 100, prawie sto, t. i. że ich sto być miało.

Podobnież *omnes fere* prawie wszyscy, *fere semper* i ze słowem *sic fere fieri solet* iak się nayczęściéy (zwyczaynie) dziać zwykło, prawie to samo co: *fere semper fit*. Ztąd się często kładzie zbytecznie przez grzeczność (skromność), chociaż nie masz wcale powątpiewania, ale gdy twierdzenie złagodzić chcemy. np. *quoniam fere constat*, ponieważ iest pewna.

Temĕre płocho nierozważnie, bez celu, tak na wiatr; wszystkie te znaczenia przeciwne są temu, co się *consulto* z rozwagą dzieie. Ztąd też zwykle łączy się *inconsulte ac temere*, *temere et imprudenter*, *temere et nullo consilio*. *Non temere* znaczy to samo

co: *non facile* nie łatwo np. *non temere quis tam invitis omnibus ad principatum accessit, quam Titus*, nie tak łatwo kto zaczął panowanie iak Titus. *Vatis avarus non temere est animus. Hor.* (ale nie u *Cicerona.*)

Sic, ita, tam także *tantopere* i *adeo*; *tam* zwykle stoi przy *adject.* i *adv.* i podwyższa ich stopień w znaczeniu: tak, tak bardzo, dalece np. *tam dives* tak (bardzo) bogaty rzadko przy słowach gdzie *tantopere* iest właściwe np. *tantopere pertimui, ut* etc.

Adeo znaczy tak dalece, aż do tego stopnia np. *adeone hospes es hujus urbis, ut haec nescias*, czyś tak dalece obcy, że tego nie wiesz. *Adeoque inopia est coactus Hannibal.* Często się także z zaimkami łączy np. *id adeo ex ipso senatusconsulto cognoscite.* — *Atque adeo* poprawia to, co poprzedzało i podwyższa sens w znaczeniu *vel potius*, czyli raczéy np. u *Cic. in Ver.* 3, 8. *Tu homo minimi consilii, nullius auctoritatis, injussu populi ac senatus, tota Sicilia recusante, cum maximo detrimento atque adeo exitio vectigalium, totam Hieronicam legem sustulisti. At quam legem corrigit, Judices, atque adeo totam tollit? — Verres tot annis, atque adeo saeculis inventus est.*

Wyrazy te nie zawsze stopniowanie sensu wyrażaią gdyż np. *ita* służy także do ograniczenia go, przez to, co się przydaie np. *vestri imperatores ita triumpharunt, ut ille (Mithridates) pulsus superatusque regnaret*, wasi wodzowie tak tryumfowali t. i. tego rodzaiu — (tak dalece) tryumf odnieśli, iż Mithridates pobity iednakże panował. Dla tego też w wielu przypadkach znayduie się *tamen. Verum haec ita praetereamus, ut tamen intuentes ac respectantes relinquamus.*

Podobnie używa się *tantum* od *tam* uformowane np. *praesidii tantum est, ut ne murus quidem cingi possit*, to iest; tak mało.

Lecz nayzwyczayniey znaczy *ita* to samo co *adeo* tak dalece, tak bardzo np. *ita sum afflictus, ut nemo unquam; Non ita* nie tak, nie koniecznie, iak w polskiem np. *simulacra clara non ita antiqua — quibus homines non ita valde moventur. Non ita longe aberat*, nie tak daleko, to iest, iakby kto myślał.

Ut należy tu iako *adverb.* w znaczeniu: iak, iako; z niego powstało: *utique* zaiste np. *nihil quidem habeo venale, sed fortunam meam utique non vendo.*

Sicut, velut, tamquam, do których ieszcze i *quasi* należy, znaczą iak, iak gdyby. Z nich *tamquam* i *quasi* służy do wyrażenia wystawionego sobie (przypuszczonego) podobieństwa, podczas gdy *sicut* istotne podobieństwo oznacza np. *gloria virtutem tamquam umbra sequitur; philosophia omnium artium quasi parens*

est — defendo te sicut caput meum; me sicut alterum parentem diligit, znaczy istotne, a zatem bliższe podobieństwo.

Velut używa się u późnieyszych w znaczeniu *quasi*; u *Cicerona* ma znaczenie na przykład, iako to: *Bestiae, quae gignuntur e terra, velut crocodili.*

Wszystkie te *adverb.* bywaią także Spóynikami, u *Cicerona* (prócz *quasi*) tylko *tamquam*, bez *i* z przydanem *si.*

Perinde i *proinde* iako *adverbia similitudinis* znaczą zupełnie to samo, tylko że *perinde* częściéy się u prozaików znayduie, nayczęściéy w połączeniach *perinde ac, perinde ac si, perinde ut* iak gdyby (zob. *Conj.*), lecz także samo przy *adject. Vivendi artem tantam tamque operosam et perinde fructuosam* (równie iak i korzystną) *relinquat Epicurus?*

Sĕcus (może od *sĕqui*) znaczy właściwie poślednie, inaczéy nie tak; *mihi aliter videtur, recte secusne, nihil ad te*, gdzieby także *an minus* stać mogło, dobrze czy inaczéy to iest; czy mniéy dobrze, dobrze czy źle, tobie nic do tego. *Si res secus ceciderit*, gdyby rzecz inaczéy (gorzéy) wypadła; *secus de aliquo existimare* nie dobrze o kim sądzić, *non secus ac meus esset frater*, iak gdyby. *Compar. Secius* (*sequius*) rzadko się używa, ponieważ *secus* iuż samo wyraża wyższy stopień; iednakże łączy się z *Abl. nihilo secius, neque eo secius* to samo co: *neque eo minus*, niemniéy; *quo secius, quo minus* aby nie.

3) *Adverbia loci* oznaczaiące stósunek mieysca:

233

uspiam, *usquam* gdzie kolwiek.	*hic*, tu; *huc* tu (dotąd),
nuspiam, *nusquam* nigdzie.	*ibi*, tam.
procul, daleko.	*unde*, zkąd.
prope, blisko.	*inde* z tamtąd ze złożonemi. (zob. niżéy.)
ubi, gdzie?	

4) *Adverbia temporis*, oznaczaiące czas.

quando? kiedy.	*etiam* (*et-jam*), *quŏque* także,
aliquando; kiedyś.	*etiam nunc*, *etiam tum* ieszcze.
quandōque, *quandocunque*, kiedy kolwiek, niekiedy.	*semel*, raz.
quondam, niegdyś.	*bis*, dwa razy i inne numeralia zob. 130.
nunc, teraz.	*saepe*, często.
tunc i *tum* wtedy, wtenczas.	*usque*, ciągle, aż dotąd.
unquam, kiedykolwiek.	*heri*, *here* wczoray.
nunquam, nigdy.	*cras*, iutro. *olim* niegdyś.
jam, iuż.	

mox, zaraz, wnet.
dudum, przedtem.
pridem, dawno przedtem.
tandem, nakoniec, przecie.
demum, dopiero.
deinde } od *inde dein* }
exinde } skroc. *exin* } poczem.
subinde, następnie, często.
deinceps, koleyno, potem.
denique, nakoniec.

Adverbia z zakończeniem (przyrostkiem) *per*:
semper, zawsze.
nuper, niedawno.
parumper } cokolwiek
paulisper } (o czasie.)
aliquantisper,
tantisper, tak długo (to iest: krótko).

U w a g i.

Usquam kiedykolwiek, podobnie iak *unquam* kiedykolwiek, również i zaimek *quisquam*, *quicquam* (zob. wyżéy *Uw.*) wymagaią negacyi w zdaniu i wtenczas to samo znaczą co: *nusquam*, *numquam*, *nemo*, *nihil*, np. *neque te usquam vidi* to samo co *et nusquam te vidi*; mieysce przeczącego zdania zastępować także może przeczące pytanie (patrz niżéy) np. *num tu eum unquam vidisti*? czyś go kiedy widział. Lecz *uspiam* nie zawiera w sobie negacyi; ale iak zaimek *quispiam* to samo znaczy co *aliquis*, równie *uspiam* tylko mocniéy to co: *alicubi*. *Nuspiam* iest błędne za *nusquam*, bo się w żadnym łacińskim pisarzu użyte nie znayduie. Patrz *Synt. Orn.* 17.

Aliquando i *unquam* tak się różnią iak *aliquis* i *quisquam* (zob. 149.). *Aliquando* znaczy kiedyś w przyszłości albo w przeszłości; może także znaczyć: raz przecie, osobliwie *tandem aliquando*. *Audite quaeso judices, et aliquando miseremini sociorum*; i zamienia się na *quando* ieżeli ie poprzebza *si*, *num*, *ne*. Zob. Zaimk. 148. i niżéy.

Różnicę między *tum* i *tunc* trudno oznaczyć; *tunc* znaczy: wtenczas przeciwnie *nunc* teraz; zaś *tum* wtedy odpowiada: *quum* gdy np. *quum omnes adessent, tum ille exorsus est dicere*; kładzie się także w znaczeniu: poczem.

Taż sama iest różnica między: *etiamnunc* i *etiamtum* znaczącemi: ieszcze, ażdotąd; i pomiędzy: *quummaxime*, *tummaxime* właśnie; gdyż *etiamnunc* i *quummaxime* należą do obecności, a *etiamtunc* i *tummaxime* do przeszłości np. *etiamnunc puer est* a *etiamtum puer erat*; *adest quummaxime frater meus*, a *aderat tummaxime frater*, móy brat był właśnie przytomny. Ta uwaga iest ważna w mowie zależnéy, bo co w mowie wprost wyraża się przez *nunc*, zamienia się na *tunc* albo *tum*, gdy się iako przeszłe opowiada, mówi się: *nunc primum somnia me eludunt* vel *eluserunt*, to pierwszy raz, iż mnie sen zwodzi; gdy się opowiada, będzie: *somnia tunc primum se dicebat elusisse*. To iest *nunc* wyraża tylko istotną obecność, nie iak u nas

teraz i względną, w którą się odpowiadaiący przenosi. Opowiadaiąc bowiem, mówię: teraz sądził Caesar, iż dłużéy zwłoczyć nie trzeba, po łacinie będzie: *tunc* albo *tum Caesar non diutius sibi cunctandum censebat;* nie zaś *nunc*, bo to tylko obecność, to iest czas teraz trwaiący oznacza. Patrz *Synt. ornat. pronom.* 11.

Jam złączone z negacyą znaczy: więcéy np. *nihil iam spero* niczego się iuż więcéy nie spodziewam, służy także do łączenia zdań w znaczeniu daléy.

Usque w znaczeniu: ciągle rzadkie np. *Naturam expellas furca, tamen usque recurret.* Nayczęściéy znaczy: aż do, dopóty, i zwykło przybierać *praep. ad, in, ab, ex;* o czasie i o mieyscu. *Usque ad portam; usque a prima aetate.*

Nuper niedawno, iest bardzo względne, stósownie do całego okresu czasu; bo *Cicero* mówi o pewnych lekarskich uwagach: że *nuper, id est paucis ante saeculis, reperta*, ponieważ cały czas ma przed oczyma. Również i *mox* iest nieograniczone.

Olim używa się tylko o przeszłości: niegdyś, ale i o przyszłości kiedyś: *hunc tu olim spoliis orientis onustum accipies*, u poetów stoi nawet w znaczeniu: niekiedy; *ut pueris olim dant crustula blandi doctores.*

Dudum (zapewne z *diu est dum*) przedtem, niedawno; lecz *iamdudum* podobnie iak *iampridem* znaczą: iuż dawno; u poetów przybiera znaczenie: natychmiast. *Virg. jam dudum sumito poenas.*

Niektóre przyimki są pierwiastkowo przysłówkami. Takowe zwykle wtenczas uważaią się za przysłówki, kiedy są bez przypadku i stoią przy słowie np. *pone subit conjux* za nim idzie małżonka. Ztąd pochodzi, że *clam* potaiemnie, bez wiedzy, *coram* w obecności zwykle do przyimków należy, gdy *palam* iawnie, lubo zupełnie podobnie uformowane, niewątpliwym iest przysłówkiem.

Praeposit. ante i *post* maią, gdy się iako *adverbia* używaią przedłużoną formę: *anteā, posteā* także *antehac, posthac*, lubo i *ante* i *post adverbialiter* stać mogą np. *tribus annis ante*, lecz *ante tres annos* gdzie iest *praep. vid. Synt. Ablat. temp.*

Również uważać trzeba, iż niektóre z wymienionych tu przysłówków są razem spóynikami, kiedy służą do łączenia zdań: np. *Hoc ille ubi animadvertit, horrore perfusus est*; lecz ieżeli wewnątrz zdania wyrażaią tylko iaką okoliczność słowa, wtenczas ie za przysłówki uważać należy np. *Ubi est* gdzie iest? *nescio ubi sit* nie wiem gdzie iest.

5) Wspomnione wyżéy *adverbia loci* na pytanie *ubi* gdzie? *unde?* zkąd? iako też uformowane od 234
zaimka względnego na pytanie *quo?* dokąd? *qua* którędy? tworzą z swemi *Correlativami* następuiące formy; przyczem to uważać należy, iż forma pytaiąca ze względną iest równa i różni się tylko akcentem (podług twierdzenia dawnych grammatyków (zob. Akc. 11, Uw.) Daléy, iż *relativum* uogólnia się dodaiąc przyrostek *cunque* (w polskiem: bądź, kolwiek lub bądźkolwiek); zaś pytaynik uogólnia się przyrostkami *que, vis, libet* (np. *quovis, quolibet* dokąd chcesz, dokąd się podoba, to iest dokądkolwiek). *Demonstrativum* przybiera *dem*. *Indefinitum* składa się z zaimka: *aliquis*.

Są więc następuiące *Correlativa:*

Interrogat.	*Demonstr.*	*Relat.*	*Indef.*	*General.*
1. *ubi?* gdzie?	*ibi* tam, *ibidem* tamże.	*ubi* gdzie, *ubiubi*, gdzie bądź, *ubicunque*, gdziekolwiek.	*alicŭbi* gdzieś.	*ubīque*, *ubīvis*, *ubilibet*, } wszędzie.
2. *unde?* zkąd.	*inde* ztamtąd *indĭdem* ztamtądże.	*unde* zkąd. *undeunde* zkąd bądź. *undecunque* zkądkolwiek bądź.	*alicunde*, zkądsiś.	*undĭque* *undevis* *undelibet* } zewsząd.
3. *quo?* dokąd.	*eo*, tam. *eodem*, tamże.	*quo* dokąd. *quoque* dokąd bądź. *quocunque*, dokądkolwiek.	*aliquo* dokądsiś.	*quovis* *quolibet* } wszędzie.
4. *qua?* którędy? iak?	*ea*, tędy. *eadem*, tędyż.	*qua*, którędy. *quaqua*, którędybądź. *quacunque*, którędykolwiek.	*aliqua*, którędyś.	*quavis* *qualibet* } wszędy.

Podobnie odpowiadaią sobie wyrazy.

Interrogat.	*Demonstr.*	*Relat.*	*Indef.*	*General.*
5. *quis? qui?*	*hic, is, iste, ille.*	*qui.*	(*si- ne- ali-*) *quis, qui.*	*quicunque, quivis.*
6. *quantus*	*tantus.*	*quantus.*	*aliquantus.*	*quantuscunque. quantus quantus.*
7. *qualis?*	*talis.*	*qualis.*	— —	*qualiscunque.*
8. *quot?*	*tot.*	*quot.*	*aliquot*	*quotcunque, quot quot.*
9. *quoties?*	*toties.*	*quoties.*	*aliquoties.*	*quotiescunque.*
10. *quam?*	*tam.*	*quam.*	*aliquam.*	*quamquam, utcunque, ut ut.*

U w a g i.

Że *quo*, *qua* nie przybieraią przyrostka *que*, to ztąd pochodzi, aby uniknąć podobieństwa z *Adverbium quoque* także i z *Abl. quaque* od *quisque*. Jednakże znayduie się *quaque* iako *adverbium* i od niego pochodne *usquequaque* wszelakim sposobem.

235 *b*) Tu należą ieszcze składane z *alius*, *nullus* na pytanie gdzie? *alībi* gdzieindziéy, *nullibi* nigdzie (zwyczayniéy *nusquam*) *utrōbi* vel *utrōbi* na którem z dwóch mieysc; z odpowiedzią: *utrobīque* na obydwóch. *Inībi* iest wzmocnione *ibi* tamże. Na pytanie zkąd? *aliunde* z kądinąd, *utrimque* z obu stron, i *intrinsecus* zwewnątrz, *extrinsecus* zzewnątrz; na pytanie dokąd? *alio* dokądinąd, *utro* w którą z obydwu stron, z odpowiedzią: *utroque* w obiedwie, *neutro* ani w tę, ani w ową. Podobnież są uformowane: *quopiam* (twierdząc) i *quoquam* (przecząc iak *quisquam*) w znaczeniu: dokądkolwiek; *intro* wewnątrz, *retro* wstecz, *ultro* daléy z tamtéy strony, nayzwyczayniéy *ultro* i *citro* tam i sam, z obu stron, tu i owdzie, *beneficia ultro citro data* nawzaiem z obu stron; nadto *ultro* znaczy dobrowolnie, samochcąc.

Porro (od *pro*) znaczy naprzód, daléy np. *porro pergere* dążyć daléy; ale iest także *Conj.*

Z *eo* są złożone: *adeo* właściwie aż dotąd, do tego stopnia, tak dalece; *eousque* tak długo, tak daleko; i z *quo* *quousque* i *quoad* iak długo, dopókąd?

Następuiące *Adverbia* zakończone na *ā* zamieniły się w przyimki: *circa*, *contra*, *extra*, *intra*, *supra* uformowane od pierwiastkowych *cis*, *con*, *ex*, *in*, *super*; daléy *infra* i *ultra* od nieużywanych *adject. infer* i *ulter*; nareszcie *circa* około, *iuxta* obok, podle, przy; zarówno należą także do *adv. loci.*

Nareszcie załączamy tu *correlativa* na pytanie w którą stronę? *quorsum* albo *quorsus* (skrócone z *quoversum* i *quoversus*); na 236
które odpowiadaią *adverbia* równie podwóynem zakończeniem *us* i *um*, z których iednak raz to, drugi raz owo więcéy iest używane; *horsum* w tę stronę, *aliquoversum*, *aliorsum*, *quoquoversus* w którąkolwiek stronę; *utroqueversum* ku obydwu stronom, *introrsum* do środka, wewnątrz, *prorsum* naprzód, wprost przed sobą; (częściéy *prorsus* w znaczeniu: całkowicie, zupełnie); *rursum* częściéy *retrorsum* wstecz, w tył (a *rursus* znaczy powtórnie) *sursum* w górę, *deorsum* na dół, *dextrorsum* w prawo, *sinistrorsum* w lewo, *adversus* i *adversum* do, ku, naprzeciw zwyczaynie *praeposit.*; *seorsus* i *seorsum* oddzielnie.

6) Wyżéy wzmiankowane *demonstrativa ibi* tam, *inde* ztąd, *eo* 237
tamdotąd, używaią się tylko przez wzgląd na poprzedzaiące względne zdania np. *ubi te heri vidi, ibi nolim iterum te conspicere*, gdzie cię wczoray widziałem, tam niechciałbym cię powtórnie zobaczyć, *unde venerat, eo rediit*, zkąd przyszedł, tam powrócił.

Podobne lecz wyraźnieysze *demonstrativa* formuią się od trzech zaimków wskazuiących

o mieyscu gdzie? *hic* tu, *istic*, *illic* tam,
dokąd? *huc* tu dotąd, *istuc*, *illuc* tamdotąd,
zkąd? *hinc* ztąd, *istinc*, *illinc* ztamtąd.

Te *adverbia* tak się różnią od siebie, iak *pronomina*: *hic*, *iste*, *ille*, to iest że *hic*, *huc*, *hinc* ściągaią się do mieysca, na którem ia się, (mówiący) znayduię; *istic*, *istinc*, *istuc* odnosi się do mieysca drugiéy osoby, z którą mówię, to iest tam gdzie ty iesteś; *illic*, *illuc*, *illinc* należy do mieysca trzeciéy osoby, o któréy iest mowa.

Hic używa się wtenczas, kiedy iest rzecz w spoczynku np. *hic jacet* tu leży; zaś *huc* dla wyrażenia ruchu np. *veni huc* przyydź tu (dotąd); podobnie różnią się *ibi* i *eo*, *istic* i *istuc*, *illic* i *illuc*. Złożone z *huc* i *hinc* są: *adhuc* dopótąd, ieszcze; *hucusque* aż dotąd; *abhinc* (to iest *ab hoc tempore*) przed, od dziś, iest temu (wstecz rachuiąc) np. *decem abhinc annis* dziesięć lat temu, patrz *Synt. Accus. temporis*. Przeciwnie *dehinc* znaczy odtąd, to iest odnosi się do przyszłości, do tego, co dopiero ma nastąpić np. *Dehinc ut quiescant porro, moneo, et desinant maledicere.*

Na pytanie *qua*? którędy, odpowiadaią podobnie *demonstrativa*: *hac*, *istac*, *illac* (właściwie *ablat.* z domyślnem *viâ*) tutędy, tamtędy.

Hactenus potąd, *eatenus* (*usque adhunc finem, terminum* o mieyscu) aż tam dotąd, *quatĕnus* iak daleko, *aliquatenus* aż do pewnego stopnia.

Uwaga 1. Tak *Cicero* mieszkaiący w Thessalonice na wygnaniu, pisze do *Attika* w Rzymie będącego. *Licet tibi significarim, ut ad me venires, id omittam tamen; intelligo, te re istic prodesse, hic ne verbo quidem levare me posse. Istic* tam, gdzie ty iesteś, to iest w Rzymie, możesz mi czynem dopomódz; *hic* tu, gdzie ia żyię w Thessalonice, nawet słowembyś mi nie ulżył.

I tym sposobem Łacinnik rozróżnia w listach mieysce piszącego, mieysce tego, do którego pisze, i mieysce tego, o którym pisze. Zamiast *istuc*, *illuc*, używa się także, lubo bardzo rzadko *isto*, *illo*.

Uwaga 2. *Adhuc* (*usque ad hoc tempus* o czasie) znaczy właściwie aż do tych czas (także *usque adhuc*) a zatem: ieszcze; nie powinno się więc mięszać z *etiamnunc* ieszcze teraz, które nie mieści w sobie wyobrażenia trwania czasu; ani też z *usque eo* i *etiamtum* które się ściągaią do przeszłości. Jeszcze nie iest *nondum*, rzadko *adhuc non: Adhuc* dla wzmocnienia *Comparat.* używaią późnieysi srebrnego wieku pisarze np. *Punctum est, quod vivimus, et adhuc puncto minus. Cicero* w takim razie używa zawsze *etiam*.

Stopniowanie Przysłówków.

238 1) Stopniowanie przysłówków stosuie się zupełnie do stopniowania przymiotników; gdyż te tylko *adverbia* stopniuią się, które od przymiotników i imiesłowów pochodzą, z zakończeniem *ē*, *o* lub *ter*; wszystkie więc nieforemności w stopniowaniu przymiotników przechodzą także na *adverbia*.

2) *Comparativus adverbiów* iest iednakowy z *neutrum Comparativów* przymiotników; a *Superlativus* forformuie się od *Superlativu* przymiotników zamieniaiąc *us* na *e*.

docte (*doctus*) *doctius* (*doctior, doctius*) *doctissime* (*doctissimus*).

tuto (*tutus*) *tutius* (*tutior, tutius*) *tutissime* (*tutissimus*)

misere (*miser*) *miserius* (*miserior*, *miserius*) *miserrime* (*miserrimus*,)
fortiter (*fortis*) *fortius* (*fortior*, *fortius*) *fortissime* (*fortissimus*,)
eleganter (*elegans*) *elegantius* (*elegantior*, *elegantius*) *elegantissime* (*elegantissimus*).
celeriter (*celer*) *celerius* (*celerior*, *celerius*) *celerrime* (*celerrimus*).

Nieregularne: *bene*, *melius*, *optime*,
male, *pejus*, *pessime*,
paulum, *minus*, *minime* i *minimum* *)
multum, *plus*, *plurimum*.
prope, *propius*, *proxime* etc. patrz przymiotniki.

Z pierwotnych *adverbiów* tylko *diu* długo, *diutius*, *diutissime*; *saepe* często, *saepius*, *saepissime*.

Positivu nie maią: *magis*, *maxime* (zastępuie się przez *magnopere*, *valde*); *deterius*, *deterrime*; *potius*, *potissime* częściéy *potissimum*; *prius*, *primum* v *primo*, (gdyż *prime* nieużywane, ale od niego *apprime* szczególnie); *ocius*, *ocissime* (rzadko *pos.ociter*, bo *ocius* ma także znaczenie *posit.*); *uberius*, *uberrime*. Od *valde* bardzo (skrócone z *valide*) są stopnie *validius*, *validissime*, ale się u *Cicerona* nie znayduią.

Comparativu nie maią: *nuper*, *nuperrime*, *nove* (*noviter*) *novissime*, *merito meritissimo*.

Superlativu nie maią *excusate excusatius*, *satis satius*, *secus secius*, *temperi*, *temperius*.

Tu należą także *deminutiva*: *clanculum* od *clam*, *primulum* od *primum*, *saepiuscule*. *meliuscule*; *belle* ładnie iest *deminutivum* od *bene* i od niego uformowane *bellus* — *bellissimus* bez *comparativ*, dla tego *adverbium* tylko *bellissime*.

Pierwotne *adverbia* iako też pochodne z zakończeniem *tus* i *im* i wszystkie inne §. 229. wzmiankowane przysłówki wcale się nie stopniuią.

Przyimek *Praepositio.*

* Przyimki są to partykuły wyrażaiące stósunek, 239
w iakim iedno imie względem drugiego bezpośrednio zostaie np. książka na stole; albo pośrednio, to iest za pomocą słowa np. mieszka w mieście. Nazywaią się

*) *parum* znaczy za mało.

zaś przyimki, że zwykle przy albo raczéy przed imieniem *(praepositio)* stoią i rządzą w łacinie *Accusativem* albo *Ablativem*; a niektóre i obiema temi przypadkami, stósownie do odmiennego znaczenia na pytanie dokąd? gdzie?

* Przyimki rządzące *Accusativem*.

Ăd, do, (na, u, przy, podług.)
Ăpud, u, (przy.)
Antĕ, przed (o czasie i mieyscu).
Adversus, adversum, przeciwko, naprzeciw, naprzeciwko.
Cis, citrā, z téy strony.
Circum, circā, około (po).
Circiter, około.
Contrā, przeciw, przeciwko (nieprzyiaźnie).
Ergā, ku (przychylnie).
Extrā, zewnątrz, za, (oprócz, bez).
Infrā, pod, niżéy (przeciwne *supra*).
Inter, między (wśród).
Intrā, w przeciągu, wśród, (przeciwne *extra*).
Juxtā, przy (obok).
Ŏb, dla (koło).
Pĕnes, przy, u.
Per, przez.
Pōnĕ, za czem, w tyle czego.
Post, po (o czasie); za czem, w tyle czego (o mieyscu).
Praetĕr, koło, mimo, oprócz.
Prŏpĕ, blisko.
Propter, blisko, przy; dla.
Sĕcundum, podług, po, wzdłuż.
Suprā, nad przeszło.
Trans, za, z tamtéy strony.
Versus, ku (kładzie się po imieniu).
Ultrā, (daléy) za czem; nad.

* 2) Przyimki rządzące *Ablativem*.

Ā, ăb, abs; od (*a* przed spółgłoską, *ab*, przed samogłoską i częścią przed spółgłoską; *abs*, tylko przed *q*, *t*. np. *abs te*, ale i *a te* iest dobrze.
Clam, bez wiedzy.
Cōram, w obec.
Cum, z (z kim, z czem; o zaimkach osobistych np. *mecum*. patrz 143.2.
Dē, o (z czego, za, od, podług).

Prae, przed, dla (w porównaniu z czem).
Prō, przed, za.
Sĭnĕ, bez.
Tĕnus, aż do, (po imieniu).

3) Przyimki rządzące *Accusati*wem i *Ablati*wem.

In, do, na, w; na pytanie dokąd, na co? w co? rządzi *Accusat.* to iest kiedy wyraża poruszenie, dążenie do celu, nayczęściéy, w nieprzyiaznem znaczeniu; zaś na pytanie: gdzie, na czem, w czem? rządzi *Ablat.* to iest, kiedy wyraża spoczynek, pobyt na iednem mieyscu.

Sub, pod; na pytanie pod co? z *Accus.* gdy zaś znaczy pod czem? z *Ablat.* podobnie iak *in*.

Super, nad (na, przy) z *Accusat.*; w znaczeniu o z *Ablat.*

Subter, pod co, pod czem } z *Accusat.* o poruszeniu i spoczynku, rzadko z *Ablat.* (w ogóle rzadko się używa.)

1. Uwagi nad znaczeniem przyimków rządzących *Accusat.*

Ad. Iużto o czasie iużto o mieyscu, oznacza w ogóle cel, kres: do, aż do np. *venio, proficiscor ad te* do ciebie; *Sophŏcles ad summam senectutem tragoedias fecit.* Dla tego: o pewnym umowionym czasie: *ad horam, ad diem, ad diem dictam* 240
venire, facere, na wyznaczoną godzinę, dzień, termin, *ad tempus* na czas, w sam czas. O zbliżaniu się czasu: *ad lucem, ad vesperam*, do dnia, wieczora, *ad prima signa veris profectus.*

2. O mieyscu znaczy bliskość: przy (blisko) pod, nad. *Ad urbem esse* przy mieście; *ad lacum Trasimenum* nad (przy) iezio-rem; *urbs sita ad mare* (nad), *ad aedem Bellonae*, albo opuszczaiąc *aedem*: *ad Opis*; *negotium habere ad portum, ad forum* mieć interes na rynku, w porcie. *Ad manum* pod ręką. Znaczy także ku. *Pars Galliae vergit ad septentriones* rozciąga się ku północy.

Przy liczbach znaczy do, około (*circiter*), *ad ducentos* do dwustu, lub *adverbialiter* iak *circiter*: *occisis ad hominum milibus quattuor, reliqui in oppidum rejecti sunt.* — *Omnes ad unum, ad unum omnes perierunt.* co do iednego.

3. podług, wyraża pewne prawidło, zastósowanie do czego, *ad exemplum, ad normam, modum, voluntatem, ad arbitrium et nutum, ad voluntatem alicujus aliquid facere*, podług. *Saltare ad*

modum tibicinis tańczyć podług grania. *Regis ad exemplum totus componitur orbis. Terra ad universum coeli complexum quasi puncti instar obtinet* w porównaniu — *nihil ad hanc rem, ad hunc hominem* nic w porównaniu z tą rzeczą. *Ad verbum* co do słowa, dosłownie.

Nareszcie oznacza *ad* cel zamiar, do czego, na co. *Hic autem locus ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus. Herba ad morbum oculorum inventa.* — *Ad conspectum* na pierwszy widok, *Id et ad brevitatem est aptius et ad reliquas res providentius* to i pod względem krótkości. *Facinus ad memoriam posteritatis insigne; homo ad usum et disciplinam peritus, ad consilia prudens*, co do, pod względem.

Apud przy, u. *Apud oppidum, theatrum*, przy: (pod, nad), stoi przy oznaczeniu mieysca równie iak *ad. vicit apud Mantineam.*

Niekiedy (często u *Tacita*) stoi *apud* za *in* np. *apud urbem Nolam extinctus est; apud Senatum dixit.*

2. *u* z imieniem osoby *apud me, apud Augustum, apud judices, praetorem* u, to iest: przed; *apud populum loqui* mówić do ludu, gdzie *ante* położyć nie można.

3. *u*, kiedy stoi przy imieniu autora, zamiast dzieła *apud Xenophontem, apud Ciceronem*, bo w łacinie imie autora tak prosto za dzieło położyć się nie może, a zatem nie mówi się *in Cicerone.*

Ante przed, o mieyscu i czasie np. *ante urbem conditam* przed założeniem miasta, *ante lucem, ante meridiem* przed południem. Wyraża także pierwszeństwo: przed, nad. *Ante omnes, alios, cunctos, ceteros, ante omnia hoc mihi placet* przed wszystkiem, nadewszystko. *Ante* równie iak *post* położone po rzeczowniku patrz 251.

Cis, citra z téy strony, odpowiada *trans* ztamtéy np. *cis Taurum montem.* U późnieyszych nawet dobrych prozaików np. *Quintiliana*, Pliniusza używa się *citra* w znaczeniu *sine* np. *citra musicen grammatice non potest esse perfecta*, bez muzyki. *Citra morem, spem* przeciw, pomimo.

Circum, circa, koło, naokoło, o mieyscu np. *urbes circa Capuam; multos canes circa se habebat* około siebie. Używa się także o czasie, rzadko o liczbach *circa lucem* około świtu, *circa triginta annos regnavit* koło trzydzieści lat.

Circiter około (o czasie) *circiter meridiem, circiter octavam horam* gdzie i *circa* staćby mogło; lecz nayczęściéy iest *Adverbium.*

241 *Contra, adversus* znaczą początkowo na przeciw, naprzeciwko np. *Carthago contra Italiam sita erat; adversus montem.*

2. Przeciw, ku, kiedy czynność na iaki przedmiot iest skierowana, w którym to znaczeniu także *erga* z *Accus.* się używa, ztą różnicą, że *contra* tylko w nieprzyiaznem znaczeniu się kładzie, *erga* przeciwnie w przychylnem, *adversus* i *in* w obydwóch np. *Praesidia illa, quae pro templis omnibus cernitis, contra vim collocata sunt; contra naturam, contra leges; contra aliquem arma ferre. — Meus erga te amor, paternus animus, benivolentia; praecipiunt, ut eodem modo erga amicum affecti simus, quo erga nosmet ipsos* etc. Zaś *adversus aliquem impetum facere* ale i *modestum justum esse, reverentiam adhibere.*

Ztem wszystkiem *Corn. Nepos* i *Tacitus* używaią także i *erga* w nieprzyiaznem znaczeniu: *odio communi, quod erga regem susceperant. Nepos. Dat.* 10.

Extra zewnątrz czego, za czem np. *extra urbem habitat*, zewnątrz, za, przeciwne wewnątrz, i ztąd też w znaczeniu *praeter* oprócz, bez np. *extra jocum* bez żartu.

Infra, pod t. i. niżéy czego, (odpowiada *supra*) np. *infra lunam nihil est nisi mortale et caducum*, także przenośnie: *infra se omnia humana ducere, judicare*, albo *infra se posita*, uważać co za niższe od siebie, to iest niegodne siebie. O miarze: *uri sunt magnitudine paulo infra elephantos* nieco mnieysze niż słonie.

Inter między pomiędzy, wśród: *inter homines versari* bywać między ludźmi, *inter alia* między innemi. *Romulus inter medios pastores educatus* pomiędzy pasterzami; przymiotnik *medius* często się tu dodaie. 2. (dla oznaczenia czasu) wśród, podczas np. *inter coenam*; *silent leges inter arma* milczą prawa wśród, podczas woyny. Osobliwie zaś dla oznaczenia przeciągu czasu: przez, w przeciągu. *Germani inter decem annos tectum non subierunt; inter tot annos.* Nareszcie *inter se* znaczy wzaiemnie, *amant obtrectant inter se* kochaią się, uwłaczaią sobie wzaiemnie, *furtim inter se aspiciebant*, gdzie właściwie ieszcze drugi zaimek iest opuszczony, patrz 154. *Uw.* 2.

Intra wewnątrz, śród np. *intra urbem* śród miasta, *intra parietes. Majores nostri Antiochum intra montem Taurum regnare jusserunt*, wewnątrz, z téy strony, nie za górą, w znaczeniu *cis.* 2. (o czasie) w przeciągu *intra tres annos* w przeciągu trzech lat.

Juxta przy, obok, blisko (o mieyscu) np. *juxta murum, urbem* przy murze, *juxta viam* obok drogi. *Juxta Caesarem constitit* przy *Caes*; nie tak często: po, *juxta deum tibi maxima beneficia debeo*, po Bogu tobie etc. 2. w znaczeniu *secundum* podług, stosownie do, używaią tylko nieklassyczni pisarze np. *juxta praeceptum* podług przepisu.

Ob dla; *ob eam rem* dla tego; *quam ob rem*, *quam ob causam* dla czego; *ob hoc ipsum* właśnie dla tego. Pierwotnie *ob* znaczy koło np. *sibi follem obstringere ob gulam* koło szyi; *ob oculos versari* przed oczyma, zamiast *ante*.

Penes przy, zamiast *apud* u, (rzadko) *Eloquentia non modo eos ornat, penes quos est, sed etiam universam rem publicam.* Częściéy przenośnie dla wyrażenia dzierzenia, iakiéy władzy, lub posiadania własności np. *penes regem summa potestas est*, przy królu w ręku, w mocy króla, *penes me arbitrium est hujus rei.*

242 *Per* przez np. *per silvam* przez las; *per tres annos* przez trzy lata. 2. po, oznacza rozszerzenie się po powierzchni iakiéy rzeczy (zwyczaynie z rzeczownikiem liczby mnogiéy) *milites vagabantur per agros* po polach; *per proximas civitates dissipati sunt* rozproszyli się po bliskich miastach; 3. o (czasie, ciągłe trwanie), podczas, w, *per noctem cernuntur sidera*, *per idem tempus* w tym samym czasie; *per secessionem plebis* podczas buntu ludu. 4. *per* przez z *Acc.* Osoby kładzie się dla wyrażenia narzędzia, za pomocą którego coś czynimy, np. *per te salvus sum* przez cię iestem ocalony. *Quod quis per alium facit, ipse fecisse putatur.* Jeżeli zaś narzędziem nie iest osoba, ale rzecz, to ta zwykle stoi w *Ablat.* iednakże i tu kładzie się niekiedy *per* dla wyrażenia w ogóle sposobu iakim się coś dzieie, (*modus rei gerendae*) np. *per injuriam*, *per scelus et latrocinium eripere*, *auferre alicui aliquid;* wydrzeć komu co sposobem krzywdzącem, łotrowskim, po łotrowsku, *per insidias* zdradziecko; *per ludum ac jocum* żartem w żarcie, *per ordinem* porządkiem, *per vim* przemocą, *per literas* listownie, *per partes* cząstkowo, *per simulationem amicitiae me prodiderunt*, udawaniem przyiaźni pod pozorem przyiaźni, *per speciem* pod pozorem; *per occasionem* za podaną sposobnością, *per quietem* we śnie; dla tego mógłby tu niekiedy w mieyscu *per* stać *Ablativus.*

5. *per* ze słowem *jurare*, *obtestari*, *orare* i t. p. znaczy na np. *jurare*, *obtestari per amicitiae jura* zaklinać na obowiązki przyiaźni, *per Deos immortales*, *per Jovem*, *per ego te deos oro.* Zaś ze słowem *licere*, *posse* oznacza przyczynę: dla, ze względu, da się często wyłożyć przez pozwolić: *hoc per leges non licet*, to się ze względu praw nie godzi t. i. na to ustawy nie pozwalaią, *cum potero per valetudinem* iak mi zdrowie pozwoli; *qui per aetatem arma ferre non poterant*, *si per te*, *si per occupationes tuas licuerit*, ieżeli pozwolisz, ieżeli ci zatrudnienia dozwolą; *per Antonium quietus non fui* Ant. nie dał mi pokoiu.

Pone za, (czem) wtyle (czego), tylko o mieyscu, rzadko się używa, dla tego że się iuż przez *post* toż samo wyraża np. *manus pone tergum vinctae* ręce wtyle związane.

Post patrz *Synt. Ablat. loci et temporis.*

Praeter koło, mimo, ze słowem poruszenie oznaczaiącem np. 243
exercitum praeter castra hostium transducere, woysko koło obozu nieprzyiacielskiego przeprowadzić.

2. oprócz (to iest wyłączaiąc), wyiąwszy. *Praeter unum omnes absunt* oprócz iednego. Albo dołączaiąc, w którym to razie *etiam* następować zwykło; *praeter auctoritatem etiam vires ad coercendum habet.*

3. nad, (dla oznaczenia pierwszeństwa) *praeter ceteros, praeter alios, praeter omnes excellere* albo *facere aliquid; praeter aetatem tuam fecisti* nad wiek; *praeter exspectationem, spem, praeter opinionem res ceciderat* nad oczekiwanie, *praeter modum* nad miarę.

4. przeciw *praeter consuetudinem, voluntatem, naturam.*

Prope patrz 313. i 251.

Propter blisko zamiast *prope* (powstało z *propiter* patrz *Adverbia*) *propter Siciliam insulae Vulcaniae sunt*; 244

2. dla (nayczęściey) wyraża przyczynę: *ego te propter humanitatem et modestiam diligo, propterea, propterhoc, propterquae.*

3. Rzadko zamiast *per*, przy osobach: przez, z przyczyny np. *propter te liber sum* przez cię iestem wolny. patrz 242.

Secundum po (od *sequi secundus* następnie) np. *secundum comitia* po seymikach, *secundum deum homines hominibus maxime utiles esse possunt.*

2. wzdłuż, nad, *secundum mare iter facere* wzdłuż morza, nad morzem;

3. (przenośnie, przeciwne *contra*) podług, stósownie do: *secundum naturam vivere*; *secundum arbitrium tuum* stósownie. Ztąd niekiedy na czyią korzyść, stronę: *secundum te decrevit, secundum causam nostram disputavit* na korzyść naszéy sprawy, za naszą sprawą.

Supra nad (przeciwne *infra*) *supra terram nubila pendent*; *supra vires, modum*, nad siły etc. Przy liczbach tłomaczy się: przeszło, więcéy niż: *supra decem milia caesa sunt*;

2. Oprócz (nie tak często) *supra belli Latini metum, id quoque accesserat.*

Supra używa się także iako *Adverbium* np. wyżéy powiedziałem będzie *supra dixi* nie *superius*, — *ita accurate absolvi, ut nihil posset supra*, tak dokładnie, że nic nadto; *supra quam cuiquam credibile est*, więcéy iak się komu do wiary podobnem być zdaie,

i w znaczeniu *ante* przed: *paulo supra hanc memoriam*, nieco przed obecnym czasem.

Versus ku (po rzeczowniku), *Romam versus*, *Oceanum versus*. Przybiera, lubo nie tak często *ad* lub *in* np. *ad Oceanum versus proficisci*, *ad meridiem versus*; *in Italiam versus navigare* i wtenczas iest zwyczaynie przysłówkiem.

Ultra za, daléy niż, nad. *Ne sutor ultra crepidam.* Szewcze patrz twego kopyta. *Ultra primas literas progressus est* już daléy postąpił nad pierwsze początki.

2. przenośnie o miarach w znaczeniu *supra* np. *hoc ultra vires, finem, modum est;* to iest nad siły to przechodzi siły; *ultra feminam mollis* miękcieyszy od kobiety.

2. Uwagi nad przyimkami rządzącemi *Ablativem*.

245 *A, ab, abs*, od. Oznacza punkt, od którego się coś zaczyna, ztąd też sprawcę (wychodzenie) czynności, nayczęściéy w lokucyi biernéy np. *amari, diligi ab aliquo*; także i po słowach niiakich maiących znaczenie bierne np. *interire ab aliquo* zamiast *occidi*, *discere ab aliquo* za *erudiri*, *bene male audire ab aliquo* za *laudari vituperari.*

1) (o czasie) *a prima, ab ineunte aetate, a primo tempore, ab infantia, a pueritia, ab adolescentia;* także z *concretum*: *a puero, a pueris*, kiedy się ściąga do kilku, *ab adolescentulo, infante* wszystko w znaczeniu: od młodości. Wyrażenia: *a parvis, a parvulo, a tenero, a teneris unguiculis* nie są tak zwyczayne i pochodzą z greckiego.

Ab initio, a principio, a primo znaczy: od początku, często równe *initio* na początku np. *ab initio hujus defensionis* na pocz.

Często da się *ab* wytłomaczyć przez po; zwłaszcza z wyrazami: *statim, confestim, illico, recens ab aliqua re* zaraz po czem np. *Scipio confestim a proelio ad naves rediit*; *ab itinere facere aliquid* zaraz po podróży i w tym razie używa się także *ex* patrz 247, 2.

2) o mieyscu; wyraża stronę, okolicę: od, ze, ze strony: *ab occasu et ortu (solis)*; *Alexander a fronte et a tergo hostem habebat* z przodu i z tyłu. *A Sabinis Curtius, ab Romanis Hostilius pugnam ciebant.* Ztąd ze słowem *stare, facere*, esse *ab aliquo* być za kim, należeć do czyiey strony, bronić kogo np. *stare a Senatu, a bonorum causa*; *est a me* to mówi za mną, na moię stronę; *hoc nihilo magis ab adversariis, quam a nobis facit*, to nie tak iest na korzyść przeciwników, iak na naszę. Tym sposobem więc oznaczaią się obrońcy, stronnicy iakiéy szkoły, partyi (ponieważ *ab* od oznacza źródło początek). *A Platone, ab Aristotele* (dorozumiewać się można *profecti*)

stronnicy, uczniowie Aristotelesa, Platona. Dla tego też zwykło się *ab* kłaść do oznaczenia zatrudnienia i stanu z domyślnemi wyrazami: *puer*, *servus*, *libertus*, *minister* ale dopiero w srebrnym wieku, nie u *Cicerona* np. *a potione* (*puer*) podczaszy, *a bibliotheca* bibliotekarz, *a rationibus* rachmistrz, *ab epistolis*, *a manu*, *manibus* sekretarz.

U komików niekiedy kładzie się w mieysce *genit. ancilla ab Andria* za *Andriae*.

3) (przenośnie) ze strony, pod względem, co się tyczy. *Antonius ab equitatu firmus esse dicebatur. Mediocriter a doctrina instructus, angustus etiam a natura.* O stósunkach powieństwa: *Augustus a matre Magnum Pompejum artissimo contingebat gradu*, z macierzyńskiéy strony.

4) Przy słowach znaczących oddalić, uwolnić, bronić od czego np. *Haec dextra, qua Gallos fudi a delubris vestris, jam in vinculis erit. Gortynii templum magna cura custodiunt non tam a ceteris quam a b Hanibale. Forum defendere a Clodio; munire vasa a frigore et tempestatibus i. e. contra frigus; tutus a periculo, timere a suis* obawiać się swoich.

Ab w znaczeniu dla rzadko np. u *Liv. Legati Carthaginienses aliquanto minore cum misericordia ab recenti memoria perfidiae auditi sunt.*

Absque bez, przestarzałe, tylko u komików np. *Plauta* używane np. *absque te esset* zamiast *si tu non esses. Cicero* tylko w iednem mieyscu ma: *nullam a me epistolam ad te sino absque argumento pervenire* dla uniknienia disharmonii, gdyby był *sine* obok *sino* położył; dla tego wyrażenia, *absque injuria, absque ullo dubio* nie są klassyczne.

Cum z kim, z czem, znaczy stowarzyszenie, nietylko osób ale i rzeczy, iako też towarzyszących okoliczności: *cum aliquo ire, venire, proficisci. Mecum habitat; mecum* (u siebie) *habebam homines doctissimos. — Cum telo est* iest z bronią, *cum imperio* mieć dowództwo. *Pecuniam mecum habeo* przy sobie mam p.; *hostes cum detrimento sunt depulsi. — Quid mihi tecum*, co mi do ciebie. Patrz *Synt. Ablat. Modi.*

246

De o czem, o kim (t. i. o iakim przedmiocie), co się tyczy iakiéy rzeczy, pod względem np. *traditur de Homero* powiadaią o Homerze; *liber de contemnenda morte* sc. *scriptus; de republica quotidie magis timeo.* Osobliwie w listach przechodząc do czego innego: np. *de fratre, confido ita esse*, co się tyczy brata; *de rationibus referendis, non erat incommodum, (quod attinet)* co się tyczy złożenia rachunków.

2. z (z czego, zkąd) często z wyższego mieysca; *de coelo, descendere, de rostris*; znaczy także: z kąd *homo de schola. b*) z, to iest z pomiędzy, w znaczeniu podzielnem: *homo de plebe, unus de septem, de multis, de nostris.* Przy słowach *dare, largiri de meo, de tuo, suo, alieno, de publico* udzielić ze swego etc.

3. od zamiast *ab, ex* np. *audivi hoc de* zwyczayniéy *ex parente* od rodzica, *multa de me quaesivit*: osobliwie *emere, mercari, conducere de aliquo* od kogo kupić; *effugere de manibus* z rąk. Ze słowami *triumphare, triumphum agere de* lub *ex Gallis, Aetolis*, tryumf odnieść z kogo, nad kim.

4. (o czasie) znaczy za, to iest iż czas ieszcze zupełnie nie upłynął np. *Milo in comitium de nocte venit* ieszcze w nocy, za nocy, przededniem. *Alexander de die inibat convivia* za dnia, *multa de nocte, media de nocte*, późno w nocy, o północy, *fac, ut naviges de mense Decembri* za Grudnia, w Grudniu.

5. podług, stósownie do (*secundum*): *de consilio, sententia* stósowne do uchwały, rady. Nareszcie poiedyńcze sposoby mówienia: *de integro* na nowo, *de improviso* znienacka, *de industria* umyślnie, *de facie novi aliquem* znam kogo z widzenia. W składzie *res* i *causa*: *qua de re, qua de causa, quibus de causis*, dla czego.

247 *E, ex* (*e* tylko przed spółgłoskami *ex* przed samogłoskami i spółgłoskami).

1. z czego (o mieyscu) z wyższego mieysca lub z wewnętrznego, *ex equo pugnare, ex muro passis manibus pacem petere, e loco superiore dicere, ex adverso, e* (nie *ex*) *regione*, z przeciwka, *ex omni parte* ze wszystkich stron.

Także od *ex aliquo audire, scire, accipere, cognoscere, quaerere* słyszeć z ust czyich t. i. od kogo; *Ex me eum saluta*, pozdrów go odemnie. *Victoriam reportare, triumphum agere, ducere, triumphare ex aliquo* zwycięztwo, tryumf nad kim, z kogo odnieść.

2. od (o czasie) *ex illo die* od owego dnia, *ex hoc tempore, ex quo* (nie *e*) od tego czasu; *annus est, ex quo te non vidi* odkąd, iakżem cię nie widział; *ex consulatu, praetura, dictatura* od zaczęcia konsulatu, *diem ex die exspectare* od dnia do dnia; *ex itinere oppugnare coeperunt. Germani statim e somno lavantur* (zob. 245, 1.)

3. z, dla, kiedy wyraża przyczynę *ex aliqua re dolere, laborare ex pedibus, renibus, ex oculis, ex capite, ex lassitudine artius dormire* z utrudzenia, *e via languere* być znużonym z podróży; *perire ex vulneribus*; *ex quo vereor* dla czego obawiam się.

4. podług, stósownie na mocy *Hic ex consilii sententia in custodiam conjectus est*; *ex lege, ex decreto, ex testamento, Senatus-*

consulto, *ex composito*, *ex pacto* podług umowy, *e more*, *ex consuetudine*, *ex praeceptis* podług przepisów.

Dla oznaczenia sposobu, iakim się coś dzieie: *ex animo laudare* z serca chwalić, *ex sententia*, *voto*, *ex voluntate* podług życzenia, *e natura vivere* podług natury żyć; *ex improviso*, *ex inopinato*, *insperato*, *occulto* niespodzianie, *ex composito*, *praeparato* podług układu, *ex aequo et bono* podług słuszności, *e vestigio*, *ex tempore* natychmiast, *ex parte* w części, *e diverso* przeciwnie i *haeres ex asse* dziedzic uniwersalny.

5. w znaczeniu cząstkowym dla oznaczenia całości, z któréy pewna część iest wzięta *unus ex plebe*, *e multis* to samo co *de plebe*, *de multis*. Nareszcie *aliquid e re mea*, *e republica* (nie *ex*) korzystnie dla mnie, rzeczy pospolitéy. Nakoniec wyraża zmianę np. *e servo te liberum feci* z niewolnika, *ex beato miser*.

Prae przed: *armentum*, *praedam prae se agere*, *Athenae prae ceteris Graeciae urbibus floruere*; nayczęściéy ze słowem *ferre*: *prae me fero*, *prae se fert*, *prae vobis tulistis*, okazywać po sobie, mieć postać, dać, poznać.

2. w porównaniu z czem: *Campani Romam prae sua Capua irridebant*; *prae se* (w porównaniu ze sobą) *omnes contemnit*. *Gallis prae magnitudine corporum suorum brevitas nostra contemtui est*.

3. dla, od, z powodu, z (o przeszkodzie) *Solem prae sagittarum multitudine non videbitis*; *prae fletu et dolore*, *maerore* od płaczu; *prae gaudio vix sum mei compos* z radości; *prae ira*, *metu loqui non poterant*.

Pro przed (o mieyscu) t. i. przed frontem, przed budynkiem, 248
lub iakiem mieyscem, *pro castris aciem instruere* przed obozem. *Antonius stabat pro aede Castoris*, *rex sedens pro curia*; *Hasta posita est pro aede Jovis* (iako znak publicznéy aukcyi), *pro concione* przed zgromadzeniem t. i. na zgromadzeniu. *Pro suggestu pronuntiare*, *pro tribunali edicere*, *pro rostris laudare*, mówiło się o mówcy, choć właściwie nie on, ale słuchacze przed mownicą znaydowali się; dla tego my to wyrazimy, przez: z mównicy; z tąd też to *pro testimonio dicere* znaczy świadczyć, iako świadek zeznawać.

2. za t. i. zamiast, bo ieżeli ktoś iest przed nami, to z nami trzyma. *Unus Cato est pro centum milibus*; *se gerere*, *esse pro cive* udawać się za obywatela, *habere pro hostibus*, *pro sociis*; *habere pro certo*, *aliquid pro nihilo habere*, *aestimare*, *putare*, *ducere*; *pro meritis gratiam referre*, *pro mercede*, *pro praemio opus facere* i *pro carmine talentum dare*.

b) za kim, za co t. i. na czyią obronę, przeciwne *contra*; *pugnare*, *mori pro patria*, *pro libertate*; *hoc pro me est* to mówi za mną.

3. podług, według, w miarę, stósownie do (często) *civitatibus pro numero militum pecuniarum summas describere* stósownie do liczby żołnierzy; *ego vos pro mea summa et vobis cognita in rem publicam diligentia moneo, pro auctoritate consulari hortor, pro magnitudine periculi obtestor, ut paci consulatis; pro tuo in me amore.* Ztąd sposoby mówienia: *pro tempore, pro temporibus*, t. i. *pro condicione temporum. Pro re* lub *pro re nata, pro necessitate* podług okoliczności; *pro eo ut, pro eo ac, pro eo quod, quantum* w miarę, stósownie do tego, iak np.: *Dii gratiam mihi referent pro eo, ac merear*, podług tego iak zasługuię. Osobliwie przy podziale cząstkowym: *pro mea, tua, sua parte* stósownie do moiéy części, która na mnie przypada, co do mnie. *Pro virili parte, pro viribus defendere rempublicam* według sił, ile możności. *Pro portione* w stosunku *pro rata portione, parte* w należytym stósunku. *Pro se quisque* każdy z swéy strony, bez wyiątku każdy. Osobliwie po *Comparat. major quam pro numero hominum pugna editur.*) patrz 120. *b.*

Tenus po, aż po, aż do, kładzie się po imieniu *Antiochus Tauro tenus regnare jussus est; aqua fluminis erat pectoribus tenus*, aż po piersi. *Verbo, nomine tenus* znaczy: tylko słowem, tylko z imienia np. *Consulatum titulo tenus gessit*; tylko z nazwiska; lecz dosłównie tłomaczyć, żeby się wyraziło przez *verbo tenus vertere* lecz przez: *verbum ex verbo exprimere*; z *Genit.* łączy się ten przyimek u poetów, i to tylko w liczbie mnogiéy *crurum, laterum tenus* raz u *Liv.* 26, 24. *Corcyrae tenus.* Przysłówki z *tenus* obacz wyżéy.

3. Przyimki rządzące *Accusat.* i *Ablat.*

249 *In* z *Accusat.* do, o mieyscu, wyraża poruszenie, dążenie, cel, do którego się dąży *in aedem ire, in Graeciam proficisci, in publicum prodire, Codrus se in medios immisit hostes*; i tem właśnie różni się *in* od *ad*, iż *ad* wyraża ruch ku zbliżanie się kierunek, aż do rzeczy, aż do iéy powierzchni, przeciwnie *in* wyraża wniyście wewnątrz téy rzeczy; podług tego często nasze: do, oddawać się musi po łacinie przez *in*. — Tu także należy imie ludu za kray: *proficisci in Persas, in Aequos, Volscos* etc.

Daléy kierunek rozległości np. *decem pedes in longitudinem, latitudinem, altitudinem* dziesięć stóp długości, wzdłuż, wszerz etc. Nareszcie tylko o przedmiocie, do którego iest czynność skierowana: ku, przeciw, względem (w przyiaznem i nieprzyiaznem znaczeniu) *amor in patriam* miłość ku oyczyznie t. i. oyczyzny; *odium in* (przeciw) *malos cives; in duces vehemens, in milites liberalis, crudelis in victos, dicere in aliquem, oratio in aliquem* mowa przeciw komu. patrz *adversus.*

2. na co wyraża cel, na iaki co iest przeznaczone *pecunia in stipendium data*, *in coenam* na wieczerzę, *in speciem* na pozor, *in poenam*, za karę. — Tu także należą sposoby mówienia, daiące się tłomaczyć przez treść, *epistola in hanc formulam scripta*, list w téy treści napisany; *legati introducti in hanc sententiam locuti sunt*; *in haec verba scribere*, *facere foedus*, wtéy treści. Zaś *jurare in verba Pompeji* na wierność Pompeiusza.

Dla oznaczenia czasu *invitare aliquem in posterum* (*hodiernum*) *diem* na drugi dzień, *in praesens tempus*; *in futurum* (*tempus*) na przyszłość *in aeternum*, *perpetuum* także z wyraźnem *tempus* na wieki, na zawsze, *in diem vivere* tylko o dziś pamiętać. *Patres in incertum comitiorum eventum auctores fiunt* na niepewny wypadek wyborów daią potwierdzenie senatorowie.

Przy podziale z wyrazem *singuli* np. *in singulas civitates binos Censores describere* na każde miasto po dwóch Cens. Tu należy: *in singulos dies* albo tylko *in dies* przy *comparat.* i słowach *crescere*, *augere*, codzień, coraz bardziéy. *Crescit in dies singulos hostium numerus.*

3. wyraża sposób iakim się coś dzieie: *hunc in modum* w ten sposób, *servilem*, *hostilem*, *miserandum*, *mirum*, *horrendum in modum* strasznym sposobem; *in universum* w ogóle, *in commune* wspólnie.

In na, w, z *Ablat.* na pytanie gdzie? wyraża spoczynek, czyli bycie na iakiem mieyscu, a przynaymniéy taki ruch tylko, przez który się rzecz z mieysca nie oddala, na pytanie: w czem? wśród czego? po słowach *pono* kładę, *colloco* umieszczam, *mergo* zanurzam, *numero* liczę, *habeo* mam, *sum* iestem, tak iak w polskim. *Coronam in collo habere*, *aliquid in humeris ferre*, *in ripa fluminis*, *in littore maris urbs condita est.* — *Esse*, *haberi*, *poni*, *numerari in bonis civibus*, *in magnis viris*, *in mediocribus oratoribus*, *in septem vagantibus*; do, między, po między siedm planet; w znaczeniu *inter*. *In vitiis habetur* liczy się do występków. *Plato animi principatum*, *id est*, *rationem in capite sicut in arce posuit*, *iram in pectore locavit.* *Aves quaedam in mari se mergunt.* *Equites in custodia*, *in statione locare* (bo się rozumie, że iuż są na mieyscu). — *Aliquid in manibus est* iest w ręku w robocie; *in manibus habere* mieć co pod ręką, zaymować się czem, *in oculis* widocznie. — *In hoc homine*, *in hac re hoc admiror*; *quantum in eo*, *in me*, *in te fuit*, ile odemnie zależało.

Niekiedy znayduie się *Accus.* gdzie właściwie *Ablat.* stać powinien ze słowem *esse*, *habere*: *in potestatem*, *in amicitiam dicionemque esse*, *manere*; *in vadimonium*, *in moram esse*; *in mentem est*; ale to za wyiątek uważać należy. (To samo rozumie się o *sub* np.

sub jugum v. *jugo mittere sub lucem* vel *luce*). Niekiedy da się wyłożyć przez pomimo: *in summa copia oratorum nemo tamen Ciceronis laudem aequavit*; *in summis occupationibus meis crebras ad te do literas* pomimo moich zatrudnień.

2. dla oznaczenia czasu, na pytanie kiedy? przy takich *subst.* które same przez się nie wyrażaią czasu, iednakże do oznaczenia go służyć mogą np.: *in consulatu*, *in praetura*, *in meo reditu*, *in principio*, *in bello* w woynie. *In praesentia*, *in praesenti* (*tempore*) w obecnym czasie, także *in primo conspectu*; (lubo i te wyrazy niekiedy stoią w *Ablat.* bez przyimka). Osobliwie przy *gerundium*: *in legendo*, *in legendis libris*, *in urbe oppugnanda*. Lecz gdy się czas oznacza przez właściwe rzeczowniki czasowe: *saeculum*, *annus*, *mensis*, *dies*, *nox*, *vesper* zwykł się kłaść sam *Ablat.* bez przyimka zob. *Synt. Ablat.*

In eo est, *ut aliquid fiat* znaczy właśnie ma się stać; *quum jam in eo esset ut dimitteretur exercitus*, gdy właśnie woysko rozpuszczonem być miało.

250 *Sub* z *Accus.* pod co? *Romani sub jugum missi sunt* pod iarzmo: (to iest pod szubienicę w kształcie iarzma wystawioną dla hańby) posłani, *Res quae sub oculos*, *sub sensum*, *aspectum*, *tactum cadunt* podpadaiące pod oczy etc.

Przenośnie: *sub imperium redeo*, *sub potestatem redigere.*

2. o czasie a, po: *sub eas literas recitatae sunt tuae* po tym liście przeczytany twóy, *sub dies festos* zaraz po świętach, *sub adventum praetoris* po przybyciu pr. *b*) podczas, około *sub ortum lucis*, *sub noctem*, *sub vesperam*, *occasum* podczas, około świtu, o świcie, *sub idem tempus* pod ten sam czas.

Sub z *Abl.* znaczy zawsze pod czem. *Saepe est etiam sub pallioło sordido sapientia*; *sub dio*, *divo* pod gołem niebem, *sub armis* pod bronią, *sub oculis* na oczach, *sub poena*, *sub specie* pod pozorem: o czasie znaczy przy *sub ipsa profectione*, *sub exitu anni* przy końcu roku.

Super z *Accus.* nad, wyżéy na pytanie nad czem i nad co? *Super flumen* nad rzeką. Niekiedy o wyższem mieyscu *super aliquem sedere*, *accumbere* wyżéy przy stole. — *Super coenam epulas* podczas stołu. *Alius super alium* ieden na, przez drugiego. Przy liczbach: nad, przeszło. *Super decem milia*, *super tres modios explere* przeszło trzy korce napełnić. I przenośnie: *res super vota fluunt* nad życzenie, przechodzą życzenia. W tych dwóch znaczeniach równe iest *supra*. Daléy ma *super* znaczenie: oprócz np. *super bellum annona premit* prócz woyny drożyzna uciska; *exercitum super morbum etiam fames affecit*; *super cetera* oprócz innego,

Super z *Ablat.* używa się tylko w znaczeniu *de* o czem np. *super ea re scripsi ad eum* o téy rzeczy. *Nemo eorum redierat, qui super tali causa eodem missi erant.*

Subter z *Accus.* pod co? i pod czem: *Plato iram in pectore, cupiditatem subter praecordia locavit. Grues dormiunt capite subter alam condito, alternis pedibus subsistentes.*

Z *Ablat.* używają tylko poeci; w ogóle rzadko się *subter* używało.

4. Przysłówki uważane iako przyimki.

a) *Adverbia clam* potaiemnie, *palam* iawnie, w obec, *procul* daleko, *simul* razem, kładli poeci i późnieysi prozaicy niekiedy 251
z *Abl.* uważaiąc ie iako przyimki:

clam (*deminut. clanculum*) potaiemnie, bez wiedzy np. *clam uxore mea et filio* osobliwie u komików, także z *Acc.* np. *clam patrem.*

palam w obec (przeciwne *clam*), to samo co *coram* np. *palam populo* w obec ludu, przed ludem.

procul daleko, pospolite u *Liviusza* i *Tacita* np. *procul urbe, mari, voluptatibus haud procul seditione res erat*, i w sposobie mówienia *procul dubio* vel *dubio procul* bez wątpienia. Domyśla się wszędzie *ab*, które się często wyraźnie kładzie np. *Pugnatum est haud procul a radicibus Vesuvii montis; procul a patria.*

simul używane u poetów z opuszczonem *cum.*: razem z kim np. *simul his* razem z tymi; *septemviris simul.*

Adverbium usque ciągle, bez przerwy (patrz *adverb.*) łączy się zwyczaynie z przyimkami *ab, ex, ad, in, sub* w znaczeniu aż np. *vetus opinio est, usque ab heroicis ducta temporibus; usque ex ultima Syria atque Aegypto navigare; similis plausus me usque ad Capitolium celebravit; usque in Pamphyliam legatos mittere; usque sub extremum brumae imbrem.* Tylko poeci i późnieysi prozaicy używaią samego *usque* za *usque ad* np. *Curt.* 8, 9 o Indianach *corpora usque pedes carbaso velant.*

b) Przeciwnie wiele z wyliczonych wyżéy przyimków używa się iako *adverbia*, to iest bez rządu przypadku. Takiemi są mianowicie, które służą do oznaczenia mieysca: *ante* przed i *post* po, *adversum* i *exadversum* naprzeciw, *circa* i *circumcirca* naokoło, *contra* naprzeciw, *coram* w obec, osobiście, *extra* zewnątrz, *infra* niżéy, *juxta* obok, *prope* i *propter* blisko, *pone* za, *supra* wyżéy, *ultra* daléy, *super* zwierzchu i *subter* u spodu. — Nadto *circiter* zwyczaynie, *ad* niekiedy, używaią się *adverbialiter* w znaczeniu około przy liczbach okrągłych. *Contra* bez przypadku znaczy: przeciwnie i służy iak spóynik do łączenia zdań.

Uwaga. W mieyscu *ante* i *post*, gdy są *adverbiami*, iest inna forma t, i. *anteā*, *posteā* (a zatem i spóyniki *anteāquam*, *post-*

eâquam) albo zwyczayniéy *antehac* i *posthac* (patrz *adverb.*); iednakże i *ante* pospolite iest iako *adverbium* z *participium* np. *vita ante acta*, *ante dicta*. Że *ante* i *post* kiedy są przysłówkami zwykle z *Ablativ.* stoią, po rzeczowniku albo między *substant.* i *adjectiv.* np. *paucis mensibus ante*, *paucis* v. *multis ante diebus*; *biennio post paucis post diebus*, patrz *Synt.* z *Ablat. temporis.*

Juxta iako *adverbium* znaczy: podobnie, równie, to samo co *aeque* np. *margaritae a feminis juxta virisque gestantur*, tak kobiety iak mężczyzni noszą. *Eorum ego vitam mortemque juxta aestimo* równo cenię, często z następuiącem: *ac*, *atque*.

Praeter stoi iako *adverb.* za *praeterquam* bez *Accus.* np. u *Sall. ceterae multitudini diem statuit*, *ante quam sine fraude liceret ab armis discedere*, *praeter rerum capitalium condemnatis*. Można więc powiedzieć, *hoc nemini*, *praeter tibi*, *videtur*; ale lepiéy *praeter te* lub *praeterquam* (*nisi*) *tibi*.

Prope i *propter* są iako *adverbia* dość pospolite; ale *prope* podobnie iak *procul*, przybiera ieszcze *ab* np. *tam prope a Sicilia bellum gestum est* tak blisko przy, *prope a meis aedibus sedebas* blisko przy moim domu, *in villa omnes quam proxime alter ab altero debent habitare*. Ztąd się pokazuie, że nie iest właściwym przyimkiem, co tem bardziéy potwierdza ta okoliczność, iż się stopniować może, patrz *Synt. Dat.*

Ultra iako *adverbium* znaczy: dłużéy, daléy, więcéy np. *haud ultra pati possum*; *bellum Latinum non ultra dilatum est*; z *quam* znaczy: daléy, więcéy niż np. *potione utendum est non ultra quam sitis cogit*.

5. Przyimki stoiące po rzeczowniku.

Oprócz wyżéy wzmiankowanych *versus* i *tenus* kładących się zwyczaynie po swych przypadkach, stoią nadto cztery dwuzgłoskowe zaimki: *ante*, *contra*, *inter* i *propter* niekiedy po zaimku względnym a czasem i po *demonstrativum hic* np. *diem statuunt*, *quam ante* etc. *quem contra venit*, *quos inter*, *quem propter*; rzadko inne wielozgłoskowe: *circa circum*, *penes*, *ultra* i *adversus*, ieszcze rzedziéy i tylko w niektórych sposobach mówienia iednozgłoskowe: *post*, *per*, *ad*; *praep. de* tylko w prawniczych formułach np. *quo de agitur*, *res qua de judicatum est*. Prócz tego wymienione cztery dwusyllabne przyimki iako też i następuiące iednozgłoskowe: *ob*, *post*, *de*, *ex*, *in*, gdy rządzą rzeczownikiem z przymiotnikiem, lub zaimkiem połączonym, zwykły się brać wśrodek między przymiotnik i rzeczownik np. *medius inter hostes*, *certis de causis*, *magna ex parte*, *aliquot post menses*; ieszcze częściéy biorą się między zaimek i rzeczownik np. *quod propter studium*, *qua in re* *quam ob rem*, *quam ob causam*. Rzadko tym sposobem kładą się

per, *ab*, *ad*. Przyimek *cum* kiedy należy do: *me*, *te*, *se*, *nobis*, *vobis*, kładzie się po nich, czepiaiąc ich się iako przyrostek; przy *ablat. pron. relativi*: *quo*, *qua*, *quibus* może się także czepiać, lub też stać naprzód, patrz 143. *Uw.* 2. *Cum* położone z przymiotnikiem lub zaimkiem i rzeczownikiem zwykło się brać w środek; patrz *Synt. Ablat. modi.* Co się tu powiedziało o przyimkach kładących się po swoich przypadkach, tyczy się zwyczaynéy prozy, gdyż poeci i prozaiści zbaczaiący od powszechnego zwyczaiu, kładą nawet i inne przyimki po swych przypadkach np. u *Tacita* znayduie się często: *Misenum apud*, *viam propter*, *Scythas inter*, *Euphratem ultra*, *cubiculum Caesaris juxta*, *litora Calabriae contra*, *ripam ad Araxis* etc. Jeszcze naywięcéy iest powagi za tem, aby *coram* kłaść po rzeczowniku; porównay *Synt. ornat.* Szyk wyraz. 6. *Uw.* 1.

Przyimki w wyrazach złożonych.

Wiele z wymienionych przyimków służy do formowania wyrazów złożonych, zwłaszcza słów, zmieniaiąc tem samem ich znaczenie. W tym składzie ulegaią *praepositye* nayczęściéy: *con*, *in*, *ad*, pewnéy zmianie w brzmieniu a zatem i w piśmie. Wiedzieć atoli potrzeba, że w tym względzie wielka panuie nieiednostayność: iedni dla ułatwienia wymowy, zmieniaią postać przyimków, aby ie tem lepiéy do początkowych głosek zastósować (*assimilacya*); inni zatrzymuią przynaymniéy w piśmie niezmienną postać *praepositcyi* np. *affinis* i *adfinis*, *conlatum* i *collatum*. W niektórych assimilacya wcale nie ma mieysca; nie można np. powiedzieć: *ittuli* za *intuli*, *cottuli* za *contuli*. Ponieważ i w starożytnych manuskryptach i napisach toż samo wachanie, taż sama nieiednostayność spostrzegać się daie, gdy np. piszą *exsistere* obok *existere*, *conlega* obok *collega*; przeto nic pewnego w tym względzie postanowić nie można; wypada więc trzymać się assimilacyi, gdzie ta upowszechniona została. 252

Uwaga. Jak w polszczyznie do iuż złożonego słowa z przyimka, można ieszcze drugi przyimek dodać modyfikuiący znaczenie np. rozprzedawać po-roz-przedawać; tak i w łacinie: *alligare*, i *adalligare*. Tam gdzie dodany przyimek w słowie złożonem nowego nie przydaie znaczenia, wzmacnia przynaymniéy pierwotne np. *firmo*, *affirmo*; *probo*, *approbo*; *timeo*, *pertimeo*.

A.

Ad znaczy złączenie, ziednoczenie (przeciwne *ab*) i da się nayczęściéy wytłómaczyć przez: przy, do. Zostaie nieodmienne przed Samogłoskami i przed: *d*, *j*, *v*, *m*. np. *adeo*, *adjaceo*. Przed innemi spółgłoskami ulega assimilacyi, zmieniaiąc *d* na taką spółgłoskę od iakiéy się słowo zaczyna: *attrăho*, *allŏquor*; tylko przed *qu* zamie-

nia się *d* na *c* (*k* za *qu*), co tylko pozornym (w piśmie) iest wyiątkiem np. *acquiro*. Opuszcza się *d* zupełnie przed *gn* np. *agnosco*, *agnatus*. W tem tylko panuie nieiednostayność, że wielu grammatyków przed *l*, *n*, *r*, *s*; a ieszcze częściéy przed *f* zatrzymuią *d* np. *adloqui*, *adfecto*. Powszechnieyszy zwyczay iest za assimilacyą, wyiąwszy *adscribo*, *adsum*, *adsto*.

Ante nie odmienia się; tylko w *anticipo*, *antisto* obok równie dobréy formy *antesto*. W składanych słowach tłómaczy się w polskim przez: przed np. *antepōno*, *anteféro* przekładam.

Circum zostaie nieodmienne nawet przed samogłoskami np. *circumăgo*, *circumeo*; gdzie iednak w ustnéy mowie zapewne zachodziła *elisio*; ztąd też pisze się *cirueo*, *ciruitus*. Znaczy: o, ob, *circumdo* otaczam, *circumeo* obchodzę.

Inter wśród, pomiędzy np. *interpono* wtrącam, zostaie nieodmienne prócz *intelligo*.

Ob zostaie po większéy części nieodmienne, tylko przed *c*, *f*, *p* assimiluie się; np. *occurro*, *offero*, *oppōno*; (rzadko przed *g* np. *aggānio*. Jednakże gdy akcent spoczywa na *ob* np. *óbfui*, *b* assimilować się nie zwykło. W *obsolesco* (od *oleo*), *ostendo* (od *tendo*) przyiąć trzeba dawną formę *obs* (iak *abs* od *ab*). Znaczy: ob przeciw np. *obduco*, *obsideo* obwodzę, oblegam; *objicio* rzucam co przed kogo, *occurro* zabiedz.

Per prze (przez) zostaie nieodmienne; assimiluie się tylko w słowie *pellicio* wabię (i w *adject.* *pellucidus*). Opuszczone iest *r* w słowie *pejĕro* krzywoprzysięgam (*perjurium*). *Per* znaczy po większéy części dokonanie czynności, nasze: prze np. *perlegere*, *percurrere* przeczytać, przebiedz. Częstokroć iest *per* tylko wzmocnieniem pierwotnego znaczenia, np. *timeo*, *pertimesco*, równie iak w *adj.* np. *perdifficilis* (patrz 124, 7); lecz w *perfidus* zdradziecki i *perjūrus* krzywoprzysiężki wyraża *per* przeczenie.

Post wszędzie nieodmienne, tylko w *pomoerium* i *pomeridianus* traci *st*. Znaczy po: *post eo* idę za kim; *postpono* mało cenić.

Praeter nieodmienne: mimo np. *praeteragere*, *praeterire*, mimo pędzić, minąć.

Trans zostaie przed samogłoskami nieodmienne; przed spółgłoskami traci niekiedy końcowe dwie spółgłoski a mianowicie w: *trādo*, *tradūco*, *trājicio*, *trāno* częściéy niż *transdo* etc. chociaż i te formy nie są błędne. Przed *s* lepiéy iest wyrzucić końcowe *s* z *trans* np, *transcribo*, *transilio*. Znaczy nayczęściéy prze: przepisuię, przeskakuię.

253 *A*, *ab*, *abs*, to iest *a* przed *m*, *v* np. *amitto*, *averto*; *abs* stoi tylko przed *c* i *t* np. *abscedo*, *abstineo* i skrócone w *asporto*.

W innych przypadkach, to iest przed samogłoskami i spółgłoskami stoi zwyczaynie *ab* np. *abeo*, *abduco* etc. tylko w słowach *aufugio aufero* zamieniło się *ab* na (*av*) *au*, zaś *abfui* i *afui* równie iest dobre. Znaczy od, oddzielenie, odłączenie, np. *abeo*, odchodzę.

De od, z: *decīdo*, *depello*, odcinam odpędzam, *decurro descendo* schodzę (na dół) *despicio* patrzę z góry, pogardzam. Wzmocnienie: *demiror* dziwić się. Czasem osobliwie w *adject.* wyraża przeczenie (to iest oddalenie się od czego) np. *decŏlor*, *deformis*, *dementis*; *desipio*, *despēro*.

E, *ex*; to iest przed samogłoskami *ex*, przed spółgłoskami częścią *e*, częścią *ex*; a mianowicie przed *c*, *p*, *q*, *s*, *t* (wyiąwszy *escendo* i *epōto*) stoi *ex*; z assimilacyą przed *f*; przed innemi spółgłoskami *e*, wyiąwszy *exlex*. Powinno się więc pisać: *exspecto*, *exsilium*, *exstinguo*; iednakże dawni grammatycy, a nawet *Quintilian* opuszczaią także *s*, iako też i rękopisma maią nayczęściey: *extinguo* etc. Tłómaczy się w słowach przez wy: *edūco* wyprowadzam, *effĕro* (*extuli*) wynoszę. Albo też znaczy tylko dokonanie czynności, wzmacniaiąc znaczenie: *efficere* zdziałać.

In zamienia się na *im* przed *b*, *p*, *m*. np. *immitto*, *impono*; assimiluie się zaś przed *l* i *r*; np. *illudo*, *irrideo* i znaczy: w, na; *immitto* wpuszczam, *impugno* nacieram. Przed *Adj.* znaczy przeczenie np. *indoctus*, *incautus*. *Invocatus*, ponieważ pochodzić może od słowa, znaczy więc albo wezwany od *invoco*, albo niezawołany; niezaproszony; *infectus* (*non factus*) niedokonany i *infectus* od *inficio* ufarbowany, napuszczony.

Prae zostaie nieodmienne, tylko że się skraca przed samogłoskami (zob 13.); znaczy przez; np. *praefero* przenoszę, *praedīco* przepowiadam. (*Prae* przed *Adj.* zob. 124).

Pro zostaie nieodmienne; lecz się w wielu wyrazach skraca, nawet przed spółgłoskami (zob. 22. Wyiąt.) Dla uniknienia zaś hiatu wtrącone iest *d* w *prodeo*, *prodigo* i w tych formach słowa *sum*, które się od *e* zaczynaią np. *prodes*, *proderam*, *prodero* etc. (zob. słowo *sum*). Różnie się tłómaczy np. *promoveo* posuwam (na przód), często da się wytłómaczyć przez: wy *prodeo*, *progredior* występuię.

Sub nie zmienia się przed samogłoskami; assimiluie się zaś przed spółgłoskami: *c*, *f*, *g*, *m*, *p* i niekiedy przed *r*, np. *succurro*, *suffero* etc.

W słowach: *suscipio*, *suscito*, *suspendo*, *sustineo* i w *perfect.* *sustŭli* zastępuie *s* mieysce *b*; dla tego też przyiąć tu należy dawną formę *subs*, iak iest: *abs* i *obs*. Opuszcza się nareszcie *b* przed *sp*, lecz nie przed *sc* i *st*.

Znaczy pod np. *subscribo* podpisuię, *succēdo*, *subsĕquor* następuię (idę niżéy kogo, za kim) *suspicio* poglądam do góry, poważam; u np. *subdūco* uprowadzić (z pod czego) *summoveo* usunąć (potaiemnie) *surripio* porwać, a zatem to samo co *clam*. Zmnieysza znaczenie w słowach *subrideo* uśmiechać się, osobliwie zaś w *Adj.* np. *subgrandis* dość duży, *subrŭber* czerwonawy.

Super nad, to iest wyżéy czego, przed czem, lub też na czem, na powierzchi czego, np. *supervŏlo* wzlecieć, *supercurro* wybiegam, *supercŭbo* leżę na czem, *supersedeo* siedzę na czem, przesiedzieć, opuścić; nadto, ieszcze: *superabundo* aż nadto obfitować.

Subter pod, od spodu np. *subterjaceo* leżeć pod czem, *subterfugio* umknąć.

Cum zamienia się na *com* przed *b*, *p*, *m* np. *combibo*, *compōno*; przed *l*, *n*, *r*, assimiluie się np. *colligo*; przed innemi spółgłoskami zamienia się na *con* np. *confugio*. Przed samogłoskami i przed *h* opuszcza się *m*, to iest zamienia się na *cŏ*, np. *cŏeo*, *cŏalesco*, w czem niekiedy zachodzi ściągnienie *coa* na *cō* w słowach *cōgo*, *cogito*. Zatrzymuie się *m* tylko w *comes*, *comitium*, *comitor*, *comĕdo*.

Znaczy: z. np. *compono* składam, *conjungo* złączyć. W niektórych słowach i *particip.* wzmacnia tylko znaczenie np. *confugio* uciekam się do kogo, *consceleratus* przeklęty

B.

Tu należą tak nazwane *Praepositiones inseparabiles*,
254 nierozdzielne przyimki (do których także niektórzy i *con* liczą, choć *con* niczem innem nie iest iak *cum* inaczéy tylko wymówionem) t. i. takie początkowe przyrostki, które się nigdy same, iako wyrazy nieużywaią; tylko w słowach i przymiotnikach złożonych, gdzie równie ich znaczenie zmieniaią, iak powyższe *praepositiones separabiles*.

Amb, *am* (z greckiego ἀμφί) *ob* (naokoło); *amb* stoi tylko przed samogłoskami np. *ambio* obchodzę, *ambiguus* wątpliwy. W słowach *amplector*, *amputo* wypadło *b* dla następuiącego *p*. Przed podniebiennemi głoskami zamienia się na *an* np. *anceps* podwóyny (dwugłowny) wątpliwy, *anquiro* poszukuię; również przed *f* w wyrazie *anfractus* zakręt, kołowanie.

Dis albo *di*; roz (rozłączenie). Zostaie *dis* nieodmienne przed: *c*, *p*, *q*, *t*; przed *j* iest *dis* w *disjicio*, *disjungo*, lecz *di* w *dijudico*; przed *s* z następuiącą spółgłoską iest *di* np. *di-spergo*, *di-sto*; z następuiącą samogłoską *dis* np. *dissocio*, *dissuadeo*; z *dissero* powstało iednak *disertus*. Przed *f* zachodzi assimilacya: *differo*. Gdzieindziéy wszędzie *di*.

Znaczenie ogólne roz: np. *disjicio* rozrzucam. Powtórne znaczy oddalenie się np. *dissideo* osobno siedzę, buntuię się, *dissentio* innego zdania iestem; ztąd często wyraża negacyą np. *displiceo* nie podobam się, *dissŏnus* rozdzwięczny t. i. niezgodnie brzmiący. Nareszcie wzmacnia znaczenie np. *dissimulo* zmyślam.

Re znaczy: napowrót, znowu; nayczęściey tłómaczy się przez od np. *remitto* odsyłam; często znaczy powtarzanie czynności: *relego* odczytuię. Powtóre znaczy: rozdzielenie *rejicio* odrzucam, *revello* odrywam.

Przed samogłoską i przed *h* wtrąca się *d*: *redeo*, *redigo*, czego tylko poźnieysi nieklassyczni autorowie zaniedbuią np. *reaedifico*.

Se na stronę, od; np. *secēdo*, *sedūco*, ustępuię, odprowadzam. W *adject.* znaczy bez *secūrus* bez troski, bezpieczny, *sobrius* za *sebrius* trzeźwy, *socors* za *secors* bezrozumny, gnuśny, niedbały. Z *sevorsum* powstało *seorsum* na stronie, osobno; zaś *seditio* wtrąca *d* z *seitio* odłączenie, bunt.

Innego rodzaiu są przyrostki poprzednie *ne* i *ve*; wyrażaiące przeczenie np. *nefas*, *nemo* (*ne homo*), *nescio*; *ve* także przeczy ale tylko w słowach *vesānus* i *vecors* szalony, bezrozumny. W *adj.* *vegrandis* i *vepallidus* ma znaczyć strasznie wielki, blady.

Spóyniki. *Conjunctiones.* *)

256 * Spóyniki są to partykuły czyli części mowy nieodmienne wyrażaiące stósunek czyli związek zdań; są to, że tak rzekę, węzły spaiaiące poiedyńcze zdania w ciągłą mowę.

Uw. Są Spóyniki, a mianowicie łączące (*vide* niżéy) które nietylko zdania, ale i poiedyńcze wyrazy spaiaią; lecz w takim razie zwyczaynie dwa osobne zdania w iedno ściągnięte zostały. Jakoż gdy mówię: *frater vivit et valet*, to się właściwie znaczy; *frater vivit et frater valet*. *Vive diu ac feliciter* znaczy się: *vive diu et vive feliciter*. *Mavors sive Mars bellis praesĭdet*, to opuszczone iest: *Sive is Mavors appellandus est*, co się często wyraźnie dodane znayduie. Lecz gdy powiem; *pater et filius dormiunt*, to nam pokazuie ięzyk, kładąc *praedicat*: *dormiunt in plur.* że obadwa te imiona iako połączone w ieden pomysł (*parentes*) uważa; wido-

*) Nie można dosyć zalecać początkuiącym ważnéy nader nauki o spóynikach, ponieważ od nich powiększéy części zrozumienie myśli zawisło. Poznawszy ie bliżéy, przekonamy się, iż nie iedno zdanie inny właściwie ma sens, iak nam się na pierwszy rzut oka zdawało.

czna więc że, spóyniki (*Copulativae*) *et*, *que*, *ac*, *atque*, także poiedyńcze wyrazy spaiać mogą.

Pod względem zewnętrzney formy są spóyniki poiedyńcze np. *ac*, *at*, *sed*, *nam*, albo złożone np. *atque*, *itaque*, *attamen*, *siquidem*, *enimvēro*, *verumenimvēro*.

2. Ze względu na znaczenie są Spóyniki;

256 * I. *a*) *Conjunctiones Copulativae* łączące, wyrażaią łączenie iednogatunkowych rzeczy i znaczą: i.

b) *Conj. Disjunctivae* rozłączaiące łączą rozłączone, różne rzeczy w znaczeniu: albo, lub

Copulativae.	*Disjunctivae.*
Et, *ac*, *atque*, i	*aut* *vel* *ve* przyrostek } albo, lub.
que, i (przyrostek)	
nec, *neque*, ani.	
nec (*neque*) *non*, iako też; znosi przeczenie = *et*	*sive* *seu* } czyli, czy.
etiam, *quoque* } także	
item *itidem* } podobnież.	

Uw. Ac nie stoi nigdy przed samogłoską i przed *h*, i rzadko przed *c*, *q*, dla uniknienia powtórzenia tego samego tonu; lubo u *Cicerona* często się *ac* przed *con* znayduie a u innych nawet przed *ca*. Zaś *atque* nayczęściey przed samogłoską, ale także przed spółgłoską np. *non contra ac liceret*, *sed contra atque oporteret*.

Et i *particula copulativa* łączy ieszcze nie połączone, osobne, od siebie nie zawisłe rzeczy, bez względu na to, czy iedna iest ważnieysza niż druga; zaś *que*, *particula adjunctiva* dołącza do poprzedzaiącego, co do niego należy i co z poprzedzaiącego wypada, (osobliwie przy *quum*, *quumque* nie *et quum*) np. *Pater et filius profecti sunt*, oyciec i syn poiechali, znaczy albo każdy z osobna albo tak, iż żadnego szczególniey nie odznaczam. Gdy przeciwnie; *pater filiusque* wyraża oyca iako główną osobę, syna iako tylko przybranego (dołączonego), a zatem nayczęściey oyciec i syn (razem). I dla tego lubi *que* kończyć dłuższy szereg wyrazów np. *hi*, *qui solis et lunae reliquorumque siderum ortus*, *obitus*, *motusque cognoverunt*. W połączeniu zdań wyraża skutek, wypadek: (a przeto) zkąd da się wytłómaczyć częste używanie tego spóynika w uchwałach senatu (*Cic. Phil.* 9, 7.)

W przeciwstawieniu nie używa się *et*, *ac* iak nasze *a*, lecz *sed* albo bez spóynika: *non mea culpa factum est, sed tua*, albo *tua culpa factum est, non mea*; źleby było: *tua culpa factum est et non mea*, albo *tua culpa factum est, non autem mea.*

Atque skrócone *ac* (z *ad-que* i do tego) także, *i*, łączy wyrazy bliskoznaczne takie, z których ieden byłby iuż dostatecznym do wyrażenia myśli np. *orator perfectus atque absolutus*; *aciem ac tela horrere.* Łączy także i przeciwne, ale pod względem podobieństwa, równości, uważane wyrazy np. *calŏris ac frigŏris aeque patiens.* Nayczęściéy wyraża mocnieysze połączenie, mówiąc bowiem: *Socii et ceterae nationes* łączymy po prostu dwie od siebie nie zawisłe rzeczy; ale *socii atque ceterae nationes* iest daleko wydatniéy, bo się na drugim kładzie mocnieyszy przycisk, Sprzymierzeńcy iako też obce narody. Osobliwie na początku zdania dodaie *atque* i *ac* więcéy wagi: *Atque haec mea sententia est*, gdzieby samo *et* było za słabe. — *Ac* iako skrócone *atque*, łącząc poiedyńcze wyrazy, traci swe mocnieysze znaczenie i stoi na przemian z *et* zwłaszcza w podrzędnych członkach zdania, gdzie główne zdania przez *et* są spoione np. *cur tibi fasces ac secures et tantam vim imperii tantaque ornamenta data censes. Et, ac, atque* w znaczeniu iak, patrz 260.

Etiam (*et-iam*) *quoque* (*quo-que*) maią się do siebie, iak *et* i *que. Etiam* stoiące przed wyrazem, na który ton pada, ma rozlegleysze znaczenie, łączy bowiem nie tylko podobne, ale i zupełnie różne, od siebie nie zależne, często nowe, ważnieysze okoliczności: nawet. *Quoque* należy tylko do iednego wyrazu, kładzie się więc po nim i dołącza tylko (iak *que*) coś podobnego, mniéy ważnego, co z poprzedzaiącego wypływa np. *Justitiam qui tollunt, etiam* (nawet co iest większa) *adversus deos impii judicandi sunt. Si amicitia per se laudanda est, justitia quoque* (także, i, tudzież) *per se expetenda.* To iest *etiam* stopniuie, *quoque* tylko rozszerza. Ztąd *atque etiam, quin etiam* a nawet, owszem nawet. Jeżeli *etiam* służy do łączenia zdań, może także stać po wyrazie.

Zamiast *etiam* może także *et* się położyć np. *non errasti mater, nam et hic Alexander est*, a osobliwie gdy *non modo* poprzedziło: *non modo Romae sed et apud externas nationes* i w tym razie *sed et* znaczy: lecz nawet, zamiast zwyczaynego lecz także; ale znaczenie to iest ograniczone. *Etiam* używa się także w odpowiedziach patrz *adv. prim.* i 271; a przy *Comparat.* 124, 8. *Etiam atque etiam, iterum atque iterum* znaczy: iak naybardziéy np. *roga te etiam atque etiam.*

Neque i *nec* (powstało z *ne particula negandi* i *que*) stoi bez różnicy przed samogłoską i spółgłoską dołączaiąc przeczenie podobnie iak *que* zamiast *et non*; ale *et non* wyra-

źnie stać musi, gdy całe zdanie iest twierdzące i przeczenie należy tylko do poiedyńczego wyrazu w zdaniu np. *Videris mihi aliud quiddam, et non id, quod suscepisti, disputasse; mihi et non tibi hoc scriptum est*, tu nie mogłoby stać *neque tibi;* ale *ego negavi, neque tu affirmasti.* Osobliwie zwykło się *et non* kłaść w drugiéy części zdania, gdzie iednakże i *neque* stać może: *Manlius et semper me coluit, et a studiis nostris non abhorret.* Za *etiam non* kładzie się *ne quidem* np. *ne patri quidem suo credit*, nawet oycu nie wierzy, patrz 259. na końcu.

Nec non iako też; w dobréy łacinie używało się do łączenia zdań np. *ego nec non frater affuimus*, wyrażaiąc mocnieysze twierdzenie; nie zaś do łączenia samych imion zamiast *et*, iak u późnieyszych (*Quintiliana*).

Dla wyrażenia przeczącego zdania następuie po *neque nec: quisquam, quidquam, ullus, unquam, usquam* patrz 231.

257 *b*) Spóyniki rozłączaiące.

Aut spaia rzeczy, z których iedna koniecznie wyłącza drugą, a zatem zupełnie różne np. *hoc aut ego, aut tu fecerim, necesse est*, to musiałem albo ia albo ty zrobić. *Quidquid enuntiatum aut verum est, aut falsum; album, aut nigrum.*

Vel (od *velis*) łączy różne ale nie przeciwne rzeczy np *flavum* vel *nigrum* i nayczęściéy różne wyrażenie u *Cicerona*, kiedy się w wyrazie poprawia z *dicam, potius, etiam. De nostris rebus satis; vel etiam nimium multa. Venit Epicurus, homo minime malus, vel potius vir optimus. In ardore coelesti, qui aether vel coelum nominatur. Vel* stoi także *adverbialiter* w znaczeniu: nawet, podwyższaiąc patrz 124, 8 i *Synt. Orn. E. Adv.* 5. w znaczeniu *velut* naprzykład.

Ve iako przyrostek tak wyłącza rzecz, iż ta może mieć mieysce lub nie np. *Esse ea dico, quae cerni tangive possunt*; to iest: iedno lub drugie; albo też obie razem. *Consules alter ambove faciant* ieden z nich albo obydwa.

Sive (*seu*) albo zatrzymuie znaczenie spóynika *si* w znaczeniu: *vel si* np. *dehinc postulo, sive* (albo ieżeli) *aequum est, oro*; nayczęściéy zaś *sive* (dla opuszczonego *dicere mavis*) łączy iak polskie czyli różne ale to samo znaczące rzeczy; gdy tę samę rzecz tylko innym wyrazem nazywamy, wyiaśniamy; np. *Mavors sive Mars*; *vocabulum sive appellatio*; *Seu* u *Cicerona* rzadko się znayduie, pospolicie tylko w połączeniu *seu potius*, nayczęściéy u poetów i późnieyszych prozaików.

Rozłączne spóyniki *aut, ve* służą także w zdaniu przeczącem kontynuiąc przeczenie, gdzie się w polskim *i* kładzie np. *Verres* nie

Honorowi *i* Cnocie, lecz Venerze *i* Kupidinowi ślub był winien, będzie albo: *non Honori neque Virtuti* (zob. 231. przestroga) albo *non Honori aut virtuti vota debebat. Nullum membrum rei publicae invenies, quod non fractum debilitatumve sit*; i w przeczących pytaniach: *num leges nostras mores ve novit? Quid me attinet dicere aut conjungere cum istius flagitio cujusquam praeterea dedecus?* Tylko wtenczas gdy obadwa wyrazy do iednego wyobrażenia należą, kładzie się *Conj. copulativa* np. *nummos non exārat arātor, non arātro ac manu quaerit.* —

* *c*) Łacinnik lubi te spóyniki podwaiać przez co wyrazy i zdania, mocniéy się z sobą iako iednogatunkowe lub oddzielne, 258
w ieden pomysł koiarzą.

twierdzące i - i.	*przeczące* ani - ani.	*twierdzące* i *przeczące* i - ani.
et — et (zwyczaynie).	*neque — neque.*	*et-neque (nec)* } zwy-
et-que (ac-atque) } nie	*nec — nec.*	*neque (nec)-et* } czaynie
que-et } tak	*neque — nec.*	*nec (neque) -que* (nie-
zwyczayne.	*nec — neque* rzadko.	kiedy).
que-que tylko poet.		

Et monere et moneri proprium est verae amicitiae. Hortensius erat memor et quae essent dicta contra, quaeque ipse dixisset. W takim razie ostatnie zdanie uważa się za dodatek (patrz *que*). *Majores nostri duabus his artibus, audacia in bello, ubi pax evenerat, aequitate seque remque publicam curabant. Sall. Cat.* 9; iednak rzadko u prozaików, bo nie tak wyraźne iak *et, et.* W prozie nayczęściéy tylko przy *relat.* np. *Mihi quique optime dicunt, quique id facillime atque ornatissime facere possunt, nisi timide ad dicendum accedunt, paene impudentes videntur. — Atticus mendacium neque dicebat, neque pati poterat. Sine imperio nec domus ulla, nec civitas, nec gens, nec hominum universum genus stare, nec rerum natura omnis, nec ipse mundus potest. Neque irasci Jupiter solet, nec nocere, Virtus nec eripi potest, neque naufragio amittetur. — Senectus et vires minuit, neque procul abest a morte. Neque sibi infensus est, et mihi amicus.*

* *d*) Wyżéy wymienione spóyniki podwaiaią się także iako to: *aut — aut*, albo iedno, albo drugie (wyłącznie) *vel — vel* albo-albo, lub — lub (różne rzeczy), *sive — sive, seu — seu* czyto — czyto, czyli — czyli z *Indicat.* to iest oboiętnie, czy iedno, czy drugie; i *neve — neve, neu — neu* z poprzedzaiącem *ut* lub *ne*, ani to, ani owo. *Aut mores, aut locum muta. Deserendi officii plures solent esse causae: nam aut inimicitias, aut laborem, aut sumptus suscipere nolunt, aut etiam negligentia, aut suis studiis quibusdamve occupationibus impediuntur. — Vel imperatore,*

vel milite me utimini. — *Vel* znaczyć także może iużto — iużto, *Admirari satis non possum vel hominis continentiam, vel temporum disciplinam. Tuberonis gloriae faveo, vel propter propinquam cognationem, vel quod ejus ingenio studiisque delector, vel quod laudem illius etiam ad me pertinere existimo.* — *Illo loco libentissime soleo uti sive quid mecum cogito, sive aliquid lego — Ad has litteras addiscendas tibi sive comes, sive dux fui.* — *Sive tacebis, sive loqueris, mihi perinde est.* — *Homines nobiles seu recte seu perperam facere coeperunt, in utroque excellunt.* — *Ut eam ne quis nobis minuat, neve vivus, neve mortuus*; ale i bez *ut, ne*: *Carthaginiensibus conditiones pacis dictae, bellum neve in Africa, neve extra Africam injussu populi Romani gererent. Liv.* 30. 37.

259 * *d)* Do tych podwóynych zdań policzyć można, zdania połączone za pomocą podwoionych *Adverbiów* w znaczeniu: raz to, drugi raz owo; iużto, iużto; częścią, częścią; tak, iak; nie tylko, lecz nawet:

modo — modo.	*nunc — nunc.*	*alias — alias.*
tum — tum.	*simul — simul.*	*partim — partim.*
jam — jam.	*qua — qua.*	

Cum — tum tak (w ogóle), iak (w szczególności); *non modo, non solum, non tantum — sed etiam, verum etiam*, albo samo *sed*; rzadko *sed quoque*, ostatnie po wyrazie; w znaczeniu: nie tylko; — lecz także, lecz nawet.

Modo hoc; modo illud dicit; modo huc, modo illuc volat; modo ait, modo negat (raz to, drugi raz to). W mieyscu drugiego *modo* mogą także stać inne czasowe partykuły, a osobliwie *Tacit* lubi dla odmiany kłaść; *aliquando, nonnumquam, interdum, saepius, tum, deinde.* — *Nunc — nunc* nie iest cicerońskie, lecz u *Liviusza* i innych zwyczayne: *nunc singulos provocat, nunc omnes increpat* (raz, drugi raz); *Quod ad me attinet, jam aetas senem in patriam revertentem, jam secundae, jam adversae res erudierunt.*

Simul — simul oraz — oraz, to iest: tak — iak, nie iest cicerońskie, lecz u historyków zwyczayne, raz u *Caesara bel. Gall.* 4, 15. *Simul sui purgandi causa, simul ut, si quid possent, de induciis impetrarent.*

Qua — qua nie tak często używane za *et — et. Usi sunt qua suis quisque, qua totius ordinis viribus.* — *Partim — partim* częścią — częścią *Caesar attulerat jam liberae civitati partim metu, partim patientia consuetudinem serviendi*, używa się często u *Cicerona* za *alii — alii. Cic. Philip.* 8, 11. *quum partim e nobis ita timidi sint, ut omnem populi Romani beneficiorum memoriam abjecerint, partim ita a re publica aversi, ut huic se hosti favere prae se ferant*, i za *alia — alia Cic. de Off.* 2, 21. *eorum*

autem beneficiorum partim ejus modi sunt, ut ad universos cives pertineant, partim singulos ut attingant. Mutantur mores hominum, alias adversis rebus, alias aetate ingravescente. Non potest quidam, alias beatus esse, alias miser (*Cic.*) raz, drugi raz, iuż — iuż.

Cum — tum wyrażaią ieszcze ściśleyszy związek; albowiem *cum* wprowadza iako *praemissę* ogółowe zdanie, *tum* nayważnieyszy poiedyńczy szczegół (gatunek) z tego wybiera, a zatem znaczy: nie tylko w ogóle, lecz także w szczególności, lecz osobliwie, tem bardziéy. Dla tego też *tum* zwykło się łączyć z: *etiam, maxime, imprimis, praecipue, certe, vero*; lecz nie *potissimum*. Uważać tu potrzeba, że kiedy obadwa za pomocą *cum* połączone zdania maią swoie osobne słowa, to w pierwszem zdaniu stoi zwyczaynie *Conjunctivus*: *Cum tota philosophia frugifera et fructuosa sit, tum nullus feracior in ea locus est neque uberior, quam de officiis*; to iest w pierwszem zdaniu kładziemy przyczynę z któréy drugie wyprowadzamy; dla częstego iednak użycia tych połączonych zdań, straciło tu *quum* swóy rząd, i zamieniło się na przysłówek odpowiadaiący *tum* i dla tego też słowo może stać w *Indicat.* *Cic. Epist.* 3, 9. — *Quum ipsam cognitionem juris augurii consequi cupio, tum me hercule tuis incredibiliter studiis delector.* ib. 6, 14. *nam quum te semper maxime dilexi, tum fratrum tuorum singularis pietas nullum me patitur officii erga te munus praemittere.*

Dokładnem *adverbium* staie się *cum*, wtenczas kiedy z następuiącem *tum* służy do przeciwstawienia poiedyńczych tylko wyrazów, maiąc iedno tylko wspólne słowo stoiące w poprzedniem lub następnem zdaniu, zwyczaynie w *Indicativie*, bo tu *cum* nie iest spóynikiem przyczynowem, ale prawie to samo znaczy co *et — et*. np. *Fortuna quum in reliquis rebus, tum praecipue in bello plurimum potest*; *Agesilaus cum a ceteris scriptoribus, tum eximie a Xenophonte collaudatus est*; albo tak iż słowo stoi w pierwszem zdaniu: *Nam quum omnium sociorum provinciarumque rationem diligenter habere debetis, tum praecipue Siciliae*, (*Cic.*)

Non modo, solum — sed etiam używa się zwyczaynie postępuiąc od mnieyszego, do większego: nie tylko, lecz także. *Tullus Hostilius non solum proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit. Perficiendum est, ut homines te non solum audiant, verum etiam libenter studioseque audiant* (lecz nadto patrz 266. gdzie sie pokazuie, że *verum* więcéy znaczy niż *sed*). *Porsenna adeo infestum omnem Romanum agrum reddidit, ut non cetera solum ex agris, sed pecus quoque omne in urbem compelleretur*; *Signorum annuae commutationes non modo quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt; verum ad utilitatem quoque rerum omnium sunt accomodatae*, ale *quoque* dołącza tylko ostatnie zdanie i stoi dopiero po wyrazie] patrz 255 *sed et*.

Jeżeli zstępuiemy od większego do mnieyszego, wtenczas się zwyczaynie opuszcza *etiam* i kładzie się samo *sed*. *Cic. p. leg. Man.* 22. *Quae civitas est in Asia, quae non modo imperatoris aut legati, sed unius tribuni militum animos ac spiritus capere possit? Non solum in bello, sed in pace.* Tłómaczyć można to *non modo — sed* przez: że nie powiem — lecz; a nawet i w łacinie da się takowe zdanie przez *non dicam — sed, ne dicam, nedum* a nawet i samo *ne* wyrazić. np. *Marcel.* 2. *Nullius est scribendi tanta vis, tanta copia, quae non dicam exornare, sed enarrare res tuas gestas possit. Quae civitas est in Asia, quae unius tribuni militum spiritus capere possit, ne dicam (nedum) imperatoris aut legati.* (patrz *Conjunctivus nedum*). Jednakże znayduie się niekiedy nawet u *Cicerona* tak *non modo, sed*, postępuiąc do większego, iak przeciwnie *non modo sed etiam* zstępuiąc do mnieyszego, tak iż wtenczas *etiam* iest zbyteczne; lecz liczniey-sze daleko mieysca są za podaną tu różnicą.

Zdania przeczące, to iest w znaczeniu: nie tylko nie, lecz nawet nie wyrażaią się przez *non modo non — sed ne quidem*; biorąc, iak się iuż powiedziało, wyraz, na którym ton spoczywa, w środek; to się dzieie wtenczas ieżeli obadwa zdania maią swoie własne słowa, albo też gdy maią wprawdzie iedno słowo wspólne, ale iuż w pierwszem zdaniu wyrażone. W drugiem zdaniu może także stać: *sed vix.*

Ego non modo tibi non irascor, sed ne reprehendo quidem factum tuum. Horum ego imperatorum non modo res gestas non antepono meis, sed ne fortunam quidem ipsam. Subito tempestates coortae sunt maximae, ut non modo proficisci non posset, sed vix in oppido consisteret.

Nayczęściey w pierwszem zdaniu, lubo takowe iest przeczące opuszcza się *non*, albowiem negacya z drugiego także przeczącego zdania *ne — quidem, sed ne — quidem, sed — non, sed — vix*, tu się *anticipando* domyśla; ponieważ wtenczas obadwa zdania maią wspólne, dopiero w drugiem zdaniu umieszczone słowo (*praedicat*). *Talis vir non modo facere, sed ne cogitare quidem quidquam audebit, quod non honestum sit;* to samo co: *talis vir non modo facere, sed etiam cogitare non audebit.* Taki człowiek nie tylko uczynić lecz nawet pomyśleć nie odważy się. *Non modo proditori, sed ne perfugae quidem locus in meis castris cuiquam fuit. Pisone consule senatui non solum juvare rempublicam, sed ne lugere quidem licebat. Non modo ad expeditiones, sed vix ad quietas stationes viribus sufficerent.*

Często iednak zatrzymuie się w pierwszem zdaniu przeczenie, choć obadwa przeczące zdania maią wspólny *praedicat.* *Liv.* 4, 3. *Enunquam fando auditum esse, Numam Pompilium, non modo non patricium, sed ne civem quidem Romanum Romae regnasse?*

Kiedy pierwsza negacya mieści się w wyrazie: *nemo, nullus, nihil, nunquam*, opuszczoną być nie może. *Cic. in Ver.* 2, 46. *Quod non modo Siculus nemo, sed ne Sicilia quidem tota potuisset.* 3, 48; *quum multis non modo granum nullum, sed ne paleae quidem ex omni fructu relinquerentur. Nihil enim unquam non modo acerbum in me fuit, sed ne paulo quidem tristius.*

Może także drugie zdanie być twierdzące, to się wyraża iak wyżéy: *sed (etiam). Videtis, ut senectus non modo languida atque iners non sit, verum etiam sit operosa. Non modo non remittimus tibi aliquid ex nostra commendatione, quasi adepti, jam omnia, sed eo vehementius a te contendimus, ut Lysonem in fidem necessitudinemque recipias.*

* 2. *Comparativae* Spóyniki porównywaiące: iak, iako; iak gdyby.

260

Ut, uti	*quam* bez i z	*quasi*	*ac, atque*
sicut	*si, tamquam,*	*ut si*	gdy znaczą
velut	*ceu*, u poe-	*ac si*	iak.
prout, praeut	tów.		

a) *Ac* i *atque* w znaczeniu: iak stoią zwyczaynie po *adject.* i *adverb.* podobieństwo i niepodobieństwo znaczących. Takiemi są: *aeque, juxta, par* i *pariter, perinde, pro eo, similis, dissimilis* i *similiter, talis, totidem, alius* i *aliter, contra, secus* i *contrarius*, np. *Non aliter scribo, ac sentio, aliud mihi, ac tibi videtur; dissimulatio est, quum alia dicantur ac sentias* obłuda iest gdy co innego mówimy iak myślimy (— i myślimy). *Tecum agam non secus, ac si meus esses frater; Vides omnia fere contra, ac dicta sunt, evenisse; cum totidem navibus rediit, atque erat profectus.* Po tych wyrazach kłaść *quam* iest przeciw dobremu stylowi, wyiąwszy, gdy przed *alius* stoi negacya: *Virtus nihil aliud est, quam in* se *perfecta et ad summum perducta natura*; w którymto razie zamiastt *quam* także *nisi* stać może,

U *Horacego* i niektórych późnieyszych prozaistów stoi przeciw regule *atque, ac* za zwyczayne: *quam* przy *Comparat.* (patrz 120.) *ut non se pejus cruciaverit atque hic.*

b) Tu iest mieysce przytoczyć odpowiadaiące sobie wzaiemnie *correlativa*, to iest *demonstrativa* i *relativa*: (*Non*) *tam* — *quam* (nie *ut*), *tantopere* — *quantopere, tamdiu* — *quamduiu* patrz 243.

ita, sic-ut, sicut, quemadmodum, tamquam i na odwrot; (*haud*) *non minus — quam, non magis* (*plus*) —*quam.* np. *Piso tenuit locum tam diu, quam ferre potuit laborem; quantum detraxit ex studio, tantum amisit ex gloria. Quot homines, tot sententiae. Non toties accipio tuas litteras, quoties a Quinto mihi fratre afferuntur. Inter tales homines manebit amicitia tamdiu, quamdiu sequetur utilitas. Ut magistratibus leges, ita populo praesunt magistratus. Non quemadmodum hodie aliquid nobis licet, sic semper liciturum est. Si aliqua in re Verri similis fuero; non magis mihi deerit inimicus, quam Verri defuit. Non nascitur ex malo bonum, non magis, quam ficus ex olea* (równie iak). *Patria hominibus non minus cara esse debet, quam liberi. Laudibus haud minus, quam praemio gaudent militum animi.*

Non minus- (nie mniéy, lecz raczéy więcéy) *quam* i *non magis* (nie więcéy lecz mniéy) — *quam* są w ogóle równe z *aequae ac*, równie iak; przeważamy w nich zdanie nasze na stronę zdania z *quam*, dla tego też, ieżeli ie tłómaczymy przez tak, równie — iak, takowe zdania odwracamy, kładąc ważnieysze na pierwszem mieyscu np. *Alexander non ducis magis quam militis munia exsequebatur.* Niemniéy wodza iak żołnierza pełnił obowiązki, albo: równie żołnierza iak wodza. *Conficior enim maerore, mea Terentia, nec meae me miseriae magis excruciant, quam tuae vestraeque. Moverat eos regis non virtus magis, quam clementia in devictos Scythas.*

* 3. *Conjunctiones concessivae,* Pozwalaiące, przypuszczaiące w znaczeniu: chociaż, lubo

261

etsi, etiamsi	*quamquam*	*ut* w znaczeniu: chociaż,
tametsi, tamenetsi	*quamvis*	*utut* iakkolwiek
licet	*quamtumvis*	*quum* w znaczeniu: lubo.
	quamlibet	

Tym pozwalaiącym spóynikom odpowiada w zdaniu następnem *tamen* iednak np. *Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas* choć sił brakuie, iednakże. Nawet dwukrotne powtórzenie nie iest nadzwyczayne np. *tametsi vicisse debeo, tamen de meo jure decedam.*

Także *adverb. quidem* należy do téy klassy spóyników pozwalaiących, kiedy służy do łączenia zdań z następuiącem *sed* zob. *non modo — sed vid.* 231. *a.*

Quamquam używa się o istotnych, *quamvis* tylko o czynionych (w myśli) przypuszczeniach, dla tego pierwsze kładzie się z *Indic.* drugie z *Conj.* patrz. *Synt. Conj.*

Quamquam kładzie się niekiedy dla wyrażenia niechęci, poprawiaiąc się: *Quamquam quid loquor?* ale co mówię.

* 4. *Conditionales.* Warunkowe znaczą: ieżeli, byleby tylko. 262

Si, ieżeli.	*simŏdo*		*dummodo ne* v. *modo ne*
sin, ieżeli zaś.	*dummŏdo* v. *modo*, *dum*	ieżeli tylko.	*dumne*, ieżeliby-byle- tylko nie.
nisi, *ni* ieżeli nie.			

Aby związek z poprzedzaiącem zdaniem tem ściśleyszy uczynić, wyprowadzaiąc z niego daléy zaczęte rozumowanie, kładzie się przed *si* a niekiedy przed *nisi particula expletiva: quod* wszakże, ieżeli (gdyby). np. *Quod si illinc inanis profugisses, tamen ista tua fuga nefaria, proditio consulis tui conscelerata judicaretur*; wszakże gdybyś był nawet z próżnemi rękoma uciekł, iednakże. *Quod si omnium animantium formam vincit hominis figura, deus autem animans est, eā figurā profecto est, quae pulcherrima sit omnium* (ieżeli zaś), i ten sposób wnioskowania z przypuszczenia iest bardzo pospolity. *Quod nisi domi civium suorum invidia debilitatus esset, Romanos videretur superare potuisse.* Patrz *Synt. ornat.* Szyk 12. Także: *quod quia, quoniam, quum; quod ubi* etc.

Sin znaczy: ieżeli zaś, stoi więc za: *si autem, si vero*; z któremi także dla wzmocnienia łączyć się może; zawsze odpowiada poprzedzaiącemu *si* wyraźnemu lub domyślnemu. Powtórzone będzie *si* nie *sin*. — *Sin minus, sin secus, aliter, contra* znaczą ieżeli zaś nie, inaczéy, przeciwnie, to iest wyrażaią przeczenie z opuszczonem słowem np. *Discede, Catilina, atque hunc mihi timorem eripe; si verus est, ne opprimar, sin falsus, ut tandem aliquando timere desinam. Si ita est, omnia faciliora; sin aliter, magnum negotium. Primum danda opera est, ne qua amicorum dissidia fiant; sin tale aliquid evenerit, ut exstinctae potius amicitiae, quam oppressae videantur.* — *Si, quod volumus, eveniet, gaudebimus; sin secus* (w przeciwnym razie), *patiemur animis aequis. Senatus consultum si erit factum, scribes ad me: sin minus, rem tamen conficies. Educ tecum etiam omnes tuos: sin minus, quam plurimos* patrz 232. *secus.*

Nisi i starożytne osobliwie w rękopismach sądowych *ni* za *si non*, wyrażaią wyiątek osobliwie po negacyach i znaczą: tylko, chyba, oprócz. np. *Nullum imperium est tutum, nisi benevolentia munitum. Hoc sentio, nisi in bonis amicitiam esse non posse. Parvi sunt foris arma, nisi est consilium domi.* Kiedy *nisi* iest w zdaniu środkowem, a zdanie główne przeczące, to zna-

czy: iak tylko. *Haec confici, nisi per hominem et peritum et diligentem non possunt. Non venit nisi rogatus.* Ponieważ *nisi* w znaczeniu oprócz, straciło iuż nieiako znaczenie warunku, przeto wzmacnia się także dodaiąc ieszcze *si* chyba że np. *Miseros illudi nolunt, nisi si se forte jactant. Atticus in domo sua nihil commutavit, nisi si quid vetustate coactus est.*

Wzmacnia się także przez: *nisi forte, nisi vero, nisi tamen* nayczęściey ironicznie, kiedy chcemy wyrazić, iż to, coby zarzucić można, byłoby nie do rzeczy. Stoi tu zwyczaynie *Indic. Erucii criminatio tota, ut arbitror, dissoluta est: nisi forte* (chyba że) *exspectatis, ut illa diluam, quae de peculatu objecit.* (*Cic.*)

Nisi quod, praeterquam quod, znaczy: oprócz że, wyiąwszy to że: *Cum Patrono Epicureo mihi omnia communia sunt: nisi quod in philosophia vehementer ab eo dissentio* (*Cic.*)

Po *nihil aliud, quid aliud* wyiaśniaiąc rzecz, znaczy: *nisi* iak tylko. *Erat historia nihil aliud, nisi annalium confectio. Philosophia omnium mater artium, quid est aliud, nisi, ut Plato ait, donum, ut ego, inventum deorum.*

Ta iest różnica między *nisi, ni* a *si non* że *nisi* łącząc zdania, przywodzi warunkowo wyiątek w znaczeniu: wyiąwszy, oprócz, chyba że, (patrz powyższe przykłady). *Si non* przywodzi tylko poiedyńczy przypadek, albowiem tu tylko *si* iest spoyник, negacya zaś *non* do iednego tylko poiedynczego wyrazu należy; ale w wielu przypadkach można się obiema sposobami wyrazić np. *fuit apertum, si Conon non fuisset, Agesilaum Asiam Tauro tenus regi fuisse erepturum* i *Agesilaus talem se imperatorem praebuit, ut omnibus apparuerit, nisi ille fuisset, Spartam futuram non fuisse* (Spartyby nie było). Możnaby więc także powiedzieć zamiast: *memoria minuitur, nisi eam exerceas — si eam non exerceas.* Z tem wszystkiem zachodzi istotna różnica, gdy bowiem *impune erit, si pecuniam promissam non dederitis* nie nastąpi kara, ieżeli zapłacicie; przeciwnie *impune erit, nisi pecuniam dederitis*, nie nastąpi kara, wyiąwszy, chyba że zapłacicie; to iest ieżeli zapłacicie, poniesiecie karę. Jeżeli iedno zdanie nie iest zupełne, tylko *si non* stać może np. *Quo mihi forunam, si non conceditur uti?* co mi po maiątku, ieżeli mi go nie wolno użyć? Jeżeli pierwsze zdanie rozwiniemy na: *Nullius pretii fortunae sunt*, wtenczas można iako wyiątek podać *nisi concedatur iis uti.* — Nayczęściey kładzie się *si non*, kiedy się poiedyńcze wyrazy przeciwstawiaią: ieżeli nie — to przynaymniey; a zwłaszcza ieżeli ma odpowiadaiące *at, tamen, certe, saltem, sed*, np.

dolorem si non potero frangere, occultabo; desiderium amicorum; si non aequo animo, at forti feras; cum spe si non optima, at aliqua tamen vivere. W tym przypadku można zamiast *si non* położyć także *si minus* np. *Tu si minus ad nos, nos accurremus ad te.*

Jeżeli po zdaniu twierdzącem ma następować zdanie przeczące z opuszczeniem słowa, w znaczeniu: ieżeli zaś nie; to się wyraża przez *si* lub *sin minus, sin aliter, sin secus, sin contra*, a nie przez *si non. Educ tecum etiam omnes tuos: si minus, quam plurimos — omnis cura mea solet in hoc versari semper, si possim, ut boni aliquid efficiam: sin id minus, ut certe ne quid mali.* Zobacz wyżéy.

*5. *Conclusivae.* Wnioskuiące, znaczące: więc, zatem, przeto, dla tego

ergo,	*eo,*	*proinde (inde)*	*quapropter, quare,*	263
igitur,	*ideo,*	*propterea*	*quamobrem.*	
itaque,	*iccirco,*		*quocirca, unde.*	

Itaque znaczy właściwie i tak, i wtenczas ma akcent na *a*, np. *itáque feci* tak uczyniłem. Zob. o Akcencie 10.

Eo używa się nayczęściéy iako *Adverb. loci* wyrażaiąc dążenie do iakiego mieysca: tam (dotąd) np. *unde venerat, eo rediit;* znayduie się iednakże niekiedy i iako spóynik w znaczeniu: dla tego np. *ut hoc modo rationem referre liceret, eo repente Sullanus factus est.*

Proinde iako *particula conclusiva* znaczy przeto; w znaczeniu: równie używa się *proinde* i *perinde* (patrz 232. *Perinde.*) np. *proinde fac magno animo sis*, przeto bądź dobréy myśli; *proinde, si sapis, vide quid tibi faciendum sit.*

Unde zkąd, właściwie *adverb. loci*, zatrzymuie w ogóle swe pierwotne znaczenie wychodzenia z czego, iak w polskim zkąd.

Hinc, inde uważać należy iako *adverbia*, ponieważ te nie zmieniaią swego znaczenia mieyscowego ztąd. W właściwem wnioskowaniu używa się: *ergo* i *igitur.*

*6. *Causales* przyczynowe, wyrażaiące przyczynę lub powód i znaczą: gdy, że, ponieważ, kiedy, albowiem. 364

nam, namque,	*quia, quod,*	*quando,*
enim, etĕnim,	*quoniam, quippe,*	*quandoquidem,*
	quum,	*siquĭdem.*

Nam, *enim* znaczące albowiem, bowiem, mogą tylko stać w zdaniu następnem, które wypada z poprzedzaiącego zdania; nigdy zaś mowy zaczynać nie mogą iak *quoniam* ponieważ zaczyna. Tem się zaś od siebie różnią, że *nam* bo, zaczyna zdanie (następne) i przytacza historyczną z rzeczy saméy wypływaiącą, istotną przyczynę (przyczyna obiektowa); przeciwnie zaś *enim* bowiem, kładzie się dopiero po wyrazie, o który szczególniéy w zdaniu idzie, przywodząc przyczynę więcéy od subiektu zawisłą (przyczyna subiektowa); tylko u komików *enim* w znaczeniu *at enim*, *sed enim* na początku. — *Namque* i *etenim* znaczą prawie to samo co *nam* i *enim*; *etenim* nayczęściéy używane w wyiaśniaiącéy parentezie; *namque* zwykło stać u *Corneliusza* wyłącznie przed samogłoską na początku zdania, lecz iuż *Livius* kładzie ie iuż to przed, iuż po wyrazie. — *Nam*, *enim*, *etenim* używaią się czasem w znaczeniu to iest, iakoż, na początku zapowiedzianéy powieści; albo gdy się przytacza przyczyna iakiego twierdzenia po nieiakiem zawieszeniu. Toż samo wyraża się przez *adverb. nimirum*, a w znaczeniu ironicznem dla wyszydzenia przeciwnika: *videlicet*, *scilicet*; lubo późnieysi nieklassyczni pisarze używaią i tych dwóch ostatnich przywodząc prawdziwą przyczynę bez ironii; iako też i powyższe *nam*, *enim*, *etenim* niekiedy także do ironii służyć mogą. patrz 231.

Quia i *quod* tem się różnią od *quoniam* (*quum jam*), że pierwsze wyrażaią pewną, dostateczną przyczynę: ponieważ; ostatnie zaś przywodzą przyczynę, zawisłą od okoliczności: gdy przeto. Mówi się: *ideo*, *iccirco*, *propterea*, *quod* i *quia* dla tego że, bez znacznéy różnicy w znaczeniu, tylko że *quia* ściśléy przyczynę wyraża. Patrz *Synt. Infin. quod.* *Quum* gdy iest przyczynowe, wyraża tylko przyczynę z myśli wyprowadzoną, podczas gdy *quod* i *quia* pewną zewnętrzną przyczynę przywodzą, ztąd też to pochodzi, że *quum Conjunct.* rządzi, ponieważ przyczyna od subiektu zdania głównego wychodzi — *Siquidem* powstało w prawdzie z *si quidem*, lecz uważa się tuiako ieden wyraz w znaczeniu albowiem; np. *antiquissimum e doctis genus est poetarum*, *siquidem* (ponieważ), *Homerus fuit et Hesiodus ante Romam conditam.* Czasem iednak używa się w swem pierwotnem znaczeniu ieżeli. *Cic. de fin.* 2,34. *Nos vero*, *si quidem in voluptate sunt omnia* (ieżeli całe szczęście w rozkoszy polega), *longe multum superamur a bestiis.* i wtenczas też osobno się pisać powinno *si quidem.*

Quippe właściwie iako (to), nayczęściéy łączy się z *quum* albo zaimkiem względnym, przyznaie coś i stwierdza to, co poprzedziło, przywodząc nową przyczynę: albowiem. Bez słowa przybiera znaczenie: iako, zaiste np. *Cimoni non fuit turpe sororem germanam habere in matrimonio*, — *quippe quum ejus cives eodem uterentur instituto.* Patrz, *Synt. Conj.* — *Ergo ad coenam petitionis cau-*

sa si quis vocat, condemnetur. Quippe, inquit, (*Cic.*) patrz 231. *affirm). Sol Democrito magnus videtur, quippe homini erudito*; nawet tak, iż zdanie z *enim* następuie; *a te quidem apte et rotunde* (*dicta sunt*): *quippe*; *habes enim a rhetoribus.*

*7. *Finales*, celowe w znaczeniu aby, aby nie: *ut* i *uti*, *quo*, *ne* i *ut ne*, *neve* albo *neu*, *quīn*, *quominus*. 265

Uwaga. *Ut* iako *Conjunct.* ma dwoiakie znaczenie skutku i celu czyli zamiaru; to iest znaczy że, tak że, i aby; z dodaniem negacyi w pierwszym razie *ut non* że nie; w drugim *ne* albo (rzadko) *ut ne* aby nie; ostatnie mocnieysze znayduie się zwykle w mowie uroczystéy, to iest w ustawach, nayczęściéy u *Cicerona* np. *Operam dant ut judicia ne fiant.* — *Ut non* za *ne* bardzo rzadko np. *Cic. pro leg. Man. cap.* 15. *Itaque ut plura non dicam neque aliorum exemplis confirmem* etc. za *ne plura dicam neve confirmem.* *Ut* w znaczeniu iak patrz 260., w znaczeniu lubo 261. w znaczeniu skoro 267.

Neve, *neu* (*ne vel*) stoi w drugiéy części zdania celowego po *ut*, *ne*, gdy następuie zdanie przeczące w znaczeniu: aby nie, i aby nie; patrz *Conjunctivus ut*, *ne* etc. i wyżéy. np. *vide ne cadas*, *neve crus frangas.*

*8. *Adversativae* przeciwstawne wyrażaiące coś przeciwnego; w znaczeniu lecz, ale, wszelako, iednak. 266

Sed,	*at* (*ast* u poet.)	*tamen*,	*at vero.*
autem,	*atqui.*	*attămen*,	*enimvēro.*
verum,		*sedtămen*,	*verumenimvēro.*
vero,		*verumtamen*,	*cetĕrum.*

Sed tem się różni od *autem*, że pierwsze wyraża istotnie (wprost) coś przeciwnego, poprzedzaiące zdanie choć w części znoszącego; dla tego też na początku zdania się kładzie, iak nasze lecz, nayczęściéy po negacyach; drugie zaś nie tylko przeciwstawia ale i łączy iak nasze zaś; dla tego zawsze po wyrazie, o który szczególniéy idzie kłaść się powinno, a tem samem w zdaniu drugie albo trzecie mieysce zaymuie, np. *Hamilcar primo Poenico bello*, *sed* (*non toto-sed*) *temporibus extremis in Sicilia praeesse coepit exercitui. Gyges a nullo videbatur*; *ipse autem omnia videbat.*

Verum (wprawdzie, w istocie) ale, podobnie iak *sed*, tylko bardziéy przekonywaiące: *non ego sed tu* nie ia lecz ty, iest proste przeciwstawienie, zaś: *non ego verum tu* zapewnia razem i po-

prawia. Ma się zaś *vero* do *verum* iak *autem* do *sed*, albowiem *vero* kładzie się także dopiero po pierwszem słowie zdania, na którem iest przycisk i przydaie więcéy wagi. Często stanowi przeyście do czegoś ważnieyszego, przeciwnego; gdy *autem* częstokroć daléy tylko rzecz prowadzi, iak *adverb. porro. Si rectum est facere, facias; verum ne post conferas culpam in me. Scimus musicen nostris temporibus abesse a principis persona; saltare vero etiam in vitiis poni. Illud vero plane non est ferendum*, lecz co tego, to iuż wcale znieść nie można. *Mihi placuit, fratri vero displicuit* mnie się podobało, lecz bratu (wcale) się nie podobało. O, *Vero* w znaczeniu: tak iest patrz 226, 3, 1. i *Synt. Ornat. D. Enim vero* w odpowiedzi ieszcze mocniéy przytwierdza.

Verumenimvero wyraża ieszcze mocnieysze, przeważnieysze i ostateczne przeciwstawienie: wszelakoż, iednakże.

At, at vero przypuszcza poprzedzaiące zdanie, ale mu coś mocnieyszego naprzeciwstawia, nayczęściéy przy zarzutach. *Brevis a natura nobis vita data est; at memoria bene redditae vitae sempiterna. Si non bene at mediocriter. Homo etsi non sapientissimus at amicissimus* to iest: po *si* znaczy *at* przynaymniéy, np. *Quintius Naevium obsecravit, ut aliquam, si non propinquitatis, at aetatis tuae; si non hominis, at humanitatis rationem haberet.*

Atqui znaczy a przecie. *O rem difficilem, inquis, et inexplicabilem. Atqui explicanda est.* Przy wyprowadzeniu wniosku znaczy: wszak, lecz że np. *Quodsi virtutes sunt pares inter se, paria etiam vitia esse nececesse est. Atqui pares esse virtutes facile potest perspici. Sequitur igitur, ut etiam vitia sunt paria.*

Ceterum znaczy właściwie w reszcie, z resztą; lecz używa się niekiedy a mianowicie od *Curtiusza* w znaczeniu: lecz.

Contra ea w znaczeniu: przeciwnie, może się w pewnym względzie do spóyników liczyć. *Superbe a Samnitibus legati prohibiti commercio sunt, contra ea benigne ab Siculorum tyrannis adjuti.* —

Adeo iest właściwie *adv.* tak dalece; gdy służy do łączenia zdań, znaczy: nawet, owszem, przechodząc do czegoś ważnieyszego, istotnego np. *Id adeo ex ipso Senatus consulto cognoscite. Id adeo, si placet considerate.* Zawsze z zaimkiem.

267 *9. *Temporales* czasowe. Wyrażaią okoliczność czasu. *quum, quum primum, ut, ut primum, ubi, postquam, antĕquam* i *priusquam; quando, simulac, simulatque* i samo *simul:* gdy, iak, skoro, skoro tylko, iak tylko odkąd; *dum, usque dum, donec, quoad* w znaczeniu: dopóki, aż nie.

Ut i *ubi* kładą się iak w polskim: iak za gdy. *Simulatque* znaczy skoro tylko, w mieyscu którego także samo *simul* stać może.

Quando kiedy, rzadko się zamiast *quum* gdy, używa np. *Auctoritatem Senatus exstare hereditatis aditae sentio, tum, quando, rege Aegyptio mortuo, legatos Tyrum misimus.* (*Cic.*)

Dum, usque dum, donec (przestarzałe *donicum*) i *quoad* znaczą iak długo i dopóki np. *donec eris felix multos numerabis amicos*, iak długo będ. to iest o ciągle trwaiącéy czynności. *Expectavit, donec exiit,* (*usque*) *dum exiit* czekał dopóki, aż nie wyszedł. Kiedy iest mowa o zdarzeniu (*factum*) które się istotnie stało. *Usque dum* pisze się także osobno, ponieważ *usque* (patrz pag. 284) osobny wyraz stanowi np. *mihi usque curae erit, quid agas, dum quid egeris, sciero.*

* Jakie mieysce Spóyniki zaymuią w zdaniu?

a) Większa część spóyników stoi na czele swego zdania. Niektóre tylko iako to: *enim, autem, vero, quoque* i *quidem* nie mogą nigdy zaczynać zdania, ale kładą się zawsze po pierwszem słowie albo też dopiero po drugiem, ieżeli te obydwa do siebie należą, albo ieżeli ieden z nich iest słowem posiłkowem *esse*. Takowe spóyniki nazywaią się *postpositivae;* inne iak: *igitur, tamen, ergo, deinde, propterea* stoią często, *itaque, iccirco* rzadko po wyrazie; np.

Incredibile est enim, quam sit omne jus civile, praeter hoc nostrum, inconditum, ac paene ridiculum. Rzadko zaś po więcéy iak dwóch słowach iak: *Per quem porro datum venenum? unde sumptum? quae deinde interceptio poculi? cur non de integro autem datum,*

Quidem i *quoque*, ieżeli należą do poiedyńczych wyrazów, zwykły się nayczęściey kłaść po tym wyrazie, na którym iest przycisk t. i. o który właśnie idzie np. *Amicitia per se colenda est, societas quoque* (także) *per se expetenda.* O *quidem* patrz 231, *a.*

Itaque i *igitur* używać należy z *Ciceronem* z tą różnicą, iż *itaque* zwykle na początku stoi. *Itaque rem suscipit;* rzadko po wyrazie np. *ego itaque pacis, ut ita dicam, alumnus; igitur* zaś kładzie się po wyrazie, a niekiedy po kilku wyrazach np. *Ille mihi videtur igitur vere augurari;* tylko w znaczeniu a tak, tak więc t. i. w ogólnych wnioskach z poprzedzaiącego, tudzież w rozumowaniach w kształcie syllogizmu, kładzie się *igitur* na początku: *si illud verum, etiam hoc; illud autem verum esse non potuit, igitur ne hoc quidem;* a więc ani to; a u *Cicerona*

niekiedy nawet w zwyczaynych połączeniach: *igitur pecuniam Decemviri tenebunt. Tamen* wtenczas stoi na początku zdania, kiedy przeciwstawienie należy do całego zdania, kiedy *tamen* odnosi się do iednego wyrazu, stoi zwyczaynie po nim: *crebro regusto tuas literas: in his acquiesco; tamen exspecto novas. Romani olim, urbe reliqua capta, arcem tamen retinuerunt.*

(Także i *adverb. fere, tandem; certe* i *potius*, dwa ostatnie ieżeli nie są *particulae affirmativae*, stoią po wyrazie, do którego się odnoszą np. *Omnes fere familiarissimi Caesaris me colunt.*)

b) Inne Spóyniki stoią zwyczaynie na czele swego zdania, dla tego nazywaią się *praepositivae*, iednakże i z tych niektóre mogą się dopiero położyć po wyrazie, o który szczególniéy idzie, który tak iak w polskim nayprzód się w zdaniu kładzie, dla zwrócenia nań uwagi czytelnika np. *Tantum moneo, hoc tempus si amiseris, te esse nullum unquam magis idoneum reperturum; valere ut malis, quam dives esse: nullum in justitia partum praemium tantum est, semper ut timeas, semper ut adesse, semper ut impendere aliquam poenam putes.* Nayczęściéy z zaimkami a osobliwie z *relativum* np. *hoc quum dicit. Qui quoniam quid diceret, intelligi noluit, omittamus.* Patrz *Synt. orn.* Szyk wyr. 12. Jako osobliwość przytacza się, że *ut* nawet pomimo tego względu lubi Łacinnik kłaść po wyrazach: *vix, paene*, i *prope*; i po negacyach: *nullus, nemo, nihil* i po *tantum* np. *vix ut arma retinere posset; nihil ut de commodis suis cogitarent.*

c) *Que, ve* i *ne* (*encliticae*) przyczepiaią się iako przyrostki do wyrazu, z którym na czele zdania stać zwykły; tylko przy iednozgłoskowych przyimkach czepiać się także mogą przypadków od nich rządzonych np. *Romam Cato demigravit, in foroque esse coepit.* A mianowicie nie mówi się: *adque, obque, aque*, iednakże zwyczayne iest: *proque summa benevolentia, cumque his copiis* albo *cum firmisque praesidiis; ex eoque* i *eque republica; deque universa rep.* i *de provinciaque decessit.*

Wszystko co się dotąd powiedziało, rozumie się tylko o prozie, albowiem poeci, stósownie do potrzeby wiersza, kładą *Conjunct. praeposit.* po iednym albo po kilku wyrazach np. *audire et videor pios errare per lucos*; ale uważać trzeba, że w takim przekładanym szyku spóyniki zwykle ze słowem się łączą; *neque* i *ve* także często w poezyi niewłaściwe zaymuią mieysce np. *Messalam terra dum sequiturque mari* za prozaiczne *terra marique.*

Między Spóynikami iest wiele przysłówków, które, straciwszy swe pierwotne znaczenie i przybrawszy inne, na spóyniki się zamieniły, np. *verum, vero, licet, quamvis.* Tu należą także *adverbia temporis et loci* zwłaszcza kiedy się podwaiaią np. *tum tum* patrz wyżéy.

ponieważ wtenczas oczywiście naturę spóyników przybieraią, albo kiedy swe znaczenie zamieniaią np. *ubi*, *inde*, *eo*, *quando*.

10. Pytayniki.

Do Spóyników należą także Pytayniki niżéy pod literą c. przytoczone; żeby atoli rzeczy nie rozrywać, wyłożymy tu całą naukę o pytaniach. 268

*1) Gdy się z naszem pytaniem wprost do kogo obracamy np czy słyszysz? gdzie byłeś? co myślisz? *quid cogitas?* takie pytanie nazywa się pytanie wprost, *interrogatio directa* i słowo kładzie się w nim w *Indicativie*. Jeżeli zaś nie pytam się wprost, ale pytanie kładę iako zawisłe od innego słowa lub zdania np. powiedz, czy słyszysz, pytam cię się, gdzie byłeś; nie wiem, co myślisz *nescio*, *quid cogites;* takowe pytanie nazywa się, nie wprost czyli uboczne *interrogatio indirecta* i ma słowo w *Conjunct.* (Jaki czas następuie zob. o następstwie czasów).

*2) Wyrazy zawieraiące w sobie pytanie są:

a) Pronomina i *adjectiva interrogativa: quis, quae, quid* i przym. *qui, quae, quod*, który; *qualis* iaki, *quantus* iak wielki, *quotus* ilokrotny, *quotusquisque* ile takich, t. i. mało takich, *uter* który z dwóch.

b) Adverbia interrogativa; ubi gdzie, *quo* dokąd, *qua (parte)* którędy, *quando*, kiedy, *quamdiu* iak długo, *quousque*, *quoad* dokąd, *unde* zkąd, *quorsum* którędy *quot* ile, *quoties* ile razy, *quam, quomodo, qui* iak, *cur* czemu, *quare, quamobrem, quapropter* dla czego, *quin, quidni* czemu nie.

*c) Lecz naszę właściwą partykułę pytaiącą czy, zawartą także w przyrostku że, li, na które twierdzącéy lub przeczącéy odpowiedzi oczekuiemy, wyrażaią Łacinnicy przez pytayniki: *utrum, num, an, ne*, które ostatnie także i do trzech pierwszych iako przyrostek dodawać się może, nie odmieniaiąc ich znaczenia: *numne, utrumne, anne;* iako też i *nonne* czy nie.

Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expolivit? Unde iste amor tam improvisus ac tam repentinus? Ubi aut qualis est tua mens? potesne dicere? Cur Africanum domestici parietes non texerunt? Qui, (=*quomodo*) *fit?* (zkądto pochodzi). *Quin*, (czemu nie) *quod est ferendum, fers? Quidni possim* czemużbym nie mógł; (ostatnie zawsze z *Conjunct.*, a *cur non* z *Indicat.*) — *Incertum est, quo te loco mors exspectet; saepe ne utile quidem est scire, quid futurum sit. Qualis animus sit, ipse animus nescit. Quaeritur, cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant.*

Uwaga 1. Poiedyńcze przykłady Autorów łacińskich, a mianowicie poetów, gdzie w pytaniach zależnych w mieysce *Conj. Indicativus* stoi, za nieregularność raczéy uważać należy, któréy piszący teraz po łacinie wystrzegać się powinien. *quaeramus, ubi maleficium est* (istotnie się znayduie, za *sit*) *et inveniri potest* za *possit.* Nayczęściéy po *Imperat. dic, vide; dic, quaeso, num te illa terrent, — vide, quam conversa res est. Utrum tibi commodum est, elige.* — Albo też pytanie stoi naprzód, tak że słowo od którego zawisło, za wolne zdanie uważać można. *Sin discedit: quo, aut qua, aut quid nobis agendum est, nescio*; co mam czynić? nie wiem.— *Nescio quis, nescio quid* przez częste używanie stało się nieiako iednym wyrazem, podobnie iak *aliquis, quidam*, a zatem nie wymaga wyłącznie *Conj. Nescio quid turbatus esse mihi videris* za *paululum*; *pro me hic nescio quis loquitur.*

Uwaga 2. Że i poiedyńcze pytania, kiedy z powątpiewaniem pytamy np. *Cur hoc non liceat Catoni?* dla czegoby się to nie miało godzić Cat. w *Conj.* stać mogą wypada z natury tego trybu. *Vide Conj.*

Uwaga 3. Są ieszcze pytayniki: *ec, en* czy w wyrazach: *ecquando, ecquid* i *enunquam*, iako też i *numquid.*

Numquid i *ecquid* są właściwie zaimki pytaiące np. *ecquid in tuam statuam contulit*, czy się w czem przyłożył do posągu: *rogavit me, numquid vellem*, pytał mi się, czy czego żądałem.

Lecz wyrazy te tracą także swe zaimkowe znaczenie *quid* i staią się tylko prostemi pytaynikami, w znaczeniu: *num* czy np. *Numquid vos duas habetis patrias, an est illa una patria communis.* Czy macie dwie oyczyzny. *Ecquid* (czy) *in Italiam venturi sitis, fac plane sciam.*

Uwaga 4. W pytaniach wprost można także i bez wymienionych tu pytayników pytać się, wymawiaiąc z przyciskiem i zawieszeniem głosu pytanie, a szczególniéy wyraz o który idzie. *Infelix est Fabricius, quod rus suum fodit?* lecz w pytaniu zależnem koniecznie są potrzebne.

3. a) *Num* (ze złożonemi *numne*, *numnam*, *numquid*, *numquidnam* także *enunquam*) i *ec* ze złożonemi, czynią w pytaniu 269
wprost sens przeczący, albowiem przeczące zdanie wyrażamy w formie pytania; w znaczeniu: albo ż np. *Num me putas tam dementem esse;* albo ż sądzisz, to iest: przecie nie sądzisz. *Quid? Deum ipsum numne vidisti. Num ego hoc feci*, albo ż to ia uczyniłem; t. i. przecież ia tego nie uczyniłem. *Enunquam hoc auditum est.* czy to kiedy słyszano? nie.

Tylko *ecquid* kładzie się często także twierdząc. np. *ecquid attendis*, *ecquid animadvertis horum silentium* czy uważasz ich milczenie?

Wiedzieć iednak potrzeba, że tylko w pytaniu wprost ten sens przeczący iest zwyczayny; w pytaniu zaś ubocznem *num*, *ec* nie wymaga przeczącéy odpowiedzi; np. *Quaesivi ex eo, num in senatum esset venturus* albo *ecquis esset venturus*, czy kto przyydzie.

b) Przeciwnie *nonne* równie iak i *annon* kładzie się w pytaniu twierdzącem, t. i. gdy twierdzącéy oczekuiemy odpowiedzi i znaczy: czy nie? np. *Canis nonne lupo similis est*, czyż nie iest pies do wilka podobny. *Nonne animadvertisti*? dorozumiewa się: tak iest. *Annon est omnis metus servitus*? Takie pytanie wyrażali także Łacinnicy przez samo *non* np. *quid ego non cognosco vocem tuam*? gdzieby także *nonne* i *annon* stać mogło.

c) *Ně* i *an* używa się w ogólności kiedy nie wiemy, iaka odpowiedź nastąpi, twierdząca lub przecząca, a zatem w oboiętnych pytaniach np. *Dasne* (czy przypuszczasz) *manere animos post mortem*; *an tu haec non credis;* lecz w szczególności *ne* iako przyrostek pytaiący, w polskim li przyczepione do głównego słowa daie często sens twierdzący, w tem samem znaczeniu co *nonne* np. *Videsne, ut in proverbio sit ovorum inter se similitudo*, czy widzisz, iak podobieństwo iay poszło w przysłowie. Oczekuiemy odpowiedzi: tak iest. Lecz gdy się *ne* przyczepia do innego wyrazu, a nie do głównego słowa, może mieć sens przeczący np. *mene istud potuisse facere putas*, czy myślisz, żem ia to mógł uczynić. Dorozumiewa się: nie.

Widzieliśmy że *ne* zwykło się czepiac do *utrum*, *an*, *num*; bardzo rzadko i tylko u poetów do przymiotników np. u *Hor. uterne, quone malo, quantane;* przy *sic* i *hic* daie formę: *siccine, hiccine, haeccine, hoccine* obok *hicne* np. *huncine hominem vidisti.*

d) *An* tylko u pisarzów srebrnego wieku (od *Curtiusza* zacząwszy) używa się iako pytaynik w poiedyńczem, ubocznem pytaniu w znaczeniu czy tak iak *num* lub *ne* np. *Quaero, an pecuniam ei dederis*; czego naśladować nie należy, ale powiedzieć raczéy: *num pecuniam ei dederis* albo *dederisne ei pecuniam*; albowiem u *Cicerona*, który za wzór poprawnego stylu uważać się powinien, znaczy *an* albo czy, to iest kiedy coś innego przywodzi, a zatem też zawsze dopiero przez wzgląd na poprzedzaiące zdanie kłaść się może, kiedy niepewni iesteśmy, co z dwóch rzeczy obrać. *Verene hoc memoriae proditum est, regem Numam Pythagorae ipsius discipulum, an certe Pythagoreum fuisse.* Dla tego więc *an* kładzie się nayzwyczayniéy przy drugiem dopiero pytaniu.

A kiedy *an, anne, an vero* stoi w pytaniu wprost, w znaczeniu: albo czy, albo czy może, to domyślać się należy drugiego pytania, zwłaszcza zbiiaiąc iaki zarzut. np. gdy kto mówi *Noli hoc facere*, odpowiada się: *An facturum me putavisti.* czy sądziłeś, że zrobię, domyśla się lub nie. *Invitus te offendi; an putas me delectari laedendis hominibus.* Nie umyślnie cię obraziłem, albo czy myślisz, że mi to przyiemność sprawia, obrażać ludzi, t. i. domyśla się przed albo: czy temu nie wierzysz.

Tylko po wyrazach znaczących: wahanie się, wątpliwość, iakiemi są: *dubito, dubium est, incertum est; delibero, haesito*, a zwłaszcza po *nescio, haud scio an*, chcąc skromnie coś twierdzić, kładzie się *an* w poiedyńczych pytaniach. *Nescio, an veniat* to iest: *existimo eum venire, Nescio an modum excesserint* sądzę, że przebrali miarę. *Sapientissimus atque haud scio an omnium praestantissimus* to iest i zapewne naycelnieyszy. *Si per se virtus ponderanda sit, dubito an Thrasybulum primum omnium ponam.* Jeżeli sama cnota przez się ma być ceniona, iestem niepewny, czybym Thr. nad wszystkich nie przeniósł. t. i. zapewne bym przeniósł.

Ponieważ *dubito an, dubium est an*, podobnie iak *haud-ne- scio an* czyni u naylepszych autorów sens twierdzący w znaczeniu może, dla tego też chcąc wyrazić przeczenie, kładzie się przy drugiem zdaniu negacya *nullus, nemo, nunquam, nihil* nie zaś *ullus, quisquam, unquam*, np. *Contigit tibi, quod haud scio an nemini* może nikomu; nie wiem czy komu; gdziebyśmy radzi *ulli* położyli. *Gracchus si diutius vixisset, eloquentia nescio an habuisset parem neminem. Nescio an nullus hoc faciat = fortasse nullus hoc faciet* może tego nikt nie uczyni; bo *ullus, quispiam* znaczyłoby tu: ktoś.

Wiedzieć ieszcze trzeba, że *an* stoi opuszczaiąc słowo rządzące, w mieyscu *aut*; albo, np. *Cic. de fin.* 2; 32. *Themistocles quum ei Simonides, an quis alius, artem memoriae polliceretur*; nie iest pytanie, lecz opuszczone iest *incertum est*, które u *Tacita* często wyraźnie stoi. Lecz *Tacitus* kładzie nawet słowo w *Indic.* z *an*: *Ann. XIV.* 7. *Igitur longum utriusque silentium, ne irriti dissuaderent, an eo descensum credebant.* za *incertum est factumne sit eam ob causam, ne irriti dissuaderent, an quia credebant.*— Ważne iest także połączenie dwóch pytań, z których pierwsze ma na czele *an* (*an vero*) drugie stoi bez pytaynika np. *An Sulla potuit, ego non potero.* Jabym nie miał módz, kiedy S. mógł. *An vero Scipio Tib. Gracchus privatus interfecit Catilinam, nos consules perferemus? Ergo histrio hoc videbit in scena, non videbit sapiens in vita.*

ε) *Utrum* iako pochodzące od *uter, utra, utrum*, który z dwóch, nie może być użyte w pytaniu poiedyńczem, tylko w złożonem.

Uwaga. *Si* stoi niekiedy u *Liviusza* w pytaniu zależnem np. *tentata res est, si primo impetu capi Ardea posset.* Nayczęściey stoi *si* po słowach oczekiwać, probować, dla wyrażenia niepewności wypadku np. *Statui exspectandum esse, si quid certius afferretur.*

*4) Rozróżniać nadto należy: pytania poiedyńcze kie- 270
dy się tylko o iednę rzecz pytamy i pytania złożone czyli rozłączne (*disjunctivae*) kiedy się o więcéy rzeczy pytamy: czy ta, czy owa. Rozumie się samo przez się, że i te mogą być albo wprost, albo zależne np. Jestże bogaty, czy ubogi. Chciałbym wiedzieć, czy iest bogaty czy ubogi. W takich pytaniach podwóynych drugie pytanie znaczące albo wyraża się zwykle przez *an, ne*, nigdy przez *aut*.

* W pierwszem pytaniu kładzie się: *utrum, num*, przyrostek *ne*, albo też zupełnie pytaynik się opuszcza, ale nigdy *an*. Ztąd powstaią następuiące cztery formy podwóynych pytań.
Utrum — an, an (ne). Si sitis, nihil interest, utrum aqua sit, an vinum: neu refert, utrum sit aureum poculum, an vitreum, an manus concava. Iphicrates interrogatus est, utrum pluris patrem matremne faceret.
Num — an. Noli quaerere, num dives sit, an pauper; num id juste fecit, an improbe?

Ne — an. *Quidquid terra profert, ferarumne an hominum causa gignit. Quaeritur, unusne mundus sit, an plures.*

— an. *Postrema* syllaba *brevis, an longa sit, ne in versu quidem refert. Incertum erat, bellum an pax cum Celtiberis esset.*

— ne. *In incerto fuit, vicissent, victine essent Romani.*

Uw. An—an, ne—ne, num—num, są wyiątki należące do poetycznego stylu, klassycznéy mowie przeciwne, wyrażaiące wahanie się między dwiema rzeczami (zob. *an*). *Dubito an hic an Antii considam. Quid refert clamne palamne roget.* — Od rozłączonych pytań rozróżniać należy pytania powtórzone, gdzie w drugiem pierwsze pytanie poprawiamy np. *Num me igitur fefellit, aut num diutius sui potuit esse dissimilis?* Czasem wprowadza się pytanie przez *utrum*, a potem przez *ne* przyczepione do innego wyrazu, bliżéy się oznacza: *utrum sit Siculis utilius, suisne servire, an populo Rom. obtemperare.*

* *b*) Czy nie (albo nie), to iest dla wyrażenia w drugiem pytaniu przeczenia kładzie się albo *annon* albo też *necne*. Ostatnie tylko w pytaniach ubocznych nayzwyczayniéy nie powtarzaiąc słowa; także *an minus*: *Quaeritur Corinthiis bellum indicamus, annon.* Przy *annon* powtarza się nayczęściéy słowo. *Primum illud requiram, dixeritne Clodiae — annon — dixerit. Antigonus nondum statuerat, conservaret Eumenem, nec ne. Sunt haec tua verba, nec ne.*

*5) Odpowiedź: tak iest, tak zaiste, nie; wyraża się albo po-
271 wtarzaiąc wyraz, o który w pytaniu idzie, sam, lub z wzmacniaiącą partykułą, np. *estisne legati? sumus. Dasne hoc nobis? do sane. Estne frater intus? Non est.*

b) Albo też: przez przysłówki twierdzące lub przeczące, patrz 231. *Visne, sermoni reliquo demus operam sedentes? — Sane quidem. Fuisti saepe, credo, quum Athenis esses, in scholis philosophorum, — Vero, ac libenter quidem. Haeccine domus tua est? Ita inquam, — Venitne homo ad te? Non. An tu haec non credis? Minime vero.*

Wykrzykniki. *Interjectiones.*

272 1. Wykrzykniki sąto nieodmienne części mowy, których używamy do wyrażenia mocnieyszego uczucia czyli affektu, którego doznaiemy; nie stoią one w żadnym istotnym związku ze zdaniem i dla tego *Dativ.* i *Accusat.* stoiący przy niektórych z nich przez opuszczone wyrazy wyiaśniony być może, patrz 310. I tak wyrażaią

1) radość: *Jo*, *iu*, *ha*, *he*, *hahahe*, *evoe*, *evax*.

2) boleść i żal: *Vae*, *heu*, *eheu*, *ohe*, *au*, *hei*, *pro*.

3) podziwienie: *o*, *en* albo *ecce*, *hui*, *hem*, *ehem*, *aha*, *atat*, *papae*, *vah*; Odrazę: *phui*, *apage*, patrz pag. 245.

4) wołanie: *heus*, *o*, *ohe*, *ehŏdum*; stwierdzenie: *pro* (*proh*).

5) pochwałę i przymilenie: *Eia*, *euge*.

2. Mogą i inne części mowy, a mianowicie: *substantiva*, *adjectiva*, *adverbia* i *verba* a nawet zdania np. przysięgi, zaklinania, świadczenie się bogami, w pewnych połączeniach iako wykrzykniki być uważane. Takiemi Imionami są: *pax* (cicho); *malum*, *indignum*, *nefas*, *nefandum*; *miserum*, *miserabile* przy niechętnem podziwieniu; *macte* i *macti* (w liczbie mnogiéy) chwaląc i zachęcaiąc. Zob. wyżéy 119.

Adverb.: *nae*, *profecto*. *Verba*: *quaeso*, *precor*, *oro*, *obsecro*, *amabo*, także dodaiąc: *te* albo *vos*, prosząc albo zachęcaiąc. Również: *age*, *agīte*, *cedo*, *sodes* (za *si audes*), *sis*, *sultis* (za *si vis*, *si vultis*) i *agesis*, *agĕdum*, *agitedum*.

Uw. *Nae* u naylepszych pisarzy kładzie się tylko przy zaimkach: *nae ego*, *nae illi vehementer errant*. *Pyrrhus* mówi po bitwie pod Heracleą: *Nae ego*, *si iterum eodem modo vicero*, *sine ullo milite in Epīrum revertar*.

3. Wzywaiąc bogów: *mehercule*, *mehercle*, *hercule*, *hercle* albo *mehercules*, *hercules*, *medius fidius*, *mecastor*, *ecastor*, *pol*, *edepol*, *per deum*, *per deum immortalem*, *per deos*, *per Jovem*, *pro* (*proh.*) *Juppiter*, *pro sancte* (*supreme*) *Juppiter*, *pro dii immortales*, *pro deum atque hominum fidem*, *pro deum* albo *pro deum immortalium* (dorozumiewa się *fidem*).

Uw. *Me* przed imionami bogów da się wyłożyć uzupełniaiąc np. *ita me Hercules juvet* albo *ita me Hercule* (*Vocat.*) *juves*. Niech mi Herkules dopomoże. Dalibóg.

Medius fidius powstało z *me dius* (Διὸς Jowisza) *fidius* starożytnie za *filius*, a zatem to samo co: *mehercules*, albowiem ten iest tu synem bóżka. *Cicero* nayczęściéy używa: *mehercule*, albo *hercule*.

Kobiety nayczęściéy zaklinały się na *Polluxa* (*pol.*) w *edepol*, *ecastor*, iest e zamiast *me* zaś *de* iest *deus*.

Część IV.

Składnia. *Syntaxis.*

273 1. Składnia uczy nas poiedyńcze wyrazy składać w zdania i znowu zdania łączyć w ciągłą mowę.

Dzieli się na prostą czyli zwyczayną (*simplex, recta seu ordinaria*) i na Ozdobną (*syntaxis ornata*), ktora wytykaiąc pewne właściwości łacińskiego ięzyka, uczy nie iuż bezbłędnie, ale ozdobnie i w duchu łacinskich pisarzy pisać i mówić.

* 2. *Zdanie i iego części.* Kiedy myśl naszę o iakim przedmiocie słowami wyrazimy, to nazywa się zdaniem (*enuntiatum* vel *propositio*).

* *A.* Każde zdanie składa się koniecznie z *Subjektu* czyli Podmiotu, to iest Osoby lub rzeczy, o którey iest mowa np. *vir* mąż. Z *Praedikatu*, to iest tego, co o Subiekcie twierdzimy: czem iest, iaki iest, co czyni? np. *bonus* dobry. I z Łącznika *Copula*, łączącego Praedikat z Subiektem; ieżeli bowiem *vir* obok *bonus* położę, te dwa wyobrażenia nie są ieszcze w żadnym związku; dopiero *Copula est* łączy ie w ieden pomysł.

* *a)* Subiektem iako główną częścią zdania iest zwyczaynie Rzeczownik (*Substantivum*) stoiący w *Nominativie* *), albo też mieysce iego zastępuiący Przymiotnik lub Zaimek rzeczownie (*substantive*) wzięty. Może nawet nieodmienna część mowy, a nawet całe zdanie być Subiektem, ale wtenczas uważa się iako *substantivum gen. neutr.* (patrz 46.) np.

Terra est globosa. Semper avarus eget. Quis hoc fecit. Vacare culpa magnum est solatium. Mentiri turpe est. Nawet całe zdanie może być *Subj.* np. że ciało człowieka iest śmiertelne, widoczna. *Corpus hominis mortale esse, apparet.*

* *Uw. 1.* Że zaimek mieysce rzeczownika zastępuie, to wypada z wyobrażenia o zaimku. Kiedy zaś Przymiotnik iest Subiektem, to iest kiedy się rzeczownie kładzie; wtenczas zawsze rzeczownika domyślać się można. np, przy *familiarissimus* domyśla się (*amicus*), przy

*) Aby coś wyrzec, potrzeba nayprzód wymienić (nazwać *nominare*) przedmiot, czyli rzecz, o którey coś chcę powiedzieć.

mortalis (*homo*), przy *patria* (*urbs*, *regio*, *terra*), *dextra* (*manus*) przy *respice praeteritum*, *praesens rege*, *cerne futurum* (*tempus*) Nayłatwieysze i naypowszechnieysze uzupełnienie iest przez *homo*, np. *surdus non audit* głuchy nie słyszy, rozumie się *homo* człowiek. W liczbie mnogiéy przy: *pauperes*, *divites*, *boni*, *improbi* dorozumiewa się *homines* ludzie. Dla tego też częstokroć zwykł Łacinnik kłaść wyraźnie rzeczownik np. poczciwy nie obraża nikogo, *homo probus neminem laedit*, owi uczeni *illi homines* (*viri*) *docti*. Jak w polszczyznie kładzie się przymiotnik żeński np. dobra nasza, wygrana wasza, z domyślnem sprawa lub rzecz, tak Łacinnik lubi kłaść wyraźnie swoie *res* np. *res facillimae saepe difficillimae sunt ad inveniendum*; albo też kładzie rodzay niiaki *bonum*, dobre, dobro, *pulchrum* piękne, *turpe* szpetne, *dictum* wyrzeczone, mowa, *illud* owo, iako oderwany przymiotnik; nayczęściéy w liczbie mnogiéy: *pulchra*, *turpia*, *honesta*, *amara*, *omnia*, *multa* etc. np. *Sapiens videt non solum praesentia ac tenet praeterita, sed etiam futura prospicit. Alia vera sunt, alia falsa; praeterita mutare non possumus.* Niektóre tym sposobem na *Subst.* zamienione *participia*, przybieraią dla bliższego okryślenia albo *adject.* albo *adverb.* np. *bona fortia illustria facta* i *bene, recte facta* (lecz tylko *res fortiter, praeclare, feliciter gestae*) *facetum dictum* i *facete dictum*; w pierwszym razie uważa się wyraz iako rzeczownik, w drugim iako słowo gdyż, *adverbium* iest tem względem słowa, czem iest *adject.* względem rzeczownika. Patrz *Synt. Particip.* 1. Uw. 2.

U. 2. Równie w łacinie iak u nas, kładzie się niekiedy zbiorowo *Singularis* za *Pluralis*. Osobliwie *Miles*, *eques*, *pedes*, *Romanus*, za *milites* i t. d. np. *Cingebatur interim militе domus. Alexander ad conducendum militem Cleandrum mittit.*

274

* *b) Praedi*katem może być albo imie, to iest Przymiotnik lub Rzeczownik za pomocą kopuły, to iest słowa rzeczownego *esse* z subiektem połączony np. *Verae amicitiae sempiternae sunt. Senectus ipsa morbus est.*

Albo też praedikatem iest Słowo *Verbum*, które się zawsze na przymiotnik i słowo *esse* da rozłożyć i z tego względu słowem przymiotnem *Verbum adjectivum* nazywa się, patrz 152. np. *pater amat* oyciec kocha = *pater est amans*, oyciec iest kochaiący; iednak patrz 177. przypis.

Uw. 1. Infinitivus, *Gerund.*, *Sup.* i *Particip.* np. *pater amare* nie wyrażaią tego związku, iak inne tryby, i nie tworzą zda-

nia, dla tego tylko zakończenia trzech innych trybów, (*Verbi finiti*) mogą być łącznikiem, patrz 159.—Ponieważ w łacinie iak w polszczyznie opuszczaią się zwyczaynie zaimki przy słowie, patrz 157., przeto w iednem słowie może się mieścić *Subject* i *Praedicat.* np. *cupio* pragnę (ia) za *ego sum cupidus*; *lucescit* dnieie. — *Copula sum* może się opuszczać w krótkich zdaniach, które się iako przysłowia używaią, np. *Summum jus, summa injuria. Acti labores jucundi*; *Ut labor, ita merces. Omnia praeclara, rara*, (*sunt*) ponieważ iéy się łatwo dorozumieć można.

Uw. 2. Są ieszcze i inne słowa, oprócz iestem, *sum* służące do łączenia *Subjektu* z *Praedicatem*, mieszczące w sobie znaczenie bytności. patrz 290.

Są także słowa, które same przez się iako *praedikaty*, nie stanowią ieszcze zupełnego wyobrażenia, iako to: mogę, chcę, pragnę etc. patrz *Synt. Inf.* i dla tego przybieraią *Infinit.* dla uzupełnienia myśli np. *qui non vult intelligi, non debet legi.*

275 * *B.* 3. Zdanie, gdzie Subiekt lub Praedikat znowu przez inne wyrazy iest bliżéy określony, rozwinięte, zdaniem rozwiniętem lub zupełnem nazwaćby można. Te dodatki są zawsze zawisłe czyli rządzone od tych części, którym są przydane.

* Należą przeto ieszcze do uzupełnienia zdania następuiące części:

a) Przedmiot, na który czynność subiektu bezpośrednio spływa, który się w gram. bliższym obiektem nazywa i w *Accusativie* stoi, na pytanie kogo? co? np. *Pater amat filium. Manus manum lavat.* Patrz 293, U. 2.

b) Przedmiot, dla którego się coś dzieie, na pytanie komu? dla kogo? i który się dalszym obiektem nazywa i w *Dativie* stoi np. *Pater filio librum emit.* Albowiem gdy powiem: oyciec kupił, to pierwsze iest pytanie: co kupił? książkę (bliższy obiekt), a dopiero drugie: komu? dla kogo? synowi, dla syna.

c) Przedmiot uważany iako środek, narzędzie do wykonania czynności, nazywa się narzędnik i stoi w *Ablativie*, na pytanie: czem? np. *Alexander interfecit Clitum gladio. Concordia res parvae crescunt. Sol cuncta luce sua illustrat.*

C. 4. Zdanie rozszerzone. Rzeczownik może mieć ieszcze bliższe okryślenia: 276

a) Inny rzeczownik, zawieraiący bliższe wyiaśnienie pierwszego, i który iego *Appositio* nazywa się np. *Cato, orator; Alexander, Macedonum rex.* patrz 287.

b) Przymiotnik (Zaimek albo Imiesłów) który zgadza się z swym rzeczownikiem w rodzaiu liczbie i przypadku, np. *flores amoeni, prava mens, malum consilium.*

c) Genitivus Rzeczownika lub Zaimka wyrażaiący związek dwóch rzeczy, stoiący na pytanie czyy? np. *filius patris.*

d) Całe zdanie pośrednie np. *Alexander, Macedonuum rex, qui tot populos vicerat, irae succubuit.*

5. Określenie, które iuż to do rzeczownika iuż to słowa i przymiotnika należeć może, a niekiedy nawet do całego zdania, iest Przyimek ze swoim przypadkiem np. *Amor in me tuus, Augustus erga omnes benignus, in multorum reprehensionem incurrit.*

Tym sposobem zdanie nierozwinięte z Subiektu i Praedikatu złożone, np. *Miltiades reddidit*, rozwinie się: *Miltiades, dux Atheniensium, toti Graeciae libertatem paene oppressam in pugna apud Marathonem reddidit.*

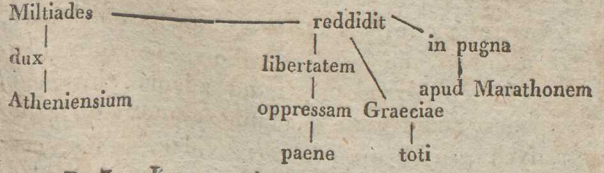

D. 7. Łączenie zdań. Zdania dwoiakim sposobem łączyć się z sobą mogą. Albo stoią od siebie niezawiśle, tak iż następuiące zdanie uzupełnia tylko i rozszerza lub też ogranicza i ścieśnia pierwsze np. Byłem w mieście i widziałem mego przyiaciela, lecz mówić z nim nie mogłem. Albo też iedno zdanie iest tylko częścią drugiego, będąc iedynie dla niego położone, albowiem samo przez się niestanowi zupełnéy myśli. Zdanie takowe nazywa się: Zdaniem pobocznem albo zawisłem czyli rządzonem. Gdy przeciwnie zdanie, które główną (zupełną) myśl zawiera, nosi 277

nazwisko głównego zdania. I tak: Gdy byłem w ogrodzie, *widziałem wschodzące słońce.* Widzi każdy, iż zdanie: widziałem wschodzące słońce, iest tu zdaniem głównem, bo samo przez się myśl zupełną stanowi, choćbyśmy to, co do iego wyiaśnienia służy, zupełnie opuścili; gdy przeciwnie zdanie: Gdy byłem w ogrodzie nie stanowi samo przez się zupełnéy myśli, ale tylko głównemu zdaniu do bliższego wyiaśnienia iest przydane, a mianowicie w naszym przykładzie, aby pokazać, kiedy się to stało (czas).

Uw. Ponieważ Zdania główne, podobnie iak poiedyńcze części zdania, którę się z sobą zgadzaią, w równym względem siebie stoią stósunku, przeto nazywaią się: współrzędnemi, (*coordinatae*); dla tego że połączone w ciągłéy mowie, nie podlegaią iedne drugim. Przeciwnie zdania poboczne albo zawisłe, podobnie iak poiedyńcze rządzone wyrazy w zdaniu, ponieważ przez się zupełnéy myśli nie stanowią, muszą się zawsze łączyć z zdaniami głównemi, którym do wyrażenia iakiéykolwiek okoliczności dopomagaią, i dla tego nazywaią się zdaniami podrzędnemi (*Subordinatae*).

278 2. Między zdaniami zawisłemi rozróżniać należy cztery następuiące gatunki.

a) Zdanie przedmiotowe, czyli obiektowe, które niczem innem nie iest, iak tylko rozszerzonym (opisanym) obiektem, rządzonym od zdania głównego, zawieraiącym w takim razie działanie zewnętrznych, lub wewnętrznych zmysłów; iako to; widzę, słyszę, czuię; myślę, wiem, wierzę; oświadczam i t. d. *Verba sentiendi, cognoscendi, et declarandi* np. Donoszę ci, że nasz oyciec powrócił. Donoszę ci, iest zdanie główne, któremu braknie przedmiotu co? donoszę; gdyby się uzupełnienie zrobiło przez rzeczownik np. powrót oyca, ten stałby iako zwyczayny obiekt w *Accusat.*; dla tego więc i całe zdanie, które właściwie ten obiekt zastępuie: że nasz oyciec powrócił, zdaniem przedmiotowem czyli obiektowem się zowie, i iak się w *Accusativ. cum Infinitivo* przekonamy, w łacinie w *Accusativ.* się kładzie. *Nuntio*

tibi, nostrum patrem advenisse. Patrz *Accusativ. c. Infin.*

b) Zdanie celowe i skutkowe wyraża cel, zamiar lub skutek zdania głównego np. Jemy, abyśmy żyli *(edimus ut vivamus)*. Jest iasną rzeczą, że abyśmy żyli oznacza cel, zamiar. — Tak był przestraszony, że mówić nie mógł. Że mówić nie mógł wyraża skutek poprzedzaiącego zdania, to iest przestraszenia. Patrz *Synt. Conj. ut, ne* etc.

c) Zdanie poprzednie zawieraiące zwykle oznaczenie czasu lub przyczyny zdania głównego, które wtenczas zdania następnego przybrać może nazwisko: np. Gdy Caesar zwyciężył Pompejusza, przeprawił się do Azyi. Gdy Caesar zwyciężył oznacza czas, kiedy się to stało. — Ludziom nie potrzeba sił lwa, gdy (ponieważ) rozumem są obdarzeni; drugie zdanie wyraża przyczynę pierwszego.

d) Zdanie względne, przydane innemu za pomocą zaimka względnego *(pronomen relativum) qui, quae, quod* dla bliższego iego wyiaśnienia, dla tego też zdaniem wyiaśniaiącem nazwaćby ie można. np. Twóy przyiaciel, którego dobrze znałem, umarł. Zdanie którego znałem, złączone z nazwiskiem zdania głównego: przyiaciel iest zdaniem względnem.

Uwaga. Zdanie to, ponieważ się w środek ciągłéy mowy wtrąca, dla bliższego wyiaśnienia iakiego szczegółu, nazywa się też zdaniem pośredniem, czyli wtrąconem. — W Polskiem kładzie się niekiedy: co zamiast który, którzy etc. np. Wszyscy, co tam byli, za którzy. — Prawie zbyteczną zdaie się być rzeczą wspomnieć, że zdania nawiasowe, choć się także niekiedy od *qui* zaczynaią, wcale tu nie należą; ponieważ nie stoią z innemi zdaniami w żadnym grammatycznym związku.

Z następuiącego przykładu poznamy lepiéy naturę zdań głównych i zależnych. Gdy przyszedłem do ogrodu, który (co) za miastem leży, i uyrzałem pod krzakiem siedzącego przyiaciela, coś go właśnie wczoray u mnie poznał; oświadczyłem mu, że na tem samem mieyscu widziałem niedawno węża: a gdy (ponieważ) ia się bardzo tych gadzin boię, prosiłem go, aby się oddalił; lecz

mnie nie usłuchał, i tak rozgniewał, żem go natychmiast opuścił.

Zdania: Oświadczyłem mu, prosiłem go lecz mnie nie usłuchał i tak rozgniewał są zdania główne, rządzące, spółrzędne; bo iedno od drugiego niezawisło. — Zaś zdania: Gdy przyszedłem do ogrodu (zdanie poprzednie, wyrażaiące czas), który (co) za miastem leży (zdanie względne wtrącone dla wyiaśnienia ogrodu) i (gdy) uyrzałem pod krzakiem siedzącego brata (zdanie poprzednie), coś go właśnie wczoray u mnie poznał (zdan. wtrącone) że na tem samem mieyscu widziałem niedawno węża (zdanie przedmiotowe, co oświadczyłem) a gdy ia się bardzo tych gadzin boię (zdanie poprzednie zawieraiące przyczynę) aby się oddalił (zdanie celowe wyraża cel méy prośby) żem go natychmiast opuścił (zdanie skutkowe, wyraża skutek, tak iż); są wszystkie zdania zależne, czyli rządzone.

Rozumie się samo przez się, że zdanie, które znowu któremukolwiek podrzędnemu zdaniu do bliższego wyiaśnienia iest przydane; iest tem samem podrzędne względem głównego, do którego wszystkie zależne odnosić się muszą. np. Gdym cię napominał, abyś był pilny i nietranowił darmo czasu, mocno się oto rozgniewałeś.

Zdania: abyś był pilny i nie tranowił darmo czasu są spółrzędne względem siebie ale oraz podrzędne względem zdania: Gdym cię napominał. Ponieważ zaś to ostatnie iest zdaniem poprzedniem a zatem podrzędnem czyli zawisłem głównego: rozgniewałeś się; muszą przeto i dwa pierwsze być podrzędnemi tego głównego zdania.

Uwaga. Zastanowiwszy się nad naturą wymienionych tu gatunków zdań, widzimy, że między niemi ten sam zachodzi stósunek iaki między poiedyńczemi wyrazami zdania (zob. *B.* 3.) Zdanie główne, niezależne iest to samo co w poiedyńczem zdaniu Subiekt czyli *Nominativus.* Zdanie przedmiotowe, iest Obiekt czyli *Accusativus.* Zdanie celowe odpowiada dalszemu obiektowi czyli *Dativus.* Zdanie poprzednie wyrażaiące czas i przyczynę iest to samo co *Ablativus*, a nareszcie zdanie wtrącone iest to *Genitivus.* Zdania spółrzędne Apposicyi a pytanie i wołanie *Vocativowi* odpowiadaią.

279 7. W łacinie, równie iak w polszczyznie, większa panuie wolność w szykowaniu wyrazów. Dla tego też zwykle wyrazy są poprzekładane stósownie do zamiaru mówiącego, daiącego w mowie tym wyrazom pierwszeństwo, o które mu szczególniéy idzie. Umieć więc potrzeba układać wyrazy naturalnym porządkiem czyli szykiem grammatycznym, iakim podług zasad myślenia iedne z drugich wy-

pływaią, nie można np. pomyślić sobie *praedi*katu, nie maiąc *subje*ktu; dla tego też *Subj.* zawsze przed *Praedic.* stać powinien; a to dla tego, aby przedłużone i zawikłane zdania i okresy, tym łatwiéy zrozumieć można.

Następuiącym porządkiem szykuią się wyrazy ieżeli wszystkie są w zdaniu, co się rzadko trafia.

1. Nayprzód Wykrzyknik z *Vocati*wem.

2. Spóynik, chyba że iest *pronomen relat. qui, quae, quod,* lub inna *particula relativa: ubi, unde, quare;* to się te ieszcze przed Spóynikiem kładą. (w zdaniach środkowych).

3. Subjekt Zdania ze wszystkiem co do niego należy.

4. *Praedi*kat to iest: łącznik *(Copula)* z *praedi*katem przymiotnikiem lub rzeczownikiem; słowo okoliczne *(finitum)* albo *finitum* z należącem *Infiniti*wem.

5. *Adverbium* iako bliższe ograniczenie *praedi*katu.

6. *Accusativus* czyli Obiekt bliższy, ze wszystkiem co do niego należy.

7. *Dativus* czyli obiekt dalszy.

8. Narzędnik czyli *Ablativus instrumenti.*

Uwaga. Przyimki ze swemi przypadkami kładą się przy tych wyrazach, do których z natury rzeczy należą. Nadto wolno iest, dla iasności mowy narzędnik zaraz po słowie położyć, albo *Dativus* przed *Accusativus.*

8. *Praedi*kat z *Subje*ktem powinny w takim względem siebie stać stosunku, aby ze zgody odpowiadaiących sobie form, łatwo można poznać, że są częściami iednéy całości. Stosunek ten, to iest, iż się *Praedicat* zgadza z *Subje*ktem, przymiotnik z rzeczownikiem, nazywa się Składnią Zgody (*Syntaxis Convenientiae seu Congruentiae*).

Gdy zaś podrzędne części rozwiniętego zdania przybieraią pewne odmiany czyli flexye dla wyrażenia tego związku zawisłości, nazywa się to Składnią Rządu (*Syntaxis Rectionis*). Wyrazy które mieszczą w sobie powód, iż drugie dla nich swe formy zmieniać muszą, nazywaią się rządzącemi (nadrzędnemi); wyrazy zaś, które od nich zależą i zawisłość swoię przez zmianę formy wyrażaią, nazywaią się rządzonemi, podrzędnemi.

Składnia zgody. *Syntaxis Congruentiae.*

Zgoda Praedikatu z Subiektem.

Ponieważ *praedi*katem *Subje*ktu może być albo Słowo, albo też Imie za pomocą kopuły (*esse*) z *subje*ktem połączone; wypada więc osobno pomówić: o zgodzie słowa, i o zgodzie imienia z *subje*ktem.

280 I. Zgoda słowa z *Subje*ktem.

1. Jeżeli *Praedi*katem *Subje*ktu iest słowo; takowe zgadza się z nim w liczbie i osobie np. *arbor viret, arbores virent. Tu scribis, ille legit* etc.

2. *a)* Jeżeli w zdaniu znayduie się kilka osobnych Subiektów, to słowo do nich należące kładzie się *in plurali*, ieżeli te poiedyńcze Subiekta są żyiącemi istotami a zwłaszcza osobami; ieżeli zaś są to rzeczy nie żyiące, to słowo może stać *in singulari vel in plurali*; gdy atoli ieden z tych subiektów położony iest *in plur.*, to i słowo tem samem w liczbie mnogiéy kłaść się musi. *Pompejus* et *Scipio* foede *perierunt.* Antonius et Octavianus *vicerunt* Brutum et Cassium apud Philippos. Hinc *pater*, hinc *conjux* miseram *solantur* et orant, indicet causam tristitiae, *flent* tamen ipsi. — Cum *tempus necessitasque postulat.* (każde z osobna). *Virtus* et *honestas* et *pudor* cum consulibus esse *cogebat. Beneficium* et *gratia* homines inter se *conjungunt.* (dobrod. i łaska razem wzięte). *Jus* et *injuria* natura *dijudicantur.* — Vita, mors, *divitiae*, paupertas omnes homines vehementissime *permövent.*

Przestroga. Przy nieosobistych przedmiotach zawisł *singularis* lub *pluralis* słowa od tego, czy te imiona razem iedno wyobrażenie składaią, lub też czy są zupełnie różne i przeciwne. — Senatus populusque Romanus praemia dedit, *intelligit*, miewa zwykle słowo *in singul.*; lecz *pronom. relat.* odnoszący się do dwóch imion *in singul.* położonych, kładzie się zawsze *in plural.* ieżeli nie ma należeć wyłącznie do ostatniego.

Uwaga 1. Są wprawdzie przykłady w *Ciceron*ie, a nawet nie zbyt rzadkie, tym bardziéy u poetów (*Horace*go), że słowo do kilku osób należące, nie w liczbie mnogiéy, iakby z reguły należało, ale w liczbie poiedyńczéy iest położone; lecz w tym razie słowo właściwie się tylko do naybliższego odnosi a przy innych go się domyślać należy Hac ratione et Chrysippus et Diogenes et Antipater *utitur.* In qua sententia Democritus, Heraclitus, Empedo-

cles, Aristoteles *fuit*; Cur Lysias et Hyperides *amatur*, quum penitus ignoretur Cato; osobliwie, gdy słowo poprzedza, lub się wtrąca: *Commemoratur* ab eo Themistocles, Pericles, Cyrus etc. Homerus *fuit* et Hesiodus ante Romam conditam. W prozie iednak powszechnieyszy iest *pluralis*, wyiąwszy tylko przy *unus et alter*, gdzie tylko *singularis* stać może. — *Pluralis* iest także pewnieyszy, kiedy się słowo odnosi do osoby i do rzeczy (razem) np. dum aetas, metus, *magister*, *cohibebant*, coitio Consulum et *Pompejus obsunt*.

Uwaga 2. Kiedy Subiekt zdania stoi in *singulari*, a do niego inne ieszcze imie *in singul.* za pomocą *cum* się dołącza; to słowo kładzie się zwykle *in singul.* np. Domitius cum Messala certus esse *videbatur*. Tu ipse cum Sexto scire velim, quid *cogites*. Jednakże gdy dołączamy rzeczownik *in plurali* stoiący, albo wielość pewną w sobie zawieraiący, to i słowo dla tego częściéy *in plurali* się kładzie (*ad synesim*) np. ipse dux cum aliquot *principibus capiuntur*. Demosthenes cum *ceteris* in exilium *erant expulsi*. Bacchus cum *peditibus invadunt*. Osobliwie wtenczas, gdy przez zdanie wtrącone Subiekt poiedyńczy zbyt iest odległy, tak że tylko wyobrażenie wielości osób na końcu stoi nam przed oczyma. Nawet pod względem rodzaiu (patrz. 286.) uważa się taki dodatek przez *cum* połączony za drugie imie z *et* spoione np. filiam cum filio *accitos*, i filium cum matre *custodiendos* mittit.

Uwaga 3. Spóyniki rozłączne miewaią po sobie iuż to liczbę poiedyńczą, iużto liczbę mnogą np. Socrates *aut* Antisthenes *dicit*. Ne Sulpicius aut Cotta plus quam ego apud te valere *videantur* Jednak *singularis* iest pewnieyszy; a zwłaszcza w podwóynym *aut aut*; albo *nec*, *nec*; także i przy *et et*; ponieważ tym sposobem powstaią nieiako dwa zdania maiące iedno słowo wspólne. Nec enim nunc primum *aut Brutus* aut Cassius salutem libertatemque patriae legem sanctissimam et morem optimum *judicavit*. Catulum *neque* periculi tempestas, *neque* hominis aura *potuit* unquam de suo cursu vitae demovere. — Hanc rationem *et* Pompejus *et* Flaccus *sequutus est*. Tylko tam *pluralis* iest potrzebny, gdy Subiektami nie są dwa imiona trzecié osoby, tylko pierwszéy i drugiéy razem np. haec si neque *ego* neque *tu fecimus*.

3. Kiedy Subiekt iest imieniem zbiorowem (*collectivum*) iakiemi są np. *multitudo*, *turba*, *vis*, *exercitus*, *juventus*, *nobilitas*, *gens*, *plebs*, *vulgus* i podobne, kładą niekiedy poeci a z prozaików *Liviusz* słowo w liczbie mnogiéy, stosuiąc się nie do grammatycznéy liczby, lecz do sensu (*ad synesim*) patrz II. 3. np. Magna *multitudo convenerant*. *Turba tenent atria* — leve *vulgus veniunt euntque*. *Plebs habitant* diversis locis. Quid hic tantum hominum 281

(tot homines) incēdunt. *Cicero* atoli iako też *Caesar* i *Sallustius* nie używaią téy składni. (*Caesar* ma ią raz *bell. Gall.* 2, 6; u *Sall.* niepewna). *Livius* daléy ieszcze to użycie rozciąga, kładąc nawet przymiotnik do *collectivum* należący, *in plurali* np. ingens *turba circumfusi* fremebant; omnis *aetas* currĕre *obvii*. Clamor inde concursusque *populi mirantium*, quid rei esset. Co iednak nie iest zwyczaynie.

Daleko naturalnieysza iest ta konstrukcya, kiedy z imienia zbiorowego położonego *in singul.* ze swoiem słowem w poprzedzaiącem zdaniu, wydobywa się wyobrażenie mnogości i dla niéy słowo następuiącego zdania w liczbie mnogiéy się kładzie np. omnium populorum *juventus* Antium *contracta*: ibi castris hostem *opperiebantur*. Jam ne nocte quidĕm *turba* ex eo loco *dilabebatur* refracturosque carcerem *minabantur*.

Często także nawet u dobrych prozaików (iednakże nie u *Cicerona*) kładzie się *pluralis* po: *uterque* i *quisque* (osobliwie *pro se quisque*), *pars* — *pars*, (za *alii*, *alii*) i po *alius* — *alium*, *alter* — *alterum*, dla zawartego w nich wyobrażenia wielości; np. Eodem die *uterque* exercitum ex castris edūcunt. *Missi* honoratissimus *quisque*. Cetera multitudo decimus *quisque* ad suplicium *lecti*. Accidit, ut *alter alterum* nec opinato *videremus*. Dum *alius alium*, ut proelium *incipiant*, *circumspectant*. *Pars* Sabinis *eunt* subsidio, *pars* Romam *adoriuntur*. *Pars navium* haustae sunt, *plures* ejectae. (za *pars* — *pars*, często bowiem w drugiem zdaniu, kładzie się zamiast *pars*: *pauci*, *nonnulli*, *plerique*, *plures*). Do wyiaśnienia téy składni niech służą przykłady, zaczęte od liczby mnogiéy np. At *nostri*, repentino metu perculsi, *sibi quisque consulunt*: alii fugere, alii arma capere, *magna pars vulnerati* aut *occisi*.

Co się zaś tyczy *uterque* i *utrique*, to ostatnie tylko wtenczas się kładzie, ieżeli iest mowa o dwóch stronach, partyach (z wielości złożonych); mówi się więc *utrique exercitus*, ale *uterque dux*, bo tylko po iednym iest wodzu z obu stron. patrz 114. *Uw.* 4. Dla tego więc uderzaią nas przykłady odstępuiące od téy reguły, iak: Duae fuerunt Ariovisti uxores, una Sueva natione, altera Norica; *utraeque* in ea fuga perierunt.

282 4. *b*) Jezeli zaimki osobiste *ego*, *tu*, *nos*, *vos* z innem iakiem imieniem iednem lub więcéy iako subiekty łącznie stoią, to naturalnie słowo kładzie się w liczbie mnogiéy; a osoba pierwsza ma pierwszeństwo przed drugą, a druga przed trzecią, to iest: słowo wtenczas w trzeciéy osobie stać nie może np. Si *tu* et *Tullia valetis*, bene est, *ego* et *Cicero valemus*. *Errastis*, Rulle, vehementer, et *tu* et nonnulli *collegae* tui. Tu et Caesar non *fui-*

stis. *Ego* atque *tu* una *fecimus*. Haec si neque *ego* neque *tu fecimus*, non sivit egestas facere nos. Hoc tibi juventus Romana *indicimus* bellum. *Trecenti conjuravimus*, principes juventutis romanae, ut in te hac via grassaremur. Podobnie z zaimkiem względnym: tu et pater, *qui* in convivio *eratis*, ego et tu, *qui eramus*.

Uwaga. Często iednak zwykli Łacinnicy zgadzać tylko z nayblizszym subiektem, a przy innych go się domyślać zwłaszcza przy *et—et*, lub też kiedy się iedna rzecz naprzeciw drugiéy stawia. patrz 280, 3. np. et ego et *Cicero meus flagitabit*. Vos ipsi et *senatus frequens restitit*. Utrum *vos*, an *Carthaginienses* principes orbis terrarum *videntur*. Et tu, et *omnes ajunt*, bo omnes iest tu główną rzeczą. Nayczęściéy gdy subiekt trzeciéy osoby iest imieniem nieżywotnem albo też takiem, iż go z poprzedzaiącem *ego tu*, przez my wy połączyć nie można np. mihi *tu*, tui, *tua omnia* maximae curae *sunt*.

II. Zgoda imienia z Subiektem.

A. 1. Jeżeli *praedikat*em subiektu iest imie przy-283
miotne, w szczególności *adjectivum participium*, *pronomen adjectivum*, to się zgadza ze swoim subiektem w liczbie i rodzaiu np. Ille puer *est modestus*: hae epistolae *sunt scriptae*. Hi libri sunt *mei*.

2. Jeżeli zaś *praedik*atem iest rzeczownik, to z natury rzeczy wypada, że tylko wtenczas z Subiektem w rodzaiu zgadzać się może, ieżeli podwóyne zakończenie, na rodzay męzki i żeński (*subst. mobile*) np. *rex*, *regina*, *magister*, *magistra*, *inventor*, *inventrix*, *praeceptor*, *praeceptrix* patrz 45. a zatem tylko przy imionach osobistych np. Stilus est optimus dicendi *effector et magister*; licentia rerum *corruptrix* est morum. Stellae nuper magnarum fuerunt calamitatem praenuntiae.

Rodzay niiaki bliższym iest w tym względzie męzkiego, niż żeńskiego np. *tempus* vitae *magister* est.

Przy *epicoenach* stósować się należy do grammatycznego rodzaiu np. *aquila* volucrum *regina*, fida *ministra* Jovis; choćby i *aquila rex volucrum* nie było fałszywie.

3. Jeżeli rzeczownik oznacza rzecz, to się tylko w przypadku do subiektu stósuie, co do liczby i rodzaiu iest zawisły od niego. *Captivi* fuerunt *praeda* militum. *Amicitia vinculum* quoddam est hominum inter se. *Bonum* mentis est *virtus*. *Natura* est juris *fons*.

Że w polskiem *praedikat* nie zawsze zgadza sie z Subiektem patrz 290, 1. i 300. *Adjectivum* iako *praedicat*, lub iako appozycya należące do innego niedeklinuiącego się wyrazu, albo do całego zdania, kładzie się w rodzaiu niiakim, np. *errare humanum est*, sed in errore perseverare nullius nisi insipientis. patrz. 273. *a.*

Uwaga 2. Znayduią się przykłady, że przymiotnik (*particip.* i *pronom. adject.*) nie zgadza się w rodzaiu ze swoim rzeczownikiem; a nayprzód gdy stoi przymiotnik w rodzaiu niiakim przy rzeczowniku innego rodzaiu, np *Triste lupus* stabulis. *Varium* et *mutabile* semper femina Omnium rerum mors est *extremum*. Przy czém domyślać się każą: *negotium*, iak gdyby było *triste negotium lupus stabulis*. Jak u nas: smutna (dorozumiewa się: rzecz, sprawa) wilk dla obory, lepiéy iest brać *triste* rzeczownie = *triste quiddam* coś smutnego iest wilk dla obory.

Rodzay niiaki nie oznacza samego przedmiotu, tylko iego istotę, poięcie. Roges me, *quid* aut *quale* sit Deus. *quid* est memoria rerum et verborum Patrz 289, 1.

Ale istotny wyiątek czyni tak nazwana: *constructio ad synēsim*, gdy przy rzeczownikach, które tylko przenośnie osoby oznaczaią; *praedicat* (przymiotnik) właściwie podług sensu do rodzaiu osób się stósuie *) np. *capita* conjurationis virgis *caesi* ac secūri *percussi sunt*; głowy zamiast naczelnicy; *pars* (nonnulli milites) *inermes* Romam *delati sunt*. Vespertilio *sola* volucrum lacte nutrit. (volucris). Podobnie przy *auxilia* iako też i przy *milia* stosuie się niekiedy rodzay *praedicatu* do istotnego rodzaiu oznaczonych osób np. duo *milia* Tyriorum crucibus *affixi*. Per ingens spatium litoris pependerunt. Ad septem *milia* hominum in naves impositos transmisit, zamiast zwyczaynego rodzaiu niiakiego *affixa*, *imposita*. O *pronom. relat.* patrz 289.

II. Zgoda Imienia z Subiektem.

283 4. Jeżeli rzeczownik *praedicatu* w innéy liczbie iest położony iak subiekt; to słowo *esse*, iako też słowa znaczące: nazywam się, *appellor*, *dicor*, *nominor*, *vocor*, i inne, tę samę maiące konstrukcyą, zgadzać się mogą iuż to z Subiektem, iuż to *praedicat*em np. *Captivi* militum *praeda fuerunt*. *Quae* (omnia) sine dubio vitae *sunt* eversio; tota domus *duo sunt*; praecipuum robur Rhenum juxta octo *legiones*

*) Składnia ta *ad synesim* używa się naypospoliciéy wtenczas, gdy zdania pośrednie tak dalece rodzay i liczbę właściwego Subiektu w pamięci naszéy zatarły, iż nam tylko ogólny sens w myśli pozostaie, do któréy też oddalony *praedicat* stosuiemy. To się ściąga osobliwie do *Cicerona* i *Caesara*.

erant. Magnae *divitiae sunt* lege naturae composita paupertas. Ale prawie ieszcze częściéy z *praedicatem*, zwłaszcza ieżeli tenże iest bliższym słowa. — Amantium irae amoris integratio est. Manlio Vejentes provincia *evēnit.* — Quas geritis vestes, sordida *lana fuit.* Ea loca, quae proxima Carthaginem, Numidia appellatur. — pars non minima triumphi *est* victimae praecedentes. (Patrz 289, *c. Uwag.* 3.) Toż samo rozumie się, kiedy się *Subj.* na inny przypadek zamieni np. *Castra* dicebant *urbem positam* in medio. Jeszcze nadmienić wypada, że kiedy *praedicatem* iest *participium* ze słowem *esse* lub *videri*; to się i rodzay imiesłowu do naybliższego *Substantivum* zwykł odnosić. np. non omnis error *stultitia* est *dicenda.* Paupertas mihi onus visum est miserum et grave (albo: non est stultitia omnis error dicendus i visa mihi semper est paupertas grave onus et miserum. Ludi fuere Megalesia appellata.

Jednakże odnosi się niekiedy i do *Subj.* np. *Puteoli*, colonia Dicaearchia *dicti*, zwłaszcza przy imionach własnych osób np. Semiramis, sexum mentita, puer esse *credita* est.

B. Zgoda Przymiotnika z Rzeczownikiem.

5. Przymiotnik, imiesłów, zaimek, zgadza się zawsze ze swoim rzeczownikiem: w rodzaiu, liczbie i przypadku. np. *Amicus certus* in *re incerta* cernitur. *Sera* nunquam est ad *bonos mores via*; *huic modesto puero* credo. *Parva* 285
scintilla contempta excitavit saepe *magnum incendium.*

Przy *Infinit.* stoi *adverb.* nie *adject.* patrz *Synt. Infinit.* 3, 2. Przymiotnik rzeczownie położony stoi w rodzaiu domyślnego rzeczownika patrz 273, 1.

a) Przymiotnik, imiesłów, zaimek należący do kilku rzeczowników iednego rodzaiu, kładzie się w tymże samym rodzaiu w liczbie mnogiéy. np. Grammatica quondam et musice *junctae* fuerunt. Pater et filius *mortui* sunt.

b) Lecz ieżeli Przymiotnik ściąga się do kilku rzeczowników różnego rodzaiu; to, ieżeli to są same Imiona osobiste, rodzay męzki ma pierwszeństwo przed żeńskim, a zatem przymiotnik kładzie się *in masculino.*

c) Gdy zaś imiona są nieżywotne to iest rzeczy różnego rodzaiu, przymiotnik kładzie się w rodzaiu niiakim; zawsze zaś *in plurali* (To samo rozumie się o *qui, quae, quod.*) *Juventas Terminusque* se loco moveri non sunt *passi.* *Pater* mihi et *mater mortui* sunt. *Mars, Venusque capti*

Mulcibĕris dolis. — *Labor voluptasque*, *dissimilia* naturā, societate quadam naturali inter se *juncta sunt.* Divitiae, decus, gloria in oculis *sita* sunt. Secundae res, honores, imperia, victoriae *fortuita* sunt. Multa *castella vicique* aut *deleta*, aut *integra* in potestatem venēre. In dando consilio intuenda sunt: *sexus*, *dignitas*, *aetas.* Catilinae bella intestina, caedes, rapinae, discordia civilis *grata* fuere. Ea loca et natio non minus *frequentata.* Fortunam nemo ab inconstantia et temeritate sejunget, *quae* digna certe non sunt Deo.

d) Jeżeli osobiste z nieosobistemi (z rzeczami) pomieszane stoią, przymiotnik kładzie się albo w rodzaiu niiakim, albo też w rodzaiu osobistego imienia. Nayzwyczayniey zgadza się przymiotnik z iednym naybliższym lub nayważnieyszym rzeczownikiem, a przy drugim się dopiero domyśla. np. *Servi* atque arma sunt *traditi.* *Rex* regiaque classis una *profecti.* Ex eo leges *moresque constituti* sunt. Domus uxor liberi *inventi.* Tibi omnium salus, liberi, *fortunae* sunt *carissimae* (z naybliższem) za *carissima.* Invidi virtutem et bonum *alienum* oderunt. *Thrasybulus contemptus* est primo a tyrannis, atque ejus solitudo. *Convicta* est Messalina et Silius. Hominis utilitati *agri omnes* et maria parent. In dando consilio sexus intuendus est, dignitas et aetas. I tak zawsze, kiedy się przymiotnik nie kładzie na końcu, ale się w środku po pierwszym lub drugim rzeczowniku wtrąca, to zwyczaynie iego rodzay przybiera; podobnie iak przy słowie patrz 280, 1.

Uwaga. Co większa nawet do dwóch rzeczowników oso-
286 bliwie oderwanych iednego rodzaiu, kładą Łacinnicy przymiotnik niiaki np. *nox* atque *praeda* hostes *remorata* sunt. Stultitia et temeritas et injustitia *fugienda* sunt. Postquam *ira* et *avaritia* imperio *potentiora* erant; zwłaszcza *pronomen relat.* np. Fortunam nemo ab *inconstantia* et *temeritate* sejunget, *quae digna* certe non sunt Deo. Zamiast zwyczaynego np. Grammatice quondam et musice *junctae* fuerunt. Misericordia ac perfidia pari jure *dilectae.*

Uwaga 2. Wyżéy opuszczony iest ten przypadek, gdy imiona żywotne są *fem.* i *neutr. generis*; to iest gdyby było: soror tua et ejus mancipium; wtenczas *adject.* położyłoby się *in fem. inventae sunt* dla grammatycznego pierwszeństwa żeńskiego rodzaiu przed niiakim, np. ancilla et jumentum repertae sunt; ale takich przykładów iest mało.

Pierwszeństwo grammatyczne rodzaiu męzkiego przed żeńskim i ztąd się okazuie, iż: *filii*, *fratres*, *soceri reges* w rodzaiu męzkim, obydwa obeymuią rodzaie np. Legati missi sunt ad Ptolemaeum Cleopatramque *reges.*

C. Apposicya (*Appositio*).

6. *a)* Kiedy do rzeczownika albo zaimka inny przy- 287
daiemy rzeczownik w tym samym przypadku, dla iego wyiaśnienia lub bliższego ograniczenia, to się nazywa *Appositio* np. Alexander, rex Macedonum Thebas, caput Boeotiae, expugnavit. Socratem, sapientissimum virum, Athenienses interfecerunt. Marcello, *fratri* tuo, aut par aut proximus sum.

Uwaga 1. Apposicya da się zawsze rozłożyć na zdanie poboczne np. Cato graecas literas *senex* didicit zamiast cum esset senex; iest więc wtenczas, kiedy się można pytać który, gdy iest, był etc. I na odwrot apposicya powstaie czasem ze ściągnienia zdania środkowego, i dla tego wtenczas zdaie się, że rzeczownik ma przy sobie przysłówek zamiast przymiotnika np. Caesar iterum consul, Appius tum Decemvir; populus late rex, ale w takim razie *adverb.* należy właściwie do słowa *esse*, którego się dorozumiewać należy zamiast: Caesar, cum iterum esset consul etc. lubo niektórzy inaczéy tę składnię wyiaśniaią patrz 225. *Uw.*

b) Rzeczownik będący apposicyą drugiego rzeczownika (*Substantivum appositum*) nie tylko się z nim zgadza w przypadku, ale ieszcze, ieżeli to być może (to iest ieżeli t. iest *Subst. mobile*) i w rodzaiu, podobnie iakeśmy mieli o *praedicacie* (patrz 283.) np. Et genus et formam *regina pecunia* donat. Philosophia, *inventrix* legum, *magistra* morum et disciplinae fuit. Jugurtha cogebat *exercitum*, agri et pecŏris magis quam belli *cultorem*. In animo inest *moderator* cupiditatis pudor. Athenae, inventrices omnium literarum.

Uwaga. Gdzie w rodzaiu i liczbie zgodzić nie można, tam się tylko w przypadku zgadza. np. Athenae, *urbs* celeberrima; Aborigines, *genus* hominum agreste; *opes*, *irritamenta* malorum.

Uwaga 2. Dla odrębnéy koustrukcyi imion własnych miast; apposicya nie może się ani w przypadku z niemi zgadzać. np. Archias natus est *Antiochiae*, celebri quondam *urbe* et copiosa. patrz 308. Przy rzekach i miastach stoi niekiedy *genit.* Oppidum Antiochiae *Cic. orat.* 1, 4. Amnis Eridani *Virg. A. VI.* 650.

c) Podobnie i *praedicat* stosuie się właściwie do głó- 288
wnego rzeczownika, nie zaś do apposicyi: np. *Tulliola*, deliciolae nostrae, tuum munusculum *flagitat*. Quum duo fulmina nostri imperii subito in Hispania, Cn. et P. Scipiones *extincti* occidissent; bo *duo fulmina* iest tylko *Apposit.*

Tylko wtenczas kiedy do *pluraliów* miast przydaie się apposicya: *urbs*, *oppidum*, *civitas*; to praedykat zwy-

kle z temi znaiomemi wyrazami, czyli z apposicyą się zgadza np. Vollini, *oppidum* Tuscorum, *concrematum est* fulmine. *Corinthum* totius Graeciae *lumen* patres nostri extinctum patrz 284. (nie *extinctam*) voluerunt.

Uwaga. Są iednakże przykłady, że się praedikat nie do subiektu ale do Apposicyi odnosi, ieżeli ta iest bliższa np. Qui videmini intenta mala, quasi *fulmen*, optare se quisque ne *attingat*. I ztądto pochodzi, że słowo ściągać można do naybliższego imienia w zdaniu środkowem stoiącego, przeciw grammatycznéy składni. Catilinae cariora semper omnia, quam decus atque pudicitia *fuit*. Quis igitur illum Consulem, nisi *latrones putant*.

Wtymże razie przymiotnik przyymuie rodzay i liczbę *substantivi appositi*, albo zdania środkowego np. Illorum *urbem* ut propugnaculum esse *oppositum* barbaris.

289 7. *D.* A ieżeli *Pronomen relativum* albo *demonstrativum* ściąga się do imienia w innem zdaniu będącego; to zaimek zgadza się w rodzaiu i liczbie z rzeczownikiem do którego należy; przypadek zaś zawisł od związku w zdaniu np. tam modestus iłle *puer* est, *quem* vidisti, *de quo* audivisti, *cujus* tutor es, ut omnes *eum* diligant. Nullus dolor est, quem non longinquitas temporis minuat atque molliat.. Fac talem te nobis exhibeas, *qualem* te semper cognovimus.

Uwaga 1. Kiedy rzeczownik w niewłaściwem znaczeniu za osobę iest położony, iakiemi są: *mancipium*, *animal*, *furia*, *scelus*, *monstrum*, *prodigium*, albo też przez *Nomen epicoenum* się wyraża, natenczas *pronomen relat.* stósuie się do naturalnego rodzaiu np. Habebam inimicum non C. Marium, sed duo importuna *prodigia*, quos egestas Tribuno plebis constrictos addixerat Ubi illic est *scelus*, *qui* me perdidit.

Uwaga 2. Kiedy się Zaimek ściąga do słowa, albo do całego zdania, to się takowe uważaią, iakby były rodzaiu niiakiego (patrz 46.) a zamiast *quod* kłaść się może w takim razie *id quod*. np. Timoleon, *id quod* difficilius putatur, multo sapientius tulit secundam, quam adversam fortunam. Rufus sponte decessit, *quod* meum dolorem exulcerat. Także i po *res*, ponieważ ten wyraz coś ogólnego wyraża, następuie niekiedy *relat.* w rodzaiu niiakim np. Sumptui ne parcas ulla in *re*, *quod* ad valetudinem opus sit.

b) Gdy wyraz poprzedzaiącego zdania, obiaśnia się przez inny rzeczownik ze słowem *esse* albo słowami *appellandi judicandi* znaczącemi nazywać się (*dicor*, *vocor*, *nominor*, *appellor*, *habeor*, *putor*) to w takim przypadku

zaimek względny *qui* powinien się podług główney reguły zgadzać z poprzedzaiącym rzeczownikiem, do którego się właściwie odnosi. np. Scipio Nasica, qui est Corculum appellatus. Apud *vicum*, *qui* Cannae appellatur, ambo Consules ab Hannibale vincuntur. *Genus* hominum, quod Helotes vocatur.

c) Z tém wszystkiem Łacinnicy odstąpili od téy naturalnéy konstrukcyi i częściéy zgadzaią *qui*, za przykładem *Cicerona*, z następuiącym rzeczownikiem, co też w pisaniu iako upowszechniony zwyczay naśladować trzeba np. *Animal* plenum rationis et consilii, *quem* vocamus *hominem*. Thebae, *quod* Boeotiae *caput* est in magno tumultu erant. Domicilia conjurata, *quas urbes* dicimus, moenibus sepserunt. Caesar Gomphos pervenit, *quod* est *oppidum* Thessaliae. Extat ejus peroratio, *qui epilogus* dicitur. Chyba że następuiący rzeczownik iest obcy i mało znany, to się zgadza z poprzedzaiącym np. Cohibere motus animi turbatos, quos Graeci πάθη nominant. *Flumen* est in Britannia, *quod* appellatur *Tamësis*. *Genus* est quoddam hominum, *quod Helotes* vocatur. Dareus ad eum *locum*, *quem* Amanicas pylas vocant, pervenit; a zatem na odwrót powiedziałoby się: Tamësis, quod est flumen, v. qui est fluvius in Britannia.

Uwaga 1. Gdy się zaimek do całego zdania odnosi, to zamiast rodzaiu niiakiego przybiera rodzay następuiącego zdania np. Idem velle et idem nolle, *ea* demum firma *amicitia* est; i w ogóle nasze nieodmienne to Łacinnik wyraża przez stósowny rodzay, ponieważ się do rzeczownika odnosi np. haec fuga est, non profectio, to iest i t. d. hic pater meus est, to iest móy oyciec. Haec est nobilis ad Trasimenum pugna. Haec morum vitia sunt, non senectutis. Ea demum vera amicitia est. Ea ipsa causa belli fuit, to było przyczyną woyny. Ista quidem vis est, wszakże to iest gwałt. Ztąd łatwo sobie wytłumaczyć można takie zdania wtrącone: qui tuus est amor erga me, quae tua est humanitas, gdyż zaimkiem wskazuiącym byłoby także: ea tua humanitas est to iest twoia ludzkość. Quae tua est prudentia, hoc facere non debes znaczy: pro tua prudentia podług twéy roztropności.

Składnia Rządu. *Syntaxis rectionis.*

Składnia Przypadków.

I. *Casus recti* przypadki względne: *)

A. *Nominativus.*

1. W *Nominativie* stoi w łacinie nietylko Subiekt
290 zdania na pytanie kto? co? ale *praedicat* ieżeli nim iest imie przy słowie być, i innych słowach nieprzechodnich, mieszczących w sobie wyobrażenie bytu, iakiemi są:

sum iestem, *forem* byłbym. *nascor* rodzę się.
fio, evado, existo staię się. *videor* zdaię się.
maneo zostaię, *appareo* pokazuię się.

Jako też przy biernych np. *dici, appellari, existimari, haberi*, być obranym, nazwanym czem, być uważanym za co, które położone czynnie podwóynym rządzą *Accusativ.* patrz 300.

Tempus est res *pretiosissima.* M. Brutus per se *homo magnus* evaserat. Nemo nascitur *dives.* Servus quum manumittitur, fit *libertinus.*

Uwaga 1. Słowa tu przytoczone mieszczą w sobie oczywiście znaczenie bycia, gdyż np. syn stał się pociechą rodziców, a zatem iest; Augustus został obrany Cesarzem, a więc był. Wszystkie te słowa wyrażaiąc podobnie iak słowo *sum*, zbyt ogólny stan rzeczy, nie stanowią ieszcze same całkowitego praedikatu (zupełnéy myśli) przybierać więc muszą rzeczownik lub przymiotnik, który ie bliżéy okryśla. np. *Cicero creatus est*; Cicero obrany był, pytać się w polskiem muszę: czem obrany został? Tem uzupełnieniem myśli iest właściwie rzeczownik, który w łacinie w iednym przypadku z Subiektem, t. i. w *Nominativie* stać musi. *Cicero creatus est consul*, lubo w polskiem dla rozróżnienia Subj. od Praedicatu ostatni dobitniéy w *Ablativie* się kładzie np. kupiec iest żołnierzem, *mercator est miles.*

*) Ściśle biorąc należy wykład o tych przypadkach do Składni zgody, ponieważ zasadza się na zgodzie praedikatu z Subjektem gdyż ieżeli powiem: oyciec, to przez to nazwanie przedmiotu czyli subiektu innego nie oznaczam stósunku, iak tylko możność przybierania rozmaitych praedikatów. Przeciwnie *Vocativus*, podobnie iak wykrzyknik, nie wchodzi wcale do składu zdania, stoiąc odrębnie (bez związku) iako wykrzyknik.

* *Uwaga 2.* Podobnie iak w polskim zamiast nieosobistego: zdaie się, że iestem, iesteś pilny; można powiedzieć: zdaiesz się być 291
pilny lub pilnym, zdaiemy, zdaiecie, zdaią się być pilni, tak w łacinie tem bardziéy słowo *videor* iest zawsze osobiste, i ma przy sobie *Nominativus cum Infinitivo* np. videor, videris, videtur *vir bonus* esse; videmur, videmini, videntur *viri boni* esse. Zdaie się, że iestem drogi twemu bratu: *videor* fratri tuo *carus* esse, a nie videtur me carum esse. Nawet tam gdzie w polszczyznie téy konstrukcyi naśladować nie można, to iest: gdy słowo należące do *videor* iest w czasie przeszłym, Łacinnik swoiéy osobistéy konstrukcyi ze słowem *videor* używa, np. zdaie się, że ia, ty, on to zrobił; żeśmy, wy, oni to zrobili, będzie: *videor, videris, videtur, videmini, videntur hoc fecisse.* Kiedy się dodaie *Dativus* osoby, znaczy: (zdaie mi się) myślę, sądzę, mam się, uważam się np. amens *mihi* fuisse videor, fortunatus *sibi* Damocles videbatur (esse). *Mihi* videbor esse restitutus, si illa (domus) nobis erit restituta. Si hoc *tibi* intellexisse videris; a nawet nie unikaią Łacinnicy łączyć znowu ze słowem *videre* np. videor mihi *videre* imminentes reipublicae tempestates. Znayduią się wprawdzie takie przykłady, gdzie słowo *videtur* użyte iest nieosobiście np. non mihi videtur, ad beate vivendum satis posse *virtutem* za virtus; *Cic. Tusc. 5, 5.* Ale składni téy naśladować nie należy.

* *Uwaga 3.* Mówią, twierdzą, utrzymuią że, wyłoży się albo przez *dicunt, ferunt, tradunt, perhibent* (domyśla się *homines* z *Accus. cum Infinit.*) np. hunc regem esse justum; albo też *passive* przez wszystkie osoby tak iak w słowie *videor* np. *dicor, deceris, dicitur* felix *esse, dicimur, dicimini, dicuntur* felices *esse. Crederis hoc fecisse, diceris* iratus *esse. Luna solis lumine collustrari putatur. Aristaeus* inventor *olei esse dicitur.* Takie *dicitur* da się w polskim wyłożyć przez ma np. *dicitur esse, fuisse diligens* ma, miał być pilnym. Inne mam patrz 177.

Rzadkie są przykłady, których wcale naśladować nie należy, gdzie *videtur, dicitur, traditur* używaią się nieosobiście, a zatem z *Accus. cum Infinit.* np. Videtur *causam* erroris fuisse. Dicitur eo tempore *matrem* Pausaniae vixisse. (*Corn.*) Przeciwnie po *perfect.* traditum est, *Accus. c. Infin.* iest pospolity np. *Traditum est Homerum* coecum fuisse.

Nieosobiste wyrażenie Subiektu np. chwali się, chwalono, tłómaczy się w łacinie albo przez pierwszą osobę liczby mnogiéy. np. si hunc regem *laudamus* ieżeli chwalimy, ieżeli się chwali tego króla; albo przez drugą osobę liczby poiedyńczéy np. si hunc regem *laudes.* (Patrz prócz tego: *diceres, cerneres* etc.) Albo nayczęściéy przez bierną konstrukcyą: *laudatur rex*, chwalą króla. = król iest chwalony etc.

Że przy Infinit. słów: *esse*, *fieri*, *appellari*, *creari*, *haberi*, *videri* etc. stoi praedikat w *Nominativie*, ieżeli *Infinitivus* zawisł od osobistéy składni (słowa); przeciwnie w *Accusativie* ieżeli *Inf.* zawisł tylko od nieosobistego wyrażenia, patrz *Accusat. cum Inf. 3.*

B. *Vocativus.*

292 * *Vocativus* nie stoi w żadnym istotnym związku ani z imionami ani słowami, lecz kładzie się niezawiśle, kiedy obracamy mowę do iakiego przedmiotu.

* *Uwaga.* *Vocativus* wtrąca się zwyczaynie w środek zdania, przynaymniéy bez wyraźnéy przyczyny nie zwykł zaczynać zdania, i przybiera dla wyrażenia większego affektu lub poruszenia wykrzyknik *O.*

Ad altiora quaedam, mihi crede, *Torquate*, nati sumus. Cura, *mi carissime frater*, ut valeas. Hoc tu fanum depopulari, *homo improbissime* atque *amentissime*, audebas. *O consuetudo* peccandi, quantam habes jucunditatem. Nunc te, *Juppiter optime*, *maxime*, teque, *Juno Regina*, implōro et appello.

Poeci kładą niekiedy, naśladuiąc Greków, *Nominat.* w mieysce *Vocat.* np. o vir fortis atque *amicus*. Almae *filius* Majae; a nawet u *Liviusza*: Audi tu, *populus Albanus*; Agedum pontifex *publicus* populi romani, praei verba, quibus me pro legionibus devoveam.

II. *Casus obliqui.* Przypadki zawisłe czyli względne.

Accusativus.

293 * *A.* 1. W *Accusativie* kładzie się bliższy Obiekt (bierny) t. i. ten przedmiot na który czynność subiektu bezpośrednio spływa. Stoi on po wszystkich słowach przechodnich (*transitiva*) czy one są *Deponentia* (na *or*) czy też *activa* (na *o*), na pytanie kogo? co? np. Pater amat et tuetur *filium*. Studia *adolescentiam* alunt, *senectutem* oblectant, *secundas res* ornant, adversis *perfugium* et *solatium* praebent. Thrasybulus *summam gloriam* adeptus est.

Przestroga. Rzeczowniki słowne (*substantiva verbalia*) od słów czynnych uformowane, maią zwykle iak inne przy sobie *genit.* np. lego poetas, *lectio poetarum; curatio rei.* Rzadko tylko u *Plauta Verbalia* na *io* zatrzymuią rząd swego słowa. np. Quid tibi hanc curatio est *rem* (*Plaut.*) Pochodzące od słów innym przypadkiem rządzących, zatrzymuią w łacinie iak w polszczyznie rząd swego słowa, kiedy znaczenie słowa przemaga np. Justitia est *obtemperatio scriptis legibus*; *exprobratio cuiquam*; *traditio alteri*; *domum reditio*; takie rzeczowniki rzadko się używaią; patrz *Synt. particip. 5.*

* *Uwaga 1.* Jeżeli słowo iest *activum* (czynne), to iest przechodne na *o*, zdanie da się zawsze zamienić na bierne (*passive*), zamieniaiąc Obiekt na Subiekt i zgadzaiąc z nim słowo bierne, a *Nominativus* kładąc w *Ablat.* z przyimkiem *a* lub *ab*, ieżeli iest imie żywotne, np. filius amatur a patre: Cleanthes *Zenonem* audivit *pass.* Zeno a Cleanthe auditus est. Alexander Persas vicit = Persae ab Alexandro victi sunt. Jeżeli zaś nieżywotne, to się tylko kładzie sam *ablat.*: cibus alit equum, equus alitur cibo; patrz *Synt. Ablat.* Tylko *Accusativus* względny iako też rzeczy nie zmienia się w *passivie* np. rogo te *sententiam. passive:* rogaris *sententiam.* Agesilaus exercitum suum *Hellespontum* trajecit. *pass.* Ab Agesilao exercitus *Hellespontum* trajectus est. Juvenes Tarentini *rationem* facti reposcuntur.

Uwaga 2. Słowa czynne ieżeli tylko idzie o ogólne wyrażenie czynności, nie zaś o Obiekt, nie potrzebuią koniecznie przybierać *Accusat.* np. ego semper *amavi*: et, siquid faciam nunc quoque quaeris, *amo.* Toż rozumuie się w wyrażeniach, gdzie się łatwo *Accus.* z poprzedzaiącego dorozumieć np. Hannibal movit sc. castra. Dat signum suis atque ex oppido *educit.*

Uwaga 3. Wiele iest słów właściwie nieprzechodnych, które iako *transitiva* użyć się daią, ale wtenczas zwykle swe pierwiastkowe znaczenie zmieniaią np. *ludere* grać iest słowo nieprzechodne (niiakie), lecz użyte w znaczeniu *udawać*, zamienia sie na przechodne np. ludit bonum civem, udaie dobrego obywatela (patriotę). To znaczenie przechodne w słowach właściwie niiakich wyraża się często w polskim przez słowa złożone np. płaczę, opłakuię co; spieszę, przyspieszam co. 294

a) Takiemi są w łacinie słowa znaczące smutek i narzekanie: *doleo, gemo, lamentor, lugeo, lacrimo, maereo, ploro* i *queror*, które są właściwie nieprzechodne, mogą atoli iządzić *Accusat.* przybieraiąc odmienne nieco znaczenie np. *doleo casum hunc* etc. ubolewam nad tym etc. (także *doleo, maereo aliqua re*, a *queror de aliqua re.*)

Podobnie *festino, propero* spieszę się, *fastidio* brzydzę się, *horreo* drętwieię, *maneo* pozostaię, *rideo* śmieię się (wyśmiewam) mogą przybierać obiekt, t. i. zamieniać się na *verba transitiva*, zmieniaiąc oraz znaczenie np. *festino mortem* przyspieszam śmierci, *maneo adventum hostis*, oczekuię przybycia nieprzyiaciela, *fastidio preces* odrzucam czyie prośby, *horrere dolorem* obawiać się boleści. Na tym fundamencie *Cicero* daléy posuwa tę wolność, pisząc: Quum Xerxes, Hellesponto juncto, Athone perfosso, *mare ambulavisset, terram navigasset*, zamiast zwyczaynego: in mari ambulavisset, in terra navigasset.

Nawet w wyrażeniach iako: dormio totam hiemem, tertiam aetatem vivo, noctes vigilo, lepiéy iest przyiąć *Accus.* iako zawisły od słów, ktore na *transitiva* z odmiennem znaczeniem (przespać) zamienione zostały, niż tłómaczyć go podług 304. dla tego że w *pass.* mówi się: tota dormitur hiems, jam tertia vivitur aetas, noctes vigilantur amarae; dormit horas tres; *pass.* horae tres dormiuntur.

b) Tu należą słowa znaczące pachnąć, smakować, *oleo, redoleo, sapio, resipio*, które się także iako *transitiva* z *Accusativo* (zamiast *Ablat.*) używać daią. np. *olet* unguenta pachnie maściami, *piscis* mare *sapit*, ryba maiąca posmak morza; i przenośnie: *olet peregrinum, redolet antiquitatem.* Podobnie mówi się *anhēlat crudelitatem.*

Poeci w tym względzie większéy wolności sobie pozwalaią, kładąc: *pallere, pavere, tremere, trepidare aliquid*, za *timere*; zaś: *ardere, calere, tepere, perire, deperire*, np. *mulierem*, za *amare*; czego iednak w prozie naśladować nie można; i z téy saméy wolności wypływaiącego używania *neutr. adject.* za *adverb.* np. *torvum* clamare, *tremendum* sonare, *lucidum* fulgent oculi; lubo i *Tacitus* mówi: Tiberius *falsum* renidens vultu.

c) Osobliwie zasługuią tu na uwagę słowa niiakie przybieraiące wprawdzie *Accusativus*, którym iest zwyczaynie rzeczownik z iednego ze słowem pochodzący źródła, lub podobne maiący znaczenie (*ejusdem cum verbo originis*) i któremu zwykle ieszcze przymiotnik towarzyszy np. *vitam* jucundam *vivere*, gravem *pugnam pugnare*, alterius *gaudium, gaudere, risum* Sardonicum *ridere, servitutem servire* durissimam, *somnium somniare, coenam coenare, messem metere* etc. Tak iak w polskim powiedzieć można: smieie się śmiechem serdecznym, grać w grę etc.

Juravi verissimum, pulcherrimumque *jusjurandum.* Nestor tertiam *aetatem* hominum *vivebat.* Calidum *prandium prandisti.* Consimilem *luserat* jam olim illum *lusum.* Hostes omnes judicati sunt, qui M. Antonii *sectam secuti* sunt. Haec *pugna pugnata* est ad Cannas. Massinissa multa et praeclara *facinora fecit.*

d) Powiedziało się wyżéy że *Verba neutra* przybieraiące *Accus.* rzeczownika, zmieniaią zwykle swoie nieprzechodne znaczenie. Wiedzieć potrzeba, że te słowa kładą się też bez zmiany znaczenia z *Accusat. Pronominów* i *Adjectivów pronominalnych*; mówi się: *id tibi succenseo*, dla tego się na ciebie gniewam; *id operam do*, do tego się przykładam; *hoc laetor*, z tego się cieszę; *quid gaudes, hoc non dubito*, o tem nie wątpię; *illud tibi non assentior*, w tem się z tobą nie zgadzam; *Utrumque laetor*, et sine dolore corporis te fuisse et animo valuisse.

2. *Verba intransitiva* wyrażaiące poruszenie iako też spoczynek otrzymuią znaczenie przechodne, gdy są złożone z przyimków, które ich stosunek bliżéy wskazuią; iak w polskim: biegł przez miasto, przebiegł miasto; biegł koło ieziora, obiegł ieziro. Jednak naypospoliciéy tylko słowa złożone z przyimków: *circum*, *praeter*, *trans* i *super*, iako też te, które przenośne przybrały znaczenie, stały się dokładnemi *transitivami*, tak iż nawet w *passiv.* użyć się daią np. *flumen* transitur, *montes* transcenduntur, *stadium* percurritur. Eumenes extremo tempore circumventus est; circumsedemur copiis omnibus; Tamĕsis uno omnino loco pedibus transiri potest. 295

W ogólności więc następuiące słowa złożone przybieraią *Accusativ*: (Wiedzieć iednak potrzeba, że częściéy a mianowicie w dawnieyszéy prozie pozostaie się nieprzechodne znaczenie i kładzie się przyzwoity przyimek albo też w mieysce iego *Dativus*. wyiąwszy złożone z przyimków *circum*, *praeter*, *trans i super*. *vid.* 316.)

a) *cedere* ac (ad) ante, ex, in prae, suc. (sub)
currere ante, in (incurrere) prae, suc, per
gradi (gredi) ag (ad) ante, e, in, prae, praeter, super
ire ad ante, circum, co in, ob. praeter, sub, trans.
vadere e, in, (irrumpere) per, super.
volare ad circum, praeter, per, trans.
venire (adventare) ante, circum, con, inter, prae, super.

ambulare, ob, per.
equitare, ad, ob.
fluere, inter, praeter.
labi, *al* (*ad*) *e*.
natare, nare, ad, in, trans.
repere, in (ir), sub.
salire (silire) as (ad) in (sultare).
vehi ad praeter.

b) Słowa znaczące spoczynek:

jacere, ad inter, prae.
sedere (sidere) as (ad) circum, in ob, prae.
stare, ad, ante, circum (sistere) in, prae, super.
accumbere i *accubare*, *incubare*.

(Ad) Pythagoras et Aegyptum lustravit, et Persarum *magos adiit*. Bocchus cum magna multitudine *Jugurtham accedit*. (accedere muris). Adjacere *mare*, (vel mari), adnare *naves* (vel navibus). Stella Veneris Lucifer dicitur, quum *antegreditur solem*; quum subsequitur autem, Hesperus. — (Circum). *Saguntum* Carthaginienses *circumsedent* exercitus; mox *Carthaginem circumsedebunt* Romanae legiones. Dies

et noctes omnia *nos* undique fata *circumstant*. *Circumfluere locum*, *circumequitare moenia*. *Circumvolitare limina*; *circumnavigare sinus* Oceani, *circumsistere naves*, *circumvehi Peloponnesum*, *scopulos*, *circumvenire insulas*, *circumverti axem*, — (in) *Amnis* mare *influit*. Dictator triumphans *urbem invehitur*. Alexander *fines* Asiae *ingressus est*. Caesar *Britannos invasit* et *iniit* cum iis *proelium*. *Illābi animos* (v. animis i in aliquid), *incubare ova* vel ovis, *incursare agros* (rei vel in rem), *inire urbem*, convivia, bellum, *ingredi viam*, pontem, aquam, consulatum, *inscendere* equum, *insidēre* locum v. loco, *insilire* tergum v. tergo *instare* hostes, urbem, (operi, victis), *invehere*, *invehi* urbem, *irrumpere* portam, *involare* castra. — (inter.) Tanais *Europam* et *Asiam* medius *interfluit*. *Interjacēre* duas Syrtes, *intervolare* medias urbes. — (ob) Pythagoras *multas regiones* barbarorum pedibus *obiit*. Quaeritur, sitne honestum, gloriae causa, *mortem obire*. *Obambulare* Aetnam (v. muris), *obire* coenas, bella, pugnas, negotia; *obequitare* agmen, (castris), *occumbere* mortem. — (per) Caesar omnem *Picenum percurrit*. Euphrates *Babyloniam mediam permeat*. — (prae) Capadocia intus habet coloniam Archelaidem, *quam praefluit* Halys. — (praeter). Populus solet nonnunquam *dignos praeterire*; *praetergredi* castra. Solem luna praeterit; *praeterfluere locum*, *praetermeare* ripas, *praetervehi* littora, *praetervolare* lacum. — (sub) Germani inter annos quattuordecem, *tectum* non *subierunt*; *subire* periculum, inimicitias. — (subter) Arethusa *fluctus subterlabitur Sicanos*. *Subterjacēre* coeli axem, *subterlabi* fluvium, *subtermeare* pontes, *subtervolare* castra. — (super) Romani *ruinas* muri *supervadebant*. *Supernatare* amnem, *supervolare* Alpem, *supergredi* limen, *superscandere*, *superstare* corpora, *supervehi* montem, *supervolare* urbem. — (trans, patrz 303.) Crassus *Euphratem* nulla belli causa *transire* voluit. Fama est ludibrio fratris Remum *novos transiluisse muros*. Alexandro, si vita longior data esset, *Oceanum* manus Macedonum *transvolasset*. *Traducere* aliquem flumen, pontem, *trajicere* murum, flumen, *tranare* fluvium, *transcendere* limen, muros, fossas, *transcurrere* coelum, *transire* mare, viam, *transgredi* Taurum, amnem, *transmeare* locum.

Są nawet i inne słowa kładące się z *Accusativem* m i e y s c a, na które się czynność ściąga np. gens quae illum locum *accolit*, *circumcolere* paludes, *circumsonare* aures, *inhabitare* locum, *interequitare* ordines, etc. i w stylu poetycznym ieszcze więcéy słów przybiera p r z e c h o d n e znaczenie, które żywiéy rzecz maluie. Dla tego *Tacitus* ma: *elapsus* est *vincula*, *praesidebat exercitum*, *quos inciderat*.

Lecz pamiętać należy, że c z ę ś c i é y stoią przyimki np. Themistocles *adire ad* Magistratum noluit. *Ad* extremum vitae periculum *adire*. Senatus *ad* Caesarem supplex *accedebat*. Armati tibi obsti-

terunt, ne *in* aedes *accederes*. (*Cic.*) Litteris lectis Sextus *ad urbem* incredibili celeritate *advolavit*. Lentulus postulavit, ut triumphanti sibi *invehi* liceret *in urbem*. *Ingrĕdi in spem* powziąść nadzieię, *in bellum* rozpocząć woynę. 296

c) Osobliwie zasługuią tu na uwagę te słowa, które stały się *transitivami*, zmieniwszy pierwotne zmysłowe znaczenie, na przechodne i dla tego *Accusat.* rządzą. A nayprzód w znaczeniu przewyższać, uprzedzać.

Anteeo, *antecedo*, *antevenio*, *praecedo*, *praecurro*, *praegredior*, *praevenio* także *praemineo* i *praesto*; do których także należą: *ante*, *-ex* i *praecello*, kładące się także z *Dat.* (lecz *antegredi* iść przedtem tylko z *Accusat*.) Patrz 318.

Adeo i *convenio* udaię się do kogo, odwiedzam, *Aggredior* (i *adorior*); *incedo invādo aliquem*, *aliquid* uderzyć na kogo (*cura*, *timor*, *metus incessit*). *Alluo* podmywam, o morzu lub rzece dotykaiącey się iakiego mieysca.

Coëo zawieram np. przymierze, *ineo* i *ingredior* zaczynam, *obeo* (odwiedzam) i *subeo* podeymuię.

Excedo, *egredior*, np. *fidem modum* przebieram miarę (*excedere urbem*, *curiam*, *ordinem*, *annos* wychodzić z miasta etc.)

Occumbo częściey *mortem* niż *morti* lub *morte* umieram.

Obsideo, *circumsideo*, oblegam.

Jednakże i z tych słów niektóre, zwłaszcza w dawnieyszey prozie, kładą się albo z przyimkiem, albo też z *Dativ.*, albowiem ten przypadek służy ogólnie słowom złożonym; i tak ieżeli *Liviusz* ma: patres incessit cura, *Sall.* metus invasit *populares*, to *Cicero*: timor invasit *improbis*, *Caes.* dolor *incessit improbis*; także *invadere in Galliam*, *in rem publicam*, *in animos*.

Ze słów przewyższać używa *Cicero* tylko *anteire* z *Accusat.* nie wyłączaiąc *Dat.*, *antecedere praestare*, *ante-ex-cellere* tylko z *Dat.* Mówi się także *excellere praeter caeteros* v. *inter caeteros*.

d) Wiele zatem słów mogących podług powyższey reguły stać z *Accusat.* kładzie się wyłącznie z *Dat.* albo z *praepos.* iak: np. *arrepere*, *obrepere*, *incumbere*, patrz *Dat.* 316.

Nareście słowa znaczące poruszenie złożone z przyimków: *ab*, *de*, *ex* wyiąwszy te, któreśmy wyraźnie wymienili, (patrz 295. te przyimki) rządzą *Ablat.*, dla tego że w nich mieści się znaczenie rozdzielenia, oddalenia się od czego: (patrz *Synt. Abl.* 15) *excedere ex finibus* v. *finibus* ustąpić z granic (ale *excedere modum*, przebrać miarę). 297

* 3. *Accusativem* rządzą w łacinie następuiące słowa, które w polszczyznie z innemi przypadkami kłaść się zwykły:

de-ef-pro-re-subter-fugio uciekam.	*juvo, adjŭvo* (*adjuto* poet.) dopomagam.
deficio, niedostaię.	*sequor, sector*, idę za kim.

Gloria *virtutem* tamquam umbra *sequitur*. Agricolae curvum *sectantur aratrum*. Nemo *mortem effugere* potest; nos *patriam fugimus*. Fortuna *fortes adjŭvat*. *Sapientem* vera gaudia numquam *deficient*; tela *nostros defecerunt*, tempus *me deficit*. Dla tego też używaią się biernie np. *juvor*, *adjuvor*; nie tak często *de-effugior*, *deficior*. Haec commoda morte effugiuntur (*Cic.*) *deficior* prudens artis *ab arte mea Ovid.* wcale nie: *re- subterfugio*. Że w polskim biernéy składni użyć tu nie można, wypada ztąd, iż te słowa są u nas nieprzechodne; wyrażamy ie więc albo nieosobiście, albo czynnie.

Uwaga, a) *Composita* z *sequor* i *sector*, iak: *as* (*ad*) *-con -in -per -pro -sequor* i *as* (*ad*) *-in -sector* rządzą także *Accusat.* tylko iedyne *obsĕquor*, iestem powolny, posłuszny, kładzie się z *Dativ.* Tu należy *comitari*, towarzyszyć komu, które się zwyczaynie z *Accusat.* kładzie; tylko *Cicero* używa kilka razy z *Dat.* (*de rep. 2, 24. Tuscul. 5, 24* i *35.*), ale przenośnie.

Znayduie się także słowo *deficio* iako *intransit.* z *Dat.* położone, na kształt *desum* np. *campi*, *tela deficiunt mihi* braknie mi; lecz tego naśladować nie należy.

b) *Aequare, exaequare, aequiparare* zrównać z *Accus. aliquem* (*aliquid*) *alicui* v. *cum aliquo* zrównać, porównać np. *urbem solo*
298 *aequare, turrim moenibus*, miasto z ziemią zrównać. Ne *aequeveritis Hannibali Philippum*, ne *Carthaginiensibus*, *Macedonas*. Pompejus *cum virtute* fortunam *adaequavit*. In amicitia superiores *exaequare*, se *cum inferioribus* debent. Bez *Dativ.* znaczy doyść np. *gloriam alicuius*, *superiores reges aequare* doyść, wyrownywać komu

Rzecz, którą kogoś przewyższamy, stoi w *Ablat.* Nondum *feminam aequavimus gloria*, et jam nos laudis satietas cepit.

c) *Aemulari* ubiegać się z kim rządzi *Accus.* rzeczy (*Accus. rei*) a *Dativ.* osoby (*Dat. personae*) np. *aemulor prudentiam*, *virtutem majorum*; lecz *aemulor huic magno viro*, *aemulor majoribus*, lubo niektórzy pisarze bez względu na tę różnicę, w obydwóch przypadkach kładą *Accus.* na wzór *imitari*.

Adŭlor znaczy właściwie: łasić się (o psach); potem: czołem bić (przed królem perskim) i nareszcie pochlebiać. W pierwszych dwóch znaczeniach tylko *Accusat.* rządzić może np. Canes *mitissimi furem* quoque *adulantur*. Athenienses Timagoram inter officium salutationis *Darium regem* more gentis illius *adulatum* capitali supplicio

affecerunt. — W znaczeniu zaś pochlebiać używaią Autorowie, iużto z *Accus.* iak *Cic.*: adulans *omnes*; iużto z *Dat.* iak *Corn. Nepos*: neque eo magis *potenti adulatus est Antonio*. *Livius* używa obudwóch konstrukcyi, a *Quintilian* twierdzi, iż za iego czasów *Dativus* był bardziéy w używaniu. — Z resztą słowo to i w *Acti*wie dość często użyte znachodzimy: *Val. Max.* Cum olera lavanti (Diogeni) Aristippus dixisset: si *Dionysium adulare* velles, ita non esses. Immo inquit, si tu ita esse velles non *adulares Dionysium*.

* *d*) Są ieszcze słowa w łacinie rządzące *Accusat.*, które w polskiem z innym przypadkiem kłaść się zwykły. I tak: *cupio* pragnę czego, *caveo* strzegę się czego, *desidero* żądam, *disco* uczę się, *doceo* uczę; *spero* spodziewam się; *timeo* obawiam się, *sciscitor* dowiaduię się, *adipiscor* dostępuię czego. Również: *miror* dziwię się komu, lub czemu. Nareszcie: *rego* rządzę, kieruię czem, *sperno*, *aspernor* gardzę czem, *fastidio* brzydzę się czem, *minor*, *minitor* grożę komu czem. *Petere*, *appetere*, *expetere* dążyć do czego, ubiegać się oco, *curare* starać się o co etc. np. Omne animal *voluptatem* appetit. Multi negotia aliena curant, sua negligunt. Cave illum hominem nefarium. Virtus nullam aliam *mercedem* laborum suorum desiderat, praeter laudem et gloriam. Catilina urbi *ferrum* flammamque minitabatur. Jeżeli tę konstrukcyą chcemy zastósować do łaciny, trzeba te słowa oddawać przez inne np. zamiast prosić o co, uprosić co, za szukać czego, śledzić co; za dostąpić czego, osiągnąć co; za dziwić się czemu, podziwiać co etc.

* 4. *a*) *Impersonalia* wyrażaiące nieprzyiemne uczucie, iako: *piget*, *pudet*, *poenitet* — *taedet atque miseret* maią 299
osobę, która coś czuie w *Accus.*, zaś rzecz wzniecaiącą uczucie w *Genit.* (patrz *Genit.* 7.)

b) *decet*, *condĕcet*; *dedĕcet*, *indecet me* przystoi, nieprzystoi; *juvat*, *delectat me* miło mi; *fallit*, *fugit praeterit me* uchodzi méy wiadomości; maią osobę w *Accus.* Non *me* poenitet vixisse. *Taedet* omnino *eos* vitae. — Quid *deceat vos*, non quantum liceat vobis, spectare debetis. Pax *homines*, ira *feras decet*. Te hilari animo esse, valde *me juvat*. Illud quam sit difficile, *neminem fugit*. Non *me praeterit* usum esse optimum dicendi magistrum.

Uwaga. Oprócz *decet* ze złożonemi wszystkie inne pod *b*. wymienione są właściwie słowa osobiste, które tylko w przytoczonych tu wyrażeniach nieosobiście się używaią. Także *latet me* używa się powszechniéy, niż *latet mihi* nie wiadomo mi, lubo nieosobista składnia tego słowa nie iest zupełnie pewna, lepiéy więc używać tego słowa bez przypadku.

Podług analogii *puditum est*, ma *Cicero de fini. 3, 13, veritum est* nieosobiście z *Accus.* osoby, Cyrenaici, *quos non est veritum* in voluptate summum bonum ponere.

Verba memoriae et oblivionis patrz. *Synt. Genit. memor.* 6.

* *B.* 5. Podwóyny *Accusativus* to iest: *a)* Obiektu i Praedikatu stoi przy słowach czynnych zna-
300 czących: nazywać, obrać, uczynić, wyznaczyć, kogo czém; uważać, mieć za co; pokazać się czém; a w *passiwie* podwóyny *Nominat.* Subiektu i Praedikatu, pierwszy na pytanie kto iest obierany, nazywany, miany; drugi na pytanie czem, na co, za co? Takiemi są: *Appello, dico, nomino, nuncupo, voco;*
Creo, deligo, designo, declaro, renuntio, facio (fieri) reddo;
Censeo, credo, duco, existimo, habeo, judico, puto (arbitror), reperio, invenio; także *praebeo* i *praesto me.*

Romulus *urbem*, quam condidit, *Romam* vocavit. *Ciceronem* universus populus *Consulem declaravit. Vitam effecimus* deplorando *miseriorem.* Hanc ego *perfectam philosophiam* semper judicavi. *Deos aeternos et beatos* habemus (mamy bogów za szczęśliwych). Bene de me meritis *gratum me* praebeo. Trajanus Romae et per provincias *aequalem se* omnibus praestitit. Ztąd uczynić kogo czem, iakim np. ślepym, albo zaślepić kogo, wyraża się przez *reddere* aliquem placidum, iratum, felicem etc. to iest przy *adject.* np. *homines coecos reddit* cupiditas, żądza ludzi zaślepia. Facio *te certiorem* znaczy: uwiadomiam cię, donoszę ci, z *genit.* np. consilii mei lub *de* consilio meo w *pass.* certior factus sum.

* W *pass.* będzie: Non omnes reges *dicuntur magni*; Cicero *Consul creatus* est. Servius Tullius magno consensu *rex* est *declaratus.* Audiamus eos, qui *viri boni habentur.* Socrates est omnium *sapientissimus* oraculo Apollinis *judicatus*, Liber de amicitia qui *inscribitur Laelius.* Wymienione tu słowa dla tego przybieraią ieszcze *Nominat.* praedikatu, iż same przez się nie wyrażaią zupełnéy myśli (zupełnego praedikatu) patrz. 290. *Uw.* 1.

Uwaga. Przy słowach: uważać, mieć za co, lub w *pass.* być uważanym, mianym za co, może stać iak w polskim *pro*, habere ducere *pro* (haberi in numero, loco) np. Audacia *pro muro habetur.* Alexander ita popularium animos offendit, ut a plerisque *pro hoste haberetur.* Clades prodigii *loco haberi* coepta est. Podobnie: pro nihilo ducere, habere, putare.

6. Podwóynym *Accusat.* to iest: *b*) Osoby i Rzeczy rządzą Słowa znaczące: nauczam, taię; żą-301 dam, proszę; pytam.

Doceo, edoceo, dedoceo, celo;
Flagito, oro, posco, reposco, postulo,
Rogo, percontor, quaeso, interrŏgo, consulo.

Fortuna belli *artem victos* quoque *docet.* Quis *musicam docuit Epaminondam.* Catilina *juventutem*, multis modis *mala facinora edocebat.* Minerva *Ciceronem omnes artes edocuit.* Daedălus *Icărum damnosas erudivit artes.* Antigonus *iter omnes celabat.* Non *te celavi sermonem.* — Quotidie Caesar *Aeduos frumentum flagitabat. Pacem te poscimus* omnes. *Amicos* saepe *rogamus res turpes.* Legati ad Verrem adeunt, *eumque simulacrum* Cereris et Victoriae *reposcunt.* Verres *parentes pretium* pro sepultura liberûm *poscebat.* Meo jure *te hoc beneficium rogo.* Nunquam *divitias deos rogavi.* Achaei quoque *auxilia* Philippum, regem *orabant. Orationes me duas postulas.* Racilius *me* primum *sententiam rogavit.* Sunt *quae te* volumus *percontari.*

Że w *passiwie* pozostaie się *Accussativ.* rzeczy np. Doctus utramque linguam; posceris *pecuniam* patrz 293. *Uw. 1.*

* Wiedzieć iednak potrzeba, że słowa: żądać, prosić: *posco, reposco, postulo, precor, quaeso, flagito, contendo, exigo*, nayczęściéy miewaią Osobę z *ab* w *Ablat. (aliquid ab aliquo).* Słowa zaś pytać (*rogo, interrŏgo, pecontor*), toż *celo* i *doceo, edoceo, dedoceo* ostatnie w znaczeniu: uwiadomić; *moneo* i *consulo* maią Rzecz z *de* w *Abl.* Słowa *peto* i *quaero* nie kładą się nawet nigdy z podwóynym *Accusat.* tylko Osoba kładzie się z przyimkiem; a mianowicie: *peto ab aliquo (aliquid)* proszę kogo (o co) i *quaero ab, de, ex aliquo (aliquid)* pytam się kogo (o co); (*percontor, scitor* i *sciscitor ab, ex aliquo*), np.

Quid acta tua vita, *quid* studia, *quid* artes *a te flagitent*; tu videbis. *Hoc a me* muneris provincia *poposcit. Omnia* volo *a me* et *postules* et exspectes. Non dubito, quin *a me contendat* Trebatius, ad urbem veniam. Że *ut* następuie *vid. Accus. c. Infinit.*; w *pass. poscitur, reposcitur, flagitatur aliquid a me.*

Visne, ego te *de eisdem rebus* latine interrogem. Ego *Massinissam de suo regno*, ille *me de nostra republica percontatus est. De ritibus patriis consuluerunt* Athenienses

Apollinem Pythium. (i w *pass. interrogor, rogor, consulor de re*). *De armis, de ferro, de insidiis celare te* noluit. Non est profecto *de illo veneno* celata mater. Bassus noster *me de hoc libro celavit.* Debes existimare *te maximis de rebus* a fratre esse *celatum.* (w pass. zawsze *de*). *De itinere* hostium *Senatum edocet. His de rebus me doceas* velim. Sulla *de his rebus docetur* (*doceo* z złożonemi zwyczaynie z *de* w znaczeniu uwiadomić).

Caesar Lisium retinet: *quaerit ex solo ea*, quae in conventu dixerat. Eadem secreto *ab aliis quaerit*: reperit esse vera. *Ex te causas* divinationis *exquirebam.* Solebat *ex me* Dejotarus *percontari* nostri augurii *disciplinam*, ego *ex illo* sui. *Scitari* libet *ex ipso*, quaecunque refers.

Rogare i *postulare* prosić nie używa *Cicero* z praeposicyą *a*; przeciwnie *postulare* zwyczaynie z *a*; przy *rogare* pytać, stoi nayczęściey *sententiam* o zdanie.

202 *Uwaga 1.* Podwóyny *Accussat.* kładzie się nayczęściey wtenczas, gdy się rzecz nieokreślnie, to iest ogólnie wyraża przez Zaimki lub przymiotniki rodzaiu niiakiego: *hoc, id, illud, istud, idem, quod, quid, aliquid, nihil, pauca, multa, cetera, reliqua.* Patrz *Synt. Ablat. limit.* na końcu.

Hoc te vehementer *rogo*; *illud te* et *oro* et *hortor*; hoc, *quod te interrogo*, responde. Nihil *aliud* vos orat atque obsecrat. *Nihil* patri parebat (= nulla in re).

Tu także należą słowa napominać; *moneo, commoneo, admoneo, commonefacio, hortor* np. *Pauca milites* pro tempore *hortatur. Discipulos id unum moneo*, ut praeceptores suos non minus, quam ipsa studia ament. *Multa* ostentis, *multa* in extis admonemur. *Illud* te admonitum volui.

W *Passiv.* dość rzadki iest *Accus.* rzeczy, nayzwyczaynieyszy przy słowie pytać się np. *interrogatus testimonium, rogatus sententiam* zapytany o zdanie. Tylko doceri ze złożonemi w znaczeniu: uczyć zatrzymuie w *Pass. Accus.* rzeczy np, legiones *militiam* Romanam *edoctae*; *omnes* belli *artes edoctus.*

Przy *celeari* tylko zwyczayne z zaimkiem niiakim np. *hoc, id celabar*, to przedemną ukrywano. Z resztą nayczęściey *de* iak wyżey.

O *Accusat.* Greckim patrz *Synt. Ablat. limit.*

203 *Uwaga 2.* Do słów podwóynym *Accusat.* rządzących należą także złożone z *trans*; iako to: *transduco, transjicio, transporto, transmitto* przeprawiam, dla opuszczonego przyimka, który się też niekiedy wyraźnie kładzie np.

Agesilāus *Hellespontum* copias trajecit. Hannibal nonaginta milia peditum, duodecim milia equitum *Iberum* transduxit. Caesar exer-

citum *Rhenum* transportavit, *Ligerim* transduxit; ale także: multitudinem hominum *trans Rhenum* in Galliam *transducere*. W *Passiv.* przy *transduci* zostaie się ten drugi *Accusat.* nienaruszony np. ne major multitudo Germanorum *Rhenum transducatur*. Belgae *Rhenum* antiquitus *transducti*. Ubii ab Agrippa *Romam* transducti. — *Transficere* i *transmittere* używaią się także *intransitive* z domyślnemi zaimkami: *me*, *te*, *se* etc. *Trajectus*, *transmissus* przeprawiony, użyć można i o ludziach i o rzece. Marius in Africam trajectus — classis transmissa. i amnis trajectus, transmissus.

* *C.* 7. *Accusativus* wyrażać może nadto pewien względ i okoliczność, i stoi, iak w polskim, przy słowach i przymiotnikach na oznaczenie przestrzeni na pytanie: iak daleko? (iak długi? iak szeroki, wysoki, głęboki, gruby?) i trwania czasu, na pytanie: iak długo? 304

Turres *pedes octogenos* inter se distabant. Romani duo milia et quingentos passus ab hoste posuerunt castra. Fossa *duos pedes* lata. Munitiones ab ea fossa *passus quadringentos* reduxit. Milites aggerem *latum pedes trecentos*, *altum pedes octoginta* duxerunt. Arbores *pedes duos crassae*. Arabes gladios habent *longos quaterna cubita*. Nunquam *pedem* a me discessit, na krok mnie nieodstąpił. A recta conscientia non *transversum unguem* (digitum) oportet discere. (i na palec). Adrumetum abest a Zama *milia* passuum *trecenta*. *Decem* quondam *annos* urbs oppugnata est ob unam mulierem. Quaedam bestiolae *unum* tantum *diem* vivunt. Lacrimans in carcere mater *noctes diesque* assidebat. Tib. Gracchus regnavit *paucos menses*; Carneade *nonaginta* vixit *annos*. Aulo Trebonio *multos annos* utor valde familiariter. Lacedaemonii *septingentos* iam *annos* amplius unis moribus vivunt. *Accusat.* ten przy oznaczeniu czasu stoi dla opuszczonego przyimka *per*, w polskim przez, który się też dla dobitności wyraźnie położyć może np. *tres annos* mecum habitavit, powie się *per* tres annos. Tenuisti provinciam *per decem annos*. Per tot annos respublica divexata est. (*Cic*). Przestrzeń może się także dobitniéy wyrazić przez: *in longitudinem*, *in latitudinem* wzdłuż, wszerz.

Że oznaczenie rozciągłości przy przymiotnikach a tym bardziéy przy rzeczownikach stoi także w *Genit.* Patrz *Synt. Genit. Qualit.*

Uwaga 1. Zamiast *Accusat.* na pytanie: iak długo? używaią Autorowie łacińscy, zwłaszcza srebrnego wieku, a mianowicie przy oznaczeniu całego zakresu życia, *Ablat.* np. Caligula vixit *annis* undetriginta, imperavit *triennio* et *decem mensibus diebusque octo*. Mithridates regnavit *annis* sexaginta *duobus*, contra Romanos bellum

habuit *annis quadraginta.* Quattuordecim *annis* exilium toleravit; rzadko u *Cicerona* iak: *triginta annis* vixit Panaetius; Clodius respondit, *triduo* illum, ad summam *quatriduo* periturum. *Ablativus* wyraża pewien okres czasu, w którym się coś wydarzyło, na pytanie: w iakim czasie, w iakim przeciągu czasu; *Accus.* zaś bardziéy ciągłe trwanie czynności na pytanie: iak długo, przez iak długi czas. Dla tego też niekiedy obiedwie składnie użyć się daią: Aegyptum Nilus *tota aestate* obrutam tenet lub totam aestatem. — Również oznaczenie odległości przez *Ablativus* wyraża się, nietylko u późnieyszych, lecz nawet u *Caesara* i *Liviusza* a mianowicie kiedy się przez liczby kardinalne określa. np. Eodem castra promovit et *milibus* passuum *sex a* Caesaris castris sub monte consedit (*Caes.*) Postridie *milibus* passuum *duobus* ultra eum castra fecit. (*Caes.*) Exercitus *itinere* abfuit ab amne Tanai (*Tac.*) Osobliwie: *abest* i *distat* quinque *milibus* passuum albo *spatio* v. *intervallo* quinque milium. W tém połączeniu używa się także przyimek *a* dla oznaczenia odległości, iak gdyby od niego *Ablat.* zawisł np. u Caes. *a milibus* passuum duobus castra posuerunt. *A quingentis* fere *passibus* castra posuit. (*Liv.*) Non jam *a tertio lapide* (na, o trzy mile), sed ipsas Carthaginis portas obsidione quatiebat (*Flor.*) Przeciwnie *Cicero* i inni kładą podług główney reguły *Accus.* abest ab aliquo loco *iter* quinque, decem dierum, albo *biduum*, *triduum*; albo też *bidui*, *tridui*, *quatridui* z domyślnem *spatium*, np. in castra properabamus, quae aberant *bidui.*

* 2. *Uwaga.* Ile ma lat? (to iest ile lat skończył) wy-
305 raża się przez *natus* z *Acusat.* Ennius *annos septuaginta natus.* Decessit Alexander *mensem unum*, *annos tres et triginta natus*; a zatem umarł w trzydziestym czwartym roku wieku swego, to iest na pytanie kiedy: quarto et trigesimo aetatis anno.

Że prócz tego wiek w bezpośredniem połączeniu imienia z czasem przez *genit.* bez *natus* wyrazić można np. Alexander annorum trium et triginta decessit, zob. *Genit. Qualitatis.*

* 8. Imiona miast a często także i wysp (oso-
306 bliwie mnieyszych) stoią na pytanie dokąd? w *Accusat.* bez przyimka *in*, *ad*, który się zwyczaynie przy imionach kraiów kładzie. np. Juvenes Romani *Athenas* studiorum causa proficisci solebant. Hannibal *Capuam* flectit iter.

Chcąc tu całkowitą składnią imion miast wyłożyć przytoczymy zaraz i inne pytania:

Na pytanie zkąd? stoią imiona miast w *Ablat.*

Na pytanie zaś gdzie? stoią imiona miast liczby poiedyńczéy *(Singularia)* należące do I. i II. deklinacyi

w *Genit.*; zaś *Pluralia*, iako też te, które należą do deklinacyi III. w *Ablat.*, także bez przyimka.

Hannibal *Carthagine* expulsus, *Ephĕsum* ad Antiochium venit. Timoleon arcessivit colonos *Corintho*. *Romae* Consules, *Athenis* Archontes, *Carthagine* Sufetes, sive judices quotannis creabantur. *Lacedaemone* honestissimum fuit senectutis domicilium. — Septimum jam diem *Corcyrae* tenebamur.

Uwaga. Jeżeli przyimek stoi wyraźnie przy imieniu miast, natenczas ma zwyczaynie swe szczególne znaczenie iak np. *ad* znaczy kierunek do mieysca, nie zaś samo mieysce; albo też bliskość, okolicę w znaczeniu przy, pod, patrz 240. np. Iter dirigere ad Mutinam. — Bellum ad Mutinam gerebatur; profectus sum ad Capuam, ad Tarentum, ad Trojam, znaczy in castra ad Capuam etc.

Nayczęściey ieszcze kładzie się przyimek *ab* np. u *Cicerona*: *ab Epidauro* Piraeum advectus, *ab Epheso* in Syriam profectus; niekiedy nawet z konstrukcyi wypada konieczna potrzeba położyć przyimek np. Segesta est oppidum in Sicilia, quod ab Aenea, fugiente *a* Troja, conditum esse demonstrant. Bez téy przyczyny przyimki (*in*, *ab*, *ex*) przy imionach własnych miast, również imiona kraiów iako imiona miast położone, za wyiątek uważać należy, czego naśladować nie trzeba. Równie błędna iest składnia niektórych późnieyszych pisarzy, mianowicie *Justina*, kładących imiona własne miast na pytanie gdzie, w *Ablat.* np. *Abydo*, *Corintho*.

307 *Uwaga 2.* Co się tyczy wysp, to nie tylko mnieysze, a zwłaszcza gdzie się znayduie miasto tegoż samego nazwiska, np. *Delos*, *Rhodus*, *Samos*, *Corcyra*, lecz także i inne kładą się iak imiona miast; np. u *Cicerona*: *Ithacae* vivere otiose; u *Neposa*: Conon plurimum *Cypri* vixit, Iphicrates in Thracia, Timotheus *Lesbi*. Pausaniam cum classe *Cyprum* atque Hellespontum miserunt; podobnie *Chersonesum* colonos mittere; *Chersonesi* habitare, chociaż to półwyspa.

Lecz Imiona wielkich wysp np. *Sardinia*, *Sicilia*, *Creta*, *Britannia*, kładą się tak iak imiona kraiów z zwyczaynemi przyimkami, na pytanie dokąd, pospolicie *in* (nie *ad*). Tylko słowa *petere* dążyć wymaga z natury swoiéy *Accusat.* iako Objektu a zatem bez przyimka. Toż samo rozumie się, kiedy się imiona narodów, za kraie biorą: Quum haec *in Macedonia Epiroque* gesta sunt, legati *in Asiam* pervenerunt. Scipio, posteaquam *in Siciliam* venit, frumentum Siculorum civitatibus imperat: *ex Italia* advecto parcit, veteres naves reficit et cum iis C. Laelium *in Africam* praedatum mittit. Iter *in Ciliciam* facio per Cappadociam. *In Tusculano* — Caesar *in Carnūtes*, *Andes*, *Turonesque* legionibus in hiberna deductis, ipse *in Belgas* proficiscitur. *Ab Europa petis Asiam* (Italiam, urbem) *ex Asia* transis *in Europam*.

Poiedyńczych wyiątków np. inde Sardiniam cum classe ve (*Cic.*) iako też późnieyszych prozaików np. *Tacita* i *Plinius*za k dących nawet imiona kraiów na pytanie dokąd w *Accusat.* b przyimka *in* naśladować nie należy. Jeszcze rzadszy iest w im nach kraiów *genit.* (na wzór imion miast) zamiast *in* z *Ablat.* n Graeciae Cic. de rep. 3, 9. Lucaniae Flor. 1. 18, 11 (Romae N midiaeque u *Sall.* łatwiéy da się usprawiedliwić). — Dawnieysi gra matycy dorozumiewali się opuszczonego: *in loco*; nowsi przeciwnie przyymuią przypadek tak nazwany *Locativus* mieyscownik, za kończony na *i* np. *Corinthi* w Korincie, z którym da się także łatwo pogodzić i zakończenie *ae* deklin. I. przypuszczaiąc starożytną formę *ai* za *ae*, iako też i ta okoliczność, iż niektóre z dekl. III zatrzymuią *i* na pytanie gdzie np. *Tiburi*, *Carthagini*, również szczątki tego przypadku *ruri*, *domi*, *humi* także *temperi*, *vesperi* i zaimki *hi-c*, *illi-c*, *isti-c*. patrz 77. *d. Uw. 1.*

* *Uwaga 3.* Jeżeli imie własne miasta przybiera przymiotnik,
308 stoi na pytanie gdzie iuż nie w *Genit.*, lecz kładzie się *in* np. in *ipsa Alexandria*; in Narbonensis provinciae *Alba Helvia*, a zatem też nie *Albae longae*, lecz prędzéy: *Alba longa*. (lubo *Cicero* ma *Teani Apuli* w apuliyskiem Teanum).

Trzecia deklin. przybiera *adject.* bez przyimka na pytanie gdzie? Numa Pompilius *Curibus Sabinis* habitabat. *Carthagine nova* reliquit. Na pytanie dokąd i zkąd? stoi *Acc.* i *Ablat.* bez i z przyimkiem. np. Aliquis *doctos* jam nunc eat *Athenas*. (*Ovid*). Quae *ipsa Samo* sublata sunt. (*Cic.*) — Magnum iter *ad doctas* proficisci cogor *Athenas* (*Prop.*) — *de vitifera* venisse *Vienna*. (*Mart.*)

* Kiedy się *appellativa*: *urbs*, *oppidum*, *locus*, iako *apposicya* przydaią do imienia miasta, wtenczas takowe zwyczaynie przybierają przyimki: Demaratus Corinthius se contulit *Tarquinios*, *in urbem* Etruriae florentissimam. Neapoli, in celeberrimo oppido. Tylko na pytanie gdzie może stać sam *Ablativ.* nigdy *Genit.* np. Archias *Antiochiae* natus est, *celebri* quondam *urbe* et *copiosa*.

Jeżeli te wyrazy, rozumie się z przyimkiem, poprzedzaią imie własne, natenczas imie samo następuie zawsze w tymże samym przypadku, nie tylko, gdzie ta zgoda z reguły wypada, lecz także i tam, gdzieby imie w *Genit.* stać powinno. np. Ad urbem Ancyram, ex urbe Roma, ex oppido Thermis — in oppido Athenis — in oppido Citio, — in oppido Adrumeto. (Jednakże u *Cicerona* znayduie się: *in oppido Antiochiae* cum omni exercitu est).

309 *Uwaga* 4. Wyrazy *domus* i *rus*, kładą się podobnie iak imiona własne miast, a zatem: *domum* (*domos* o kilku)

rus znaczy: do domu, na wieś; *domo* i *rure* z domu, ze wsi; *domi, ruri* (częściéy niż *rure*), w domu, na wsi.

Domi przybiera *Genit. meae, tuae, suae, nostrae, vestrae* i *alienae*; lecz ieżeli inny ma stać przymiotnik, albo też *Genit.* właściciela, wtenczas trzeba używać przyimka np. *in domo pudica, in domo Caesaris.* Także *domum* i *domo* przybieraią, lubo nie zawsze, te same zaimki bez przyimka np. *domum meam venit, nihil domum suam intulit, domo sua egredi.* Często iednak i *domum* stoi z *Genit.*, bez *praepos.* *in, ad* np. *venisti domum Roscii. Pomponii domum venisse dicitur; domos omnium concursant.*

Wyrazy *humus, bellum, militia* maią poczęści podobną składnią, ponieważ kładą się na pytanie g d z i e w *Genit.* bez przyimka: *humi* na ziemi (ale nie *humum* na ziemię i rzadko *humo* z ziemi, tylko z przyimkami); *belli* i *militiae* w połączeniu z *domi* np. *belli domique* lub *domi bellique* i *domi militiaeque* w domu i na woynie, ale się także mówi *bello. Viciniae* zamiast *in vicinia* używa *Terentiusz* w połączeniu *hic, huc viciniae*, gdzie *Genit.* może zależeć od *adverbiów* (patrz *Genit.* 332); lecz *Plaut. Bacch.* 2, 2, 27 ma samo *proximae viciniae habitat. Foras* na dwór i *foris* na dworze, zamieniły się na *adverbia*, ale znaczą właściwie: za drzwi, za drzwiami.

Poeci mogą każde oznaczenie mieysca na pytanie d o k ą d? położyć w *Accus.* np. *Italiam* fato profugus Lavinaque venit litora; *Speluncam* Dido dux et Trojanus eandem deveniunt; Verba refers *aures* non pervenientia *nostras.*

9. W *Accusativie* stoi przy w y k r z y k n i k a c h osoba lub rzecz, na którą wołamy z *interjectiami*: *o, heu, eheu*, lub też i bez nich. Można się tu domyślać *verbum declarandi* lub *sentiendi* np. *Heu me miserum*, o ia nieszczęśliwy i bez *heu*: *me miserum.* Beatos quondam duces Romanos! Hunccine hominem! hanccine imprudentiam, Judices! hanc audaciam! — In balneis delituerunt: testes egregios! (ironicznie) o wyborni świadkowie. — O fallacem hominum spem fragilemque fortunam et inanes nostras contentiones! O puerum pulchrum! Proh deum hominumque *fidem.* 310

Uwaga 1. Przy wymienionych tu i innych wykrzyknikach można się także i *Vocat.* położyć, kiedy wprost do przedmiotu mowę naszę zwracamy np. o miser, quum re, tum hoc ipso, quod non sentis, quam miser sis! O *magna vis* veritatis, quae facile se per se ipsa defendat. Patrz *Vocat.* 292.

Vae i *hei* stoią zwykle z *Dativ.* np. vae misero mihi! vae victis! hei mihi, qualis erat;

Uwaga 2. *En* i *ecce* kładą się nayczęściéy z *Nominat.* np. Ecce tuae litterae! ecce nova turba atque rixa! en ego! En memoria mortui sodalis! *Ecce* z *Accusat.* tylko w komoedii w wyrażeniach: *ecce me!* i w ściągnionych z zaimkami *eccum*, *eccos*, *eccillum*, *eccillam*, *ecoistam.*

Przyimki rządzące *Accusat.* patrz 239.

Dativus.

311 * 1. W *Dativie* stoi przedmiot dalszy, dla którego się coś dzieie, na pytanie komu? czemu? Jak bowiem *Accusat.* iest przedmiot bierny czyli odbieraiący działanie od Sudiektu, tak *Dativ.* wyraża przedmiot, dla którego Subiekt działa, albo względnie którego ma tę lub ową własność np. prosum *tibi*; *scribo vobis* hunc librum.

Uwaga. Jeżeli słowo iest przechodne *transitivum*, to w takim razie stoi obok *Dat.* na pytanie komu? dla kogo? ieszcze i *Accusat.* na pytanie: kogo? co? np. Date panem *pauperibus*, commendo *tibi* liberos meos. Jeżeli opuszczony iest *Accus.* to go całe zdanie zastępuie, np. po *Suadeo tibi*, *nuntiavit imperatori*, *promisit militibus*, następuie całe zdanie w mieyscu przedmiotu.

* 2. *Dativus* stoi daléy na pytanie dla kogo (czego) to iest: czyiéy korzyści lub szkody, zaszczytu lub hańby, tak nazwany *Dat. commŏdi* vel *incommodi*:

Non *scholae* sed *vitae* discimus. Pisistratus *sibi* non *patriae* Megarenses vicit. Tu non *mihi*, non *tibi*, sed *patriae* natus es.

Uwaga. Użycie tak nazwanego *Dat. commodi* i *incommodi* iest u Łacinników daleko obszernieysze, iak u nas np. Verres hunc hominem *Venĕri* absolvit, *sibi* condemnat, ze szkodą Venery uwalnia go, na swoię korzyść potępia. Quod peccat, Demea, *mihi* peccat, dla mnie, iak gdyby: na mój karb, rachunek. Esurire mihi videris. *Mihi* quidem esurio, non tibi, nie troszcz się o to, to ia sobie łaknę.

Osobliwie lubią Łacinnicy kłaść zbytkowo *pronomina personalia*, iedynie dla żywszego wyrażenia i dla uczucia, zkąd się też *Dativus ethicus* nazywa np. Quid *mihi* Celsus agit? cóż mi Celsus porabia? Hic *mihi* quisquam misericordiam nominat, i tu mi ieszcze mówią o litości. Quid *sibi* isti miseri volunt.

Dat. przy przymiotnikach.

* 3. *Dativus* stoi po przymiotnikach (i przysłówkach), które same nie stanowią myśli zupełnéy, ieżeli nie do-

damy przedmiotu, dla którego ta własność się znayduie. A nayprzód po przymiotnikach

a) przyiazny i nieprzyiazny: *amīcus*, *benevŏlus*, *carus*, *familiaris*, *aequus*, *fidus*, *fidelis*, *propitius*; *inimicus adversus*, *aemulus*, *contrarius*, *infestus*, *infensus*, *infidus*, *inīquus*, *iratus*, *alienus* etc.

b) przyiemny i nieprzyiemny: *acceptus*, *gratus*, *dulcis*, *jucundus*, *laetus*, *suavis*; *ingratus*, *insuavis*, *injucundus*, *molestus*, *gravis*, *acerbus*, *durus* etc.

c) pożyteczny, szkodliwy, zdolny i łatwy: *utilis*, *inutilis*, *bonus*, *salŭber*, *salutaris*; *damnosus*, *funestus*, *noxius*, *pestifer*, *perniciosus*, *exitiosus*; *aptus*, *idoneus*, *facilis* i *difficilis*.

d) równy; nierówny: *aequalis*, *par*, *impar*, *dispar*, *similis*, *dissīmilis*.

e) bliski, pograniczny, powinowaty; własny: *vicinus*, *finitimus*, *confinis*, *conterminus*, *propinquus*, *propior*, *proximus*; także *affinis*, *cognatus*, *communis* i *proprius*.

f) znaiomy, nieznaiomy i innych: *notus*, *ignotus*, *certus*, *incertus*, *obnoxius*, *obvius*, *supplex*, *superstes*.

Atticus non fortunae, sed *hominibus* solebat esse *amicus*. Miltiades *amicitior* fuit omnium *libertati*, quam *suae dominationi*. Audivi te esse *Caesari familiarem*. Dii, ut dixit Epicurus, neque *propitii cuiquam* esse solent, neque irati. *Cunctis* esto *benignus*, *nulli blandus*, *paucis familiaris*, *omnibus aequus*. Antonius Galliam *sibi infestam*, *inimicamque* cognovit. Romulus *multitudini gratior* fuit, quam *Patribus*; longe ante alios *acceptissimus* militum *animis*. Verebaris, ne *mihi gravis* esses. Haec officia *aptiora* sunt *naturae* hominis. Falernum mihi semper *idoneum* visum est *diversorio*. Omne animal id appetit, quod *naturae* est *accommodatum*. Ratio *pestifera multis*, admodum *paucis salutaris*. Hoc consilium *tibi utilissimum* erit. Verba *innocenti* reperire *facile* est, modum verborum *misero* tenere *difficile*. *Ennio aequalis* fuit Livius. Lupus *cani similis* est. Nihil est *morti* tam *simile*, quam somnus. Tullus Hostilius non solum *proximo regi dissimilis*, sed ferocior etiam Romulo fuit. Falsa *veris finitima*. *Omni aetati* mors est *communis*. *Nobis propria* est mentis agitatio. Antiochus, si parere voluisset consiliis Hannibalis, *propius Tiberi*, quam Thermopylis de summa imperii dimicasset.

* Z tem wszystkiem może przy przymiotnikach znaczących przyiaźń lub nieprzyiaźń zamiast *Dativ.* stać przyimek: *in*, *erga*, *adversus*; a przy przymiotnikach znaczących: zdatny, stósowny (np. *utilis*, *aptus*, *habilis*, *idoneus*, *promptus*, *accomodatus*,

commodus, *facilis*, *difficilis*, *arduus* etc.) stoi nayczęściéy *ad* z *Acc.* ale tylko przy rzeczach, nie osobach np. Homo *ad nullam rem utilis*, ad pugnam inutilis. Locus *aptus ad insidias*. Gladius *ad propiorem habilis pugnam*. Alius historiae magis idoneus, alius *compositus ad carmen*. — Non solum corporis, qui *ad naturam apti* sunt, sed multo etiam magis animi motus probandi, qui item *ad* naturam accommodati sunt. Thracibus est ferrum et *promptus libertati* aut *ad mortem* animus. — Acerbus, crudelis, durus, iniquus, saevus, severus, in aliquem; benevolus, benignus, comis, mitis, pius, impius, gratus, ingratus, erga aliquem; propensus in v, ad aliquid.

313 *Uwaga. 1. Amicus*, *inimicus*, *familiaris* są właściwie przymiotniki i iako takowe stopniuią się i rządzą *Dat.* np. homo *mihi amicissimus*, familiarissimus, móy naylepszy, naypoufalszy przyiaciel. Lecz gdy się rzeczownie używaią, rządzą *Genit.* np. *amicus patris mei. Inimicus tribuniciae potestatis*; *veritatis amicus*. Jako też *meus*, *tuus*, *suus*, *noster*, *vester amicus*; w *Comparat.* nie używa się nigdy rzeczownie, a zatem nie można powiedzieć *amicior libertatis* za zwyczayne *libertati*; ale w *Superlativie amicissimus*, *inimicissimus*, osobliwie *familiarissimus* często się u *Cicerona* rzeczownie używaią, a zatem nie tylko *amicissimus*, *inimicissimus meus* etc. ale i *amicissimus nostrorum hominum*, *Cic. in Verr. 1. 26. Alienus* tylko w znaczeniu nieprzyiazny (iak inimicus) miewa *Dativ.* id dicit, quod *illi causae* maxime est alienum; w znaczeniu zaś niestósowny przybiera *Genit.* Quis *alienum* putet *ejus* esse *dignitatis*, quam mihi quisque tribuit, (przeciwne *proprium*); używa się także z *Ablat.* bez lub częściéy z *praepositcyą a* np. nihil est a me commissum, quod esset *alienum nostrā amicitia*. Ea scripsi ad te, quae non *aliena* esse ducerem *ad ignitate*. — to iest w znaczeniu nieprzyiazny z *praep.* np. animum *alienum* habere *ab aliquo*; *homo alienus a litteris*, w znaczeniu: niestósowny, iuż to bez iuż z *praepositcyą*: non alienum putant *dignitate*, *majestate sua*, *institutis suis*; lecz także *a dignitate* etc, — *Hostis* nieprzyiaciel, lubo iest iuż dokładnym rzeczownikiem, przyymuie iednakże na wzór *inimicus* niekiedy *Dat.* np. hominibusque hostis.

Uwaga 2. Z *Adjectiwów* i *Adverbiów* (*e*) znaczących bliskość, powinowactwo, tylko *prope* blisko, wyższy stopień *propior*, *propius*, *proximus*, *proxime* przybieraią także *Accusat.* ponieważ *prope* iest w łacinie *praepos. prope* kładzie się też z *Acc.*, patrz 251. np. Proxime Hispaniam Mauri sunt. Propius solis occasum. Proximus Pompejum sedebam. Propius tribunal accedere. — *Affinis* w znaczeniu maiący wczem udział, kładzie się w *Genit.* zamiast zwyczaynego *Dat.* np. Homines fuerunt affines hujus suspicionis. Affinis rei capitalis, obok affinis huic scelori, turpitudini. — *Vicinus* i *vicina* są także *Substantiva*, a zatem kłaść się mogą z *Genit.* Fidem in

Capitolio *vicinam Jovis Optimi*, *maximi* majores nostri esse voluerunt; Vicinus Aegypti lub Aegypto. Praefectus morum, urbis, castrorum, classis; albo moribus, urbi, castris, classi; również: accensus, legatus Lucullo, lub Luculli, podług tego iak się za rzeczowniki lub za przymiotniki (właściwie *part.*) uważaią.

Uwaga 3. Dat. i *Genit.* rządzą *communis* wspólny, *peculiaris* i *proprius* właściwy, *aequalis* równy i *superstes*. A mianowicie *proprius* stoi zwyczaynie u *Cicerona* rzeczownie z *Genit.* Aliae nationes servitutem pati possunt: *populi Romani* est *propria* libertas. osobliwie przy *neutrum* rzeczownie wziętem. *Proprium* est *oratoris* ornate dicere; toż samo przy *communis*. Haec justitiae ita propria sunt, ut sint *reliquarum virtutum communia*; ztąd też *proprius* przybiera często *pronomen poss.* np. ademit nobis omnia, quae *nostra* erant *propria*; w następuiącym przykładzie połączone są obiedwie składnie: Nulla est enim in republica causa mea propria: tempus agendi fuit magis *mihi proprium*, quam ceteris, (*Cic.*) — *Aequalis* rządzi *Genit.* nayczęściey w znaczeniu współczesny (rzeczownie), dla tego mówi się *meus aequalis*. ale i *Dat.* w tem znaczeniu nie iest błędny. Doctus homo et diligens et *aequalis temporum* illorum (*Cic.*) *Superstes* ma u *Plauta* i *Terent.* *Dat.* u późnieyszych i u *Cicerona* *Genit.* Utinam te non solum *vitae* sed etiam *dignitatis superstitem* reliquissem. (*Cic.*)

* *Uwaga 4. Similis*, *assimilis*, *consimilis*, *dissimilis* także *par dispar* stoią z *Genitiv.* zamiast *Dativ.* wtenczas, gdy iest mowa o wewnętrznem (umysłu) czyli raczey iednogatunkowem podobieństwie, osobliwie z zaimkami osobistemi: *mei*, *tui*, *sui*, *nostri*, *vestri similis* np. quia in civitate bellicosa plures *Romuli* quam *Numae similes* reges putabat fore. Dux ille Graeciae nusquam optat, ut *Ajacis similes* habeat decem, at ut Nestoris. Crassus *Cyri et Alexandri similis* esse voluit. Quo audacior res erat, eo minus *similis veri* (rzadko *vero*) visa est. Metellum, *cujus* paucos *pares* haec civitas tulit, cum Pisone non conferam (także nayczęściey z zaimkami). Jednak nie ma iednostayności i tak *Cicero* o śmierci mówi: *somni* i *somno* (dla zewnętrznego podobieństwa) *similis*.

Uwaga 5. Dat. stoi przy *adverbiach*, których źródłosłowy *Dativem* rządzą. np. *convenienter naturae* vivere, *sibi constanter* dicere; także *cominus*, *eminus*, *obviam*, *praesto*; np. Quaestores provinciae cum fascibus *mihi praesto* fuerunt,

Dativus przy Słowach.

* 4. Dla tego stoi *Dativus* przy słowach nieprzechodnych, maiących znaczenie wymienionych przymiotników, to iest po słowach znaczących: pomagać, być uży- 314

tecznym, szkodzić, sprzyiać, być powolnym, podobać się, wierzyć, grozić, gniewać, zbliżać się etc. po których także po większéy części i w polskim *Dat.* następuie. Takiemi są:

adminiculor, wspieram.
arrideo, uśmiecham się, sprzyiam.
bene i *male dico*, dobrze i źle mówię.
convicior, łaię, lżę.
dominor, *impero*, panuię.
insidior, zasadzam się.
insulto, urągam się.
irascor, *succenseo*, gniewam się.
medeor, leczę, zaradzam.
nubo, idę za mąż.
pareo, *obedio*, *obséquor*, słucham.
parco, oszczędzam.
persuadeo, przekonywam.
patrocinior, bronię.
propinquo, *appropinquo*, zbliżam się.
studeo; *do*, *navo operam*, przykładam się.
supplico, błagam.

i *Impersonalia.*

convĕnit, być przyzwoitym.
conducit i *expĕdit*, być użytecznym.
contingit, *licet*, *dolet mihi*, przytrafia się, wolno, boli mnie.

Opuszczone tu dla krótkości słowa, które w polskiem także *Dat.* rządzą; a nawet i z wymienionych dałyby się niektóre ieszcze przez inne słowa polskie zgodne z łaciną wyrazić np. *medeor* leczę, znaczy: zaradzam, pomagam komu. Inne daią się wytłumaczyć z ogólnego wyobrażenia *Dat.* patrz 311. np. *nubo* znaczy właściwie zasłonić, to iest: oblubienicę dla oblubieńca, ztąd iść za mąż.

Quibusdam hominibus ultro *arrideo*, et eorum ingenia admiror. Nunquam vir perfectus *fortunae maledixit.* Contra *sentientibus conviciari* inhumanum est. Non est, cur *mihi succenseas.* Dii immortales *hominibus perjuris irasci et succensere* consuerunt. Te rogo, ne *sumptui parcas* ulla in re. Hoc *tibi* primum *persuade.* Priscis temporibus; alii *morbis*, alii *vulneribus*, alii *oculis medebantur*; omnibus animi morbis philosophia medetur. Non *homini*, sed *crimini patrocinatur.* Demosthenes ejus ipsius artis, *cui studebat*, primam literam non poterat dicere. Plures in Asia mulieres *singulis viris* solent *nubere*; paret et obsequitur praeceptori (mówi się także: mihi *dicto* audiens est; villicus *domino dicto* (*dat.*) *audiens* sit; Syracusani *nobis dicto audientes* sunt.) Neque *Caesari* solum, sed etiam *amicis* ejus *omnibus* pro te, sicut adhuc feci, libentissime *supplicabo.* *Ipsi patriae conducit*, pios cives habere in parentes. Quod satis est *cui contigit*, hic nihil amplius optet. Peccare *nemini licet.*

* Uważać potrzeba, iż od tych słów nie formuie się osobiste *passivum*; ale się tylko nieosobiście *impersonaliter* używać mogą, ieżeli nie są *deponent.* Mówi się więc: *mihi*,

fratri invidetur, a nie *invideor* (iak poetycznie *art. poet. 56. Horat.*) id, quod mihi persuadetur, jam hoc auditori persuasum videtur, hoc mihi persuasum est, (także *persuasum habeo* iestem przekonany). Mihi ohtrectatur, vobis maledicitur; a z *Infinit. pass.* będzie: debet tibi parci, videtur tibi invideri, victo hosti debet parci; mihi solet invideri, probis viris ab improbis invideri solet; rzadko znayduie się w takich słowach osobista bierna konstrukcya np. Filiis Augusti *assurrectum ab universis* et plausum est.

O słowach *juvo*, *adjuvo* patrz *Accusativ.* 297., o *jubeo* i *veto* *Accusat. c. Infinit.*

Uwaga 1. *Dominor* panuię, kładzie się także z *in* z *Accusat.* lub *Ablat.* in cetera animalia — in civitate.

Jak *medeor*, równie i *medicor* leczę, rządzi także *Dat.*, lecz obok *Accusat.*; a *medico* przybiera znaczenie: zaprawiać i kładzie się tylko z *Accus.* — Jak *maledico* znaczy komu złorzeczyć, kogo łaiać, tak *benedico* znaczy kogo chwalić; w znaczeniu błogosławić, tylko u kościelnych pisarzy z *Accusat.*—*Nubere* ma *particip.* *nupta* w znaczeniu, zamężna ze słowem *sum.* Mąż kładzie się albo w *Dat.* albo *cum* z *Ablat.* np. Virgo *nupsit ei*, *cui* Caecilia *nupta* fuerat. Viri *quibuscum* illae *nuptae erant.* także: unusne ut duas uxores haberet, an ut una *apud* duos nupta esset.

Uwaga 2. *Obtrecto* alicui, alicui rei, sprzeciwiać się, uwłaczać 315
komu, czemu; niekiedy *obtrecto aliquid* np. *laudes* alicujus uwłaczam; także *praestolor* czekam, i *ausculto* słucham, rządzą iużto *Dat.* iużto *Accusat.* u *Cicerona* tylko *Dat.* In Formiano *tibi praestolor*; Curionis *adventum* Caesar *praestolabatur.* *Mihi ausculta*; adire lubet hominem, equidem *eum ausculto* libens. Obtrectare *laudibus* ducis; i obtrectare *laudes* alicujus. patrz *comitari* i *aemulari* 297 i 8. także 318. *Invideo* zwyczaynie *intrans.* z *Dat.* osoby lub rzeczy; niekiedy przybiera obok *Dat.* osoby, ieszcze *Accusat.* rzeczy np. *Invidere bonis*, *invidere* alicujus *honoribus*; — invident *nobis optimam magistram* (naturam) i *honorem mihi* invidet. Non *inviderunt laudes* suas *mulieribus* viri. *Plinius* i *Tacitus* używaią słowa *invidere* w znaczeniu *privare* z *Ablat.* *Plin. Epist. 2, 10.* Quousque et tibi et nobis invidebis, *tibi maxima* laudes, nobis *voluptate*? Tym bardziey *Genit.* w mieyscu tego *Ablat.* lub *Accusat.* iest istnym greczyzmem. *Tac. Germ. 33.* ne spectaculo quidem *proelii invidere*, sc. *nobis*.

Nieosobiste: *convenit* aliquid mihi, iest mi co przyzwoitem, ale *convenit mihi tecum* zgodziliśmy się; to samo, co *convenimus de aliqua re.* patrz 320.

Uwaga 3. *Cedo* ustępuię co komu, przybiera iako przechodne do *Dat.* osoby *Accus.* rzeczy np. *cedo tibi locum*; lecz kiedy znaczy ustępować, oddalać się, to rzecz w *Ablat.* stoi, co z wyo-

brażenia o tym przypadku wypada np. *cedo* tibi hortorum *possessione*; podobnie *concedo* tibi, concedo tibi *locum*, praemia, libertatem v. concedo tibi *de victoria*. O *fido*, *confido* patrz *Ablat.* 13, 1.

Słowa znaczące równość i różność powinny także podobnie iak przymiotn. równy, różny *dativem* rządzić; zwyczaynie atoli w prozie kładą się pierwsze z przyimkiem *cum*, drugie z *ab*; np. *congruere* naturae; ejus sermo *cum* tuis litteris congruit; także *inter se* congruunt; sibi consentire; oratio sibi constat, si ex omni parte *secum consentit*; *inter se* omnes partes consentiunt; abhorreo, dissideo; patrz *Ablat.* 15.

* 5. *a)* Z *Dativem* kładą się Słowa złożone z na-
316 stępuiących przyimków:

ad, *ante*, *con*, *in* i *inter*,

ob, *post*, *prae*, *sub* i *super*, które znaczenie przyimków zatrzymuią; pamiętać iednakże potrzeba, że *Dat.* przy tych słowach nie iest tak konieczny iak w poprzedzaiących, gdzie ze znaczenia słów wypada; dla tego też przy nich w mieysce tego przypadku, przyimek ten sam, co iest w słowie, lub inny odpowiadaiący z przyzwoitym przypadkiem położyć się może. Tak iak w polskim: przydaię czemu lub do czego; ulegam czemu lub pod czem. Więc zamiast: Macedŏnes *ad imperium* Graeciae brevi tempore adjunxerunt Asiam; można krócéy powiedzieć: *Imperio* (*Dat.*) *adjunxerunt*; a zatem *Dat.* nie iest tu czem innem, iak tylko skróceniem zwyczayney konstrukcyi przyimka ze swoim przypadkiem. —

Te *composita* są albo *transitiva* t. i. maiące ieszcze obok *Dativ*. *Accusativus*; albo *intransitiva*:

Z pierwszych nayważnieysze są: *addo*, *adfĕro*, *affigo*, *adhibeo*, *adjicio*, *adjungo*, *admoveo*, *alligo*, *applico*; *circumjicio*; *compăro*, *compōno*, *confero*, *conjungo*; *immisceo*, *impōno*, *imprĭmo*, *incīdo*, *inclūdo*, *infĕro*, *ingĕro*, *injicio*, *insĕro*, *inūro*; *interjicio*, *interpōno*; *objicio*, *offundo*, *oppōno*; *posthabeo*, *postpōno*; *praefero*, *praeficio*, *praepōno*, *suppono*, *substerno*.

Do *intransitivów* należą: *accēdo*, *acquiesco*, *adhaereo*, *alludo*, *annuo*, *arrēpo*, *assideo*, *aspīro*; *antecello*; *cohaereo*, *colludo*, *congruo*, *consentio*; *consōno*; *excello*; *incīdo*, *incūbo*, *incumbo*, *indormio*, *inhaereo*, *inhio*, *immorior*, *immŏror*, *innascor*, *insisto*; *interjaceo*, *intervenio*; *obrēpo*, *obstrēpo*, *obversor*; *praemineo*,

praesideo, *praevaleo*; *succedo*, *succumbo*, *supersto*, *supervivo*, I złożone z *esse*: *adsum*, *insum*, *intersum*, *praesum*, *subsum* i *supersum*.

Quinto anno unus intercalaris dies *additur*, ut temporum ratio solis *itineri congruat*. Medici nonnunquam *gravioribus morbis* periculosas curationes *adhibent*. Homo *rebus praesentibus adjungit*, atque annectit futuras. Prometheus *affixus Caucāso* traditur. Natura *sensibus* rationem *adjunxit*. *Aquae admixtum esse* calorem, ipse liquor declarat. Quis potest iniquos *aequis*, impios *religiosis anteferre*. Leges omnium salutem singulorum *saluti anteponunt*. Parva *magnis* saepe rectissime *conferuntur*. Ex cognitione Deorum oritur pietas; *cui conjuncta* justitia est, reliquaeque virtutes. Multum mali *unicuique* nostrum *inferre* potest vis tribunicia. Dionysius aureum *Jovi Olympio detraxit* amiculum, *eique* laneum pallium *injecit*, cum id esse ad omne anni tempus diceret. (detrahere de laudibus alicujus). Hannibal magnum terrorem *injecit exercitui Romano* (spem, metum, cupiditatem, manum injicere) Onera quibusdam *bestiis imponimus*. A Manlio *posthabita est* filii caritas *publicae utilitati*. Hannibal *Alexandro* Magno non est postponendus. *Praetoribus* fasces *praeferuntur*. Agesilāus *opulentissimo regno postposuit* honorum existimationem. Anatum ova *gallinis supponimus*.

Sthenius est is, *qui nobis assĭdet*. *Adspirat* fortuna *labori*. Rhenus ubi *Oceano appropinquat*, in plures diffluit partes. Simulac Caesar appropinquare dicebatur, magnus terror *incidit* Pompeji *exercitui*. *Incidere homini improviso*. Stirpes *terrae inhaerent*. Nasus ita locatus est, ut quasi murus *oculis interjectus* esse videatur. Non citius *adolescentiae* senectus, quam *pueritiae* adolescentia *obrēpit*. *Romulo* Numa *successit*. Judicis est, innocentiae subvenire. *Succumbere doloribus*, eosque humili animo imbecilloque ferre, miserum est. Pelopidas *omnibus periculis adfuit*. Quid *huic abest*, nisi res et virtus. Est viri et ducis non *deesse fortunae* (umieć korzystać z szczęścia) *praebenti se*, et oblata casu flectere ad consilium. Thebanorum *genti* plus *inest* virium, quam ingenii. Aristīdes *interfuit pugnae navali* apud Salamīna. Contentio tamdiu sapiens est, quamdiu aut proficit aliquid, aut non *obest civitati*. Prudentiam omnes, qui *cuique artificio praesunt*, debent habere (praeesse exercitui, muneri etc.) Genus est, quod plures partes amplectitur, ut animal; pars est, quae *subest generi*, ut equus. Neque *deesse*, neque *superesse rei publicae* volo.

Uwaga. Nie należą tu wcale takie słowa złożone, zwłaszcza z *ad* i cum, które nie zatrzymuią właściwego znaczenia przyimka np. *confugere* uciec się, *confringere* złamać, *corrumpere* przekupić; to iest w których przyimek straciwszy swoie pierwiastkowe znaczenie, służy raczéy do wzmocnienia pierwotnego znaczenia

słowa, dla tego też takie słowa ani z *dat.*, ani z przyimkiem się nie kładą.

317 * *b)* W ogóle uważać należy, że w dawnieyszéy nie tak ieszcze ozdobney prozie ten sam przyimek lub odpowiadaiący inny zwykł się nayczęściéy powtarzać; a mianowicie w złożonych z *ad, con, in,* iako to przy: *adhibeo, addo, conféro, conjungo, communico, compăro, imprimo, insum inscribo,* także przy *interest* zachodzi rożnica etc. patrz 295.

Studium *adhibere ad disciplinas.* Quidam *ad eas laudes*, quas a patribus acceperant, *addunt* aliquam suam. Archias *adscribi* se *in* Heracliensium *civitatem* voluit (ad numerum adscribi). *Conferte* (comparate, contendite) hanc pacem *cum illo bello.* Hospitio et amicitia *cum aliquo conjunctus sum.* Consilia sua *mecum communicavit. In oratore perfecto inest* philosophorum omnis scientia, (u *Cicerona* tylko *inest in.*) *In* omnium *animis* deorum notionem *impressit* ipsa natura. *In hac vita* nihil *inest* nisi miseria; lecz i *Dativ.* przy tych słowach iest zwyczayny i znayduie się nawet w części u *Cicerona*, a bardziéy ieszcze u późnieyszych Autorów. I tak *illacrimo* płakać nad czem, zwyczaynie tylko z *Dat.* Morti Socratis illacrimari soleo.

Uwaga. Słowa *assuescere, consuescere, insuescere* przyzwyczaić (kogo innego), przywyknąć (z opuszczonem *se*) i *acquiescere* przestać na czem, kładą się częścią z *Dat.*, częścią z *Ablat.* ostatnie nayczęściéy z *in* z *Ablat.* optimis assuescendum est, assuescere reipublicae, legibus; in tuis litteris, in juvenum caritate acquiesco.—*Supersedeo alicui* siedzieć na czem np. eques Romanus *elephanto supersedens;* ale w znaczeniu *abstinere* zaniechać, unikać, uchylać się ma nayczęściéy *Ablat.* np. *Supersedens labore* itineris. *Narratione supersedendum* est.

c) Jaki zaś przyimek położyć, powtarzaiąc go po słowie złożonem, wypada ze znaczenia przyimków.

Za: *Ad* stać może *in* i na odwrot np. *Accedere in oppidum incumbere ad, in studia.*

Za *ex — ab eripere ex miseriis, a miseria.*

Za *ob — in, ad, ante* np. *aliquid obrepit in animum, obrepere ad honores, obversari ante oculos.*

Za *pro — ad, ante, procumbere ante pedes, ad genua.*

318 * 6. Wiele Słów złożonych znaczących poruszenie i kilka znaczących spoczynek, (iak się z poprzedzaiącego okazuie, patrz 296.) może się kłaść iuż to z *Dativ.* iuż to

(częściéy) z *Accusat.* i dla tego też niektóre z nich maią osobiste *pass.* Tu należą:

Słowa znaczące przewyższać, *anteeo, antecedo, antevenio, praecedo, praegredior, praevenio, praesto*, a podług téy analogii i słowa *antecello, praecello, praemineo;*

Nareszcie: *allātro, attendo, despēro, illūdo, obumbro, (adjaceo).*

(Słowa *praecurro, praeverto, anteverto* znaczące uprzedzać maią także *Dat.* lub *Accus.*)

Natura hominis pecudibus reliquisque belluis antecedit. Quidquid *antecedit quamque rem*, id cohaeret cum re necessario. Erat in classe Chabrias privatus, sed *omnes*, qui in magistratu erant, auctoritate *anteibat*. Servius aetate *illis anteibat*, sapientia *omnibus*. Vestrae fortunae *meis praecedunt*. Helvetii *reliquos Gallos* virtute *praecedunt*. *Praestat* honestas *incolumitati*. Qui eloquentia *omnes* eo *praestabat* tempore. — Aedes, quae longe *ceteris antecellebant*; sensus hominum multo antecellit *sensibus* bestiarum. Antecellere *omnes* fortuna (*Praecello* nayczęściéy *aliqua re*); qui *ceteris* praeminent. Cassius *ceteros praeminebat* peritia legum. — Venēti, si quando *suis fortunis* desperare coeperant, se in proxima oppida recipiebant. Pacem, rem publicam desperavi, zwątpić o czem. (także: de re publica, de fortunis desperare). Ne videaris hujus miseri *fortunis* et clarorum virorum *dignitati illudere*. *Miseros illūdi* nolunt sapientes; (memoriae, existimationi alicujus, signis et aquilis Romanis i praecepta rhetorum, corpus Vari illudere). Nerva privatus quoque *attendebat his*, quae recte in publico fierent. Glaucia solebat populum monere, ut, quum lex aliqua recitaretur, *primum versum attenderet*. Także: adtendite *animos* ad ea quae consequuntur; ale nie attendere ad aliquid, samo; podobnie i animum advertere ad aliquid, albo animum id advertit. *Caes.* (Tuscus ager *Romano adjacet*; gentes, quae *mare* illud *adjacent*). — Clodius *damnationem* veneno *antevertit*. Caesar *huic rei, praevertendum* existimavit. Cursu *praevertere ventos*. *Certis rebus* certa signa *praecurrunt*. *Praecurrit* amicitia *judicium*. — Słowa *incedo, invado* patrz 296., *obtrecto, praestolor, ausculto* 315.

* 7. Słowa *transitiva: adspergo, inspergo, circumdo, circumfundo; dono, impertio; exuo, induo; interclūdo, interdīco;* maią w *Accusat.* rzecz, a w *Dativ.* osobę; albo w *Accus.* osobę, a w *Ablat.* rzecz, to iest: *donare alicui aliquam rem;* albo *aliquem aliqua re.* 319

Maculas adspergo *vitae tuae* vel *maculis vitam tuam* adspergo; inspergere *aram sanguine.* Dionysius *fossam latam cubiculari lecto* (*Dat.*) circumdedit. (*circumdare* nie używa się *absolute*, ale zwyczaynie dodaie się, czem kogo otaczamy). Circumdo *alicui custodias* v. *aliquem custodiis;* i ta ostatnia składnia iest zwyczaynieysza. Dono tibi pecuniam v. pecunia te dono; *Ciceroni* populus Romanus *immortalitatem donavit.* Atticus *Athenienses universos frumento donavit.* impertio tibi laudes v. laudibus te impertio. Torquatus e spoliis Gallicis *sibi* et *torquem* et *cognomen induit.* Caesar *hostes omnes armis exuit*; nayczęściey *exuere aliqua re*: armis, bonis, patrimonio w znaczeniu przenośnem, pozbawić kogo czego; exuo alicui aliquid, zewlec z kogo co; exuo, induo vestem zewłoczę, obłoczę suknię, bez osoby także bardzo zwyczayne np. exuere mores, omnem humanitatem. Induo *me* z *Dat.* lub z *in* udaię się. *Multitudini fugam intercluserunt.* Galli *commeatibus* (frumento, itinere) *nostros intercludere* instituunt. Także: intercludere aliquem ab exercitu. *Interdico tibi aliquid, interdixit histrionibus scenam*; *interdico tibi* (nie *te*) *aliqua re* np. *aqua* et *igni* o wygnańcach Rzymskich. Si vos *interdicitis patribus comercio* plebis.

320 * 8. Niektóre słowa kładą się iużto w *Dativ.* iużto w innym przypadku, stósownie do odmiennego znaczenia, które przybierać mogą;

Cavere alicui, czuwam nad kim, *sibi* mieć się na ostrożności; — cavere aliquem v. ab aliquo wystrzegać się kogo: Titus *securitati* satis *cavit.* Admonui te, ut considerares, quibus crederes, *quos caveres.* Nostri Consules regem inimicissimum, moenibus jam appropinquantem, monuerunt, *a veneno ut caveret.* Ztąd osobiste *pass.* Res periculosae nobis cavendae sunt; lecz saluti nostrae cautum est.

Consulo, prospicio, provideo, alicui, rebus alicujus, mieć o kim staranie, zaradzić komu; — cons. *aliquem* de aliqua re, radzić się kogo, prosp. prov. aliquid przewiduię co; cons. *in aliquem* graviter, violenter, superbe, ostro gwałtownie, dumnie sobie z kim postąpić. Dii *consulunt rebus humanis. Consulite vobis, prospicite patriae.* Athenienses *consuluerunt Apollinem.* In secundis rebus nihil *in quemquam* superbe ac violenter *consulere* decet.

Convenire alicui rei także ad, in rem być stósownym; cum aliqua re, zgadzać się z czem; covenit mihi tecum v. convenimus, ułożyliśmy się z sobą; conditiones inter nos non convenerunt, nie zgodzono się na warunki; convenit inter omnes, wszyscy się na to zgadzaią, de aliqua re albo z *Accus. c. Infinit.* Quid *in quamque partem conveniat*, res ipsa docebit. *Mihi cum Dejotaro convenit*, ut ille in meis castris esset, cum suis copiis omnibus. *Attilium* sua manu *spargentem* semen, qui

misi erant, *convenerunt*. *Pass.* Balbus tantis pedum doloribus afficitur, ut *se conveniri nolit*.

Cupere, *velle* alicui sprzyiać komu, także tuã causa cupio, volo— aliquid żądać, życzyć czego. Caesar reperiebat favere Dumnoriginem et *cupere Helvetiis* propter affinitatem. *Illi* ego [ex omnibus optime *volo*. *Pompejo* qui *nolunt*, iidem tibi, quod eum ornasti, non sunt amici. Non semper bonum illud est, *quod cupimus* ardenter.

Formidare, *horrēre*, *metuere*, *timere* alicui, obawiać, lękać się o kogo — zaś aliquem v. ab aliquo bać się kogo, timeo, metuo de aliqua re, obawiam się o co. *Sibi* ac *posteris* suis metuebant; neque tam *de sua vita*, quam *de mea metuit*. *de* republica quotidie magis timeo. Duae res in civitate plurimum possunt, quorum *alteram vereor*, *alteram metuo*. Ulysses *ab Ajace sibi summum periculum metuebat*.

Imponĕre alicui aliquid v. in aliquem włożyć co na kogo; imponere alicui, oszukać kogo. (Patrz *Ablativ.*) Praecones ludorum gymnicorum *coronas imponunt victoribus*. Antonius leges *civitati* per vim *imposuit*. Metellum filii *in rogum imposuerunt*; także *imposuistis in cervicibus nostris* patrz 249 *in* z *Ablat*. *Catoni* egregie *imposuit* Milo.

Incumbere alicui rei (także *in* i *super*) w znaczeniu pierw. wesprzeć się, leżeć na czem; *in*, *ad aliquam rem* przenośnie, przykładać się do czego. Ajax *gladio incubuit*, wsparł się na mieczu, to iest przebił się, incubit toro, (*Cicero* ma in gladium incumbere). Incumbere in aliquod studium, in rem publicam; ad laudem.

Interesse alicui rei v. in aliqua re być przytomnym, obecnym; np. *interesse rebus divinis*; *interes consiliis*; interesse *in convivio*; in testamento faciendo interfuit (w znaczeniu *adesse*); bez przypadku: zachodzi różnica np. Inter belluam et hominem hoc maxime interest; zaś interest mea, tua, omnium hominum, zależy mi, ci, wszystkim ludziom na tem.

Moderari, *temperare* alicui rei, miarkować się, folgować w czem, powściągać np. irae, lacrimis; moderare *animo* et *orationi* cum sis iratus; temperare alicui, oszczędzać kogo, *sibi* temp. miarkować się; — *aliquid* np. moderari navem, equum kierować okrętem, temperare rem publicam rzecz pospolitą sprawować, zarządzać, temperare sibi a re, albo temper. a re wstrzymywać się od czego (= continere, abstinere) np. In concilio Achaeorum ita exarserunt studia, ut vix parentes *ab liberis temperaverint* (= parcere)

Petere alicui rem, prosić o coś dla kogo, (także przynieść); petere aliquid ab aliquo prosić kogo o co; — zaś aliquid lub aliquem zmierzać do czego, szukać, godzić; dążyć do czego; aliquem lapide, ferro ugodzić kogo, rzucić na kogo. Tiberius *potestatem tribuni-*

ciam Druso petebat. Valerius *Tarquinium infesto spiculo petit.* Hannibal Apenninum transit, *petens Etruriam*; aquam petere. Gallorum pueri mulieresque e muro passis manibus, *pacem ab Romanis petierunt.*

Praestare alicui lub aliquem (aliqua re v. in re) przewyższać kogo; praestare rem np. damnum, periculum, lub de aliqua re zaręczyć za co, praestare tutum ab aliqua re, zabespieczyć kogo; praestare alicui aliquid, wyświadczyć, okazać np. fidem, officia; praestare se virum fortem okazać się mężnym.

Recipere alicui przyrzec komu; r. se aliquo schronić się dokąd; se rec. opłonąć; r. aliquem przyjąć kogo; r. aliquid odzyskać, odebrać co.

Recipio vobis, me negotium ex sententia confecturum. Neoptolemus *se*, simulac potuit, *ad* Antipatrum *recepit.* Caesaris adventu hostes constiterunt; Romani se ex timore *receperunt* (opłonęli). In castris Sabinorum *res suas* Romanus, populationibus agrorum amissas *recepit.*

Renuntiare alicui rei zrzec się czego, alicui rem, wypowiedzieć komu co; alicui rem v. de re lub ad aliquem aliquid, donieść komu co; v. aliquem consulem, ogłosić kogo konsulem.

Qui facultatem e tempore dicendi non erit consecutus, *civilibus officiis renuntiat.* Posteaquam *mihi renuntiatum est de obitu* Tulliae, graviter molesteque tuli. Dolabella in eum, qui Milesiis *rem gestam renuntiarat*, animadvertere conatus est. Dictator *Valerium Corvum Consulem renuntiavit.*

Solvere alicui pecuniam, płacić komu pieniądze; fidem solvere, dotrzymać przyrzeczenia; aliquem re, unwolnić kogo; naves, odbić.

Miltiades litem aestimatam populo solvere non potuit.

Succedere alicui, także in locum alicujus, nastąpić po kim; rem lub ad, in, sub rem, podstąpić pod co. Succedit (mihi) res albo bez *res*, powodzi się.

Hostes integri recentesque *defatigatis* succedebant. eques *in pugnam succedit.* Galli *portas succedunt* murumque subruunt; *sub primam nostram aciem successerunt*; ad castra, moenia, urbem hostium succedit.

Vacare alicui rei, oddawać się czemu (nie u *Cicerona*); vacat, v. vacat mihi, mam czas; vacare aliqua re lub a re być wolnym od czego np. culpa. Locus vacat a custodibus.

Tu należą: *animadvertere aliquem* spostrzedz kogo, *in aliquem* ukarać kogo *in improbum civem animadversum est* ukarany został; *deficit me* braknie mi, *deficere ab aliquo* odpaść od kogo. *Quaerere aliquid* szukać czego; *quaerere ex, ab* rzadko *de aliquo* pytać się kogo; *referre aliquid* odnieść, opowiadać; *gratiam* wy-

wdzięczyć się; *referre ad Senatum de aliqua re* przełożyć Senatowi.

9 *Dativus* w mieyscu *praeposicyi*. Przy 321
passiwach stoi niekiedy *Dat.* zamiast *a, ab* z *Ablat.*

Barbarus hic ego sum, quia non intelligor *ulli* (ab ullo). *Mihi* consilium *captum* jam diu *est*. Quidquid in hac causa *mihi susceptum est*, id omne me reipublicae causa suscepisse confirmo. *Cui* non sunt *auditae* Demothenis vigiliae. *Auditus est nobis* Laeliae saepe sermo.

Uwaga. Przy *gerund.* i *part. futuri pass.* iest nawet ten *Dat.* zamiast *Ablat.* z przyimkiem *ab* pospolity np. *moriendum mihi est*, *legendus mihi* est liber; Suo *cuique* judicio utendum est. Apud Pythagoram *discipulis* quinque annis *tacendum erat*. i w tenczas tylko *Ablat.* z *praep. a* stać tu może, gdy się ieszcze inny *Dat.* znayduie np. Aguntur bona multorum civium, *quibus est a vobis consulendum.*

Niezwyczayny ten *Dat.* w dawnieyszéy łacińskiéy prozie, znayduiący się tylko w kilku mieyscach u *Cicerona*: *tibi* consulatus quaerebatur; sic *dissimillimis bestiolis* cibus communiter quaeritur; honesta *bonis viris* non occulta quaeruntur; in ea praesertim epistola, quam nolo *aliis* legi, za *ab aliis*; naypospolitszy iest przy *part. perfect. pass.* i w czasach za pomocą tego *part.* uformowanych. iak powyższy przykład pokazuie. U poetów osobliwie *Ovidiusza*, i późnieyszych prozaików, lubiących naśladować niezwyczayną konstrukcyą, nie iest tak rzadki i dla tego poetycznego użycia uważaią go niektórzy za grecki. Lecz sposób mówienia np. haec res *mihi* probatur, wcale tu nie należy, gdyż iuż w *Act.* mówi się: *probo tibi* aliquid.

* 10. Gdy przez słowo *esse* chcemy wyrazić nasze 322
mam, kładzie się Subiekt który co ma w *Dativ.* zaś przedmiot miany w *Nominat.* Mówi się więc: *mihi, patri meo sunt* libri, zamiast: ego, pater meus habet libros. Podobnie *deesse*, zbywać.

Homini cum Deo *similitudo est.* An nescis, longas *regibus esse manus. Fortissimus tibi pater fuit. Sex filii nobis, duae filiae sunt.* Dives est, *cui tanta possessio est*, ut nihil optet amplius. *Controversia mihi fuit* cum avunculo tuo. Uter est ditior, *cui deest*, an *supererat.*

Uwaga. Jest atoli różnica między tem opisaniem *est mihi* a *habeo* mam; ponieważ *habeo* dobitniéy wyraża dzierzenie rzeczy. O przymiotach umysłowych częściéy używa się *esse* z *in* np. *summa in te est modestia, prudentia*, nie *est tibi modestia* etc.

Gdy zaś nietylko rzecz iaką posiadamy, ale iéy prócz tego używamy, to się wyraża raczéy przez słowo: *utor.* np, *Quo praeceptore uteris*, iakiego masz nauczyciela. *Patre usus est fabro lignario*, miał oyca i t. d. *Tacitus* używa greckiego sposobu mówienia: aliquid *mihi* est *volenti* np. quibus bellum *volentibus* erat.

323 * Ztąd *mihi est nomen (cognomen, cognomentum)*, znaczy mam nazwisko, to iest nazywam się; przy czém imie lub nazwisko stoi pospolicie w *Dativ.* który iest przyciągany od *Dativ.* osoby; nie tak często w *Nominat.* a rzadziéy w *Genit.*

Syracusis est fons aquae dulcis, *cui nomen Arethusa est.* In campis *quibus nomen erat Raudiis* decertavere, Romani leges, *quibus tabulis* duodecim *est nomen*, in aes inciderunt. Scipio, *cui* poestea *Africano cognomen* e virtute *fuit.*

Uwaga. Podobnie przy *act. dare, addere, indere, dicere, ponere, imponere, tribuere alicui nomen*, lub *cognomen* i *pass. datum, inditum, factum est nomen*, stoi zwyczaynie przymiotnik w *Dativ.* dare alicui cognomen *tardo* ac *pingui*; desipiunt omnes aeque, ac tu, qui *tibi* nomen *insano* posuere. Tarquinius cui cognomen *Superbo* e moribus *datum*; C. Martius, *cui cognomen Coriolano fuit*; lecz także kłaść się może przydomek w tym samym przypadku, co imie np. stirps virilis, cui *Ascanium* (za Ascanio) parentes dixere nomen. Może także przydomek stać w *Genit.* podług powszechnéy reguły, gdy rzeczownik ieden od drugiego zawisł. np. Nomen *Mercurii* est mihi. Metellus praetor, cui e virtute *Macedonici* nomen inditum erat. Metello meritum virtute cognomen *Numidici* inditum est. iednakże ta składnia przy istotnych imionach własnych nie iest tak zwyczayna, iak z *Dat.*

324 * 11. *Dativus rei* rzeczy, który wyraża cel, zamiar, na pytanie na co? do czego? w iakim zamiarze? a który często stoi obok *Dativ.* osoby; kładzie się nayprzód po słowach:

a) sum i *fio* w znaczeniu być czem, stawać się, służyć: np. *hoc est honori* to iest zaszczytem, *est argumento* iest dowodem, służy za dowód. Nimia fiducia *calamitati* solet esse. Hoc et mihi et tibi *maximae voluptati erit.* Virtutes hominibus *decori, gloriaeque* sunt. Vitam rusticam *probro* et *crimini* putas esse. Pergite, ut facitis, adolescentes, atque in id studium, in quo estis, incumbite, ut et vobis *honori*, et amicis *utilitati*, et reipublicae *emolumento esse* possitis. Ampla domus *dedecŏri* domino saepe fit, si est in ea solitudo. Eloquentia principibus *maximo ornamento est.*

* *b)* Po słowach: poczytywać, mieć za co: *do, duco, tribuo, verto, habeo, appōno.*

Vitio mihi dant, quod mortem hominis necessarii graviter fero; ne mihi hoc *vitio vertatis*; quis erit, *vitio* qui id vertat tibi. Quod illi tribuebatur *ignaviae*, id de nobis existimari posse non arbitror. Postquam divitiae *honori* esse coeperunt, et eas gloria, imperium, potentia sequebatur; hebescere virtus, paupertas *probro haberi* coepit. Matronis Corinthi Medēa persuasit, ne sibi *vitio verterent*, quod abesset a patria. Dabant ei *paupertatem* crimini; tribuebant ei *hoc munus* honori.

Uwaga. Takich *Dat*iwów rzeczy iest bardzo wiele, np. haec res tibi est vel ducitur: dedecori, crimini, vitio, probro, obprobrio, derisui, detrimento; emolumento, utilitati, usui, lucro, quaestui, esui; decori, gloriae, laudi, saluti. Także dono, muneri, praemio; relinquo custodiae, praesidio, zostawiam na straży, na załodze. Równie *est mihi curae*, *cordi* to mnie mocno obchodzi; *canere receptui*, trąbić do odwrotu; *appono pignori*, daię w zastaw. Uważać należy, że przy słowie *sum* zamiast *Dat.* stać także może praedikat w *Nom.*, albo też *pro* z *Abl.* Perseus auratas statuas, ne *praeda* hosti *essent* in classem congessit. Hoc indicium, documentum, argumentum est, za indicio etc. Haec res pro argumento fuit, i że po słowie dare, accipere etc. zamiast *Dat.* może stać Appositio, albo ad lub in z *Acc.* Latini coronam auream Jovi, *donum*, in Capitolium mittunt. Reliquit ibi exercitum *ad praesidium*. Gloriam mihi *in crimen* vertis.

* *c) Do, dono, deligo, relinquo, constituo, accipio, mitto; eo venio, proficiscor*, dać etc. iść, posłać.

Virtus sola neque *datur dono*, neque accipitur. Orbem terrārum vides ardere bello; urbem *relictam direptioni* et *incendiis*. Attalus, Asiae rex, regnum suum Romanis *dono dedit*. Galli diem *concilio constituerunt*. Pausanias *venit* Atticis *auxilio*. Pater mihi hunc librum *muneri misit*. Vejentes ad arma currunt; pars Sabinis *eunt subsidio*, pars Romanos odoriuntur.

* *d) Dativ.* stoi, przy osobach urząd iaki posiadaiących, i wyraża zamiar albo cel ich urzędu, np. Albani ducem *bello gerendo* creaverunt. Triumviri *rei publicae constituendae*. Decemviri *legibus scribendis*. Quindecimviri *sacris faciundis*.

O Genitiwie.

325 * 1. *Genitiwus* wyraża wewnętrzny i ścisły związek dwóch rzeczy między sobą, i dla tego iest nayczęściey uzupełnieniem wyobrażenia.

Naypospoliciey znaczy posiadanie czego, na pytanie czyy? tak nazwany *Genitivus possessivus* v. *possessoris*, np. domus *regis*, gloria *imperatoris*, fructus *arborum*, varia sunt *hominum* judicia.

Takowy od rzeczownika zawisły *Genitivus* iest w łacinie dwoiakiego gatunku: *Subjectivus*, wyrażaiący sprawcę lub posiadacza iakiéy rzeczy, to iest przedmiot, od którego coś pochodzi, albo do którego coś należy, np. *oratio Ciceronis*, mowa Cicerona, albo Cicerońska; *vox hominis est varia*, głos człowieka (ludzki) t. i który człowiek ma. Res gestae *Alexandri Magni*. Stultitia est mater *omnium malorum*. *Amor Dei*, miłość, którą ma Bóg ku innym.

Objectivus, kiedy *Genit.* wyraża rzecz będącą *objectem* rządzącego rzeczownika, np. *Amor Dei*, miłość Boga, t. i. któréy Bóg iest przedmiotem, któréy doznaie od ludzi; desiderium patris, metus Carthaginis, taedium laboris, remedium doloris, znaczy *objective (passive)* upragnienie za oycem (pragną oyca) etc.

Osobliwie przy wyrazie *injuria*, krzywda, np. *Ex injuria mulierum* Sabinarum bellum ortum est, to iest krzywda niewiastom wyrządzona. Ut expiarentur *legatorum injuriae* regisque cedes, foedus inter Romam Laviniumque urbes renovatum est; gdzie injuriae i caedes stoi pass. wyrządzone posłom krzywdy, zabóystwo na królu spełnione. U Caes. bell. Gall. 1, 30 obydwa *Genit.* stoią: *obj.* i *subj.* pro veteribus *Helvetiorum injuriis populi Romani*, (które Helwetowie rzym. ludowi wyrządzili). Ztąd widzimy, że te same rzeczowniki mogą stać inżto *subjective*, inżto *objective*, np. *laus Hectŏris*, pochwała Hektora, może znaczyć pochwałę pochodzącą od Hektora, którą on komuś dawał (*active*) i *laus Hectŏris*, pochwała Hektora, którą Hektor od kogo odebrał (*passive*). *Metus hostium*, boiazń nieprzyiaciół i boiazń od nieprzyiaciela; invidia aliorum.

* *Genit. Obj.* zawisł nayczęściey od rzeczownika uformowanego od słowa i częstokroć nie da się w polskiem przez *Genit.* wyłożyć; natenczas użyć trzeba przyimka, który ściśléy, to iest bardziéy

szczegółowo stosunek dwóch rzeczowników między sobą wyraża, zapobiegaiąc wszelkiéy dwuznaczności, np. *aditus gloriae* droga do chwały (za chwały), *desperatio vitae* zwątpienie o życiu, *liberatio culpae*, *miseriarum* uwolnienie się od winy, nędzy; *opinio belli* zdanie o woynie. (W polskiem zatrzymuie się w ogólności przy rzeczownikach słownych rząd słowa, w łacinie kładzie się przy nich zwyczaynie genit.); ale i Łacinnik używa dla iasności zamiast *Genit.* przyimków, zwłaszcza kiedy *Objektem* iest osoba: *odium adversus aliquem*, *amicitia cum aliquo*, *amor meus erga te*, *metus ab hoste*, *pietas in matrem*, *liberalitas in sorores*, *bonitas in suos*, *justitia in omnes*, *cura de republica*, np. Nihil est tam flexibile, quam *voluntas erga nos*, sensusque civium. Hannibal Antiocho multa de fide sua et *odio in Romanos* commemoravit. Cicero używa niekiedy na przemian, iużto: *caerimoniae Deorum*, iużto *caerimoniae in deos*; *odium mulierum*, i odium *in* hominum universum *genus*.

326 * *Uwaga 1.* Lecz zupełnie przeciwko zwyczaiowi polskiego ięzyka iest, kiedy Łacinnik łączy *Substantivum* z *Genit.* zaimka osobistego, mei, tui, sui, nostri, vestri (patrz 143, 3) dla wyrażenia części samego siebie, np. *animus mei pars est*; (nie zaś części, którą z czego innego posiadamy, np. pars mea major, quam tua;) także *in plur. nostri* melior *pars* animus est. Takowy *Genit.* stoi zwykle tylko *objective*, np. *vestri curam gero*, mam o was staranie; *misericordiam nostri habe*, miey nad nami litość. *Habetis ducem memorem vestri*, *oblitum sui*.

* Osobliwie przy rzeczownikach słownych na *or*, *ix*, *io*. Misit filium non solum *sui* deprecatorem, sed etiam accusatorem *mei*. Nimia aestimatio *sui*; valet ad commendationem *tui*. Milites ad deditionem *sui* incitare. Rationem *sui* (mei) et *aliorum* habere, mieć wzgląd na siebie.

Jeżeli zaimki *ego*, *tu*, *sui*, *nos*, *vos* są działaiącemi (posiadaiącemi) osobami, to iest położone *subjective*, zamieniaią się na dzierzawcze: *meus*, *tuus*, *suus*, *noster*, *vester*, np. *oratio mea* (za *mei*) moia mowa, *liber tuus* (za *tui*). Że te *possessiva* właściwie mieysce *Genit.* zastępuią, ztąd się pokazuie, że dodany im wyraz, określaiący bliżéy osobę, stoi w *Genit.*, np *meum solius peccatum*; *suum unius auspicium*; *mea unius opera*; *nomen meum absentis*; *meae praesentis preces*; *noster duorum eventus*; *vestrum omnium caedem*; *sua ipsorum fiducia*.

Lecz iak z iednéy strony *Genit.* zaimków osobistych *subjective* niekiedy się używa, np. *ad Cyrum*, *nobilissimum regem originem sui referens*; *conspectus vestri venerabilis*, *tui unius studio* (za tuo); *cum unius mei salute* (za mea); tak z drugiéy strony kładą się te zaimki dzierzawcze niekiedy *objective*, np. *ipse suus fuit ac-*

causator; *terra altrix nostra*. *Invidia tua* (znaczy i zazdrość tobie,) *fiducia tua* zaufanie w tobie; *noluit rationem haberi suam*, nie chciał, aby na niego wzgląd miano; *desiderium vestrum ferre non possum*, tęsknoty za wami; nayczęściey z *injuriae*, np. *meas tuas persequor*, *ulciscor injurias*, mszczę się mnie tobie wyrządzoney krzywdy. (patrz 325.)

* Tu należą: *causa*, *gratia* i *ergo* dla; iako też indeclinabile *instar* nakształt; które rządzą *Genitiwem* (*subjectu*), ponieważ są istotnemi rzeczownikami. Multi ex urbe *amicitiae causa* Caesarem secuti erant. Bestias *hominum gratia* generatas esse videmus. Pausanias barbaros apud Platęas delevit, ejusque *victoriae ergo* Apollini donum dedit. Quidam Romani habebant domos *urbium instar*. *Instar montis* equum aedificiant Danai. Także: *verbi causa*, *exempli gratia*.

Ponieważ *causa* znaczy właściwie sprawa, przeto nie mówi się: *mei*, *tui*, *sui*, *nostri*, *vestri causa*, lecz w *Abl. mea*, *tua*, *sua*, *nostra*, *vestra causa*; tak iak się mówi: meā, tuā etc. opera hoc factum est.

A te peto, ut id cum *tua*, tum *mea causa* facias; *vestra* magis hoc *causa* volebam, quam *mea*. Fac eādem *amicorum causa*, quae *tua causa* facere soles. Deus omnia *nostra* causa fecit. Często dodaie się ieszcze, iak wyżey, do tych zaimków *Genit.* udział w nich maiącey osoby, np. *vestra ipsorum causa* hoc feci; *tua hominis amicissimi causa*; juravi, rem publicam *mea unius opera* esse salvam.

327 *Uwaga 2.* Ścisły związek dwóch rzeczowników, z których ieden, iako zależny w *Genit.* stoi, różni się zupełnie od *Appositcyi*, to iest kiedy dwa rzeczowniki niezależnie obok siebie stoią. Uważać potrzeba, że Łacinnik kładzie niekiedy *Genit.*, gdzie się w polskiem *appositcya* położy, zwłaszcza przy wyrazach: *vox*, *nomen*, *verbum* i innych, przy których nazwisko w *Genit.* stoi, np. Epicurus non intelligit, quid sonet haec *vox voluptatis*, to słowo „rozkosz.“ Ex amore *nomen amicitiae* ductum est, wyraz „przyiaźń.“ Julius Caesar recepit *praenomen Imperatoris*, *cognomen patris patriae*. — Często i przy innych wyrazach, rzeczownik do wyiaśnienia innego służący, zamiast coby miał być położony przez *appositcyą* w tym samym przypadku, kładzie się w *Genit.*, np. *Urbs Patavii*, *in oppido Antiochiae*; osobliwie u Cicerona przy *causa*. (*Genitivus epexegeticus*) np. Omnia propter eam *causam* sceleris *istius* evenire videntur, dla téy przyczyny, to iest dla iego zbrodni.

W tym samym sposobie używa się także *Genit. gerundii*, iak *Genit.* rzeczowników. Est magna felicitas in ipsa felicitate *moriendi*, iest wielkie szczęście w szczęściu umrzeć; impia consuetudo est contra deos *disputandi*, zły zwyczay iest rozprawiać, to iest rozprawiania. Tu gerund. zastępuie braknące przypadki infinit. patrz. 160.

Uwaga 3. Jest w prawdzie powszechna regula, żeby ieden *Genit.* nie zawisł od drugiego; gdy atoli tego uniknąć nie podobna, przeto zdarzaią się przypadki, gdzie dwa *Genitiwy* obok siebie stać mogą, np. neque ulla fuit causa *intermissionis litterarum.* Vitanda est *ingenii ostentationis* suspicio. Peucestes *corporis* custos fuerat *Alexandri.* Juvabit me ipsum consuluisse memoriae, *rerum gestarum, principis terrarum populi.* Jednakże gdzie dwuznaczność lub wątpliwość powstaćby mogła, gdybyśmy nie wiedzieli, który *Genit.* iest rządzący, lub gdybyśmy dwa przypadki równe za *appositya* uważać chcieli, unikać należy zbiegu dwóch od siebie zawisłych *Genitiwów*, np. żeby brzmiało: magna est multitudo *spectatorum ornamentorum fanorum*, lecz powiedzieć należy: multitudo eorum, qui ornamenta fanorum spectant; iako i w polskiem niktby nie powiedział: wielkie iest mnóstwo widzów ozdób świątyń. Że się plerorum nie używa, patrz 119.

* 2. *Genitivus Qualitatis*, *Genitivus* przymiotu. 328
Z dwóch obok siebie stoiących rzeczowników może ieden wyrażać zewnętrzny lub wewnętrzny przymiot drugiego, który mu iest przyrodzony i dla tego w *Genit.* iak nazwanym *Qualitatis* stać musi. Lecz ponieważ właściwie tylko *adjectivum* służy do wyrażenia przymiotu iakiéy rzeczy, przeto wspomniony *Genit.* musi zawsze mieć obok siebie przymiotnik albo imie liczbowe, które ie bliżéy określa. Powie się więc: *homo magni, summi, excellentis ingenii*, ale nie: homo ingenii, tylko zwyczaynie homo ingeniosus. Puer octo, novem etc. annorum, lecz nie: puer annorum.

Kiedy się taki *Genit.* łączy ze słowem esse, fieri, haberi, to wtenczas wytłómaczyć go można przez domyślne: homo, res.

Tarquinius fratrem habuit Arruntem, *mitis ingenii juvenem.* Athenienses belli duos duces eligunt, Periclem *spectatae virtutis virum* et Sophoclem scriptorem tragoediarum. Videmus nubes aliquando *igneî coloris.* Titus *facilitatis tantae* fuit et *liberalitatis*, ut nulli quidquam negaret. Cato Major erat *summae prudentiae.* Senonum civitas est inprimis firma, et *magnae* inter Gallos *auctoritatis. Magni judicii*, *summae* etiam *facultatis* esse debet orator. Virtus non *tantarum virium* est, ut se ipsa tueatur. Hic est *secundarum partium* (gra podrzędną rolę). Quinctius trans Tiberim *quattuor jugerum* colebat *agrum.* Aristides exilio *decem annorum* multatus est. Hamilcar suum in Hispaniam duxit filium *annorum novem.* In palatio Ne-

ronis colossus *centum viginti pedum* stabat. Classem *septuaginta navium* Athenienses Miltiadi dederunt. Xerxis *classis mille et ducentarum navium longarum* fuit; terrestres autem exercitus *septingentorum milium peditum*, *equitum quadringentorum milium* fuerunt (składała się). Osobliwie przy *spatium*, *intervallum* np. a Chalcide Aulis *trium milium spatio* distat. Uderzają nas przykłady: meam bibliothecam *multorum nummorum* (kosztująca wiele pieniędzy). Non *multi cibi* hospitem accipies, sed *multi joci* (za: non magnae edacitatis, bo zwykle w takim razie stoi *Subst. Abstractum.*)

329 *Uwaga.* Służy więc *Genit. Qualitatis* do oznaczenia przedmiotu pod względem rozciągłości; ciężkości, liczby trwania, wieku i t. d.; lecz *Genit.* zaraz bezpośrednio obok swego rzeczownika stać musi, np. *colossus centum et viginti pedum*, kolos 120 stóp wysoki; *fossa quindecim pedum*, rów 15 stóp szeroki; *corona parvi ponderis*; *frumentum dierum triginta in urbe erat* (na dni 30); patrz powyższe przykłady.

* To ograniczenie, że *Genit. qualitatis* stoi tylko wtenczas, kiedy rzeczownik zawisły bezpośrednio obok drugiego stoi, dla tego iest potrzebne, aby od *Genit.* rozróżnić *Accusat.* rozciągłości i czasu, zależący od słów i przymiotników; iako też *Abl.* przymiotu, rządzony od esse, albo praeditus, instructus, ornatus. Powie się więc bez wpływu innéy części mowy: *fossa quindecim pedum*; lecz dodaiąc przymiotnik *longus*, *latus*, będzie: *fossa quindecim pedes lata*, i zamiast *puer decem annorum*, wyrazi się z natus: *puer decem annos natus.*

W następuiących wyrażeniach stoi adverbialiter *Acc.* w mieyscu *Genit.*: *Secus* (patrz 95.) z virile i muliebre, w znaczeniu męzkiego, żeńskiego rodzaiu; a zatem za *sexus* virilis, np. liberorum capitum *virile secus* ad X. millia capta. Podobnie *genus* z hoc, illud, id, quod i omne; za hujus, omnis generis. np. Orationes aut aliquid *id genus* scribere. Nakoniec *pondo*, które się łączy z *Accusativami* *libram*, *libras*, nieodmiennie (patrz 99.), np. Dictator coronam auream *libram pondo* Jovi in Capitolio donum posuit. Paterae aureae fuerunt CCLXXVI. *libras* ferme omnes *pondo*. Patrz *Ablativus qualitatis.*

330 3. *Genitivus partitivus* cząstkowy.

* Po wyrazach znaczących wielość, mnogość, miarę lub wagę, stoi rzecz, z któréy pewna część ma być wziętą w *Gen.* tak iak w polskiem, np acervus *tritici*, amphora *mellis*, libra *farris*, cohors *militum*, grex *ovium*, copia *frumenti*, modius *salis*, medimnus *hordei*, multitudo *militum*, numerus *equitum*, grande pondus *argenti*, talentum *auri*, pars *hominum*, magna vis *auri* (siła złota), magna manus *conjuratorum.*

* *a)* Po *adjectiwach* i *pronominach* *neutrius generis*, (ale tylko w *Nom.* i *Acc.*, w których tó przypadkach iedynie różne formy od męzkich i żeńskich przybieraią,) stoi *Genit.*, ponieważ się takowe rzeczownie używaią i oznaczaią część całości: *tantum*, *quantum*, *aliquantum*, *multum*, *plus*, *amplius*, *minus*, *minimum*, *paulum*, *reliquum*, *dimidium*, *nimium*, i pochodne: *tantulum*, *tantundem*, *quantulum*, *quantulumcunque* etc.

Aliud, *quid*, *quod* ze złożonemi: *aliquid*, *quidquid*, *quippiam*, *quidquam*, *quodcunque*; *hoc*, *id*, *illud*, *istud*, *idem*.

Do których także należy: *nihil* nic, rzeczownie wzięte i *adverbia quantitatis*: *sat*, *satis* dosyć, *parum* mało, *abunde*, *affatim* poddostatkiem, *nimis* zbyt.

Quantum incrementi Nilus capit, *tantum* spei in annum est. Procellae quanto *plus* habent *virium*, tanto *minus temporis*. *Aliquantum agri* in medio relictum est. Justitia *nihil* expetit *praemii*. *Quid mulieris* uxorem habes (co za kobietę, z pogardą). Proficiscebar Athenis, quum *hoc* ad te *litterarum* dedi. Flamminius angustiis superatis, *id* tantum *hostium*, quod ex adverso erat, conspexit. Tibi *idem consilii* do, quod mihimet ipsi: ut vitemus oculos hominum, si linguas minus facile possimus. *Quod* cuique *temporis* datur, eo debet esse contentus. *Quid causae* est? Sicilia *hoc* mihi *oneris* negotiique imposuit. *Satis eloquentiae*, *sapientiae parum*. *Abunde potentiae gloriaeque*. *Affatim divitiarum*. Nonnulli *nimis insidiarum* ad capiendas aures adhibere videntur.

Uwaga 1. W mieyscu rzeczownika mogą także stać w *Genit.* 331
Adjectiva neutrius generis, które iako rzeczowniki uważać można, np. quiddam *novi*; nihil *mali*; lecz w tym względzie uważać potrzeba, że tylko przymiotnik 2giéy deklinacyi na *um* w takim *Genit.* stać może; ale nie przym. 3ciéy deklinacyi na *e*, lub *Comparativus* na *us*. Tak, że można powiedzieć *aliquid novum* lub *aliquid novi*, *aliquid bonum* v. *boni*; ale tylko *aliquid memorabile*, *aliquid suave*, *gravius*, a nie aliquid *memorabilis*. Jam din *nihil novi* ad nos afferebatur. Num *quid simile* populus Romanus audierat. *Nihil desperabile* concupiscunt. Ut adolescentem, in quo *senile aliquid*, sic senem, in quo est adolescentis aliquid, probamus. In animis hominum doctissimi illi veteres inesse *quiddam coeleste* et *divinum* putaverunt. Chyba że przymiotnik 3ciéy deklin. połączony iest z przym. 2giéy dekl., np. *aliquid novi* ac *memorabilis* tibi narrabo; Si quidquam in vobis non dico *civilis*, sed *humani* esset. Choć i tu

lepiéy nie kłaść *Genit.* iak w tym przykładzie: vide ne ista lectio multorum auctorum habeat *aliquid vagum* et *instabile.*

Uwaga 2. Te neutra z *Genit.* wyrażaią zawsze pewną ilość np. *praesidii tantum* est, ut ne murus quidem cingi possit; tyle tylko (tak mało) iest załogi; gdy przeciwnie *tantum est praesidium* tak wielka iest załoga, znaczy. Mogą więc i wymienione tu neutra zgadzać się z rzeczownikami, ale wtenczas maią swoie pierwiastkowe znaczenie: *multum laboris* i *multus labor* wiele pracy i wielka praca, multum operae i multa opera, multum studii i multum studium.

Również i przysłówki sat, satis, affatim nie maią czasem swoiego rządu, i służą tylko iako przysłówki do bliższego oznaczenia słowa, np. *Suggerunt affatim* ligna proximae silvae. Ipse Romam venirem, ut una essemus, si *satis consilium* quodam in re haberem. *Nihil solitarium* amat natura.

332 *Uwaga 3.* Poeci i późniejsi prozaiści używaią i innych *adjectiwów* w rodzaiu niiakim, zwłaszcza w liczbie mnogiéy, *substantive* i łączą ie z *Genit.*, który przez: część, kawałek, cokolwiek wytłómaczyć należy. Tu należą osobliwie *summum*, *extremum*, *ultimum*, *medium*, naywyższy, ostatni, średni punkt. *Hujus disputationis* fuit *extremum* fere de immortalitate animorum. Patres ad *ultimum dimicationis* rati rem venturam, Appium Claudium Consulem fecerunt; *reliquum noctis* acquievit, resztę nocy i *exiguum campi* ante castra erat, zamiast zwyczaynego *exiguus campus*, *ultimum inopiae* zamiast *ultima inopia*; *medium*, *extremum anni*, aetatis, za *media aetas* etc. *summum montis* za *summus mons.* Często także *pluralis.* Quum tradita sunt cajusque *artis difficillima*, reliqua tradi non necesse est. Apelles Veneris caput et *summa pectoris* politissima arte perfecit. Pergami in *occultis* ac *reconditis templi*, quo praeter sacerdotes adire fas non est, tympana sonuerunt. (Tak Cicero i Caesar lubo rzadko) Podobnie in *ultima Celtiberiae* penetrare; *summa tectorum* obtinere, zamiast zwyczaynego in ultimam Celtiberiam, summa tecta; *extrema agnimis*, *infima clivi*, *amara curarum*, *cuncta terrarum* i po stopniu równym *saeva ventorum*, *opportuna*, *opaca locorum*, *avia itinerum*, *tacita suspicionum*, *occulta saltuum.* I z poprzedzaiącą *praeposicyą*: *in immensum altitudinis* dejecit za *in immensam altitudinem*; *ad ultimum vitae* perseverare, do ostatniego tchu życia; *in ultima orientes* relegare; *cum pretiosissimis rerum* fugere, *Ad multum diei noctis* zamiast in multam noctem scribere; często w téy składni zawarte iest właściwe znaczenie, np. *incerta*, *subita belli*, znaczy niepewne, nagłe wypadki woyny; *quassata muri* zgruchotane części, *infrequentissima*, *plana* (neutr. plur.) *urbis* naymniéy zamieszkała część miasta; tak nayczęściéy Tacitus.

333 *Uwaga 4. Adverbia loci: ubi*, *ubinam*, *ubicunque*, *usquam*, *nusquam*, *unde*, *hic*, *huc*, *eo*, *eodem*, *quo*, *aliquo*, *ibidem*, *longe*,

kładą się z *Genitiwami* *gentium*, *terrarum*, *loci*, *locorum* wzmacniając przez to ich znaczenie, np. *ubinam gentium* sumus? abes *longe gentium*! *ubi terrarum* es? *aliquo terrarum* migrandum est. *Quo loci* sum. Res *eodem* est *loci*, quo tu reliquisti Qui virtutem adeptus erit, *ubicunque erit gentium*, a nobis diligetur. *Hic, huc viciniae*, tu w sąsiedztwie. W *minime gentium*, wcale nie, iest *Genit.* tylko wzmocnieniem. — *Adverbia huc, eo, quo*: w znaczeniu do tego stopnia, przybieraią także inne *Genitiwy*, ale nie u Cicerona, np. *eo vecordiae* processit. *Huc arrogantiae* venerat. *Eo insolentiae furorisque* processit. *Eo miseriarum* ventum est. Ne hodie quidem scire videmini, *quo amentiae* processi sitis; u Cicerona tylko: eo loci.

Zupełnie zbytecznym zdaie się *Genit.* w następuiących, znaczenie czasu zawieraiących wyrazach: *postea loci* potem, *ad id locorum* aż dotąd, *interea loci* tymczasem, *ad huc locorum* aż do tego czasu; *tum, tunc temporis* w ówczas (tylko u Justina i Apuleja używane). W sposobie mówienia *quantum* albo *quoad ejus facere possunt*, biernie *fieri potest*, ściąga się ejus do poprzedzaiącego zdania: iak wiele z tego, w tym względzie.

Pridie i *postridie* kładą się także z *Genit. ejus diei*, np. *Postridie ejus diei* Caesar Bibracte ire contendit. Colloquendi cum Arioviſto Caesari visa causa non est, et eo magis, quod *pridie ejus diei* Germani retineri non poterant, quin in Romanos tela conjicerent.

Zwyczaynie stoią te przysłówki z *Acc.* dla domyślnego ante i usque ad, np. Augustus *postridie nundinas* nunquam proficiscebatur. Venatio *postridie ludos* Apollinares futura est. *Pridie, postridie Calendas, Nonas, Idus.*

b) Genitivus partitivus stoi daléy dla wyrażenia pe- 334
wnéy części z całości wziętéy, gdzie my często przyimka z używamy, np. żaden z uczniów; takiemi są:

1. *alter, uter, neuter, uterque, alteruter, utercis, alius, solus, nullus (nemo), ille, hic, quis, aliquis, quidam, multi, plurimi, plerique, pauci, nonnulli, ceteri, reliqui; quot, quotcunque, quotusquisque, aliquot.*

2. Po *Comparatiwach* i *Superlatiwach*, iako też niektórych przymiotnikach, iak *princeps, medius* i przy liczbach.

Tribuni pomulgavere legem, ut *Consulum alter* ex plebe crearetur. Alexander Magnus cum *nullo hostium* unquam congressus est, quem non vicerit. *Nemo mortalium* omnibus horis sapit. *Multae istarum arborum* mea manu sunt satae. *Quotusquisque philosopho-*

rum (mało iest) invenitur, qui sit ita moratus, ut ratio postulat. Neque *stultorum quisquam* beatus, neque sapientum non beatus est. Hoc studium *uterque nostrum* contemnit. — *Quis omnium doctior* est, quam Aristoteles. *Gallorum onium fortissimi sunt* Belgae. Urbem Syracusas *maximam* esse *Graecarum urbium, pulcherrimamque omnium* saepe audistis. Curae fuit Consulibus et *senioribus Patrum*, ut imperium mansueto permitteretur ingenio. *Graecorum oratorum praestantissimi* sunt ii, qui fuerunt Athenis, *eorum* autem *princeps* facile Demosthenes. Aristides *unus omnium* justissimus fuisse traditur. Regio Carnutum *totius Galliae media* habetur. Piscium feminae *majores* sunt, quam mares. Sylla *centum viginti suorum* amisit. *Equitum centum quinquaginta* interfecti. Hertinius sapientum octavus. To samo rozumie się o *Adverb.*, iak się więc mówi: *optimus omnium*, tak się powie *optime omnium* vixit. Sulpicius *maxime omnium nobilium* studuit litteris graecis.

335 *Uwaga 1.* Zamiast *Genitiwu* kładą się też dla tém większéy dobitności, zwłaszcza przy *Superlatiwach* i przy unus przyimki: ex, de, inter, in w mieysce *Genit.* Acerrimus *ex omnibus nostris sensibus* est sensus videndi. *Soli ex animantibus* nos astrorum ortus, obitus cursusque cognovimus. Gallus quidam provocat *unum ex Romanis*, qui secum ferro decernat. — Themistocles noctu *de servis suis*, quem habuit fidelissimum, ad regem misit. — Borysthenes *inter* Scythiae *amnes* est *amoenissimus*. *Acerrimus inter* recusantes Callisthenes fuit. Thales sapientissimus *in septem* fuit. Osobliwie po *unus* zwyczaynie stoi u Cicerona *Praep. de*, *ex*, rzadko *Gen.* Thales *unus ex septem* sapientibus. Hic mihi *unus ex fortunatis* videtur; tylko w znaczeniu alter miewa *unus Gen.*

336 *Uwaga 2. Genitivus* przy wyżéy wspomnionych *Adject.* nie iest konieczny; bo takowe mogą się także zgadzać ze swym rzeczownikiem, ieżeli nie chcemy oznaczyć kilku z większéy całości, ale tylko poprostu wyrazić mało lub wiele: *multi militum* albo *multi milites*; *nonnullae arborum* i *nonnullae arbores*; *quis oratorum* i *quis orator*; *corona audientium*, *quos multos video*, grono słuchaczy, których (tu obecnie) wielu widzę; quorum znaczyłoby: z których wielu widzę, ale nie wszystkich. Numerate, *quot ipsi* sitis (ilu was iest wszystkich); (*quot sunt vestrum* ile iest z pomiędzy was.) Tot aderant *homines*, quot antea nunquam vidi; *perpauci* supersumus; *Nostri* in primo congressu, circiter *septuaginta* ceciderunt. *Trecenti conjuravimus*, trzystu nas się zprzysięgło. Neque tamen *hi* admodum sunt *multi* (nie wiele ich iest wszystkich); osobliwie qui pauci, qui multi, qui plurimi. — *Doctissimus Romanorum* nayuczeńszy z Rzymian (istotny *Superlat.*) i *doctissimus Romanus* bardzo uczony Rzymianin. patrz 120. *Maxima beneficiorum* naywiększe dobrodzieystwa i *maxima beneficia* bardzo wielkie dobrodzieystwa. A nawet nemo znay-

duie się przez wyiątek położone przymiot. za nullus; patrz Synt. Orn. 5. Poeci rozciągaią tę składnią *Genit.* i do innych przymiotników (w *positiwie*); lecz prozaiści rzadko, np. Livius ma: *delecti equitum, expediti militum.*

Uwaga 3. Aby zrozumieć składnią imion liczbowych, trzeba 337
się nad tém dobrze zastanowić, iak się takowe w polskim używaią. W polskim tylko ieden, dwa, trzy, cztery są przymiotnikami (co się z ich deklinacyi pokazuie) i dla tego zgadzaią się iako *Adject.* z swemi rzeczownikami; ztąd powie się: dwa, trzy, cztery konie, woły, wozy są, były etc.; również o osobach: dway, trzéy, czteréy przyiaciele, uczniowie, doktorowie są, byli, stali etc. Dopiero od pięciu zacząwszy zmienia się w polskim składnia, ponieważ się nie mówi iuż daléy: pięć, sześć etc. konie, woły, wozy są, były; siedem, ośm przyiaciele, uczniowie, doktorowie są, byli, stali (iakby się właściwie należało); ale: pięć, sześć koni, wołów, wozów iest, było; siedmiu, ośmiu przyiaciół, uczniów, doktorów iest, było, stało. To iest po liczbach od pięciu zacząwszy kładzie się w polskim *Genit.* i słowo w liczbie poiedyńczéy. Co większa nawet wzmiankowane przymiotniki liczbowe dway, trzéy, czteréy daią się z imionami osób tym sposobem używać; można więc powiedzić: dwóch, trzech, czterech przyiaciół, uczniów, doktorów, ludzi iest, było, stało etc. Podobnież kładą się imiona liczbowe nieoznaczone: kilka, wiele, siła, mało, ile, tyle np. koni, wołów, wozów, uczniów etc. iest, było.—Łacinnik trzyma się zawsze pierwszéy składni, uważaiąc wszystkie imiona liczbowe (a zatem i od pięć wyżéy) iako *Adject.* zgadzaiące się z rzeczownikami, do których należą, kładąc przy nich słowo, ponieważ o wielu mowa, w liczbie mnogiéy. A zatem: duo, tres, quattuor, quinque, decem, centum, ducenti, quingenti, mille *milites, equi fuerunt* (nie militum, equorum fuit); patrz 133. Dopiero milia iest dokładnym rzeczownikiem i rządzi *Genit*, a zatem mówi się tria, decem, centum, trecenta *milia hominum*, nie homines; chyba że po milia następuie iakie sto przymiotne, np. habuit tria milia *trecentos milites.* Gdy mnożymy tysiące przez dodanie do mille przysłówków liczbowych: bis, ter, quater mille, w tenczas także nie kładzie się *Genit.*

Uter, alter, neuter tem się od quis, alius, nullus różnią, że pierwsze używaią się w tenczas, kiedy o dwóch mówa. patrz 151.) Różnica między *nostri, vestri* a *nostrum, vestrum* wyłożona 143, 3 i 326; to tylko dodać tu można, że przy: omnium, utriusque. stoią formy: nostrum i vestrum za noster, vester lub nostri, vestri, np. Patria communis *omnium nostrum* parens. Incertum est quam longa *nostrum* cujusque vita futura sit. Domus *utriusque nostrum* aedificatur strenue; de officio utriusque nostrum. patrz 326.

Przestroga. Pamiętać należy, że użycie *Genitivu* cząstkowego w polskim języku na wzór francuzczyzny iest daleko rozleglevsze, niż w łacińskim; albowiem po słowach: udzielać, żądać, nabywać, życzyć, pragnąć, szukać, obawiać się, spodziewać, lękać, mścić; patrz 298, d. etc. kładziemy w polskiem *Genitivus*, mówiąc o nieoznaczonéy części całości, np. day chleba, wody, pieniędzy, kup sukna, pragnę sławy. Ponieważ Łacinnik nie ma takowego cząstkowego *Genitivu*, przeto używa w tym razie *Acc.* np. da mihi panem, cupis laudem; spero meliora tempora, ulciscor injuriam; lub też kładzie wyraźnie rzeczownik, albo Przymiotnik rodz. niiakiego lub przysłowek (vid.330.), które w polszczyznie tylko dorozumiewać się zwykły, np. da mihi frustum panis. — Daley wiele słów złożonych z przyimków rządzą w pol. *Genit.*, w łacinie *Acc.*: dobywać miasta, ukończyć pracę; expugnare oppidum, perficere opus.

Lecz nayważnieysza iest ta różnica łaciny od polszczyzny, że gdy u nas słowa przechodne z negacyą zamieniaią przypadek czwarty na drugi, nawet w tenczas gdy negacya nie należy bezpośrednio do słowa przechodniego, ale do innego, od którego tamto zawisło; w łacinie pozostaie się pierwsza składnia niezmienna, np. widziałem matkę, nie widziałem matki, vidi *matrem*, non vidi *matrem*; umiem czytać książkę, nie umiem czytać książki, scio legere *librum*, nescio legere *librum*. Mieć się także na baczności początkuiący powinien przy słowie iestem, które w polskiem z negacyą nieosobiście da się użyć; w łacinie zachować należy zwyczayną osobistą składnią: Jest przyiaciel, nie ma przyiaciela. *Est amicus*, *non est amicus*. Są przyiaciele, nie ma przyiaciół. *Sunt amici*, *non sunt amici*. Był przyiaciel, nie było przyiaciela. Byli przyiaciele, nie było przyiaciół. *Fuit amicus*, *non fuit amicus*. *Fuerunt amici*, *non fuerunt amici*. Będzie przyiaciel, nie będzie przyiaciela. Będą przyiaciele, nie będzie przyiaciół. *Erit amicus*, *non erit amicus*. *Erunt amici*, *non erunt amici*.

338 4. *Genitivus* przy *Adjectiwach*.

Przymiotniki względne, *Adjectiva relativa*, które same przez się nie wyrażaią zupełnéy myśli, ale się dopiero przez dodany *Genit.* uzupełniaią, łączą się z *Genitivem* rzeczownika lub zaimka i znaczą pewien stan duszy, który na iaki inny przedmiot przechodzi; takiemi są:

d) znaczące chciwość czego i odrazę od czego, udział i władzę nad czem: *avidus*, *cupidus*, *avarus*, *studiosus*, *fastidiosus*, *invidus*; — *particeps*, *affinis*, *expers*, *consors* i *exsors*; — *compos*, *impos*, *potens*, *impotens*.

b) Wiadomość i niewiadomość, pamięć: *perītus, imperītus, conscius, inscius, nescius, gnarus, ignarus, prudens, imprūdens, rudis, insŏlens, insolitus* albo *insuetus, providus*; *memor* pomny, *immĕmor, curiosus, incuriosus.*

c) obfitość i niedostatek *(copiae et inopiae)*, które także i *Abl.* przy sobie mieć mogą: *plenus, refertus, fertilis, fecundus, ferax, dives; egenus, inops, indigus, inanis, vacuus, sterĭlis.*

Multi homines *contentionis* sunt *cupidiores* quam *veritatis.* Semper *appetentes gloriae* atque *avidi laudis fuistis.* Pythagoras *sapientiae studiosos* appellat philosophos. Studiosus litterarum, sapientiae veritatis; tui (mei) studiosissimus. Memmius orator fuit perfectus litteris graecis, *fastidiosus latinarum. Aemulus* alienae *virtutis.* Populus est acer, suspicax, *invidus* etiam *potentiae.* Certe omnes *virtutis compotes* beati sunt. *Impotentes laetitiae* insaniunt. Est animus in partes tributus duas, quarum altera *rationis* est *particeps*, altera expers. Tarquinius ex quo *sui potens* fuit, Romam commigravit. Nihil quod *rationis* est *expers*, generare potest ex se animantem *compotem rationis.* Cicero dolebat, quod Hortensium, consortem *gloriosi laboris* morte amiserat. *Affinis* alicujus *culpae, suspicionis.* patrz *Dat.* 313.

Cato et agricola solers, et *rei publicae peritus*, et *juris consultus*, et magnus imperator, et probabilis orator et *cupidissimus litterarum* fuit. Themistocles *peritissimos belli navalis* fecit Athenienses. Milites Sullani *rapinarum* et *victoriae veteris memŏres*, civile bellum exoptabant. Vetera extollimus *recentium incuriosi.* Conon erat *prudens rei militaris.* Socrates se *omnium rerum inscium* fingebat. Numa Pompilius vir *consultissimus* erat *omnis divini* et *humani juris*; *conscius scĕleris, consiliorum. Nescia* mens hominum *fati, sortisque futurae.* Omnes *immemorem beneficii* oderunt.

Solitudo et vita sine amicis *insidiarum* et *metus* plena est. *Referta* Gallia *negotiatorum* est, *plena civium Romanorum.* Gallia *frugum hominumque fertilis fuit. Medicamentorum salutarium plenissimae* sunt terrae. Homo *egenus omnium, indigus* consilii. Carthago *dives opum. Inops* senatus *auxilii humani* ad deos populum vertit. *Virtutum sterile* saeculum.

Uwaga 1. Poeci i ci prozaiści, którzy poetów w żywem wysło- 339
wieniu naśladować zwykli, a mianowicie Tacitus, daléy tę regułę posuwają, iak zwyczayna proza dozwala, stosuiąc ią do wszystkich przymiotników, które iakie usposobienie umysłu oznaczaią. Tak więc używaią: *ambiguus, dubius consilii, certus, incertus veri, sententiae;*

parcus suae pecuniae, *publicae avarus*, *egenus omnium*, *auxilii stipendiorum indiga*, *strenuus*, *impiger militiae*, *piger periculi*, *interritus leti*, *incautus*, *securus*, *socors futuri*, *incertus sententiae*, *laetus laboris*, *modicus voluptatum*, *insatiabilis gloriae*, *liberalis pecuniae*, *serus belli*, *timidus lucis*, *formidolosus hostium*, *pervicax irae*, *ferox scelerum*, *segnis ocasionum*, *atrox odii*, i t. d. gdzie w zwyczayney prozie zwykle przyimki *de*, *ad*, *in* się używaią.

Nadto zwykli oni do każdego przymiotnika kłaść *Genitiv.* na wzór Greków w mieysce łacińskiego *Abl.* w znaczeniu: co do, pod względem; np. *integer* vitae scelerisque purus za integra vita; *diversus* morum, *lassus* viarum, militiae, maris; vetus operis ac laboris, sacerdos scientiae caerimoniarumque *vetus*, gdzie właściwie przez śmiałe użycie zamiast przymiotnika rządzącego *Genit.* inny położony został, maiący z nim spowinowacone znaczenie, np. vetus za peritus; legum, morum, juris civilis *doctus* za peritus; i *praestantissimus sapientiae* za sapientum. Ale szczególniéy częsty iest u późnieyszych prozaików *Genit. animi* z rozmaitemi przymiotnikami w mieyscu *Ablat.* Mówi się bowiem: aeger, anxius, atrox, aversus, caecus, captus, certus, confidens; confusus, territus, validus, exiguus i ingens, modicus i immodicus, nimius *animi*. — Dla tego częstego użycia *Genit.* przy *Adject.* znayduie się także ten przypadek przy słowach trwogę znaczących, np. absurde facis, qui te *angas animi*, *discrutior animi*; ego quidem vehementer *animi pendeo* (zamiast zwyczaynego animo i animis pendere) i rzadko radość: *recreabar animi*. (Przy satagere rerum mieć z sobą dosyć do czynienia, mieć swoię biedę, zawisł *Genit.* od satis, np. Socrates irarum et molestiarum muliebrium per diem perque nostem satagebat.)

340 *Uwaga 2. Refertus* często się kładzie z *Abl.* iako *participium* słowa obfitość wyrażaiącego (ob. *Abl.* 11, 1.); *plenus* w dawnieyszéy prozie rzadko z *Genit.*, lecz w późnieyszéy częściéy. Cicero mówi: Domus (Antonii) erat *aleatoribus referta*, *plena ebriorum*. Vita, si undique *referta bonis* est, beata recte dici potest. Promiscue używa się, to iest z *Genit.* lub *Ablat.*; *juris peritus* lub *jure* peritus, *juris* consultus lub *jure* consultus (skrócone Ictus).

Conscius wiadomy czego, łączy się z *Genit.* i *Dativ.* rzeczy, np. *caedis conscia* fuerat; *huic facinori tanto* mens tua *conscia* esse non debuit; ale osoba z którą razem mamy wiadomość iakiéy rzeczy, stoi tylko w *Dativ.*, dla tego *sibi conscium* esse alicujus rei; qui cum *sibi nullius* essent conscii *culpae*, gdy się nie poczuwali do żadnéy winy; mens sibi conscia recti, umysł przekonany o swéy poczciwości. Expers znayduie się tylko u Plauta i raz u Sall. z *Abl.* położone. Inops rzadko z ab, np. inopes et ab amicis et ab existimationе sunt. (Cic.)

5. Daléy rządzą *Genitivem participia praesentis act.*, ieżeli tak iak przymiotniki trwaiący przymiot w rzeczy 341
wyrażaią; nie zaś poiedyńczą przemiiaiącą czynność lub stan, w którym to razie rządzą przypadkiem swego słowa.

I tak np. *miles patiens frigŏris*, żołnierz, który zawsze, ciągle, łatwo zimno znosić potrafi; zaś *patiens frigus* który ie teraz właśnie znosi. Dla tego więc także po większéy części stopniuią się, iż się na przymiotniki zamieniły. Naybardziéy używane są:

Amans, appetens, colens, diligens, fugiens, intelligens, metuens, negligens, observans, retinens, tolerans, patiens, impatiens, temperans, intemperans;

np. Amans patriae. Nemo amantior *tui* est, quam ego. *Nostri* amantissimus est Torquatus. Gracchi amantissimi *plebis* Romanae. Catilinae corpus erat *patiens inediae*, vigiliae, algoris. Epaminondas adeo fuit *veritatis diligens*, ut ne joco quidem mentiretur. Romani semper *appetentes gloriae* atque avidi laudis fuerunt. Habes me *tui observantissimum* (iestem dla ciebie z naywiększym szacunkiem). Sancti et religionum colentes, fugiens laboris, imminentium (futuri) intelligens, officii negligens, patiens, impatiens solis, pulveris, tempestatum.

Używaią się ieszcze tym samym sposobem: *cupiens, efficiens, experiens, sciens, sitiens, timens* i innych. Niektóre *particip. perf. pass.* przytoczyliśmy iuż wyżéy między *adject.*; przydaćby ieszcze można: *completus, expertus, inexpertus, invictus*, ktore iak i powyższe raczéy za *adj.* niż *part.* uważać należy.

Powtore *Adjectiva verbalia* na *ax*, iako: *capax, edax, ferax, fugax, pertinax, rapax, sagax, spernax, tenax* i *vorax*; lecz tylko w niektórych połączeniach i to nayczęściéy u poetów np. Capacissimus *cibi* atque potus. *Liv.* tempus edax rerum. *Ovid.* tenax propositi *Horat.* tenacissimus disciplinae, *Plin.*

Genitivus przy Słowach.

6 *Verba memoriae et oblivionis* znaczące przypomi- 342
nać; iako też napominać:

Memini, reminiscor, recordor; obliviscor;

Moneo, ad- com-moneo, commonefacio maią osobę lub rzecz którą sobie przypominamy, lub któréy zapominamy w *Genitivie*, lecz rzecz często także w *Accus.*

Vivorum memini, nec tamen *Epicuri* licet *oblivisci*. Animus *meminit praeteritorum*. Hannibal milites adhortatus est, *reminiscerentur pristinae virtutis suae* neve *mulierum liberumque* (za *liberorum*) obliviscerentur. Improbus aliquando cum dolore *flagitiorum suorum recordabitur*. Plancii *meriti* in me *recordor*. *Oblitum* me putas *consilii*, *sermonis*, *humanitatis tuae*. — Ille te *veteris amicitiae commonefacit*. *Admonitus* sum *hujus aeris alieni*. Nemo est, quin *tui sceleris* ex illa oratione commonefaciat. Jugurtha quemque *commonefaciebat beneficii sui*. Adversae res *admonuerunt religionum*.

Beneficia meminisse debet is, in quem collata sunt. Tu Caesar *oblivisci nihil* soles, nisi *injurias*. Est opere pretium majorum *diligentiam recordari*. Homines non solum res praeclarissimas obliviscuntur, sed etiam nefarias suspicantur. Non omnes (senes) possunt esse Scipiones aut Maximi, ut urbium *expugnationes*, ut *pedestres navalesque pugnas*, ut *bella* a se gesta *triumphosque recordarentur*.

Uwaga. Przy słowach napominać znayduie się także *Accusat.* rzeczy obok *Accus.* osoby, ale tylko *Neutr.* Zaimków, albo podobnie użytych przymiotników np. *Illud me* praeclare *admones* i w *pass.* ab natura admonemur — *unum te admoneo*; *multa* admonemur (także: putavi *ea dare* te esse admonendum, patrz 302.) I przy słowach przypominać sobie i zapominać są takie *Accusat.* dość częste; lecz *Accusat.* osoby iest przy tych słowach rzadki: *obliviscor patris* nie *patrem;* iednakże słowo *memini* w znaczeniu przypominam sobie kogo kładzie się zwyczaynie z *Accus.* osoby np. *Cinnam memini.* Antipater ille Sidonius, *quem* tu probe *meministi*.

Słowa napominać i przypominać sobie: *moneo* ze złożonemi *recordor* i *memini* gdy znaczy wzmiankować za *mentionem facere alicujus rei* przypuszczaią także *de* z *Ablat.* np. *De homine importunissimo* ne *meminisse* quidem volo; *de his meminerunt* (za *horum*) multi scriptores. *Terentiam moneatis de testamento*. De lacrimis illis recordor, quas pro me saepe et multum profudistis.

Tu należy sposób mówienia: *venit mihi in mentem haec res* osobiście iako *subj.* albo *hujus rei* nieosobiście np. non venit in mentem *pugna* apud Regillum lacum. Solet in mentem venire *illius* temporis. Non dubito, quin tuorum tibi *scelerum veniat in mentem*; także *venit in mentem de aliqua re*.

343 7. *Verba impersonalia: pudet, piget, poenitet, taedet, atque miseret,* mają osobę doznaiącą tego uczucia w *genitiwie*. Może atoli przedmiot uczucia zamiast rzeczownika w *genit.* stoiące-

go, być wyrażony albo przez *Infinit.* albo przez osobne zdanie z *quod* lub też nakoniec przez pytaynik. np.

Piget me stultitiae, martwi mię głupstwo; *me vitae meae poenitet*, żal mi życia; *taedet* me *hujus rei*, przykrzy mi się rzecz; *miserebat eum populi*, litował się nad ludem. Malo me *fortunae poeniteat*, quam *victoriae pudeat*. *Eorum* nos magis *miseret*, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant. Sunt homines, quos *libidinis infamiaequae suae* neque *pudeat*, neque taedeat. *Pertaesum* est *levitatis* Graecorum (sprzykrzyła się lekkomyślność grecka.) *Neminis* me miseret, quia *mei miseret* neminem.

Non *poenitet* me *vixisse*, quoniam ita vixi, ut non frustra me natum existimem. Non me *pudet* fateri me *nescire*, quae nesciam. Quem poenitet peccasse, paene est innocens. — Słowo posiłkowe stoi przy tych *impersonal.* także nieosobiście: *solet* Dionysium, quum aliquid furiose fecit, *poenitere*, (Dionys. zwykł żałować); non *potest* poenitere me hujus facti (nie mogę tego żałować).

Uwaga. Bardzo rzadko wymienione tu słowa nieosobiste używaią się osobiście. *Terent. Adelph* 4, 5, 36. non te *haec pudent*; czego naśladować nie należy. — Jeżeli przy tych słowach stoi *neutrum* zaimków albo *nihil*, uważać ie należy za *Accus.* (v. 342. Uw.) Sequitur, ut *nihil* (sapientem) *poeniteat*; quaeri oportet, num id facinus fuerit, *quod poenitere* fuerit necesse, za cujus rei.

Uważać potrzeba, że wstydzę się *kogo* (osoby), także się przez *genit.* wyraża; et *me tui pudet* — nonne te hujus *templi*, non *urbis*, non *vitae*, non *lucis* pudet (personifikacya); często bez *accusat.* osoby: pudet *deorum hominumque*; pudet *hujus legionis*, pudet quartae, pudet optimi exercitus.

* Podobnie słowa osobiste *misereor, miseresco* lituię się, rządzą *genitiwem* np. miserimini *sociorum*; misertus *tanti* viri; *generis miseresce tui*, *miserescite regis*. Phocion, ubi Athenas pervenit, multi reminiscentes veteris famae, *aetatis miserebantur*. — Jednakże znayduie się u *Terent.*: *miserescit me* tui, nieosobiście np. *inopis* nunc *te miserescit mei*.

Przeciwnie: *misereor, commiseror* litować się, rządzą *Accusat.* Agesilaus *commiseratus est fortunam* Graeciae. Principes Galliae *miserantur communem* Galliae *fortunam*.

8. *Genitivus pretii.*

* Przy słowach szacować, wysoko, mało cenić: *aestimo, facio, pendo, duco, puto, habeo, taxo*; 344
po słowach: znaczyć: *esse fieri* i po słowach kupować, przedawać, naymować: *emo, vendo, conduco, lo-*

co; iako też: *sto, consto*, kosztuię i po: *prostare, licere, venire*, stać, iść na sprzedaż, stoi ogólny wyraz wartości lub ceny, ieżeli się przez przymiotnik określa w *Genit.*; ieżeli zaś przez szczególny iaki rzeczownik w *Ablat.*

Takiemi *Genitiwami* są: *magni, permagni, maximi*; *pluris, plurimi, parvi, minoris, minimi, tanti, tantidem, quanti, quantivis, quanticunque*; lecz nie multi i majoris, tylko: magni i pluris.

Si prata et hortulos *tanti* aestimamus, *quanti* est aestimanda virtus. *Quanti* quisque facit amicos, *tanti* fit ab amicis. Ego te unum *pluris*, quam omnes illos puto. Hephaestionem unum Alexander *plurimi* fecerat. Multi sua *parvi* pendere, aliena cupere solent. — Mea mihi conscientia *pluris* est quam omnium sermo. — Mercatores non *tantidem* vendunt, *quanti* emerunt. Vendo meum frumentum non *pluris* quam ceteri; fortasse etiam *minoris*, cum major est copia. Nulla pestis generi humano *pluris* stetit quam ira.

* *Uwaga 1.* Do powyższych *Genit.* dodać ieszcze należy, nayczęściey u komików używane: *assis, flocci, nauci, pili, pensi, teruncii habere*; albo zwyczaynie z negacyą: *non habere, ducere* aestimare, za fraszkę nie cenić; także komiczne: *hujus non facio* i tyle nie cenię; również: nihili, albo się także mowi: *pro nihilo habere, putare, ducere* np. Non *assis* illum, immo ne *teruncii* quidem facio. Sapiens dolorem *nihili facit*. Philosophi ea, quae plerique vehementer expetunt, contemnunt et *pro nihilo* ducunt; iak się mówi: Cato est mihi *pro* centum mulibus, stanie mi za sto tysięcy.

Do tych *Genit.* należy ieszcze sposób mówienia: *aequi, boni*, albo *aequi bonique* facio, consulo; także samo: boni consulo, uważam to za dobre, przestaię na tem np. hoc munus tuo, qualecunque est, *boni consulas*. — Znayduie się nadto *Genit.* ceny przy słowach: *coeno, habito* np. *quanti* habitas, iak drogo mieszkasz? quanti coenas.

* *Uwaga 2.* I *Ablativy* przytoczonych wyżey wyrazów są przy słowach kupować i szacować zwyczayne; a mianowicie u *Cicerona* wyłącznie: *magno, permagno, plurimo, parvo, minimo, nihilo*, osobliwie z słowami kupować i przedawać, przy których *Genitivi* tych wyrazów nie iest w używaniu, gdy przeciwnie przy słowach szacować iest zwyczayniejszy np. Conduxit in palatio non *magno* domum. Decumas ejus agri *permagno* vendidisti. Frumentum suum quam *plurimo* vendidit; *parvo* fames constat, *magno* fastidium, mało głód kosztuie, sytość wiele. Num *nimio* emtae tibi videntur domus istae (za drogo). Z resztą w mieyscu

sce tych *ablat.* przy słowach kupować stoią także niekiedy wyrazy: care, bene, male z ieh *Comp.* i *Superlat.* a za nihilo constat znayduie się u *Cicer.* gratis constat.

Dla wyiaśnienia tego *Genit.* i *Ablat.* domyślać się należy opuszczonego *pretii* i *pretio* np. rem illam *magni* aestimo, to iest: rem *magni pretii*; *magno* emi, sc. *magno pretio*

345

* 9. *Genit.* przy słowach: *accusandi, condemnandi, absolvendi*; to iest po słowach: oskarzać, skazywać, uniewinniać, zapozywać iako to:

arguo, coarguo, insimulo, interrŏgo, increpo, infāmo (obwiniam).

accūso, incuso oskarzam; *convinco* przekonywam;

damno, condemno potępiam, wskazuię;

absolvo. libero, purgo uwalniam;

ago, arcesso, cito, defero, postulo, reum facio zapozywam; stoi występek, o który kogo oskarzamy etc. w *genit.*, zawisły od domyślnego wyrazu: *crimine, nomine*, które niekiedy wyraźnie są położone.

Cicero Verrem *avaritiae nimiae coarguit. Multorum scelerum argueris, mendacii* jam *convictus* es; Fannius Verrem *insimulabat avaritiae* et *audaciae.* — Miltiades *proditionis* est *accusatus.* Thrasybūlus legem tulit, ne quis *anteactarum rerum* (o przeszłe rzeczy) *accusaretur*, neve multaretur. Te *convinco* non *inhumanitatis* solum, sed etiam *amentiae.* — Themistocles absens *proditionis* est *damnatus.* Nicomedes *furti damnatus* est. — Senatus nec *liberavit ejus culpae* regem, neque arguit. *Defertur impietatis* in principem. Caesar composita seditione civili, Dolabellam *repetundarum postulavit*; furti agere, (h. e. actionem furti intendere). — *Invidiae crimine* accusatus est. *Nomine sceleris conjurationisque* damnati sunt multi (pod pozorem). Ob pecuniam civitati subtractam *actione furti*, non *crimine peculatus* tenetur, podlega oskarzeniu o kradzież, nie zaś winnym iest zbrodni kradzieży skarbu publicznego.

* *Uwaga.* Do tych słów należą niektóre przymiotniki: *reus*; *compertus, noxius* i *innoxius, manifestus.* Silanus *saevitiae, captarumque pecuniarum* tenebatur *reus.* Praetor homines *sacrilegii compertos* in vinculis Romam misit. Regulus Trionem, ut *noxium conjurationis*, ad disquisitionem trahebat. Patrz wyżéy,

* *Uwaga 2.* Jednak nie z każdym rzeczownikiem, ale tylko z pewnemi przestępstwami i karami. Takiemi *Genitiwami* są nayczęściey: *peccati, maleficii, sceleris, caedis, veneficii, parricidii,*

furti, *repetundarum*, *peculatus*, *falsi*, *injuriarum*, *rei capitalis*, *proditionis*, *majestatis*; daléy: *probri*, *stultitiae*, *avaritiae*, *audaciae*, *vanitatis*, *levitatis*, *temeritatis*, *ignaviae*, *timoris*, *impietatis* etc.

* Jednakże zamiast *genit.* stoi także przy wyżéy wymienionych słowach *Abl.* bez, lub z przyimkiem *de*. Accusatus *capitali crimine*. Latae leges sunt, quae Consulem regni *suspicione* absolverent. *Suis* eum *certis propriisque criminibus* accusabo — Non committam posthac, ut me accusare *de* epistolarum *negligentia* possis; *de vi* condemnatus, o gwałt; *de veneficiis* o zatrucie; nomen alicujus *de parricidio* deferre. Nomen amici *de ambitu detulit*. Lex vetat eum, qui *de pecuniis repetundis* damnatus sit, in concione orationem habere; *de repetundis* postulare, (u *Cicerona* zawsze postulare de). *Inter sicarios* znaczy: o morderstwo np. Sergius senator *inter sicarios* damnatus est. Podobnież kara, na którą kto iest skazany, stoi zwykle w *genit.* niekiedy także w *Ablat.* albo z przyimkiem *ad* lub *in*: *capitis*, *mortis*, *multae pecuniae*, *quadrupli*, *octupli*; albo: *capite*, *morte*, *pecunia*; albo: *ad poenam*, *ad bestias*, *ad metalla*, *in metallum*, *in expensas*; nayczęściéy w *Ablat.* kiedy iest mowa o pewnéy summie kary pieniężnéy, iak: decem, quindecim, *milibus* aeris. Miltiades *capitis* absolutus, *pecunia* multatus est. Frusinates *tertia parte* agri damnati sunt. Multare *bonis*, *exilio*, *morte*. Caligula multos honesti ordinis *ad metalla* et *munitiones* viarum, aut *ad bestias* condemnavit. *Capitis* accusare, arcessere, znaczy: oskarżyć na stratę życia; *capitis absolvere* uwolnić od kary śmierci; zaś *damnare*, *condemnare capitis* lub *capite* wskazać kogo na śmierć; *capite* damnatos, morte multant; damnare *voti*, rzadko *voto*, wskazać kogo na wypełnienie ślubu.

Ze *libero* stoi częściéy w *Ablat.* bez lub z przyimkiem patrz *Synt. Ablat. 15*. *Absolvo* ma także często *Ablat.* np. Ego me, etsi *peccato absolvo*, *supplicio* non *libero*.

10. *Genitivus* przez wyrzutnią.

346 * *Genitivus* stoi dla opuszczonego: *res*, *negotium*, *officium* przy słowach: *esse*, *fieri*, w znaczeniu: iest czyią rzeczą, własnością, powinnością, znakiem, zwyczaiem. Lecz zamiast *Genit. pronominum personalium*: *mei*, *tui*, *sui*, *nostri*, *vestri*, używaią się *neutra*: *meum*, *tuum*, *suum*, *nostrum*, *vestrum*.

Cujusvis hominis est errare, *nullius*, nisi *insipientis* in errore perseverare. Temeritas est *florentis aetatis*, prudentia *senescentis*. Aperte odisse magis *ingenui est*. Hoc sentire *prudentiae est*; facere *fortitudinis*, sentire vero et facere, *perfectae*

virtutis; est artis, est naturae (za artificiosum, naturale). Bello Gallico praeter Capitolium omnia *hostium erant*. Thebae *populi Romani* jure belli *factae sunt*. Omnia quae *mulieris fuerunt*, *viri fiunt* dotis nomine. *Judicis est*, non quid ipse velit, sed quid lex et religio cogat, spectare. Nihil est tam *angusti animi*, tamque *parvi*, quam amare divitias. Petulantia et libido magis est *adolescentum*, quam *senum*. Honoris amplissimi puto esse (mam to za wielki zaszczyt) et accusare improbos, et miseros defendere. Non est nostrarum virium (nie iest w naszéy mocy); non est vestri judicii (tego osądzić nie potraficie). — *Nostrum* est ferre modice populi voluntates. Non est mentiri *meum*. *Tuum est*, Cato, qui non mihi, non tibi, sed patriae natus es, videre quid agatur. *Meum* puto esse, quid sentiam ostendere. *Erat* si *cujusquam*, certe *tuum*.

Uwaga. Podług innych grammatyków iest ta składnia zwyczaynym *Genit.*, ponieważ w ogóle znaczy należenie do kogo, własność czyią, lub też właściwość czego. Gdy atoli bardziéy naocznie rzecz się przez wyrzutnią wyrazów: *negotium*, *res*, *proprium*, *officium*, *munus*, da wytłomaczyć, przeto z Perizoniuszem (do *Sanctii Minerva*) tym sposobem ten *Genit.* wyłożyliśmy; zwłaszcza iż są mieysca, gdzie te opuszczone słowa wyraźnie się położone znayduią np, non horum temporum, non hominum et morum *negotium est*. *Proprium est animi* bene constituti bene laetari bonis rebus. *Sapientis est proprium*, nihil quod poenitere possit, facere. Magnae indolis *signum* est sperare semper. *Principum munus* est resistere levitati multitudinis. Esse *officium meum* putavi, exercitum habere, quam proxime hostem. W tych przykładach możnaby położyć sam *genit.*; i dla tego w powyższéy regule przyięliśmy wyrzutnią.

Uwaga 2. Tym sposobém stoi słowo *Est* nieosobiście z *genit.*: *stultitiae*, *levitatis*, *moris est*, *est hoc consuetudinis*, dla wyrażenia własności, za: stultitia est, mos est, haec consuetudo est. Est hoc *Gallicae consuetudinis*, ut viatores etiam invitos insistere cogant, et quid quisque eorum, de quaque re audierit, aut cognoverit, quaerant. Philodamus negavit, *moris esse* Graecorum, ut in convivio virorum accumberent mulieres.

* *Uwaga 3*. Jak w mieysce *pron. person.* kładzie się *neutr. possessivum*; tak podobnie i w innych przypadkach można w mieyscu *Genit. Substantivi* położyć przymiotnik od niego pochodzący np. humanum est, imperatorium est, regium est, patrium est np. Et agere et pati fortia, *Romanum est*. Hoc *patrium est* potius consuescere filium sua sponte recte facere, quam alieno metu; tylko wtenczas tego uczynić nie można, kiedy iego zakończenie niiakie, nie różni się od męzkiego; to iest: za errare *hominis* est, sed in er-

rore perseverare insipientis; powie się: errare humanum est; ale nie: in errore perseverare *insipiens*, lecz *stultum*.

347 * 11. Podobna wyrzutnia znayduie się przy słowach *interest* i *refert*, kładących się z *Genit.* Osoby, któréy na czem zależy, lub któréy się tyczy. I tu także zamiast *Genit. mei, tui, sui, nostri, vestri*, stoią *pronomina possessiva* w *Abl. sing. fem. meā, tua, sua, nostra, vestra*; przyczem *causā, gratiā* domyślać się należy np. interest *patris, reipublicae, hominum* — *vestra, nostra* interest, refert, zależy nam, wam etc.

Jak wiele lub mało komu na tem zależy, wyraża się albo przez *adverbia* albo *neutra: magis, magnopere, vehementer, parum* (za mało), *minus, minimum*; *minime, tam, tantopere, multum, plus, plurimum, permultum, infinitum, mirum quantum, nihil, aliquid, aliquantum* (znacznie), *quiddam, tantum, quantum.*

Albo przez *Genit.: magni, permagni* wiele (nie *multi*); *parvi* mało, *pluris, tanti, quanti.*

Rzecz na któréy komu zależy, czyli na czem komu zależy, nie wyraża się nigdy w łacinie przez rzeczownik, lecz przez osobne zdanie, to iest: *a*) albo przez *Infinitivus b*) albo przez *Accusativ. cum Infinitiv. c*) albo przez *ut, ne*, lub też pytayniki z *Conjunctivem* np. *multum praeceptoris interest, ut diligens sis*; vel *te esse* diligentem, v. *utrum* diligens sis, nec ne. *Omnium interesse* debet *vincī* hostem. *Interest omnium* recte *facere. Salutis communis interest, duos consules* in republica *esse.* Et *tua* et *mea maxime interest, te valere.* Quid *nostra refert vietum esse Antonium.* Non adscripsi, id, quod *tua nihil referebat. Utriusque* nostrum *magni interest, te ut* videam. Intelligis, *quanti reipublicae intersit.* In omnibus novis conjunctionibus *interest, qualis* primus aditus *sit.* Caesar dicere solebat, non *tam sua* quam *reipublicae interesse, uti* salvus esset. *Vestra ipsorum* *) *intereret, ne hoc fieret. Permagni interest, quo*

*) Kiedy zaimek dzierzawczy zastępuie mieysce *genit.* (patrz 326.) to wyraz bliżéy go określaiący w *Genit.* stać musi, np. *meum solius* peccatum. Camillus, quae bella suo *unius* auspicio gesta sint, memorat. Cogor *vestram omnium* vicem dolere. *Nostrae duorum* vires *vestris omnium* viribus pares sunt; i dla tego też nawet rzeczownik przy nich iako *appositya* w *Genit.* się położy: *tuae, hominis crudelissimi*, preces; meo, *simplicis hominis*, animo terrorem incusserunt.

tibi tempore epistola reddita *sit*. Postrema syllaba brevis, *an* longa *sit*, ne inversu quidem *refert*.

Uwaga. *Cicero* nie łączy w prawdzie *réfert* z *Genit.* osoby tylko z zaimkami *mea*, *tua*, *sua* etc *refert*; lecz insi autorowie to czynią, lubo nie tak często, np. faciendum aliquid, quod *illorum* magis, quam sua rettulisse videretur *Sall.*; *ipsorum* referre, *Liv.* Nayczęściéy używa się *refert absolute*: *quid refert*? *magni*, *parvi*, *magnopere refert*. (Co innego znaczą: *interest* różni się, iest przyczem i *réfert* od *referre* odnieść, donieść). — Często stoi nadto przy tych słowach *pron. neutr. generis*: *quid* lub *quod* w znaczeniu: na czem i *hoc*, *id*, *illud*, na tem. *Illud* mea magni interest, te ut videam; lecz bardzo rzadki iest rzeczownik w *nominat.* iako subiekt. In Epirum statui me conferre, non quo *mea intersset* loci *natura*, qui lucem omnino fugerem; sed — (*Cic.*) da się także opisać przez *ad* np. *ad nostram laudem* multum video *interesse*; sed *ad properationem* meam *quiddam interest*.

O *Ablatiwie.*

Jak poprzedzaiące przypadki konieczny stósunek imion względem siebie oznaczaią, tak *Ablativus* wyraża poboczne okoliczności, które zdanie bliżéy ograniczaią, iako to: narzędzie, przyczynę, sposób, bliższe określenie *praedikatu*, własność, stopień, czas, mieysce, rozłączenie etc.

1. *Ablativus Instrumenti.* 348

* Głównem znaczeniem *Ablativu* iest, iż wyraża narzędzie t.i. środek za pomocą którego czynności odbywamy; na pytanie czem, tak iak w polskiem. np.

Haec *mea manu* scripsi. *Cornibus* tauri, apri *dentibus*, morsu leones, aliae bestiae *fuga* se, aliae *occultatione* tutantur. Animus *vi sua* non *aliena* movetur. *Studiis* animum, *venatu* corpus exerces. Torquatus *secūri* percussit filium. Hostis terram *ferro igneque* vastavit. Lycurgus leges suas *auctoritate* Apollinis Delphici firmavit. Rem *acu* tetigisti (trafiłeś, zgadłeś).

* *Uwaga.* Jeżeli osoba iest narzędziem, to wtenczas rzadko w *Ablat.* stoi, ale zwyczaynie *per* z *Accusat.*, albo *opera alicujus*, nayczęściéy z zaimkami dzierzawczemi *meā*, *tuā*, *suā*, *nostrā*, *vestrā*, co to samo znaczy, iak *per me*, *te* etc. nie mówi się więc: hac de re *fratre meo* certiorem te faciam, iak się mówi: *literis* certiorem te faciam; lecz: *per fratrem*. *Mea opera* Tarentum recepisti. Bellum *per legatos* administravit. Sacra Cereris *per mulieres* ac virgines confici solent. *Mea opera* hoc factum est. Per binos tabellarios misi Romam litteras.

Per także stać musi w mieyscu *a*, kiedy się iuż inszy *Ablat.* z *praep. a* znayduie, np. Caesar *per nuntios ab amicis* missos edo-

ctus est de rerum urbanarum statu. Pompejus omnia maria *a piratis* reddidit tuta; w *pass. Per Pompejum* etc. patrz 351.

349 * 2. *Ablat.* stoi dla wyrażenia działaiącéy rzeczy, przy słowach biernych, gdzie w konstrukcyi czynnéy *Nominat.* stoi, i od téy to składni *Ablat.* odbieraiący przypadek przybrał swe nazwisko. np.

Sol mundum illustrat *pass. sole* mundus illustratur; fecunditas arbŏrum me delectat; *pass.: fecunditate* arbŏrum delector. Dei *providentia* mundus administratur. Dion *gladio* interfectus est. *Bubus aratur* ager; to iest kiedy *Subj.* zdania iest rzecz lub też osoba za rzecz uważana, kładzie się sam *Instrumentalis* bez *praep.* patrz 351. na końcu.

Jeżeli to, co działa, iest osoba, albo też rzecz uosobiona, to iest, którą sobie iako osobę wystawiamy, stoi w *passiwie* z przyimkiem *ab.* Clamor *a vigilibus* tollitur. Seditio militum sedata est *ab Appio.* Eumenes jugulatus est *a custodibus.* Illud tibi affirmo, fore, ut absens *a multis* cum redieris, *ab omnibus* collaudere, i dla tego: Eo *a natura* ipsa ducimur; wyobrażamy sobie naturę iako istotę, osobę; zaś: *Natura* fit, ut liberi a parentibus amentur; oznacza nasze przyrodzenie. *Ablat.* także stoi z *praep. ab* po słowach nieprzechodnych, maiących znaczenie bierne, np. *A cive* me *spoliari* malo, quam *ab hoste venire* (być przedanym). Catilina male *audiebat ab omnibus* (źle był uważany od wszystkich). *Salvebis a meo Cicerone* (przyymiy pozdrowienie od). Rem atrocem Largius Macĕdo *a suis servis passus est.* Magnum est solatium *a forti viro cadere*, discere ab aliquo. Anima calescit *a spiritu.* Dolet *a sole* caput.

Participia natus, genitus i u poetów *editus, ortus, satus* maią sam *Abl.*: *patre, parentibus, loco, genere, stirpe, familia*; i dla tego możnaby go nazwać *Ablat. originis.* Mówiąc o urodzeniu z matki, mówi się zwyczaynie *ex de*, ale także i sam *Ablat.* iest zwyczayny; a niekiedy nawet o oycu używa się *ex.*

Patre mercatore natus est. Quidam *parentibus nati* sunt *humilibus.* Amplissima familia oriundus. Mercurius *Jove natus* et *Maja, ex quo* et *Penelopā* Pana natum ferunt. Dianam *Jove* et *Latona* natam accepimus. Apollinem *e Vulcano* natum esse dixi. Pherecratem ait *a Deucalione* ortum. *Ab his majoribus orti. Prisco natus ab Inacho.* Caesar reperiebat plerosque Belgas esse *ortos ab Germanis.* (W Polskim mówi się: książki, dzieła wydane przez *Cicerona*, w łacinie: libri *a Cicerone* scripti).

Zamiast *Ablat. z praep. a* kładzie się w łacinie na grecki sposób *Dativ.* np. Scriberis *Vario* fortis. Nulla tuarum *mihi* visa sororum. Veteris populi Romani prospera vel adversa *claris scriptoribus*

memorata sunt. Ut esse possem orator, magno studio *mihi* a pueritia est elaboratum. patrz 321.

* 3. Ztąd wypływa użycie *Ablat.* dla wyrażenia powodu i przyczyny, tak nazwany *Ablativus causae*, w polskim, z, dla.

Darius Histaspis filius, *senectute* (z starości) diem obiit supremum. *Veneno* periit Hannibal. Titus imperator *morbo* decessit. In culpa sunt, qui officia deserunt *molitia* animi. *Diversis duobus vitiis*, *avaritia* et *luxuria*, civitas Romana laborabat. Phoebidas Lacedaemonius arcem Thebanorum occupavit *impulsu* perpaucorum Thebanorum, qui Laconum rebus studebant. *Metu* supplicii aut mortis multi vim tormentorum pertulerunt; facere aliquid *odio amore* z nienawiści, z miłości; *consilio*, *rogatu*, *jussu*; vestra *culpa* hoc accidit.

Uwaga 1. Tu także należy *Ablat.* dla wyrażenia działaiącéy przyczyny przy *Adj.*, którebyśmy przez *pass.* wyiaśniali np. *fessus*, *aeger*, *saucius*. *Labore* et *via* fessus sum. *Amore* et *desiderio* incensus sum i przy *intransitiv*wach, a mianowicie znaczących cieszyć się, smucić się, np. doleo *morte* fratris, lacrimabat *gaudio*, interiit *fame* (=consumptus fame) exspectatio *rumore* crevit, (=aucta est), gaudeo *honore* tuo, (=delector). *Delicto* dolere, *correctione* gaudere oportet; patrz także 294. *a.* Osobliwie słowa affektów kładą się z *Ablat.* powodowéy przyczyny; mówi się więc: *exsultare*, (*exilire* wyskoczyć) *triumphare*, *lacrimare*, *paene desipere gaudio* z radości skakać etc. gdzieby *prae gaudio* nie było po łacinie. Że się w mieysce tego *Ablat.* używa *propter* lub *per*, a mianowicie przy osobach patrz 351. i 348, 1. *Laborare* być w biedzie, łączy się często z *ex* zamiast prostego *Ablat.* zwłaszcza przy oznaczeniu części ciała cierpiącéy, np. laborare *ex pedibus*, *ex intestinis*, cierpieć na co. patrz 247, 3.

Tu należy *Ablat. virtute* przy *adject. defectivum*: *macte* i *macti* stoiące zwyczaynie tylko z *Imperat.* od *esse* to iest z *este*, *esto*, *estote*; patrz 119.

Uwaga 2. Jest osobliwością łaciny, że się kładzie *Accusat.*: *vicem* z *Genit.* lub zaimkiem dzierzawczym, w mieysce *Ablat. vice* przy słowach *intransitiv*wach i *adject.* wyrażaiących affekt, a osobliwie kłopot, boleść i smutek np. Remittimus hoc tibi, ne *nostram vicem* irascaris, odsyłamy ci, abyś się z naszéy przyczyny nie gniewał; moestus non *suam vicem*, smutny nie z przyczyny siebie; si *alienam vicem* pro nostra injuria doleremus, gdybyśmy się z obcéy przyczyny, jak gdyby nam samym krzywda wyrządzoną była, smucili; podobnie *suam vicem* anxius, sollicitus reipublicae et exercitus *vicem*; moestus non suam *vicem*, sed propter ipsum periclitantium 350

fratrum, nie o siebie, lecz o braci dla niego na niebezpieczeństwo się narażających; gdzie oczywiście *vicem* w innem znaczeniu iest położonem, iak u *Phaedra:* Tacite gementes tristem fortunae vicem (zmianę).

351 * *Uwaga 3.* Przy słowach przechodnych rzadko wyraża się przyczyna przez sam *Ablat.* iak np. ut omnes intelligant me non *studio* accusare sed *officio* defendere. — si *fructibus* et *emolumentis* et *utilitatibus* amicitias colemus *Cic. Inopiā* minus laergiri poterat i w *pass.* judiciorum *desiderio* tribunicia potestas efflagitata est, judiciorum *levitate* ordo alius postulatur. etc.

Zwyczaynie kładzie się przyimek *propter* albo też opisanie z *causā*, *gratiā* np. hoc onus suscepi *tuā causa*, *honoris tui causa*, *propter amicitiam* nostram; także *hoc consilio*, *hac mente*, w tym celu; i wyrazy affektu: *amore*, *caritate*, *ira*, *odio*, *studio*, z miłości, z gniewu, nienawiści; którym dla dobitnieyszego wyrażenia powodu przydaią się *part. perf. pass. ductus*, *inductus*, *motus*, *commotus*, *impulsus*, *incitatus*, *incensus*, *inflammatus*, *captus*, *victus*, *coactus*, *impeditus*, *prohibitus*.

Classem Dollabela *ea mente* comparavit, ut Italiam peteret. Explicavi sententiam meam et *eo* quidem *consilio*, tuum judicium ut cognoscerem Lacedaemonii pertimuerunt, ne Alcibiades *caritate* patriae *ductus*, aliquando ab ipsis descisceret et cum suis in gratiam rediret. Incensus *ira*. *Impulsus spe* et *cupiditate*. *Inflammatus odio*; *impeditus morbo* et *aetate*; *victus dolore*, *coactus metu*, *captus misericordia*.

Jeżeli osoby stoią w *Ablat.*, to się iako rzeczy uważaią np. Scipionis *exercitu* Hannibal devictus est. *Romano equitatu* diruta Alba

Praepositio per używa się także niekiedy przy nieżywotnych, lecz wtenczas iest tylko opisaniem prawdziwego narzędnika i wyraża raczéy zewnętrzne towarzyszące okoliczności, niż środek za pomocą którego dokonywamy czynności, np. szturmem wziął miasto, będzie: *vi* oppidum cepit; zaś: *per vim* ei bona erepta sunt, gwałtownym sposobem maiątek mu wydarto. Podobnie mówi się: *per dolum*, *per insidias*, *per summam injuriam*. *Per litteras* listownie, *per occasionem* przy sposobności, per ludum et jocum patrz 348.

4. *Ablativus modi.*

352 * Jeżeli się rzecz bliżéy opisuie, iakim sposobem się stała i wyraża się przez sam rzeczownik (do czego właściwie *adverbium* służy), kładzie się przyimek *cum*, ponieważ tu iest mowa o okoliczności, którą sobie w myśli iako osobną i towarzyszącą wystawiamy; dla

tego i w polskim przyimka *z* w takim razie używamy np.

Cum dignitate potius cadere, quam *cum ignominia* servire. Litterae *cum cura diligentiaque* scriptae. *Cum fide* amicitiam colere, *cum voluptate* audire, *cum luctu* et gemitu oratores querebantur; to samo co: *diligenter* scriptae, fideliter colere, libenter audire etc.

Gdy okoliczność ta wyraża się przez Rzeczownik z przymiotnikiem lub Zaimkiem przymiotnym połączonym, to obiedwie składnie mogą mieć mieysce, to iest albo sam *Ablat.* albo z *praeposit. cum*, i w takim razie radzą grammatycy przyimek kłaść między przymiot. a rzeczownikiem.

Epominondas a judicio capitis *maxima* discessit *gloria*. Cultus deorum est optimus, ut eos semper *pura*, *integra*, *incorrupta* et *mente* et *voce* veneremur. Miltiades *summa aequitate* res constituit Chersonesi. Verres Lampsácum venit *cum magna calamitate* et prope perniciae civitatis. Sulla *maximo cum labore* Athenas expugnavit.

Uwaga. W niektórych szczególnych wyrażeniach kładzie się iednak sam *Ablat.* bez *cum*, chociaż rzeczownik nie ma przymiotnika. I tak mówi się: *lege* agere podług prawa postępować, *jure* i *injuria* facere; magistratus *vitio* creatus, przy którego wyborze błąd przeciw wieszczbom popełniono; daléy u *Cicerona*; recte et *ordine*, *modo* et *ratione*, *ratione* et *ordine* fit, *via* et *ratione* disputare, a osobliwie przy *ratione* np. *ratione* facere, *ratione* voluptatem sequi (rozumnie). To iest: rzeczowniki *ratione*, *modo*, *animo* nie przyymuią *cum*, choć stoią z przymiotnikiem lub zaimkiem przymiotnym, mówi się więc tylko: *hoc modo*, *quo modo*, *eodem modo*, *eadem ratione*, *probabili ratione*. — Mówi się także: *aequo Marte* vel *pari proelio* z równem powodzeniem; *aequo animo* mori; *uno verbo*, *pluribus verbis* commemorare. Tu non *antiquo illo more* sed *hoc nostro* eruditus es.

Niektóre polskie *Ablat.* wyrażać się w łacinie muszą przez *Adverbia*, ponieważ te i w polskiem mieysce przysłówków zaymuią, iak: ukradkiem *furtim*, gromadą (gromadnie) *gregatim*.

Uwaga 2. *Ablat.* z przyimkiem *cum* wtenczas tylko w ogóle 353
ma mieysce kiedy znaczy stowarzyszenie, tak iak w polskiem. Cimonem semper pedisequi *cum nummis* secuti sunt; servi *cum telis* comprehensi sunt; *cum ferro* in aliquem invadere; Romam veni *cum febri*. *Cum occasu* solis (razem z zachodem słońca) copias educere. *Cum nuntio* exire, zaraz iak wiadomość nadeszła.

* Ten tylko wyiątek pamiętać należy, że: przy słowach pochód woyska wyrażaiących dawnieysi autorowie, a mianowicie *Livius* i *Caesar* opuszczaią *cum*, kładąc sam *Ablat.* Dictator *ingenti exercitu* ab urbe profectus. *Exercitu* haud *minore*, quam quem prius habuerat, ire ad hostes pergit. Egressus *omnibus copiis*. Parthi Euphratem transierunt *cunctis* fere *copiis*. Albani *ingenti exercitu* in agrum Romanum impetum fecere. Scipio profectus in Siciliam est *triginta navibus longis*. Legati Allobrogum *magno comitatu* pontem ingrediuntur (*Cic.*) *Agmine ingenti* ad tribunal venit. (*Liv.*) Expedito *exercitu iter feci* (*Cic.*) Jednakże i w tym razie *cum* nie byłoby błędne, np. Caesar *cum* omnibus copiis Helvetios sequi coepit. *Caesar Gall.* 1, 26.

Składnia ta zastósowaną także została, kiedy iest mowa o towarzyszących okolicznościach, nie o osobach, np. *Liv.* quum *populatione* peragrati fines essent; castra *clamore* invadunt. Tu dodać należy ieszcze i tę uwagę, że *participia junctus*, *conjunctus* używa *Cicero* także bez *cum* z samym *Ablat.* np. infinitum bellum *junctum* miserrimā fugā. Dicendi vis egregia, *summa festivitate* et *venustate* conjuncta. O *simul* patrz 251.

5. *Ablativus Qualitatis.*

354 * *Ablativus* stoi przy słowie *esse*, albo też bez *esse*, (gdzie go się iednak dorozumiewać można), kiedy się rzecz opisuie podług iéy po większéy części, przypadkowéy lub zewnętrznéy własności, za pomocą rzeczownika razem z przymiotnikiem. (zob. 328).

Caesar fuisse traditur *excelsa statura*, *colore candido*, *nigris oculis*, *valetudine prospera*. Agesilāus *statura* fuit *humili* et *corpore exiguo*. Non poteram Cn. Pompejum, *praestantissima virtute* virum, timidum suspicari. *Mirabili magnitudine* uvam inveni. Themistocles fuit *incredibili quadam magnitudine* consilii atque ingenii. Dionysius ad mensam *eximia forma* pueros jussit consistere. Cato in omnibus rebus *singulari* fuit *prudentia* et *industria*. Omnes et habentur et dicuntur tyranni qui *potestate* sunt *perpetua* in civitate, quae libertate usa est.

Uwaga. Niektórzy ten *Ablat.* obiaśniaią dorozumiewaiąc się przymiotnika *praeditus*, który się tu iako pośrednik do połączenia wyrazów uważa; naturalniéy iest domyślać się od słowa *esse*, *participium ens*, lecz ponieważ go braknie, stawa więc *Ablat.* zaraz bezpośrednio obok rzeczownika, chociaż grammatycznie od niego nie zawisł. np. *claris natalibus est*, iest wysokiego rodu; vir claris natalibus, homo antiqua virtute et fide.

Co się zaś tyczy różnicy *Ablat.* od *Genit. Qualitatis* trudno iest wyraźną między niemi oznaczyć granicę; niektórzy grammatycy utrzymuią, że *Genit.* wyraża istotny główny przymiot, gdy tym czasem *Ablat.* oznacza poiedyńczy (podrzędny) np *vir summae constantiae* mąż naywiększéy stałości, iest taki człowiek, którego stałość głównym iest przymiotem, która składa iego istotę, która go całkiem napełnia; przeciwnie *vir summa constantia* znaczy człowieka maiącego obok innych cnot, także poiedyńczą cnotę stałość np. neque monere te audeo *praestanti prudentia* virum, nec confirmare *maximi animi* hominem. Lentulum *eximia spe*, *summae virtutis* adolescentem, fac erudias. Homo erat *maximi corporis*, *terribilique facie*, quod et niger et *capillo longo barbaque* erat *promissa*. Tu oznaczaią *prudentia*, *spes*. *facies*, *capillus*, *barba* poiedyńcze przymioty; przeciwnie *animus*, *virtus*, *corpus* główne powszechnieysze, dla tego twardoby brzmiało: homo *longi* capilli et barbae promissae, ponieważ włosy i broda nie stanowią całości człowieka. Ztąd też *in plurali* zawsze się kładzie *Ablat.* nie *Genit. vir nigris oculis* nie *nigrorum oculorum*, ponieważ sama liczba mnoga wskazuie, że nie mówi się o całości, tylko o częściach.

W ogóle powiedzieć można, że *Genit.* więcéy o wrodzonych, wewnętrznych przymiotach się używa, *Ablat.* zaś więcéy o przypadkowych, zewnętrznych, ale także i o wrodzonych i że *Genit.* ma ogólnieysze znaczenie, ponieważ przezeń wyraża się także oznaczenie miary. Bywa więc częstokroć, że się nawet obiedwie te konstrukcye obok siebie użyte znayduią.

6. *Ablativus limitationis.*

* *Ablativus* kładzie się przy imionach i słowach, kiedy chcemy rzecz ograniczyć, zmodifikować przez przytoczenie nowéy iakiéy okoliczności, na pytanie pod względem, co się tyczy, co do, podług, z; np. *Nemo Romanorum Ciceroni fuit*, w czem, w iakim względzie? *eloquentiā* w wymowie. 355

Ztąd sposoby mówienia: *mea sententia*, *mea opinione*, *meo judicio*, *tuo arbitrio*; (często z *quidem*); *ea lege*, *conditione*, pod tym warunkiem, *cognomine* Barcas; *natione* (rodem) Syrus, *genere* facile primus, major i minor, maximus, minimus, grandis natu; legibus et institutis. Atticus usum pecuniae non *magnitudine*, sed *ratione* metiri solitus. Callida consilia et audacia *prima specie* laeta, *tractatu* dura, *eventu* tristia sunt. Sunt quidem homines non *re* sed *nomine* (nie z rzeczy lecz z imienia). Isocratis gloriam nemo, *meo* quidem *judicio*, est postea consecutus. Lacedaemonii se-

ptingentos jam annos amplius *unis moribus* et nunquam *mutatis legibus* vivunt. (podług iednych). Duces Gallorum *consuetudine* populi Romani castra munire instituunt. Doce me, dii quales sint *corpore*, *animo* et *vita*. Hic homo illi erat simillimus *nequitia*, *improbabite*, *audacia*. Helvetii oppida sua *numero* duodecim incendunt. Contremisco *tota mente* et *omnibus artubus*.— Przy słowach mierzyć i cenić kogo. Eum metior *virtute sua*. Multi homines omnes res voluptate metiuntur. Benevolentiam non *ardore quodam* amoris sed *stabilitate* potius judicemus.

356 • *Uwaga.* W mieysce tego *Abkat.* bliższego określenia, używaią łacińscy poeci i ci prozaicy, którzy poetów naśladuią, niekiedy, tak nazwanego greckiego *Accusativu*, który z naśladowania greczyzny powstał. Stoi on nayczęściey przy słowach biernych a osobliwie przy *participiach perf. pass.* aby bliżey oznaczyć część ciała, do którey się to zdanie ściąga, na pytanie: co do, pod względem. np. Miles *fractus membra* labore, żołnierz skołatany pracą, co do członków; podobnie *redimitus tempora* lauro, uwieńczony wawrzynem, co do skroń, to iest maiąc skronie uwieńczone wawrzynem. *Brachium* gladio *percussus*; ipse *vulneratus humerum* ac *femur*; *adversum femur* tragula graviter *ictus*; *Dexterum genu lapide ictus*. *Humeros* oleo *perfusus*. Venator *membro* sub arbuto *stratu*. Sarmatae *totum braccati corpus*.

Składnia tego *Accus*, podobna iest do téy, którą pod *Accusat.* wyłożyliśmy: *edoctus artes* i *interrogatus sententiam*; to iest: ponieważ przy *activach*, dwoiaki stać może *Acc.*, albo osoby, albo też poiedyńczéy iakiéy części np. redimio te *victorem*, albo: redimio *tempora*, *crines*; przeto zamieniaiąc czynną na bierną składnią: pozostaie się *Accus.* części, gdy *Accus.* osoby na *Nominat.* się zamienił. Lecz łacińscy poeci daléy ieszcze ten *Accus.* części rozszerzyli, używaiąc go nawet przy słowach niiakich i przy *adjectivach*.

Equus, si qua sonum procul arma dedere, stare loco nescit; micat auribus, et *tremit artus*. *Os*, *humerosque* deo *similis*, *Madidus* unguento *coenam*. Feminae Germanorum *nudae brachia* et *lacertos*; *clari genus* (za *genere*), co nie oznacza, iak powyższe, żadnéy części, ale: pod względem, co do.

357 • Innego wprawdzie rodzaiu, iednakże dla podobieństwa tu należący iest *Accus.* przez który przy *pass.* słów znaczących: ubierać opasywać się (iako to: *induor*, *amicior*, *cingor*, *accingor*, iako też: *exuor*, *discingor*) u poetów ubior w *Accusat.* się kładzie; a który podobnie iak przeszły da się wytłomaczyć. To iest, ponieważ w *act.* podwóyna przy tych słowach konstrukcya ma mieysce; *induo me veste*, albo *induo mihi vestem*; przeto w *pass.* mie-

szają się obiedwie konstrukcye i zamiast powiedzieć: *induor veste*, mówią poeci i prozaicy, którzy ich naśladują: *induor vestem*.

Protinus *induitur faciem cultumquae* Dianae. Septem et viginti virgines, *longam indutae vestem*, ibant. *Inutile ferrum cingitur*, opasuje się nieużytecznym mieczem; przyczem ieszcze łaciński *Ablat.* umieszczonym być może, wyrażający część ciała odzianą. *Ovid.* 10, 271 pandis indutae *comibus* aurum juvencae.

* Z téy greckiéy składni weszły do prozy następuiące wyrażenia: *magnam, maximam partem* po większéy części, (ale także i *magna parte*), *cetera, reliqua* z resztą (przy *adj.* za *ceteris*); *id, omne genus, hoc, id, illud aetatis* za *ea aetate, hoc tempore.*

Magnam partem ex jambis nostra constat oratio. Suevi non multum frumento, sed *maximam partem* lacte vivunt. Scis me orationes, aut aliquid *id genus* solitum scribere. Proximum regnum *cetera* egregium, ab una parte haud satis prosperum fuit. *Cetera* assentior Crasso; *cetera* laetus, *cetera* bonus. Id nobis oneris, hominibus *id aetatis* (w tym wieku) imponitur. Ambulationem postmeridianam confecimus in academia, maxime quod is locus ab omni turba *id temporis* vacuus esset. — Romanorum nemo *id auctoritatis* aderat (zam. ea auctoritate) (*Tacit.*) patrz 302.

7. a) *Ablativus Comparationis.*

* Jeżeli przy *Comparativie* stoi *quam* z *Nominat.* albo 358
Accusat. cum Infinitivo, to w mieyscu téy składni sam *Ablat.* położyć się może, opuszczaiąc *quam*. np.

Za nemo Romanorum fuit eloquentior *quam Cicero* powie się: *Cicerone* nemo Romanorum fuit eloquentior; w konstrukcyi *Accus. cum Infinit.* Neminem Romanorum *Cicerone* eloquentiorem fuisse veteres judicarunt, patrz 120. *Uwagę 2* — *Vilius* argentum est *auro*, *virtutibus* aurum. Sapiens omnia humana *inferiora virtute* ducit. Tullus Hostilius *ferocior Romulo* fuit. *Elephanto* belluarum nulla *prudentior* est (*Cicero* używa téy składni nayczęściéy w zdaniach przeczących). Nihil in hominum genere *rarius oratore perfecto* inveniri potest. Quid est in homine *ratione* divinius. Quid est nequius aut turpius *effeminato viro*. Fortuna *plus consiliis humanis* pollet. *Lacrimā* nihil *citius* arescit. Nihil est *otiosa senectute jucundius*. Puto mortem *dedecore* et infamia *leviorem esse* (quam dedecus et infamia) *Ablat. Comparationis* da się wytłómaczyć z poprzedzaiącego np. Sol major est *luna*, znaczy właściwie: słońce iest większe w porównaniu z księżycem, iak się to oczywiście pokazuie z *relativ.* w *Ablativ.* położonego np. Hortensius, *quo* nemo fuit doctior.

* Ponieważ wyraz stoiący w *Ablbt. comparationis* musi być subiektem, przeto ta składnia tam tylko pospolicie ma mieysce, gdzie porównana rzecz stoi w *Nominat.*, *Vocat.* albo *Accus. c. Infinit.*

Uwaga 1. Ablat. zamiast *quam* przy *Accus* obiektu znayduie się nayczęściey tylko u poetów np. Quid prius dicam *solitis* parentis *laudibus*. W prozie rzadko np. Nemo minus *tribus medimnis* in jugerum dedit. (*Cic.*) Neminem *Lycurgo* aut majorem, aut utiliorem virum Lacedaemon genuit. *Val. Max.* Częściey przy zaimkach. Hic Attalo, *quo graviorem inimicum* non habui, sororem suam in matrimonium dedit; ztąd u *Cicerona* często: *Hoc* mihi *gratius* nihil facere potes. — Lecz żadną miarą stać nie może *Ablat.* w mieyscu *quam* z innym przypadkiem np. nemini magis faveo *quam tibi*. Sapientes non minus amicos; *quam se ipsos* diligunt. Non aqua, non igni pluribus locis utimur, *quam amicitia*.

Na odwrot bardzo często zatrzymuie się w łacinie *quam*, gdzieby *Ablat.* stać mógł np. melior, tutiorque est certa pax, quam sperata victoria; nayczęściey pozostaie się *quam* w *infinitiv.*: meliorem esse certam pacem putabat, quam speratam victoriam. Ita sentio, locupletiorem esse latinam linguam, quam graecam. Roscium populus Romanus meliorem virum, quam histrionem esse arbitratus. Zatrzymuie się koniecznie *quam*, gdy porównane przedmioty nie do iednego słowa należą, lub gdy porównanie zachodzi w przymiotnikach do iednego subiektu należących. *Plura* bella *gessit* Pompejus, *quam* ceteri *legerunt*. Pestilentia est minacior, *quam* perniciosior.

Gdzie z poprzedzaiącego nie można łatwo domyślić się *est* lub *esse* jak w powyższych przykładach, tam się wyraźnie kładzie — *quam — est*, *quam — fuit*. Haec verba sunt M. Varronis, quam fuit Claudius, doctioris. Argentum reddidisti L. Cordio, homini non gratiosiori quam Cn. Calidius est, t. i. kiedy *adject. comparativi* ściąga się iako *appositcya* do *Genit.* lub *Dat.*, natenczas zatrzymuie się *quam* z *Nomin.* Tylko przy *Accus.* wolno iest *quam* także z *Accus.* łączyć. Ego hominem callidiorem vidi neminem *quam Phormionem* za: quam Phormio est. *Cicero* połączył w następuiącym przykładzie obiedwie składnie: ut tibi multo majori *quam Africanus fuit* (nie możnaby powiedzieć; *quam Africano*) me non multo minorem *quam Laelium* (za: quam fuit Laelius) et in republica et in amicitia adjunctum esse patiare. Można więc w wyżey przytoczonym przykładzie za: neminem *Lycurgo* majorem Lacedaemon *genuit*, powiedzieć, *quam Lycurgum* albo, co ieszcze iest zwyczaynieysze: *quam Lycurgus fuit*.

Ablat wy: *opinione*, *spe*, *aequo*, *justo*, *solito*, *dicto* także przez: *quam est*, *quam — erat* rozwięzywać należy: Opi-

nione omnium majorem animo cepi dolorem, nad mniemanie wszystkich większéy doznałem boleści; to iest większéy, iak było mniemanie wszystkich; *Latius opinione* disseminatum est hoc malum, nie znaczy: to złe bardziéy iest rozszerzone, niż mniemanie (iest rozszerzone); lecz: *quam opinio est* (esse disseminatum), iak mniemaią. Servius Consul *minus opinione sua* efficiebat. Est *solito* tardior orta dies Plenius *aequo* laudat venales, qui vult extrudere merces. Membrum orationis longius *justo* tardum, brevius instabile est. Ztąd powstały sposoby mówienia: plus *aequo*, *justo* nad słuszność; longius *justo*, za długo, *justo* latius za szeroko; *solito* magis, plus; exspectatione maturius prędzéy nad spodziewanie, opinione celerius spieszniéy niż się spodziewano; *dicto* citius prędzéy niż wyrzeczono słowa; spe major nad oczekiwanie; fide grandior większy niżby wierzyć można.—*Quam pro* z *Ablat.* przy *comparat.* np. Proelium *atrocius*, *quam pro* numero pugnantium editur. Bitwa zaciętsza stacza się, niż się było można spodziewać po liczbie walczących. Suevi frumenta ceterosque fructus patientius, *quam pro solita* Germanorum inertia laborant. patrz. 248 i 120, *b.* *Cicero* i *Caesar* nie używali téy składni.

* *Uwaga 2.* Partykuła *quam* często opuszcza się przy: *minus*, 359
plus i *amplius*, nie zmieniaiąc bynaymniéy składni, przez wszystkie przypadki: (w *Nomin.*) Romani paulo *plus sexcenti* ceciderunt; In eo proelio occiderant *minus duo milia* civium; (w *Genit.*) paulo *plus viginti milium* alius exercitus fuit. Decem haud *amplius dierum* frumentum in horreis fuit; (w *Dat.*) et se *plus uni* si qua parare potest. Propert. 2, 19, 18, dla więcéy iak iednego; iednak rzadko się znayduie, lubo zdaie się, iż powiedzieć można: mille *amplius hominibus* quotidie panem dedit; w *Accus.* *Plus quingentos colaphos* infregit mihi. Quintius tecum *plus annum vixit*; (w *Ablat.*) Sedecim *non amplius* eo anno *legionibus* defensum imperium est. Capta quattuor milia et octingenti cum *equis plus quingentis*. Jednakże są przykłady, że i przy tych wyrazach, iak przy innych *Comparat.* kładzie się, (lubo nie tak pospolicie), albo *quam*, albo *Ablat.* Eo die caesi sunt Romani *minus quadringentis* za quadringenti. Zeuxis et Polygnotus non sunt usi *plus quam* quattuor coloribus.

* *Uwaga 3.* Nasze ieszcze przy stopniu wyższym tłómaczyli Łacinnicy nie przez *adhuc*, iak to późnicysi czynić zwykli; ale przez *etiam*, albo tego wcale nie wyrażali, np. Ut in corporibus magnae dissimilitudines sunt, sic in animis existunt *etiam* (ieszcze) *majores* varietates. Dolor nunc *etiam molestior* erat, quam antea Major est Hannibal quam reliqui imperatores; Scipio *major etiam* ipso Hannibale. Patrz 120.

* *b)* Wyrażenie miary o ile rzecz iedna
360 drugą przewyższa, stoi w *Abl.* (*Ablat. mensurae*). Takim *Ablat.* iest albo *Subst.* z *Adject.* albo też *neutra*: *multo, paulo, parvo, aliquanto, quanto, tanto, quo, hoc, eo, dimidio, alterotanto* o drugie tyle; *nihilo.*

Sol *multis partibus major* atque amplior est, quam terra universa. Sicili nonnunquam *uno die longiorem* mensem faciunt. Turres *denis pedibus* quam murus altiores sunt. Cicero *aliquot annis* fuit *minor* natu quam Hortensius. Pompejus *biennio*, quam nos major. Hibernia *dimidio* minor est, quam Britannia. Homines *quo* plura habent, *eo* cupiunt ampliora. Via, qua omnes commeabant, *altero tanto* longiorem habebat anfractum. Civis haud *paulo* melior, quam isti nostri. To samo rozumie się przy słowach wyobrażenie *Comparativu* w sobie zawieraiących, np. *multo* praestat, *multo* malo, Osobliwie przy: *quo — eo* v. *hoc*; *quanto — tanto* im — tym, patrz 120, c.

Uwaga. Zamiast *Ablat. tanto, quanto, aliquanto* używaią niekiedy autorowie z prozaików *Livius* i *Sallustius* i poeci przy *Comparat. Neutrów*: *multum, tantum, quantum, aliquantum* i przysłówka *longe.*

Poplicola *quantum* domo *inferior*, *tantum* gloria superior evasit. *Aliquantum* amplior, augustiorque. Ego, qui sum *longe* fortior, pereo fame (*longe* i przy *Superlat.* pospolite nawet u *Cicerona* np. *longe omnium in dicendo gravissimus Plato.* patrz 124, 8.). U *Cicerona* *tantum, quantum* w tym sposobie tylko z słowem *excellere.*

O *aliquanto* i *paulo* patrz 124, 8.

8. *Ablativus loci et temporis.* *Ablat.* mieysca i czasu.

361 * *a)* Mieysca. Przy *ogólnem* wyrażeniu mieysca zwykł stać *Ablat.* bez przyimka *in* np.

Terra marique lądem i morzem. Praetor *terra* per mediam Boeotiam contendit. Nayczęściéy opuszcza się *in* kiedy się z rzeczownikiem wyraz iaki przymiotny łączy, a mianowicie przy *libro*, np. *primo, superiore libro* *); ieszcze częściéy opuszcza się *in* przy

*) Podług mniemania niektórych powie się: *libro*, kiedy cała książka o tym samym przedmiocie traktuie, przeciwnie *in libro*, kiedy przedmiot tylko na iednem mieyscu dotknięty np. cohortati sumus ad philosophiam *eo libro*, qui est inscriptus Hortensius; de amicitia *alio libro* dictum est. Sed de hoc genere *in iis libris*, quos de republica scripsi, diligenter disputatum, rozumie

loco i *locis* np. *hoc loco* przy czém, *multis locis*, *aliquot locis*, *pluribus locis*, często *secundo*, *meliore loco* (w lepszym stanie) res nostrae sunt; *illustri loco*; *deteriore statu*, nihil semper suo *statu* manet. *In loco* albo *loco* bez dodatku, znaczy: na swoiem mieyscu, to samo, co: *suo loco*; z *Genit.* przy słowach *ducere*, *habere aliquem loco* np. *filii*, *fratris* mieć, uważać za syna, brata. Gdy iest mowa o szczególnem iakiem mieyscu, lub gdy chcemy wyrazić, iż się coś wewnątrz czego znayduie; tam przyimek *in* stać musi np. *in urbe*, *in domo*; dla tego też *locus* w znaczeniu zmysłowem okolicy ma *in* np. *occultiore in loco* sumus.

Poeci maią nieograniczoną wolność używania *Abl.* na oznaczenie mieysca bez przyimka *in*, na pytanie gdzie? *Silvis*, *agrisque*, *viisque* corpora foeda jacent. (*Ovid.*) w lasach, po polach i drogach; podobnie iak zwykli także używać *Acc.* na pytanie dokąd? patrz 309. na końcu.

* *Uwaga.* Także *via* i *itinere*, *parte* z *adj.* tą lub ową drogą, stoią w prozie bez *in*: *alia via*; cum modicis copiis ad secundum lapidem *Gabina via* considere jubet. *Via Nomentana* profecti; *Illo itinere* venit Lampsăcum. Ipse *eodem itinere*, quo hostes ierant, contendit. Hostes, *una parte* victi erant, mox proelium restituunt. Podobnie u *Suet. regione* za in regione, o części miasta. Tu należą także *Ablat. hāc*, *illā*, *quā* sc. *parte* v. *via*, patrz 234.

* W prozie ta okoliczność ieszcze na uwagę zasługuie, że *Ablat.* z *Adjectivem* *totō*, *totā* zwyczaynie bez przyimka *in* stoi: np. *Urbe tota* gemitus fuit; concursabat *tota urbe* maxima multitudo; *tota Asia* vagatur; *tota Sicilia* per triennium nemo ulla in civitate senator factus est gratis. Equites qui *tota Gallia* erant imperati. Quod maxime *tota* celebratum est *Graecia* (po całéy Grecyi, za *per totam Graeciam*). Conquiri hominem *tota provincia* jubet; milites *toto campo* dispersi; cadavera *totis campis* jacentia, *totis castris*, *toto mari*; ale także *in tota* provincia, *in toto* orbe terrarum. Przy słowach zwrotnych: *se tenere*, se *continere* stoi imie mieysca w *Abl.* bez *in* np. Pompejus se *oppido* tenet; uno loco clauso portu, Apennino Alpibusque, suis finibus, castris se continere; ale ten iako *Ablat. instrumenti* da się wytłómaczyć.

---

się: na iedném mieyscu; lubo u *Cicerona* nayczęściéy się *in* położone znayduie: *in primo libro*, *in libro secundo*; a osobliwie kiedy się tytuł pisma wyraża, nie da się *in* opuścić np. in *Laelio*, *in Catone*, *in Adria*, *in Timaeo* Platonis. Przy téy okoliczności pamiętaymy sobie, że kiedy się bierze imie autora za iego dzieła, nie mówi się *in*, ale *apud* np. hoc vocabulum non legitur *apud* Ciceronem, patrz 240.

* 2. Miara odległości, o ile kroków, mil etc. stoi u *Caesara*
362 i *Liviusza* częściéy w *Ablat.* u *Cicerona* częściéy w *Accusat.* względnym. patrz 304.

Caesar ab exploratoribus certior factus est, Ariovisti copias a nostris *milibus* passuum *viginti quattuor abesse.* Germani suas copias generatim constituerunt, *paribusque intervallis* Harudes, Marcomanos, Triboccos, Nemetos, Suevos. Osobliwie przy *spatio* z *Genit.* Ventidius *bidui spatio* abest ab eo. Aesculapii templum quinque *millibus* passuum ab Epidauro distat. — Tertio post die Romani simul amnem transgressi, et *duo milia* ferme et *quingentos passus* ab hoste posuerunt castra. Is locus est citra Leucădem *stadia centum* viginti. Cum abessem ab Amano *iter unius* diei. Saguntum civitas longe opulentissima fuit, sita *passus mille* ferme a mari. Z liczbami porządkowemi zwyczaynie *Ablat.* ale także *ad* dla oznaczenia raczéy mieysca niż odległości np. *ad quartum* a Cremona *lapidem* fulsere legionum signa.

363 * 9. *b*) Oznaczenie czasu 1. na pytanie kiedy? stoi imie, które pewien punkt, moment czasu wyraża, w *Ablat.* bez przyimka.

Qua nocte natus Alexander est, *eădem* Dianae Ephesiae templum deflagravit. Nemo his *annis viginti* reipublicae hostis fuit, qui non bellum *eodem tempore*, mihi quoque indixerit. Pyrrhi *temporibus* jam Apollo versus facere disierat. Timoleon proelia maxima *natăli die suo* fecit omnia; patrz 304.

Tu należą następuiące *Ablat. die, nocte, eodem, illo tempore, vere, aestate, autumno, hieme, mense; primo, tertio anno; sexta hora, die quarto, meridie, vespere* v. *vesperi, luce* (v. *luci*), *prima luce; ortu, occasu solis; tertia vigilia; postero, festo die; nostra memoria*, (także *adverb.* właściwie *Abl. mane, interdiu, noctu*).

* Daléy: igrzyska i uroczystości, urzędy do oznaczenia pewnego czasu służące. np.

Ludis (za *tempore ludorum*) *Saturnalibus*, *Latinis* (bez *in*); *gladiatoribus* za *ludis gladiatoris — quarto Consulatu.* Inne rzeczowniki, które same przez się nie wyrażaią czasu, kładą się dla oznaczenia czasu iuż to z przyimkiem *in* iuż bez niego; tak więc: *initio, principio, adventu, discessu alicujus, comitiis, tumultu. Bello* stoi zwyczaynie w *Abl.* bez *in*, kiedy ma przy sobie *adj.* lub *Genit.* np. *bello Latinorum, Vejenti bello, bello Punico secundo, bello Gallico, Marsico*, i *pugna Cannensi* za *in pugna.* Podobnie powie się: *in pueritia*; lecz gdy dodamy przymiotnik czasowy, położy się sam *Ablat.*

In przy istotnych rzeczownikach czasowych: *hora, dies, annus* położone na pytanie kiedy? iest rzadkie i przeciw dobréy łacinie. Gdyż *in tempore* kładzie się tylko w znaczeniu: niedoli, biedy, krytycznego położenia, okoliczności (kilka razy u *Cicerona*): in illo tempore, hoc quidem in tempore; u *Liv.* in tali tempore; iako też w znaczeniu: wcześnie, w sam czas np. in tempore venis; lecz w obydwóch przypadkach kłaść się także może i sam *Ablat.*; ztąd *tempore* w znaczeniu: wcześnie nawet na *adverbium* się zamieniło i ma dawnieyszą poboczną formę *tempori* vel *temperi*, od któréy pochodzi *comparat. temperius.* O *noctu* patrz 100; nayużywańsze są połączenia: *die noctuque, nocte et interdiu*, wednie i w nocy.

* 2. Na pytanie w iakim czasie, w iak długim 364
czasu przeciągu, stoi *Ablat.*; chyba że iest mowa o ciągłem trwaniu np. panowania, co się ze znaczenia słowa poznać daie, to w tenczas *Accus.* się kładzie.

Agamemnon cum universa Graecia vix *decem annis* unam cepit urbem. Saturni stella, quae a terra abest plurimum, *triginta fere annis* cursum suum conficit. Hannibal imperator factus, *proxima triennio* omnes gentes Hispaniae bello subegit. Lysander Athenienses in Peloponnensios *sexto et vicesimo anno* bellum gerentes confecit. patrz 304.

W wielu atoli przypadkach dwa te wyobrażenia tak się w iedno zlewaią, że *Accus.* tem samem prawem, co i *Ablat.* stać może. I tak mówi Łacinnik: Sunt regiones, ubi sol *sex mensibus continuis* non videtur, choćby słuszniéy było powiedzieć: *sex menses continuos.*

Tylko w połączeniu z imionami liczbowemi na pytanie: ile razy, w iakim czasie, kładzie się także *in* z *Ablat.* u *Cicer.* bis *in die* saturum fieri (ale i sam *Ablat.* np. u *Liv.* fretum Euripi septies *die* reciprocat); u *Horat. in hora* saepe ducentos versus dictabat. Quidam oves hirtas *in anno* bis tondent.

* 3. Na pytanie: iak dawno przed? iak da- 365
wno po? ponieważ tu idzie o wyrażenie: o ile później lub prędzéy; kładzie się *Ablat.* dodaiąc na końcu *ante* i *post* iako *adverbia.*

To samo da się także wyrazić zwyczaynym sposobem, uważaiąc *ante* i *post* iako *praepos.* i kładąc ie z *Acc.* W obydwóch razach kłaść się mogą liczby *cardinalia* albo *ordinalia*; a zatem powiedzieć można:

tribus annis post, v. *ante*; albo: *ante* v. *post tres annos.*
tertio anno post, v. *ante* *ante* v. *post tertium annum.*
tribus post v. *ante annis* *tres ante*. v. *post annos.*
tertio post, v. *ante anno.* *tertium ante*, v. *post annum.*

Do *ante* i *post* na końcu stoiących, dołączyć ieszcze można *Accus.* wyrażaiący czas, przed lub po którym się coś stało np. Fabius *tertio anno ante* Consul fuerat. Themitsocles fecit idem, quod *viginti annis ante* apud nos fecerat Coriolanus. Socrates supremo vitae die de immortalitate animi multa disseruit, et *paucis ante diebus*, quum facile posset educi e custodia, noluit. Homerus *annis multis* fuit *ante Romulum.* Scipio *anno ante me Censorem* mortuus est, *novem annis post meum consulatum.* Metellus *quadriennio* post alterum consulatum Pontifex Maximus factus est. Demetrius periit morbo. Neque ita *multo post* Seleucus a Ptolemaeo Cerauno dolo interfectus est. Ingenii magni est *aliquanto ante* constituere, quid accidere possit. L. Sextius primus de plebe Consul factus est *annis post Romam conditam trecentis* duodenonaginta.

Uwaga. *Post* i *ante*, choć maią przy sobie *Accus.* stać mogą po wyrazie np *aliquot post menses*, *paucos ante menses*, *tertium ante diem*, iak się to iuż z powyższego okazuie; ale rzadko znayduiemy te przyimki stoiące przed *Ablat.*: *ante annis octo*, *post paucis diebus* (u *Liv.*); także przy: *post aliquanto*, *post non multo*, *post paulo* (ante aliquanto, ante paulo u *Cic.*) zamiast pospolitego: *aliquanto post*, *non multo*, *paulo post* etc.

366 * *Uwaga 2.* Jeżeli po *ante* i *post* następuie *quam* ze swoiem słowem, rozlicznem sposobem wyrazić się może; to iest; *antequam*, *postquam*; albo samo *quam* lub też *ex quo* opuszczaiąc *post*: tribus annis postquam venerat; tertio anno postquam venerat; post tres annos, quam venerat; post annum tertium quam venerat; tertio anno quam venerat; wszystko w iednem znaczeniu: trzy lata temu, iak przybył; quem triduo, quum has litteras dabam, exspectabam; to iest trzy dni późniéy, iak to piszę. Stać także może *Ablat. pronominis relat.* łączący się z poprzedzaiącym *Ablat.* np. ipse *octo diebus quibus* has litteras dabam, cum Lepidi copiis me conjungam; osiem dni po datum tego listu. Mors Sex. Roscii *quatriduo quo* is occisus est Chrysogono nuntiatur, po czterech dniach, iak został zabity (u *Cicerona*). Accidit repentinum incommodum *biduo quo* haec gesta sunt, po dwóch dniach, gdy się to stało (u *Caes.*). Niekiedy kładzie się w tym przypadku *in* np. *in diebus paucis*, *quibus* haec acta sunt, moritur (*Ter.*); dla tego u *Suet.* in paucis diebus bez dodatku, kilka dni późniéy. *Post* da się niekiedy tłómaczyć przez *od* np. post hominum memoriam, od, za pamięci ludzkiéy, iak tylko ludzie pamiętaią; post hanc urbem constitutam, po urządzeniu miasta.

° *Uwaga 2.* Pytanie: od czasu, po, wyraża się także przez przyimki; *a, de, ex.* Ab urbe condita. Romani ab *sole orto* in multum diei stetere in acie. Non bonus somnus est de prandio. Caesar militibus suis dixit, se proxima nocte *de quarta vigilia* castra moturum. 246, 4. Ex ea die ad hanc diem quae fecisti, in judicium voco. Patrz 247, 2.

* 4) Na pytanie: iak dawno temu? stoi *Ablat.* albo *Accus.* z *abhinc*, odtąd, od tego czasu: np.

Abhinc triginta *diebus*; albo *abhinc annos tres.* Co się także przez *ante* z zaimk. *hic* wyrażać zwykło: tak mowi u *Phaedra* wilk do baranka: *ante hos sex menses* maledixisti mihi.

Sosippi pater *abhinc duo et viginti annos* est mortuus. *Abhinc annos* prope *viginti* hoc negavit. Roscius cum Flavio societatem iniit, *abhinc annis* quattuor. Także i przez sam *Ablat.* z zaimkami *hic, ille* wyrazić można czas, iak dawno przedtem. np. paucis his diebus v. paucis illis diebus, przed kilku dniami (od dziś rachuiąc) *vid. Synt. Orn. pron.*

Widzimy ztąd, że *Ablat.* ogółowo tylko czas oznacza, kiedy więc chcemy bliżéy czas oznaczyć, używamy przyimków. Do nich także należą: *intra* w mieysce *Ablat.* i *per* w mieysce *Accusat.* np. Invicti Germani, qui *intra annos* quattuordecim tectum non subierint. Sero resistimus ei, quem *per annos* decem aluimus contra nos.

Ablat. absolut. wypływaiący z wyobrażenia czasu patrz *Synt. Participp.*

Ablativus przy Słowach.

* 10. *Ablativus pretii.* Przy słowach: kupować, przedawać, szacować, mierzyć stoi cena lub wartość rzeczy w *Ablat.* ieżeli iest wyrażona przez Rzeczownik. 367

Wyrażenia ogólne zwykły stać w *Genit. magni, multi, parvi, tanti, quanti, tantidem, pluris, minoris* etc. zamiast których także, osobliwie przy słowach kupować i przedawać, *Ablativy* się używaią: *magno, permagno, plurimo, parvo, minimo*, dimidio duplo (sc. pretio).

Darius *mille talentis* percussorem Alexandri *emere* voluit. *Viginti talentis* unam orationem Jsocrates *vendidit. Denis* in diem *assibus* anima et corpus (militum) *aestimantur.* Multorum *sanguine* et *vulneribus* ea Poenis victoria *stetit. Mercatur* tres libros *nihilo minore pretio*, quam quod erat pretium pro omnibus. Tritici modius tum in Sicilia erat *ternis sestertiis.* Clodii insula venalis est *decem*

milibus. Non *numero* haec judicantur, sed *pondere.* Haec *re*, non *verbis* ponderantur, patrz 344.

Uwaga. Do słów kupować i przedawać należy jieszcze wiele innych słów, wyrażaiących iakąkolwiek czynność lub użytek za wyznaczoną cenę np. *lavor quadrante*, *habito triginta milibus* HS.; *doceo talento*, *parvo aere mereo* za nizki żołd służę etc.

* Tu należy słowo *mutare* ze złożonemi *commutare*, *permutare* stoiące na wzór słów przedawać z *Ablat.* rzeczy, na, za którą co zamieniamy np. fidem suam et religionem *pecunia*, studium belli gerendi *agricultura*; pellium tegmina *vestibus*, montes ac silvas *urbibus.* Aspera montium suorum juga *ditibus* Persarum *campis mutare* to iest (opuścić) góry i zamienić ie na obsite błonia perskie.

Z tem wszystkiem nie tylko poeci, ale i prozaicy zmieniaią tę składnią, kładąc to co otrzymuiemy w *Accus.* zamiast *Abl.*; zaś to, co daiemy w *Ablat.* albo z *cum*, *Hor. Carm.* 3, 1, 47. Cur *valle permutem* Sabina *divitias* operosiores; dla czego miałbym moię sabińską dolinę zamienić na kłopotliwe bogactwa. *Curt.* 4, 4. Habitus hic *cum isto squalore permutandus* tibi *est*, masz zamienić te brudy na tę suknią; *mortem cum vita permutare*, życie na śmierć zamienić = umrzeć.

368 * 11. Słowa znaczące obfitość lub niedostatek, *copiae* et *inopiae*; iako też Słowa *transitiva* znaczące napełniać, obdarzać, pozbawiać rządzą *Ablativ.* Takiemi są:

Abundo i *redundo*, *affluo* i *circumfluo*, *scateo* obfituię; *floreo* i *vigeo* kwitnę; *caveo*, *egeo*, *indigeo*, *vaco* nie mam, potrzebuię.

2. *Compleo*, *expleo*, *impleo*; *cumulo*, *refercio*, *imbuo*. *satio* i *exsatio*, *saturo*, *stipo* i *constipo*; *obruo*, *onero*;

Afficio, *dono*, *remuneror*, *locupleto*, *orno*, *augeo*;

Privo, *spolio*, *orbo*, *fraudo* i *defraudo*, *nudo* i *exuo*.

Abundarunt semper *auro* regna Asiae. Antiochia *eruditissimis hominibus*, *liberalissimisque studiis affluebat.* *Metallis* tota fere Hispania *scatet.* Arcesilas, philosophus, quum *acumine* ingenii *floruit*, tum admirabili quodam lepore dicendi. Eas res *quibus abundamus*, exportamus, et eas, *quibus egemus* invehimus. Malo virum, qui *pecunia egeat*, quam pecuniam; quae *viro.* *Regno carebat* Tarquinius, quum regno esset expulsus. Hominem, qui *omni dolore caret*, beatum existimamus. Corpus *multis rebus eget*, ut valeat. *Vacare* culpa *magnum* est solatium. Nullum est tempus, quod *justitia vacare* debeat.

Deus *bonis omnibus explevit* mundum. *Cumulavit* altaria non *thure* modo, sed *omnibus odoribus*. Democritus dicitur *oculis* se *privasse*, *Consilio* et *auctoritate* non modo non *orbari*, sed etiam augeri senectus solet. *Filio auctus* est (syn mu się urodził, powiększyła się iego familia). *Omni spe* salutis *orbatus* sum.

* Zasługuie tu osobliwie na uwagę słowo *afficio*: *afficere* aliquem *honore*, *beneficio*, *praemio*, *laetitia*, *damno*, *injuria*, *poena*, *supplicio*, *morte* etc. w znaczeniu: obdarzyć kogo czem, nabawić kogo czego, sprawić, wyrządzić komu co; często da się wyrazić iednem słowem: *afficere poena* ukarać, *sepultura* pogrzebać, *ignominia* zhańbić. W *pass.* będzie: *afficior gaudio*, *dolore* doznać radości, *clade* ponieść klęskę.

* *Uwaga. Adj. vacuus* próżny (od *vacare*) i *refertus* pełny (od *re-* 369
fercire) łączą się z *Ablat.*; iednakże *refertus*, ponieważ się używa iak *plenus*, także z *Genitiv.* a *vacuus* podług 374. z przyimkiem *ab*: *vacuus curis* lub *a curis*. Patrz *Genit.* 340. *c.* Także *liber*, *immūnis*, *orbus*, *nudus*, rządzą *Ablat.* niekiedy z *praep. a*; *immunis vitiis* vel *a vitiis*.

Robustus animus et excelsus *omni* est *liber cura* et *angore*. Ex reliqua multitudine, una centuria facta est *immunis militia*. *Orbus iis rebus omnibus*, quibus et natura me, et consuetudo assuefecerat, mihi ipse displiceo. In vado brachia modo atque humeri ad sustinenda arma *liberi aqua esse poterant*. Także *purus* (*a*) *scelere*.

Uwaga 2. Słowa: *egeo* niekiedy, a *indigeo* często zwykły miewać *genit.*, i ponieważ *plenus* i *refertus* częściéy z *Genit.* się kładą niż z *Ablat.*; przeto zwykli nietylko poeci, ale i dobrzy prozaicy niekiedy używać słów *compleo*, *impleo* z *Genit.* np. *Cic.* hoc bellum indiget *celeritatis*. Res maxime necessariae non tam *artis indigent*, quam *laboris*. Quum *completus* iam *mercatorum* carcer esset; Ollam *denariorum implere*; *spei*, *animorum*, *temeritatis implere* napełnić nadzieią.

* 12. *Opus est* potrzeba używa się albo nieosobi- 370
ście, to iest w 3ciéy osob. *singul.* i wtenczas podobnie iak *verba inopiae* ma przedmiot, którego potrzeba w *Ablat.* np. *multis* mihi *libris opus* est, *duce* nobis *opus* est; albo też używa się osobiście (rzecz mi iest potrzebna) i wtenczas stoi przedmiot potrzebny iak zwyczaynie w *Nominat.*: *multi* mihi *libri opus sunt*; dux nobis *opus est*; co ma szczególniéy mieysce przy *Neutr.* zaimków lub przymiotników np. *hoc*, *haec*, *quod*, *quae*, *mul-*

ła etc. W obydwóch przypadkach stoi osoba, któréy czego potrzeba w *Dativo*.

Magistratibus opus est, sine quorum prudentia ac diligentia esse civitas non potest. *Opus tibi erit* laboris *socio*. *Pluribus verbis* nihil *opus est*. Quilibet nautarum tranquillo mari gubernare potest; ubi saeva orta tempestas est, tum *viro* et *gubernatore opus est*. *Auctoritate tua nobis opus est*, et *consilio* et etiam *gratia*. Non *opus est verbis*, sed *fustibus*. Athenienses Philippidem cursorem Lacedaemonem miserunt, ut nuntiaret, quam *celeri opus esset auxilio*. Quarundam rerum *nobis exempla permulta opus sunt*. *Quantum cuique opus est*, tantum Deus praebet. Themistocles celeriter, *quae opus erant*, reperiebat. Verres *multa* sibi *opus esse* ajebat, *multa* canibus suis, quos circa se haberet. Si *quid opus est*, impera. *Quid opus est armis*, inter quos odia sublata sunt. *Nihil opus est simulatione* et fallaciis.

* *Uwaga 1.* Jeżeli rzecz, któréy potrzeba nie iest wyrażona przez rzeczownik, natenczas oddaie się albo przez *Accus. cum Infinit.* albo też z *ut* z *Conj.* albo z *Ablat. part. perf. pass. neutr. generis* albo z *Sup.* na *u*, lubo rzadko. Si quid erit, quod *te scire* opus sit, scribam i quid *opus est* tam valde *affirmare sc.* te. Nunc *opus* est *te* animo *valere*, ut corpore possis. Puero opus est, cibum ut habeat. *Tacito* quum opus est, clamas. Priusquam incipias, *consulto*, et ubi consuleris, mature *facto opus est*. Erat nihil, cur *properato* opus esset, i z osobą: sed *opus fuit Hirtio convento*. — Narratio brevis erit, si non longius, quam quod *scitu opus est*, in narrando proceditur.

Uwaga 2. Nieosobiście używa się także lubo rzadko: *usus est* potrzebuię Decretum est, Octavius Romam decederet reduceretque naves, quibus Consuli *usus* non *esset*, których nie potrzebował. W mieysce iego służy *adj. necessarius*.

371 * 13. Następuiące słowa *deponentia* rządzą *Ablat*: *Dignor, fruor, fungor, laetor* i *glorior*; *Nitor, utor, vescor*, także i *potior* ze złożonemi: *abūtor, perfruor, defungor, perfungor*.

Utor, używam.	*vescor*, żywię się.	*nitor*, opieram się.
abūtor, nadużywam.	*potior*, opanować.	*fungor*; sprawuię.
fruor, kosztuię.	*dignor*, raczę.	*defungor*, dopełniam.
perfruor, pasę się.	*glorior*, chełpię się.	

Multi *beneficiis* dei perverse *utuntur*. *Utĕre quaesitis*, sed ne videare abuti. Navis optime cursum conficit ea, quae *scientissimo gubernatore utitur*. Id est cujusque proprium, *quo* quisque *fruitur* atque *utitur*. Sosilo Lacedaemonio Hannibal littetarum Graecarum

usus est doctore. *Viribus* corporis saepe *abutimur*. *Fruimur voluptate*. Ii mihi videntur beate vixisse, quibus sapientiae *laude perfrui licuit*. Magna Heiotarum multitudo agros Lacedaemoniorum colit, servorumque *munere fungitur*. *Defuncti bello Punico* Romani arma terra marique simul Macedoniae intulerunt. Qui adipisci veram gloriam vult, justitiae *fungatur officiis*. Hannibal *multis variisque perfunctus laboribus* anno acquievit septuagesimo. Orgetorix Helvetiis persuasit, perfacile esse, quum virtute omnibus praestarent, totius Galliae *imperio potiri*. Romani hostium *impedimentis castrisque potiti sunt*. Numidae plerumque *lacte et ferina carne vescebantur*. *Nulla re niti* decet sapientem, nisi virtute animique *conscientia*. Eum *dignatus* est *summo honore*. Qualemcumque legas, *venia dignare* libellum (nie odmawiay pobłażania). Commoda, *quibus utimur*, lux *qua fruimur*, spiritusque, quem ducimus, a Deo nobis dantur.

Uwaga 1. Słowa: *utor*, *fruor*, *fungor*, *potior* i *vescor* znay- 372
duią się także niekiedy w mniéy poprawnych mieyscach z *Accusat.* położone np. Filius tuus neque boni neque liberalis *functus est officium* viri. Datames militare *munus fungens* (*Nepos*) Gens aliqua *urbem* nostram *potietur* (*Cic.*), czego naśladować nie trzeba.

Ztąd częściéy u dobrych pisarzy iako to *Cicerona participium fut. pass.* łączy się z *Accus.* patrz *Synt. Gerund.*

* *Potior* rządzi (nawet u dobrych pisarzy) także *Genit.*: *regni*, *imperii*, *classis*, *hostium* np. Si exploratum tibi sit, posse te illius regni potiri, także totius portus, vexilli, Atheniensium etc. Osobliwie zaś w połączeniu: *rerum potiri* ogarnąć panowanie np. Atheniensium civitas, dum ea *rerum* potita est, nigdy *rebus*; a *Tacitus* kładzie nawet słowa *apisci* i *adipisci* z *rerum* i *dominationis*.

Glorior kładzie się także z *praep. de* w znaczeniu chełpić się z czego i z *in*, gdy znaczy: szukać w czem zaszczytu, np. propter virtutem recte laudamur, et *in virtute* jure gloriamur. Quis de misera vita potest gloriari.

Nitor i innitor kładzie się także z *in* i z *Ablat.* w przenośnem znaczeniu np. *In vita* Pompeji nitebatur salus civitatis. *Virtute* decet non *sanguine* niti. Z *ad* i *in* z *Accus.* znaczy *nitor* ubiegam się, dążę do czego: nitimur in vetitum. Animus *ad immortalitatem nititur*.

* Słowa *fido*, *confido* rządzą albo stósownie do swego znaczenia, *Dat.* Aetoli deserti erant ab Romanis, *cui uni fidebant auxilio*; albo iak *nitor* z *Ablat.* i ta ostatnia składnia iest pospolitsza, zwłaszcza przy *particip. fisus* i *confisus*. Corporis *firmitate* et fortunae *stabilitate confidere*.

Stare w znaczeniu: trwać w czem np. *foedere*, *jurejurando* kładzie się także z przyczyny podobnego znaczenia z *Ablativ.* lecz także z *praep. in.*

373 * 14. Przymiotniki z powyższemi słowami spowinowacone: *contentus* kontent, *dignus* godzień, wart, *indignus* nie godzień, *fretus* zaufany, *praeditus* obdarzony, *alienus* obcy rządzą także *Abl.*

Quam multi *luce indigni* sunt, et tamen sol oritur. Mens est *praedita* motu sempiterno. Quod cuique temporis ad vivendum datur, *eo* debet esse *contentus*. Datis *fretus numero* copiarum suarum confligere cupiebat. *Innocentia nostra freti* in urbe remansimus. Fraus quasi vulpeculae, vis leonis videtur, utrumque *homine alienissimum* est. Vir *singulari* et *virtute* et *modestia praeditus*. Że *alienus* częściéy się łączy z *praep. ab*, a mianowicie w znaczeniu nieprzyiazny, zaś w znaczaniu niestósowny z *ab* lub samym *Ablat.* patrz 313.

Dignus i *indignus* znayduie się wprawdzie (tak iak w polskim) u poetów i nieklassycznych prozaików z *Genit.*: ale tego naśladować nie trzeba; np. Phaedrus ma: dignum memoriae; non ego sum dignus salutis. *Plaut.* Że po *dignus* następuie *pronom. relat.* z *Conj.* patrz *Synt. Conjunctivi*; przy *relativ.* niekiedy *Infinit.* dignus est alter *eligi Plin.* Przy *contentus* może także w tym przypadku stać *Infin.* np. contentus *submovere* bella, albo quod np. non contentus, *quod* ex inope repente dives *factus esset.*

374 * 15. Przy słowach *arcendi, distandi i liberandi*, iako to: oddalać, wstrzymywać, uwalniać wyrażaiących *rozłączenie* stoi *Ablat.* rzeczy bez lub z *praep. ab, de, ex,* zaś przy osobie, od którey się oddalamy, zawsze *ab* wyraźnie stać musi. Nayważnieysze są:

Pellere, de- ex- pellere, ejicere, abs- i *deterrere, movere, a- de- re-movere*;

Ab- ex- ire, cedere, de- dis-cedere, desistere, evadere, exulare;

Arcere, prohibere, ex- inter- cludere, abstinere.

Liberare z *liber, expedire, solvere*;

przy których iużto sam *Ablat.* iuż *praepos.* stać może.

Aristides *pulsus* est *patria* (*domo, agro*). *Regno fortunisque omnibus* Jugurtha me *expulit*. Haec tanta virtus *ex hac urbe expelletur*? Futurum esse paucis diebus, ut omnes e Galliae *finibus pellerentur*. Timoleon incredibili felicitate Dionysium *tota Sicilia depulit*. Scyrum Dolopes incolebant, quos Cimon *urbe insula-*

que *ejecit*. Teneros animos aliena opprobria saepe *absterrent vitiis*. Neminem *a congressu* meo ianitor meus *absterruit*. Te senatus frequens *de sententiâ movere* non potuit. (movere loco, tribu, senatu) e domo ejectus, ex urbe expulsus, e navi ixit. Metellus maxima injuria me Consulem affecit, atque *abeuntem magistratu* concionis habendae potestate privavit. Tu *ea* me *abesse urbe* miraris, in qua summum sit odium hominum. Cum *abessem ab Amano* iter unius diei. Socrates quum triginta tyranni essent, pedem *porta* non *extulit*. *Decedere provincia* (de provincia) praetor jussus est; *tuo nomine*, *tuo honore* cessisti. Cedere *ex ingrata* patria. Fustuarium meretur miles, qui *praesidio decedit;* equites *e Cypro* decedere jussi; desistere *sententia*, desistere ab *illa mente*. *Honoribus* et *administratione* reipublicae *abstineant* (niech się wstrzymaią od). Recens accepta clades Latinos ne *ab legatis* quidem *violandis abstinuit*. Caesar magnam in spem veniebat, fore, ut Ariovistus *pertinacia* (oppugnatione, consilio) *desisteret*. Vulpecula *evasit puteo*; ev. periculo. Apud veteres Germanos quemcunque mortalium, *arcere tecto* nefas habebatur. Tu Juppiter, hunc *a tuis aris*, a *tectis* urbis, *a moenibus*, *a vita* fortunisque civium *arcebis*. *Usu* urbis *prohibere* peregrinos inhumanum est. Prohibere hostem *a pugna*. Amicitia *nullo loco excluditur*. Ariovistus copias transduxit, ut *frumento* comeatuque Caesarem *intercluderet*. Legiones *a praesidio* atque *impedimentis interclusas*, maximum flumen distinebat. Atticus quum biduo *cibo* se *abstinuisset*, levior morbus esse coepit. *Liber a delictis*, *liber omni metu*. *Liberare* aliquem *metu*, *aere alieno*, *fame*, *invidia*, *suspicione*, a terrore. Ego *Consul incensione* urbem, *interneciône* cives, *vastitate* Italiam, *interitu* rempublicam *liberavi*. patrz 369.

* Przy słowach: *exsolvere*, *exonerare* i *levare* należących także do słów uwalniać stoi tylko sam *Ablat.* a zaś przy słowach: różnić się *distinguere*, *discernere*, *differre*, *discrepare*, *dissidere*, *distare*, *abhorrere* również przy *alienare*, *abalienare* poróżnić kogo, stoi zwyczaynie *ab* z *Ablat.* rzadko i tylko poetycznie sam *Abl.*

np. Omnium rerum natura cognita, *levamur superstitione*, *liberamur* mortis *metu*. Sol ex aequo *metâ distabat utrâque* (*Ovid.*) Totum se *a te* abalienavit Dolabella. Atticus eos vocabat, quorum mores *a suis non abhorrerent;* (ale także ingenia *abhorrentia moribus vestris*. *Cic.*)

Uwaga 1. Wspomnione słowa różnić się, do których także *adj. diversus* należy i przy *alienare* zamiast *praep. ab* może także stać *Dativ.* np. Nihil tam est *Lysiae diversum*, quam Isocrates. Distat *infido scurrae* amicus (*Hor.*); simplex hilarisque *nepoti* discrepat. (*Hor.*) *Graecis* Tuscanicae statuae differunt (*Quint.*) 375

Separare rozdzialać, kładzie się zwyczaynie z *ab*, ale także może stać sam *Ablat.* np. Seston *Abydēna* separat *urbe* fretum (*Ovid.*) — *Evadere* u *Cicerona* kładzie się z *ex* i *ab*, u *Sall.* i *Liv.* z samym *Abl.*; *Accus.* podług 295. np. flammam, insidias, srebrnemu dopiero wiekowi właściwy. — *Prohibere* znaczy albo: wstrzymać np. hostes *prohibere populationibus*, lub *ab oppidis*; albo też znaczy: zachować: *a quo periculo prohibete* rempublicam. Erit humanitatis vestrae, magnum horum civium numerum *calamitate prohibere.* Podobnie *defendere nimios ardores* solis (absolutnie), bronić się od dotkliwych promieni słońca; ale także mówić można *ab aliquo*, lub iak poeci czasem używaią *alicui;* Solstitium *pecori* defendite *Virg.* za *a pecore*; albo też *defendere aliquem a periculo*, *a vi*, *ab injuria.* Podług téy analogii *interdicere aliqua re* zwyczaynieysza iest składnia niż *aliquid* np. Ariovistus *omni Gallia* interdixit *Romanis*; *alicui aqua et igni interdicere.* — Przy *distinguo:* numerum in cadentibus guttis, quod *intervallis distinguuntur*, notare possumus. An tu civem ab hoste *loco*, non *animo factisque distinguis?* Indocta opificum turba eam *tribus generibus distinguit*, i u *Hor. vero distinguere* falsum, *turpi secernere honestum*, *secernere privatis* publica, gdzie może zachodzić wątpliwość, czyto są *Ablat.* czy też *Dativ.*

Przy *dissentire*, *dissidere*, *discrepare* kładzie się także *cum* iak w polsk. z kim się poróżnić, patrz 315, 3.

376 *Uwaga 2. Ablativus* znayduiący się niekiedy przy *alius* policzony być może do *Abl.* rozłączenia np. quod est *aliud melle* (*Varro*); *Cicero* mówi o Brutusie: Cassiuszu: nec quidquam *aliud libertate* communi quaesisse.

Zupełnie grecki iest *Genit.*, który niekiedy poeci przy słowach rozłączenia w mieysce *Ablat.* kładą: me omnium iam *laborum levas.* Plaut. *Abstineto irarum calidaeque rixae. Hor.* Cum famulis *operum solutis*; *morbi purgatus* i podług téy analogii przy bliskoznacznych *adject. operum vacuus*, (zwyczaynie *vacuus aliqua re*) *liber laborum*, *purus sceleris* u *Horacego.* Podobnie *Tacitus*: *diversus* z *Genit.* zamiast *ab aliqua re.* Ann. 1, 49.

377 * 16. *Ablativem* nareszcie rządzą przyimki patrz 239. — Przyimek *in* stoi na pytanie dokąd? przy słowach: *pono*, *loco*, *colloco*, *statuo*, *constituo* i *consīdo* zwyczaynie z *Ablat.*; przeciwnie słowa *advenire* i *adventare* przybyć dokąd, maią *in* z *Accusat.* (przy imionach miast sam *Accusat.*) np.

Aegyptii ac Babylonii omnem curam *in* siderum *cognitione posuerunt.* Herculem hominum fama, beneficiorum memor, *in con-*

cilio coelestium collocavit; Advenit in Italiam, in provinciam, a zatem także z *Adverb.* mieysca adventus *huc* tuus, patrz na stronie 301.

Uwaga. Podobnie *reponere* miewa nayczęściéy *in* z *Ablat.* aliquem *in numero* deorum, spem *in felicitate reponere.* Przy *imponere* (ieżeli nie kładzie się *Dat.* patrz 316.) kładzie się *in* z *Accus.* np. corpus in plaustrum, lecz także podobnie iak przy *pono*, *in* z *Ablat.* np. imposuistis *in cervicibus nostris* sempiternum dominium. Również: *insculpere*, *inscribere*, *inserere* zwyczaynie (ieżeli *Dat.* nie stoi) przybieraią *in* z *Ablat.* np. natura *insculpsit in mentibus nostris*; nomen suum *inscribunt in basi.*

Co poczną z tem, wyraża się przez *facere* z *de* częściéy z samym *Ablat.* albo *Dat.*, np. Quid *facias hoc homine* v. *huic homini* w *pass.* quid *de me fiet?* co się ze mną stanie; *quid pecuniae fiet*, co zrobią z pieniędzmi albo (i u *Cicerona*) quid *illo myoparone* factum sit, co się z tym statkiem stało; nie zaś z *cum*; bo *facere cum aliquo*, znaczy: trzymać z kim.

Użycie Czasów.

* 1. Każda czynność, należy albo do teraźniey- 378
szego (obecnego) albo do przeszłego, albo przyszłego czasu, i może być niedokonaną lub dokonaną, podług tego iak iest trwaiącą, ieszcze nieukończoną, albo iuż ukończoną, dokonaną. Wypada więc po dwa czasy na wyrażenie obecności, przeszłości i przyszłości; patrz 163.

1) *lego* librum, res praesens imperfecta; czytam teraz, ieszcze nie skończyłem;

legi librum; res praesens perfecta, iuż przeczytałem (teraz).

2) *legebam* librum, res praeterita imperfecta, czytałem dawniéy, ale ieszcze nie skończyłem;

legeram librum, res praeterita perfecta, przeczytałem dawniéy; to iest skończyłem dawniéy.

3) *legam* librum, res futura imperfecta, będę czytał na przyszłość, bez względu czy ukończę czytanie;

legero librum, res futura perfecta, przeczytam, to iest: czytanie ukończę w przyszłości.

To samo rozumie się o *passivum*: liber legitur, lectus est; legebatur, lectus erat; legetur, lectus erit. O czasach niezawisłych i zawsłych, *tempora absoluta i relativa* patrz na karcie 165.

Uwaga. Że w *passiwie* czynność dokonana przybiera wyraźnieysze formy lectus *fui*, *fueram*, *fuero* zamiast zwyczaynych sum, eram, ero; w *Conjunct. fuerim* za *sim* (rzadko); i *fuissem* za *essem*, pochodzi ztąd, że *participia* tracą znaczenie słowa, przybieraiąc naturę przymiotników: a tem samem słowo posiłkowe esse staie się prawdziwą kopułą, w któréy iedynie mieści się teraz wyobrażenie czasu, dawniéy w słowie i *participium* razem zawarte, np. Janus bis post Numae regnum clausus *fuit*, był, stał zamknięty (przymiot trwaiący); zaś clausus *est*, iest proste *perfectum*, wyrażaiące że się czynność (przemiiaiąca) odbyła, został zamknięty. Marcellus ovans multam et praedam in Urbem intulit, et multa nobilia signa, quibus Syracusae *ornatae fuerant* były dawniéy ozdobione, zaś *erant* zostały dawniéy ozdobione. Nunquam enim nobilitas, integra praesertim atque innocens, a populo Rom: supplex *repudiata fuit* nigdy odrzuczoną nie była. Nayczęściéy iednak ta różnica niknie: Leontinorum nemo violatus *fuerat* za erat. patrz 176 i 177.

Znaczenie poiedyńczych Czasów.

379 * I. *Praesens* wyraża czynność: *a)* obecnie odbywaiącą się; powtóre czynność ciągle trwaiącą, czyli prawdę ogólną, którą po wszystkie czasy zawsze teraźnieyszą pozostaie *) np.

Lego Homerum. Aves nidos sibi *construunt*. Ztąd łatwo sobie wytłómaczyć, że Łacinnicy o pisarzu, którego dzieła ieszcze existuią, mówią: *scribit*, *tradit*; *narrat*, *dicit*, *censet* etc.

* *b) Praesens* stoi w mieyscu historycznego *perfectum*, kiedy w opowiadaniu przenosząc się myślą w przeszłe czasy o czynności przeszłéy iako obecnéy mówimy, a tem samem ią nieiako uobecniamy. Nazywa się ten czas *praesens historicum*, historyczny, ponieważ go nayczęściéy historycy w żywem opowiadaniu i opisywaniu używaią (krasomowskie ożywienie).

*) Uogólniony ten czas teraznieyszy wyrażaiący czynność iako zawsze obecną (teraznieyszą) powstał z rozszerzenia obecnego momentu; ponieważ i dłuższy przeciąg czasu wystawić sobie mogę iako obecny np. czytam teraz Homera, tu przydłuższe czytanie wystawia się iako czas obecnie upływaiący.

Philodamus *rogat* Rubrium, ut, quos ei commodum *sit*, *invitet*; locum sibi soli, si videatur, *relinquat*. Etiam filium suum foras ad propinquum suum quendam *mittit*. Rubrius suos comites *invitat*; mature *veniunt*; *discumbitur*. *Fit* sermo inter eos et invitatio ad bibendum. *Hortatur* hospes; *poscunt* majoribus poculis; *celebratur* omnium laetitia convivium (*Cic.*). Pisidas resistentes Damāmes *invadit*, primo impetu *pellit*: fugientes *persequitur*, multos interficit, castra hostium capit. O *Infinit.* historycznym patrz. *Synt. Infinit.*

Opowiadaiący ożywiaią tym sposobem swoię mowę, uważaiąc często pod względem następstwa czasów ten *praesens* iako istotne *perfect.* i dla tego łączą z nim *imperf.* *Cic. in Ver.* Quod ubi Verres audivit, sic cupiditate inflammatus est non solum inspiciendi, verum etiam auferendi, ut Diodōrum ad se vocaret ac posceret (pocula). Ille, qui illa non invitus *haberet*, *respondet* se Lilybaei non habere: Melitae apud quendam propinquum suum reliquisse. Tum iste (*Verres*) continuo *mittit* homines certos Melitam: *scribit* ad quosdam Melitenses, *ut* ea vasa *perquīrant*: *rogat* Diodorum, ut ad illum suum propinquam det litteras: nihil ei longius videbatur, quam dum illud videret argentum. Diodorus, homo frugi ac diligens, qui sua servare *vellet*, ad propinquum suum *scribit*, ut iis qui a Verre venissent, *responderet*, illud argentum se paucis illis diebus misisse Lilybaeum. Po *praesens historicum* następuie więc na przemian iużto *praes.* iużto (częściéy) *imperfect.*

* *c*) Mogą wprawdzie z tym czasem łączyć się wszystkie spóyniki np. *postquam video* eum celerius currere remaneo; lecz nayczęściéy łączy się *praesens historicum* z spoynikiem *dum* podczas, (chociaż w zdaniu głównem stoi czas przeszły), przez co żywiéy maluie się trwanie czynności, podczas którey się iaka czynność odbyła. (*dum* w znaczeniu aż, patrz *Conj.* przy Spóyn.)

Dum ea ibi Romani *gerunt*, Antemnatium exercitus in fines Romanos incursionem *facit*. *Dum* Albanus exercitus *inclāmat* Curiatiis, uti opem ferant fratri, jam Horatius secundam pugnam *petebat*. Jednakże i inne czasy mogą stać przy *dum* (patrz 385.)

d) Jak przeszłość podobnie i przyszłość można iako obecną uważać i tak mówię: iutro iadę do Paryża, ponieważ iuż powziąłem zamiar iechania, którego podróż moia będzie skutkiem, np. *Si vincimus*, omnia nobis tuta erunt, commeatus abunde, coloniae et municipia patebunt. Nisi cito *venimus*, omnia sunt perdita. (Często ci, którzy z niskiego stanu do znaczenia przychodzą (za przyszli), wstydzą się swego rodu, patrz 388, *c*.

* 2. W polskim języku spóynik by służący do oznaczenia trybu łączącego, tylko z czasem przeszłym łączyć się może, w łacinie, dla wyrażenia czynności stać się mogącéy lub życzenia spełnić się mogącego, iako też kiedy twierdzenie nasze złagodzić chcemy, patrz 402 i 403. wyraża się przez *praes.* i *perf. Conj.*

Przeciwnie stoi *Praesens Indicat.* w niektórych sposobach mówienia, gdzie my tryb łączący z czasem przeszłym kładziemy, a mianowicie przy: *longum*, *immensum*, *infinitum*, *multum est*, byłoby za obszernie, *possum* mógłbym etc. (patrz *Synt. Indicat.* 400.) np. *Longum est* ad omnia respondere. Immensum est, si velim singula referre. *Possum* persequi multa oblectamenta rerum rusticarum.

380 * II. *Perfectum* wyraża *a*) nayprzód czynność obecnie skończoną: *scripsi* litteras napisałem list; lecz *Perfectum Indicat. (Activi i Passivi)* przybiera nadto ogólnieysze znaczenie i służy (iak grecki Aoristus) do opowiadania czynności przeszłych bez względu na to, czy one w związku z innemi były dokonane lub niedokonane, dosyć że dla mnie, w obecnym czasie znayduiącego się, iuż iako przeszłe uważane być mogą. Czynności więc przeszłe przez *perf.* wyrażone, nie stoią często w żadnym istotnym związku z innym czasem, lecz iako chwilowe obok siebie są położone. np.:

Itaque Caesar armis rem gerere *constituit*, exercitum finibus Italiae *admovit*, Rubiconem *transiit*, Romam et aerarium *occupavit*, Pompejum cedentem *persecutus est*, eumque in campis Pharsalicis *devicit*. Jest więc w łacinie *perfectum* czasem opowiadaiącym i stanowi w opowiadaniu wątek głównych historycznych wypadków, do których się dopiero inne czasy iako im obecne równoczesne (w *Imperfectum*) albo iako przed niemi skończone (*Plusquamperfectum*) stosuią.

* *Uwaga.* Ztąd wypada, iż każdy nasz czas przeszły dokonany przetłómaczy się w łacinie przez *Perfectum* i nadto często polski czas przeszły niedokonany, także przez *Perfectum* w łacinie oddawać się musi, a mianowicie wtenczas kiedy czynności nie wystawiamy iako będącą w związku z innemi, ale ią iako niezawisłą obok drugiéy kładziemy.

Lecz Łacinnik zapatrywał się na przeszłość z obecności i dla tego wszystkie obecnie upłynione czynności uważał za przeszłe, skończone i wyrażał ie przez *Perfectum*. Tylko wtenczas używał *Imperfectum*, kiedy mu szło o to, aby ich trwanie w przeszłości wystawić, podług owéy dawnéy reguły: *Perfecto procedit, imperfecto insistit oratio*; a zatem będzie: Hostes proximas silvas pe-

tierunt (nie *petebant* dążyli). Cum exercitu per Cappadociam iter *feci* (nie *faciebam* ciągnąłem); tem bardziéy tam *perfectum* stać musi, gdzie ukończenie czynności samo się przez się rozumie np. scripsi litteras (pisałem). Caesar optimum esse duxit (uważał za naylepszą rzecz); legi librum (czytałem); — Mieć nam się więc trzeba na bacznosci, abyśmy nie kładli *Imperfect.* gdzie ma być *perfect.* położone, (osobliwie *eram* za *fui*, zwłaszcza że w polskim iednę tylko mamy formę: byłem); gdyż Łacinnik pilnie téy różnicy przestrzega np. *Cicero* mówi subtelnie: *dicebat* melius quam *scripsit Hortensius*, wyrażaiąc przez *imperf.* wrażenie w ciągu mówienia sprawione, zaś przez *perfect.* wyrzekł całkowite o nim zdanie lub sąd. — Że zaś także w opowiadaniu położyć się *imperfect.* kiedy nam idzie o wyrażenie czynności nieukończoney, wypada ze znaczenia tego czasu, np. Inter quae L. Piso ambitum fori, corrupta judicia increpans, abire se et cedere urbe *testabatur* et simul curiam *relinquebat* (opuszczał ale iéy nie opuścił). Commotus est Tiberius et propinquos ejus impulit, ut abeuntem auctoritate vel precibus tenerent.

* Osobliwie zważyć nam należy ten przypadek, kiedy czas przeszły ma wyraźnie sobie przydany przysłówek lub inny wyraz oznaczaiący trwanie czynności, w którymto razie u nas koniecznie słowo niedokonane położyć się musi; Łacinnik przecie i w takim razie, dla tego samego że gatunek czynności niedokonaney iuż iest wyrażony przysłówkiem *saepe*, *semper* lub innym czasowym wyrazem, wyraża tę czynność historyczną przez *perfectum*; a zatem heri ambulavi, *legi* librum, wczoray spacerowałem, czytałem książkę. Romulus *regnavit* triginta septem annos.

b) Używa się także *perfect. Indicat.* na wyrażenie: trzeba było (patrz 400.) Hoc jam pridem factum esse *oportuit*. Illud potius praecipiendum *fuit*. Również przy *paene* prawie np. Brutum non minus amo, quam tu; *paene dixi*, quam te.

2. *Conjunct. perfect.* stoi w zdaniach głównych dla wyrażenia czynności ogólney lub stać się mogącey (z powątpiewaniem).

Hoc sine ulla dubitatione *confirmaverim*. Patra *Synt. Conjunct. Perfectum Conj.* zastępuie także mieysce *futur. exacti.* Patra 388, *c.*

* III. *Imperfectum* wyraża czynność niedokonaną, która ciągle przez pewien przeciąg czasu przeszłości trwała, albo się też kilkakrotnie powtarzała, dla tego służy do opisywania ustaw, zwyczaiów, nałogów, mniemań, charakterów, okolic; ztąd nawet nasze słowa częstotliwe oddaią się niekiedy przez *Imperf.* 381

* Powtóre przez *Imperf.* wyraża się czynność równoczesna, to iest wtenczas w przeszłości się odbywaiąca, kiedy i inna iaka czynność odbywała się.

Anseres Romae publice *alebantur* in Capitolio. Verres simulatque in oppidum quodpiam venerat, *immittebantur* homines, qui *investigabant* et *perscrutabantur omnia.* Si quod erat grande vas et majus opus inventum, laeti *afferebant.* Ipse inflammatus scelere et furore in forum venit: *ardebant* oculi, toto ex ore crudelitas *eminebant.* *Caesar* Alesiam circumvallare instituit. *Erat* oppidum in colle summo, cujus collis radices duo duabus ex partibus flumina *subluebant.* Ante oppidum planities *patebat*; reliquis ex omnibus partibus colles oppidum *cingebant.* Socrates dicere *solebat* (v. dicebat) omnes in eo, quod scirent, satis esse eloquentes.

Quum haec *scribebam* in exspectatione *erant* omnia. Non *erat* illa tum civitas, quum leges in ea nihil *valebant.* Cum *esset* Caesar in citeriore Gallia in hibernis, crebri ad eum rumores *adferebantur.* Cum in Italiam *proficisceretur* Caesar Servium Galbam cum legione misit. — *Erant* in romana juventute adolescentes aliquot (znaydowali się wtenczas t. i. podczas wygnania Tarquiniusza), a zatem odnoszenie to często z całego związku wypływa.

* *Uwaga.* Można i czynność często powtarzaną iako rezultat przez *perfect.* wyrazić np. Socrates dicere *solitus est*; wyraża czynność bez względu na to, czy się powtarzała i przez niiaki czas trwała, gdy przeciwnie *solebat* oznacza ciągłe trwanie i powtarzanie przez pewien przeciąg czasu życia Sokratesa. To iest przy *perfect.* zatrzymuiemy swoie stanowisko obecnego czasu i uważamy, że czynność iaka dla nas iuż przeszła. Dla tego stoi *perfect.* w zdaniu względnem, kiedy nie chcemy wyrazić związku tego zdaniu z innemi, tylko po prostu powiedzieć, iż się ta czynność stała np. Paulus Aemilius, omni Macedonum gaza, quae *fuit* maxima, potitus est; quae *erat* znaczyłoby: który wtenczas był. Plebei, via Nomentana, cui tum Ficulensi nomen *fuit*, profecti, castra in monte Sacro locavere. Nie zważa się w takim razie na równoczesność, i zdanie *fuit* iest odosobnione i w żadnym nie iest związku z innemi. W *Imperf.* przeciwnie opuszczamy nasz obecny czas i przenosimy się myślą do czasu przeszłego. Używa się więc często o czynnościach, na któreśmy się sami zapatrywali, i dla tego *Imperf.* u *Caesara* tak często używane. — Ponieważ nadto *Imperf.* wyraża równoczesne czynności, przeto używamy tego czasu do żywego opisywania pobocznych okoliczności, które głównym (przez *perf.* lub *praes. hist.* wyrażonym) wypadkom historycznym towarzyszyły, np. Helvetii ea spe dejecti, — hoc conatu desiterunt (są główne wypadki

historyczne; teraz zaczynaią się poboczne); *relinquebatur*, una per Sequanos via, qua, Sequanis invitis, propter angustias ire non *poterant*. His cum sua sponte persuadere non *possent*, legatos ad Dumnorigem mittunt, (główny wypadek historycz.) ut eo deprecatore a Sequanis impetrarent. (Znowu zaczyna się opisywanie pobocznych okoliczności). Dumnorix gratia et largitione apud Sequanos plurimum *poterat* et Helvetiis *erat* amicus, quod ex ea civitate Orgetorigis filiam in matrimonium duxerat, et cupiditate regni novis rebus *studebat* et quam plurimas civitates suo sibi beneficio habere obstrictas *volebat*. Itaque rem suscipit (pochwyca znowu wątek historyi) et a Sequanis impetrat.

Uwaga 2. Styl łaciński w listach ma tę właściwość, że pi- 382
szący przenosi się myślą do czasu, w którym list będzie czytany i tak pisze, iakby sam opowiadał te czynności, które opisuie, gdyby przy oddawaniu listu był przytomny; tak, że *Imperfectum* i *Perfectum* stoią w mieyscu *praesens*. np. To piszę o północy. Nic nie ma nowego teraz u nas. Co dotąd, iak piszę, słyszeliśmy, płonną zdaie się być wieścią. Mówią iednakże etc. będzie: Haec *scribebam* media nocte (może być także scripsi, ieżeli nie chcemy wyrażać trwania czynności, lecz iéy koniec). Novi nihil nunc *erat* apud nos. Quae ad eam diem, quum haec *scribebam*, *audiveramus*, inanis rumor *videbatur*. *Dicebant* tamen etc. *Exspectabantur* litterae tuae, de quibus *eramus* jam cum Pompejo *locuti* oczekuią twego listu, o którym iuż z P. mówiłem. Triginta dies *erant* ipsi, cum has *dabam* litteras, per quos nullas a vobis *acceperam*. Nihil *habebam*, quod *scriberem*; neque enim novi quidquam *audieram*, et ad tuas omnes *rescripseram* pridie. Wszędzie stoią czasy, któreby stały, gdyby Cicero sam przybył był do Attika i to sam o sobie powiedział. Dla tego: eo ipso die, cum haec scriberem znaczy dziś; pridie ejus diei, quo haec scribebam wczoray; postridie ejus diei, qui erat tum futurus, cum haec scriberem (Cic.) iutro. — Ponieważ te *praeterita* są tylko formalnością, mogą przeto obok nich stać *adverbia*: *nunc*, *etiamnunc*, które przy istotnych czasach przeszłych zamienićby się musiały na *tum*, *etiamtum*. patrz 233. *Uw.*

Rozumie się samo przez się, że czynności, które nie są w wyraźnym związku z pisaniem listu, wyrażaią się iak zwyczaynie przez stósowne czasy np. Sic habeto, mi Tiro, neminem *esse*, qui me *amet*, quin idem te *amet*. Te semper maxime *dilexi*. *Scribam* ad te plura alias, boby te czasy tak brzmiały, gdyby ie piszący przybywszy do odbieraiącego list, sam o sobie chciał opowiadać. — Nowsi Łacinnicy nie naśladuią téy właściwości stylu listowego.

Uwaga 3. Dla wyrażenia, coby się stać było powinno albo mogło używa Łacinnik *Imperf. Indicat.* np. hoc fa-

cere *debebam* to bym był powinien uczynić t. j. to było w tenczas moią powinnością, która mią być nie przestała, czym ią wypełnił lub nie. Omnibus eum contumeliis onerasti, quem patris loco colere *debebas*. Quos ferro trucidari *oportebat*, eos nondum voce vulnero. Mogą iednakże i inne czasy stać w *Indicat.* patrz 400.

Imperf. Indicat. stoi nareszcie częstokroć w zdaniu głównem przeczącego warunkowego zdania w mieyscu *Plusq. perf. Conjunct.* dla wyrażenia, iżby się coś niezawodnie stało było, gdyby przeszkoda nie była zaszła np; *Vincebat* auxilio loci paucitas militum, ni Vejens exercitus in verticem collis evasisset. Patrz 399.

383 * 2. W *Conjunctiwie* służy w opowiadaniu *Imperfectum* podobnie iak w *Indicat. perfect.*, przywodząc (z spóynikiem *ut*) wypadki z poprzedzaiącego wypływaiące, bez względu na ich trwanie. — Przeciwnie *perf. Conjunct.* wyraża tylko czynność dokonaną i stosuie się do czasu teraźnieyszego, straciwszy w *Conjunct.* owo ogólne znaczenie dawnieyszéy iakieykolwiek czynności, które miało w *Indicat.*

I tak *puer dolocto decidit, ut crus fregerit*, nie iest opowiadaniem, lecz tylko wyszczególnieniem poiedyńczego (dokonanego) wypadku, należącego do obecnego czasu; chłopiec spadł z dachu tak, iż sobie nogę złamał, iest to że tak powiem logiczny, z myśli wyprowadzony wniosek. *) Lecz w ciągłem opowiadaniu dla wyra-

*) Takie *perf.* stoi osobliwie w zdaniach skutkowych, dla wyrażenia wypadku przy *ut*, kiedy *sic*, *tam*, *adeo*, *is* poprzedziły, ponieważ porównanie iest logicznym wnioskiem; daléy w zdaniach względnych, a nadewszystko w zdaniach przeczących. np. Quo factum est, ut plus quam collegae Miltiades *valuerit*, (wyraża poiedyńczy wypadek, iż Miltiades w tym iednym przypadku przemógł kollegów). Verris acerbitas in aratores tanta fuit, ut multi mortem sibi *consciverint*. Alcibiades sic verba fecit, ut nemo tam ferus *fuerit*, quin ejus casum *lacrimarit* inimicumque his se *ostenderit*, quorum opera patria pulsus erat. Alexander tanto impetu hostes aggressus est, ut extemplo eos *fugarit*. Nullam gentem adiit, quam non statim *subjecerit*, nullam urbem oppugnavit, quam non *expugnarit*. Ex loco superiore impetu facto strage ac ruina fudere Gallos, ut (tak iż) nunquam postea universi *tentaverint* tale pugnae genus. Nulla unquam fuit tam imbecillis mulier animo, quae non aliquando lugendi finem *fecerit*. patrz 393. *C. Uwag.* 1.

żenia (istotnego) historycznego związku, iak iedna rzecz po drugiéy nastąpowała używa się *Imperf. Conjunct.* choć iest mowa o czynności chwilowéy, nie zaś trwaiącéy; i tak opowiadaiąc to samo, będzie: *puer de tecto decidit, ut crus frangeret.* *Imperfectum* traci tu swoie właściwe znaczenie ciągłego trwania, i oznacza tak iak aoristyczne *perfect. indicat.* w ogóle odbyte przeszłe czynności. np. *Mulier tam vehementer lapidem de tecto dejecit, ut regis (Pyrrhi) caput et galeam perfringeret.*

Uwaga. Jednakże wyznać potrzeba, że łacińscy pisarze częstokroć i w ciągłem opowiadaniu używaią *perf. Conj.* iak w *Indicat.*, a to dla tego, iż ponieważ *Imperf.* wyraża właściwie czynność ówcześnie trwaiącą, przeto dała im się uczuć potrzeba innego czasu dla wyrażenia czynności historycznie odbytych; i dla tego *Cicero* kładzie niekiedy po historycznem: *inventus est, fuit* perfectum Conjunct. Inventus est scriba, qui cornicum oculos *confixerit* et singulis diebus ediscendos fastos populo *proposuerit.* Nulla domus in Sicilia locuples fuit, ubi ille non textrinum *instituerit.* ponieważ ta konstrukcya iest tylko opisaniem *perfect. histor.* in quaque domo tex. *instituit.*

* Lecz w ogólności ten zwyczay z Ciceronem wziął przewagę, że *Imperfect. Conj.* przybrało ogólne historyczne (aorystyczne) znaczenie i dla tego *perf. Conj.* w opowiadaniu za wyiątek (choć pospolity) uważać należy. Nayczęściéy używa *Corn. Nep.* i *Suetonius Perfect.* w mieyscu zwyczaynego *Imperf.* ponieważ w swym krótkiem rysie historyi bardziéy im idzie o dotknięcie a niżeli o wystawienie historycznych wypadków. np. Antiochum tanta cupiditate incendit bellandi, ut usque a rubro mari arma *conatus sit* inferre Italiae. Hic autem velut hereditate relictum odium paternum erga Romanos sic conservavit, ut prius animam, quam id, *deposuerit.* In quo tanto plus virtute valuerunt Athenienses, ut decemplicem numerum hostium *profligarint*; adeoque perterruerunt, ut Persae non castra, sed naves *petierint.* Podobnie i u *Liviusza* znayduie się *perfect. Conj.* tak użyte: In Aequis varie *bellatum*, adeo ut in incerto *fuerit* et apud ipsos exercitus Romae, vicissent, victine essent. zwykle podług wyżéy wyłożonych zasad patrz 383. *Nota.* np. Tantum tamen opes creverant, ut movere arma nec Mezentius nec ulli alii accolae *ausi sint.*

* IV. *Plusquamperfectum* (więcéy niż przeszły) wyraża przeszłość iuż dawniéy skończoną, przed inną 384
iaką także przeszłą czynnością, a zatem która iuż skończoną być musiała, gdy się druga zaczęła. Nie ma więc ten czas do czynienia z czasem teraźnieyszym albo przyszłym, lecz tylko iedynie z czasami przeszłemi

to iest z *Perfectum* (i z *Praesens historicum*) z *Imperfect.* i *Plusquamperfectum*, do których się zawsze zwykł odnosić, np. Quum domum *intrasset*, *animadvertit* patrem, quum amicum *conspexisset*, *dixit*. Pausanias eodem loco *sepultus est*, ubi vitam *posuerat*. *Irruerant* Danai et tectum omne tenebant. Alexander, cum *interemisset* Clitum, vix a se manus *abstinuit*. — Ejus pontes dum ipse abesset, custodes *reliquit* (Darius) principes, quos secum ex Jonia et Aeolide *duxerat* et quibus singulis ipsarum urbium perpetua *dederat* imperia. — Namque huic Miltiädi, qui Athenas totamque Graeciam *liberarat*, talis honor *tributus est*. Themistocles *fecit* idem, quod viginti annis ante apud nos *fecerat* Coriolanus. Dla tego też znayduie się niekiedy *Plusquamperf.* położone dla wyrażenia czynności przeszłéy bardzo dawnéy, ieżeli iest przy słowie wyraz tę dawność oznaczaiący. np. Ante quingentos annos *condita erat* Roma.

* *Uwaga.* Ponieważ w polskim ięzyku nie rozróżniamy tak ściśle wprzód odbytéy i poźnieyszéy czynności przeszłéy, mówiąc np. gdy *wszedł* do domu (za wszedł był) spostrzegł oyca, może dla uniknienia rozwlekłości i disharmonii przez był sprawionéy, przeto w łacinie tym bardziéy mieć nam się potrzeba na baczności, gdyż w tym ięzyku następstwo czasów ściśléy zachowywać się zwykło. Gdy do Rzymu przyszedł, udał się do Konsulów, będzie: Cum Romam *venisset* (nie *venit*), Consules *adiit*.

* Od podanéy tu zasady odstępuią Spóyniki: *postquam* (albo *posteaquam*), *ubi*, *ut*, *ut primum*, *quam primum*, *simulac* v. *simulatque* w znaczeniu skoro, iak, kładące się zwykle z *perfect. Indicat.* choć iest mowa o czynnościach dawniéy przed innemi skończonych, a zatem gdzieby właściwie *Plusquamperf.* stać powinno.

385

Podobnie spóynik *dum* podczas stoi zwykle z *Praes. Indicat.* choć się opowiadaią czynności przeszłe, a zatem gdzieby *Imperfect.* stać powinno.

Eo *postquam* Caesar *pervenit*, obsides *poposcit*. Heri, non multum *postquam* tu *discessisti*, urbani quidem litteras ad me attulerunt. *Ubi* illud *audivit*, nuntium ad regem *misit*; *ut* Lacedaemönem *venit*, adire ad magistratus noluit. Hannibal *ut* Carthaginem *rediit*, praetor *factus est*. *Ubi* ab urbe *discessi*, nullum adhuc *intermisi* diem, quin aliquid ad te litterarum darem. Id Datames *ubi audivit*, arma *sumit*, suosque sequi jubet. Haec *ubi* filio *nuntiata sunt*, statim exanimatus ad aedes concidit.

Dum paucas res retinere *volo*, omnes fortunas *perdidi*; *dum exspectat*, quidnam sibi certi afferatur, ante noctem non *discessit*. Osobliwie przechodząc od iednego zdarzenia do drugiego: *Dum* in Asia bellum *geritur*, ne in Aetolis quidem quietae res *fuerant*. (*Liv.*) (patrz 379.)

* *Uwaga.* Reguła ta o spóynikach znaczących: skoro, iak, rozumie się tylko o prostem opowiadaniu; albowiem gdy się opisuią trwaiące lub powtarzane czynności, gdzie przeto i zdanie główne przez *Imperfectum* się wyraża, tam podobnie i przy wspomnionych tu spóynikach *Imperfectum* i *Plusquamperfectum* iest zwyczayne np. *Nepos. Alcib.* Idem *simulac* se *remiserat*, neque causa suberat, quare animi laborem perferret, lexuriosus *reperiebatur*. *Postquam* superatos saltus transgressosque in Macedoniam Romanos Rhodii *audiebant*, tunc legationem miserunt. (*Liv.*) Postquam res eorum satis prospera *videbatur*, invidia ex opulentia orta est. Jeszcze częściéy *Plusquamperf.* np. Postquam tantam multitudinem emblematum *collegerat*, ut ne unum quidem cuiquam reliquisset, instituit officinam Syracusis in regia. *Cic. in Verr.* 4, 24.; iednakże daleko zwyczaynieysza przy tych Spóynikach iest składnia z *perf. Indicat.*

Podobnie przy *dum* nie iest *Praesens* wyłącznie konieczny, albowiem i inne czasy przy nim stać mogą, np. Quae divina res *dum conficiebatur*, quaesivit a me (*Nep.*); qui dum *veritus* est, non vidit; *dum* Sulla in aliis rebus *erat* occupatus, qui summam rerum administrabat, erant interea, qui suis vulneribus mederentur.

Uwaga 2. *Plusquamperfectum* kładzie się niekiedy u Historyków zamiast czasu historycznego (*perf.*) dla wyrażenia że czynność iuż się odbyła, nim coś innego nastąpić mogło; co się do żywości i szybkości wyrazu wielce przyczynia. np. Nec muris urbis luctus continebatur, sed proximam regionem ab ea, deinde magnam partem Asiae cis Euphraten tanti mali fama *pervaserat*. Tu *plusquamperfect.* stoi bez względu na inną czynność: wieść się (natychmiast) rozeszła.

* V. *a) Futurum simplex* wyraża poprostu to, co 386
się dopiero na przyszłość dziać będzie; a ponieważ *Futurum exactum* służące do wyrażenia czynności przyszłych dokonanych, iest zwykle tylko czasem względnym (do zdań pobocznych); wypada ztąd, że nasze tak trwaiące iak i dokonane (przyszły dokon.) czynności w zdaniu głównem tylko przez *Futurum simplex* wykładaią się, zwłaszcza iż kiedy powiem w polskiem: póydę, powrócę, dam, napiszę nie idzie mi wcale o to, że te czynności ukończone zostaną, tylko o to, że się na przyszłość odbędą, a zatem: veniam, revertar, dabo, scribam.

Posthac *erimus* cautiores. Nostra ad diem dictam *fient*. Naturam si *sequemur* ducem, nunquam *aberrabimus*; certe pertinax non *ero*, si mihi *probabis* ea, quae *dices*, libenter *assentiar*.

* *b)* W zdaniu pobocznem dla wyrażenia czynności przyszłéy równoczesnéy zatrzymuie *futur. simplex* naturę niedokonanego słowa. Zdanie główne w takim razie może w mieyscu czasu przyszłego mieć *Imperat.* lub zastępuiący go *Praes. Conj.*

Dicam, si *potero*, latine. Disces, quamdiu *voles*. Hoc assequemur, si *cavebimus*. Quem librum si legere *voletis*, reperietis. Qui amicitiam utilitatis causa conciliavit, ejus amicitia manebit tamdiu, quamdiu *sequetur* utilitas. — Qui adipisci veram gloriam *volet*, justitiae *fungatur* officiis. *Facito* hoc, ubi *voles*.

* *c) Fut. simplex* zastępuie niekiedy mieysce *Imperativu*, ieżeli z skromnością rozkazuiemy lub z zaufaniem, iż się stanie, np. *Valebis* meaque negotia *videbis*, meque diis juvantibus ante aestatem *exspectabis*. Tu non *cessabis* et ea, quae habes instituta, *perpolies*, nosque *diliges*. Quod superest etiam puerum Ciceronem *curabis* et amabis ut facies. Patrz *Synt. Imperat.*

* VI. *Futurum exactum* wyraża przyszłą ale iuż
387 dokonaną (ukończoną) czynność; to iest iż czynność iaka iuż się ukończy, nim się druga zacznie. Ztąd wypada, że *Futur. exact.* stoi zwykle tylko w zdaniu pobocznem, do którego zdanie główne wyrażone przez *Futurum* albo *Imperat.* lub *Praes. Conj.* należy.

De Carthagine vereri non ante *desinam*, quam illam excisam esse *cognovero*. Ut sementem *feceris* ita *metes*. Nisi rerum natura *perspecta erit*, nullo modo *poterimus* sensuum judicia defendere. — Si *invenero*, tecum *communicabo*. Si in omnibus innocens *fuero*, quid mihi inimicitiae *nocebunt*. — Malevolentiae hominum in me, si *poteris*, occurres, si non *potueris*, hoc consolabere, quod me de statu meo nullis contumeliis deterrere possunt. — A me, cum paulum otii *nacti erimus*, uberiores litteras *exspectato*. Quae cum omnia *collegeris*, tu ipse velim *judices*.

388 * *b)* Gdy z dobitnością chcemy wyrazić, że czynność nietylko nastąpi; ale i niezwłocznie ukończoną zostanie, to i w zdaniu głównem w łacinie iak w polszczyznie *Futur. exact.* położyć się musi. np.

Nihil est adhuc disputatum, et quoniam est integrum, libenter tibi, Laeli, ut de eo disseras, equidem *concessero*. Ah, si pergis,

abiero. Aquilifer: desilite, inquit, commilitones, nisi vultis aquilam hostibus prodere: ego certe meum reipublicae atque imperatori officium *praestitero*.

Osobliwie pospolite iest *Fut. exact.* przy *videro* zobaczę, za videbo i gratum mihi *feceris* za facies. Recte secusne, alias *videri-mus*. Quid inventum sit, paulo post *videro*. Quae fuerit causa, *mox videro*. Verum esto: alio loco de aratorum animo et injuria *videro*, nunc id accipio. Zasługuią tu ieszcze na uwagę słowa: módz, chcieć, w zdaniach warunkowych. Słowa te położą się *in futur. exact.*, kiedy zdolność lub zamiar czynności iuż zostanie dostatecznie rozważony, nim do niego przystąpimi np. Si modo id exprimere Latine *potuero*; *Plato*, si modo interpretari *potuero*, his verbis utitur, ieżeli zdołam wytłomaczyć, rozumie się żem iuż probował. A zatem iest to także żywsze wyrażenie za zwyczayne *potero*.

* *c)* Kiedy więc iest mowa o czynnościach w przyszłości szybko (w iednym momencie) odbyć się maiących, na ten czas tak zdanie poboczne iak i główne w *futur. exact.* położyć trzeba; ponieważ *futur. exact.* dla swego dokonanego znaczenia, wyraża oraz szybkie dokonanie i bezpośredni skutek czynności. np.

Qui M. Antonium *oppresserit*, is bellum *confecerit*; kto Ant. pokona, ten oraz i woynę ukończy; to iest pokonanie Ant. będzie oraz ukończeniem woyny, (ukończenie będzie skutkiem pokonania); gdybyśmy położyli *conficiet*, toby znaczyło: ukończy kiedyś po pognębieniu.

Haud ergo, ut opinor, *gravero*, si a Zenone principium *duxero*. Gratissimum nobis *feceris*, si hoc a te *didicerimus*. Vehementer mihi gratum *feceris*, si hunc adolescentem humanitate tua *comprehenderis*. Podobnie gdy w mieyscu poprzedzaiącego *futuri Imperat.* stoi. *Da* mihi hoc (= si hoc mihi dederis), jam tibi maximam partem defensionis *praecideris*, pozwól na to, a tem samem pozbawisz się obrony. *Tolle* hanc opinionem, luctum *sustuleris*. Dla tego zamiast *fut. exact.* może w zdaniu następnem stać *perf.* np. Nisi ita manifesta res erit allata, ut responderi nihil possit, *vicimus*. A nawet niekiedy i *Praes.* dla oznaczenia iż rzecz taką będzie, iaką iest. np. si nihil *profecero*, nihilominus magnus sum animo.

* Troiakim więc sposobem łączą się z sobą czasy przyszłe. *a)* Jeżeli obiedwie przyszłe czynności równocześnie obok siebie trwaią, wyrażą się przez *fut. simpl.* patrz 386, 6. *b)* Jeżeli iedna czynność iuż przed zaczęciem drugiey ukończoną zostanie, wyraża się przez *futur. exactum*, druga przez *futur. simpl.* Patrz 387. *c)* Jeżeli

obiedwie czynności razem w przyszłości się odbędą, obie stoią *in futur. exact.* patrz wyżéy.

389 * VII. Ponieważ obydwa *futura*, nie maią tego czasu w *Conjunctiwie* tak *Activi* iak *Passivi*, przeto zastępuią się następuiącym sposobem:

Kiedy w inney części zdania wyrażenie przyszłości iuż iest zawarte, to mieysce *futuri I.* zastępuie *Praesens* i *Imperf.*, zaś mieysce *futuri II.* zastępuie *Perfectum* i *Plusquamperfectum Conjnct.*; podług tego iaki czas znayduie się w zdaniu głównem, i podług tego iaka iest czynność dokonana lub niedokonana np. *Affirmo* tibi, si hoc beneficium mihi *tribuas* (będziesz świadczył), me magnopere gavisurum; i *Affirmabam* tibi, si illud beneficium mihi *tribueres*, magnopere me gavisurum. Oczywista iest, że *tribuas* i *tribueres* zastępuią mieysce *Fut. I.* pdyż w *Indicativ.* powiedziałoby się: si mihi *tribues* — magnopere gaudebo.

Affirmo tibi, si hoc beneficium mihi *tribueris* (wyświadczysz), me quamcunque possim gratiam tibi relaturum; i: *Affirmabat* mihi, si illud beneficium ipsi *tribuissem*, se quamcunque posset gratiam mihi relaturum, stoi za *Fut. II. Conjunct.*; bo w *Indicat.* byłoby: si hoc beneficium mihi tribueris (od *tribuero*), quamcunque potero gratiam tibi referam.

Toż samo rozumie się o *Passivum*: *Affirmo* tibi, si hoc beneficium mihi *tribuatur*, me magnopere gavisurum; *affirmabam* tibi, si illud beneficium mihi *tribueretur*, magnopere me gavisurum. — *Affirmo* tibi, me, si hoc beneficium mihi *tributum sit* (lub *fuerit*) quamcunque possim gratiam tibi relaturum; *affirmabam* tibi, si illud beneficium mihi tributum esset (v. *fuisset*), quamcunque possem gratiam me tibi relaturum.

* Lecz ieżeli nie poprzedziło *futurum*, a składnia zdania wymaga *Futurum Conjunct.* używa się wtenczas w *Activie*, *particip. fut. act.* ze słowem *sim, essem*, to iest tak nazwaney omowney koniugacyi (*Conjug. periphrastica*) np. Non *dubito*, quin *rediturus sit*, nie wątpię że powróci, i non *dubitabam*, quin *rediturus esset*, nie wątpiłem, że powróci. *Inf. fut.* złożony z tego *particip.* i słowa *esse*, iuż do paradigmatu koniugacyi przyięty został, np. Nestor non dubitat Trojam *esse perituram.*

* Ponieważ *Perfecta* np. *rediturus fuerim* i *rediturus fuissem* zatrzymuią swoie pierwotne znaczenie, iż wyra-

żaią zamiar nie zaś prostą przyszłość iak *praesens* i *imperf.* to iest: iż non dubito, *quin redituru*s *fuerit* znaczy: nie wątpię, iż miał zamiar powrócić; przeto dla wyrażenia przyszłości używać tu musimy opisania przez *futurum sit, futurum esset* np. nie wiem czy iutro o te czasy iuż będzie w domu, *nescio*, num *futurum sit*, *u cras hoc ipso tempore* jam *redierit*; i *nesciebam*, num *futurum esset*, ut postridie eo ipso tempore jam *rediisset.*

* Tego samego opisywania używać należy w całym *passiwie*, ponieważ *particip. fut. passiv.* ma znaczenie konieczności i do wyrażenia przyszłości użyte być nie może np. nie wątpię, że będzie chwalony, non *dubito*, quin *futurum sit*, ut *laudetur*; i multi non *dubitabant*, quin *futurum esset*, *ut* Caesar a Pompejo *vinceretur*, że Pompejus będzie (zostanie) zwyciężony. 390

VIII *Conjugatio periphrastica* koniugacya omowna, przez którą się wyraża zamiar albo chęć do iakiéy czynności, *Tempora voluntatis*, wyłożoną została w paragr. 177, dla tego do niey odsyłamy. Dodać tu tylko wypada, że *fut. exact.* koniugacyi omowney, np. *amaturus fuero* nigdzie się w autorach użyte nie znayduie, i dla tegoś my ie też na karcie 194 opuścili.

Że nadto *praes.* np. *scripturus sum* przybiera (i u *Cicerona*) niekiedy zupełnie znaczenie zwyczaynego *futurum scribam* np. *Cic. de Sen. 22.* Sin una *est interiturus* animus cum corpore, vos tamen memoriam nostri pie servabitis, za interibit. Non dubito, quin idem *existimaturus sis.* Lubo właściwie czas ten oznacza czynność, którą właśnie mam, chcę przedsiębrać np. decem dies sunt ante ludos votivos, quos Cn. Pompejus *facturus est*; patrz na karcie 194.; Multi non vivunt, sed victuri sunt, znaczy wielu nie żyie, lecz maią zamiar, chcą dopiero żyć; źleby było: multi homines non vivunt sed *vivent*, bo iuż się urodzili. Cum examen apum *exiturum est*, solent praeire signa. Cum jam *evolaturae sunt*, aut etiam inceperunt, consonant vehementer.

Czasy, iak *scripturus fui* chciałem pisać i *scripturus fuerам* chciałem był pisać, znayduią się wprawdzie w tem właściwem znaczeniu użyte np. *Cic. p. Lig. 8.* quaero, quid *facturi fuistis?* pytam was się, coście tam robić chcieli, i *Just. 13, 5* Alexander — *excursurus* cum valida manu *fuerat* ad Athenas delendas, chciał zburzyć Atheny = byłby był zburzył.

Nayczęściéy iednak kładzie się *perfect.* i *plusquamperfect.* w zdaniach warunkowych (niepodobnych do prawdy lub nieprawdziwych) następnych: na téy zasadzie, iż Łacinnik używa

Indicat. dla wyrażenia tego, coby się stać było mogło (patrz niżéy) np. Mazaeus, si transeuntibus flumen *supervenisset*, haud dubie *oppressurus fuit* incompositos. *Curt.* Teucras *fuerat mersura* carinas, ni prius in scopulum — transformata foret, *Ovid.* Scylla byłaby zatopiła była.

W tym samym sposobie kładą się *Conjunctiwy* tych czasów, ieżeli składnia zdania tego trybu koniecznie wymaga np. quis enim dubitat, *quin*, si Saguntinis impigre tulissemus operam, totum in Hispania *aversuri* bellum *fuerimus*? Adeoque est inopia coactus (Hannibal), *ut*, nisi tum fugae speciem abeundo timuisset, Galliam *repetiturus fuerit*, *Liv.* patrz 393 na końcu; dla tego w powyższych przykładach możnaby równym prawem także *Conjunt.* położyć: *oppressurus fuisset*, i *mersura fuisset*, iak u *Cic. p. Lig. 7.* Quid? si essetis recepti, Caesarine provinciam *tradituri fuissetis*?

Tempora necessitatis uformowane za pomocą *partic. fut. pass.* na *ndus* wyrażące konieczność np. epistola scribenda est trzeba list pisać; nie zaś list maiący być pisany (Wyiątek patrz *Syntaxis particip.*), maią te samę własność iak powyższe *tempora voluntatis*, że czasy przeszłe (*Imperf.*, *plusqperfect.* i *perfect. histor.*) w zdaniach warunkowych iako *plusqperfect. Conjunct.* słowa musieć użyte być mogą np. quae si hoc tempore non suum diem *obiisset*, paucis post annis tamen ei *moriendum fuit* gdyby była teraz nie umarła, musiałaby była iednak po kilku latach umrzeć. O czasach warunkowch *tempora hypothetica* patrz *Synt. Conjunct.*

Następstwo Czasów w zdaniach zawisłych.

391 * Poznawszy znaczenie czasów w ogólności, położymy słowo zdania głównego, iako od niczego niezawisłe, w przyzwoitym czasie, nie oglądaiąc się na żadne inne zdanie. Lecz ponieważ zdania zależne zawisły od zdań głównych, nie wyrażaiąc same przez się zupełnéy myśli, przeto i ich czasy stósować się muszą do czasów słów w zdaniach rządzących czyli głównych. Dać więc baczność należy na czas słowa w zdaniu głównem, gdyż tylko czasy iednogatunkowe odpowiadaią sobie wzaiemnie, a mianowicie: Czasy teraźnieysze odpowiadaią teraźnieysym i przyszłym; a przeszłe przeszłym; pamiętaiąc o tem, że *perfect. Indicat.* iako takowe, a w *Conjunct.* zawsze do czasu teraźnieyszego się liczy. (Patrz wyżéy.) Główną więc regułą iest:

Po *Praesens*, *Perfect.* i *futurum* następuie *Praes.*, *Perf.*
Po *Imperfect.* i *Plusquamperfect*, następuie *Imperf*, i *Plusqperf.*
Po historycznem perfectum także *Imperf.* i *Plusqperf.*

* *A.* To iest gdy w zdaniu głównem stoi: *a) praesens*, to w zdaniu zależnem, czynność obecna, to iest także teraźnieysza wyrazi się przez *praesens*; czynność od głównéy dawnieysza czyli wprzód ukończona, wyrazi się przez *perf.*; czynność nareście późnieysza czyli przyszła przez *Praes. Futur. periphrastici* w *Conjunct.* np. quis *est*, qui hunc librum *legat*, *legerit*, *lecturus sit*; *scio* quid *agas*, quid *egeris*, quid *acturus sis*, wiem co czynisz, coś czynił, co będziesz czynił.

Nemo *est* quem oratio tua non *delectet.*
Nemo *est* quem oratio tua non *delectaverit.*
Nemo *est*, cui carmina tua non *placitura sint.*

b) Podobnie gdy w zdaniu głównem stoi *perf.* np. quis tibi *dixit*, quid *faciam*, quid *fecerim*, quid *facturus sim*; *audivi* quid *agas*, quid *egeris*, quid *acturus sis.*

c) Czasy przyszłe są iednogatunkowe z teraźnieyszemi: Tibi *scribam*, quid *legam*, quid *legerim*, *lecturus sim*; si *mihi scripseris*, quid *legas*, quid *legeris*, *lecturus sis*, pergratum mihi *feceris.* (nie *legeres* albo *legisses*). *Veniam*, ubi *cognovero*, quid *agas*, quid *egeris*, quid *facturus sis.* — *Imperativus* należy także w tym względzie do obecności. np. *scribe* mihi quid rerum *agas*, quid consilii *ceperis*, quando *profecturus sis.*

* *B.* Kiedy w zdaniu głównem stoi iakikolwiek czas przeszły, to czynność równoczesna, która razem obok czynności głównéy trwała, wyraża się przez *Imperfectum.* Zaś czynność dawnieysza, czyli wprzód ukończona, nim się czynność główna zaczęła, odda się przez *Plusquamperf.*; czynność nareszcie późnieysza przez *futur. periphrast. praeteriti.* np. *scribebam* quid *faceres*, quid *fecisses*, quid *facturus esses*; Ante hos quinque dies tibi *dixi*, quid *facerem*, quid *fecissem*, quid *facturus essem.* *Dubitabam* num *faceret*, quod jusseram, num *fecisset*, num *facturus esset.* *Scripserat* mihi, quamobrem non *veniret*, non *venisset*, non *venturus esset.* *Quaesivit* ex me, quid *rei*tum *agerem*, *egissem*; *facturus essem.*

Uwaga. Czasy omowne w *Conjunctiwie*, zastępuiące mieysce braknących *futurów*, mogą i od czasów przesłych zależeć, ale nie na odwrot.

Przykłady następstwa czasów.

392 *A. a)* Po *praesens*: *Scio*, quis hoc *dicat*. Tu non is *es*, qui, quid decorum *sit*, *nescias*. Ubi *est* civitas, quae non improbos cives *habeat*. *Velim*, mihi quam primum *scribas*, quid *agas*. *Videmus*, ut luna accessu et recessu suo solis lumen *accipiat*. — Ubi *est* civitas, quae non *habuerit* improbos cives. *Cogita* quemadmodum fortuna nobiscum *egerit*, *Vereor*, ne tibi hae litterae plus maeroris, quam laetitiae *dederint*. Locus intra oceanum jam nullus *est*, quo non nostrorum hominum libido *pervaserit*. Nonne *aspicis*, quae in templa *veneris*. Quid *constitueris*, *cupio* scire. *Scio*, quis hoc *dixerit*. Non *debet* dubitari, quin *fuerint* ante Homerum poëtae.

Cupio scire, ubi sis *hiematurus*. Quid *casurum sit*, incertum *est*. Quotusquisque (mało kto) tam patiens *est*, ut *velit* discere, quod in usu non *sit habiturus*. In quo quaeri *solet*, quid ex quaque re *evenerit*, *eveniat*, *eventurum sit*. Tria sunt omnino genera, quae in controversiam et deliberationem cadere *possint*, quid *fiat*, *factum*, *futurumve sit*.

b) Po *perfectum*: Non ita *generati* a natura sumus, ut ad ludum et jocum facti esse *videamur*. Ita vixi, ut me non frustra natum esse *existimem*. Ne me totum aegritudini *dedam*, *sumpsi* mihi novum quendam laborem, ut et *abducam* animum querelis et *exercear*. — Po *perf.* następuie *perfect.* patrz niżéy *Uwaga 1.* — In eam rationem vitae nos fortuna *deduxit*, ut sempiternus sermo hominum de nobis *futurus sit*. In quo quantum ceteris *profuturi simus*, non facile dixerimus. Id quidem sic *susceptum* mihi *est*, ut nihil *sim habiturus* antiquius. Tam saepe *mentitus est*, ut nemo in posterum fidem ei *habiturus sit*.

c) Po *futurum*: Ex me *audies* quid *desiderem*. Non *dubitabo*, quin rem bene *perficiam*. Non *erit*, praeter nosmet ipsos quem jure accusare *possimus*. Ille hoc profecto *efficiet*, ut de quacunque re multo *dicat* ornatius, quam ille ipse, unde cognovit. *Reperiam* multos, quibus, quicquid *velim*, facile *persuadeam*. — Si mihi quam primum *scripseris*, quid *agas*, pergratum mihi feceris. Improbe feceris, nisi *monueris*, ne *assideat*.

Paucis tibi *dicam*, quamobrem huic orationi non *debueris* (*perf.*) credere. Primum quaeritur, utrum rem *potuerit* (*perf.*) scire, an non; deinde, utrum casu *nescierit*, an culpa. Sic facillime quisque quanta oratorum sit, semperque *fuerit* (*perf.*) paucitas judicabit

Ex ipsa copia conjectura fieri *poterit*, quantum ille *sit* virium *habiturus*. Si natura *confirmatura* jus non *erit*, virtutes omnes *tollentur*. Tu, quid *sis acturus*, et quid tibi placeat, si ad me scripseris, pergratum *erit*. — Mihi usque erit curae, dum, quid *egeris* (*perf.*) *sciero*. Hac de re dicam, si prius, quid Scipio reprehendere *solitus sit*, *dixero*. Quae *fuerit* causa, mox *videro*.

Uwaga. Mieysce *fut. simplicis* zastępuie w *Conj.* albo *praesens Conj.* albo *imperf.* podług tego iak poprzedzaią czasy obecne lub przeszłe. np. Non *committam*, ut tum res *judicetur*, quum haec frequentia totius Italiae Roma discesserit. *Spero*, *fore* ut *contingat* id nobis. — *Clamabant* Tyndaritani, *fore*, *ut* ipsi sese dii immortales *ulciscerentur*. *Exaudita* vox *est*, *futurum esse*, ut Roma *caperetur*. Pompejus *dixerat*, priusquam concurreret acies, *fore*, *uti* exercitus Caesaris *pelleretur*.

Mieysce *fut. exacti* zastępuie *perfect. Conj.*, ieżeli z stanowiska obecności rzecz uważam; zaś *plusquamperf. Conj.* ieżeli przenoszę się myślą w przeszłość i z tego stanowiska przeszłego rzecz opowiadam np. Quis hoc non *perspicit*, praeclare nobiscum *actum iri*, si populus Romanus istius unius supplicio contentus *fuerit*. Legati ad Caesarem *veniunt*, quaeque *imperaverit*, se cupidissime *facturos* pollicentur (czasem w takim razie stoi *praes. Conj.* kiedy nam nie idzie o ścisłe oznaczenie czasu; iakeśmy mieli wyżéy *praes.* za *fut.* położony: Si Allobrogibus de injuriis *satisfaciant*, sese cum iis pacem esse facturum). — De Rosciorum audacia tum me dicturum *pollicitus sum*, quum Erucii crimina *diluissem*. Legati ad Caesarem *venerunt*, qui — se excusarent; seque ea, quae *imperasset*, facturos pollicerentur. (lecz iak wyżéy stoi niekiedy *praes.* w mieyscu *perf.*, tak i tu podobnie *imperf.* w mieyscu *plusquamperf.* Legatis ad Caesarem missis, quae *imperaret*, facturos pollicentur.)

B. a) *Imperfect.* Themistocles *reperiebat*, quod dici opus *esset*. Appelles eos pictores peccare *dicebat*, qui non *sentirent*, quid *esset* satis. Chabrias *vivebat* laute et *indulgebat* sibi liberalius, quam ut invidiam vulgi *posset* effugere. Itaque hac spe *decedebam*, ut mihi populum Romanum ultro omnia delaturum *putarem*. Dum reipublicae cura me *tenebat*, haec inclusa *habebam*. — Neque enim *erat* cuiquam dubium, quin illa *dixisset*. — Nos adhuc *nesciebamus*, quid Romae *actum esset*. — Quod *verebar*, ne tibi illae litterae maerorem *fecissent*, statim has novas tibi misi. Unum illud *extimescebam*, ne quid turpiter facerem, vel jam *fecissem*. — Non *dubitabam*, quin eas litteras *lecturus esses*. Litterae quae me *docerent*, quid *ageres*, aut ubi te *visurus essem*. Litterae tuae non solum quid *fieret*, sed etiam quid *futurum esset*, *indicabant*.

b) Po *Plusquamperf.* Satis *cognoveram*, quae tua voluntas, quod consilium de republica *esset*. Ego tibi accurate *scripseram*, ut quoquo modo in tali re atque tempore aut *liberarem* te ista cura, aut certe *levarem*. — Quum *audissem*, quid tibi *accidisset*, ex animo laetatus sum. Miltiades cum delecta manu, classe Chersonesum profectus, quum *accessisset* Lemnum et incolas ejus insulae sub potestatem redigere vellet, idque, ut Lemnii sua sponte facerent, *postulasset*, illi irridentes responderunt, tum id se facturos, quum ille domo navibus proficiscens vento Aquilone venisset Lemnum.

c) Po *Perfectum.* Philosophi quidam *fuerunt*, qui deum habere curam *negarent*. A te petii, *ut* quoscunque tibi *commendarem*, *haberes* in numero amicorum. Caesar a Senatu *petiit*, ut sibi in provincia manere *permitteretur*. De isto genere honorum, quid *sentirem*, *scripsi* ad te ante. Legem *tulit*, ne quis magistratus civem *necaret*. Valerius *instituit*, ut singulis Consulibus alternis mensibus lictores *praeirent*. Nemo tam audax *fuit*, quin *abnueret* a se commissum esse facinus. Conon cum patriam obsideri audivisset, non *quaesivit*, ubi ipse tutus *viveret*, sed unde praesidio *posset* esse civibus suis.

Theophrastus moriens naturam *accusavit*, quod hominibus tam exiguam vitam *dedisset*. Quae te ratio in eam spem *adduxit*, ut eos tibi fideles putares, quos pecunia *corrupisses*. Tibi *declaravi* adventus noster qualis *fuisset*. — *Destiti*, quid de me *audituri essent* homines cogitare. Non ego ignarus, quid *responsurus*, *facturusve esses*, *quaesivi*; *Quaesivit* de Zenone, quid *futurum esset*, si nec percipere quidquam posset sapiens, nec opinari sapientis esset.

Po *praes. histor.*: — Orgetorix *persuadet* Castico, ut regnum *occuparet*. Eos omnes Verres certiores *facit*, quid opus *esset*. Argilius Pausaniae *aperit*, quid ex litteris *comperisset*. *Quaerit* causae quid *sit* tam repentino consilio. Często obie składnie obok siebie: Eo opere perfecto praesidia *disponit*, castella *communit*; quo facilius, si se invito transire *conarentur*, prohibere *possit*. *Rogat*, ut *curet*, quod *dixisset*.

C. Podług tych samych zasad następują czasy po *futur. periphrast.* *a*) po *praes.* *Dicturus sum*, quae me *permoveant*. Rem nullam, quae a tribuno plebis impediri *possit*, *appetiturus sum*. — *Dicturus sum*, quae me *permoverint*. *Facturusne* operae pretium *sim*, si *perscripserim*, non satis scio (tu *perf. Conjunct.* zastępuje *futur. exactum*). — Nunc *dicturus sum*, quae, nisi hujus hominis audaciam compresseritis, *futura sint*. *b*) po *imperf.* *Meditaturus eram*, quid *dicerem*. Postridie ejus diei, qui tum *erat futurus* quum haec *scribebam*. — *Comperturus eram*, quae de me *judicasset*. Animus erigens se posteritatem ita semper prospiciebat, quasi quum

excessisset (to *plusquamperf.* zastępuie *fut. exact.*), tum denique *victurus esset*. — *Comperturus eram*, quae de me *judicaturi essent*. 393

Uwaga 1. W powyższych opuszczony iest ten przypadek, iż po *perfectum historicum* następuie w zdaniach skutkowych także *perfect.* np. Inclusum in curia senatum *habuerunt* Salaminium ita multos dies, ut *interierint* nonnuli fame (*Cic.*) *) 383 notę.— Nawet niekiedy i po innych czasach przeszłych następuie *perfect.* gdy nam nie idzie o wyrażenie, kiedy się ta czynność stała, tylko o to, że się odbyła: Gabinium luculenter *calefecerat* Memmius sic, ut Calidio verbum facere pro eo non *licuerit*. (*Cic.*) Tantum opes *creverant*, ut *ausi sint*. Adeo tum meliori imperio animus obediens *erat*, ut exercitus coronam auream dictatori *decreverint*. (*Liv.*) patrz 381. *Uwag.* — Tem samem prawem stoi *fut. periphr. perfect.* w zdaniach skutkowych samych, lub nayczęściey z warunkowemi połączonych, gdziebyśmy *plusquamperf.* oczekiwali np. Adeo aequa *postulatis*, ut ultro nobis *deferenda fuerint*. Tantum tumultum *praebuit*, ut nisi castra Punica extra urbem fuissent, *effusura* se omnis pavida multitudo *fuerit*. Se proripuerunt, ut, si effugium *patuisset* in publicum, *impleturae* urbem tumultu *fuerint*. Acies haud dubium fecit, quin, nisi firmata extrema agmina *fuissent*, ingens in eo saltu *accipienda* clades *fuerit*. Nawet niekiedy i po innych czasach przeszłych np. nec dubium *erat*, quin Macedonas Graecosque facile loco *pulsuri fuerint*. *Liv.* 32, 25. Tym bardziey po *praesens*: Ut quaerere *libeat*, quinam eventus Romanis rebus, si cum Alexandro foret bellatum, futurus fuerit (*Liv.*) Quid si extemplo rem fortunae commisisset, haud *scio* an magno detrimento certamen *staturum fuerit* (*Liv.*) Ztąd też lepiey iest powiedzieć; non *dubito*, quin, si potuisset, id *facturus fuerit*, niż: id fecisset

*) W zdaniach celowych następować musi po *perf.* *ut* z *imperf. Conjunct.* ponieważ w nich przymuszony iestem opuścić obecność i przenieść się do przeszłości np. Deus *creavit* homines, ut felices esse *possent*, tu *imperfectum* iest konieczne, ponieważ zamiar, albo cel Boga: aby byli szczęśliwi, iest równoczesny z stworzeniem, co się przez *imperfect.* wyrażać zwykło; podobnie: sic enim mihi perspicere videor, *ita natos esse nos*, (w tym celu) ut inter omnes *esset* societas quaedam. — Przeciwnie: Trajanus rempublicam ita *administravit*, ut merito omnibus principibus *praeferatur*, tu autor nie opuszcza wcale stanowiska obecności, bo mówi tylko o czasie teraźnieyszym: że go przenoszą teraz. Gdyby chciał wyrazić zamiar i cel Trajana odznaczenia się, toby ten cel, iako oczywiście równoczesny z sprawowaniem państwa koniecznie przez *imperf.* wyrazić musiał.

iak u *Cicer.* p. *Lig.* 12, 34. An *potest* quisquam dubitare, quin si Q Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sententia *futurus fuerit*, in qua fratres fuerunt. patrz 390.

394 *Uwaga 2.* Ztem wszystkiem ięzyk łaciński nie iest tak skrępowany, iżby w niektórych przypadkach czasy przeszłe od obecnych i naodwrót obecne od przeszłych zależeć nie mogły, ieżeli tego sens koniecznie wymaga. Po *praes.* następować może *imperfect*, ieżeli zdanie zależne ma wyrażać trwanie czynności w czasie przeszłym. np. scitote oppidum *esse* in Sicilia nullum ex iis oppidis, in quibus consistere praetores et conventum agere *soleant*, quo in oppido non isti delecta mulier ad libidinem *esset*. (*Cic.*) w ciągu całego czasu praetury, (a iednak *fuerit* byłoby zwyczayniéy). Tanta *est* patriae caritas, ut vestris etiam legionibus sanctus *essem*, quod eam a me conservatam *meminissent* (*Cic.*), tak wielka iest miłość, iem nawet waszym był szanowny. To się dzieie osobliwie wtenczas, gdy opuszczamy nasze stanowisko obecności, przenosząc się myślą do tego czasu, kiedy się rzecz działa. np. Illud ne dubium *est*, quin multi, quum ita nati *essent*, ut quaedam contra naturam depravata *haberent*, *restituerentur* et corrigerentur. *Cic. Div.* 2, 46, 96. — Cujus praecepti tanta vis, tanta sententia *est*, ut ea non homini cuipiam, sed delphico deo *tribueretur*; to iest wtenczas przypisywał, gdy nauczał *Cic. Leg.* 1. 22, 58. Qui vero utraque re *excelleret*, ut et doctrinae studiis et regenda civitate princeps *esset*, quis facile praeter hunc inveniri *potest Lyg.* 3, 6, 14. *Video* causas esse permultas, quae illum *impelterent*. (*Cic.*) — Po czasie przeszłym następować może *praes.* kiedy wypadek (rezultat) przeszłéy czynności przetrwał przeszłość i trwa ieszcze obecnie w teraźnieyszości np. *ardebat* autem Hortensius cupiditate dicendi sic, ut in nullo unquam flagrantius studium *viderim*, tak że dotychczas nie widziałem. (*Cic.*). Quamquam adeo *excellebat* Aristides abstinentia, *ut* unus post hominum memoriam cognomine Justus *sit appellatus*; tamen a Themistocle collabefactus testula illa exilio decem annorum multatus est. I tu wypada zdanie: ut appel. sit (*perf. Conjunct.* obecny) z konstrukcyi słowa głównego: *excellebat*, ponieważ rezultat rozciąga się aż do obecności, że dotychczas sam ieden sprawiedliwym iest nazwanym. Są iednakże mieysca (a mianowicie w *Caesarze*), które nieuzasadnione przeyścia z *praeteritum* głównego słowa do *praes.* zależnego zdania zawieraią, gdzie zatem błędną nieforemność składni przyiąć musimy.

O tem atoli wspomnieć należy, że ten przypadek wcale się nie sprzeciwia głównéy regule, gdy po warunkowem *Imperf. praes.* albo *perf. Conj.* następuie, ponieważ takowe *Imperf.* także do obecności należy, np. Memorare *possem* (tylko warunkową formą różne od *possum*), quibus in locis maximas hostium copias po

pulus Rom. parva manu *fuderit*, quas urbes natura munitas pugnando *ceperit*, ni ea res longius nos ab incepto *traheret*; *Sal. Cat.* 7. a zatem i w zdaniach skutkowych np. Tanta mihi cum eo necessitudo *est*, ut *si* res mea *esset*, non magis *laborarem*. Quum praesertim is *sit*, qui, si perniciosum *sciret* loqui de hac re, vix tamen se *contineret*. Ita eum *diligo*, ut, si *vellem* dicere, non *possem*.

Uwaga 3. Dla częstego używania *Perfect.* w znaczeniu czasu 396
historycznego (t. i. iako Aoristus) przyzwyczaił się Łacinnik do łączenia z nim *Imperf.* częstokroć tam, gdzie iest mowa o czynności dokonanéy, ieżeli tylko czynność iak odbywaiąca da się pomyślić, nie zważaiąc na to, że ona iuż odbytą została. Nayczęściéy w ogólnych zdaniach, które nie są historycznem opowiadaniem: Iis assentior, qui duo genera divinationum esse dixerunt: unum quod particeps *esset* artis, alterum quod arte *careret*; i po *praesens*: idemque *disputat*, aethera esse eum, quem homines Jovem *appellarent*, quique aër per maria *manaret*, eum esse Neptunum. — *Adduxi* enim hominem, in quo satisfacere exteris nationibus *possetis* (*Cic.*) przyprowadziłem człowieka przed sąd, na którym zadosyć uczynić możecie. Quoniam, quae obsidia novitatis *haberes*, et habere *posses*, exposui, nunc de magnitudine petitionis dicam, ponieważ wyłożyłem, iakie środki masz i mieć możesz, teraz powiem etc. Wszędzie staćby powinien *praesens*: adduxi hominem, in quo satisfacere *possitis*, quoniam exposui quae subsidia *habeas*, et habere *possis*, coby wcale błędnie nie było; ale łaciński zwyczay iest temu przeciwny. Łacinnik bowiem wystawia sobie cząstkowe odbywanie czynności, to iest czynność przez pewien przeciąg czasu odbywaiącą się, gdy my przeciwnie mamy zawsze na oku ostateczne iéy dokonanie. Nayczęściéy zdarza się to, kiedy zamiar iaki działaiącemu od zaczęcia aż do ukończenia czynności towarzyszy, i tak zamiast powiedzieć: *feci hoc ut intelligas* iakby się właściwie mówić powinno (abyś teraz zrozumiał) mówi się zwyczaynie: *feci hoc* ut *intelligeres*, ponieważ to było moim zamiarem i przy zaczęciu czynności, lubo się tu nie opowiada, tylko oświadcza. A zatem źleby brzmiało dla łacińskiego ucha: *diu dubitavi, num melius sit; saepe mecum cogitavi, quid nam causae sit;* leczby się powiedziało: *esset*, luboby się w polskim mówiło: długo się nad tem zastanawiałem, czy iest lepiéy, albowiem wyrazy *diu* i *saepe* pokazuią, że sobie Łacinnik *perfecta*: *dubitavi* i *cogitavi* wyobrażał iako *aggregat* poiedyńczych wątpliwości i myśli odbytych w przeszłym czasie, podczas gdy ostateczne dokonanie tych czynności obecnego czasu sięga.

Jednakże przez to ograniczenie nie znosi się główna regula; ponieważ gdy następuiące zdanie nie ściąga się do cząstkowego odby-

wania czynności, lecz wyłącznie do ostatecznego wypadku, następuie *praesens* po *perfectum* np. Trajanus rempublicam ita *administravit*, ut omnibus principibus merito *praeferatur*. Jestto skutek poprzedzaiącego zdania, nie zaś zamiar, który towarzyszył sprawowaniu rzeczypospolitéy. Również po *perfectum historicum* może w zdaniu pobocznem lub zależnem następować *praesens*, kiedy to, co chcemy wyrazić, ma się rozumieć ogólnie, o czasie wszechności, nie zaś o pewnym czasie np. Antiocho pacem petenti ad priores condiciones nihil *additum*, Africano praedicante, neque Romanis, si *vincantur*, animos minui, neque, si *vincant*, secundis rebus insolescere. Te czasy teraźnieysze oznaczaią: że to po wszystkie czasy (zawsze) właściwem iest Rzymianom, iż gdy są zwyciężeni, nie tracą odwagi, i w pomyślności nie wynoszą się; gdyby stało *Imperfect.* toby zdanie przestało być tak powszechnem.

Uwaga 4. Podobnie iak po *Perfect.* kładzie zwykle Łacinnik
397 *Imperfect.* tak też i po *praesens* połączonem z *Infinit. actionis perfectae* także zwyczaynie włacinie następuie czas przeszły (*Imperf. Plusquamperf. Conjunct.*) choćby właściwie czas teraźnieyszy mieysce mieć powinien, gdy *Infinit.* iest istotnem *perfectum*, nie *Aoristus*; i tak gdy powiem: dosyć ci oto przytoczyłem powodów, dla czego, iak mi się zdaie, do Włoch iechać musisz; grammatycznie byłoby dobrze: satis mihi multas causas *attulisse videor*, quamobrem tibi in Italiam proficiscendum *sit*. i tak mówi *Cicero p. Cluent. 24.* nisi *docet* ita se *possedisse* (że ie tak posiadł), ut nec clam nec precario *possederit*. Lecz zwyczay ięzykowy iest tu za *Imperfect.* To iest równie iak po *Perf. Indicat.* tak też i po *Infinit. perf.* następuie zwyczaynie czas przeszły (*Imperf., Plusquamperf. Conjunct.*); a zatem w powyższym przykładzie: quamobrem in Italiam tibi proficiscendum *esset*; podobnie: satis mihi multa verba *fecisse videor*, quare *esset* hoc bellum genere ipso necessarium, magnitudine periculosum (*Cic.*), dla czego ta woyna iest teraz potrzebna. Hoc me *profiteor suscepisse* magnum fortasse onus et mihi periculosum, veruntamen dignum, in quo omnes nervos aetatis industriaeque meae *contenderem*. Pro academia autem, *quae dicenda essent*, satis accurate in Academicis quattuor libris *explicata* arbitramur. Obydwa czasy znayduią się użyte u *Cicer.* Quid proficies, quum illi hoc respondebunt tibi, quod tu nunc mihi: armatos tibi *obstitisse*, ne in aedes *accederes*, dejici porro nullo modo *potuisse*, qui non *accesserit*. Jednakże w słowach *videri*, *posse* natrafiamy pospolicie *praesens* nie *imperfect.* np. Quod in eam causam *venisse* me *video*, ut ea sola utilia mihi esse *videantur*, quae semper nolui. Certe *videor* esse *consecutus*. ut non *possit* Dolabella in Italiam pervenire.

O Trybach.

Indicativus.

398

* 1. *Indicativus* używa się wtenczas, kiedy bezwarunkowo z zupełną pewnością mówiący o iakiey istotnéy czynności, a mianowicie w zdaniach głównych, gdy opowiadamy, gdy się wprost pytamy, lub zdanie nasze iako niezależne od inney myśli wynurzamy. np. Omne animal sensus *habet*. Pater *mortuus est*. Quis *condidit* Romam?

Dla tego stoi także *Indicat.* nawet przy warunkowych *Conjunkcyach*: *si*, *sin* etc. (patrz 262.) kiedy warunek iaki za istotny przyymuiemy albo przez *nisi* (wyiąwszy) wyymuiemy.

Si potes (ieżeli możesz), tribue illi hoc beneficium. Parvi *sunt* foris arma, *nisi est* consilium domi (ieżeli nie ma). Ista veritas, *etiamsi* jucunda *non est*, mihi tamen grata est. Poma ex arboribus *si* cruda *sunt* vi avelluntur, *si* matura, decidunt. Adhuc certe, *nisi ego insanio*, stulte omnia et incaute fiunt, tu iest mowa o pewnych warunkach, które albo są same z siebie istotne, albo ie mówiący za takowe uważa, patrz 405.— *Si* z *Indicat.* nie wyraża możności, to iest czy ta okoliczność stać się może; lecz rzeczywistość, ponieważ oświadcza, że iest w istocie, to iest że w rzeczy saméy (nie zaś tylko w myśli) warunek taki istnieie (*objective*), a *nisi* wyymuie taki przypadek iako istotny bez względu na to, czy on w istocie stać się może lub nie. Wstrzymuiemy się w takim razie od wynurzenia o nim własnego naszego sądu, (*subjctive*), co się zwyczaynie przez *Conjunct.* oddaie.

399

* *Uwaga.* Właściwością iest łacińskiego stylu, iż w zdaniach warunkowych w których *si*; *ni* albo *nisi* z *plusquamperfect. Conjunct.* poprzedziło, w zdaniu następnem w mieyscu tego samego czasu *Conjunctivi*, zwykle *Indicat.* z czasem przeszłym następuie. patrz 382. *Uw. 3.* To iest gdyby się czynność iaka niezawodnie była stała (prawie iuż odbyta), gdyby iéy inna okoliczność wydarzona nie była przeszkodziła.

W wielu przypadkach da się w prawdzie ten tryb iako istotny *Indicat.* tym sposobem wytłomaczyć: iż zdania następnego, które iest skutkiem zdania warunkowego, pewna część i totnie iuż się odbyła, dla tego też w polszczyznie iuż dodaiemy, które się także i w łacinie niekiedy wyraźnie położone znayduie. np. *Incesserat* cunctatio: ni duces fesso militi Cremonam (diripiendam)

montrassent; *Jam* castra legionum excindere *parabant*, ni Mucianus legionem *opposuisset*. Nayczęściey iednak stoi *Indicat.* istotnie w mieyscu *Conjunctivi plusquamperfect.* ponieważ dla żywszego wystawienia rzeczy, uważamy czynność iako iuż istotnie odbytą lub odbywaiącą się, choć ta właściwie iest tylko w myśli przypuszczoną; z tey to przyczyny figura ta zamiany trybów tak iest pospolitą u Historyków. np. Caecina, dum sustentat aciem, suffosso equo delapsus *circumveniebatur*, (*Imperfectum* bo iest mowa o czynności trwaiącey), *ni* prima legio sese *opposuisset*. Otacilius frumentum Syracusas misit; quod *ni* tam in tempore *subvenisset*, victoribus, victisque pariter perniciosa fames *instabat*. Jul. Caesar Aegyptum *penetravit*, *nisi* exercitus sequi *recusasset*. *Peractum erat* bellum sine sanguine, *si* Pompejum opprimere Brundisii (Caesar) *potuisset*. Temere *fecerat* Nerva, si *adoptasset* alium (non Trajanum). Pons sublicius iter paene hostibus *dedit*, *ni unus vir fuisset*; Horatius Cocles. *Actum erat* de pulcherrimo imperio, *nisi* illa conjuratio (Catilinae) in Ciceronem Consulem *incidisset*.

Znayduie się w prawdzie u *Cicerona* ten *Indicat.* w zdaniu warunkowem następnem, gdy *Plusquamperfectum* poprzedziło; lecz naypospoliciey u niego po *si* z *Imperf. Conj.* następować zwykło *Imperfect. Indicativi* zamiast *Imperfect. Conjunct.* De illa immortalitate reipublicae sollicitor, quae *poterat* esse perpetua, *si* patriis *viveretur* institutis et moribus. *Quod si* Romae Cn. Pompejus privatus *esset* hoc tempore, tamen ad tantum bellum *erat* mittendus (*Cic.*) Nam et omnino supervacua *erat* doctrina, *si* natura *sufficeret*. Stultum *erat* monere, *nisi fieret*. *Quint.*

400 * 2. *Praedicaty*: *possum, debeo, decet, convenit, licet; necesse est, oportet; aequum, justum, consentaneum, par, fas, longum; aequius, melius, utilius, optabilius*, z czasami przeszłemi: *erat, fuit, fuerat* kładą się zwykle w *Indicatiwie*, dla tego że możność lub potrzeba czynności istotnie zachodziła, chociaż nie przyszła do skutku. W polskiem wyraża się ta konstrukcya także przez *Indicat.* lubo i *Conjunct.* (by) zwłaszcza w *praesens* iest zwyczayny. W przeszłych czasach, dodaie się: był, było, bo nieosobiste słowa trzeba można i powinienem inaczey w przeszłości wyrazić się nie dadzą.

Hoc facere *debebam*, *poteram*, powinienem, mogłem był. His alias *poteram* et plures subnectere causas. Atque id non oblivisci *debebas*. Longe *utilius fuit*, angustias aditus occupare. Aut non suscipi bellum *oportuit*, aut geri pro dignitate populi Romani. O regem me esse *oportuit*. *Plusquamperfectum* nie tak często iak

perfectum i *imperfect.* np. Quanto melius *fuerat* in hoc promissum patris non esse servatum (*Cic.*) patrz 382. *Uwag.* 3. i 380, *b.*

Lecz także i *praesens* przy wyrazach: *longum est, infinitum est* narrare. (Nie *esset*, choć w polskim długoby było). W polskiem bowiem często przez delikatność używamy *Conj.* powinienbyś, trzebaby za powinieneś, trzeba etc. lecz w łacinie w takim razie zawsze *Indicativ. praesens.* stać musi np. *debes* esse diligentior, v. diligentiorem te esse *oportet. Possum* sexcenta decreta proferre mógłbym, nie *possem.*

To samo rozumie się także o *Particip. fut. pass.* (*Conjug. periphrast.*) które w czasach przeszłych słowa *esse*, daleko częściéy w *Indicat.* stoi niż w *Conj.* Haec via tibi *erat ingredienda.* Illud potius *praecipiendum fuit*, to należało się raczéy zalecić.

* 3. *Indicativus* zwykł wreście stać po ogólnych relatiwach (Zaimkach i Przysłówkach) powstałych przez podwoienie, albo przez dodanie *cunque* (patrz 142.):

quisquis, quicunque, qualiscunque, quantuscunque; quotiescunque, quotquot, utut, utcunque; ieżeli nie zachodzi wyraźna przyczyna wymagaiąca *Conjunct.* Także przy *sive—sive* i przy wyrazach *paene* i *prope*, np. *Utcunque* sese res *habet*, tua est culpa, iak kolwiek rzecz się ma. P. Lentulus, *quidquid habuit, quantumcunque fuit*, illud totum habuit ex disciplina. *Quoscunque* de te queri *audivi, quacunque* ratione *potui*, placavi; quisquis est, ktokolwiek iest. *Quidquid id est*, timeo Danaos et dona ferentes. Sed *quoquo* modo sese illud *habet*, haec querela vestra, quid valet? — *Sive tacebis, sive loqueris*, mihi perinde est. — Nunc illud, quod *paene praeterii*, (czegom o mało nie pominął), non omnino relinquendum videtur. p. 232. *Prope oblitus sum*, quod maxime fuit scribendum. — Jednakże stoi niekiedy nawet u *Cicerona* a częściéy u późnieyszych i przy tych wyrazach *Conjunct.* np. Versus debilitatur, in *quacunque sit* parte titubatum; quod sententiarum conformatio permanet, *quibuscunque* verbis uti *velis* (*Cic.*)

Postquam, ubi ut, ut primum etc. w znaczeniu skoro z *Indicat.* patrz 385.

Conjunctivus.

* 1. Jak *Indicativus* wyraża czynność istotną 401
rzeczywistą, tak przeciwnie *Conjunctivus* wyraża tylko czynność w myśli naszéy exystuiącą, a zatem zawsze ieszcze *zależną* od okoliczności.

W *Indicati*wie twierdzi mówiący, że się rzecz ma tak w istocie; w *Conjunct.* wyraża tylko, iżby się stać powinna, mogła; nie wchodząc w to, czy się rzeczywiście stała. W przykładzie: Athenienses *miserunt* legatos, qui hoc *dixerunt*, nie zależy bynaymniéy powiedzenie od posłania, albowiem w wyrazie posłali, nie mieści się wcale wyobrażenie, że coś powiedzieć mieli, a zatem te dwa zdania są tylko zewnętrznie połączone, dla tego stoią w *Indicat.* Opowiadaiący bierze tu na siebie rękoymią, że się obiedwie czynności, to iest — tak posłanie z strony Aten. iak powiedzenie z strony posłów, rzeczywiście odbyły; lecz gdy powiem: Athenienses miserunt legatos, qui hoc *dicerent*, to wystawiam powiedzenie, iako od posłania zależne, a zatem z niem ściśle wewnętrznie połączone; w tym celu bowiem ich posłali, aby powiedzieli. Tu tylko posłanie wystawiam, iako czynność rzeczywistą, powiedzenie zaś ze strony posłów wystawiam iako stać się maiącą. Ztąd wypada, że *Conj.* naypospoliciéy stoi w zdaniu zależnem dla wyrażenia iego zawisłości od zdania głównego. Ale także i w poiedyńczych (głównych) zdaniach, może stać *Conjunct.* kiedy czynność iako zawisłą od myśli wystawiam np. hoc ita *est* znaczy: tak iest w istocie w rzeczy saméy; lecz hoc ita *sit* przypuszczam tylko w myśli, że tak iest, nie wchodząc wcale, czy się rzecz tak ma w istocie i owszem daiąc temsamem, poznać, że może ma się inaczéy. Ztąd łączy się z *Conj.* wyobrażenie możności, niepewności. Wiedzieć iednak potrzeba, że *Conjunct.* iest tylko formą, którą zdaniu nadaiemy, choć może rzecz sama przez się wcale ma się przeciwnie. Patrz 406. Rozróżniać więc w *Conjunct.* należy:

402 * *A. a) Potentialis* wystawia czynność stać się mogącą, nie wchodząc w to czy się stała; i w tym razie używa się *Praesens* równie iak i *Perf. Conj.* dla wyrażenia złagodzonego twierdzenia, lub oświadczenia z małą różnicą od tychże czasów w *Indicat.* W polskiem dla wyrażenia niepewności używamy partykuły by albo słowa módz, mieć.

Hic quaerat quispiam, tuby się nie ieden mógł zapytać. *Forsitan quaeratis*, może się spytacie. Nemo istud tibi *concedat*. At *dicat* aliquis. *Velim* (nolim, malim) sic existimes. Ita facillime sine invidia laudem *invenias*, tym sposobem byś znalazł, możesz znaleźć; znalazłbyś. Armatus sit, oportet, quem *oderim*, kogo mam nienawidzieć. Eam quomodo victoriam *appellem*, quae victoribus plus calamitatis, quam boni dederit, iak mam nazwać.— Forsitan quispiam *dixerit*, może ktoś powie, to samo co *dicat*; vix *crediderim*, ledwobym uwierzył. Hoc sine ulla dubitatione *confir-*

maverim, eloquentiam rem esse omnium difficillimam. Nullam virtutem Alexandri magis quam celeritatem *laudaverim*. Ego *didicerim* libentius, si quid attuleris, quam te *reprehenderim*. Podobnie z *negacyą*: non *crediderim*, non *putaverim*, non *dixerim*, nie zaś non *credidissem*, *putassem*, które tylko w tenczas staćby mogło, gdyby zdanie warunkowe następowało np. si mens non laeva fuisset. To iest *perf.* prócz swego właściwego znaczenia używa się w tym razie, iak *praesens* np. u *Quint. 10, 1. 101.* At non historia *cesserim* Graecis, nec opponere Thucydidi Sallustium *verear*, ale tylko *perfect. act.* tym sposobem się używa, bardzo rzadko forma bierna iak: non ego hoc magis *miratus sim. Vell. 1, 18.*

Uwaga. Rzadko *Imperf. Conj.* ieżeli nie wyraża coś niepodobnego do spełnienia; iednakże; *vellem*, *nollem*, *mallem* stoi w życzeniu, które dla nas było płonnem za *velim* etc. i od słów *dicere*, *putare*, *credere*, używa się druga osoba *Imperf. Conj.* iak w polsk. rzekłbyś, myślałbyś; np. maesti (*crederes* victos) redeunt in castra. Quidquid erat patrum, reos *diceres*. Quo postquam venerunt mirandum in modum (canes venaticos *diceres*) ita odorabantur omnia, et pervestigabant, ut, ubi quidque esset, aliqua ratione invenirent. Discurrunt milites et itineri sarcinas aptant: signum datum *crederes*, ut vasa colligerent. Domyślać się może, gdybyś był przy tem, gdybyś na to patrzył, a zatem zawarty iest ukryty warunek. Podobnie stoi *Imperf.* od słów: *videre*, *cernere*, *discernere*. Vix hoc erat plane imperatum, quum illum spoliatum stipatumque lictoribus *cerneres* można go było widzieć, *sc.* gdyby się było przytem. Pecuniae an famae minus parceret, haud facile *discerneres*. Rzadko wtym sposobie trzecia osoba: qui *videret*, equum Trojanum introductum, urbem captam *diceret*, kto to widział, tenby rzekł że koń troj. do miasta wprowadzony.

* *b) Conjunct. Dubitativus* stoi w wątpliwych 403
pytaniach, kiedy iakie pytanie z powątpiewaniem wyrażamy; *praes.* kiedy się rzecz odnosi do obecności, *imperf.* kiedy się odnosi do przeszłości; quid *faciam*? co mam czynić? (teraz) quid *facerem* co miałem w tenczas czynić. Quis sapiens bono *confidat* fragili, któryżby mędrzec ufał. Quis eum *diligat*, quem metuit? Quis hoc non jure *miretur*? Quis *credat*? quis hoc facere *ausit*? Quid *loquamur* de hac re? Co tylko iest złagodzonem: nemo credet, nemo audebit, non loquemur. Cum tempestate *pugnem* periculose potius, quam illi *obtemperem* et *paream*. Valerius quotidie cantabat: erat enim scenicus: quid *faceret* aliud, cóż miał innego robić? Caesar in eam spem venerat, se sine pugna et sine vulnere suorum rem conficere posse, quod re frumentaria adversarios interclusisset: *cur* etiam

secundo proelio aliquos ex suis *amitteret*? cur vulnerari *pateretur* optime de se meritos milites? cur denique fortunam *periclitaretur* dla czego miał gubić swoich etc.

* *c) Optativus* kiedy życzymy, zaklinamy. Dii bene *vertant*. O mihi praeteritos *referat* si Juppiter annos. *Ut* illum Dii, Deaeque *perdant*. *Valeant* cives mei, valeant: *sint* incolumes, sint florentes, *sint* beati, *stet* haec urbs praeclara. Dii *prohibeant* a nobis impias mentes.

Stoi *praes.* lub *perf.* kiedy życzenie spełnić się może, zaś *Imperf.* i *Plusquamperf.*, kiedy ie za niepodobne do uskutecznienia ważamy, zwykle z *ut*, *utinam*, *o si*, np. quam velim, hoc *fiat* iakbym pragnął, żeby się to stało (iakoż stać się też może); zaś quam *vellem*, hoc fieret, ieżeli się domyśla, ale się nie stanie, i stać się nie może. Utinam modo conata efficere *possim*. Utinam tam facile vera invenire *possem*, quam falsa convincere. Utinam in Ti, Graccho talis mens ad rem publicam bene gerendam *fuisset*, quale ingenium ad bene dicendum fuit. *Mallem* equidem indisertam optare prudentiam, quam stultitiam loquacem. Utinam secundum naturam vivere *possemus*. *Cuperem* vultum tuum videre, cum haec legeres. Utinam ut culpam sic etiam suspicionem vitare *potuissem*. — Utinam *fecerit*, ieżeli nie mam pewności czy zrobił; utinam *fecisset*, ieżeli iuż wiemy, że nie zrobił.— Tu należą zaklinania: *ita me Di ament* v. *ita vivam*, poczem *ut* z *Indicat.* następuie: *ita vivam ut* maximos sumtus facio, iakem żyw, żyię wystawnie, *ita* me dii *ament*, ut ego nunc non tam meapte causa laetor quam illius. *Sic* has deus artes *adjuvet*; także z *fut.*: *ita* me di *amabunt*, ut me tuarum miseritum est fortunarum: *Moriar*, (interam, peream niech zginę), *ne vivam*, *ne sim salvus*, po czem *si* lub *ni* następuie np. *ne sim salvus*, *si* aliter scribo, ac sentio. *Moriar*, *si* magis gauderem, si id mihi accidisset.

* *d)* Kiedy prosimy, zachęcamy, rozkazuiemy kładzie się *praes. Conjunct.* a po części także *perfect. Conjunct.* w mieyscu *Imperativu* i nazywa się *Hortativus*, vel *Suasorius*. Jestto złagodzony *Imperativus*, ponieważ tu raczéy życzymy, niż rozkazuiemy. — Nareście kiedy mówiący pozwala, przystaie na coś, przyymuiąc co za prawdę, tak nazwany *Conjunct. Concessivus* vel *permissivus* np. *dicat* niech mówi przez wszystkie czasy; *diceret* niechby mówił, *dixerit* niechby powiedział. Malus civis Cn. Carbo fuit. *Fuerit* aliis, tibi quando esse coepit. niechby był, pozwólmy, daymy, że był dla innych, lecz dla ciebie kiedy być zaczął.

Negacya używywa się w tych trzech razach nie *non* iak przy innych trybach, lecz *ne*.

Emas non quod opus est, sed quod necesse est. Ad nos *venias* (za *veni*). Amicus populo Romano *sis*. Ipse tibi *sis* consultor et tuum judicium *sequare*! Pater *eligat* puero optimos magistros. Orator *videat* imprimis, quibus de rebus loquatur, si seriis, severitatem *adhibeat*, si jocosis, leporem. *Imitetur* ars naturam, et, quod ea desiderat, *inveniat*. *Speremus*, quae optamus, et *cogitemus* virtutis gloriam esse sempiternam. Naturam *sequamur* et omne, quod pravum est, *fugiamus*. *Meminerimus* etiam adversus infimos justitiam esse conservandam. *Imitemur* nostros Camillos, Decios, amemus, patriam, pareamus senatui, *consulamus* bonis; id esse optimum *putemus*, quod erit rectissimum, — Donis impii *ne* placare *audeant* Deos. Si certum est facere, *facias*, verum *ne* post culpam *conferas* in me.

Uwaga. Ten na pozór niezawisły *Conjunct.* da się grammaty- 404
cznie wytłumaczyć, domyślaiąc się słowa: chciałbym *velim*, *nolim*, *malim*, *cupiam*, także *vellem*, *cuperem*, *nollem*, *mallem*, albo *suadeo*, *censeo* etc. 402. które nawet wyraźnie się kładą: *velim* mihi *ignoscas*. Treviros *vites* censeo. patrz *Accusativus cum Infinitivo*. Co się tyczy użycia *Conjunctiv*, w mieysce *Imperativ*, uważać należy, że naypospolitsza iest trzecia osoba z negacyą, w którym razie *perfect*. zupełnie w równi z *praes*. się używa: *ne dixeris* za *ne dicas*; *nemo contenderit*, za *nemo contendat*. Hoc *ne feceris* tego nie zrobisz, za *hoc ne facito*, ale łagodniéy. p. 386. Misericordia *commotus ne sis*. Lecz i *imperf*. i *plusquamperfect*. stać mogą, kiedy iest mowa o przepisach do czasu przeszłego należących: np. pater Cliniae fortasse aliquanto iniquior erat: *pateretur*, nam quem *ferret*, si patrem non ferret suum. *Ter. Heaut. 1, 2, 28*, powinien był znosić. Forsitan non nemo vix fortis dixerit, *restitisses*, mortem pugnans *oppetisses*, powinieneś był oprzeć się etc.

Non przy zalecaiącym i zakazuiącym *Conj.* znayduiemy także niekiedy (zamiast zwyczaynego *ne*) położone: lecz to nie tak zakazuie, iak raczéy przeczy. Interea quidem, per deos immortales, quoniam omnia commoda nostra, jura, libertatem, salutem denique obtinemus, a legibus *non recedamus*. *Cic. 57, 153*. Non *assuescat* ergo puer, ne dum infans quidem est, sermoni, qui dediscendus sit. *Quint. 1. 1, 5*.

* 2. *B. Modus Conditionalis*, Tryb warun- 405
kowy. Znaczy iż czynność iaka byłaby się stała, gdyby inna była nastąpiła. To iest poprzednie zdanie zwy-

kle za pomocą spóyników: *si, sin, nisi, ni, etsi, etiamsi, tametsi* zawiera warunek następnego, które za główne się uważa. Kiedy taki stawiamy warunek, którego uskutecznienie iest do prawdy podobne (możebne), a mianowicie gdy spełnienie iego od woli naszéy zawisło, w tenczas wyraża się to przez *praesens* lub *perf. Conjunct.*; lecz ieżeli stawiamy warunek taki, który za niepodobny w myśli do uskutecznienia mamy, kładziemy *Imperf.* i *Plusquamperfect. Conj. Imperfect.* w takim razie należy do czasu teraźnieyszego. np. Si *velit*, ieżeli chce, lub ieżeliby chciał; przyczem się przypuszcza, że albo istotnie chce, albo przynaymniey chcieć może. W zdaniu następnem stoi także *praes.* lub *perf. Conj.* albo też *Indicat.* — Przeciwnie si *vellet* gdyby chciał; rozumie się, że nie chce albo chcieć nie może; w zdaniu następnem stoi *Imperf.* lub *Plusquamperfect. Conjunct.* — Podobnie bez spóynika: *cuperem* życzyłbym — lecz nie życzę, lub, życzyć nie mogę; lecz *cupiam* życzyłbym to iest życzę, nie wiele różne od *cupio.*

Memoria minuitur, nisi eam *exerceas.* Aeq' ab litatem vitae servare non possis, si aliorum virtutes imitans *omittas* tuam. Tu si hic *sis* aliter *sentias.* Sordidi putandi, qui mercantur a mercatoribus, quod statim vendant; nihil enim proficiunt, nisi admodum *mentiantur.* Dies *deficiat*, si *vellem* numerare, quibus bonis male evenerit, nec minus *si commemorem*, quibus improbis optime. Ut si (naprzykład, gdybyś) *constitueris*, te cuipiam advocatum in rem praesentem esse venturum, utque interim graviter aegrotare filius *coeperit*; *non sit* contra officium, non facere, quod dixeris. — *Vellem* adesse posset Panaetius (sc. si fieri po.•et). *Mallem* Cerberum metueres, quam ista tam inconsiderate diceres; nisi in litteris *viverem*, haud possem vivere. Antiochus si tam in agendo bello parere *voluisset* consiliis Hannibalis, quam in suscipiendo instituerat, propius Tiberi, quam Thermopylis de summa imperii *dimicasset.* *Dedisses* huic animo par corpus, *fecisset*, quod optabat. Si Neptunus, quod Theseo promiserat, non *fecisset*, Theseus filio Hippolyto non *esset orbatus.* — Aurum et argentum frustra natura divina *genuisset*, nisi eadem *docuisset*, quemadmodum ad eorum venas perveniretur.

Pokazuie się ztąd, że tylko *Imperf.* i *Plusquamperf.* iako istotne czasy warunkowe (hypothetyczne) uważać należy; podobnie iak w polskiem: np. czytał-

bym, czytałbym był. Gdyż *praes.* i *perf. Conj.* przez lekką tylko zmianę wyrazu różne są od *Indicativu.*

Si *fato* omnia *fiunt*, nihil nos admonere *potest*, ut cautiores simus. Nulla alia in civitate nisi in qua populi potestas summa *est* ullum domicilium libertas habet: quae *si* aequa non *est*, ne libertas quidem est. Tu iest mowa o pewnych warunkach, które albo są same z siebie istotne, albo ie mówiący za takowe uważa. patrz 398. Przeciwnie: Sapiens non dubitat, *si* ita melius *sit*, migrare de vita; warunek ten, iest w myśli mędrca. Oratio mea potest esse infinita, si mihi *libeat* totius gentis Graecorum explicare vanitatem. Si *scieris* (gdybyś wiedział) aspidem occulte latere ucpiam; improbe *feceris*, nisi *monueris* alterum, ne assideat. Zresztą ważną iest ta uwaga, że różnica tu podana względem czasów warunkowych i w mowie zależnéy zachowuie się, kiedy rządzące słowo w *praes.* iest położone; lecz ieżeli poprzedza *praeteritum*, albo historyczne *perf.* w tenczas następstwo czasów zachowuie się podług wyłożonych zasad, nie maiąc względu na rożnicę możności lub niemożności. patrz o nast. czas.

Uwaga 1. Co się tyczy możności która się wyraża przez *praes. Conjunct.* i niemożności przez *Imperfect.* i *Plusquamperf.* wiedzieć należy, że tu nie idzie o istotną, absolutną prawdę, czy się rzecz ma tak w istocie (*obiective*), lecz o zdanie mówiącego, a zatem o prawdę względną (*subjective*) np. mówi Cicero: *Si* universa provincia loqui *posset*, hac voce *uteretur*, a więc uważa ią, iako nie mogącą mówić; gdy przeciwnie: Haec *si* tecum patria *loquatur*, nonne impetrare debeat, wystawia oyczyznę iako ożywioną, personifikowaną, która mówićby mogła. 406

Uwaga 2. W zdaniach warunkowych ta znayduie się osobliwość w łacinie, że niekiedy czynności dokonane a zatem iuż upłynione albo w zdaniu poprzedniem, albo następnem zamiast przez *plusquamperf.* wyrażaią się przez *Imperf.* iakoby się teraz działy. Jest to skutek żywszego, retorycznego stylu, który przeszłe czynności uobecnia, aby ie tym żywiéy wystawić. np. Quam concionem Clodius, *nisi* ad cogitatum facinus *approperaret*, nunquam *reliquisset*. Quod certe non *fecisset*, si suum numerum (sc. nautarum) naves *haberent*. Cimbri si statim infesto agmine urbem *petissent*, grande discrimen *esset*. Non tam facile opes Carthaginis tantae concidissent, nisi Sicilia, illud et rei frumentariae subsidium, et receptaculum, classibus nostris *pateret*. — Dla tego też niekiedy tak w zdaniu poprzedniem iak i następnem kładzie się *Imperf.*, chociaż iest mowa o czynnościach iuż skończonych, które iuż obecnie nie trwaią. Num tu igitur eum, si tum *esses*, temerarium civem aut crudelem *putares*? za *fuisses* — *putasses.*

Uwaga 2. Po *nisi*, *nisi forte*, *nisi vero* kiedy się poprzedzaiące twierdzenie ogranicza, zwłaszcza w mowie ironicznéy, stoi *Indicat.* Nemo fere saltat sobrius, *nisi forte insanit.* Erat autem nihil novi, quod aut scriberem, aut ex te quaererem, *nisi forte* hoc ad te *putas* pertinere. Osobliwie przy *nisi forte* zwyczayna iest ironia, przypuszcza bowiem coś niepodobnego, niedorzecznego, patrz 262.

3. *Conjunctivus* w zdaniach *celowych* i *skutkowych.*

407 * Zdanie zależne wyrażaiące cel, zamiar (celowe) i skutek (skutkowe) stoią w *Conj.* ponieważ tylko myśl (nie *factum*) skierowaną do przyszłości wyrażaią. Spóyniki więc: *ut, ne, quo, quin, quominus* łączące takowe zdania rządzą *Conjunctivem.* Czas w tych zdaniach stosuie się zawsze do czasu głównego (rządzącego) zdania.

W Polskim kładzie się często aby z trybem bezokolicznym np. iemy aby żyć; lecz w łacinie tak nigdy powiedzieć nie można, tylko koniecznie *Conjunct.*

* *Ut* ma dwoiakie znaczenie: w zdaniach celowych znaczy cel: aby, żeby, iżby. Esse oportet, *ut vivas*, non vivere *ut edas.* Legum idcirco servi omnes sumus, *ut* liberi esse *possimus.* Romani ab aratro abduxerunt Cincinnatum, *ut* dictator *esset.* Pylades Orestem se esse dixit, *ut* pro illo *necaretur.*

W zdaniach zaś skutkowych, które są koniecznym skutkiem poprzedzaiącego usposobienia rzeczy rządzącego zdania, tłómaczy się przez że np.

Inde factum est, *ut* omnes *fugerent.*

* *a)* Zdanie skutkowe ma osobliwie mieysce, kiedy w zdaniu rządzącem wyrazy: tak, tak dalece, taki, tego rodzaiu: *sic, ita, tam, adeo, tantopere, is, hic, talis, tantus, ejus modi,* stopień i rodzay wypadku bliżéy ograniczaiące, poprzedziły, i w tenczas *ut* znaczy: tak że.

Ita comparata est hominum natura, aliena *ut* melius *videant*, quam sua. Nec *ita* claudenda est res familiaris, *ut* eam benignitas aperire non *possit*, nec *ita* reservanda, *ut pateat*

omnibus. Siciliam Verres per triennium *ita* vexavit ac perdidit, *ut* ea restitui in antiquum statum nullo modo *possit*. Quis *tam* demens est, *ut* sua voluntate *moereat*. Hortensius ardebat dicendi cupiditate *sic*, *ut* in nullo unquam flagrantius studium *viderim*. Epaminondas paupertatem *adeo* facile perpessus est, *ut* de re publica nihil, praeter gloriam *ceperit*. *Talis* est ordo actionum adhibendus *ut* invita omnia *sint* apta inter se et convenientia.

Często opuszczają się przy słowach i przymiotnikach wspomnione tu wyrazy: *sic*, *ita* etc.; pomimo tego iednak w zdaniu skutkowem stoi *ut* z *Conjunct.* Arboribus consita Italia est, *ut* tota pomarium *videatur*. Romani ex loco superiore fudere Gallos, *ut* nunquam postea *tentaverint* tale pugnae genus. Epaminondas fuit etiam disertus, (tam), *ut* nemo Thebanus ei par *esset* eloquentia. Comparat. z *quam ut* patrz zdania względne *b. α.* 417.

* Po *tantum abest* tyle niedostaie, mogą dwa zdania z *ut* następować, tak, że ostatnie znowu od całości, którą pierwsze zdanie z pierwszem *ut* tworzy, zależy: *tantum abest*, *ut enervetur* oratio compositione verborum, *ut* aliter in ea vis esse non *possit*. *Tantum abest*, *ut* hanc caedem *reprehendam*, ut eam *laudem*, nie tylko że nie zganię, ale nawet pochwalę. Po drugiem *ut*, kiedy ma wyrażać stopniowanie w znaczeniu: owszem, dodaie się *etiam* lub *contra*, lecz nigdy *potius*. np. *Tantum abest*, *ut* huic sententiae *assentiar*, *ut* eam *etiam refellam*. *Tantum abfuit*, *ut* Rhodiorum praesidio nostram *firmaremus* classem, *ut etiam* a Rodiis commeatu *prohiberentur* milites nostri. *Tantum abfuit*, *ut* civilia certamina terror externus *cohiberet*, *ut contra* violentior potestas tribunicia *esset*. 408

Uwaga. *Ut* iest pierwiastkowo *Adverb.* znaczące iak; iako *relativum* odpowiada *demonstrativum*: *ita*; iak — tak, i wtenczas nie rządzi żadnym trybem. Jako spoynik czasowy w znaczeniu: skoro, stoi zwykle z *Perf. Indicat.* patrz 385. Jako partykuła życząca: oby z *Conjunct.* patrz *Optat*; w znaczeniu pozwolmy, daymy że, patrz niżéy *Conj.* po Spóyn.

* *b) Ne* wyraża także zamiar i cel, ale z przeczeniem: aby, żeby nie; stoi więc w zdaniach celowych przeczących, gdzieby w twierdzących *ut* stało: np., Cura, *ne* denuo in morbum *incidas*. Haec vitae ratio *effecit*, *ne* denuo in morbum *inciderem*. Nemo prudens punit, ut ait Plato, quia peccatum est, sed *ne peccetur*. Videndum est, *ne* major *sit* benignitas, quam facultates. Scipio in Liternum concessit certo consilio, *ne* ad causam dicendam *adesset*. 409

* Kiedy zaś zachodzi tylko sam skutek (zob. *ut*) bez zamierzonego celu, czyli gdy się wyraża przymiot z domyślnem: tak, takiego rodzaiu, to się nie kładzie *ne* ale *ut non* np. tum forte aegrotabam, *ut* ad nuptias tuas venire *non possem*, (skutek choroby nie cel).

Daley stoi *ut non*, kiedy negacya należy nie do całego zdania, ale tylko do części, lub do iednego wyrazu, podobnie iak się *si non*, a nie *nisi* a w takowem razie używać zwykło: np. Confer te ad Manlium, *ut* a me *non ejectus* ad alienos, sed *invitatus* ad tuos esse videaris.

Ut ne mocnieysze niż samo *ne* stoi, gdy przeczemy z przyciskiem; to iest, gdy życzymy, pragniemy, aby się co żadną miarą nie stało, ale nayczęściey odnosi się także do iednego wyrazu. Epistolae, quam ad Brutum scripsi, misi ad te exemplum, *ut* si minus placeret, *ne mitteres*, abyś go wcale nie posyłał, ale raczey zatrzymał. Themistocles collegis suis praedixit, *ut ne prius* Lacedaemoniorum legatos dimitterent, quam ipse esset remissus. patrz 265.

410 * 2. Przy słowach [obawiać się, *timeo, metuo, vereor, horreo, paveo; metus, timor, periculum est* etc. kładzie się *ne*, kiedy życzymy, aby się coś nie stało, to iest kiedy czego uniknąć pragniemy; przeciwnie zaś *ut*, kiedy życzymy, aby się co stało, ponieważ Łacinnik z wyobrażeniem obawy łączy zaraz życzenie np. Timeo *ne pluat*, obawiam się, żeby nie padało, mówi rolnik w czasie żniw, ponieważ życzy, aby nie padało. Zaś timeo, *ut pluat* obawiam się, że nie będzie deszczu, mówi rolnik, kiedy zasiał zboże, bo pragnie, żeby padało. Toż samo wyraża się przez *ne non* równe *ut*, tylko mocniey; ponieważ dwie negacye twierdzą tym bardziey np timeo *ne non* impetrem, obawiam się, abym nie uzyskał, ale pragnę tego.

Omnes labores te excipere video, *timeo ut sustineas*; *metuo, ne* frustra laborem *susceperis*. *Vereor, ut* mature *veniat*, obawiam się że nie przyydzie na czas. *Vereor ut* dicere *possim*. *Timebam, ne evenirent ea*, quae acciderunt. *Vereor ne* dum minuere velim labores, *augeam*. *Cura* incesserat Patres, *ne* plebs tribunos militum ex plebe *crearet*. *Pavor* ceperat milites, *ne* mortiferum *esset* vulnus Scipionis.

Cur igitur servos, manumisit Milo? *Metuebat* scilicet, *ne* indicarent, *ne* dolorem ferre *non possent*. Unum vereor, *ne* senatus Pompejum *nolit* dimittere bo życzą, aby się to stało. Że po tych

słowach rzadko *futura periphratsica* następują, pochodzi ztąd, że w nich wyobrażenie przyszłości iuż iest zawarte. patrz 389.

Uwaga. Do słów obawiać się należy także *caveo* strzegę się, rzadko z *Infinitiv.* nayczęściéy z *ne* stoiące np. cavendum est, *ne* quid mali ex ea re *eveniat.* Cavendum est, *ne* assentatoribus *patefaciamus* aures, *neu* adulari nos *sinamus.* Także *videre, observare* w znaczeniu: patrz, zastanów się, kiedy chcemy wyrazić obawę, używa się podobnie z *ut* lub *ne*, podług tego iak życzymy, żeby się co stało lub nie, nayczęściéy *vide, videte* np. vide, ne hoc tibi obsit, zastanów się, żeby ci to nie szkodziło. *Ne non* po vide znaczy: czy np. Multa dicuntur in scholis, sed credere omnia *vide ne non* sit necesse, ale zastanów się, czy trzeba wszystkiemu wierzyć, Vide igitur, *ne nulla* sit divinatio zastanów się więc, czy iest wieszczba; to iest zdaie się, że iéy wcale nie ma.

Uwaga 2. Partykuła *neve* (*neu*) służy do kontynuacyi zdań przeczących po *ut* i *ne* i znaczy właściwie albo żeby nie, i żeby nie (to samo co *aut ne* i *et ne*); różna zatem od *neque* albo *nec; neve* bowiem stoi gdzie *ne* stać miało, *neque* zaś w mieyscu *et non* np. Mandatum, ut in omnes naves legatos separatim custodiendos divideret, daretque operam, *ne* quod iis colloquium inter se, *neve* quae communicatio consilii *esset.* Ponieważ *neque* stoi za *et non*, nie powinnoby się więc w takim razie *neque* używać; iednakże wyznać trzeba, że i *neque* często stoi za *et ne*, gdy *ut* poprzedziło np. ut ea praetermittam, *neque* eos appellem. (*Cicer.*) Persuadent, ut paterentur, *nec* ultima experiri *vellent*, patrz na stronie 278. i 279. przestrog. i §. 257.

Ne służy także do zaklinania z *Conj.* np. ne sim salvus, ne vivam, niech mię licho weźmie.

411 * *c) Quo* aby tem, aby przez to, iest właściwie *Abl. pronom. relativi* i stoi zamiast *ut eo* nayczęściéy przy *Comparativie* z *Conj.* np. Hoc addo, *quo facilius* caetera *intelligas.* Legem brevem esse oportet, *quo facilius* ab imperitis *teneatur.* Cohortarer vos, *quo* animo *fortiore essetis.* Ager non semel aratur, sed novatur et iteratur, *quo meliores* fructus *possit* et grandiores edere. In funeribus Atheniensium sublata est celebritas virorum ac mulierum, *quo* lamentatio *minueretur.*

* *Non quo* (non eo ut), lub co iest iedno: *non quod* znaczy: nie żeby, a z negacyą zamienia się na *non quin* (non ita ut non), nie żeby nie z *Conj.* i miewa w zdaniu następnem: *sed quod* albo *sed quia*, lecz że z *Indicat*, ponieważ prawdziwa (istotna) przyczyna następu-

ie, różna od poprzedzaiącéy, która była tylko w myśli przypuszczoną; albo też zdanie z *ut*. Non idcirco quorundam amicorum usum dimiseram, *quod* iis *succenserem*, *sed quod* eorum me *suppudebat*. Nunquam mihi defuturam orationem, qua exercitum meum alloquerer, credidi; *non quo* verba unquam potius, quam res, *exercuerim*, sed *quia adsueram* militaribus ingeniis. Ad te litteras dedi, *non quo haberem* magnopere, quod scriberem, *sed ut* tecum loquerer absens. Non soleo temere contra Stoicos disputare, *non quo* illis admodum *assentiar*, *sed pudore impedior*. — Crasso commendationem non sum pollicitus, *non quin* eam valituram apud te *arbitrarer*, sed mihi egere commendatione non videbatur. Ego me ducem in civili bello *negavi* esse, *non quin* rectum *esset*, *sed quia*, quod multo rectius fuit, id mihi fraudem *tulit*. Podobnie: *non quin confiderem* diligentiae tuae, nie żebym nie ufał twéy pilności. *Non quin* breviter responsum reddi *potuerit*, nie żeby mu krótko odpowiedzieć nie było można.

Lecz za *non quin* stoi także niekiedy z rozłączoną negacyą: *non quo non*, *non quod non*, *non quia non*. Majores nostri in dominum de servo quaeri noluerunt, *non quia non posset* verum inveniri, sed quia videbatur indignum esse; ale *non quia* w zdaniu poprzedniem z *Indicat.* i *sed quod* w zdaniu następnem z *Conjunct.* choć się użyte u autorów znayduie, błędnem się być zdaie.

Uwaga. W mieyscu *non quo* lepiéy iest używać *non quod*, także *non eo quod*, *non ideo quod* (a u późnieyszych autorów: *non quia*) zawsze z *Conjunct.* — Zresztą *quo* stoi także zamiast *et eo* i przeto i przy *Comparat.* odpowiada następuiącemu eo, hoc w znaczeniu im — tym; w obydwóch przypadkach iest *relat.* i stoi z *Indicat.* patrz 120, c.

412 * *d) Quīn* że nie, stoi tylko po zdaniach przeczących, do których także i pytania z powątpiewaniem z *quis* i *quid* należą, ponieważ te tylko formą wyrażenia różnią się od twierdzących zdań z *nemo* i *nihil*; kładzie się zaś:

a) zamiast: *qui*, *quae*, *quod non* po wyrazach: *nemo*, *nullus*, *nihil*, *vix*, *aegre* (reperitur, invenitur); *b)* za *ut non*, nayczęściéy po: *facere non possum*, *fieri non potest quin*, gdzie dwie negacye tym mocniéy twierdzą np. *Nemo est*, *quin sciat*, nikogo nie ma, któryby (coby) nie wiedział. Facere *non possum*, *quin mittam*, nie mogę się ostać, żebym nie posłał. *Nihil* tam difficile *est*, *quin* quaerendo *possit*

investigari. *Quis est, quin cernat*, quanta vis sit in sensibus. *Nemo* vestrum *est, quin cernat*, quanta vis sit in sensibus. *Nemo* vestrum *est, quin*, quemadmodum captae sint a M. Marcello Syracusae, saepe *audierit*. Hortensius *nullum* patiebatur esse diem, *quin* aut in foro *diceret*, aut meditaretur extra forum. *Nunquam* accedo ad te, *quin* abs te *abeam* doctior. Effici *non potest*, *quin* inimicos patriae *oderim*. *Non est* in nostra potestate, *quin* illa *eveniant*, quorum causae fuerint. *Nulla* mora fuit, *quin decernerent* bellum, nie ociągali się woyny ukończyć. — *Non quin* znaczy: nie iak gdyby nie np. Consilium tuum reprehendere non audeo, *non quin* ab eo ipse *dissentiam*, sed quod ea te sapientia esse judicem, ut meum consilium non anteponam tuo.

Uwaga. *Quin* iako ściągnione z *qui ne* stoi zwykle za *Nominat. qui, quae, quod non*, rzadko za *Accusat.* np. Nego in Sicilia tota ullam picturam fuisse, *quin* (eam) Verres *conquisierit, inspexerit*. Mieysca, w których *quin* za *quo non*, *cui non* położone być się zdaie, dadzą się lepiéy wytłómaczyć przez *ut non*: Fama non temere nasci solet, *quin subsit* aliquid (*Cic.*) zwyczayniéy za *Ablat.* Dies fere nullus est, *quin* hic Satrius domum meam *ventitet*. Nullam adhuc intermisi diem, *quin* aliquid ad te litterarum *darem*.

* *Uwaga.* Choć zwykle po: *nemo est, nihil est* etc. *quin* następuie, to iednak sądzić nie należy, żeby *qui, quae, quod non*, osobliwie *in casibus obliquis*, iako też *ut non*, znaydować się nie mogło. *Nemo* adeo ferus est, *ut non* mitescere possit. Ruere illa *non possunt, ut* haec *non* eodem labefacta motu *concidant*. Augustus *nunquam* filios suos populo commendavit, *ut non adjiceret*, si merebuntur. Mortalis *nemo est, quem non attingat* dolor, morbusque. *Nihil est*, quod Deus efficere *non possit*. Adhuc *neminem* cognovi poëtam, qui sibi *non optimus videretur*. Caesar cum esset in urbe, *nullus* dies temere intercessit, *quo non* ad Atticum *scriberet*. *Nihil* mihi in mentem venit optare, *quod non* ultro mihi Caesar *detulerit*. Zwłaszcza przy *casibus obliquis*, dla tego ponieważby przy *quin Pronom. demonstr. is* był potrzebny np. Quis enim sese commovere potest, *cujus* ille vitia non attingat (*quin* ille *ejus* vitia non attingat.) Także po *facere non possum* i *fieri non potest*: Tu etsi *non potuisti* ullo modo facere, *ut* mihi illam epistolam *non* mitteres; tamen mallem non esse missam. *Fieri non potest, ut* eum tu in tua provincia non cognoris. (*Cic.*) Że *qui non*, albo *ut non* iest konieczne, gdy nie poprzedziła negacya, albo gdy *non* należy do poiedyńczego wyrazu w zdaniu, iest widoczna; nie można powiedzieć: *non adeo* imperitus sum *quin* sciam, lecz *ut* nesciam, ponieważ *non* należy do *adeo*.

413 * 2. Po słowach *dubitandi* iako: *non dubito, non est dubium, nemo, quis dubitat — ignorat?* iako też po wyrazach znaczących oddalenie, wstrzymywanie, zaniechanie, iako: *non — nihil — procul — paulum — haud — multum abest, nihil causae est*, albo *quid, numquid causae est, non* v. *aegre abstineo, tenere me* v. *temperare mihi non possum, non impedio, non recūso, non* v. *nihil praetermitto, mihi non tempero*, znaczy *quin* że, iż. np. *Non dubito, quin* domi *sit*, nie wątpię że iest w domu, to iest: myślę, że iest. *Non dubito quin venturus sit*, nie wątpię że przyydzie. *Non dubitari debet, quin fuerint* ante Homerum poëtae. *Non dubito, quin* me *exspectaveris. Non est dubium, quin* hic mansurus *sis. Quis* igitur *dubitet, quin* in virtute divitae *sint. Non multum abest, quin* miserrimus *sim*, nie wiele braknie, żebym nie był, to iest: żebym był naynieszczęśliwszym. Ego *nihil praetermisi*, quantum facere potui, *quin* Pompejum a Caesaris conjunctione *avocarem*. Infesta contio *vix inhiberi* potuit, *quin* protinus suo more saxa in Polemonem *jaceret. Teneri* (v. tenere me, temperare mihi) *non potui*, quin tibi *declararem*, quid de te sentirem. *Non possumus recusare, quin* alii a nobis *dissentiant*. Virgilii et Livii scripta et imagines, *paulum abfuit, quin* ex omnibus bibliothecis *amoveret* Caligula. Także i po zdaniu, które iak *non dubitare* uważane być może: *Quis ignorat, quin* tria Graecorum genera *sint*. Quis ignorat, quin hoc longe *sit* honestissimum.

* Ponieważ *dubito an, haud scio an* przybrały znaczenie, *może, zapewne*, przeto kiedy chcemy wyrazić przeczenie, trzeba ieszcze *non* położyć. *Non dubito, quin* offensionem negligentiae, vitare *non possim*. Nunc mihi *non* est *dubium, quin* legiones venturae non *sint. Dubitandum non est, quin nunquam possit* utilitas cum honestate contendere. Trzeba być przekonanym, że użyteczne nigdy z dobrem w sporze być nie może, patrz 269, *d*. Z resztą może przy wyrazach znaczących przeszkodę stać *quominus* za *quin*, gdy zdanie rządzące iest przeczące patrz 415.

414 * W znaczeniu nie wahan się, kładzie się *dubito, non dubito*, kiedy tenże sam pozostaie Subiekt zwyczaynie z *Infinit.* (ponieważ w tenczas, iako niezupełne słowo wymaga dopełnienia) np. *non dubito respondere*. Sapiens *non dubitat migrare* de vita. *Non dubitavi* id a te per litteras *petere*, quod mihi omnium maxime esset necessarium. Cicero *non dubitavit* conjuratos supplicio *afficere*. Często iednakże i w tem znaczeniu kładzie się u *Cic. quin*. *Nolite dubitare, quin* Pompejo uni *credatis* omnia. *Dubitatis* judices, *quin*

ab hoc ignotissimo Phryge nobilissimum civem *vindicetis*? — nie powinniście się wahać. Ze i przy *praetermitto Infinit.* stać może, wypada ze znaczenia tego słowa np. reliqua *quaerere* praetermittit, bo tu *Infinit.* zastępuie mieysce Obiektu. --Różny od tego prostego *Infinit.* iest *Accusat. c. Infinit.* po *non dubito* w pierwszym znaczeniu: nie wątpię np. Gratos tibi optatosque esse, qui de me rumores afferuntur, non dubito. Antiochum regem transgressurum in Europam non dubitabant. Non dubito, fore plerosque, nie wątpię że będzie wielu, gdzie non dubito tyle znaczy co plane persuasum habeo. Składnia ta, lubo iéy *Curtius*, *Livius* a naypospoliciéy *Nepos* używa, za wzór do naśladowania służyć nam nie może, ponieważ iest obcą *Ciceronowi*.—Wątpię czy, wyraża się przez *dubito sitne* albo *utrum - an*, *sitne - an*, albo też przez *num*, *numquid*; ponieważ *dubito an*, *dubium est an*, ma podobnie iak *nescio an*, u naylepszych autorów sens twierdzący, patrz 269, *d.*

Uwaga 2. Quin (ściągnione z *interrogativum* nie *relativum* i *ne*) znaczy także: czemu nie? i stoi w tem znaczeniu z *Indicat.* lub z *Imperat.* np. *quin dicis*, v. *quin dic* statim, nuże, powiedzże zaraz. *Quin conscendimus* equos? nuże siadaymy. *Quin* tu uno verbo *dic*, quid est, quod me velis *Quin* sic *attendite* judices (*Cic.*) *Quin experiamur* (z pierwszą osobą *plur. Conj.* w mieysce *Imperat*). Tym sposobem przybiera *quin* nawet niekiedy bez słowa znaczenie *immo-etiam* i owszem. np. Te nec hortor, nec cogo, ut domum redeas, *quin* hinc ipse evolare cupio (*Cic.*). Credibile non est, quantum scribam die, *quin etiam* noctibus.

* *e) Quomĭnus*; aby tem mniéy (za *ut eo minus*) 415
stoi po słowach przeszkodę znaczących, *Verba impediendi*, gdzie także i *ne* iako też i *quin*, ostatnie kiedy negacya poprzedziła, stać mogą:

Takiemi słowami są: *arceo defendo*, *deterreo*, *impedio*, *intercedo*, *obsto*, *officio*, *prohibeo*, *recuso*, *repugno*, i inne podobne znaczenie maiące wyrazy iak: *per me stat*, *per me fit*, *non pugno*, *nihil moror*, *non contineo me* etc.

Quid *obstat*, *quominus eamus*. Cimon nunquam in hortis custodem imposuit, ne quis *impediretur*, *quominus* ejus rebus, quibus quisque vellet, *frueretur*. Aetas non *impedit*, *quominus* litterarum studia *teneamus*, usque ad ultimum tempus senectutis. Epaminondas non *recusavit*, *quominus* legis poenam *subiret*. Quid *obstat*, *quominus* Deus *sit* beatus. Ego tecum in eo *non pugnabo*, *quominus* utrum velis *eligas*. Non *deterret* sapientem mors, *quominus* reipublicae, suisque *consulat*. Isocrăti *quominus haberetur* summus orator *non offecit*, quod infirmitate vocis, *ne* in publico *diceret*, *impediebatur*. — Casus *obstitit*, *ne* hoc *facerem*. Histiaeus *restitit*, ne res

conficeretur. Atticus quamdiu Athenis affuit, *ne* qua sibi statua *ponneretur*, *restitit.* Sulpicius *intercesserat*, *ne* exules *reducerentur.* Id neque feci adhuc, nec mihi tamen, ne *faciam interdictum* puto. Impedior verecundia, *ne* te pluribus verbis *rogem*; nayczęściéy po *resisto*, *interdico.*—*Quin loquar*, *nullo* modo me potes *deterrere.* *Non possum teneri*, *quin* ad te *scribam.* Hanno, *neque interclūdi* ab Agrigento, nec, *quin erumperet*, ubi vellet, *prohiberi* poterat. Germani *retineri non poterant*, *quin* in nostros tela *conjicerent*, a zatem i powyższe przykłady z *quominus* mogłyby się przez *quin* wyrazić, które maią negacyą.

Uwaga. Przy: *prohibeo*, *impedio*, *deterreo*, *recuso* stoi także niekiedy *Infinit.* np. neque adhuc repertus est quisquam, qui *mori recusaret.* (*Caes.*) *Prohibentur* parentes *adire* ad filios, *prohibentur* liberis suis cibum vestitumque *ferre* (*Cic.*). Quid est igitur, quod me *impediat* ea, quae mihi probabilia videantur, *sequi*; i podobno raz u *Cicer.* z *ut*: dii *prohibeant*, *ut* hoc, quod majores consilium publicum vocari voluerunt, praesidium sectorum *existimetur.* Tus. 5, 14, 42. — Za *quominus* znayduie się także niekiedy *quo secius* zwłaszcza w piśmie *ad Herennium*, patrz 232 na końcu.

416 4. *Zdania względne* złączone z innemi zdaniami lub wyrazami za pomocą zaimków i przysłówków względnych (*pronomina* i *adverbia relativa*), albo są z niemi spoione zewnętrznie, to iest kiedy ie mówiący zdaniom głównym tylko do zewnętrznego wyiaśnienia przydaie i stawia ie równie niezawiśle iak zdania główne i wtenczas kładą się z *Indicat.* np. Alexander, *qui tot populos vicerat*, irae succubuit. Albo też zdania względne są spoione ściśléy czyli wewnętrznie, kiedy wyrażaią cel, zamiar, skutek, wewnętrzne ograniczenie albo przyczynę, to iest kiedy są nieiako wypływem zdań innych, a zatem też do ich sfery należą, nie zaś prostym dodatkiem mówiącego, iak powyższe, i natenczas stoią w *Conjunct.* Związek ten wewnętrzny pokazuie się iawnie w następuiącem zdaniu: miles, quem metus mortis non perturbaret; przez ten dodatek ogranicza się w ten sposób wyobrażenie żołnierza, iż powinien być taki, tego rodzaiu, takiego męztwa, *iżby* go obawa śmierci nic przerażała. W polskiem oddaie się to przez by — rozróżniać tu należy następuiące przypadki:

* *a*) Jeżeli zdanie względne zawiera w sobie znaczenie celowego, a zatem gdy *qui* położone za: *ut is*, *ubi* za *ut ibi*, *unde* za *ut inde* stoi w *Conj.* np. Pyrrhus legatum ad Romanos misit, *qui* (ut is) pacem *peteret.* Romae bini Consules creati sunt, *qui* (ut ii) reipublicae *praeessent.* Deus solem creavit, *qui*

terram nostram ceterosque planetas *collustret* et *calefaciat*. Oves lanam nobis ferunt, *qua* (ut ea) corpora *vestiamus*. Sunt multi, qui eripiunt aliis, *quod* (ut id) aliis *largiantur*. Populus Romanus tribunos plebis creavit, per *quos* (ut per eos) contra Senatum et Consules tutus esse *posset*. Super tabernaculum regis, *unde* ab omnibus conspici *posset*, imago solis crystallo inclusa fulgebat.

* *b)* Powtóre gdy zdania względne mieszczą w sobie wyobrażenie skutkowych, to iest kiedy dla wyrażenia pewnego przymiotu lub stopnia wyrazy: tak, taki, tego rodzaiu: *sic*, *ita*, *tam*, *talis*, *tantus*, *is*, *hic*, *hujus—ejusmodi* wyraźnie lub domyślnie stoią gdzie więc następne *relativum* da się przez *ut* z zaimkiem rozwiązać; w polskiem: tak iż, że; tak aby, żeby. Habetis *eum* Consulem, *qui* parere vestris decretis non *dubitet*. Nulla res est *tam* utilis, *quae* non abusu noxia fieri *possit*. Qui potest esse *tam* aversus a vero, *tam* mente captus, *qui neget*, haec omnia, quae videmus, Dei nutu atque potestate administrari. Nulla acies humani ingenii *tanta* est, *quae* penetrare in coelum, terram intrare *possit*. Multae res sunt *ejusmodi*, *quarum* (ut earum) exitus nemo providere *possit*. *Ea* est Romana gens, *quae* victa quiescere *nesciat*. Ego *is* sum, *qui* Caesari concedi *putem* utilius esse, quod postulat, quam signa conferri. Tu *is* es, *qui* in disputando non tuum judicium *sequare*, sed auctoritati aliorum *pereas*. Non sumus *ii*, *quibus* nihil verum esse *videatur*, sed *ii*, *qui* omnibus veris *falsa* quaedam adjuncta esse *dicamus*. — Nunc dicis *aliquid*, *quod* ad rem *pertineat*. Nactus sum (eum talem), qui Xenophontis similem se esse cuperet. Nunc natura est (ea talis), *quae* contineat mundum omnem eumque tueatur. Tożsamo w zdaniu: Inter bellorum magnorum curas intercessit res parva dictu, sed *quae* studiis in magnum certamen *excesserit*, t. i. iednakże tego rodzaiu, iż dla zaciętości partyi skończyło się na wielkiéy walce. — Jaka osoba w słowie przy *qui* położyć się powinna, pokazuie się z poprzedzaiącego zdania, np. non sum *ego* is Consul, qui, ut plerique, nefas esse *arbitrer* Gracchos laudare. Denique *te* noli oblivisci Ciceronem esse, et eum qui aliis *consueris* praecipere; non is *sum*, qui his rebus *delecter*; non is *es*, qui his rebus *delecteris*; non ii *sumus*, qui his rebus *delectemur* etc.

Uwaga. Tu należą wyrazy bliższe ograniczenie w sobie mieszczące, połączone z zdaniem za pomocą *qui* a *Conjunct.* w znaczeniu: ile wiem, ile przynaymniéy wiem: *quod ego intelligam*, *quod* (facile) *intelligi possit*; *quod conjectura provideri possit*, *quod salva fide possim*, *quod commodo tuo fiat*, *quod alterius injuria*

fiat, *speret*. np. Omne argentum ablatum ex Sicilia est, nihil cuiquam, *quod suum dici vellet*, relictum, nikomu nic nie pozostawiono, coby swoiem nazwał. Często dodaie się w tych ograniczeniach *quidem*: refertae sunt Catonis orationes amplius centum quinquaginta, *quas quidem* aut *invenirem* aut *legerim* et verbis et rebus illustribus. Przeciwnie mówi się: *quantum* possum, quantum perspicio z *Indicat.*

417 * α. Podobnie stoi *Conjunct.* po *Comparat.* z *quam qui* w znaczeniu iak, żeby. *Major* sum, quam *cui* (quam ut mihi) fortuna nocere *possit*. Multa insecta sunt *majora*, *quam quae* nudis oculis cerni *possint*. Elephantes multo sunt *majores*, *quam qui* stabula nostra per fores intrare *possint*. *Majus* gaudium fuit, *quam quod* universum homines *caperet*. Famae ac fidei damna *majora* sunt, *quam quae* aestimari *possint*. Campani *majora* deliquerant, *quam quibus* ignosci *possit*.

Uwaga. Ale i *quam ut* w takim razie stać może, a po *is*, *ea*, *id* samo *ut* (zob. wyżéy *ut*). Mihi *modestior* conscientia est, *quam ut* satis absolutum putem, quod a me probetur. Isocrates majore mihi ingenio videtur esse, *quam ut* cum orationibus Lysiae *comparetur*. *Ea* caritas patriae est, *ut eam* morte nostra, si opus sit, *servemus*. *Quam pro* patrz 120, *b*.

Ponieważ *quam* wyraża pewień stopień, przeto i bez *relat.* znayduiemy niekiedy *Conj.* In his litteris longior fui, *quam* aut *vellem* aut quam me putavi fore (*Cic.*)

* β. Po *adjectiwach*: *dignus*, *indignus*, *aptus*, *idoneus* stoi także *qui* z *Conj.* ponieważ zdanie względne iest skutkiem tych przymiotników, wypływaiąc z ich własności. To dzieie się przez wszystkie przypadki. *Dignus* es, *qui* ameris, *dignus es cujus* factum *laudetur*, *dignus* es, *cui* fides *habeatur*; *dignus* es, *quem* omnes *diligant*, *dignus* es, *a quo* respublica *administretur*. Deus solus *dignus est*, *qui* omnium maxime *ametur*. *Digni* sunt parentes, *quorum* jussa promte et alacriter *exequamur*. Virtus profecto *digna* est, *cui studeant* omnes homines. Voluptas non *est digna*, *ad quam* sapiens *respiciat*. *Idonea* Ciceroni Laelii persona visa est, *quae* de amicitia *disseret*.

Uwaga. Rzadko i zwykle tylko u poetów stoi *Infinit.* po *dignus* na wzór greczyzny np. *dignus amari*. Lyricorum Horatius fere solus *legi dignus*. *Quint*. *Ut* następuie po *dignus* za *qui* dla iasności, kiedy iuż *qui* poprzedziło np. *si* modo *quos*, *ut* socios haberes, dignos duxisti, haud indignos judicas, quos in fidem receptos tuearis.

* γ. Po ogólnych nieograniczonych wyrazach: znayduią się, są: *est, sunt reperiuntur, inveniuntur, exo-* 418
riuntur, existunt (domyśla się *homines*); po ogólnych przeczeniach: *nemo, nullus, nihil est*; po przeczeniach, nieograniczonych pytaniach: *quis est? quid est* lub (*adj.*) *qui, quae, quod est? quotusquisque, quantum est?* etc. następuie zdanie z *qui* w *Conjunctiwie*, ponieważ wyraża przymiot, a zatem ściąga się do opuszczonego *talis, ejusmodi* np. *Sunt qui suadeant; fuerunt, qui suaderent; est qui dicat; fuit qui diceret. Sunt, qui censeant*, una animum et corpus occidere, animumque in corpore exstingui. Nonnuli *sunt, qui* ea, quae imminent, non *videant. Qui* se ultro morti *offerant*, facilius *reperiuntur*, quam *qui* dolorem patienter *ferant.* Multi *erunt* (tales), quibus recte litteras *dare possis. Perpauci equites, qui* equos secum eduxissent, *inventi sunt* (mało takich się znalazło, którzyby). *Nemo est* orator, *qui* se Demosthenis similem esse *nolit. Nullum est* animal praeter hominem, *quod habeat* notionem aliquam dei. *Nihil est, quod* tam miseros *faciat*, quam impietas et *scelus. Est* (są takie przypadki), ubi profecto damnum *praestet* facere, quam lucrum. *Quotus* enim *quisque est*, (iak mało iest takich), *cui* sapientia omnibus omnium divitiis praeponenda *videatur? Quae* latebra *est, in quam non intret* metus mortis? *Quis est, qui neget.* Quotusquisque *est, qui non intellexerit.*

Uwaga. Est quod, non est, nihil est — quod v. *quare, cur* znaczy: iest przyczyna, nie ma przyczyny; potrzebuię, nie potrzebuię np. in viam *quod* te des hoc tempore, *nihil est*, nie potrzebuiesz udawać się w podróż. *quid est quod, cur, quam ob rem*, znaczy: dla czego? habeo, *non habeo, quod* z *Conjunct.* dorozumiewa się wszędzie: nic takiego np. *Non est, quod* mortem *timeant* homines. Nie maią przyczyny. *Non est, quod contemnas* nie potrzebuiesz gardzić. *Non est, quod* te *pudeat. Non est, quod invideas* istis, quos magnos felicesque populus vocat. — *Quid tandem est, cur festines* dla czego. *Quid est, quod* tanto opere te *commoveat* tuus dolor intestinus. Dodaie się także *causa* albo (przy *quid* i *nihil*) causae np. Cicero non fuit *causa, cur* postulares; *quid erat causae*, cur metueret. Non habeo quod dicam nie mam co powiedzieć; niekiedy także z *Infinit.* haec *habui dicere.* Non habeo, qui (*Ablat.*) utar (*Cic.*) nie mam z czego żyć.—Od tego różne iest non habeo, quid dicam, nie wiem, co mam powiedzieć, *quid faceret*, non *habuit*, ponieważ to są zależne pytania, patrz 268.

Uwaga 2. Powyższe zdania względne w tenczas tylko stoią 419
w *Conjunct.* kiedy są *praedicatem*, to iest kiedy służą do wyrażenia

przymiotu np. Nonnulli sunt, *qui* ea, quae imminent, *non videant*. Niektórzy są tacy, iż nie widzą; idzie tu tylko o wyrażenie ich własności. Jako też, gdy *subject.* iest ogolny nieokreślny, potrzebuiący bliższego określenia. Tu należą także: *homo*, *homines*; *philosophus*, *philosophi*, *discipuli*, kiedy się nie mówi o pewnych osobach np. *Philosophus est*, *qui censeat* znayduie się (pewien) filozof, który mniema; zaś: *hic* philosophus est, *qui censet*, ten (oto) iest fil. który mniema.

Przeciwnie, gdy zdanie względne nie iest *praedicat*em, lecz ma istotny subiekt, odrębny, a zatem, gdy sunt, inveniuntur nie wyraża przymiotu, lecz owszem samo istnienie: są, znayduią się w istocie, mówiąc z pewnością lub przyciskiem, wtenczas kładzie się *Indicat.* improbi sunt, *qui* pecunias contra leges *cogunt*; qui sunt, *qui* foedera saepe *ruperunt*. Hae sunt nationes, quae quondam Delphos *profectae sunt*. Fuit Arganthonius quidam Gadibus, *qui* octoginta *regnavit* annis. zwłaczcza po: *alii*, *quidam*, *multi*, *nonnulli*, *pauci*. np. Multa sunt, *quae* dici *possunt*, rozumie się: (*ea*) quae dici possunt, sunt multa, wiele iest w istocie do powiedzenia. Zaś multa sunt (talia), *quae* dici *possint*, znaczyłoby: wiele iest tego rodzaiu, coby powiedzieć można; sed sunt nonnullae disciplinae (filozoficzne szkoły), *quae* propositis bonorum et malorum finibus officium omne *pervertunt*. Sunt autem *bestiae quaedam*, *in quibus inest* aliquid simile virtutis (*Cic*) Quidam adhuc sunt in domo mea, *qui* — *putant* Suet. Sunt autem multi et quidem cupidi splendoris et gloriae, *qui eripiunt* aliis. U *Cic. Epist. 9, 14 i ad Att. 14, 15* stoią w iednym liście obie składnie: sunt enim *permulti optimi viri*, *qui* valetudinis causa in haec loca *veniant* i sunt enim *permulti optimi viri*, *qui* valetudinis causa in his locis *conveniunt*.— Jednakże przy: *est* i *sunt* z opuszczonym *Subject.* daleko iest pospolitszy *Conj.*; i *Indicat.* uważa się słusznie za *graecismus*, który właściwy iest poetom a naybardziéy Horacemu, np. *sunt quos* curriculo pulverem Olympicum collegisse *juvat*. także i u *Sall. Cat. 19, 42, 39, 5*, a nawet u *Cicerona*, czego naśladować nie należy np. *Sunt qui*, quod sentiunt, etiamsi optimum sit, tamen invidiae metu *non audent* dicere. — Podobnie stoi po *is sum* gdy *is* użyte iest w swem pierwotnem znaczeniu, ten, ów nie zaś: taki, talis, *Indicat.* Si non *ii sumus*, qui esse *debemus*. Tu es *is*, qui me tuis sententiis, saepissime ornasti.

420 * *c)* Jeżeli zdanie względne wyraża przyczynę poprzedzaiącego zdania, a zatem gdzie *qui* stoi zamiast *cum ego*, *cum tu*, *ille* etc. w znaczeniu: ponieważ, gdy.

O fortunate adolescens, *qui* tuae virtutis Homerum praeconem *inveneris*! Caninius fuit mirifica vigilantia, *qui* toto suo consulatu somnum non *viderit*. Quem ardorem studii censetis fuisse in Archimede, *qui*, dum in pulvere quaedam describit attentius, ne patriam quidem captam esse *senserit*. Cur te invitem, a *quo sciam* (cum a te) meam invitationem repelli, żebyś odrzucił. Nostrum est magistratui obedire, *qui* dignitatem a Deo *habeat*. Quid a nobis petis, *quos* nihil omnino habere *scias*. Uważać potrzeba na osobę przy słowie z *relat.* położonem, stósuiącą się zawsze do imienia, do którego się odnosi; dla tego *inveneris* ponieważ wołamy na Achillesa. *Me* infelicem, qui per tot annos te videre non *potuerim*, dla *me*.

* To samo rozumie się tymbardziéy o: *quippe qui*, *utpote qui*, *ut qui*. Convivia cum patre non inibat, *quippe qui* ne in oppidum quidem, nisi perraro, *veniret*. Antonius non procul aberat, *utpote qui* in fuga *sequeretur*. Plato a Dionysio tyranno crudeliter violatus erat, *quippe quem* venundari jussisset. Magna pars Fidenatium, *ut qui* coloni additi Romanis *essent*, Latine sciebant. Rzadko w zdaniu z *utpote qui Indicat.* położony znayduiemy. Ea nos, *utpote qui* nihil contemnere *solemus*, non pertimescebamus. *Cic.* Plurimum terroris Romam celeritas hostium tulit: *quippe quibus* aegre ad undecimum lapidem *occursum est*. *Liv. 5, 37.* w tenczas uważa się iako zewnętrznie tylko dla wyiaśnienia z zdaniem głównem spoione.

* *Uwaga.* *Qui* położone zamiast *quum is*, przybiera niekiedy znaczenie: *lubo*, ponieważ spóynikowi *quum* iest także i to znaczenie właściwe. Nemo fere dubitat, etiam planetis suos esse incolas, *quos* nemo viderit (lubo ich nikt nie widział). Egomet, *qui* sero ac leviter Graecas litteras *attigissem*, tamen cum Athenas venissem, complures ibi dies sum commoratus. Sapiens posteritatem ipsam, *cujus* sensum habiturus non *sit*, ad se putat pertinere. Absolvite Verrem, *qui* se *fateatur* maximas pecunias cum summa sociorum injuria cepisse.

d) Nakoniec stoi niekiedy w opowiadaniu po zaimkach i przysłówkach względnych *Conjunctivus Imperf.* lub *Plusquamperf.*, kiedy iest mowa o czynności powtarzaney (gdzie w Greckiem *Optativ* się kładzie), *Quemcunque* lictor jussu Consulis *prehendisset*, Tribunus mitti jubebat; *ut* quisque maxime *laboraret* locus, aut ipse occurrebat, aut aliquos mittebat; consilium et modum adhibendo, *ubi* res *posceret*, priores erant, u *Liviusza*. — Jednakże i *Indicat.* w takim razie iest zwyczayny i ieszcze pospolitszy niż *Conjunct.* 421

Uwaga. Dla tego znayduie się niekiedy *Conjunctivus* po takich spóynikach, które początkowo były *adverbia relativa* np. po

quum u *Liv.* desperate enim Consulum senatusque auxilio, *quum* in jus duci debitorem *vidissent*, undique convolabant. Po *ubi* i *ub* skoro; id *ubi dixisset*, hastam in fines eorum emittebat. *Liv.* na wet po *si*, gdy za *quum* stoi: *sin* Numidae proprius *accessisset* ibi vero virtutem ostendere et eos maxima vi caedere. *Sall.* Tu także należy ten przypadek, gdy przy tych *relati*wach stoi *Conj.* czasu teraźnieyszego aorystycznie położonego, o rzecach, które tak dawniéy częstotliwie się odbywały, iako też i teraz się ieszcze odbywaią np. *ubi* de magna virtute et gloria bonorum *memores*, quae sibi quisque facilia factu putat, aequo animo *accipit*, *Sall.*

422 * 5. W *Conjunctiwie* stoią zdania wtrącone po zaimkach względnych i spóynikach dla wyrażenia *myśli* lub *mowy obcéy*; to iest kiedy mówiący lub piszący nie robi swoiéy uwagi, ale mówi tylko z myśli obcéy, to iest tego, o którym mowa; albo też kiedy dodaie zdanie, które z głównem zdaniem, dla tego że do iego ograniczenia lub rozwinięcia służy tak iest ściśle (wewnętrznie) połączone, iż iako część do sfery iego należy. np. Noctu ambulabat in publico Themistocles, *quod somnum capere non posset*, tu zdanie: *quod — non posset*, wyraża przyczynę z myśli Themistoclesa, to iest: że Them. to sam za przyczynę podawał; *quod — non poterat* znaczyłoby, że tę przyczynę piszący (*Cic.*) od siebie przytoczył. Podobnie: Socrates accusatus est, *quod corrumperet* juventutem et novas superstitiones *induceret*, rozumie się, że to oskarzyciele Sokratesa za przyczynę podawali. Aristides nonne ob eam causam expulsus est patria, *quod praeter modum justus esset*, bo Atheńczykowie sami ten powód wypędzenia dawali. żob. *Corn.* Przeciwnie: Cave tibi amicos hos esse credas, *quos vicisti*, iest *Indicat.* bo tu mówiący własne zdanie przytacza; *quos viceris* mówiłoby się z myśli tego, którego zdanie zbiiamy. Rozróżniać tu należy następuiące przypadki:

* *a)* Zdania wtrącone stoią z *Conjunct.* w konstrukcyi *Accus. c. Infinit.* kiedy są myślą, mową głównego *Subjectu*, lub kiedy do iego rozwinięcia (sfery) należą, a zatem są iego częścią i bliższem określeniem. *Socrates* dicere solebat, omnes in eo, *quod scirent* satis esse eloquentes. *Ennius* non censet lugendam esse mortem, *quam* immortalitas *consequatur*; bo *quam consequatur* iest warunek, pod którym Enniusz twierdzi, iż nie należy opłakiwać śmierci. Perspicuum est esse aliquod numen praestantissimae mentis, *quo hic mundus regatur*, Pytać się więc trzeba, czy zdanie wtrącone należy do mowy

działaiącego subiektu, a zatem co np. powiedział Socrates? omnes in eo quod sciunt satis sunt eloquentes, widzi każdy, iż zdanie *in eo quod sciunt* należy do mowy Sokratesa, dla tego też stać musi w *Conj.* gdy słowo głównego zdania w *Infinit.* się położy. Podobnie: *Est numen ab eoque hic mundus regitur* należy do wiary, nie tylko samo *est numen*, a zatem także w *Conj. regatur* się położy. Czas w zdaniu wtrąconem, stosuie się do słowa głównego zdania, od którego całe to zdanie zawisło.

Dla tego używa się *Conj.* osobliwie w zdaniach ogólnych, gdzie iest mowa o pewnym gatunku przedmiotów, które sobie w myśli tylko wystawić możemy, podczas gdy poiedyńcze przedmioty rzeczywiście istnieią np. est enim ulciscendi et puniendi modus, atque haud scio an satis sit *eum qui lacesserit* injuriae suae poenitere, to iest który obraża. To nazywa się nieodrębność czyli raczéy ogólność.

Zdania wyiaśniaiące wtrącone, a mianowicie opisy znayduiemy niekiedy z *pronom. relat.* w *Indicat.* położone, ponieważ takie wyiaśnienie może być uważane za udzielne albo za stałe, i dla tego nie potrzebuie ulegać zdaniu głównemu np. itaque ille Marius item eximie L. Plotium dilexit, cujus ingenio putabat *ea quae gesserat*, posse celebrari, (*Cic.*). Oczekuiemy *ea quae gessisset*, coby też fałszywem nie było, lecz: *ea quae gesserat*, iest opisanie za *res a se gestas*, swoie czyny. Nam sie habetote, magistratibus *iisque qui praesunt* rem publicam contineri. Lecz wolności téy za daleko posuwać nie należy. I poiedyńcze mieysca nawet u dobrych pisarzy, iak u *Liviusza* i *Caesara*, w których *Indicat.* iest położony, są raczéy wyiątkiem od owéy główney reguły, że w zdaniach wtrąconych w konstrukcyi *Acc. c. Infinit.* posploicie *Conjunct.* się kładzie, kiedy ie tylko iako myśl, lub mowę innego uważać można. Takiemi wyiątkami są np.: legatos nuntiare jussit, Q. Fabium Consulem Aequis bellum affere eadem dextra armata, quam pacatam illis antea dederat (*Liv.*) za dedisset.

* *b)* Zdanie pośrednie wtrącone w inne iuż w *Con-* 423
junctiwie stoiące zdanie, kładzie się także w *Conjunct.* ieżeli zdanie pośred. należy do zamiaru, prośby, rozkazu obcego, albo zdania w myśli tylko przypuszczonego. (przy *si*).

Rex imperavit, ut, *quae bello opus essent*, pararentur. Eo simus animo, ut nihil in malis ducamus, *quod sit* vel a Deo immortali vel a natura *constitutum*. Moie przekonanie iest: nihil in malis duco, quod a Deo est constitutum, nie tylko samo: nihil in malis duco; zdanie więc pośrednie należy ieszcze do mego wyobrażenia, dla tego też przechodzi z innem zdaniem głównem do *Conjunctiwu*.

Jeżeli zdanie wtrącone nie iest oraz celowem, lecz skutkowem, to iest gdy wyraża tylko przymiot, odpowiadaiąc poprzedzaiącemu: ita, tam, talis; w takim razie stoią zdania wtrącone w *Indicativ.* np. Asia vero *tam* opima est et fertilis, ut, multitudine earum rerum, *quae exportantur*, facile omnibus terris antecellat. Daléy stoi *Indicat.* kiedy się rzecz opisuie (patrz wyżéy). Eloquendi vis efficit, ut ea, *quae ignoramus* discere, et ea, *quae scimus*, alios docere possimus. Veruntamen a vobis ita arbitror spectari oportere, quanti haec eorum iudicio, *qui studiosi sunt harum rerum*, aestimentur, za miłośniéy; efficiatur autem ab oratore, necne, *ut ii qui audiunt* (za *auditores*) ita afficiantur, ut orator velit, vulgi assensu et populari approbatione iudicari solet. Podobnie w definicyach np. videre igitur oportet, quae sint convenientia cum ipso negotio, hoc est, *quae ab re separari non possunt.*

* Kiedy prócz tego znayduiemy zdania pośrednie w *Indicat.* położone, to natenczas uważać ie należy, iako dodatek mówiącego lub piszącego, nie zaś tego, o którym mowa. Themistocles verrens, ne (rex Persarum) bellare perseveraret, certiorem eum fecit, id agi, ut pons, *quem ille in Hellespanto fecerat*, dissolveretur. Tu *Cornelius* wystawia Themistoclesa do króla piszącego: „staraią się, aby most był zrzucony" ponieważ król iuż wiedział, o iakim moście mowa; pisarz więc tylko dla czytelników wyiaśnia tę rzecz od siebie dodaiąc: *quem fecerat*; gdyby stało *quem fecisset*, toby znaczyło, że Themistocles to królowi napisał: most, który wystawiłeś. Miltiades hortatus est pontis custodes, ne a fortuna datam occasionem liberandae Graeciae dimitterent. Nam si cum his copiis, *quas secum transportaverat*, interiisset Darius, non solum Europam fore tutam, etc. *Nep.* Ubi ille esset, cujus imperium, cujus auspicium *secuti erant*, requirebant; w ostatnim przykładzie zdanie pośrednie, ponieważ zawiera mowę Macedończyków śmiercią króla zmartwionych, powinnoby właściwie stać w *Conjunct.* i dla tego *secuti essent* byłoby daleko zwyczaynieysze, niż ten *Indicat.* który tu osobiste zdanie autora niewcześnie obwieszcza. Równie i w drugim przykładzie staćby był powinien *Conj.* gdybyśmy tu z *Ciceronem* pisać chcieli.

424 *Uwaga 1.* Kiedy zdania wtrącone i względne wypływaią z myśli cudzéy, to iest kiedy się przytaczaią iako myśl lub słowa obce to *pronomen reflexivum sui, sibi, se* i *pronomen possessivum suus* należą zawsze do *Subject.* zdania głównego np. *Rex* militi aperuit, quis esset, multa pollicens; si *se* conservasset. Nam mihi scito iam a regibus ultimis allatas esse litteras, quibus mihi gratias agunt, *quod se* mea sententia reges *appellaverim.* Nayczęściéy w zdaniach celowych, ponieważ te wypływaią zwyczaynie z myśli *Subject.* patrz §. 141, *c*, gdzie ta reguła iuż wyiaśnioną została.

Jednakże zdarza się, że zdanie, któreby powinno wypływać z myśli Subiektu, iako dodatek od osoby piszącego lub opowiadającego przytaczane bywa np, *Cic. in Verr.* 2, 34. ferebat Sthenius, ut poterat; tangebatur tamen animi dolore necessario, *quod* domum *ejus* exornatam atque instructam fere jam iste *reddiderat* nudam atque inanem, gdzieby zwyczayniéy było, quod domum suam iste reddidisset. Dla tego też niekiedy kładzie się *is* przy *Conj.* gdzieby z reguły *se* stać powinno np. Tarquinius e suis unum sciscitatum Romam ad patrem mittit, quidnam se facere vellet, *quandoquidem*, ut omnia unus Gabiis posset, *ei* dei *dedissent*. Zwyczay języka wymaga *sibi*; lecz znayduią się i inne przykłady w zdaniach celowych po *ut* i *ne*, w zdaniach wtrąconych przy *Acc. c. Infinit.* gdzie podobnie zamiast coby miał stać *pronom. reflex.* stoi *is*: Caes. de bell. Gall. 1, 5, 4; 1, 6, 3; 1, 14, 4; 1, 11, 3; iak na odwrot *suus* za *ejus* u Nep. incidit in eandem invidiam, quam pater *suus* ceteriique Atheniensium principes, za *ejus*.

Uwaga 2. Tu iest mieysce przytoczyć następuiącą właściwość stylu Łacińskiego, któréy się w *Ciceronie* wiele znayduie przykładów, że zdania poboczne iak „ponieważ powiedział, ponieważ mniemał," w *Conjunctiwie* stoią, chociaż właściwie nie te słowa, lecz dopiero od nich zależne zdania w *Conj.* stáćby powinny. np. Quum enim Hannibalis permissu exisset de castris, rediit paulo post, *quod* se oblitum nescio quid *diceret*. Właściwie podług reguły powinno być: quod nescio quid *oblitus esset*, albo quod se oblitum esse nescio quid dicebat. Te dwie składnie tak się w iedno zlewaią, że *dicebat* przybiera tryb zawisłości i kładzie się w *Conjunct.* Bellovaci suum numerum non contulerunt, *quod* se suo nomine atque arbitrio cum Romanis bellum gesturos *dicerent*.

W *Conjunctiwie* stoi pytanie uboczne, to iest kiedy zdanie, zawieraiące w sobie pytanie, zawisło od słowa np. pytam się, lub też iednego z tych, które *Accus. c. Infinit.* rządzą patrz 268.

6. *Spoyniki rządzące Conjunctiwem.*

* *Quum temporale* rządzi *Indicat.*, *quum causale Canjunc-* 425
tiwem. — *Quum* iest właściwie *Adverbium relativum temporis*, któremu *demonstrativum tum* odpowiada: w tenczas — gdy (kiedy); iako takowe rządzi *Indicat.* Lecz *quum* może także wyrażać wewnętrzny związek myśli, to iest stósunek przyczyny do skutku, w znaczeniu ponieważ, gdy, i wtenczas rządzi *Conjunctiwem.* np. *quum sciam*, *quum intellexerim*, *quum intellexissem*; ponieważ (gdy) wiem, wiedziałem, więc uczynię, uczyniłem.

Facile omnes, *quum valemus*, recta consilia aegrotis damus, w tenczas gdy (kiedy). Maxima sum affectus laetitia, *cum audivi* te consulem factum esse. Cum Collatino collegae Brutus imperium *abrogabat*, poterat videri facere id injuste. Credo *tum*, quum Sicilia *florebat* opibus et copiis, magna artificia fuisse in ea insula. O acerbam mihi memoriam *temporis illius* et loci, *quum* hic in me *incidit*, *quum complexus est*, *conspersit*que lacrimis, nec loqui prae maerore *potuit*. Nunquam obliviscar *noctis* illius, *quum* tibi *pollicebat*. Res, *quum* haec *scribebam*, erat in summum adducta discrimen. Fuit quoddam *tempus*, *quum in* agris homines passim bestiarum more *vagabantur*. *Triennium* jam est et eo amplius, *quum* ille est profectus, od czasu iak. Tum, quum in Asia res magnas permulti *amiserant*, scimus Romae solutione impedita, fidem concidisse. Dabo operam, ut te videam, quum id satis commode facere *potero*. Morati melius erimus, *quum didicerimus*, quae natura desideret. To iest kiedy przed *quum* znayduie się wyraźne lub domyślne *tum*, eo tempore, illo die, albo inne oznaczenie czasu np. gdy w polskiem się wykłada: iuż temu (rok) np. Multi sunt *anni*, *quum* ille *in* aere meo *est*. iak iest moim dłużnikiem. Triginta *dies* erunt ipsi, *quum* has litteras *dabam*. *Dies* nondum decem intercesserant, *quum* ille alter filius *necatur*.

Perfect. Indicat. wtenczas, kiedy opowiadamy prosto iakie historyczne factum, tylko że się stało, nie chcąc bynaymniéy wyrażać związku i względu do zdania głównego: Hannibal quum domo profugisset, ageretque apud Antiochum, Magonem fratrem ad se vocavit. Hoc Poeni *quum resciverunt*, eadem utrumque poena affecerunt. *Quum* Artaxerxes Aegyptio regi bellum inferre *voluit*, Iphicratem ab Atheniensibus petivit. Tu *quum* istius modi sermones ad te *delati sunt* de me, non debuisti credere. *Quum* Caesar in Galliam *venit*, alterius factionis principes erant Aedui, alterius Sequani. Quum in C. Martii familiaritatem *venisti*, non dici potest, quam valde gaudeam (od czasu iakeś). p. 381. Uw.

Przeciwnie: Hominibus non opus est viribus leonis, *quum* ratione praediti *sint*. *Quum* Athenas, tamquam ad mercaturam bonarum artium *sis profectus*, inanem redire turpissimum est. Demosthenes quum R (Rho) dicere *nequiret*, exercitatione effecit, ut planissime diceret. Socratis ingenium variosque sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, *quum* ipse literam Socrates nullam *reliquisset*. stoi *Conjunct*. bo tu *quum* wyraża przyczynę.

* W znaczeniu: lubo, chociaż nie wyraża w prawdzie *quum* przyczyny ale warunek, a zatem tworzy także ścisły i wewnętrzny związek z poprzedzaiącem zdaniem i dla tego rządzi *Conjunct*. Marcelli, Scipionis do-

mus, *quum* honore et virtute *florerent*, signis et tabulis justis erant vacuae. Phocion fuit perpetuo pauper, *quum* ditissimus esse *posset*. Homines *quum* multis rebus infirmiores *sint*, hac re maxime bestiis praestant, quod loqui possunt. W zdaniu następnem następuie niekiedy *tum* z *tamen* (iednakże). *Quum* Sisennae historia omnes alios *vincat*, *tum* indicat *tamen* vitia.

* *b*) Lecz ponieważ w ciągłym szeregu czynności, ktore iako 426
w pewnym czasie odbyte opowiadamy, nayczęściey związek zewnętrzny czasu bywa oraz przyczyną, to iest związkiem wewnętrznym (ściśleyszym), ponieważ poprzedzaiąca czynność za przyczynę następuiącey uważaną być może; ztąd pochodzi, że *quum* z *Imperfect.* i *Plusquamperfect.* zwykł Łacinnik kłaść w *Conjunct.* Bo gdy np. powiem: Caesar, *quum* Pompejum apud Pharsalum *vicisset*, in Asiam trajecit, mieści się tu połączenie czasu i przyczyny to iest: (w tenczas) gdy zwyciężył, przeprawił się, ale oraz ponieważ zwyciężył, albowiem zwycięztwo było przyczyną, iż się przeprawił. Podobnie, Zenonem, *quum* Athenis *essem*, audiebam frequenter; gdy (iak) i ponieważ byłem. Z tem wszystkiem często nawet tam, gdzie tylko o samym czasie iest mowa, lubi Łacinnik iak się powiedziało, z wymienionemi czasami kłaść *Conjunctivus*. np. *Quum* Agesilaus ex Aegypto *reverteretur*, venissetque in portum, in morbum implicitus, decessit. Haec scripsi postridie ejus diei, quum castra haberem in agro. Epaminondas *quum vicisset* Lacedaemonios apud Mantineam, atque ipse gravi vulnere exanimari se *videret*, quaesivit salvusne esset clypeus.

Przeciwnie stoi *quum*, iako partykuła czasowa, kiedy się nie opowiada (a mianowicie kiedy się nie mówi o takiéy przeszłéy czynności, która razem iest przyczyną następuiącéy) ze wszystkiemi czasami a zatem i z *Imperf* i *Plusquamperf.* z *Indicat.* w znaczeniu: eo tempore quum albo tum-quum; przykłady patrz wyżéy.

* *c*) Ponieważ więc Łacinnik *quum* z *Imperfectum* 427
i *Plusquamperf.* zwykle w *Conj.* kładzie: ztąd wypłynęła potrzeba, iż dla oznaczenia czynności powtarzanéy, stoi dla różnicy *quum* z *Plusquamperfectum Indicat.* w znaczeniu: ile razy, skoro; po czém zwykle *Imperfectum* następuie: Verres, *quum* rosam *viderat*, tum incipere ver arbitrabatur; gdy, skoro, ile razy wiedział; *vidisset* znaczyłoby tylko iednę poiedyńczą czynność. Sic Verres confecto itinere, quum ad aliquod oppidum *venerat*, eadem lectica usque in cubiculum *deferebatur*. Quum Dionysius portam aedium *clauserat*, ponticulum detorquebat. Inne byłoby znaczenie, gdybyśmy położyli *quum venisset* po czemby *perfect.* nastąpowało: eadem lectica delatus est.

Uwaga. Są iednakże mieysca, które się podanym tu regułom sprzeciwiaią, ponieważ Łacinnik nayczęściey *quum* z *Conj.* łączyć lubi, choć wyraźne lub domyślne *tum* poprzedziło. Cic. p. Mur. 3. Neque enim, si tibi *tum*, *quum peteres* consulatum, affui, idcirco, *nunc*, *quum* Murenam ipsum *petas*, adjutor eodem pacto esse debeo, iest widoczna nieregularność składni; in Pis. 13 An *tum* eratis Consules, *quum* cunctus ordo *reclamabat*, *quum* cupere vos *diceretis*; w wielu mieyscach dla innych przyczyn; żaś w zdaniu: unum hoc certe videor mihi verissime dicere posse, *tum* quum *haberet* respublica Luscinos, — et *tum* quum *erant* Catones, — tamen hujusce modi res commissa nemini est, przyiąć należy anacolathią, przeyście od zaczętéy oratio indirecta do directa. Twierdzenie niektórych grammatyków, że *quum temporale* bez różnicy z *Indicat.* i z *Conj.* stoi za powszechne przyięte być nie może.

428 * *d*) Daléy stoi *quum temporale* z *Perf.* lub *Imperfect. Indicat.* o czynnościach równoczesnych w znaczeniu: podczas; a to w ten sposób: że *Perf.* stoi przy historycznem opowiadaniu, a *Imperf.* przy opisywaniu. Równoczesność ta ieszcze bliżéy oznaczać się zwykła, dodaiąc *interea*, *interim*, *quidem*.

Nareszcie stoi *quum* z *Indicat.* wszystkich czasów a wszczególności z *praes. historicum* w żywem opowiadaniu, gdzie zwykle iest zdaniem następnem. Nayczęściey stoią w tenczas w zdaniu poprzedniem *adverbia*: *jam*, *nondum*, *vix*, *aegre*; albo też samo *quum* łączy się z *repente*, *subito*; w polskiem oddaie się przez wtem.

Romae interim obsidio erat, *quum* repente juvenis Romanus admiratione in se cives hostesque *convertit*. Cedebatur virgis in medio foro Messanae civis Romanus, judices, *quum interea* nullus gemitus, nulla vox alia istius miseri, inter dolorem crepitumque plagarum *audiebatur*, nisi haec: civis Romanus sum. — Jamque qui Darium vehebant equi, confossi hastis et dolore efferati, jugum quatere et regem curru excutere coeperant, *quum* ille, veritus ne vivus veniret in hostium potestatem, *desilit* et in equum, qui ad hoc sequebatur, *imponitur*. Jam in conspectu utraque acies erat, *quum* priores Persae trucem *sustulere* clamorem. *Vix* explicandi ordinis spatium Etruscis fecit, *quum* pugna iam ad gladios, ubi Mars est atrocissimus *venerat*. Hannibal *jam* scalis subibat Locrorum muros: *quum repente* in eum patefacta porta *erumpunt* Romani. Exspectabant omnes, quo tandem progressurus aut quidnam acturus esset: *quum repente* proripi atque deligari *jubet*.

Uwaga. Przy *quum* dla żywego wyrażenia nagłéy pobocznéy, czynności używaią historycy (*Livius*, *Tacitus*) także *Infinit. histor.*: nec multum erat progressa navis, *quum* dato signo *ruere* tectum loci; nie wiele upłynął okręt, w tem runął pokład. Cingebatur interim milite domus, strepebant etiam in vestibulo, ut audiri, ut aspici possent: *quum* Libo, ipsis, quas in novissimam voluptatem adhibuerat, epulis excruciatus, *vocare* percussorem, *prendere* servorum dextras, *inserere* gladium (*Tac.*). U *Cicerona* nie znayduie się wprawdzie ta składnia; lecz ponieważ *Infinit.* zastępuie w opisach żywych czas teraźnieyszy, przeto godna iest naśladowania.

* 2. *Antequam, anteāquam, priusquam* o czynności, która z pewnością ma nastąpić, albo która się uważa, iak 429
gdyby iuż nastąpiła, kładą się z *Indicativem*; nayczęściéy z *Perfectum*, ponieważ czynność iuż się istotnie odbyła. Przeciwnie kiedy iest mowa o czynności dopiero nastąpić maiącéy, a zatem niepewnéy, albo z myśli subiektu wyrzeczonéy, stoi *Conjunctivus*. Jednakże *Imperfectum* i *Plusquamperfectum*, podobnie iak przy *quum*, dla wyrażenia wewnętrznego związku przeszłéy czynności z następuiącą, kładą się zwykle w opowiadaniu w *Conjunctivie*.

Haec omnia *ante* facta sunt, *quam* Verres Italiam *attigit*. Indicat. wyraża po prostu co się stało; *Conjunct.* napomykałby przyszłość, któréy się obawiano; membris utimur, *priusquam didicimus* cujus ea utilitatis causa habemus. Non *prius* sum conatus misericordiam aliis commovere, *quam* misericordia *sum* ipse *captus*. Dabo operam, ut istuc veniam, *antequam* plane ex animo tuo *efflo*. Respondebo tibi non *prius* tamen, *quam* tu mihi *responderis*. — Tempestas minatur *antequam surgat*; *antequam* de republica *dicam*, exponam vobis breviter. *Ante* videmus fulgurationem, *quam* sonum *audiamus*, iest mowa o czynności, którą sobie tylko w myśli iako nastąpić maiącą wystawiamy. — Hannnibal omnia et in proelio apud Zamam, et ante aciem, *priusquam excederet* pugna, *erat expertus*. Caesar ad Pompeji castra pervenit *prius*, *quam* Pompejus sentire *posset*. Saepe magna indoles virtutis, priusquam reipublicae prodesse *potuisset*, exstincta est. Spóyniki te, mogące się w łacinie rozłączać, tłomaczą się w polskiem zwyczaynie przez nim.

* 3) Przy: *dum, donec, quoad* w znaczeniu: tak długo iak, dopóki (to samo co *quamdiu*) kładzie się z *Indicat.* gdy iest mowa o czynności istotnie odbytéy, albo któréy odbycie iest niewątpliwe. Zaś w znaczeniu aż, o czynności nastąpić maiącéy, (mogącéy), dla wyrażenia oczekiwania lub życzenia, stoi *Conjunctivus*. 430

Cato *quoad vixit*, virtutum laude crevit. Aegroto *dum* anima *est*, spes esse dicitur. De comitiis *donec rediit* Marcellus, silentium fuit. Julius Caesar exanimis aliquamdiu jacuit, *donec* lecticae impositum tres servuli domum *retulerunt*. Bubulus non reliquit urbem, *quoad* hostis cis Euphratem *fuit*. Lacedaemoniorum gens fortis fuit, *dum* Licurgi leges *vigebant*. Tak długo iak, dopóki nie, iest tu mowa o czynnościach, które się istotnie odbyły. Non faciam finem orandi, *quoad nuntiatum erit*, te id fecisse (*erit* bo z pewnością doniesionem będzie), nuntiatum sit wyrażałoby tylko zamiar proszenia, dopókiby nie zrobił, ale bez pewnego przekonania, że to nastąpi. — Oppugna urbem, *donec* tibi *tradatur*. Me admones, ut me integrum, *quoad possim*, servem. Iratis aut subtrahendi sunt ii, in quos impetum conantur facere, *dum se ipsi colligant*, aut rogandi orandique sunt, ut si quam habent ulciscendi vim, differant in tempus aliud, *dum defervescat ira*. Exspectate, *dum* consul aut dictator *fiat*. Thessalonicae esse statueram, *quoad* aliquid ad me *scriberes*. Mansit apud patrem, *donec* ille *veniret*, iest tylko o zamierzonéy czynności, pozostałem w myśli doczekania się, nie wyrażaiąc czym się doczekał, czy istotnie przyszedł, coby się przez *venit* wyraziło. *Conjunct.* więc stoi dla oznaczenia niepewności lub zamiaru. — *Tacitus* nie uważa na podaną tu różnicę i kładzie *Conj.* przy *donec* w istotnym związku historycznym np. *Hist. 4, 35.* Pugnatum longo agmine et incerto Marte, *donec* proelium nox *dirimeret* daleko częściéy niż *Perfectum Indicat.* które u niego staie się wyiątkiem. *Dum* wzmacnia się niekiedy przez: *usque dum*, *tam diu dum* a u komików *donicum* za *donec*; w polskiem tłumaczy się przez: dopóki nie. *Dum* w znaczeniu podczas patrz 385. i 379. c.

431 * II. Spóyniki *quasi*, *tamquam*, *ac si*, *velut si*, *velut* (niekiedy *sicut* i poetyczne *ceu*) w znaczeniu: iak gdyby, przypuszczaią tylko myśl, lub też coś fałszywego, które za prawdę przyymuiemy, a zatem *Conjunct.* rządzić muszą.

Także spóyniki: *dummodo*, *dum modo*, byle tylko; a z negacyą: *dum ne*, *modo ne*, *dummodo ne*, byleby nie. Nareszcie: *ut*, *utinam*, *o si*, wyrażaiące życzenie rządzą *Conj.* patrz 402, *c.*

Taces, *quasi* nihil *scias* (audieris). Sic cogitandum est, *tamquam* aliquis in pectus intimum inspicere *possit*. Sed quid ego his testibus utor, *quasi* res dubia aut obscura *sit*. Sequani absentis Ariovisti crudelitatem, *velut si* coram *adesset*, horrebant. Proinde *ac si jam vicerint*, loquuntur. Sic Plancius quaestor est factus, *quam si esset* summo loco natus; tecum agam, *ac si* meus frater *sis*.

Multi omnia recta et honesta negligunt, *dummodo* potentiam *consequantur*. Cicero omnia postposuit, *dummodo* praeceptis patriae *pareret*. Oderint, *dummodo metuant*. Catilinam lubīdo invaserat reipublicae capiendae; neque, *dum* sibi regnum *pareret*, quidquam pensi habebat. Concedo tibi hoc, *modo* illud verum *sit*. Manent ingenia senibus, *modo permaneat* studium et industria. — *Dum* ille *ne sis*, quem ego esse nolo, sis mea causa, qui lubet, (byleś tylko tym nie był).

Oby nie, powinnoby być właściwie *utinam ne*; iednakże dość pospolite iest i *utinam non Cic. ad Att. 11, 9.* Haec ad te die natali meo scripsi, quo *utinam* susceptus *non essem* aut *ne* quid ex eadem matre postea *natum esset*. Zwyczaynie: illud *utinam ne* vere *scriberem*. Niekiedy opuszcza się *utinam*: tecum ludere sicut ipsa *possem*, *Cat.* obym mógł,

* Podobnego znaczenia z pierwszemi spóynikami są: *non quo, non eo quod, non ideo quod, non quia* nie iak gdyby z *Conj.*, po których *sed quod* albo *sed quia* z *Indicat.* następuie np. Pugiles vero, etiam quum feriunt adversarium, in jactandis caestibus ingemiscunt, *non quod doleant*, animove *succumbant*, *sed quia* profundenda voce omne corpus *intenditur*, *venitque* plaga vehementior. Patrz 411 i pag. 316.

* *Ut* w znaczeniu pozwólmy że i *ne* pozwolmy że nie, zawieraią także w myśli uczynione przypuszczenia, i dla tego wymagaią *Conj.* np. *Ut desint* vires, tamen est laudanda voluntas. *Ne sit* summum malum dolor, malum certe est. 432

* *Nedum* że nie powiem, cóż dopiero, łączy się także dla *ne* z *Conjunct.*, a nawet samo *ne* bez przyrostka w tem znaczeniu się używa np. Igitur hi milites, postquam victoriam adepti sunt, nihil reliqui victis fecere. Quippe secundae res sapientum animos fatigant; *ne* illi corruptis moribus victoriae *temperarent*, cóż dopiero żeby ci mieli okazać pomiarkowanie w zwycięztwie. Omnibus temporibus clarissimi atque amplissimi viri vim tribuniciam sustinere non potuerunt; *ne* dum his temporibus sine judiciorum remediis salvi esse *possimus*. Bez własnego słowa *nedum* podobnie iak *ne dicam* przybiera znaczenie adverbialne, a cóż dopiero (zwyczaynie z poprzedzaiącą negacyą). Aegre inermis tantam multitudo, *nedum* armata sustineri potest. Dla tego znayduie się u *Liv. 3, 14, nedum ut*, cóż dopiero.

* III. *Quamvis* i *licet* w znaczeniu lubo rządzą zwykle *Conjunct.* *Quamvis* różne od *quamquam*, stósownie 433

do swego składu znaczy: iakkolwiek bardzo, ile chcesz, podobnie iak *quantumvis*, *quamlibet;* albowiem nawet rozdzielaiąc wyrazy we właściwem znaczeniu powie się: *quam volent* in conviviis *faceti* sint, niech sobie będą iak chcą; *quam volent* impudenter mentiantur, niech sobie bezczelnie kłamią.

Quod turpe est, *quamvis* (licet) *occultetur* (choćby się ukryło) tamen honestum esse non potest. (właściwie: niechby się ukryło, iakkolwiek chcesz). Vitia mentis, *quantumvis* exigua *sint*, in majus excedunt. *Licet* strenuum metum *putes* esse, velocior tamen spes est. *Licet irrideat* si qui vult, plus apud me vera ratio valebit, quam vulgi opinio. *Licet* początkowo iest słowem kładące się z *Conj.* z opuszczonem *ut*: wolno iest, żeby się śmiali.

Dla tego *quamvis* stoi przy *adject.* i *adverb.* bez słowa. Divitias quum quivis, *quamvis indignus* habere possit, in bonis non numero, każdy, iakkolwiek niegodny.

* *Quamquam* przeciwnie stoi zwyczaynie z *Indicat.* np. *Quamquam excellebat* Aristides, tamen exilio decem annorum multatus est. Rempublicam si licebit, more nostro tuebimur, *quamquam* admodum *sumus* jam defatigati.

Uwaga. U późnieyszych pisarzy zamieniły *quamvis* i *quamquam* swoie znaczenie i *quamquam* stoi z *Conj.* a *quamvis* z *Indicat.* *Tacitus* obydwóch tych spóyników nayczęściey z *Conjunct.* używa. Nawet i u *Cicerona*, choć nie tak często: *Cicer.* de Orat. 3, 7. quamquam omnibus par paene laus *tribuatur*. *Ep.* 4, 4. quamquam videam, 13, 68. quamquam audiam; p. *Mur.* 9. *quamquam* praesente Lucullo *loquar*; Tusc. 5, 30. *quamquam sint* in quibusdam malis. — *Quamvis* z *Indicat.* iak *quamquam* iest rzadkie. *Nep.* 1, 2. Miltiades erat inter eos dignitate regia, *quamvis careba*t nomine. *Cic.* p. *Rab. Post.* 2. *quamvis* patrem suum numquam *viderat*. — O *si* w znaczeniu ieżeli z *Indicat.* a w znaczeniu gdyby z *Conj.* patrz 405 i 398.

Imperativus.

434 * 1. Przez *Imperativus* rozkazuie mówiący, aby się coś stało, albo też z negacyą *ne* i *neve* (nie zaś *non* albo *neque*), zakazuie, aby się nie stało. Różni się więc od *Conj.* tem, że *Conj.* mieści w sobie raczéy wyobrażenie prośby, namowy, życzenia, iak wyraźny rozkaz. — Ta zaś zachodzi różnica między *Imperat. praesentis* a *Imperat. Futuri* (patrz 158), iż *praes.* rozkazuie, aby się coś niezwłocznie lub bezpośrednio stało np. Hoc fac, dic mihi, lege, morere, umieray! *ite* obviam injuriae; nimium ne crede colori; ne me precibus, neve lacrimis persequere.

2. *Imperativus Futuri*, wyraża rozkaz w związku z inną czynnością będący, to iest że coś dopiero w skutku innéy nastąpionéy czynności (a zatem dopiero pośrednio i na przyszłość) nastąpić powinno. Jednakże nie iest konieczna, aby ta druga czynność wyraźnie stała; albowiem iéy się także domyślać można np. Rem vobis proponam; vos eam suo, non nominis pondere *penditote* ceńcie ią = ocenicie potem (domyśla się *quum proposuero*). Prius audite paucis, quod cum dixero, si placuerit *facitote*. *Cras petito*, dabitur, *nunc abi*. *Ignoscito* saepe alteri, nunquam tibi.

3. Ztąd kładzie się pospolicie *Imperativ. Futuri* w prawach, testamentach, układach, w których się coś na przyszłość postanawia; daléy w przepisach i prawidłach, to iest: w czynnościach, które nie należą do iednego bezpośredniego *factum*, ale do przyszłości, ilokrotnie wzmiankowany przypadek powtarzać się będzie. Virgines Vestales in urbe *custodiunto* ingnem foci publici sempiternum. Regio imperio duo *sunto*, iique Consules *appellantor*, militiae summum jus *habento*, nemini *parento*, illis salus populi suprema lex esto. (*Cic.*) Hominem mortuum (inquit lex in duodecim tabulis) in urbe *ne sepelito*, *neve urito*. Impius *ne audeto* placare donis iram deorum. Wypada z natury tego *Imperativu*, że się zwykle łączy z *Fut.* — *Imperat. Praes.* dla tego trzeciéy osoby nie ma, ponieważ nieobecny (trzecia osoba) natychmiast posłusznym być nie może. — Nadto używa się: *habeto* w znaczeniu wiedz, *esto* w znaczeniu niech będzie nie *habe* i *es*.

Uwaga. Non i *neque* przy *Imperat.* zamiast zwyczaynego *ne* i *neve* iest bardzo rzadkie i może błędne np. *Ovid. Met. 3, 117.* ne cape, *nec* te civilibus insere bellis; de art. am. 3, 129. Vos quoque *non* caris aures onerati lapillis, *nec* prodite graves insuto vestibus auro. Przeciwnie przy *Conj.* w mieyscu *Imperat.* położonym znayduie się niekiedy *non* a osobliwie *neque* (za *neve*) *Cic. de republ. 1, 2*; *Plan. 6, 15.* patrz 404.

* 4. W mieyscu *Imperativu* używa się także: *a) Futurum simplex* (ieżeli iest negacya z *non*, nie z *ne*), kiedy chcemy dać poznać zaufanie, iż życzenie nasze spełnione zostanie. np. facies v. non facies hoc, zrobisz to, zrób. Tu nihil invita *dices faciesve* Minerva, za *dic*, *fac*; patrz 386, c. *b)* Albo *Conj. praes.* w drugiéy i trzeciéy osobie np. Si sciens fallo, tum me, Juppiter Opt. Max, pessimo laeto *afficias*, za *afficito*; nayczęściéy iednak w mieyscu trzeciéy osoby, 435

Imperat. patrz 404. *c)* Nakoniec *Perf.* w drugiéy osobie pospolicie tylko z negacyą *ne* np. tu vero ista *ne asciveris neve fueris* commenticiis rebus assensus. Nihil ignoveris, nihil gratiae causa dixeris, misericordia *commotus ne sis.*

Uwaga. Imperat. od *Perf. pass.* znayduie się także, lecz bardzo rzadko. *Ovid. Trist. 4, 8, 51.* At vos *admoniti* nostris quoque casibus *este*; także owe sławne wyrazy Caesara, gdy przez Rubicon przechodził: *jacta* alea *esto* zamiast jacta *sit* alea.

* 5. Opisuie się *Imperat.* przez *cura ut, fac ut* lub samo *fac* z *Conj.* Także przez *velim, velim (ut)* z *Conj.* dla złagodzenia naszego rozkazu. Zakazuie się zaś przez: *fac ne, cave ne* lub samo *cave*; *nolim* z *Conj.* i *noli* z *Infin.* *Cura*, ut quam primum *venias. Cura ut valeas.* Magnum *fac* animum *habeas*, et spem bonam. *Fac cogites.* Me tibi amicissimum et fuisse semper *existimes velim* et futurum esse *confidas*, — *Fac*, *ne* quid aliud *cures*, nisi ut quam commodissime convalescas. *Cave*, si me amas, *existimes*, me, quod jocosius *scribam*, abjecisse curam reipublicae. *Cave putes*; *cave dixeris*; *nolite id velle*, quod fieri non potest; *noli putare*, *nolite existimare.* Certum hominem ad eum *mittas*, *face* (fac). — Łagodzi się *Imperat.* dodaiąc: *oro, quaeso, dum, sis.*

O *Infinitiwie.*

436 1. *Infinitivus*, Tryb bezokoliczny, wyraża czynność w ogólności nie odnosząc iéy do szczególnéy osoby, liczby i czasu; rozróżniaiąc w niéy tylko gatunek czynności, która iak w słowie *finitum*, może także być (tak w *Act.* i *Pass.*) dwoiaka: niedokonana (trwaiąca) np. *scribere* pisać, *scribi* być pisanym; i dokonana (skończona) *scripsisse* napisać, *scriptum esse* być napisanym. Do iakiego czasu te czynności odnoszą się, zależy od słowa *finitum*, od którego sam *Infinit.* zawisł.

Uwaga 1. Nazywaią się w Grammatyce te *Infinit* zwyczaynie: *Infinit. praesentis* i *Infinit. perfecti* dla tego, że pierwszy odpowiada czasom *scribo, scribebam*, drugi *scripsi* i *scripseram*; ale właściwie oba nie wyrażaią wcale czasu, gdyż ten znayduie się dopiero w słowie okolicznem (*finitum*), od którego bezokoliczne zawisło; a zatem *scribere* nie znaczy teraz pisać, bo mogę mówić *volui*, *volebam*, *voluceram* (*heri*), *volam* (*cras*), *scribere*; tylko czynność trwaiącą; iest to raczéy: *Infinitivus rei infectae* i *perfectae.*

Uwaga 2. Przy *memini* stoi zwyczaynie *Infin. praesentis*, choć iest mowa o czynności skończonéy np. *memini* Pamphylum mihi *narrare*; *memini* Catonem mecum et cum Scipione *disserere* (*Cic.*) pamiętam, przypominam sobie, że Cato zemną rozmawiał; iest to żywsze wyobrażenie rzeczy, przenosimy się bowiem w przeszłość i zapatruiemy się na nią, iak gdyby ieszcze trwała. Dla tego też przy *memini* stoi *Infin.* o rzeczach, na które sam istotnie patrzyłem np. ad me *adire* quosdam *memini*, qui dicerent nimis magnos sumptus legatis decerni. Ego illam vidi virginem, forma bona *memini videre.* Me Athenis *audire* ex Phaedro meo *memini*, Gellium philosophos convocasse. Jednakże *Inf. perf.* iest konieczny, kiedy się nie opowiada, tylko wyraża czynność przeszłą (iako rezultat), a tym bardziéy, kiedy się mieści wyobrażenie *Plusquamperfecti.* Philippus rex iratus erat Aetolis, quod solos *obtrectasse* gloriae suae, *meminerat.* Cum abessem atque in magnis periculis essem; et me absentem et meos praesentes a te *cultos* et *defensos esse memini*, *Meministis* me ita *distribuisse* initio causam; sędziowie maią sobie przypomnieć, nie iak dzielił w tenczas, tylko: że tak podzielił. — Przeciwnie: *satis mihi est*, *satis habeo*, *contentus sum*; *pudet* lubią Łacinnicy łączyć z *Inf. perf.* np. *Contenti simus* id unum *dixisse*; barbari hostem *depulisse* contenti non institere cedentibus; non *pudet* eum *fecisse.* Także po *melius erit* np. *quiesse* erit melius. *Quint.* ma non dubitant *posuisse*, zamiast ponere, nie wahaią się położyć. — Ztąd też poeci pozwalaią sobie używać *Inf. perf.* bez różnicy iako *Inf. praes.* np. Horat. *commisisse* cavet, quod mox mutare laboret; sunt qui nolint *tetigisse*; i *Plin.* ciconiam nemo velit *attigisse.*

Uwaga 3. Ponieważ nie masz właściwéy formy na czynność dokonaną bierną, opisuie się takowa przez *part. perf.* ze słowem *esse* i przybiera rodzay i liczbę przedmiotów, do których się odnosi. Uważać potrzeba, że *esse* w tym składzie traci swoie właściwe znaczenie trwania; w takich więc przypadkach, gdzie potrzebne iest wyrażenie ciągłego trwania, używamy ieszcze drugiego *Infin.* np. wiem, że miasto oblegaią, będzie: scio urbem *obsessam teneri*, bo gdybyśmy powiedzieli: *obsessam esse* tobyśmy nie wyrażali trwania téy czynności, lecz iéy dokonanie. *Cic. in Cat. 1, 1.* constrictam jam horum conscientia *teneri* conjurationem tuam non vides? patrz o Imiesłowach *Uw. 3. b.* — *Fuisse z part. perf.* wyraża czynność iuż zupełnie dokonaną np. scio urbem *expugnatam fuisse*, quum rex in castra venit, wiem, że iuż w tenczas miasto zdobyte było. *Liv. 1, 41.* jubet bono animo esse; *sopitum fuisse* regem subito ictu, każe im być dobréy myśli, że król (tylko) został ogłuszony. patrz 176. i na karcie 195.

* 2. *a)* Prócz tych dwóch *Ifinit.* służących do wyra-
437 żenia czynności niedokonanych lub dokonanych, znayduie sie ieszcze tak w *Act.* iak w *Pass. Infinitivus* czasu przyszłego (*Infinitivus futuri*), oznaczaiący iż czynność ma trwać w przyszłości. W *Activ. part. futuri* ze słowem *esse*; *laudaturum esse* że będę chwalił. W *Pass. Supinum* ze słowem *iri*: *laudatum iri*, że będę chwalonym. Tamten przyymuie rodzay i liczbę, ponieważ iest imiesłowem, tentu iest nieodmienny np. *reus* videbatur *damnatum iri*; sciebat sibi crimini *datum iri*, pecuniam accepisse.

Uwaga. Ponieważ *part. fut.* znaczy właściwie zamiar czynności, przeto *laudaturum esse* znaczy istotnie: chcieć chwalić, mieć zamiar chwalenia, a *laudaturum fuisse* chcieć było chwalić np. scio te scripturum fuisse, wiem, żeś chciał był pisać; patrz na karcie 194. *Laudaturum fuisse* używa się nayczęściey w zdaniach warunkowych (następnych) przeszłych, gdzieby w mowie wprost *plusquamperf.* stać musiało. np. etiamsi obtemperasset auspiciis, idem *eventurum fuisse* puto, sądzę, żeby się to samo wydarzyło było. An censemus, si Fabio laudi datum esset, quod pingeret, non multos etiam apud nos *futuros* Polyclitos *fuisse*? Gdyż podobnie stoi *Infinit. futuri z esse* zamiast *Imperf.* w zdaniu warunkowem następnem. *Cic. in Verr. 1; 47.* libertus nisi jurasset, scelus se *facturum* (esse) arbitrabatur; sądził, żeby był wyśiępek popełnił.

438 * *b)* Ponieważ nie wszystkie słowa maią *Supinum*, przeto znayduie się ieszcze opisuiąca forma w mieyscu wymienionego tu czasu przyszłego. Używa się do tego: *futurum esse* (odmienne) albo *fore* (nieodmienne) *ut* lub *qui* z *praes.* lub *Imperfect. Conjunct.* dla wyrażenia czynności trwać maiącéy, zaś *Perfect.* lub *Plusquamperf.* dla wyrażenia czynności dokonanéy w przyszłości, podług tego, iaki iest czas w słowie zdania rządzącego. np. *credo*, *fore* ut epistolam *scribas*, i *credebam* fore ut epistolam *scriberes* rozumiem, rozumiałem, że *będziesz pisał*. Zaś *credo* fore ut epistolam *scripseris* i *credebam* fore ut epistolam *scripsisses* rozumiem, rozumiałem że *napiszesz*. Podobnie w *pass. Credo* fore ut epistola *scribatur*, sądzę że list będzie pisany. *credebam* fore ut epistola *scriberetur*. Dla wyrażenia czynności przyszłéy dokonanéy używa się w *pass, part. perf. scriptus* np. credo i credébam epistolam *scriptam fore*, sądzę że list będzie napisany. *Futurum fuisse* o dokonanéy warunkowéy czyn-

ności na przyszłość np. Rex ignorabat, *futurum fuisse* ut oppidum sibi traderetur, si unum diem exspectasset. żeby się miasto było poddało; nisi eo ipso tempore nuntii de Caesaris victoria essent allati, existimabant plerique *futurum fuisse* ut oppidum amitteretur patrz na karcie 445.

Do opisania *Infinit. futuri pass.* nie może służyć *part. futuri pass.* na *ndus* (patrz na karcie 195.), ponieważ to ma tylko znaczenie konieczności, formuiąc tym sposobem regularnie trzy *Iufin.*: *amandum esse* musieć być kochanym, *amandum fuisse*, równie z *necesse fuisse ut amaretur*, że musiałem być kochanym; *amandum fore* że będę musiał być kochanym np. *Livius* mówi 37, 39. Instare hiemem, aut sub pellibus *habendos* milites *fore*, aut differendum esse in aestatem bellum; trzeba będzie żołnierzy mieć pod namiotami. *Curt. 3, 21.* laetus quod omni expetierat voto, in illis potissimum angustiis *decernendum fore*, że będzie musiał stoczyć bitwę.

* Opisuiąca forma iest mianowicie potrzebna w tenczas, kiedy słowo nie ma *Sup.* a zatem i *Particip.* iak się to zdarza we wszystkich niiakich. Dla tego więc tylko przez opisanie można się w tenczas wyrazić. Spero futurum esse (fore), ut te hujus rei *poeniteat*. Puto *fore* ut brevi omnibus his incommodis *medeare*. Spero fore ut hanc linguam brevi discas. Ego non despero *fore aliquem* aliquando, *qui* existat talis orator, qualem quaerimus. Video te in coelum migrare, et spero *fore ut contingat* id nobis. Non eram nescius, fore ut hic noster labor in varias reprehensiones *incurreret*.

To się dziać zwykło nawet w tenczas, kiedy słowo ma regularne *Supin.* i *Particip.* a mianowicie w *Pass.* iest opisanie pospolitsze, aniżeli zwyczayna forma *Sup.* z *iri* np. Affirmo tibi *fore, ut* ab omnibus *collaudere*. Exaudita vox est, *futurum esse ut* Roma *caperetur* za Romam *captum iri*; patrz na karcie 177, c.

* 3. *Infinitivus* uważać można za *Substant.* rodzaiu 439
niiakiego tylko o dwóch przypadkach *Nom.* i *Accus.* które tem od innych rzeczowników się różni, że zatrzymuie rząd słowa. W tenczas iest *Inf. Nominat.* kiedy iest Subiectem zdania np. *Invidere* non cadit in sapientem, iak gdyby było *invidia* non cadit. Podobnie: *ignoscere* amico, humanum est. Bene *sentire*, recte *facere* satis est ad bene beateque vivendum. — Przeciwnie *Accusativem* iest *Infin.* kiedy iest obiectem słowa iak: *volo, nolo, malo, possum, queo, coepi, debeo, incipio, desino; cogo, cupio, studeo, soleo, audeo*; etc. np. *cupio scribere, dicere* iak się mówi: *cupio hanc rem*, ponieważ wymienione słowa same nie wyrażaią zupełnéy myśli, uzupełniać ią więc muszą, przybieraiąc *Infinit.* Nescio mentiri. *Didici* vera *dicere*. *Vincere* scit Hannibal, victoria uti nescit. *Ferre* laborem

consuetudo docet, *Mori* nemo sapiens miserum *dixerit*. Rzadko zawisł *Infinit.* od przyimków rządzących *Accusativem*. Aristo et Pyrrho *inter* optime *valere* et gravissime *aegrotare* nihil prorsus dicebant interesse. Quod crimen dicis *praeter amasse* meum. — Do tych niezupełnych słów należą także: *habere*, *dare*, *ministrare* np. nihil *habeo* ad te *scribere*. Legati Celtiberorum nihil prius petierunt a praetore, quam ut *bibere* sibi *juberet dari*. Homerus Ganymedem a diis raptum ait propter formam, ut Jovi *bibere* ministraret (*Cic.*) Podobnie także adjectiva: *paratus* i *insuetus*: praedixerat his Datames, ut *parati* essent *facere*, quod ipsum vidissent; *paratus* audire, vinci *insuetus*. — Zamiast innych przypadków iak *Nom*, i *Accus*, rzadko *Infinit.* położony znayduiemy, ponieważ iasność wymaga wyraźnych zakończeń przypadkowych, i dla tego też te przypadki uzupełniaią się przez *casus obliquos Gerundii*. Ztąd za wyiątek uważać należy częstokroć z naśladowania greczyzny wynikły, gdy np. *Infinit.* stoi iako *Genit. Curt. 4, 33 cupido* incesserat non interiora modo Aegypti, sed etiam Aethiopiam *visere*. *Sall. Cat. 17* quibus in otio *vivere copia erat* i za *Dat.* przy *adject.* utilis, aptus, idoneus, natus. Nos numerus sumus fruges *consumere nati*; nec mihi sunt vires *inimicos pellere* tectis za pellendis inimicis v. ad pellendos inimicos, u Poetów i późnieyszych: *peritus* cantare (*Virg.*) *indocilis* pauperiem pati; *audax* omnia perpeti, *Hor.*; aetas *apta* regi (*Ovid.*). Mieysce *Ablat.* zastępuie przy *dignus* legi, *Quint*; *contentus* retinere Vell. — Co inszego iest, kiedy iest *constructio ad sensum*, to iest kiedy składana konstrukcya przyymuie sens i składnią poiedyńczego słowa, gdy np. Consilium mihi est, consilium capio = constituo kładzie się z *Infinit.*: hominis propinqui fortunas *evertere*; praeterire; iako też: *iniit consilia* reges Lacedaemoniorum *tollere*; nie zawisło *tollere* od *consilia* lecz od *iniit consilia*, które to samo znaczy, co *decrevit tollere*; quibus omnia vendere *mos erat* = qui solebant.

440 *Uwaga 1. Infinit.* mainuiąc tylko czynność w ogólności, trzyma środek między imieniem i słowem (patrz 159) i choć nie iest istotnym rzeczownikiem, (gdyż np. *amor* oznacza iuż coś udzielnego, które sobie w myśli iako rzecz wystawiamy, gdy tym czasem *amare* wyraża tylko ogólny stan); to iednakże uważa się za imie (*neutrum*) i dla tego może przybierać wyraz przymiotny *ipsum* np. cum *vivere ipsum* turpe sit nobis; *ipsum* quidem *peccare*, quoque verteris, unum est, grzeszenie samo. Inne przymiotne wyrazy są przy *Infinit.* bardzo rzadkie np. u *Petron c. 52. meum intelligere* nulla pecunia vendo. Nie będąc atoli dokładnym rzeczownikiem, bierze zwykle iako przymiot nie *adject.* ale *adverb. Bene* et *beate vivere* nihil est aliud, quam *honeste* et *recte vivere*. choć się w polskiem przez przymiotnik wykłada, ponieważ u nas rzeczo-

wnik słowny iest dokładnym rzeczownikiem, maiącym zupełne przypadki i dla tego też zastępuie mieysce tak łacinskiego *Infinit.* iako też i *Gerundium* i *Supinum*, które razem składać się muszą, aby go we wszystkich względach zastąpić.

Uwaga 2. Kiedy do żywego przeięci iesteśmy tem, co opo- 441
wiadamy, co także o żywem opisywaniu rozumie się, w mieyscu *Imperfect.* lub *Praes. histor. Indicat.* kładziemy *Infinitivus praesentis*, czyli tak nazwany *Infinitivus historicus* z *Subj.* w *Nom.* zwyczaynie kilkakrotnie powtarzany np. *Alexander* territus, *castigare*, *adhortari* proelium, quod iam elanguerat, solus *accendere*. Brevi spatio interjecto, hostes ex omnibus partibus, signo dato *decurrere*, lapides in vallum *conjicere*: nostri primo integris viribus fortiter *repugnare*, neque ullum frustra telum ex loco superiore *mittere*: ut quaeque pars castrorum nudata defensoribus premi videbatur, eo *occurrere* et auxilium *ferre*; sed hoc *superari*, quod hostes defessi proelio excedebant, alii integris viribus succedebant. Jamque dies consumtus fuerat, quum tamen barbari nihil *remittere* atque acrius *instare*. Tum vero ingenti sono coelum *strepere* et inter horrendos fragores *micare* ignes. Takie *Infinit. histor.* mogą także mieć *Subj.* zaimka; *ego* illud sedulo *negare* factum (esse). Zdania takowe nie są właściwie całkowicie rozwinięte i dla tego wymagaią fantazyi czytelnika, a ponieważ przez nie zmienianią się przeszłe wypadki w ogólny obraz obecności, tym sposobem obwieszcza się ich nagłe odbywanie. Dla tego też stoią nayczęściey tam, gdzie nam więcey o czyn idzie niż o działaiącego; albo też gdzie się skupia pasmo nagłych wypadków. Tym sposobem mowa nabiera żywości i rozmaitości. Ztąd też ten czas nayczęściey się tylko między *Imperf.* albo *praes. histor.* użyty znayduie; patrz *Imperf.* Jak takie *Imperfect.* wprowadzaią się w mowę za pomocą *quum*, patrz *quum* 428.

4. *Accusativus cum Infinitivo.*

Accusativus cum Infinitivo nazywa się ta składnia, 442
gdy po opuszczeniu polskiego spóynika że, subiect zdania nie w *Nomin.* lecz w *Accusat.* a słowo należące do subiectu w *Infinit.* się kładzie. *Acc. c. Infinit.* iest podobnie iak sam *Inf.* dwoiakiéy natury, to iest: może być Subiectem lub Obiectem zdania.

a) Subiectem iest *Acc. c. Inf.* tam, gdzieby stał *Nominat.* gdybyśmy *Inf.* na *substant.* zamienili; a mianowicie kiedy *praedicat*em iest słowo *est*, *erat*, *fuit* etc. z rzeczownikiem lub przymiotnikiem np. *aequum*, *apertum*,

certum, *manifestum*, *consentaneum*, *justum*, *utile*, *verum*, *verisimile*, *credibile*, *par* — *est*; *opus*, *fas*, *nefas*, *necesse est*, *appāret*, *constat*, *oportet*, *expĕdit*, *condūcit*, *convĕnit*, *placet*, *prodest*, *interest*, *refert*: iako też po *pass.*; *intelligitur*, *perspicitur*, *nuntiatum est*, *memoriae proditum est*, etc. np. *Hominem mortalem esse* certum est; zastępuie nieiako: *Hominis mortalitas* certa est. *Victorem parcere* victis *aequum est*. *Constat* profecto ad salutem civium *inventas esse leges*. *Legem brevem esse oportet*, quo facilius ab imperitis teneatur. *Verum est*, amicitiam nisi inter bonos esse non posse. *Traditum est*, nihil facilius, quam *lacrimas* inarescere. *Contentum esse* suis rebus maximae sunt divitiae. Aliud est *iracundum esse*, aliud iratum. Dla początkuiących niechay służy ta uwaga, że właściwie mylne iest twierdzenie, iż ten *Ac. c. Inf.* rządzony iest od: *verum est*, constat, oportet, ponieważ *Inf.* w tych przypadkach iest wszędzie *Nominati*wem, co się ztąd okazuie, iż zamieniwszy go na *Subst.* takowe będzie stało w *Nomin.* *Humanitas* victoris est aequa. *Brevitas* legum est necessaria, a zatem też parcere victorem, inventas esse leges iest także *Subj.* Wyrazy: *aequum est*, *oportet* etc. są tylko *praedicat*em całego zdania. O *licet* patrz niżéy 5.

443 *b*) Obiektem iest *Acc. c. Inf.* po słowach znaczących całe zdanie przedmiotowe za Obiekt wyrażaiących działanie, czyli czucie zewnętrznych lub wewnętrznych zmysłów, iako też oświadczanie; to iest po słowach: *sentiendi*, *declarandi* (*dicendi*). Jakiemi są: *audio*, *video*, *sentio*, *animadverto*, *cognosco*, *intelligo*, *cogito*, *percipio*, *comperio*, *disco*, *scio*, *censeo*, *duco*, *puto*, *credo*, *existimo*, *judico*, *opīnor*, *spero*, *statuo*, *memini*, *recordor*, *obliviscor*; *dico*, *affirmo*, *nego*, *ostendo*, *demonstro*, *perhibeo*, *promitto*, *polliceor*, *spondeo* etc. to iest znaczących w ogóle *czuć*, *wiedzieć*, *myśleć*, *mówić*. Po tych więc słowach i podobnych im wyrażaniach (iak *spes*, *opinio*, *fama*, *rumor est*, *gnarus*, *ignarus sum*) kładzie się, iak się powiedziało wyżéy, zdanie obiektowe, zastępuce mieyce prostego Obiektu w *Acc. c. Inf.* patrz 278.

Hominem mortalem esse omnes *credunt* za: Omnes *credunt* — hominis *immortalitatem*. Podobnie więc powie się: słyszę że czytasz, czytałeś, będziesz czytał Cicerona: audio te legere, legisse, lecturum esse Ciceronem; a w *pass.* audio a te legi, lectum esse, lectum iri Ciceronem. Vulgatior *fama est Remum* novos *sransiluisse* muros. Ego ne utilem quidem *arbitror esse* nobis futurarum rerum *scientiam*. Certo *scio te* casus adversos sapienter et *ferre* et *laturum esse*. *Videmus* lapidum conflictu *ignem elici*. Illi *viderunt se* a Verre *spoliatum iri* (mogłoby także być: futurum esse v. fore ut spoliarentur). Pompejus *affirmat*

non *esse periculum*, *addit* etiam *se* prius *occisum iri* ab eo, quam me *violatum iri* (= prius futurum esse v. fore ut ipse ab eo occidatur, quam ego violer). — Wiedzieć nareszcie potrzeba, że *Accus. c. Infinit.* stoi przy wyżéy wymienionych słowach, kiedy się czysty przedmiot wyraża, to iest, kiedy się co poprostu opowiada, co się czuie, stało, lub dzieie. np. iak się mówi: scribo epistolam, tak się powie, scribo eum venire, venisse, venturum esse; lecz na wyrażenie zamiaru, celu użyć potrzeba *ut* z *Conj.*, scribo *ut veniat* aby, *ne veniat*, aby nie p.

444 * *Uwaga 1.* *Pronomina personalia*: *ego*, *tu*, *ille*, *nos*, *vos*, *illi*, *cum verbo finito* podobnie iak w polszczyznie tylko wtenczas stoią, kiedy na nie pada przycisk w mowie, zwyczaynie zaś opuszczaią się; przeciwnie z *Accus. c. Infinit.* wyraźnie kłaść się muszą, dla tego, że z zakończenia *Infinitivu* osoby rozeznać nie można np. cieszę się, że iestem, iesteś, iest zdrów, iesteśmy, iesteście, są zdrowi; gaudeo *me*, *te*, *illum* valere, *nos*, *vos*, *illos* valere. — Uważać tu powinni początkuiący na użycie zaimka zwrotnego, *pronominis reflexivi*: *se* i zaimka *suus*, *sua*, *suum*, które się wtenczas kładą, kiedy się odnoszą do Subiektu głównego zdania; albo kiedy się mówi z myśli głównego. Subiektu, patrz 141 c. i 424. np. Caesar postquam nihil *sibi* ac *suis* postulatis tributum esset, *se* non *sua* sed ipsius reipublicae causa arma cepisse dicebat; lecz gdybyśmy dodali zdanie poboczne, któreby miało inny subiekt, położyłby się zaimek: *ejus*, np. Caesar, quum *eum* nonnulli injustitiae accusarent, albo: quod *ejus* causa a plerisque damnabatur, se non sui commodi causa arma cepisse dicebat. — Ta reguła względem zaimków osobistych, zasługuie osobliwie na uwagę przy słowach: obiecywać, spodziewać się, przysięgać, które Łacinnik ściśléy niż Polak z przyszłym łączy czasem, kładąc wyraźnie zaimki osobiste np. obiecał przyyść, dać; będzie: promisit *se venturum*, *daturum* esse, patrz 447. — Są wprawdzie przykłady, w których się zaimki opuszczone w téy składni znayduią, iako też, gdzie w mieysce *fut.* przy słowach obiecywać *praes.* iest położony; lecz mieysca takie zwłaszcza w *Ciceronie* są nader rzadkie. *Me*, *te*, *se* etc. opuszczaią się nayczęściéy w tenczas, kiedy Subj. łatwo domyślić się można, albo gdy te zaimki dopiero co poprzedziły. np. pudet me dicere *non intellexisse* sc. me (*Cic.*)

445 * *Uwaga 2.* Jeżeli w *Accus. c. Infinit.* zeydą się dwa *Accusativy* Osoby: ieden prawdziwy obiekt od słowa czynnego zawisły, a drugi Subiekt na *Acc.* zamieniony; natenczas dla uniknienia wątpliwości, ktory z tych 2 *Accus.* iest prawdziwym *Subject.* ieżeli związek rzeczy tego nie wyiaśnia, należy wyrazić się biernie. np. Clitarchus narravit *Darium* superasse Alexandrum, powie się wyraźniéy: Darium ab Alexandro *superatum esse*. Brutum *visum iri a me* puto.

Gdzie ta wątpliwość nie zachodzi, nie ma przyczyny zmieniać składni na bierną np. constat, magnam partem Asiae tenuisse Amazones, gdyż sam związek okazuie, że Amazones są tu Subiektem. — Zdania w których się porównanie zawiera, ieżeli ich Subiekt nie ma własnego słowa, kładą się także w *Acc.* kiedy się do *Acc. c. Infinit.* ściągaią. Videtis nihil esse morti tam simile, *quam somnum*, nie *somnus*. Noli dicere istum idem fecisse, quod *Ciceronem*.

* *Uwaga 3.* Kiedy zdanie nieosobiście iest wyrażone, kładzie się *Infinit. pass.* — To się dzieie osobliwie przy: *decet*, *licet*, *necesse est*, *fas est* etc. gdzie przy czynnym *Infinit*, domyślać się należy osoby np. Haec nunc (me) *enucleare* non ita necesse est; *exprimi* verbum e verbo non necesse erit. przez co się zdanie bardziéy uogólnia, bo się nie odnosi do szczególnéy osoby. patrz 291. na końcu.

* *Uwaga 4.* Prócz tego wiedzieć potrzeba, że przy: *licet*, *contingit*, *conceditur*, *expédit*, *necesse est*, *lubet* etc. z *Infinit. esse* lub *fieri* stać może albo *Acc.* zwłaszcza, kiedy się mówi ogólnie; albo *Dativ.* kiedy się ściąga do iednéy tylko szczególnéy osoby; kiedy się prócz tego dodaie *appositio*, np. *otiosus*, *felix*, takowa kładzie się albo w *Accus.* albo naypospolicíéy w *Dat.* będąc przyciąganą od *Dat.* osoby, *Medios esse* iam non *licebit*. (*Cic*) — In republica mihi *negligenti esse non licet*. Licet iam *vobis esse fortunatissimis*. Patricio Romano *Tribuno* plebis *fieri* non *licebat*. Nawet i tak, że w mieyscu *esse* inne się wyrazy kładą iak: *vivere*, *vitam degere*, *abire* np. sibi vitam filiae sua cariorem fuisse, si *liberae* ac *pudicae vivere* licitum fuisset (ei); *Liv.* Niezwyczayniey i tylko łącznie z *licet* stoi *Dat.* przy *mihi necesse est*. Illis timidis et ignavis licet esse, vobis *necesse est* fortibus viris esse (*Liv.*) Rzadko: Civi Romano licet esse *Gaditanum*. *Cic. Balb. 12.* Hoc anno per leges ei *consulem* fieri licebat. *Caes. B. C. III. 1.* — patrz 457.

446

447 * 5. *Nominativus cum Infinitivo* nazywamy tę składnią, kiedy po słowach znaczących: mówić, pokazywać, sądzić: *dici*, *negari*, *tradi*, *ferri*, *memorari*, *narrari*, *nuntiari*, *perhiberi*, *prodi*, *demonstrari*, *ostendi*, *credi*, *putari*, *existimari* etc. *Accus.* Subiektu w składni *Accusat. c. Infinit.* zamienia się na bierną lokucyą przybieraiąc *Infinit.* z *praedicatem* w *Nominat.*, ponieważ się do głównego zdania odnosi; i tak: mówią, że iestem pilnym uczniem, dicunt me diligentem discipulum esse; zamieni się w *passiv. dicor diligens discipulus esse*; *diceris hoc fecisse* i t. d. stósownie do osoby która się znayduie w zdaniu zależnem; patrz 291. — Podobnie słowa: *jubeor* i *vetor* patrz 453. Verus pa-

triae *diceris esse pater. Atilius prudens esse* in jure civili putabatur. *Pons* in Ibero prope effectus nuntiabatur. In Graecia primum *humanitas, literae* etiam fruges *inventae esse creduntur. Dii* in coelum *profecti* (esse) *reperiuntur* (pokaże się). Non sine causa *secuti* (esse) Aristotelem *putamur. Existimabimur adepti* (esse) conjunctam cum justitia prudentiam. — Beate vixisse videor. Vejos migrabimus, non reliquisse victores. sąd *amisisse victi* patriam *videbimur.* — Zkąd się oraz pokazuie, że w *Infinit.* złożonym *esse* opuszczonem być może, aby mowę zwięźleyszą uczynić, nawet z Zaimkiem np. In Panathenaico Isocrates ea studio se *consecutum* fatetur; sc. se *esse.* patrz 444.

Uwaga. Rzadko i tylko iako wyiątek po nieosobistych (biernych): dicitur, traditur, fertur, narratur, existimatur, videtur następuie *Accus.* c. *Infinit. Creditur* Pythagorae *auditorem fuisse* Numam. *Liv. 40. 29. Videtur eum* significare velle (Gell.) Częściéy przy *nuntiatur, nuntiabatur.* Zwyczaynie zaś w czasach złożonych (traditum est proditum, (memoriae) creditum est) i w *part. fut. pass.* (credendum intelligendum existimandum est) np. (*Cic.*) *Cyrum* omnium militum *tenuisse creditum est* nomina. *Fides* et *tibias* eorum causa *factas dicendum est*, qui illis uti possunt. (*Cic*) p. 291.

* 6. *a*) Przy *Infinit. esse* i *fieri, videri, existimari, judicari, haberi, appellari, creari* stoi *praedicat* w *Accusat.* kiedy nie ma wyraźnego subiektu, czyli kiedy iest ogólne zdanie. *Contentum* suis rebus *esse* (przestawać na swoiem), maximae sunt certissimaeque divitiae. Można się w tym razie dorozumiewać *Accusat.*: aliquem, quemquam, omnes iako subjekt. 448

b) Przeciwnie kładzie się *Praedicat* w *Nominativ.*, ieżeli *Infinit.* zawisł od osobistéy składni (słowa), a mianowicie po słowach wymagaiących *Infinitiwu*: mogę, zwykłem, powinienem etc. patrz 439. np. solet *tristis* videri, aude *sapiens* esse. Cato *bonus* esse quam videri malebat.

* *c*) Lecz przy słowach: chcę, życzę: *volo, nolo, malo*; *cupio, opto, suadeo* podwóyna składnia, to iest: sam *Infinitivus* z *Nominativem*, ieżeli się tenże sam pozostaie *Subject*; albo też kładzie się *Accusat. c. Infinit.*, ieżeli nowy następuie *Subject*, lub zaimek téy saméy osoby powtarza się. A zatem powie się: volo *eruditus* fieri, lecz volo *te eruditum* fieri i volo *me eruditum* fieri. Jedno więc iest, czy powiem: *Discipulus* haberi volo, non *doctor*, lub: *discipulum me* haberi volo, non doctorem. Cupio *me esse* clementem, cupio

in tantis reipublicae periculis *me* non *dissolutum* videri (vel cupio *esse clemens*, nec *dissolutus* videri).

Uwaga. Osobliwie uważać należy na *Infinit.* przy *volo* np. me *amari volo* chcę być kochanym, aby mnie kochano. *hoc velim intelligi*, chciałbym, żeby to zrozumiano. Często w tym razie stoi *Infinit. perfecti pass.* dla wyrażenia gorliwości i prędkości. Legati quod erant appellati superbius, *Corinthum* patres vestri, totius Graeciae lumen, *exstinctam esse* voluerunt. (*Cic.*) Saluti civis calamitosi *consultum esse* volumus (*Cic.*); lecz nayczęściey z opuszczonem *esse*. np. his omnibus me vehementer *excusatum* volo, hoc *factum* volo; nunc illos *commonitos* velim — aliis hanc laudem *praereptam* nolo: patrz 447. i part. 2. *Uw.* 2. — Lecz *Nominat. c. Infin* po innych słowach *sentiendi* i *declarandi* nawet i poeci rzadko kładą, naśladuiąc greczyznę, w któréy, gdy tenże sam pozostaie się Subiekt stoi *Nominat* z *Infinit.* — Phaëtus ille, quem videtis hospites, *ait fuisse* navium *celerrimus* (*Cat.*) Quia rettulit Ajax esse Jovis pronepos *Ovid* za se esse Jovis pronepotem. Sensit medios delapsus in hostes *Virg.* za se delapsum esse; podobnie *Vellejus*: parum habuit summa accepisse et equestri ordine *Consul creatus esse.*

B. Ut, ne z *Conjunct.* zamiast *Accusat. cum Infinitivo.*

450 * 7. Po wzmiankowanych słowach: chcieć, życzyć, może także *ut* następować, ponieważ te słowa nie tylko oznaczaią wewnętrzne usposobienie umysłu w spoczynku zostaiące, lecz także dążność skierowaną ku iakiemu zewnętrznemu przedmiotowi, a zatem cel i zamiar. Im widocznieysza iest dążność zewnętrzna, tym pewnieysze iest *ut* z *Conjunct.* w mieysce *Infinit.*

a) Przy słowach: chcieć, życzyć stoi zwyczaynie *Infinitivus* z *Nominat.*, ieżeli się tenże sam pozostaie Subiekt, albo *Accusat.* ieżeli nowy następuie Subiekt. albo się też tenże sam powtarza; zaś *Ut* z *Conjunct.* kładzie się po tych słowach iedynie dla wyrażenia mocnieyszego żądania. np. Balbus minor ajebat, nihil *malle* Caesarem, quam *ut* Pompejum assequeretur; ale także Balbus ad me scribit, nihil *malle* Caesarem, quam principe Pompejo sine metu *vivere*. Volo *uti* mihi *respondeas*.

* Przeciwnie słowa żądać (wyrażaiące mocnieysze chcenie) iako to *postulo, posco, flagito* kładą się zwyczayniey z *ut*, choć i *Nomin.* albo *Acc. Inf.* mieć mogą. Phaëthon *optavit*, *ut* in currum patris *tolleretur*, za tolli vel se tolli)

lecz nayzwyczayniéy: tribuni plebis *postulant*, *ut* sacrosancti *habeantur*.

Powtóre słowa znaczące pozwalać: *patior*, *sino*, i dobitnieysze: *concedo*, *permitto* także *cogo* przymuszam maią, iak *volo*, bez rożnicy, albo *ut* z *Conj.* albo *Accusat. c. Infinit.*; wyiąwszy że przy *patior* i *sino* nie może stać *Nom. c. Infinit.* bo Subiekta zdań są różne. Libenter *sino me vocari* frugalem. Augustus dominum *se appellari* ne a liberis quidem aut nepotibus suis *passus* est. — Illud natura non *patitur*, *ut* aliorum spoliis nostras facultates *augeamus*. patrz 453.

* *b*) Słowa postanowić, usiłować czegoś do- 451
piąć, albo czemu zapobiedz, kładą się z *ut* i *ne*, kiedy znayduie się nowy Subjekt. w zależnem zdaniu; przeciwnie zaś zwyczaynie z *Infin.*, kiedy się tenże sam Subiekt pozostaie (a zatem *Nom. c. Infin.*), nie wyłączaiąc atoli i w tym razie *ut*. Takiemi słowami są, *statuo*, *constituo*, *decerno*, *tento* (tempto); *paro*, *meditor*, *curo*; *nitor*, *contendo*. Daléy: *consilium capio*, *in animum* v. animum *induco*. Mówi się więc: *constitui domi manere* albo *ut* domi *manerem*, lecz tylko: *constitui*, ut *filius* meus tecum habitaret. Przy *operam do*, *id* (hoc, illud) *ago*, *nihil antiquius habeo* vel *duco quam* i *videre* w znaczeniu usiłować, stoi tylko *ut*. — Debes explicare omnia vitia filii, quibus parens incensus potuerit *animum inducere*, *ut* naturam ipsam *vinceret*, *ut* amorem illum penitus insitum *ejiceret* ex animo, *ut* denique patrem esse sese *obliviscetur*. Omne animal se ipsum diligit, ac simul ut ortum est, id *agit*, *ut* se *conservet*. Ante senectutem *curavi*, ut bene viverem; in senectute, *ut* bene *moriar*.

* *c*) Słowa prosić, napominać, naglić, iakie- 452
mi są: *rogo*, *oro*, *precor*, *peto*, *moneo*, *admoneo*, *commoneo*, *hortor*, *ad- co- ex-hortor*, *suadeo*, *persuadeo*, *imper- pello*, *ex- in- cito*, *impero* etc. maią w obydwóch przypadkach, to iest: kiedy się tenże sam pozostaie, iako też gdy nowy następuie Subiekt, zwyczaynie *ut* lub *ne* z *Conjunct.*, *Infinitivus* tylko przez wyiątek iest dozwolony: Illud te et *oro* et *hortor*, *ut* in extrema parte muneris tui *diligentissimus sis*. Themistocles *persuasit* populo, ut pecuniâ publicâ *classis* centum navium *aedificaretur*. — Hoc tantum *moneo*, hoc tempus si amiseris, *te esse* nullum unquam idoneum *reperturum* (*Cic.*), bo tu iest sam czysty przedmiot, bez żadnego celu i zamiaru. — *Persuadeo* tibi hoc ita esse, przekonywam cię (o pra-

wdzie) że się rzecz tak ma; lecz persuadeo tibi, ut hoc facias, namawiam cię, abyś to zrobił. Podobnie: *Concedo* tibi *hoc ita esse*; lecz concedo tibi, ut hoc facias, pozwalam, abyś. patrz 443.

Uwaga 1. Powiedziało się wyżéy, że *Infinit.* przy tych słowach iest tylko przez wyiątek dozwolony, iakoż w istocie daleko iest rzadszy od zwyczaynéy składni z *ut*, dla tego też w prozie używać go nie należy, lubo poeci i późnieysi prozaiści, na wzór greczyzny kładą w tym razie *Accus. c. Infinit.*, iako krótszy, a nawet *Cicero* użył iuż téy składni np. Reipublicae dignitas — haec minora (me) *relinquere hortatur*; *Cic. p. Sex. 3.* Ratio ipsa *monet* amicitias *comparare. Cic. Fin. 1, 20.* Plato *persuasit* Dionysio tyrannidis *facere* finem libertatemque *reddere* Syracusanis; *Nep. Dion. 3.* Poeci daléy tę wolność posuwaią, kładąc nie tylko *Infin.* w mieysce *Gerundii* z przymiot. np. *cantare peritus*, p. 439. lecz także wyrażaią przez *Infinit.* zdania celowe, które z natury rzeczy, koniecznie *ut* z *Conjunct.* wymagaią. *Horat. Cam. 1, 2, 7.* Proteus pecus egit altos *visere* montes, aby zwiedzić wysokie góry.

453 * *Uwaga 2.* Słowa rozkazywać *verba imperandi*, iako to: *imperare, mandare, praescribere, edicere* (w znaczeniu wydać rozkaz), *legem dare, decernere* w znaczeniu postanowić, aby się co stało, maią także podług powyższéy reguły i wyobrażenia o zdaniu celowem, *ut* z *Conjunct.* — Jednakże: *imperare* może także stać z *Accus. c. Infinit.* zwłaszcza w biernych lokucyach np. Verres *imperat*, *ut* decumas *accipiant.* Hannibal *imperavit* venenatas serpentes vivas *colligi.*

Jubeo i *veto* rozkazuię i zakazuię komu, wymagaią w łacinie koniecznie *Accusativ.*; i iak się mówi: jubeo aliquid np. legem, tak się też powie jubeo *te* facere aliquid. Zważyć tu osobliwie należy bierną składnią: każą mi *jubeor*, każą ci *juberis*, każą mu *jubetur*, każą nam *jubemur* etc. Kazano wam *jussi estis*, kazano im *jussi sunt.* Jussus sum *a te* hoc facere, tyś mi kazał zrobić; facimus quod vetamur. *Nos a Consulibus* Capuam venire *jussi sumus.* *Consul vetitus* est provincia decedere. Kiedy iest wyrażona osoba, któréy się rozkazuie, kładzie się *Infinit. activi* np. jubeo te *scribere* albo juberis a me scribere. *Servum occidere* jussit, rozkazał niewolnikowi kogo innego zabić. Caesar ab opere *legatos* discedere *vetuerat.* Caesar *duas acies* hostem *propulsare*, tertiam opus *perficere jussit*; zaś w *passivie*, kiedy wcale nie ma osoby, ani iéy się z poprzedzaiącego domyślić nie można, a zatem: servum *occidi* jussit znaczy: rozkazał zabić niewolnika, bo nie ma osoby, któréy zabić rozkazał. *Vetuit* castra vallo *muniri.* Verres hominem *corripi jussit.* Mówi się także: Tullum Hostilium populus *regem jussit*, dorozumiewa się: *fieri, creari.* Niekiedy kładzie się *Infinit. act.* kiedy się w ogóle mówi, lub kiedy się osoby, któréy

rozkazuiemy, ze związku domyślić można np. Lex recte *facere* jubet: *vetat delinquere.* Aruspices jusserunt simulacrum Jovis *facere* majus et in excelso *collocare. Cic. Catil. III, 8.* gdzie się *nos* lub *Romanos* domyśla. Podobnie po słowach: *patior, permitto, sino, concedo* pozwalam np. libenter me *sino vocari* frugalem, bo nie ma osoby, któréy pozwalam; Marius medicum inutile membrum *secare passus est*, bo iest osoba, któréy pozwolił, to iest lekarz. Zamiast *Infinit.* może także przy *jubeo* i *veto* stać *ut* z *Conjunct.*, kiedy sobie coś bardziéy życzymy, zamierzamy, niż rozkazuiemy. Dla tego używa się *ut* kiedy się co zaleca, lub kiedy iest mowa o rozkazach urzędników do wolnych obywateli wydanych, mianowicie z populus jubet np. Senatus decrevit *populusque jussit, ut* Verris statuas Quaestores demoliendas *locarent.* (*Cic.*) Lecz także i bez populus. Hic tibi in mentem non venit *jubere, ut* haec quoque *referret* (dla uniknienia powtórzenia drugiego *Infinit.*) Poęci i późnieysi prozaicy używaią częściéy téy składni.

* *Uwaga. 3.* Często się zdarza, że w opowiadaniu po słowach: prosić, rozkazywać, zachęcać, stoi nayprzód zdanie zależne z *ut* lub *ne* w *Conjunct.*, a potem dopiero składnia *Accus. c. Infinit.*, (dla domyślnego: mówił, myślał). Simul tertiae aciei, totique exercitui *imperavit*, ne injussu suo concurreret: se, quum id fieri vellet, vexillo signum *daturum.*

* *d)* Słowa znaczące: sprawić, dokazać: *facio,* 454
efficio, perficio, e-per-vinco, impetro, con-as-sequor, ponieważ wyrażaią pewny cel, zamiar, kładą się tylko z *ut* z *Conj.* nigdy zaś z *Infinit.* Epaminondas *perfecit, ut* auxilio sociorum Lacedaemonii *privarentur*; tua operā *factum est, ut* homini indignissimo consulatus *deferretur.*

* *Uwaga. Facio ut* używa często *Cicero* do opisania czynności, przez co wyrażenie staie się pełnieysze np. zamiast: dimisit milites, powie się: *fecit, ut dimitteret* milites. Invitus quidem *feci, ut* L. Flaminium e senatu *ejicerem* za *invitus quidem ejeci. Faciendum* mihi putavi, *ut* tuis litteris breviter *responderem*, za respondendum mihi esse putavi, patrz 435. *Facere* o pisarzach w znaczeniu wprowadzać (fingere, inducere), łączy się z *particip. praes.* lub *perfect.* np. Xenophon *facit* in iis, quae a Socrate dicta rettulit (in memorabilibus) Socratem *disputantem*, formam dei quaeri non oportere. W *passivie* iednak dla braku *part. praes.* z *Accus. c. Infinit.* np. Quibus enim oculis animi intueri potuit vester Plato fabricam illam tanti operis, qua construi a deo atque *aedificari* mundum *facit.* — *Facere* w znaczeniu przypuścić kładzie się w *Accus. c. Infinit.* np. fac *animos* non *remanere* post mortem.

455 * 8. Nakoniec stoi *ut* z *Conjunct.* nie zaś *Accusativ. c. Infinit.*

a) po wyrazach znaczących: wydarzyć, przytrafić się: *fit, (fieri non potest), accĭdit, incidit, contingit, evĕnit, usu venit, occurrit* i *est, esto.*

b) po wyrazach: pozostaie, następuie: *sequitur, futurum est, extremum est, relĭquum est, relinquitur, restat, superest*; także niekiedy po: *accĕdit ut* przystępuie, przyczynia się. *Fit* saepe *ut* ii, qui debent, non *respondeant* ad tempus. Persaepe *evĕnit*, ut utilitas cum honestate *certet. Accidit*, ut una nocte omnes Hermae, qui in oppido erant Athenis, *dejicerentur. Est, ut* plerique philosophi nulla *tradant* praecepta dicendi; bywa, zdarza się. Amicis, quoniam satisfeci, *reliquum est, ut* egomet mihi *cansulam. Sequitur*, ut de liberalitate dicamus. Ad Appii Claudii senectutem *accedebat* etiam, *ut* caecus *esset*; stoi nayczęściéy, kiedy przytaczamy nowe *factum*, przeciwnie *accedit quod* przywodząc przyczynę.

Uwaga. Przy wnioskowaniu maią: *sequitur, consequens est, efficitur*, w znaczeniu: ztąd wypada, iużto *ut* z *Conjunct.* iuż *Acc. c. Infinit.* Si virtutes pares sunt inter se, *sequitur* etiam, *ut* vitia *sint* paria (*Cic.*). *Sequitur*, omnes sapientes semper feliciter *vivere.* Ex quo efficitur, ut, quod honestum sit, id *sit* solum bonum; albo: ex quo efficitur, quod honestum sit, id *esse* solum bonum i przy tem słowie *Accusat. c. Infinit.*, iest zwyczayniey szy. — Po *consuetudo, mos* lub *moris est*, może także, ponieważ w nich mieści się wyobrażenie: »dziać się zwykło że« zamiast *Infinit.* następować *ut.* Sed *est mos* hominum, *ut nolint* eundem pluribus rebus excellere; podobnie po: *natura, consuetudo fert* np. *Natura fert, ut* iis *faveamus*, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur.

456 *Uwaga 2.* Składnia wyrazów: zdarza się, pozostaie, może nam posłużyć do wytłómaczenia, dla czego przy innych przymiotnych wyrażeniach, które mieszczą w sobie wyobrażenie *wydarzenia*, zamiast zwyczaynego *Infinit.* (iako *Subject*), przez wyiątek *ut* z *Conj.* stać może, ponieważ ie sobie iako skutek wystawić można. Dla tego: *novum est, rarum, mirum, usitatum, naturale, singulare est* etc. (za nova ratione fit, raro fit) kładą się niekiedy *ut* z *Conj.* podobnie: Atque ei (Dionysio) ne *integrum* quidem *erat, ut* ad justitiam *remigraret*, civibus libertatem et jura *redderet*; bo *integrum ei erat ut*, uzupełnia się łatwo przez: integrum ei erat *factu*, podług owego ulubionego opisywania ze słowem *facere*; nie było mu nawet wolno uczynić, aby do sprawiedliwości powró-

cił, to iest: nie było mu wolno powrócić, stać się to, być to nie mogło, aby. Daléy po: *verum, verisimile, aequum, rectum, utile est, expédit* stoi niekiedy *ut* w mieysce pospolitego *Infinit.*: Praeclarum illud est et *rectum* quoque et *verum*, *ut* eos, qui nobis carissimi esse debeant, aeque ac nosmet ipsos *amemus*. An *verisimile est*, *ut* civis Romanus *descenderit*; u *Cicerona* cztery razy; Verisimile non est (=fieri vix potuit) *ut* Chrysogonus litteras *adamarit*. *Aequum* videtur tibi, *ut* ego, alienum quod est, meum esse *dicam*, (iest skutek słuszności; przeciwnie: aequum est, me a te impetrare, znaczy: słuszne iest uzyskanie, iako przedmiot). W tym samym sposobie: *Cic. de Offi. 2, 22.* quam autem habet *aequitatem*, *ut* agrum multis annis aut etiam saeculis ante possessum, qui nullum habuit, *habeat*, qui autem habuit, *amittat* t. i. qúam aeque fit, ut. Pamiętać iednak początkuiący powinien że *Infinit.* iest pospolity, a *Conjunct.* z *ut* tylko iako osobliwość przez niektórych autorów użyty.

* 9. Po słowach: chcieć, pozwalać, po których 457
zamiast *Acc. c. Infinit.* także *ut* następować może (*volo, nolo, malo, patior, sino, licet, permitto*), także po: żądać, prosić, radzić, napominać (*postulo, peto, rogo, oro, quaeso, precor, hortor*; *suadeo, censeo, moneo, admoneo*, które się tylko zwyczaynie z *ut* kładą; nareszcie po: *curo, decerno, mando, jubeo* może sam *Conjunct.* bez *ut* być położony. To samo rozumie się o *Imperativach fac (ut), cave (ne)*; i nayczęściéy po: *velim, nolim, malim*. *Malo* te sapiens hostis *metuat*, quam stulti cives *laudent*. Itaque, quod plerumque in atroci negotio solet, Senatus *decrevit*, *darent* operam Consules, ne quid res publica detrimenti caperet. patrz 435 i 402.

* *b)* Również przy: *oportet, necesse est*, potrzeba, stoi albo *Accus. c. Infinit*, albo też sam *Conjunct.* Legem brevem esse oportet, quo facilius ab imperitis teneatur; albo leges *oportet* breves *sint*. Necesse est exercitum nunc proficisci v. *necesse* est, exercitus nunc *proficiscatur*. — Po *opus est* zwyczaynie *Infinit.* rzadko przy opus est i necesse est stoi ut z *Conjunct.* a nigdy przy *oportet*. np. Mihi quoque prae lassitudine *opus est*, *ut lavem*.

* 10. Nie zawisły na pozór, lecz właściwie dla do- 458
myślnego: *credibile est? verum ne est?* stoi *Acc. c. Infinit.* z pytaynikiem *ne* lub bez niego, dla wyrażenia oburzenie, niechęci, podziwienia, ironii; iednakże i *ut* z *Conj.* w tym razie stać może. *Mene* incepto *desistere victam*. Nec

posse Italia Teucrorum averte regem? (*Virg.*) i iażbym zwyciężona miała zaniechać przedsięwzięcia: *Adeone esse* hominem infelicem quemquam, ut ego sum! (*Cic.*) iestże kto tak nieszczęśliwy. Quid loquar? Te *ut* illa res *frangat*? tu ut unquam te corrigas? (*Cic.*) domyśla się *fieri posse putas*? czy podobna?

C. Quod z *Indicat.* zamiast *Accusat. c. Infinit.*

459 * 11. *a*) *Quod* będąc właściwie *relativum*, zatrzymuie iako spóynik swą naturę, ponieważ się zwyczaynie odnosi do wyraźnego lub domyślnego *demonstrativum*: *hoc, id, illud, istud*, a zwłaszcza położonych *in casu obliquo*, (nayczęściey w *Ablat.*): *eo, ex eo, in eo, ideo, propterea* etc. Zdanie z *quod* nie iest wtenczas czem innem, iak tylko wyiaśnieniem, opisaniem tych wskazuiących zaimków. Mihi quidem videntur homines *hac re* maxime belluis praestare, *quod* loqui possunt. Pulchritudo delectat *hoc ipso*, *quo* inter se omnes partes consentiunt. Phocion non *in eo* solum offenderat, *quod* patriae male consuluerat, sed etiam *quod* amicitiae fidem non praestiterat. Amicitia praestat omnibus (*hoc*), *quod* bona spe praelucet. — Socrates apud Platonem *hoc* Periclem ceteris praestitisse oratoribus dicit, *quod* is Anaxagorae *fuerit* auditor; (*Conj.* bo myśl obca, to iest Sokratesa). Tribunos omnes patricios creavit populus, contentus *eo*, *quod* ratio plebejorum *habita esset*. (*Conjunct.* wyraża myśl ludu.) patrz 422.— Rozróżniać należy pleonastice przydany *Accusat. demonstrativi* (iedynie dla poprzedniego obwieszczenia tego, co ma nastąpić) od wzmiankowanego wskazuiącego zaimka, który tu iest konieczny. Ten pleonastyczny zaimek nie ma wpływu na składnią. Patrz *Synt. orn. pleonast.*

b) Często więc poprzedzaiący rzeczownik obiaśnia się przez *quod*, które wykazuie bliżey na czem rzecz polega; a ponieważ *quod* tworzy z swoiem *verbum finitum* osobne zdanie, rzeczywistszą więc przywodzi przyczynę czyli fundament, niż *Acc. c. Inf.* który nie będąc nawet osobnem zdaniem, ogólnym tylko iest pomysłem, do umysłowego wyobrażenia (*abstractum*) wiele zbliżonym (patrz 440) Ztąd też im rzeczywistszy iest sąd o rzeczy, im bardziey zmysłowy, szczegułowy (odrębny) i historyczny, tym stósowniey się przez *quod* z *verbum finitum* wyraża; im więcey zaś umysłowy, ogólny, w myśli tylko wystawiony, tym stósowniey się przez *Accus. c. Infin.* oddaie. Maiąc np. zdanie: *victor pepercit victis*, ieżeli ie *Subjectem* lub *Objectem* innego zdania uczynimy, możemy dwoiako się wyrazić: *victorem victis pepercisse*, alho *quod* victor victis *pepercit*. Przez *Inf.* daiemy temu zdaniu wyobrażenie więcey rzeczownie oderwane, i dla tego nayczęściey się kładzie, gdy

mu przydaiemy praedicat z myśli wyprowadzony, albo też, gdy kładąc *Inf. praes.*, robimy z szczególnego przypadku pomysł ogólny: *regem victis pepercisse, justum est*; *magnum, laudabile videbatur.* Przeciwnie: *quod victor victis pepercit, magnum* est, sed majus etiam, *quod* eos in numerum suorum *recepit*, iest mowa o szczególnéy, istotnéy czynności, ta okoliczność, że przypuścił; naypospolicíey gdy się do przeszłości odnosi: gratissimum mihi est, *quod* ad me tua manu *scripsisti* (lecz: grat. m. e. *te* bene *valere*); gdzie dla lepszego wyrażenia istotnéy, szczególnéy czynności Łacinnik lubił dodawać *demonstrativum*, oznaczaiące lepiéy naturę tego zdania: *illud ipsum, quod* rex victis *pepercit*, causa ei multorum malorum fuit; magnum est *hoc*, quod victor victis pepercit. Dla tego też nayczęściéy

* *c)* stoi *quod* z *verbum finitum* pospolicie, kiedy się przytacza zewnętrzna iaka okoliczność np. po *accedit, est causa, est magnum;* lub kiedy wyiaśniamy rzecz, lub przywodzimy obce słowa, aby na nie odpowiedzieć, nayczęściéy w listach w znaczeniu: co się tyczy, co do, ta okoliczność że, i takiemu *quod* dodaie się często dla wyrażenia większéy rzeczywistoci *pronomen demonstrativum: hoc, id, illud* np. Inter causas malorum nostrorum est, *quod vivimus* ad exempla. Supra belli Latini metum *id* quoque *accesserat*, quod triginta jam conjurasse populos satis *constabat*. Quod autem me Agamemnonem aemulari *putas*, falleris. odpowiada Epaminondas swemu przeciwnikowi. *Nep. Ep. 5. Quod scribis* te velle scire, qui sit rei publicae status: summa dissensio est. *Quod* me *hortaris*, ut spem habeam recuperandae salutis, id velim sit ejusmodi, ut recte sperare possimus, u *Cicerona*. — Odmienne iest: *nisi quod* i *praeterquam quod* wyiąwszy to (tę okoliczność) wyiąwszy co do tego: cum Patrono Epicureo mihi omnia communia sunt, *nisi quod* in philosophia vehementer ab eo dissentio. — Różne także *quod* w znaczeniu: ile wiem, Epicurus se unus, *quod sciam* sapientem profiteri est ausus, patrz 416. Uw.; zamiast którego także *quoad* staćby mogło: C. Flaminio tribuno plebis, *quoad potuit*, restitit; przybieraiąc niekiedy partitivum *ejus*: Tu velim, ne intermittas, *quoad ejus* facere poteris scribere ad me, patrz 333. *Tantum quod* tyle że t. i. ledwie, o mało nie np. *Tantum quod* hominem non nominat, ledwie go po imieniu nie nazywa; i o czasie: *tantum quod* ex Arpinati veneram, quum mihi a te litterae redditae sunt.

* *Uwaga.* W wielu przypadkach iest zupełnie dowolna, czy położymy *quod, cum verbo finito*, czyli też *Infinit.* iak np. po miło mi, nie miło mi, podoba się, nie podoba i tak: *te*

hilari animo *esse* valde me *juvat* (*Cic.*) i *juvat* me, *quod vigent* studia (*Plin.*) *Invidiosum* vobis est *desertam* rempublicam *invadi Liv.* i timeo, ne mihi sit *invidiosum*, *quod* illum *emiserim* potius, quam quod ejecerim. Cic. Cat. 2, 7,

461 * *d)* Czyste zdanie przedmiotowe, tylko w tym przypadku przez *quod* z *verbum finitum* się wyrazi, kiedy zawisło od słów *addere* (nayczęściey *Imperat. adde huc*) i *facere*, pospolicie z *adverbium* np. *Bene facis quod* me *mones. Fecit humaniter* Licinius, *quod* ad me, misso Senatu, vesperi *venit.*

* *e)* Jednakże wiedzieć trzeba, że *verba affectuum* znaczące: cieszyć, smucić, dziwić się, chwalić się i użalać: *gaudeo, laetor, delector, doleo, succenseo, angor, indignor, aegre, moleste fero, in malam partem accipio, poenitet; miror, admiror, glorior, gratulor, gratias ago, queror* etc. kładą się albo z *Accusat. c. Infinit.* albo z *quod* zwyczaynie w *Indicat.* tylko w tenczas w *Conjunct.* kiedy się myśl obca przywodzi *quod* Romam *venisti*, valde *gaudeo*; *Quod spiratis, quod vocem mittitis, quod* formas hominum *habetis, indignantur. Dolebam, quod* consortem gloriosi laboris *amiserani; gratulor* tibi, *quod* e *provincia* salvum te *recepisti*; tibi *ago gratias, quod* me omni molestia *liberas.* — Scipio saepe *querebatur, quod* omnibus in rebus homines diligentiores *essent*, ut capras et oves, quot quisque haberet, dicere *posset*, amicos, quot haberet, non *posset* dicere et in illis quidem parandis *adhibere* curam, in amicis eligendis negligentes *esse.* patrz 422.

462 * *Uwaga 1.* W czystem przedmiotowem zdaniu po słowach *sentiendi, cognoscendi, declarandi, quod* stać nie może, albowiem widoczna zachodzi różnica między temi dwiema składniami. Dla tego też ci grammatycy wykraczaią przeciwko duchowi łaciny, którzy *Accus. c. Infinit.* przez *quod* rozwięzywać każą, twierdząc, iż np. *scio, credo, video te advenisse*, można opisać przez *quod advenisti*; ponieważ wyrażenie to oczywiście nowéy dopiero łacinie iest właściwe, lubo znayduie się kilka mieysc np. *quod* duo fulmina domum meam per hos dies *perculerint, non ignorare vos arbitror Liv. 45, 41. Videndum* illud est, *quod*, si opulentem fortunatumque defenderis, in uno illo *manet* gratia; *Cic. de Off. 2, 20. Scio, quod* virtuti non sit credendum tuae; *Phaedr. 5, 2, 13.* które tę konstrukcyą potwierdzać się zdaią. Te i tym podobne mieysca w mniéy klassycznych pisarzach uważać należy za niefortemne zboczenie od prawdziwéy składni. — Lecz po wyżéy wzmiankowanych *verba affectuum* obiedwie składnie w ogóle równie są

zwyczayne, dla tego że te słowa przybierać mogą, albo obiekt, patrz 294. np. *illud* gaudeo, albo *Abl. illa re* gaudeo; w polskiem cieszę się ponieważ, albo cieszę się z czego. z których pierwszemu odpowiada zdanie przedmiotowe, drugiemu zdanie przyczynowe z *quod*. Dla tego też *Accusat. c. Infinit.* ma w téy składni pierwszeństwo, kiedy się nie tak przyczyna i powód radości i smutku, iak raczéy sam przedmiot uczucia wyraża np. Ego te *abfuisse* tam diu a nobis et *dolui*, *quod carui* fructu jucundissimae consuetudinis, et *laetor*, *quod* absens omnia cum maxima dignitate es consecutus. Bolała mnie twoia długa nieobecność, zaś *quod abfuisti*, valde doleo, wyraża przyczynę. Ztąd też po słowach: *affectuum* (*gaudeo*, *doleo*, *miror*) częściéy *Accus. c. Infinit.* Zaś po słowach wyrażaiących wynurzenie tego uczucia np. *laudo*, *reprehendo*, *accuso*, *consolor*, *misereor*, *gratias ago*, *gratulor* etc. częściey *quod* stoi, lubo się nie zawsze pisarze téy reguły trzymaią. — Jak *gratulari* z imieniem łączy się z przyimkiem *de* lub samym *Ablat.* np. gratulor tibi *affinitate* vire; Coel. ad *Cic. Epist. 8, 13*; albo też *Accusat.* mihi *gratulatus es* illius diei *celebritatem*, qua nihil me unquam delectavit magis; nayczęściéy z *part.* Brutus Ciceroni *recuperatam victoriam est gratulatus*; Mettus Tullo *devictos hostes* gratulatur; tak podobnie stoi od tego słowa zależne zdanie nayczęściéy w prawdzie (iak i przyimek *de*) z *quod*; lecz także i *Accusat. c. Infinit.*

D. Oratio Obliqua, Mowa zależna.

1. Jeżeli się w opowiadaniu przytacza mowa obca, (to iest słowa i zdania innéy osoby), to dziać się może dwoiakim sposobem: 463

462. a) Albo przytacza się cała mowa obca dosłownie, iak była wyrzeczona bez żadnéy zmiany np. Ariovistus, król Germanów, rzekł do Caesara: nie poymuię, iakiem prawem, wy Rzymianie Gallii mi chcecie zabronić, gdym ia do méy wprzód, niżeli wy przyszedł; czy nie wiesz, że zwyciężcy nad zwyciężonymi panować zwykli, iak tylko sami chcą? a wszakże lud Rzymski to samo czyni. Jeźli ia ludowi Rzymskiemu nie przepisuię, iak swego prawa ma używać, nie powinienem i ia od niego doznawać przeszkody." Ariovistus dixit: „*Equidem* non *perspicio*, Romani, quo jure tota mihi Gallia interdicere velitis, in quam ego prius *veni*, quam vestrum quisquam; an *tu ignoras*, victores victis, ut ipsi velint, imperare solere? atqui *populus* quoque Romanus idem *facit*. Quod si ego illi non *praescribo*, quemadmodum suo jure utatur, neque *me oportet* a populo Romano impediri." i to nazywa się mowa wprost, *Oratio recta* vel *directa*.

* *b)* Albo też przytaczamy ubocznie zdanie i mowę obcą, iako zawisłą od verbum *dicendi*, to iest od słowa: rzekł, powiedział, *dixit*, *inquit*, *dicebat* etc. i to nazywa się *Oratio obliqua v. indirecta*, mowa zależna, która niczem innem nie iest, iak tylko rozszerzonym *Accusat. c. Infinit.* *Dixit* Ariovistus, non *perspicere se*, quo jure tota sibi Gallia Romani interdicere *vellent*, in quam prius *venisset*, quam illorum quisquam; an *ignoret* Caesar, victores victis, ut ipsi *velint*, imperare solere? Atqui *populum* quoque Romanum idem *facere*. Quod si ipse non *praescriberet* illi, quemadmodum suo jure *uteretur*, neque *se oportere* a populo Romano in suo jure impediri. Rozróżniać tu należy zdania główne od zdań pobocznych.

464 * 2. *Zdania główne* które w polskiem wprowadzaią się za pomocą spóynika że, kładą się w łacinie *in Accusat. c. Infinit.* ponieważ są obiektem słowa *dicendi*. Zdania zaś poboczne w *Conjunctiwie*, ieżeli są częścią mowy, którą odpowiadaiący przytacza; ieżeli zaś przeciwnie zdanie pośrednie iest dodatkową uwagą autora, aby czytelnikowi bliżéy rzecz wyiaśnić, albo też gdy autor chce nadać zdaniu pozór rzeczywistości (istotnéy czynności nie tylko w myśli wystawionéy), natenczas położy się *Indicat.* A ponieważ opowiadaiący, uważa się tu za pierwszą osobę, mówi więc o tym, czyią mowę przytacza, w osobie trzeciéy, przydaiąc mu zaimki *sui*, *sibi*, *se*; a iego własności: *suus*, *sua*, suum. Caesar Divico *respondit*: Ita *Helvetios* a majoribus suis *institutos esse*, ut obsides accipere non dare consuerint; ejus rei *Romanos testes esse* (w prost byłoby: Ita nos Helvetii a majoribus instituti sumus, ut consueverimus; ejus rei vos Romani testes estis.) Legati senatui *nuntiant* in agro suo *Aequos* castra *posuisse* et fines suos *depopulari*; Romani *venirent*, sibique auxilium *ferrent*. — Scipio militibus *dixit*: *irent* secum extemplo armati, fortiter pro patria *pugnarent*, neve nominis Romani *obliviscerentur*. Widzimy ztąd, że dla wyrażenia rozkazu, kładziemy *Conjunt.* z *ut*, które iednak zwyczaynie się in *oratione obliqua* opuszcza, wyiąwszy gdy zaczyna mowę, przeciwnie zakazuiące *ne* opuszczonem być nie może. — *Vocativy* przechodzą w mowie zależnéy do *casus obliquos*, wykrzykniki się opuszczaią, wyiąwszy niekiedy: *hercule*.

Zdanie wtrącone w *Indicat.*: Caesari nuntiatur Sulmonenses, *quod oppidum a Corfinio septem millium intervallo abest*, cupere ea facere, quae vellet, sed a Q. Lucretio senatore et Attico Peligno prohiberi, *qui id oppidum septem cohortium praesidio tenebant*. Zdania *quod oppidum abest*; *qui tenebant* są piszącego dodatkiem wyiaśniaiącym, aby czytelnikowi położenie miasta tym lepiéy wyiaśnić; gdyby były częścią doniesienia, toby musiały stać w *Conjunct.* patrz 422. i 423. Nakoniec i takie zdania stoią w *Indicat.* które są wprawdzie myślą obcą, lecz którym opowiadaiący chce nadać więcéy rzeczywistości, uważaiąc ie sam iako istotne (zdarzenia) np. Recte praecipere videntur, qui monent, ut, *quanto superiores sumus*, tanto nos geramus submissius. — Zresztą iest to zwyczaiem pisarzów, a mianowicie *Liviusza*, że nieznacznie przechodzą z mowy zależnéy do mowy w prost, dla żywszego wyrażenia, zwłaszcza gdy chcą zwrócić uwagę na szczególny iaki wypadek: Tum Sabinae mulieres ausae se inter tela volantia inferre, hinc patres, hinc viros *orantes*, *ne* se sanguine nefando soceri, generique *respergerent*, *ne* parricidio *macularent* partus suos, nepotum illi, liberum hi progeniem. Si *affinitatis inter vos*, si *connubii piget*, in nos *vertite* iras; *nos causa belli*, *nos vulnerum ac caedium viris ac parentibus sumus*. Rozumie się samo przez się, że można i własne swoie myśli lub słowa w opowiadaniu przytaczać w mowie zależnéy, ale wtenczas mówimy o sobie iako o trzeciéy osobie.

* 3. Za zdania główne uważaią się także zdania następne, które daléy główne myśli kontynuią, zaczynaiące się od: albowiem, przeto, więc, *nam*, *enim*, *quippe*, *videlicet*, *sed*, *verum*, *autem*, *quidem*, *itaque*, *igitur* i dla tego stoią w *Accusat. c. Infinit.* np. Accusator dixit: puellam domi suae *esse natam*, furtoque inde in domum Virginii translatam *suppositam* ei *esse*. Id *se* indicio compertum *afferre*, *probaturumque*. *Itaque* dominum *sequi puellam oportere*. 465

Zdaniami zaś *pobocznemi*, są albo zdania poprzednie, zaczynaiące się od spóyników np. ponieważ, gdy, ieżeli, lubo; *postquam*, *quia*, *quoniam*, *quum*, *si*, *quamquam*; albo też zdania celowe: z *ut*, *ne*, *quo*, *quin*, *quominus*; albo zdania wtrącone z *qui*, *quae*, *quod* i *adverbia relativa* (patrz 422.), które nie stanowiąc udzielnéy myśli, w *Conj.* stać muszą. Jeżeli iednak *qui*, *quae*, *quod* zawiera nową myśl, kontynuiącą daléy opowiadanie, w znaczeniu *et hic* (is), *nam hic*, a zatem zewnętrzny tylko wyraża związek, natenczas tworzy zdanie główne. np. Scipio dixit: dissidia nasci, *quum* aliquid ab amicis, *quod* rectum

non *esset*, *postularetur*. Themistocles apud Lacedaemonios liberrime professus est, Athenienses suo consilio deos patrios muris sepsisse. *Nam* illorum *urbem* ut propugnaculum, *oppositum esse* barbaris, *apud quam* (et apud eam) jam bis *classes regias* fecisse naufragium. Dixit, se Fannio hoc jam *imperasse*, *quem* (eumque) quod jussus esset, jam pridem *fecisse*.

Uwaga. Podobnie z *qui* spowinowacone spóyniki iako: *quia*, *quippe* (quippe qui zawsze z *Conjunt.*) niekiedy i *quamquam* (po-
466 łożone w znaczeniu: *nam*, *etenim*, *tamen*) *quum*, *interim*; mogą także tworzyć zdania główne i dla tego ich Subjekt i Słowo kładzie się w *Accus. c. Infinit.* kiedy zawieraią myśl oddzielną, kontynuiącą główne zdanie np. Samnites ea, quae ipsis objicerentur, purgabant: haud ullo publico consilio, auxiliove juvari Graecos, nec eos a se sollicitatos, *quippe* minime *poenitere* se virium suarum, si bellum placeat; (*Liv.*). (*quippe* tylko z *Accus. c. Infinit.*) Jacere, tam diu irritas sanctiones, quae de suis commodis ferrentur, *quum interim* de sanguine et supplicio suo latam legem confestim *exerceri*. Campanos esse nomini Romano infestiores, quam alium populum; ideo se moenibus inclusos tenere, (dicebat), *quia*, si qui evasissent aliqua, velut feras bestias per agros *vagari*, et *laniare* et *trucidare*, quodcumque obvium detur; *Liv. XXVII, 27.* Tu nie odnosi się *quia* do *ideo*, bo wtenczas stałby *Conj.* lecz zdanie z *quia* iest kontynuacyą zdania głównego i *quia* zastępuie tu mieysce *nam*. Jednakże składnia ta właściwa *Liviuszowi* i *Tacitowi* zdaie się zbyt daleko posuniętą wolnością, dla zwodniczego podobieństwa z innemi zdaniami bezokolicznemi Tu także należą: *quemadmodum*, *ut* (sicut), po których *ita*, *sic*, następuie; ostatnie, iako formuiące prawdziwe zdanie główne, maią zwyczaynie *Accus. c. Infin.* pierwsze tylko w tenczas, kiedy obadwa te zdania maią wspólny Subiekt i obiedwie czynności do iednego należą czasu. np. Porsena oratores Romam misit, ad Cloeliam deposcendam: *quemadmodum*, si non dedatur obses, pro rupto se foedus *habiturum*; *sic* deditam inviolatam ad suos demissurum. *Liv. 2, 13.* iakby przymierze za złamane uważał, gdyby mu nie była wydaną, tak wydaną nie naruszoną do swoich odeśle.

467 * 4. Co się tyczy pytań z *quis*, *quae*, *quid*, *cur*, *unde*, *quando*, *quomodo*? w *oratio obliqua* wtrąconych, uważać należy, iż te mogą być: *a*) albo istotne pytania, to iest na które oczekuiemy odpowiedzi, i w tenczas trzeba ze słowa *dixit* (od którego cała mowa zawisła) wydobyć w myśli znaczenie *quaesivit* i położyć zawisłe od niego zdanie w *Conjunct.* np. (Dixit): *Ariovistum*, se Consule, cupidissime populi Romani amicitiam *appetisse*: *cur* hunc

tam temere quisquam ab officio discessurum *judicaret*, to iest: *Ariovistum appetisse* zawisło od *dixit*, a *cur judicaret* od domyślnego *quaesivit*. Patres rogationem ad populum ferri jusserunt: *Velkent, juberentne* cum Antiocho rege bellum iniri? bo iest prawdziwe pytanie. Także pytania wtrącaią się niekiedy w ciągłą mowę, choć nie są wcale od słowa rządzone np. Quid sibi *vellet?* — aut cur desperarent? *Caes. G. 1, 40.*

* *b)* Albo też są to zdania twierdzące, lub przeczące, oddane w formie pytania (to iest krasomowskie pytania), dla wyrażenia podziwienia. Ponieważ takowe w mowie wprost nie są istotnemi pytaniami, lecz tylko pytaiącemi wykrzyknieniami, na które odpowiedzi nie oczekuiemy, przeto iako zdania główne stoią w mowie zależnéy w *Accusat. c. Infinit.* np. Turnus ferociter in absentem Tarquinium erat invectus: *Haud mirum esse* superbo inditum Romae cognomen. *An quidquam superbius esse* (=nihil superbius esse) quam ludificari sic omne nomen Latinum? *Cui non apparere* (=nemini non apparere) affectare eum imperium in Latinos. — Cogitavit Caligula etiam de Homeri carminibus abolendis: *Cur* enim sibi non *licere*, dicens, quod Platoni licuisset, qui eum e civitate sua ejecerit? Quod si veteris contumeliae oblivisci vellet, *num* etiam recentium injuriarum memoriam deponere *posse*? *Caes. B. G.* 1, 14. W niektórych przypadkach tego rodzaiu, trudno iest oznaczyć granicę *Conj.* od *Infinit.*

Uwaga. Co się tyczy słów *dicendi*, które przytaczaią mowę zależną, lepsi pisarze używaią *inquit* w *oratione recta*, przeciwnie *ait* w *oratione obliqua*; dla tego zamieniaiąc mowę wprost na zależną, zamienić też należy *inquam* na *ajo* i przeciwnie; lubo *ut ait* także w *oratione recta* stać może. Obadwa zaś słowa wtrącaią się w mowie przytoczoney po iednym lub kilku wyrazach; często także opuszczaią się, kiedy związek, albo kształt przytoczoney mowy tę formułę zbyteczną czynią np. po *tum ille.* — Tum Cocles, *Tiberine pater, inquit*, te sancte precor. *Ait* może także zaczynać zdanie. Tylko poeci używaią w tym sposobie także słów: *dicit*, *dixit*. Z resztą wiedzieć należy, że *verbum dicendi* wprowadzaiące mowę zależną iest niekiedy tego gatunku, iż tylko do iedney części iest zastósowane; przy następuiących innego słowa domyślać się należy, patrz 4.

* 5. Następstwo czasów zachowuie się podług zasad w na- 468
uce o czasach wyłożonych; a mianowicie: czasy zdań głównych mowy wprost, zatrzymuią się w *Infinit.* w mowie zależney; to ies tczynność teraz ieszcze obecnie trwaiąca wyraża się przez *Infinit*

praes. zaś *Imperf.* *Perf.* i *Plusquamperf.* mowy wprost, oddaie się w mowie zależnéy przez *Infinit. praeterit.* W zdaniach zaś pobocznych, ieżeli verbum *dicendi* stoi w *praesens* lub *futurum*, następuią czasy: *praesens*, *perfectum* podług tego co się powiedziało 391. i 2.

* Ponieważ opowiadaiący stosuiąc wszystko do siebie, czas teraźnieyszy mówiącego (t. i. tego, czyią mowę przywodzi) względem siebie iuż iako przeszły uważa, ieżeli więc położy verbum *dicendi* w czasie *przeszłym*: *dixit* (dicebat, dixerat, dicturus erat), to czynności teraźnieysze, nastąpić maiące, lub warunkowe, wyrażą się teraz przez *Imperfectum*, czynności zaś skończone, przez *Plusquamperfectum*, to iest zmieni się *Praes. Fut. simpl.* na *Imperf.* a *Fut. periphrasticum praesentis* na *praeteritum* np. *nescio*, quid milites *agunt* (*egerint*, *acturi sint*) będzie: *dixit* (dicebat, dixerat, dicturus erat) se nescire (nescivisse), quid milites *agerent* (*egissent*, *acturi essent*). Rogo te, ne ipsi *mittas*, quod *postulat*; będzie: *dixit*, se eum rogare, ne mitteret illi, quod *postularet*. Eleus Hippias gloriatus est: nihil *est* ulla in arte rerum omnium, quod *nesciam*; nec solum has artes, quibus liberales doctrinae *continentur*; sed annulum, quem *habeo*, pallium, quo *amictus*, soccos, quibus *indutus sum*, mea manu *confeci*; będzie Eleus Hippias *gloriatus est*: nihil *esse* ulla in arte rerum omnium, *quod* ipse *nesciret*; nec solum has artes, quibus liberales doctrinae *continerentur*; sed annulum, quem *haberet*, pallium, *quo amictus*, soccos, quibus *indutus esset*, se sua manu *confecisse*. Pilnie tu rozróżniać należy *Imperf.* od *Plusquamperf.* — Do wyrażenia ogólnego zdania, które do każdego czasu w powszechności zastósowane być może, używa Łacinnik zwykle *praes.* i *perf.* pierwszy, kiedy ieszcze czynność trwa obecnie, drugi, kiedy iuż się skończyła; przeciwnie, ieżeli autor odnosi czynność (zdanie) do mówiącego, a zatem do przeszłości ią stosuie, wyraża to przez *Imperfect.* i *Plusquamperfectum* Crebro Octavianus jactabat: sat celeriter fieri, quidquid *fiat* satis bene. Proelium aut bellum suscipiendum omnino negabat, nisi cum major emolumenti spes, quam damni metus *ostenderetur*. patrz 379.

469 *Uwaga 1.* Jak w zwyczaynem opowiadaniu używaią historycy: *praes. historicum* w mieyscu *perfectum*; toż samo czynią i w *oratio obliqua*, kładąc *praes.* i *perf.*, gdzieby właściwie *imperf.* i *plusquamperfect.* stać powinno, aby, stawiaiąc rzecz w teraźnieyszości, tem bardziéy ią uobecnić; równie gdy chcą mowę czyią w nakazuiącym tonie wyrzeczoną, albo też iako pilną i naglą wyrazić np. Cicero ad haec unum *respondit*, non esse consuetudinem populi Romani ullam accipere ab hoste armato conditionem, Si ab armis discedere

velint, se adjutore *utantur*, legatosque ad Caesarem *mittant*; zamiast *vellent*, *uterentur mitterent*; dla tego zwykły się nawet mieszać czasy choć od iednego słowa zawisły, to iest: iedne kładą się podług wymienionych zasad w *imperf.* i *plusquamperf.* a drugie dla wzmiankowaney przyczyny w *praes.* i *perf.* Ariovistus ad postulata Caesaris pauca *respondit*: si per populum Romanum stipendium *remittatur*, non minus libenter sese recusaturum populi Romani amicitiam, quam *appetierit*. Quod multitudinem Germanorum in Galliam *transducat*, id se sui muniendi, non Galliae impugnandae causa facere; ejus rei testimonium esse, quod, nisi rogatus, non *venerit*, et quod bellum non intulerit, sed *defenderit*. Se prius in Galliam venisse, quam populum Romanum. Quid sibi *vellet*? Cur in suas possessiones *veniret*. Ut ipsi concedi non *oporteret*, si in nostros fines impetum *faceret*, sic item nos esse iniquos, qui in suo jure se *interpellaremus*. Quod fratres a Senatu Aeduos appellatos *diceret*, non se tam barbarum esse, ut non *sciret*, nulli usui unquam hanc amicitiam aut Romanis aut Aeduis fuisse. *Debere* se suspicari, Caesarem, quod exercitum in Gallia *habeat*, sui opprimendi causa habere. Qui nisi *decedat*, sese illum pro hoste habiturum; quod si eum *interfecerit*, multis sese nobilibus populi Romani gratum esse facturum; id se per eorum nuntios compertum habere, quorum gratiam ejus morte redimere *posset*. Quod si *decessisset*, ac liberam possessionem Galliae sibi *tradidissent*, magno se illum praemio remuneraturum et quaecunque bella geri *vellet*, sine ullo ejus labore, et periculo confecturum. Widzimy, że aż do *defenderit* kładzie *Caesar praes.* i *perf.* choć verbum dicendi *respondit* stoi w *perf.* Odtąd następuią zwyczayne czasy, to iest *imperf.* i *plusquamperf.* aż do *habeat*, gdzie znowu historyk zaczyna rzecz żywiey malować. Tymbardziey więc, gdy słowo *dicendi*, od ktorego cała mowa uboczna zawisła, położone iest iako *praesens historicum*, następować mogą iuż to *praes.* i *perf.* iuż to zwyczayniey *imperf.* i *plusquamperf.* ponieważ *praesens historicum* co do formy za czas teraźnieyszy, co do znaczenia za przeszły uważać trzeba. Hippocrates atque Epicydes Syracusas redierе, ubi senatum *adeunt*. Velle se ad Hannibalem redire. Ceterum, quum iter tutum non *sit*, petere, ut praesidii *dent* aliquid, quo Locros in Italiam *perducantur*. Divico ita cum Caesare *agit*: si pacem populus Romanus cum Helvetiis *faceret*, in eam partem ituros atque ibi futuros Helvetios, ubi eos Caesar *constituisset* atque esse *voluisset*; sin bello persequi *perseveraret*, reminisceretur, et veteris incommodi populi Romani et pristinae virtutis Helvetiorum. Co się tyczy czasów przyszłych, przeczytay 389. — W zdaniach zaś warunkowych stosuią się czas do natury warunku; to iest: o czynnościach do wykonania niepodobnych, kładzie się *imperf.* lub *plusquamperf.* podług tego, iak iest czynność niedokonana, lub dokonana; zaś

praes. lub *perf.* kiedy mówiący warunek za podobny do uskutecznienia uważa, patrz 405. i 6. Ariovistus legationi respondit: *si* quid ipsi a Caesare *opus esset*, sese ad eum venturum *fuisse*; *si* quid ille se *velit*, illum ad se venire oportere; gdyż w mowie wprost stałoby: Si quid mihi a Caesare opus *esset*, ipse ad eum venturus fuissem; si quid Caesar *vult*, illum ad me venire *oportet*, to iest zamieniaią się np. si quid *habet*, *dat* (dabit) na si quid *habeat* (haberet), se *dare* (daturum esse); zaś: si quid *haberet* (habuisset), *daret* (dedisset), na si quid *haberet* (habuisset), *se daturum fuisse*.

Gerundium.

470 1. *Gerundium*, iak się powiedziało §. 160 zastępuie *in casibus obliquis* mieysce *Infinit. activi praesentis*, rzeczownie wziętego, który tych przypadków nie formuie, czyli naszego rzeczownika słownego.

* Ponieważ *Gerundium* uzupełnia brakuiące przypadki *Infinitiwu* (rzeczownego), przeto zatrzymuie naturę słowa i rządzi tym samym przypadkiem, co i słowo, np. *lego libros*, *legere libros*, *legendi libros*; *parco hostibus*, *parcere hostibus*, *parcendi hostibus*, *Dat.* tak rzadki, *Quint.* 11, 2, 35 *illud ediscendo scribendoque* commune est, to iest uczeniu się i pisaniu wspólne. *Ablat.* u *Cic. Tusc.* 3, 7. discrepat *a timendo* confidere, de amic. 27. amicitia dicta est *ab amando Genit. Gerund.* patr. 327. W polskiem tylko rzeczowniki słowne uformowane od słów rządzących *Dat.* i *Ablat.* zatrzymuią ten rząd, inne wszystkie rządzą *Genitivem*.

Dla teyże saméy przyczyny przybiera *Gerundium*, podobnie iak *Infinit. Adverbia* nie zaś *Adjectiva*: *beate* vivere, *beate* vivendi; patrz 439.

Uwaga. Ponieważ *Infinit.* rzeczownie wzięty ma dwa przypadki, to iest *Nomin.* i *Accus.* przeto wypadaią na *Accusat* dwie formy, to iest *Infinit.* na *re* i *Gerundium* na *dum*. Ostatnia używa się zwykle z przyimkami *ad* i *inter* scribendum. Forma *Infinit.* (rzadko z przyimkiem używana) oznacza oderwane wyobrażenie, gdy tymczasem forma *Gerundii* odnosi się do Subiektu, (choć tylko do ogólnego ktoś) patrz. 439.

471 * 2. Jak *Gerundium* ma czynne znaczenie, tak *Participium futuri passivi* czyli przymiotnik słowny (*adjectivum verbale*) na *ndus* ma znaczenie bierne, i dla tego w biernéy lokucyi zastępować może mieysce *Gerundium*. Gdy więc rzeczownik rządzony od *Gerundium* ma

stać w *Accusat.* iako *object.*, przybiera zwykle przypadek *Gerundii*, a *Gerundium* zamienione na *particip. futur. passivi* czyli *Gerundivum* zgadzać się z nim musi w rodzaiu liczbie i przypadku np. consilium *scribendi*, *epistołam* (gdzie *scribendi* stoi w *Genit.*), da się zamienić biernie na: consilium *scribendae epistolae*, zamiar maiącego być pisanego listu, to samo co: zamiar pisania listu; bo w polskiem nie mamy takich biernych składni. Galli usque ad hanc diem retinent immanem consuetudinem *hominum immolandorum*. Voluptates omitte *majorum voluptatum adipiscendarum* causa, et dolores suscipe majorum dolorum effugiendorum gratia. — Trojani locum quaerunt *condendae urbi*. Reliqua tempora *demetendis fructibus* accommodata sunt. patrz 324, d. Est *ad connectendas amicitias* tenacissimum vinculum morum similitudo. — Exercenda est memoria *ediscendis sententiis* ac *versibus*. patrz 475.

* *Uwaga.* Zamiana ta na bierną łokucyą wszędzie użyta być może, gdzie nie zachodzi wątpliwość względem rodzaiu. Dla tego nie ma mieysca, kiedy *Accusativem* przy *Gerundium* iest *neutrum pronominis* vel *adjectivi*, ponieważ formy męzkie i niiakie w *genit.*, *dat.* i *ablat.* są równe, a zatem *neutrum* niebyłoby w tych przypadkach widoczne. Jako to przy: *hoc*, *id*, *illud*, *aliquid*, *vera*, *falsa* etc. np. studium *illud* efficiendi, cupido *plura* cognoscendi, nie *illius* efficiendi, *plurium* cognoscendorum, ponieważby rozróżnić nie można, czy *genit.* illius, plurium są *generis masculini* czy *neutrius*, i dla tego mowi się zwyczayniéy: in *suum* cuique tribuendo, niż in *suo* cuique tribuendo. Spes *omnia* bene exsequendi. *Multa* pollicendo, lecz *omnibus parandis*, *quae* usui erant, bo przydane *relativum*: *quae* wskazuie rodzay; ale i bez téy przyczyny zaniedbuią téy zmiany niektórzy pisarze, a mianowicie *Livius* i *Curtius*.

* *Uwaga 2.* *Gerundia* rządzące innym przypadkiem iak *Accusativem* np. parcendum est *hostibus*, nieprzypuszczaią także téy zmiany na łokucyą bierną; tylko słowa: *utor*, *fruor*, *fungor* i *potior* mogą być w biernéy formie użyte, ponieważ ie w starodawnéy mowie, a nawet niekiedy i w zwyczaynéy z *Accusat.* położone znayduiemy. patrz 372. Sapientia non paranda nobis solum, sed etiam *fruenda* est. Justitiae *fruendae* causa videntur olim bene morati reges constituti; expetuntur autem divitiae, quum ad usus vitae necessarios, tum ad *perfruendas* voluptates; oculus probe affectus ad suum munus *fungendum*; omnia bona ei *utenda*, ac *possidenda* tradiderat; u *Cicerona*. Hostes in spem *potiundorum* castrorum venerunt. Tak *Caesar*. a nayczęściey *Livius*, *Curtius*: spes *potiundae* urbis, petrae etc.

Uwaga 3. Znayduią się niektóre mieysca w dobrych pisazrach, w których *Gerundium* ma bierne znaczenie *Cic. in Ver. Act. 1, 18.*

censendi causa haec frequentia convenit, aby była szacowaną. *Cic. Epist. 7, 3.* ades ad *imperandum*, znaczy: bądź gotów na rozkazy sc. ut imperetur tibi. *Cic. Tusc. 1, 23* ceteris, quae moventur, hic fons, hoc principium est *movendi*; poruszenia, to iest aby być poruszonym. *Nep. Att. 9.* spes *restituendi* nadzieia przywrócenia = fore ut restitueretur.

472 3. Użycie przypadków w *Gerundium.*

* *a) Genitivus* stoi po *adjectiv*ach względnych, patrz 338. i po rzeczownikach: *ars, causa, consilium, consuetudo; cupiditas, facultas, occasio, potestas, spes, studium, voluntas* etc. na pytanie iaki? Osobliwie zaś *causa* i *gratia* łączą się z *Genit. Gerundii*, iak: *dicendi, scribendi causa* aby mówić, aby pisać; quidam canes *venandi gratia* comparantur. do (dla) polowania. — Epaminondas *studiosus* erat *audiendi*; homines *cupidi* sunt omnia *spectandi* et *cognoscendi*. — Beate *vivendi cupiditate* incensi omnes sumus. Parsimonia est scientia *vitandi* sumptus supervacuos, aut *ars* re familiari moderate *utendi*. Paucis hominibus est *celeritas* bene *respondendi*. Non erat *spes* potiundi castris hostium. Postremo Catilina *dissimulandi causa* aut *sui expurgandi*, sicuti jurgio lacessitus foret, in Senatum venit. Non *laudandi* sed *vituperandi causa* haec diximus.

Kiedy słowo rządzi *Accusativem*, zwyczaynieysza iest bierna składnia, *consuetudo hominum immolandorum.* Inita sunt *consilia urbis delendae, civium trucidandorum*, nominis Romani *exstinguendi*, Timotheus rei militaris (belli gerendi) fuit peritus, neque minus *civitatis regendae*. patrz 471.

Uwaga 1. Wiedzieć iednak trzeba, że przy tych i innych rzeczownikach zamiast *Gerundii* stoi niekiedy *Infinit.*, ieżeli czasem słowo *esse* tworzy *praedicat* a *Infinit.* wyobraża *subject*, gdzie służy pytanie co? nie iaki? *Sall. Cat. 30.* Quibus omnia inhonesta vendere *mos erat*, którym było zwyczaiem co? przedawać, za: przedawania. Erat ars difficilis, recte rempublicam *regere*. (*Cic.*) Podobnie przy: *tempus* gdy znaczy: stósowny, dogodny czas, pora, *Cic. Tusc. 1, 41. tempus est abire* iest (stósowny) czas odeyść, lecz równie byłoby dobrze: est (i. e. adest) tempus *abeundi*, iak *Quint. 11, 3, b*, jam tempus est *dicendi*, quae sit apta pronuntiatio; w mieyscu samego *Infinit.* może także stać *Accusat. c. Infinit.* albo *ut* np. *tempus* est, jam hinc abire me ut moriar, *vos* ut vitam agatis; patrz 439.

Uwaga 2. Prawidło zgody imienia z *participium* co do rodzaiu i liczby nie zachowuie się przy *genitiv*ach zaimków osobistych, ponieważ *mei, tui, nostri vestri, sui*, chociaż się ściągaią

do niewiast, lub do liczby mnogiéy, maią przy sobie *genit. participii generis masculini singularis. Plaut. Truc. 2, 4, 19.* quoniam *tui videndi* est copia i *Ovid Heroid. 20, 74,* copia *placandi* sit modo parva *tui*, i *sui* nawet przy *pluralis*: *Cic. de div. 2, 17.* doleo tantum Stoicos vestros Epicureis *irridendi sui* facultatem dedisse; i często u *Caesar. de bell. Gall. 3, 6*, neque *sui colligendi* hostibus facultatem relinquunt; 4, 13; także vestri *Liv. 21, 44.* — Lecz przy zaimku *ejus*, *hujus*, *illius* zachowuie się prawidło zgody imienia z *participium*; lubo i *ejus* znayduie się użyte o kobiecie z rodzaiem męzkim. *Ter. Phorm. 1, 3, 24* i *Hec. 3, 3, 12.*

* Podobna nieregularność zachodzi nie tylko u *Plauta*, *Terentiusza*, a osobliwie *Gelliusza*, lecz także i u *Cicerona* w następuiących mieyscach, gdzie do *Genit. Gerundii* zamiast *Accusativu* dołącza się *Genitivus pluralis* rzeczownika. *Cic. de Inv. 2, 2.* fuit *exemplorum eligendi* potestas za zwyczayne *exempla eligendi* albo też *exemplorum eligendorum*. Zdaie się, że w tym razie uważał Łacinnik *Gerundium* iako rzeczownik, tak iak w polskiem *Substantiva verbalia* nayczęściéy z *Genit.* się kłaść muszą: była wolność wybrania przykładów; *de Univ. §. 9. reliquorum siderum* quae causa *collocandi* fuerit, quaequae eorum sit collocatio, in alium sermonem differendum est; *in Verr. 2, 31.* homines quibus ne *rejiciundi* quidem amplius quam *trium judicum* praeclarae leges Corneliae faciunt potestatem; *in Verr. 4, 47. earum* autem *rerum* nullam sibi iste neque *infitiandi* rationem, neque *defendendi* facultatem reliquit; *Phil. 5, 3.* Agitur, utrum M. Antonio facultas detur opprimendae reipublicae, caedis faciendae bonorum; diripiendae urbis, *agrorum* suis latronibus *condonandi* populum Romanum servitate opprimendi: an horum nihil facere liceat. I raz z *Genit plurał.* zaimka *de finit. 5, 7* eorum (za *ea*) adipiscendi causa. *Cic.*

Uwaga 3. Ponieważ *Genit.* służy w ogóle do wyrażenia przymiotu przy rzeczownikach z przymiotnikami połączonych, stoi przeto *particip. futuri pass.* (czyli *Gerundivum*) z imieniem w *Genit.* bez rządzącego rzeczownika, przy słowie *esse* w znaczeniu, *pertinere ad aliquam rem*, służyć do czego np. *Sall. Cat. 6.* Regium imperium initio *conservandae libertatis* atquae *augendae reipublicae fuerat. Liv. 27, 9* haec *prodendi imperii Romani, tradendae* Hannibali *victoriae sunt*; *Liv, 40, 29.* i ieszcze kilka razy w tym autorze. U *Cicerona* tylko w iednem mieyscu *in Verr. 2, 53.* quae res *evertendae* reipublicae solent *esse.*

Uwaga 4. Widocznem naśladowaniem greczyzny iest, gdy *Genitivus Gerundii* (iednak nie u *Cicerona*) stoi do wyrażenia celu czyli zamiaru, gdzie się zwyczaynie *causa* kładzie albo też *Dativ. gerundii*, patrz *Synt. orn. Ellipsis 6.* Nareszcie *Tac. Ann. 13, 26.* nec grave manumissis, per idem obsequium *retinendi* libertatem,

per quod assecuti sunt, *ib. 15, 21.* maneat provincialibus potentiam suam tali modo *ostentandi* i *15, 5.* Vologesi vetus et penitus infixum erat arma Rom. *vitandi*, stoi *Genit. Gerundii* zupełnie w mieyscu *Infinit.*, i nie może być inaczéy wyiaśniony, iak dorozumiewaiąc się opuszczonego: *negotium.*

473 * 4. *b) Dativus Gerundii* stoi po przymiotnikach rządzących tym przypadkiem (patrz na kar. 371): a zwłaszcza po: *utilis, inutilis, noxius, par, aptus, idoneus;* daléy po słowach i złożonych wyrażeniach dla oznaczenia zamiaru czyli celu, co się iednakże a mianowicie u *Cicerona* częściéy przez *ut* albo *ad* z *Accusat. Gerundii* wyrażać zwykło. Takiemi wyrazami są: *studere, intentum esse, tempus impendĕre, tempus con- in- sumere, operam dare, sufficere, satis esse, deesse* i *esse* w znaczeniu służyć, być w stanie. Zwyczay srebrnego wieku rozciąga użycie tego przypadku i do innych wyrażeń a iszczególnie przy słowach poruszenie wyrażaiących, dla oznaczenia celu czyli zamiaru.

Aqua *utilis est bibendo.* — Non omne anni tempus idoneum est serendo et plantando. — Brutus, quum *studere revocandis* in urbem *regibus* liberos suos comperisset, secūri eos percussit. Mihi hunc locum *requiescendo* capio. — Experienda res in uno aut altero est, sitne aliquis plebejus ferendo magno honori. — Oppidani, quae *diutūnae obsidioni tolerandae erant*, ex agris convexerunt. Tiberius quasi *firmandae valetudini* in Campāniam *concessit.* Widzimy ztąd, że kiedy ma stać obiekt przy tym *Dat.* należy go zawsze przemienić na bierną składnią; a zatem nie tempora *demetendo fruges*, lecz demetendis frugibus accommodata, gdyż składnia iak u *Plaut. Poen. 1, 2, 13.* Eae *nos lavando* operam dederunt, są nader rzadkie.

Uwaga. Uzupełniaią zwyczaynie przy *esse* z *Dat. Gerundii* wyraz *idoneus*; lecz lepiéy iest wyrażenie to podobnie sobie wytłómaczyć, iak *Dat. rei*; patrz 324. Jak się więc mowi: *auxilio* alicui *esse*, tak się powie z *Ciceronem*: non *solvendo esse*, nie być w stanie zapłacić. *Liv. 2, 8* divites, qui *oneri ferendo essent*, którzyby ciężary ponosić mogli. Wyrażenie *scribendo adfuerunt* znaczy: byli przytomni przy spisywaniu uchwały senatu (Stsconsultum).

* *Uwaga 2. Dat. Gerund.* stoi także zwyczaynie przy imionach godności i urzędów, triumvir *agro dando*, ieden z trzech kommisarzy do rozdawania włości; triumvir coloniis deducendis, juventuti conquirendae, Senatui legendo. patrz 324, d. Daléy przy *comitia* np. u *Liv.* comitia *regi creando*, creandis decemviris, etc.

* 5. *c*) *Accusativus Gerundii*, zależy zawsze od przy- 474
imków naypospoliciéy *ad* do, *inter* podczas, wśród; niekiedy także od *ante*, *circa* i *ob*. Zamiana na składnią bierną *particip. fut. passiv.* ma zwyczaynie mieysce, kiedy *Gerundium* ma przy sobie *Object.* np. Mores puerorum se *inter ludendum* simplicius detegunt. Musicen natura ipsa nobis videtur *ad tolerandos* facilius *labores* velut muneri dedisse. Osobliwie pospolite iest *inter* (bez imienia) w znaczeniu podczas, wśród np. inter eundum, inter bibendum, inter ambulandum. *Ovid. Pont. 2, 10, 37.* ma: *in* loquendum.

* 6. *d*) *Ablativus Gerundii* na *do* stoi albo bez przy- 475
imka na pytanie czem, przez co? to iest gdy nasz imiesłów na *ąc* wyraża środek, przez który coś osiągamy; albo z przyimkami: *ab*, *de*, *ex*, *in*. Jeżeli *Gerundium* ma przy sobie *object*, w pierwszym razie zmienia się zwyczaynie, w drugim zawsze na *particip. futuri passiv.* Tylko *Accusat.* zaimków niiakich zostaie niezmienny patrz 471, 1. Hominis mens *discendo* alitur et *cogitando*. Caesar *dando*, *sublevando*, *ignoscendo*, Cato nihil *largiundo* gloriam adeptus est. *Superstitione tollenda* non tollitur religio. — Multi in *amicis parandis* adhibent curam, in *amicis eligendis* negligentes sunt (nie in parando amicos). *Ex discendo* multas voluptates capimus. Voluptas me *a scribendo* nunquam avocavit. *De* bene beateque *vivendo* a Platone multa disputata sunt. Providentia *a providendo* est appellata. a nawet *cum* u *Quint. pro Plaut.* — Osobliwe iest użycie *Part. fut pass.* po *Compar.* za *quam* z *Infinit.* Nullum officium *referenda gratia* (za quam referre gratiam) magis est necessarium. *Cic. de offic. 1, 15.* Nigdy w takim razie nie stoi sam *ablat. Gerundii*; lecz w mieyscu iego kładzie się *Infinit.* z *quam* np. sperare est prudentius *quam timere* (nie timendo).

Supinum.

* 1. *Supinum* na *um* (patrz 162.) kładzie się przy sło- 476
wach poruszenie wyrażaiących dla oznaczenia celu, iakiemi są: *ire*, *proficisci*, *contendere*, *pergere*, *festinare*, *venire*, *mittere*, *trajicere* np. *cubitum ire* iść spać, *oratum*, *obsecratumque venire*; *venatum ire*, *speculatum mittere* iść na polowanie, wysłać na zwiady, mówi się także *nuptum dare* wydać za mąż. Themistocles Argos *habitatum concessit*. *Supinum* na *um* przybiera przypadek swego słowa: Missus est *rogatum consilium*. Hannibal *patriam defensum* revocatus est. Philippus Aegis a Pausania, quum *spectatum ludos iret*, juxta theatrum occisus est.

Uwaga. *Perditum ire* znaczy to samo co *perdere*, u *Sallustiusza* i *Liviusza* np. *Cat. 52.* ne, dum paucis sceleratis parcunt, bonos omnes *perditum eant*. Stósownie do tego wyrażenia, które w pospolitéy mowie bardzo było w używaniu, czego liczne podobne mieysca w komikach są dowodem, tworzy *ire* z innemi nawet Supinami opisanie słowa np. *Livius 2, 6.* Tarquinius orabat Vejentes, ferrent opem: suas quoque veteres injurias *ultum irent; raptum, ereptum eunt* u *Sall.* za eripiunt, *ultum ivit* u *Tacit. Ann 4, 73.*; oppugnatum ire u *Liv. 28, 41.* za oppugnare. *Tac. Ann. 13, 17.* illusum isse za illusisse. *id. Ann. 12, 45.* eamque injuriam excidio ipsius *ultum iturum* za ulturum esse. Cicero téy składni nie używa. Można się nieosobiście wyrazić: itur *expugnatum urbem*. idzie się zdobywać miasto; w *Infinit.* być musi: spero *iri expugnatum urbem*; widzimy ztąd dla czego zakończenie *um* w *Infinit. fut. pass.* zostaie nieodmienne, ponieważ przy nim stoiący rzeczownik iest obiektem nie subiektem *Brutum visum iri* a me puto znaczy: sądzę, że się odemnie poydzie (że poydę) Brut. zobaczyć. patrz 437.

477 * 2. *Supinum* na *u* stoi po rzeczownikach: *fas*, *nefas* i *opus* i po *adjectiwach*: *dignus*, *indignus*, *difficilis*, *facilis*, *honestus*, *incredibilis*, *jucundus*, *memorabilis*, *turpis*, *utilis* etc. to iest znaczących: dobry zły, przyiemny nieprzyiemny, godny niegodny, łatwy trudny; nayczęściéy tylko z następuiącemi *Supinami*: *dictu*, *auditu*, *cognitu*, *facta*, *inventu*, *memoratu*; lubo u późnieyszych wiele innych użytych się znayduie, ponieważ się wielce do zwięzłości mowy przyczyniaią. O natu patrz 100. — Pleraque *dictu* quam re sunt *faciliora*. Quid est tam *jucundum cognitu* atque *auditu*, quam sapientibus sententiis ornata oratio? Incredibile *illud est dictu*. Niekiedy także na pytanie z kąd np. nunc *opsonatu* redeo. *Plaut. Men. 2, 2, 14.* Primus *cubitu* surgat (villicus); postremus cubitum eat *Cat. R. R. 5.* które atoli i za *subst. verb.* uważać się mogą.

* 3. Ponieważ obydwa te *Supina* dość rzadko się używały, a niektórym słowom zupełnie na nich zbywa, przeto są inne sposoby mówienia zastępuiące ich mieysce:

a) I tak *Supinum* na *um* opisuie się naypospoliciéy albo przez *Gerundium* lub *Gerundivum* z *ad*, albo przez *causa*; albo przez *particip. fut. activi*, albo *ut* lub *qui* z *Conjunct.* np. Venerunt legati *petitum* pacem; *ad petendum* pacem (bardzo rzadko), ad *petendam* pacem; *pacem petendi causa* (nie tak zwyczaynie iak), *pacis petendae causa*; petituri pacem; *ut pacem peterent* (petant), *qui pacem peterent* (petant). Dla tego też przy *facilis*, *difficilis*, *jucundus*, kładą nayłepsi pisarze pospolicie *ad* z *Gerund.* res facilis ad

dijudicandum, ad intelligendum; albo też wyrażają się przez *Inf.* facile est invenire, cognoscere. Poczęści znayduią się także *nomina verbalia*, iak: lectio, scriptio, cognitio, które w *Ablat.* w znaczeniu *Sup.* lectu, cognitu użyte być mogą. *Dignus* patrz 417, β.

O Imiesłowach, (de Participiis).

* *A.* 1. Imiesłów (*Participium*) iest to ze słowa uformowany przymiotnik. Jako słowo, zatrzymuie rząd słowa, należy do czynnéy lub biernéy formy, i ma czasy: teraźnieyszy, przeszły i przyszły, oznacza więc stan iaki szczególny; np. Socratis morti illacrimari soleo, *Platonem legens.* Atticus, *liberalitate utens*, nullas inimicitias gessit. Caesar *cohortatus suos*, proelium commisit. — Jako przymiotnik przybiera naturę imienia, oznaczaiąc bardziéy przymiot ogólny (ciągle trwaiący patrz 341), a zamieniwszy się na zupełny przymiotnik, może się nawet stopniować: *amans*, *amantior*, *amantissimus* i przybiera inny rząd, naypospoliciéy iako *adject. relat.* z *gen.* amans *patriae* zob. 341. Jako *adj.* należy do imienia, iako słowo do całego zdania np. Alexander *moriens* annulum suum dederat Perdiccae. 478

Uwaga 1. Podobnie kładą się *adject.* na *bundus* z przypadkiem swego słowa. Atque ita velut *gratulabundus patriae* exspiravit. *Populabundus agros* ad oppidum pervenit patrz 218. O rzeczownikach na *io* patrz 293.

* *Uwaga 2.* Jeżeli *Participia* otrzymuią bliższe okryślenie, to niem iest *adverb.* ponieważ *part.* zatrzymuią naturę słowa, nawet wtenczas kiedy *substantive* stoią. Mówi się więc: *fortiter factum*, *sapienter dictum*, *acute responsum.* Jednakże i wyrażenia iak *factum pulcherrimum*, nie są błędne. Patrz 273, 1.

* 2. Jakie *participia* słowa formować mogą wyłożyliśmy §. 161. Zkąd się okazuie, że w *Activie* braknie czasu przeszłego (*perfect.*) który ukochał (ukochawszy) a w *passivie* teraźnieyszego, który teraz iest kochany (nie uko.) *Verba intransitiva* nie maią *particip.* na *ndus*, tylko nieosobiście ze słowem *est*, *erat* etc. np. quiescendum est, eundum est. — Lubośmy w §. 161. przypisali imiesłowom czasy, to iednakże właściwie *Particip.* nie wyraża czasu tylko czynność dokonaną lub niedokonaną, bo powiedzieć mogę: teraz, dawniéy był napisany, za dwa lata będzie napisany etc. Różnica ta dokonanéy i niedokonanéy czynności iest nader ważną w składni *participialnéy*, gdyż się na niéy nawet opiera oddawanie polskich rzeczowników słownych przez *participia praesentis* i *fut. pas.* (*fut.* należy do czasów obecnych) lub też przez *particip. perfecti.* patrz 481. 479

* *Uwaga 1.* Słowa: *jurare*, *coenare* i *prandēre*; iako też nazwane: Verba *neutro-passiva* maią to trzecie *participium perfecti* w czynnem znaczeniu: *juratus*, *coenatus*, *pransus*; *ausus*, *gavisus*, *solitus*, *fisus* i *confisus*; także *exōsus*, *perosus*, *pertaesus* należące do *odisse* i *taedet*; — *Pertaesus* rządzi *Accus.*, choć słowo zwyczaynie z *genit.* się kładzie np. *pertaesus ignaviam*, lecz także może się kłaść z tym przypadkiem co i słowo *taedet* np. postremo *lentitudinis* eorum *pertaesa*; *Tac Ann. 15, 31.* o *perosus* patrz 207.

* *Uwaga 2.* Brakuiące *particip. perfect. Act.* zastępuie się albo przez synonimiczne *deponens*, zamiast: *qui adhibuit* = *usus*, za *qui acquisivit* = *consecutus*, *adeptus*; albo przez *part. perf. pass.* np. res *quam praedixerunt* haruspices, będzie *praedicta* ab haruspicibus. *Quam* natura *dedit* = a natura *datam*. Brak zaś *particip. praes. pass.* zastępuie się nayczęściey przez *participium fut. pass.* np. occupatus sum in litteris *scribendis*, zatrudniony iestem pisaniem listu t. i.: listem, który się pisze, iest pisany. Peritus rei *gerendae*. Superstitione *tollenda* (oddalaiąc zabobon) religio non tollitur. His litteris *legendis* delector, cieszę się, gdy ten list iest czytany albo z czytania tego listu, patrz 481. i 483, 1. Albo przez *part. pass.*: melior est certa pax, quam *sperata* victoria (i. e. quae sperata est et adhuc speratur).

* *Uwaga 3.* *a*) Niektóre *particip. perf.* słów *Deponentiów* 480 (były bowiem początkowo *passiva* p. 155. *Uw. 1.*) otrzymały u poprawnych pisarzy znaczenie biernie, obok zwyczaynego czynnego: i tak *adeptus* może znaczyć dostąpiony zamiast zwyczaynego: który dostąpił (*act.*), takiemi są:

abominatus,	con-de-testatus,	*expertus*,	opinatus,
adeptus,	dignatus,	*inexpertus*,	pactus, *partitus*,
comitatus,	e-dimensus,	imitatus,	de-populatus,
commentatus,	e-mentitus,	*interpretatus*,	perfunctus,
complexus,	emeritus,	*meditatus*,	perichitatus,
confessus,	exorsus,	metatus,	stimulatus,
		moderatus,	testatus,

i dla tego używaią się także w składni *ablat. absoluti*: *experta* re. *Liv. populatis* messibus. *Plin.* Wszelakoż to za wyiątek tylko uważać należy.

* *b*) *Participium Perfecti*, którego Łacinnik, lubiąc bierną konstrukcyą, częściey używa niż Polak, (rzadko tey składni używaiący), stoi o czynnościach w skutkach ieszcze trwaiących, ze słowami *habeo*, *teneo*, *possideo*, także przy *volo*, *nolo*, *cupio*, *oportet*, dla wyrażenia gorliwości: patrz 436, 3 i 448, 1. np. *habere* aliquem beneficio *devinctum* vel necessitudine *conjunctum*, mieć ko-

go zobowiązanego dobrodzieystwy, *habere* aliquid *notatum* et *descriptum*, mieć spis i opis rzeczy. Roscii patrimonium domestici praedones vi *ereptum possident*. — Dignitatem tuam *auctam* atque *defensam* volo (cupio), pragnę powiększenia i ocalenia twéy godności. Domestica cura *te levatum* volo, pragnę, aby ci się ulżyło, albo twego ulżenia. Legatus demonstrat, *velle* Pompejum se Caesari *purgatum*. Omnes vos *oratos volo*. Democritum *laudatum* a ceteris, ab Epicuro *nollem vituperatum*. Totam rem integram Lucullo *servatam oportuit*. Illos qui in urbe remanserunt, *monitos* etiam atque etiam *volo*. — Osobliwie zwykło stać słowo *habeo* z *particip. perf.* słów znaczących wiedzenie, postanowienie iako: *cognitum*, *comprehensum*, *exploratum*, *perspectum*, *perceptum*, *persuasum* (persuasissimus), *statutum*, *constitutum*, *deliberatum habeo* w znaczeniu mam (ieszcze teraz) przekonanie, wiadomość, prawie to samo co: *cognovi*, *comprehendi*, *exploravi*, *perspexi*, np. hoc *cognitum habeo comprehensumque* animo. — *Persuasum* tylko w rodzaiu niiakim: persuasum mihi habeo, iako też persuasissimum habeo z *Accusat. c. Infinit.* Właściwie wyrażenie to różni się nieco od prostego; gdyż np. *cognovi* poznałem (wtenczas), ale teraz mogłem iuż o tém zapomnieć; tak też *institutum inchoatum habeo* opus, *absolutum habeo*, więcéy znaczy, niż institui, inchoavi, absolvi. np. Quod me hortaris ut *absolvam*; *habeo absolutum* suave epos ad Caesarem.

* 3. *Substantiva Verbalia*. rzeczowniki słowne iako: pisanie, budowanie, słyszenie, wyrażaiące czynność słowa (*activi*); ponieważ ięzyk łaciński nie ma nayczęściéy odpowiadaiących używanych rzeczowników słownych, wyrażaią się pospolicie przez *participia* to iest: 481

aa) Przez *part. perfect.* ieżeli iest mowa o czynności iuż ukończonéy (dokonanéy) we wszystkich przypadkach, a osobliwie z przyimkami: *ad*, *ante*, *ob*, *post*, *propter*, *ab*, *ex*. np. Tarentum *captum* zdobycie Tarentu. Nulla est suspicio *acceptae pecuniae*. Hannonem poenituit *belli suscepti* adversus Romanos. Post Christum *natum*, ab urbe *condita*, po narodzeniu, od założenia. Major ex civibus *amissis* dolor, quam laetitia *fusis* hostibus fuit. Scipio propter Africam *domitam* Africanus appellatus est. — Użycie *Nominat.* nie znayduie się u *Cicerona*, nayzwyczaynieysze u *Liviusza* i *Tacita*. np. *Occisus Caesar* (zamordowanie Caesara) aliis pulcherrimum, aliis pessimum factum videbatur. Prusiam regem suspectum Romanis *receptus Hannibal* faciebat. — *Livius* używa *Part. perf. passivi* udzielnie bez imienia, iakoby słowny subiekt zdania np. *Tentatum* domi per dictatorem, ut ambo patricii Consules crearentur, rem ad interregnum perduxit. Próba, czyli ta okoliczność, że Dictator probował; użycie tego *particip.* podobne iest do *Ablat. absolut.*

bb) Albo przez *particip. fut. pass.* kiedy iest mowa o czynności trwaiącéy (niedokonanéy), albo dopiero nastąpić maiącéy; (ale tylko *in casibus obliquis*, w których to *part.* straciło znaczenie konieczności, gdy przeciwnie w *Nominativie* ie zatrzymuie) np. Regulus captus a Poenis de *captivis commutandis* Romam missus est, względem zamiany niewolników. Peritus reipublicae *gerendae*, sprawowania. Missus ad naves *comparandas*. Octavianus Augustus de *reddenda* re publica bis cogitavit, sed in *retinenda* perseveravit. Widzimy ztąd, że Łacinnik zawsze rozróżnia gatunek czynności, czyli sposób, iakim się odbywała. W wielu przypadkach mogą wprawdzie stać obydwa *participia*, iednakże widoczna spostrzegać się daie różnica. *Cic. Fam. 12, 2, 1.* me auctorem fuisse Caesaris *interficiendi* criminatur, możnaby powiedzieć także *interfecti Caesaris*; pierwsze znaczy: sprawca zamierzonego, drugie dokonanego zabóystwa; podobnie: *ante conditam condendamve urbem*, przed istotnem i dopiero zamierzonem założeniem Rzymu.

482 * 4. *Particip. Fut. Act.* kładzie się szczególnie przy słowach poruszenie oznaczaiących, dla wyrażenia zamiaru, gdzie się też w łacinie *ut* albo *qui* z *Conj.* albo *Supin.* na *um* położyć może. Alexander Hephaestionem in regionem Bactrianam *misit*, *comeatus* in hiemem *paraturum*.

Uwaga. Może także stać to *particip.* zamiast partykuł: gdy, ponieważ, *lubo* p. 484. np. Plura *locuturos* abire nos jussit, lubo chcieliśmy więcéy mówić. Alii onerant saxis, quidam contra meseriti *perituraе* quippe, misere panem, ponieważ miała zginąć. *Phaedr. 3, 2*; gdzie dodane *quippe* (utpote) w tém znaczeniu na uwagę zasługuie. — Tym sposobem *Particip.* to zastępować może zdanie następne warunkowe. *Tac. Ann. 1. 36.* augebat metum quarus romanae seditionis, si omitteretur ripa, *invasurus* hostis; i u *Plin. Epist. 3, 13.* librum misi exigenti tibi: *missurus* etsi non exegisses, posłałbym ci był, choćbyś był nie żądał. Dedit mihi quantum maxime potuit, *daturus* amplius, si potuisset, za ac dedisset amplius. — Jednakże warunkowa ta składnia *particip. fut.* iest zupełnie obcą *Ciceronowi*; iest ona właściwą srebrnemu wiekowi, w którym się ięzyk ieszcze nie przestał rozwiiać. *Genit. Pluralis* tego *particip.* wyiąwszy: *futurorum* i *futurarum*, zapewne dla disharmonii w brzmieniu iest bardzo rzadki. Znayduie się tylko *venturorum*. *Ovid. Met. 15, 835*; *exiturarum* i *transiturarum Sen. Epist. 98, 95, periturorum Quintil. decl. 8, 17.*

483 * 5. *Participium futuri passivi* znaczy konieczność: iż coś stać się powinno, np. *laudandus* maiący być, to iest który powinien być chwalony, godzien pochwały (nie zaś, który będzie chwalony, qui laudabitur). Osoba, która co czynić

powinna, kładzie się w *Dat.* patrz na stron. 163. i 195. i 383. *Participium* to łączy się ze słowem *esse* np. *moriendum est*, trzeba umrzeć. Jeżeli słowo iest czynne np. *laudandum est*, trzeba chwalić, przybiera obiekt np. *virtutem*; lecz tylko dawnieysi nie klassyczni autorowie, iak: *Plautus*, *Lucretius* i *Varro* i niekiedy poeci, którzy za przestarzałemi formami się ubiegaią, używaią tego wyrażenia; zwyczaynie zaś zmienia się *Accus.* na *Nominat.* a *Particip.* przybiera rodzay i liczbę rzeczownika; a zatem zamiast: *aeternas* quoniam *poenas* in morte *timendum est*, (*Lucret.*) powie się lepiéy: quoniam *aeternae poenae timendae sunt.* Lubo *Cicero* położył *Accusat. de Sen.* 2. viam *quam* nobis *ingrediendum sit*, i *fragm. p. Scauro, 13. Obliviscendum* vobis putatis *scelera*? *Quint. 4, 5, 17, omnia* audendum.

Uwaga 1. Choć zwykle *particip.* na *ndus* wyraża konieczność, to iednakże znayduią się mieysca w *Ciceronie*, gdzie to *particip.* znaczy możność np. często w księgach *de Offic.*: *intelligendum* est, zamiast, *intelligitur* lub *facile intelligi potest*, a osobliwie z negacyą, albo bliskoznaczną partykułą *vix. Cic. de Orat. 1, 21. vix optandum* nobis videbatur; *Caes. de bel. Gal. 5, 28 vix credendum* erat, to samo co: *vix credi poterat*; i w znaczeniu godny *in Verr. 4, 59.* hi, qui hospites ad ea, *quae visenda sunt*, ducere solent; co iest godne widzenia; nareszcie w znaczeniu: można wolno *de Offic. 1, 31.* si Circe et Calypso mulieres *appellandae sunt*; lecz takie przykłady są rzadkie.

* *Uwaga 2.* Zamiast zwyczaynego *Dativu* przy tem *particip.*, stoi przez wyiątek nawet u *Cicerona*, częścią dla uniknienia dwukrotnego powtórzenia tego przypadku, częścią z innych przyczyn praep. *ab* patrz 321. *Cic. p. Mil. extr.* fortem est *a vobis* conservandum virum; ponieważ *vobis* możnaby uważać za *Dat. commodi*: dla was; *Epist. 13, 16.*; *ad Att. 10, 4.* p. *Rab. 2.*, *in Rull. 2, 35.*, p. *leg. Man. 12.* atque haec *a me* in dicendo *praetereunda* non sunt.

* *Uwaga 3. Part. fut. pass.* stoi po słowach: *dare*, *tradere*, *locare*, *conducere*, *mittere*, *accipere*, *suscipere*, *curare*, *permittere*, *relinquere* etc. dla wyrażenia zamiaru, w którym coś daiemy etc. z których *curare* w tym połączeniu kazać znaczy. np. Caesar pontem in Arári *faciendum curat* (każe robić). Conon muros dirútos a Lysandro *reficiendos curavit.* Pueris *sententias ediscendas damus* (do nauczenia się). Antigonus Eumenem mortuum propinquis ejus *sepeliendum tradidit*; hi ossa ejus in Cappadociam *deportanda curarunt.* Domos nostras et patriam ipsam vel *diripiendum* vel *inflammandum reliquimus.* Consules porticum *restituendam locarunt.* Clodius uberrimas provincias *vexandas diripiendasque* Consulibus *permisit.* *Conduxerat* columnas *faciendas.* Lentu-

lus *attribuit* nos *trucidandos* Cethego, ceteros cives *interficiendos* Gabinio, urbem *inflammandam* Cassio, totam Italiam *vastandam diripiendamque* Catilinae. Wyiątek czyni sposób mówienia: *bibere dare*, *ministrare*; *habere dicere* patrz 439. np. de republica nihil *habeo* ad te *scribere*. Jednak *Tacit* ma *habeo dicendum*. I przy *curo* znayduie się *Inf.* położony: Dominianus bibliothecas incendio absumtas, impensissime *reparare curavit*. *Suet. Dom. 20.* — Nawet i *Gerund.* z *ad* może być użyte, ponieważ naywyraźniéy cel lub przeznaczenie iakiego przedmiotu do czego wyraża np. Caesar *oppidum ad diripiendum* militibus *concessit*. *Caes. C. 3, 80.* Nilus mollitos *ad serendum agros relinquit*. *Cic. N. D. 2, 32.*

484 * 6. Imiesłów iak w polskim tak w łacińskiem niczem innem nie iest, iak tylko skróceniem czyli ściągnieniem zdania pobocznego, to iest: albo zdania środkowego albo zdania poprzedniego, wyrażaiącego czas, przyczynę, przypuszczenie, warunek, zamiar, a zatem do zwięzłości mowy wiele się przyczynia. Kiedy więc *particip.* nie da się w polskiem wyrazić przez odpowiadaiący imiesłów, trzeba go przez stósowne partykuły rozwiązać; i tak: Lex et voluntas Dei, *imperans* honesta, *prohibens* contraria, powiedziane zamiast: *quae imperat* et *prohibet*. Dionysius Tyrannus, Syracusis *expulsus*, Corinthi pueros docebat za = *cum expulsus esset* v. *postquam expulsus* est. Dionysius cultros tonsorios *metuens*, candenti carbone sibi adurebat capillum za: *quia*, *quoniam metuebat*. Risus interdum ita repente erumpit, ut eum *cupientes* tenere nequeamus; za: *etsi* (licet, quamvis) *cupiamus*, choćbyśmy chcieli. Non mihi nisi *admonito* venisset in mentem, gdyby mi było przypomniano (iednak w zdaniach warunek i przypuszczenie wyrażaiących tylko wtenczas, kiedy się na poprzedzaiące zredukować dadzą). Alexander ad Jovem Hammonem pergit, *consulturus* et de eventu futurorum, et de origine sua za *ut consuleret*. — W łacinie częściéy niż w polszczyznie używa się składnia *particip.* Lacedaemonii magna *caede facta*, *multisque occisis*, fortissime ipsum Epaminondam *pugnatem* sparo eminus percussum concidere viderunt. — Ponieważ *particip.* może być skróceniem zdania z chociaż ze zdaniem głównem spoionego, przeto Łacinnik kładzie niekiedy po takim *particip. tamen* np. Scripta tua jam diu exspectans non audeo *tamen* flagitare, iuż długo czekaiąc twych pism nie śmiem iednak (ich żądać; co oczywiście stoi za: chociaż iuż długo oczekuię. — Ztąd pochodzi że u późnieyszych partykuły: *quamquam*, *quamvis*, *etiam*, *vel*, łączą się z *participiami* np. Caesarem milites, *quamvis recusantem*, ultro in Africam secuti sunt; (*Suet.*) Agis, *etsi* a multitudine *victus*, gloria tamen omnes vicit. — Prawie zbyteczną zdaie się być rzeczą wspomnieć, że ponieważ polskie imiesłowy na ąc i szy są

nieodmienne, w łacinie zgadzać się powinny ze swym rzeczownikiem. np. Peripatetici nazwani zostali, ponieważ rozprawiali chodząc w Lyceum; będzie: Peripatetici dicti sunt, quia disputabant *inambulantes* in Lyceo.

Uwaga. Po słowach: *videre*, *audire* i *facere*, ostatnie w znaczeniu wystawiać, następuie iak w polskiem *part. praes.* gdzie w niemieckiem *Infinit.* się kładzie np. Catonem *vidi* in bibliotheca *sedentem*, patrz 454; iednakże w zdaniach, w których czynność iest bardziéy oderwana, stać może *Infinit.* Volucres *videmus* procreationis atque utilitatis suae causa *fingere* et construere nidos *Cic. de Orat. 2, 6, 23.* Lacedaemonii Epaminondam *concidere* viderunt *Nep. 15, 9.* Przy imiesłowie wystawiam sobie przedmiot działaiący *in concreto*, czyli czynność złączoną z przedmiotem, tu zaś samę (oderwaną) czynność.

B. 7. Ablativus absolutus v. consequentiae.

Dotychczas zgadzało się *participium* tak iak *adjectivum* ze swoim rzeczownikiem i to iest zwyczayna składnia *participialna*. Lecz iest ieszcze druga składnia, w któréy *participium* nie zawisło od żadnego wyrazu w zdaniu, ale stoi niezależnie, nayczęściéy dla wyrażenia czasu, przyczyny i innych okoliczności w *Ablat.* i nazywa się *Ablativus absolutus* v. *Consequentiae.* 485
Składnia ta zachodzić tylko może w zdaniu pobocznem, gdy takowe ma osobny subiekt, który w zdaniu głównem nawet *in casu obliquo* mieścić się nie powinien. Jeżeli sobie wystawimy zdanie poboczne zwyczaynym sposobem wyrażone, natenczas zamieniaiąc ie na *Ablat. absol.*, *Subject* i *praedicat* położy się w *Ablat.* opuszczaiąc spóynik i kopułę. np. *Sole oriente* hostes castra reliquerunt. *Dione* Syracusis *interfecto*, Dionysius rursus Syracusarum potitus est. *Regibus exactis*, Consules creati sunt.

Stoi więc *Ablativus absolutus* nie tylko dla wyrażenia czasu i przyczyny, w znaczeniu: gdy ponieważ; ale nadto w znaczeniu: ieżeli (warunek) i lubo (przypuszczenie). W polskiem imiesłów teraźnieyszy, iako wyrażaiący czynność niedokonaną, da się częstokroć wyłożyć przez rzeczownik słowny, dodaiąc: podczas, pod, za; zaś imiesłów przeszły, dodaiąc: po, albo też przez polski imiesłów czynności dokonanéy na szy. Solon et Pisistratus *Servio Tullio regnante* (gdy pano-

wał, za panowania) viguerunt. Curtius *inspectante exercitu*, interfectus est. *Nave fracta* (gdy rozbity został, po rozbiciu) pauci incolumes evasere. Omne pondus, *nulla re impediente* (ieżeli), moveatur et feratur necesse est. — Quae potest esse jucunditas vitae, *sublatis amicitiis*. — *Perditis rebus omnibus*, tamen ipsa virtus se sustentare potest. — Lacrimae cadunt *nolentibus* nobis, chociaż nie chcemy, pomimo naszéy woli. — Crastino die *oriente sole*, (ze wschodem słońca), redite in pugnam. *Ilio expugnato* a Graecis, Aeneas in Italiam venit, po zdobyciu. Labienus, *monte occupato*, Romanos exspectabat.

Osobliwie tam się zwyczaynie przez s z y wykłada, kiedy zdanie poboczne ma wspólny Subiekt ze zdaniem głównem, (iakto w polskim w składni z imiesłowami na *ąc* i *szy* zawsze być musi) i z téy przyczyny w łacinie zdanie p o b o c z n e zmienia się na b i e r n e, abyśmy z Obiektu n o w y otrzymali S u b i e k t; i tak w zdaniu: gdy oyciec napomniał synów, odszedł = oyciec napomniawszy synów, odszedł; obydwa zdania maią wspólny Subiekt: o y c i e c; iednakże zdanie to da się wyrazić przez *ablat. absolut.*, bo zdanie poboczne ma *object.* s y n ó w, który w lokucyi bierney na *Nominat.* zamieniony, da nam n o w y *S u b j e c t* dla zdania pobocznego; a zatem teraz obydwa zdania będą miały dwa różne subiekta: pater *filiis monitis* abiit. Ten przypadek właśnie iest naypospolitszy, bo w każdem słowie czynnem zastósowanym być może, aby zastąpić mieysce imiesłowu przeszłego w formie czynnéy, na którym temu słowu zbywa. Ztąd się oraz pokazuie, że *verbum deponens* tak *transit.* iak *intransit.* maiąc *particip. p e r f e c t i*, obeydzie się bez téy pomocy, używaiąc prostéy *participialnéy* składni np. Pater *hortatus* filios abiit. (napomniawszy). Haec *fatus* consedit, to wyrzekłszy; przez *dicere* musiałbym koniecznie powiedzieć: *his dictis* consedit. Podobnie: Darius, ex Asia in Europam *exercitu trajecto*, Scythis bellum inferre decrevit, wyrażaiąc to przez stósowne *deponens*, będzie: Darius ex Asia in Europam *cum exercitu transgressus*. Pamiętać więc trzeba, że wyiąwszy ten ieden przypadek, w każdym inszym razie, skoro zdanie główne ma tenże sam subiekt co i poboczne, *abl. absolut.* mieysca mieć nie może, tylko zwyczayna składnia *participialna* albo rozwiązana za pomocą spóyników np. Dionysius, *cultros metuens* tonsorios, (nie Dionysio metuente) v. quod cultros tonsorios metuebat, candenti carbone sibi adurebat capillum. Nawet choćby i obydwa zdania miały różne Subiekta, ale gdyby *Subject* zdania pobocznego mieścił się *in casu obliquo* w zdaniu głównem, natenczas także téy składni użyćby nie można; źleby np. było: *Caesare mortuo* summi *honores ei* habiti sunt, lecżby się powiedziało: *Caesari mortuo* summi honores habiti sunt. A zatem błędne iest u *Quint. 1, 3, 1. tradito* sibi *puero* docendi peritus ingenium *ejus* naturamque perspi-

ciat. *Caesar* pozwolił sobie tego kilka razy, ale tylko domyślnie, opuszczaiąc *is* np. Caesar *magno coacto numero* ex finitimis civitatibus, in omnes partes (domyśla się *eos*) dimittit. *bell. Gall. 6, 43* Także i wtenczas *ablat. absolut.* iest wątpliwy, gdy zdanie poboczne ma wprawdzie swóy osobny subiekt, ale zdanie główne iest nieosobiste np. multis nostris occisis, zamiast quum *multi* nostrorum occisi essent, minus acriter pugnari *coeptum est.*

Uwaga. Nie tak pospolite są *Ablat. absolut.* z *participiami* 486
futuri activi i *passivi*, osobliwie zaś ostatnie, iednakże powagą autorów stwierdzone: *Plin. nat hist. 11, 16.* rex apum nisi *migraturo agmine* foras non procedit. *Tac. hist. 2, 32; Liv. 36, 41; Curt. 4 15 (3). Id. 5, 28. (10).* — *Particip. pass. Cic. de off. 1, 5* quis est enim, qui, *nullis officii praeceptis tradendis*, philosophum se audeat dicere, nie wyłożywszy prawideł obowiązków, stósownie do znaczenia tego imiesłowu *in casibus obliquis.* porównay *Cic. p. Mur. 8.*

8. W mieyscu *participiów* mogą stać pewne *sub-* 487
stantiva, wyrażaiące czynność słowa, iako to: *dux, comes, adjutor* i *adjutrix, auctor, testis, judex, interpres, magister, praeceptor* i *magistra, praeceptrix* np. natura *duce* = natura *ducente*, za przewodnictwem natury, *comite* fortuna, za *comitante*, *judice* Polybio, podług sądu Polybiusza.

Daléy po wyrazach godność znaczących iak: *consul, praetor, imperator, rex*, nayczęściéy dla oznaczenia czasu np. *Cicerone* Consule, za konsulatu Cicerona, *Miltiade* duce, pod dowództwem Milt. *Pausania duce* Persae apud Plateas devicti sunt. *Terentio Varrone et Paulo Aemilio Consulibus*, pugna Cannensis commissa est. O quam facile erat orbis imperium occupare, aut mihi, *Romanis militibus*, aut, *me Rege*, Romanis; me duce, pod moiem dowództwem, pueris nobis, gdyśmy ieszcze byli dziećmi.

A ponieważ Łacinnicy nie używali *participium* od *esse*, przeto często nawet *adjectivum* mieysce iego zastępować musi np. *deo propitio, invita Minerva, sereno coelo, aspera hieme, me ignaro, illis consciis.* Romani *Hannibale vivo* nunquam se sine insidiis futuros arbitrabantur. Flaminius, *invito senatu*, ad populum legem agrariam tulit. *Quieta Gallia*, Caesar in Italiam proficiscitur.

Uwaga. Bez *Substantivum* stoi samo *Adjectivum* z domyślnem *participium* od *esse* u *Liv. 31, 12. sereno* per totum diem, *23, 7. tranquillo* pervectus Chalcidem, za quum coelum serenum, mare tran-

quillum fuisset. *Substantivum* tak udzielnie położone, należy raczéy do *Ablat.* czasu, patrz 363. iak się mówi: *Comitiis, ludis circensibus*; lecz uderza u *Suet. Caes. 11.* qui *proscriptione* pecunias ex aerario acceperant, dopełniéy: *durante*; u *Tacit. Ann. 3, 28*; *Ann. 16, 1*, multis palam et pluribus occultis, gdy wielu iawnie, więcéy skrycie było przytomnych. Niekiedy trudno iest rozróżnić taki *Ablat. absolutus* od *Ablat. modi. Liv, 34, 47 aequis viribus, pari spe*, pugnatum est, gdzie te *ablat.* raczéy iako *ablat. modi* uważać należy; przeciwnie: *Cic. Acad. 2, 31*, Si quis ex hoc loco proficiscatur Puteolos, stadia triginta, *probo navigio, bono gubernatore, hac tranquillitate*, probabile videatur se illuc venturum esse salvum; iako istotne *ablat. absolut.*

Verbalia 4 dekl. mogą także niekiedy, lubo w zmienionem nieco znaczeniu zastępować mieysce *participiów*: Paullini et Celsi *ductu* (za ducibus) res prospere gestae (*Tac.*); ad Cottam ipsius *rogatu arcessituque* veni (*Cic.*) Cato, *hortatu* Valerii Flacci, Romam demigravit.

488 9. *Ablat. Absolut.* składa się niekiedy zwłaszcza u Historików (*Liviusza, Tacita, Curtiusza, Justina*) z samego *participium perfecti passivi.* Następuiące zdanie uważać należy iako iego *Subiect* i iako *Nomen generis neutrius.* np. Hanninal, *cognito* insidias sibi parari, fuga salutem quaesivit; równe: cognitis insidiis sibi paratis. Ale tylko z następuiącemi *participiami*: *audito, cognito, comperto* (*passive*), *explorato, desperato, nuntiato, edicto*, np. Alexander, *audito Dareum appropinquare* cum exercitu, obviam ire constituit. *Excepto* quod non simul esses, cetera laetus; *nuntiato* quo pergerent.

Uwaga. Mieysce tego udzielnego *particip.* zastępuią niekiedy *Adjectiva. Liv. 28, 35* multi adnantes navibus, *incerto* prae tenebris quid peterent aut vitarent, foede interierunt, zamiast zwyczaynego, *quum incertum esset. Tac. Ann. 1, 6.* id. *3, 60. Liv. 1, 18, augurato* za quum auguratum esset; Cicero: *auspicato* za quum auspicatum esset. lecz te raczéy iako *adverb.* uważać należy, patrz 226, *b.*

Syntaxis Ornata.

489 Jeżeli kto pisze i mówi podług wyłożonych wyżéy zasad, pisze i mówi grammatycznie, bezbłędnie (emendate, grammatice); ale iest ieszcze pewna właściwość łacińskiego stylu, cechuiąca pisma nayleпszych autorów, któréy użycie daie mowie prawdziwie tok łaciński (*Color latinus*) i wiele się do dobitności i harmonii mowy przyczynia. Zbiór systematyczny takich uwag nazywa się *Syntaxis ornata.* Użycie ich wszakże wielkiéy wymaga baczności, gdyż zbyt często i niezręcznie zastósowane, zamiast przyozdobienia stylu

uczyniłyby go wyszukanym i nadętym. — Naukę tę dzielimy na cztery części: 1) Właściwość poiedyńczych części mowy i zamiana onychże na inne. 2) *Pleonasmus* czyli pełność i obfitość mowy. 3) *Ellipsa*, to iest krótkość, zwięzłość (opuszczenie wyrazów). 4) *Szyk* wyrazów i budowa Okresów.

I. Właściwość poiedyńczych części mowy i zamiana iednych na drugie.

A. *Nomen Substantivum.*

W mieysce Przymiotnika kładzie się Rzeczownik wyra- 490
żaiący mocniéy tenże sam przymiot oderwany w formie rzeczownika np. przy tak różnych skłonnościach: in hac (tanta) *varietate* studiorum; Isocrates *nobilitate* discipulorum (za nobilibus discipulis) floruit; Vis flammae aquae *multitudine* opprimitur. Przeciwnie, ponieważ Łacinnik nie od każdego słowa formuie *substantiva verbalia*, przeto nasze rzeczowniki słowne, a nawet i inne wykładaią się po łacinie przez *participium*, *gerundium* (patrz 481. i 485.) albo też przez przymiotnik np. tego za życia kochałem i po śmierci czciłem, będzie: hunc ego et *vivum* dilexi, et *mortuum* colui. Litterae tuae mihi *coenanti* (podczas wieczerzy) redditae sunt. Osobliwie przy oznaczeniu iakiéy okoliczności np. Sokratesowi po śmierci wielka cześć była wyrządzona; Socrati *mortuo* magnus honos habitus est; *effusum* agmen praetor reducit, w nieporządku; *absens* w nieobecności, *praesens* w przytomn. — 2) Oznaczenie wieku wyraża Łacinnik nayczęściéy przez concreta: *puer*, *adolescens*, *juvenis*, *senex* etc. w mieysce abstractów: *in pueritia*, *adolescentia*, *juventute*, *senectute*. patrz 245, 1. Przy oznaczeniu lat, kładzie się częstokroć rzeczownie przymiotnik z zakończeniem *arius* wyrażaiącem liczbę lat, iak: *sexagenarius* p. 139. Zakończone na *ennis* mniéy są w tym względzie używane. — 3) Także imiona urzędów służące do oznaczenia czasu, kładą się zwykle concreta, np. za *ante*, *post*, *consulatum*, *praeturam* Ciceronis, powie się lepiéy: *ante*, *post Ciceronem Consulem*, *Praetorem*; za: *in consulatu*, lepiéy *Ablat. Absolut. Cicerone Consule*; *te* Praetore, lepiéy niż: *in tua* praetura.

4) I przeciwnie znayduią się częstokroć *abstracta* za *concreta* u- 491
żyte np. *nobilitas* za *nobiles*, *juventus* za *juvenes*, *vicinia* za *vicini*, *servitium* za *servi*, *levis armatura* za *leviter armati*. Rzadko *remigium* za *remiges*, *matrimonium* za *uxores*, *ministerium* za *ministri*, *advocatio* za *advocati*. (nayczęściéy u *Tacita*). — *Adolescentia* ponieważ tylko znaczy młodość, przeto nie może się kłaść za *adolescentes*; tak iak się kładzie *juventus* młodzież za *juvenes*, patrz 273, *Uw. 2.*

492 5. *Subst. nemo* kładzie się przymiotnie za *nullus* np. Adhuc *neminem* cognovi *poetam*, patrz 418.; a nawet *homo nemo*; podobnie *quisquam* (patrz 149.), choć się zwyczaynie rzeczownie używa, np. *quisquam* civis; nic dziwnego więc, że *homo* stoi zbytecznie przy wyrazach oznaczaiących wiek np. *homo adolescens*, *homo juvenis*, bo te wyrazy są właściwie przymiotnikami. — Przeciwnie *nullus* znayduiemy częstokroć u innych autorów (rzadko u *Cicerona*) użyte rzeczownie za *nemo* np. *Nep. Han. 5.* nullo resistente, (i w polskiem niekiedy piszą niepoprawnie: gdy się żaden (domyśla się człowiek) nie opierał, zamiast: gdy nikt); w *genit.* tylko *nullius*, bo *gen. neminis* iest rzadki, patrz 100, 4, dla tego *Cicero*: si injuste *neminem* laesit, si *nullius* aures violavit, si *nemini* odio fuit. — Że dwie negacye czynią sens twierdzący, to iest: że *nemo*, *nullus non* stoi za *quisque* etc. np. nemo potest non esse = omnes sunt necessario, patrz stron. 279. O przymiotnem używaniu rzeczowników na *tor* i *trix* patrz 112. *Uw. 2*; nayczęściey otrzymuie *animus* takie praedikaty: *animus* Catilinae cujuslibet rei *stimulator* ac *dissimulator*; *animus rector* humani generis etc. — 6) *Nihil* także *Substant.* kładzie się *adverbialiter* iako wzmocnione *non* (iak w greck. οὐδὲν za οὐ) np. *nihil* me fallis, *nihil* te moror. Graeciae *nihil* cedimus; i przy *adject. nihil* Romanae plebis similis. Podobnie i *nonnihil* nieco: *nonnihil* me consolatur, cieszy mnie nieco.

493 7) Niektóre *Substantiva* służą zwykle do opisywania; iako to: *res*, *genus*, *ratio*, *animus* i *corpus*. *Res* lubi Łacinnik kłaść za *neutra pronom.* i *adject.* patrz 273, 1; *in hoc genere* w tem; *quo in genere* w czem; *in omni genere* w każdym względzie; *ratio* znaczy właściwie rachunek, potem wzgląd np. propter *rationem* brevitatis ac temporis praetermittenda existimo, przez wzgląd na krótkość czasu, zamiast *brevitas causā*. Oratio mea, aliena ab *judiciorum ratione*, za a judiciis; niekiedy znaczy sposób: *tota* igitur *ratio* talium largitionum vitiosa est. — *Animus*, in plur. *animi*, kiedy iest mowa o kilku, służy niekiedy do opisania saméy osoby, lecz tylko wtenczas, kiedy iest mowa o iéy uczuciach. np. *animus* meus abhorret ab aliqua re, za ego; i *animum* contineo, submitto, za me; cogitare aliquid cum *animo* suo, statuere apud *animum* suum, pro *animi* mei voluntate; i pospolicie: *animum* alicujus movere, offendere etc. — Podobnie znayduie się i *corpus* w niektórych sposobach mówienia w mieyscu *pronom. personal.* np. imponere *corpus* lecto, położyć się w łóżko, levare *corpus* in cubitum, wesprzeć się na łokciu, *corpus* applicare stipiti, oprzeć się na pniu, librare *corpus* kołysać się. — 8) Opisanie za pomocą *causā* i *operā* stało się w mowie łacińskiéy zupełnie pospolitem, patrz 326 i 348. 351. z których osatnie mniéy używane. Należy tu także i *nomen* o ile *ablat. nomine*, ze względu, często za: dla iest położone np.

neque isti me *meo nomine* interfici, sed vigilantem Consulem de rei publicae praesidio demovere volunt.

9. Imiona narodów kładą się często za mało używane imiona kraiów: *in Lucanis* sustulit, *ex Medis* ad adversariorum hibernacula pervenit, patrz 103, *bb.* także zwyczayne: *in Colchos* abiit, *in Bactrianis Sogdianisque* urbes condidit. I tylko można powiedzieć: *in Volscis*, in *Aequis*, in *Sabinis*, ponieważ kraie tych narodów nie maią wcale osobnych nazwisk; również i do *Leontini*, mieszkańców miasta, trudno iest z łacińskich autorów imie samego miasta oznaczyć. Ztąd też z takiemi imionami narodów mogą się takie słowa łączyć, które się właściwie tylko do kraiu stosuią: ferro atque igni *vastare* (*devastare*) *Samnites*, za agros Samnitium. Znayduiemy także niekiedy imiona narodów iak miast położone: *Liv.* Leontinos ire; (*Cic.*) na pytanie gdzie: Leontinis, Centuripinis, za in Leontinis p. 307. — *Substantiva verbalia* na *io* p. 293; zkąd wypada, że i inne *substant. verbal.* kładą się ze swemi przypadkami np. *fautor* honori; *adventus* in Italiam; *domum* reditionis spe sublata. Przy *legatus*, *praefectus*, *accensus* stoi dla tego *dativ.* zamiast *genit.*, ponieważ te rzeczowniki są pierwotnie *particip.* *Legatus* Luculli vel Luculio, *praefectus* castrorum v. urbi, patrz 313. 494

B. *Nomen adjectivum.*

Przymiotnik stoi częstokroć w łacinie, gdziebyśmy w polskiem przysłowek położyli; a mianowicie wtenczas, kiedy przymiot nie odnosi się wyłącznie do samey czynności słowa (bo w takim razie i w łacinie przysłówek iest konieczny), ale razem i do rzeczownika; nayczęściey wyraża pewne usposobienie duszy Subiektu; np. *libens* lub *libenter* hoc feci, bo nie tylko chętnie czyniłem, ale i ia byłem chętny; *laetus* i *laete*, *miserimus* i *miserrime* vivit; *crebri* i *crebro* spargebantur rumores, często puszczano wieści; *frequens* convenerat Senatus, Senat licznie się zgromadził; tardus i tarde venisti; rota *cito* lub *cita* currit, bo i koło iest szybkie i bieg iego. Ale Apelles *pulcherrime* (nie pulcherrimus) pinxit; bo przymiot piękności nie należy do Apellesa, tylko do malowania: *egregie* expressisti hanc sententiam, bo egregius znaczyłoby, żeś ty był wyborny. Poeci daią pierwszeństwo przymiotnikowi, ponieważ żywiey maluie, i od pospolitey mowy się oddala; w ogóle uważać potrzeba, że łaciński ięzyk *adverbialne* określenia lubi przez *adjectivum* oddawać i z rzeczownikiem łączyć. patrz 490 i 481. — 2) Pochodzenie osoby z iakiego kraiu, lub miasta wyraża się zwyczaynie przez *Adject.*, jeżeli nie chcemy użyć opisania przez *natus*, *ortus*, *profectus* np. Thrasybulus z Athen, albo Atheńczyk *Thrasybulus Atheniensis*; *Gorgias Leontinus*, *Protagoras Abderites* etc. Rzadko tylko stoi *ab* iak *Liv. 1, 50.* Turnus Herdonius *ab Aricia*, prędzey sam *Ablat.* iak u *Caes. bel. civ. 1, 24.* Cn 495

Magius *Cremona*; tylko *tribus*, do którego kto należał wyrażało się zwyczaynie przez sam *Ablat.* Ser. Sulpicius, *Lemonia* i Q. Verres *Romilia*. — 3) Łacinnik lubi tak iak Polak używać przymiotnika w mieyscu *genit.* np. zamiast syn pana, filius *heri*, powie się łepiéy: syn pański, filius *herilis*, tumultum *servilem* excitare, osobliwie przy *bellum* kładzie się zwykle *Adject.* np. *bellum servile*, *civile*, *Mithridaticum*, *Punicum* etc.; także proelium Cannense, bitwa pod Kannami. *Ciceroniana simplicitas*, *Hercules Xenophonteus*.

496 4) W mieysce *adverbiów* wyrażaiących mieysce i czas, stoi w łacinie przymiotnik: in *media* urbe, in *summa* arbore, sol in *medio* mundo situs est. Quis est hic senex, quem video in *ultima* platea (*Ter.*) na końcu ulicy. Prima luce *summus* mons a Labieno tenebatur, wierzchołek góry, *infimus* mons, spód góry; a to dla tego iż np. *summa arbor* znaczyć może naywyższe drzewo, ieżeli ie zinnemi drzewami porównywamy; ale także: wierzchołek drzewa, to iest naywyższa część iednego drzewa, w porównaniu z innemi częściami, dla tego więc: primus liber nie koniecznie znaczy: pierwsza książka, ale początek książki. — Podobnie przy oznaczeniu czasu, gdzie my używamy: na początku, w środku, na końcu np. prima, media nocte, prima luce (nie primo die) extremo anno, extrema vita, *hieme*; *ineunte* vere, *media* aestate, patrz 332 i 363. — 5) Podobnie w mieysce przysłówków porządkowych *prius*, *primum* (albo *primo*), *posterius*, *postremum*, ieżeli ściągaią się do imienia, lubi Łacinnik kłaść odpowiadaiące przymiotniki np. *Priori* (nayprzód) Remo augurium venisse fertur; Tyrrorum gens litteras *prima* (nayprzód) aut docuit aut didicit. *Comparat.* tylko wtenczas, gdy iest mowa o dwóch przedmiotach. patrz 120. — 6) W podobnym sposobie mieysce przysłówków *modo*, *solum*, *tantum* zastępuią częstokroć *adject. solus*, *unus* zgodne z imieniem. np. Scaevola *solos* novem menses Asiae praefuit (*Cic.*) tylko dziewięć miesięcy. Quantum opus est tibi argenti? *Solae* triginta minae (*Terent.*) — 7) *Nullus* używa się za *Adverb. non* nietylko przy słowie *esse* i podobne znaczenie maiących np. nolite existimare me *nullum* fore, że mnie wcale nie będzie; lecz także i przy innych słowach, wyrażaiących pewną oznaczoną czynność np. Sextus ab armis *nullus discedit* (*Cic.*); iednakże rzadko u prozaików, nayczęściey u *Terent.* memini, tametsi *nullus* moneas. Podobnie *nullus dubito* tylko w rozmowie z komicznym kolorytem i nullus sum, zginąłem. — 8) Zamiast *adverbium quam*, stoiącego przy słowie *posse* dla wzmocnienia *Superlativu*, p. 124, 8. kładzie się też *adject. quantus*, zgadzaiąc go w przypadku z *Superlat.* a zatem za: *quam maximis* potuit itineribus ad hostem contendit, powiedzieć można: quantis maximis potuit itineribus; takie przykłady znayduią się w *Liviuszu*, patrz *Drakenb. 42, 13. Cicero* używa tego spo-

sobu mówienia tylko w połączeniu z poprzedzaiącem *tantus*: *tanta* est inter eos, *quanta maxima* esse potest, morum studiorumque distantia. —

9) Łacinnik lubi kłaść *Comparat.* za *Posit.* np. patrz 120, 497
w ogólnych porównaniach: res sole *clarior*, tak iasna iak słońce; nihil *stultius* vidi hoc homine, nie widziałem tak nieroz. — Kiedy się dwa przymiotniki lub przysłówki z sobą porównywaią, kładą się obydwa w *Comparatiwie* np. *longior quam latior*; *calidior quam cautior* pericula adiit, *fortius quam felicius* bellum gessit. Pauli Aemilii contio fuit *verior* quam gratior populo; w polskiem oddaie się: nie tak — iak raczéy; raczéy — niż; mowa Aem. nie tak miła, iak raczéy prawdziwa; albo: raczéy prawdziwa, niż miła, i tym sposobem można nawet po łacinie powiedzieć, kiedy *Comparat.* opisuiemy przez *magis*: *magis audacter quam parate* ad dicendum veniebat, z większą śmiałością niż przygotowaniem.

Uwaga. Tacitus ma i tu swóy właściwy sposób pisania: kładąc albo w obydwóch, albo tylko w iednem mieyscu *positiv. Ann. 4, 61. claris* majoribus quam *vetustis*. — Agric. 4 speciem excelsae gloriae *vehementius* quam *caute* appetebat. Podobnie widzimy u niego i innych składnią: quo magis — eo magis zmienioną: *Liv. 1, 25.* Romani Horatium eo *majore* cum gaudio accipiunt, quo *prope* metum res fuerat. *Tac. Ann. 1, 74.* quanto *incautius* efferverat, poenitentia *patiens* tulit, za tanto patientior p. 120, c. —

10) Imie liczbowe *unus* dodaie się dla *wzmocnienia Superlatiwu* np. *Cic. de amic. 1.* ad pontificem Scaevolam me contuli, quem *unum* nostrae civitatis *praestantissimum* audeo dicere. Częstokroć wzmacnia się ieszcze przez *omnium*: eloquentiam rem *unam* esse *omnium difficillimam*; *Corn. Milt.* Quum *unus omnium* maxime floreret. — 11) Liczba *sexcenti* używa się w pospolitéy mowie do oznaczenia wielkiey nieograniczoney ilości, iak w polskim sto, tysiąc. *Ter. Phorm. 4, 3, 63.* sexcentas proinde scribito mihi dicas, nihil do, zrób mi tysiąc processów, nic nie zapłacę. Lecz także i *mille* a mianowicie *millies*.

C. *Pronomina.*

Kiedy się *pron. person.* wyraźnie kładzie, patrz 157. W tym względzie uważać należy osobliwie *tu*, które wyraźnie stoi, kiedy 498
mowę naszę lub pytanie do kogo z gniewem obracamy: *Tu* in forum prodire, *tu* lucem conspicere, *tu* in horum conspectum venire conaris? Także po *Conjunct.* (podług 403, *d.*) Faveas *tu* hosti? litteras tibi ille mittat de sua spe rerum secundarum? eas *tu* laetus proferas? recites? — 2) Jak Zaimek osoby pierwszéy kładzie się często w liczbie mnogiéy zamiast poiedyńczéy, to iest *nos* za ego i *noster* za *meus*; np. nos Consules za ego C. tak i słowo

bez wyraźnego zaimka stoi częstokroć w liczbie mnogiéy zamiast poiedyńczéy: np. sex libros de republica tunc *scripsimus*, quum gubernacula reipublicae *tenebamus*. *Pluralis* ten nie mieści w sobie poważnego tonu, lecz pociąga nieiako czytelnika do podzielania zdania autora; i owszem prędzéy *ego* urazić może słuchacza, albowiem zawiera w sobie wyraźną osobistość mówiącego; przeciwnie *Singul.* w mieysce *Plural*, patrz 273. *Uw. 2.* — 3) *Ipse* sam, znaczy często: właśnie Pridie Non. Sext. Dyrrachio sum profectus, *ipso* illo die (właśnie w owym dniu), quo lex est lata de nobis: Często przy liczbach: Triginta dies erant *ipsi*, quum has dabam litteras, dziś właśnie minęło 30 dni. — 4) *Ipse* połączone z innym zaimkiem, stoi w *Nominat.* ieżeli szczególniéy idzie o *Subiect*; przeciwnie zaś zgadza się z tym zaimkiem, gdy obiekt odróżnia się od innych przedmiotów. (patrz 145, c.) np. *me ipse* consolor, de se *ipse* praedicat, meas *ipse* leges egredior; sibi *ipse* mortem conscivit; zaś przeciwnie me *ipsum* diligo. Non potest exercitum is continere imperator, qui se *ipsum* non continet (*Cic.*) Cn. Pompejum omnibus, Lentulum *mihi ipsi* antepono. W ogóle iednak postrzegać się daie u *Cicerona* skłonność odnoszenia *ipse* do Subiektu, nawet wtenczas, chociaż przeciwstawienie obiektu zachodzi. np. Non ita abundo ingenio, ut te consoler, quum *ipse me* non possum; ut non modo populo Romano, sed etiam *sibi ipse* condemnatus videretur. — 5) *Idem* używa się (145, *e*) kiedy Subiektowi przypisuią się dwa praedikaty; stoi więc zamiast *etiam*, kiedy praedikaty są iednogatunkowe; za *tamen*, ieżeli są różne. np. Libera, quam *eandem* Proserpinam vocant. Osobliwie zaś przy przeciwnych praedikatach, gdzieby także *tamen* położyć można. Cum enim optimam naturam dei dicat esse, negat *idem* esse in deo gratiam. (*Cic.*) — 6) Przeciwnie kładzie się *et ipse* (iak w greck. καὶ αὐτός), kiedy drugiemu Subiektowi tenże sam praedikat przypisuiemy w znaczeniu: także. Commodus nihil paternum habuit, nisi quod contra Germanos feliciter *et ipse* pugnavit, za *ipse quoque*, albo *item*. U *Cicerona* raz tylko ta składnia użyta się znayduie, patrz *Caec. 20.*; często u *Liviusza*, *Curtiusza* i późnieyszych. Credo ego vos, socii, *et ipsos* cernere (*Liv.*)

7) *Is* wskazuie coś poprzedzaiącego (patrz 145. *e*) i wzmacnia
499 się w znaczeniu: i to, i to ieszcze, a do tego ieszcze, przez: *et is*, *atque is*, *isque*, *et is quidem*; z negacyą *nec is*. Unam tantum a te accepi epistolam *et eam* perbrevem. At vero Epicurus una in domo *et ea quidem* angusta, quam magnos tenuit amicorum greges (*Cic.*). Erant in Romana juventute adolescentes aliquot, *nec ii* tenui loco orti. Graviter in te commotus sum, *nec id* sine causa. Mówi się także: *sed is*, kiedy następuiący praedikat przeciwstawiamy Severitatem in senectute probo, *sed eam*, sicut alia, modicam:

acerbitatem nullo modo (*Cic.*) — 8) *Hic-ille* (p. 145, *d.*). *Hic* ściąga się do przedmiotów naybliższych, nayistotnieyszych, *ille* do odleglejszych: Erras, L. Paulle, si tibi minus certaminis cum C. *Terentio* quam cum *Hannibale* futurum censes: nescio an infestior *hic* adversarius quam *ille* hostis maneat; cum *illo* in acie tantum, cum *hoc* omnibus locis ac temporibus decertaturus es (*Liv.*) Obydwa zaimki, nayczęściéy iednak *hic* znaczą także następuiący, co się nigdy przez *sequens* nie wyraża; a *hoc dico* iest to samo co: *hoc tantum dico*, tyle tylko powiadam. — 9) Że *ille* używa się o znanym, sławnym iakim przedmiocie np. Pittacus ille p. 145, d. — 10) *Casus obliqui* zaimka trzeciéy osoby np. iego, iemu etc. wyrażaią się w prozie zwyczaynie przez: *is*, *ea*, *id*; patrz 141, *a*. Z większym wyrazem kładą się *hic* i *ille*, które w lirycznéy poezyi, podług uwagi Bentleya, mieysce *ejus*, *ei*, *eum* zastępuią, i w prozie częstokroć używane. *Ipse*, *ipsa*, *um* znaczą często własny: Caesar respondit, sicut *ipsius* dignitas postulabat, iak iego własna godność wymagała. O *ipse* położonem za *sui* patrz 141, *d*. Wiedzieć atoli trzeba, że Łacinnik nie zawsze zważa na tę dwuznaczność np. *Scythae* petebant ut regis *sui* (zamiast ipsorum) filiam matrimonio sibi jungeret. O *ille*, kiedy stoi zbyteczne przed *quidem*, patrz niżéy *Pleonasmus 5*. — 10) *Hic* i *ille* ze względu na obecność i przeszłość tak się maią do siebie iak *nunc* i *tunc*, patrz 233, *Uwag.* i 237. to iest: Wszystko co o istotnéy obecności mówiąc, przez zaimek *hic* i pochodne *adverbia*: *hic*, *hinc*, *huc*, *adhuc* wyrażamy, oddaie się przez *ille* i pochodne *adverbia*, ieżeli to samo iako zdarzenie iuż przeszłe opowiadamy. Rex clamare coepit, candelabrum sibi C. Verrem abstulisse: id etsi antea jam mente consecratum esset, tamen *tum* se in *illo* conventu civium Romanorum dare, donare dicare, consecrare Jovi Opt. Max. On sam mówiłby: tamen *nunc* in *hoc* conventu do etc.

12) W połączeniu zdań, poprzedniczym *is*, *idem*, *talis*, *tantus*, *tot*, *totidem* (lubo nie zawsze naprzód są położone), odpowiadaią następnie *relativa*: *qui*, *qualis*, *quantus*, *quot*. p. 234. Co na tym większą uwagę zasługuie, iż w polszczyznie następne *relativa* częstokroć oddaią się przez przysłówek iak np. Videre mihi videor *tantam* dimicationem, *quanta* nunquam fuit, iaka albo iak nigdy ieszcze nie była; *eodem* modo me decepit, *quo* te; *eadem* facilitate Graecos scriptores intelligere, *qua* Latinos; *idem*, *quod* tu passus sum. Zamiast *relativów* można po: *idem*, *talis*, *totidem* etc. położyć także *ac*, *atque*, *ut*, patrz 260. Honos *talis* paucis est delatus *ac* mihi; mówi się także: *idem*, *cum*: *Tac. Ann. 15, 2. eodem mecum* patre genitus, za quo ego. Składnia *idem* z *Dativ*, iest grecka i dla tego też tylko u poetów i to rzadko się znayduie. *Hor. art. poet. 467.* Invitum qui servat *idem* facit *occidenti*, za 500

quod occidens, albo quasi occideret. — 13) *Qui* z esse i rzeczownikiem w *Nominat.* lub *Ablat.* przymiotu położonym, używa się w zdaniach środkowych zamiast *pro* p. 358. extr. 248. stósownie do, podług. np. Tu *pro tua prudentia*, quid optimum factu sit, *videbis* (Cic.); można powiedzieć: *quae tua est prudentia* albo *qua prudentia es. Quae tua est humanitas*, aequo animo te moneri patieris (*Cic.*) patrz 289, c, *Uw.* — 14) Złożone *relativa quicunque* i *quisquis* patrz 142. i 149, w znaczeniu którykolwiek, iakikolwiek. stoią tylko w zdaniu poprzedniem, zawsze ze słowem; ieżeli czasem czytamy *quacunque ratione* za *omni ratione* wszelkim sposobem, wyrażenie takowe tłómaczymy sobie za pomocą ellipsy np. quacunque ratione *fieri potest.* U późnieyszych znayduie się wprawdzie często *quicunque* bez słowa np. u *Suet.*: quocunque *gladiatorio munere* prolapsos jugulari jubebat, za *quovis* albo *quolibet.* podobnie *Quint.*: Ciceronem *cuicunque* eorum fortiter opposuerim; lecz to iuż iest znakiem zepsucia ięzyka.

501 15) *Quidam* pewien, nieiaki, rzeczownie ktoś. Kiedy mówimy o niepewnym iakim przedmiocie (podobnie znayduie się użyte *certi homines* np. *Cic. Tusc. 3. 34.*); *Quidam* za *nonnulli*, *aliquot* w znaczeniu niektórzy, kilku iest daleko rzadsze. Uważać należy, że *quidam* przydaie się częstokroć do *subst.* i *adject.* dla złagodzenia wyrażenia, kiedy mówiący czuie, iż za mocno się wyraził, a mianowicie gdy użyty wyraz w przenośnem znaczeniu ma być wzięty. *Cicero* i naylepsi pisarze są w takich przenośniach bardzo ostrożni, dodaiąc zwyczaynie swoie *quidam*, *quasi quidam*, tak iak w polskim mowimy: nieiaki, pewien np. Etenim omnes artes, quae ad humanitatem pertinent, habent *quoddam commune* vinculum et quasi *cognatione quadam* inter se continentur. — 16) Między zaimkami nieokreślnemi *quis* i *aliquis* ta zachodzi różnica, że krótsza forma *quis*, (*qui* iest słabsza (iak w polskiem onego i go). Dla tego też *aliquis* iest udzielnym wyrazem, gdy przeciwnie *quis* czepia się (iak gdyby przyrostek) spóynników *si*, *nisi*, *ne*, *num* i *relativów*, do których także pierwiastkowo i *quum* należy, nawet gdy inny wyraz przegradza. p. 148. np. Illis promissis standum non est, *quae coactus quis* metu promiserit. Mulieres in India, *quum* est *cujus* earum vir mortuus (*Cic.*) Lubo się używa także zwłaszcza u późnieyszych *quis* udzielnie (za *aliquis*) np. Credo Sceptium iniquius *quid* de me scripsisse *Cic. ad Att. 6, 1.* i często *dixerit quis* mógłby ktoś powiedzieć; iednakże są to tylko mieysca poiedyńcze u *Cicerona*, które raczéy za wyiątek uważać należy. — Jak *quis* widzieliśmy użyte w mieyscu *aliquis*, tak podobnie kładzie się *aliquis* po wzmiankowanych spóynikach, po których zwykle tylko *quis* iest w używaniu, kiedy nam w przeciwstawieniu szczególniéy o coś idzie, to iest: gdy na *quis* przycisk spo-

czywa co się często przez nasze istotnie da wyrazić, np. *Cic. p. Mil. 24.* Timebat Pompejus omnia, ne *aliquid* vos timeretis. — Sensus moriendi, *si aliquis* esse potest, is ad exiguum tempus durat. — Nie tak często używane *quispiam* kładzie się tak iak *quis* po spóynikach: pecuniam si *cuipiam* fortuna ademit; si grando *quippiam* nocuit (*Cic.*) także samo: quaeret fortasse *quispiam*. mianowicie w zdan. warunk. 502

17) *Quisquam* i *ullus* tak się między sobą różnią, iż *quisquam* stoi rzeczownie (porównay atoli 492.), *ullus* przymiotnie, obydway iako *indefinita* w sensie przeczącym, odpowiadaiąc twierdzącym: *quis*, *quispiam*, *aliquis*. Używaią się zaś, wraz z przysłówkami *unquam*, *usquam* (patrz 123) w takich tylko zdaniach, które albo przez negacye: *non*, *neque*, *nemo*, *nunquam* etc. albo przez słowo przeczące iak *nego*, *nescio*, *veto*, *ignoro*, albo przez pytanie są w ogóle przeczące np. *nego fore quemquam* albo *nego fore ullum hominem*; to samo co (zmieniwszy negacyą) *neminem* lub *nullum hominem fore puto*, tak iż *quisquam* odpowiada rzeczownikowi *nemo*; *ullus* przymiotnikowi *nullus* np. (*Cic.*) Ab hoc igitur *quisquam* bellum timet? bez pytania to samo, co: *nemo* ab hoc bellum timet. I przez *Comparat.* może zdanie stać się przeczącem, gdy powiem: bawił w tem mieście dłużey, iak w któremkolwiek innem, znaczy właściwie, iak w żadnem innem; a więc: diutius in hac urbe, quam in alia *ulla* commoratus est. (*Cic.*) Tetrior hic tyrannus Syracusanus fuit quam *quisquam*. — Że spóyniki *et* i *ut* z wyrazami przeczącemi: *nemo*, *nihil*, *nullus*, *nunquam nusquam*, zamieniaią się na *neque* (*nec*) i *ne* z odpowiadaiącemi: *quisquam*, *quidquam*, *ullus*, *unquam*, *usquam*, patrz 231. Dla tego też naodwrót negacya *non* z wyrazem twierdzącym zamienia się na przeczący np. *non* vidit *quisquam* = *nemo* vidit; *non* fuit *unquam*, *usquam* = *nusquam*, *nunquam* fuit; *dixit* se *non* fecisse = *negavit* se fecisse; *jussit non* fieri = *vetuit* fieri. p. Szyk 9. — Przeczący iest także przyimek *sine*, dla tego mówi się: *sine ulla* causa, spe, dubitatione, a nie *sine omni spe*. — *Quisquam* i *ullus* stoią niekiedy po *si* nie w sensie przeczącym, lecz dla wzmocnienia niepewności, za *aliquis* lub *quis*, gdzie my ton na ktokolwiek kładziemy. *Cic. de Amic. 2.* Aut enim nemo, quod quidem magis credo, aut, si *quisquam*, ille sapiens fuit. *de Off. 1. 31* Omnino, *si quidquam* est decorum, nihil est profecto magis, quam aequabilitas universae vitae; tym sposobem można *quisquam* i bez *si* w tem samem znaczeniu używać. *Cic. in Cat. 1. 2.* Quamdiu *quisquam* erit, qui te defendere audeat, vives. *Senec. de tranq. 11. cuivis* potest accidere, quod *cuiquam* potest, gdzie *cuiquam* iest widocznie twierdzące; lecz to iest wyiątek.

18) *Quisque* znaczy każdy (cząstkowo, względnie) zaś 503 *unusquisque*, *quivis*, *quilibet* każdy (absolutnie) np. natura *unum-*

quemque trahit ad discendum, każdego (absolutnie); lecz Virtus praeceptoris haberi solet, quo *quemque* natura maxime ferat, scire; przypuszcza podział, każdego w swym sposobie. Dla tego też *quisque* stoi w tem znaczeniu po zaimkach, przysłówkach względnych i pytaiących. np. *Liv. 3, 27.* vallum sumpsere, *unde cuique* proximum fuit; *de div. 1, 1.* ut praedici posset, quid *cuique* eventurum et quo *quisque* fato natus esset. Ztąd: *quotusquisque*, iluż takich, to iest, iak mało iest takich p. 418. i 334. — Podziałowo używa się *quisque* po *suus, a, um*: *sui cuique* liberi carissimi, *suum cuique* placet, *suae quemque* fortunae maxime poenitet; po liczbach: *decimus quisque* sorte lectus, co dziesiąty, *quinto quoque* anno ludi celebrantur, co pięć lat, *tertio quoque* verbo peccat. p. 135. — *Quisque* z *Superlat.* tak w poiedyńczéy iak w mnogiéy liczbie np. *optimus quisque* i *optimi quique* znaczy w ogóle to samo, co *omnes* z *positiwem*; lecz w połączeniu z następuiącem słowem mieści znaczenie stopniowania np. Quid? ex ceteris philosophis nonne *optimus quisque et gravissimus* confitetur, multa se ignorare, to iest: właśnie naylepsi i nawyażnieysi, to iest ci naypierwéy. Dla tego też takiemu *Superlati*wowi zwykł inny odpowiadać, przez co wzaiemne stopniowanie tym iest wyraźnieysze. *Altissima quaeque* flumina *minimo* sono labuntur. Ut quisque z *Superl.* ita p. 120. c. — 19) *Alius* przybiera inne swoie przypadki, albo też przysłówki od *alius* uformowane, gdzie w polskiem mówi się: ieden drugi np. *Aliud aliis* videtur optimum, iednemu zdaie się to, drugiemu owo naylepsze; *alius alio* modo interpretatur; *alia alio* in loco; *aliter* cum *aliis* loquitur z iednym tak, z innym inaczéy; *aliis aliunde* periculum est, iednemu grozi niebezpieczeństwo z téy, drugiemu z innéy strony; *aliud alias* mihi videtur, raz daie mi się to, drugi raz owo *alius aliud* dicit ieden mówi tak, drugi inaczéy. — Od *alter* nie tworzą się przysłówki lecz z zaimkiem: *alter* in *alterum* causam conferunt, ieden drugiego obwinia; *uter utri* anteferendus est? Tu nadmienić można, że *alius — alius* i inne pochodne w dwóch zdaniach za *alius, alter, alias* etc. z *ac* albo *atque* p. 260. stać zwykły. np. *aliud* loquitur, *aliud* sentit co innego mówi, iak myśli; *aliter* loquitur, *aliter* scribit. za: ac scribit.

D. *Verbum.*

Nasze kazać, łacińskie *curare, jubere*, często się opuszcza, bo
504 się iuż w innem słowie zawiera, albowiem czynność z rozkazu naszego dokonana, uważa się, iak gdyby przez nas samych uskutecznioną była. np. Piso kazał sobie pierścień zrobić, Piso annulum sibi *fecit.* Cimon complures mortuus suo sumptu *extulit.* Kazał pochować. — 2) Że w mieysce *Substantiva Verbalia* na *us* i na *io* w łacinie zwyczaynie kładzie się samo słowo w formie *particip. perfect. pass.*

albo *fut. pass.* patrz 481, 490. — 3) Zamiast rzeczowników, wyrażaiących osobę działaiącą w pewnym poiedyńczym, lecz nie ciągle trwałym stanie, używaią się raczéy opisania za pomocą słowa i zaimka względnego; za: słuchacze, przytomni, towarzysze, oddawca listu, powie się: *ii qui audiunt, qui adsunt, qui cum aliquo sunt, qui tibi has literas reddent*; *qui circa erant* za *comites*; dowódzca, *is qui potestatem habet*; osobliwości, *ea qui visenda sunt*; *qui res judicant* za *judices*, ponieważ u Rzymian sędziowie nie składali pewnéy klassy obywateli. p. 423. — Przez słowo opisuie się także wyrażenie: wymieniony, wzmiankowany etc. ex libris, *quos dixi*, *quos* ante (supra) *laudavi*; i tak nazwany będzie, *quem*, *quam*, *quod vocant*, *vocabant* nie *dictus* lub *praedictus*, chyba u późnieyszych. — 4) Niektóre zaimkowe względy wyrażaią się w łacinie przez osobne zdania np. nie wątpię o tem, *non dubito*, *quin hoc ita sit*; *quin hoc ita se habeat*. Wiele mi do tego było przeszkodą, *multa me impediverunt*, *quominus hoc facerem*. Tu także policzyć można częsty *Abl. abs. Quo facto*, poczem. — *Adject.* osobliwie na *-bilis* i *-osus* opisuią się przez: *potest*, *non potest fieri*, za nieużywane w złotym wieku *possibilis*, *impossibilis*; *quod cerni non potest*, *quod sub oculorum aspectum non cadit*, widzialny, nie *visibilis*.

5) W odpowiedzi powtarza się zwykle słowo, które w pytaniu poprzedziło, patrz 271. Często, gdy twierdzimy, 505
przydaie się adverb. *vero*: *dasne* aut manere animos post mortem, aut morte ipsa interire? *Do vero*, często tylko na znak odpowiedzi, czego w polskim osobnem słowem wyrazić niepodobno. *Cic. Epist. 14, 3.* Quod scribis, te, si velim, ad me venturam: *ego vero*, quum sciam magnam partem istius oneris abs te sustineri, te istic esse volo. *Cicero* zaczyna odpowiedź na pocieszaiący list Sulpiciusza: Ego *vero*, Servi, vellem, (tak iest, zaiste, zapewne życzyłbym) ut scribis, in meo gravissimo casu affuisses. Często iednak opuszcza się takie słowo i w mieyscu tego, iego zaimek się powtarza np. dicamne quod sentio? *Tu vero. Cic. de off. 3. 13* quaero, si hoc emptoribus venditor non dixerit — num id injuste aut improbe fecerit. *Ille vero* inquit Antipater. Zkąd powstało: *vero* tak iest. p. 226. — 6) Jeżeli do poprzedzaiącego słowa dołącza się dodatkowo nowa ieszcze okoliczność, wtenczas Łacinnik lubi powtarzać słowo np. Pompejus otrzymał naywyższe godności, i to prędzéy niż ktokolwiek inny: Pompejus summos in republica honores assecutus est, *et assesutus est* maturius quam quisquam ante eum. — 7) Podobnie powtarza się poprzedzaiące słowo w *part. perf. pass.* dla wyrażenia ukończenia iakiéy czynności, np. mandavit mihi, ut epistolam scriberem, *scriptam* sibi darem. Exercitum fundit fugatque, *fusum* persequitur. p. pleon. i 480. — 8) Powodowany, nakłoniony, uięty wykłada się przez *particip.* ductus, etc. patrz 351. — 9) O *nescio an*

i *haud scio an* (ostatnie u *Cicerona* ulubione, gdy przeciwnie u *Liviusza* tylko 3; 60 i 9, 15) patrz 269, *d*; 413. Pisarze srebrnego wieku mianowicie *Quintil.* używaią wprawdzie *haud scio an* w znaczeniu *fortasse*, ale także w pierwotnem: nie wiem czy nie, z następuiącem *ullus*. O *non modo* (*non*) — *sed ne quidem* patrz na stronie 316. —

E. *Adverbium.*

506 Wyłożyliśmy iuż wyżéy znaczenie poiedyńczych przysłówków; patrz 225. sqq. gdzieśmy oraz, aby rzeczy nie rozrzucać, dołączyli uwagi wykazuiące różnicę między bliskoznacznemi; nawet niektóre przewabiliśmy do Spóyników, patrz 259. dla tego, iż iedność rzeczy tego wymagać zdawała się. Powiedzieliśmy nadto §. 273, 1. że przy rzeczownikach z *particip.* powstałych, iako należących do słowa, kładą się *adverb.* patrz 478. *Uw. 2.*

1) Zamiast *Adverbiów numeraliów*: *primum*, *secundo* (*secundum* nie iest tak zwyczayne), *tertium*, *quartum*, kiedy nie iest konieczne oznaczenie porządku przez liczby, lubi Łacinnik używać przysłówków porządkowych: *primum*, *deinde*, *tum*, *denique* i to wymienionym tu porządku. Zamiast *deinde* może także stać *tum*, raz lub też powtorzone; albo też szereg ten da się ieszcze rozszerzyć przez: *accedit*, *huc adde*. Niekiedy następuie po *denique* ieszcze *postremo* (nakoniec). Z resztą *denique* używa się prócz tego do zakończenia szeregu bez wymienionych tu *Adverb.* kiedy wyliczanie kilku przedmiotów, naywiększym albo nayogólnieyszym zamykam, w znaczeniu: krótko mówiąc, słowem: templa deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam *denique* totam ad exitium et vastitatem vocas. — 2) *Modo non* i *tantum non*, przybieraią iak greckie μόνον οὐκ znaczenie przysłówka prawie, ledwie nie: is senem per epistolas pellexit *modo non* montes auri pollicens, za paene, prope. Nuntii afferebant, *tantum non* iam captam Lacedaemonem esse; bardziéy ieszcze zbliża się do pierwotnego znaczenia: *tantum quod non* np. tantum quod hominem non nominat, to iest opisuie go wyraźnie, i ledwie, (tylko że) go po imieniu nie nazwie.

2) *Non item* używa się w przeciwstawieniach i znaczy: nie tak, nie w równéy mierze. O spectaculum uni Crasso jucundum, ceteris *non item*; *non ita* p. 232. — 3) *Minus*, *parum* stoią często w mieyscu *non* np. *minus* recte respondisti, *parum* accurate rem exposuisti; właściwie złagodzony, elliptyczny sposób mówienia, dorozumieć się można *quam poterat*, *quam debebas*; o *sin minus* patrz 262. — 4) Spóynik *dum* podczas, zmienia swoie znaczenie, przybieraiąc znaczenie przysłówka ieszcze po negacyach: *nondum* albo *hauddum*, ieszcze nie; *nequedum* albo *necdum* i ieszcze nie, *nullus dum* ieszcze żaden, *nihil dum* ieszcze nie, np. *Cic. ad Att*

14, 10. Quid agat frater meus si scis, *nequedum* Roma es profectus, scribas ad me velim. *Nihildum* memorabile egi, ieszcze nie. Dla tego też z przeczącem *adverbium* vix położone: *vixdum* ledwo, *vixdum* epistolam tuam legeram, quum ad me Curius venit.—5) Spóynik *vel* albo, początkowo poprawiaiący wyrażenie dla opuszczonego wyobrażenia znaczy: nawet, podwyższaiąc znaczenie (p. 124, 8). Protagoras sophistes temporibus illis *vel maximus*; Cicero hac re *vel maxime* praestat, właśnie naybardziéy celuie; quam sint morosi, qui amant, *vel* ex hoc intelligi potest, ztąd nawet, ztąd właśnie wnosić można; per me *vel* stertas licet, dla mnie możesz i chrapać. p. 257. Znaczenie *vel* naprzykład, wywodzi się z źródłosłowu téy partykuły velle (czy chcesz) np. *Cic. Epist. 2, 11.* Raras tuas quidem, sed suaves accipio litteras: *vel* quas proxime acceperam, quam prudentes! Jeszcze częściéy *velut.* p. stron. 282. — 6) Spóynik *nisi* otrzymuie znaczenie przysłówka oprócz, to samo co *praeterquam* albo przyimek *praeter*, ale tylko po negacyach lub przeczących pytaniach Athenienses auxilium *nusquam* nisi a Lacedaemoniis petiverunt (*Nep.*) *Quem unquam* civem senatus *nisi* me nationibus exteris commendavit? za co w pierwszym razie *praeterquam* a Lacedaemoniis, w drugim *praeter* me staćby mogło; i stać musi, skoro nie poprzedziła negacya. np. praeda omnis *praeterquam* hominum captorum militi concessa est. Jednak w sposobie mówienia, oprócz że, wyiąwszy że, stoi *nisi quod* i *praeterquam quod* bez rożnicy, to iest: *nisi*, choć negacya nie poprzedziła. *Cic. ad Att. 2. 1.* Tusculanum et Pompejanum me valde delectant, *nisi quod* me aere alieno obruerunt, wyiąwszy że mnie długami obciążyły. — Ponieważ łacińskie *nisi* wykłada się często przez: iak tylko, baczyć powinien początkuiący, aby w mieysce *nisi*, nie położył *quam*. Tylko po *nihil aliud* stoi tak *nisi* iak *quam*; ale *quam* tylko wtenczas, kiedy poprzedniczo można się domyślać wyrazu odpowiadaiącego *tam*, tak dalece np. Nihil aliud est discere *nisi* recordari, gdzie *quam* staćby nie mogło Przeciwnie: Bellum *ita* suscipiatur, ut nihil aliud *nisi* pax quaesita videatur, można i *quam* położyć w tym sensie: żebyśmy niczego tak bardzo (dalece), iak pokoiu nie zdawali się szukać. Nihil aliud molitus est, *quam* ut omnes civitates in sua teneret potestate; że *ac*, *atque* stoią zamiast *quam* patrz 260; przy *Comparat.* tylko *quam* (nie *ut*) stać musi, patrz 120.

F. *Praepositiones et Conjunctiones.*

508 O Przyimkach patrz 239 seqq. Wystrzegać się należy łączyć dwa przyimki, iak w polskiem za i przeciw prawu, po łacinie koniecznie: *pro lege* et *contra legem*. Tylko te dwuzgłoskowe przyimki, które także i bez imienia *adverbialiter* się używaią, mogą stać bez przypadku. Quod aut secundum naturam esset, aut *contra* (*Cic.*) Cis Padum *ultraque* (*Liv.*) p. 522. *Uwagę*.

Po zdaniu pośredniem, które wstrzymało lub zmieniło zaczętą składnią, następuie zwyczaynie ieden ze spóyników: *igitur*, *itaque*, *verum*, *sed*, *tamen*, *nam*, aby znowu powrócić do składni zaczętéy w zdaniu głównem, co my często przez nasze: mówię, powiadam wyrażamy. I w łacinie używa się niekiedy *inquam*, lecz zwyczayniéy wymienione tu spóyniki. *Cic. de fin. 2, 22. Quid enim mereri velis*, (cobyś wolał cierpieć) quum magistratum inieris et in contionem ascenderis, (est enim tibi edicendum, quae sis observaturus in jure dicendo, et fortasse etiam, si tibi erit visum, aliquid de majoribus tuis et de te ipso dices more majorum) *quid merearis igitur*, ut te dicas in eo magistratu omnia voluptatis causa facturum esse? patrz 526. — 2) *Siquis* stoi często za *pronomen relativ.* iak w greckim ἔι τις za ὅστις: *Liv. 21, 37* Nuda fere Alpium cacumina sunt, et *si quid* est pabuli, obruunt nives. *Cic. Brut. 87.* etsi tu melius existimare videris de ea, *si quam* nunc habemus, facultate. — 4) Za pomocą spóynika et (*que* i *atque*) łączą się niekiedy dwa udzielnie stoiące rzeczowniki, z których właściwie ieden względem drugiego znayduie się w stósunku *genitiwu* albo przymiotnika; ta składnia nazywa się: *Hendiadys*, ἓν διὰ δυοῖν, to iest: iedno wyobrażenie przez dwa niezależne słowa wyrażone, ponieważ zawisły *genit.* lub przymiotnik iedno z swym rzeczownikiem wyobrażenie formuie. np. kiedy *Virg. Georg. 1, 192.* mówi: *pateris* libamus *et auro*, powinno być właściwie: *pateris aureis.* i *Aen. 1, 61. molem et montes* insuper altos imposuit = molem altorum montium. Lecz i u prozaików znayduią się podobne wyrażenia, które się wielce przyczyniaią do krasomowskiéy ozdoby: *Cic. in Ver. 4, 35.* complesse *coronis* et floribus; a nayczęściéy *Tacitus, Ann. 2, 83 tempore ac spatio* za temporis spatio; 12, 27 *veteranos coloniamque* deducere, za coloniam veteranorum.

II. Pleonasmus.

509 1) Pleonasmem nazywamy ten sposób wyrażenia, kiedy albo kilka wyrazów iedno- lub blizkoznacznych łączymy, albo myśl całą obszerniéy i rozwlekléy wyrażamy. — 2) Dobrzy pisarze wtenczas tylko gromadzą wyrazy blizkoznaczne, kiedy myśl iaką mocniéy chcą wyrazić, aby przez tę obfitość wyrazów przywiązać uwagę czytelnika do iakiego przedmiotu; wyrazy te zawieraią nayczęściéy stopniowanie; łączą się: *relinquere* ac *deserere*, *descrere* ac *derelinquere*; *aversari* et *execrari*; *rogo* te *oroque*, *oro* te atque *obsecro*; hoc animis eorum *insitum* atque *innatum* videtur esse; *agitatur* et *perterretur* furiarum taedis ardentibus; hoc maxime vestros animos *excitare* atque *inflammare* debet; hostes *dispersi*, *dissipatique* sunt. etc. Usilność ta wzmocnienia wyrazu posuwa się ieszcze daléy i tworzy tak nazwane krasomowskie figury np. kiedy Cicero przema-

wia do Katiliny, aby Rzym opuścił: Quae cum ita sint, Catilina, perge quo coepisti: *egredere* aliquando ex urbe: patent portae: *proficiscere*; iako też: nobiscum te diutius versari non *feram*, non *patiar*, non *sinam*, gdzie widoczne iest pewne stopniowanie. Do grammatyki należą tylko pewne wyrażenia, które zwyczay narodowy utarł i upowszechnił tak, że nas to połączenie wcale nie uderza; iak: *casu* et *fortuito*, *forte fortuna*, *forte temere*, *prudens sciens*, *vivus vidensque*, *volens propitius*, *fundere et fugare* i niektóre sądowe i urzędowe sposoby mówienia wynikłe z usilności dokładnego wyrażenia np. pecunia *capta conciliata Cic. in Ver. 3, 94*; ager *datus assignatus Phil. 5. extr.*. 3) Ten drugi rodzay pleonasmu należy do grammatyki o tyle, o ile pewne rozwlekłe dla nas wyrażenia przez zwyczay narodowy przyięte zostały, tak że ich teraz iuż za błąd uważać nie można; pamiętać iednak należy, że zawsze zachodzić musi pewna różnica między temi pleonasticznemi, a równoznacznemi z niemi krótszemi wyrażeniami.

4) Poprzedzaiące *Substant.* powtarza się z *relativem*: habetis 510
causam inimicitiarum, *qua causa* inflammatus Decianus ad Laelium detulerit hanc accusationem (*Cic.*); osobliwie często u *Caesara*: erant omnino *itinera* duo; *quibus itineribus* domo exire possent. i w wielu innych mieyscach; naypospoliciéy przy wyrazie *dies* np. *Cic. ad Att. 2, 11. dies* enim nullus erat, Antii quum essem, *quo die* non melius scirem Romae quid ageretur, quam ii qui erant Romae; i powszechnie: *pridie* i *postridie* ejus *diei*, patrz 333. Lecz istotnie potrzebne iest powtórzenie rzeczownika, kiedy dwa poprzedziły substantiva, boby mogła powstać wątpliwość, do którego z nich *relativum* należy. *Cic. p. Flacc. 35.* litteras misit de *villico* P. *Septimii*, hominis ornati, *qui villicus* caedem fecerat.

5) Zaimki *is* i *ille* stoią zbytecznie przy *quidem* patrz 231, a. *Cic. de Off. 1, 29.* Ludo autem et joco uti *illo quidem* licet, sed sicut somno et quietibus ceteris tum, quum gravibus seriisque rebus satisfecerimus. O hominem semper *illum quidem* mihi aptum, nunc vero etiam suavem! także po *at* stoi zbytecznie *ille* np. *Curt. 3, 19 (8)*. Hi magnopere suadebant, ut retro abiret spatiososque Mesopotamiae campos repeteret; si id consilium damnaret, *at ille* divideret saltem copias innumerabiles. Nawet gdy *is* odnosi się do poprzedzaiącego, zdaie się niekiedy być zbytecznem. Numa *urbem* novam, conditam vi et armis, jure *eam* de integro condere parat (*Livius*); osobliwie przy *qui*: *Tabulas*, quas populo Caesar legavit, *eas* in hortos Pompeji deportavit; także w zdaniu: nunc *illos*, qui in urbe remanserunt, quamquam sunt hostes, tamen quia nati sunt cives, monitos *eos* etiam atque etiam volo. *Liv. 22, 30* ut vix cum eadem gente bellum esse crederent, cujus terribilem *eam* famam a patribus accepissent. odnosi się do zawartego w całéy myśli: tak straszna

(pogłoska). — 6) Jednosyllabne przyimki, mianowicie: *ab*, *ad*,
511 *de*, *ex* i *in* powtarzaią się często pleonastice; podług uwagi niektórych krytyków tylko wtenczas, kiedy dwa przez spóynik *et* połączone rzeczowniki, iako między sobą różne, przez powtórzenie przyimków oznaczyć chcemy, tak iż nie powinno się mówić: *ad* ludum et *ad* jocum facti, lecz ad ludum et jocum; ale deinceps *de* beneficentia et *de* liberalitate dicamus, ieżeli tych dwóch przymiotów nie chcemy mieszać, lecz z osobna się nad niemi zastanawiać. Uwaga ta zdaie się być z natury rzeczy wyciągnięta i prawdziwa; lecz do dzisieyszego (ieszcze niedokładnego) textu autorów mianowicie *Cicerona* zastósować się nie da, ponieważ w nim bardzo często przy istotnie połączonych i powinowatych wyobrażeniach przyimki się powtarzaią, a niekiedy nawet przy przeciwnych opuszczaią się. To tylko iako pewne przyiąć należy, że przy et — et przyimki powtarzać się muszą: ut eorum *et in* bellicis *et in* civilibus officiis vigeat industria.

Przyimek *inter* kładzie się zwyczaynie raz przed dwoma *accus.*: *inter lucem* et *tenebras*; chyba że tego iasność wymaga, a mianowicie gdy *accusativy* są rozłączone: Romae juri dicundo urbana sors Pomponio: *inter* cives romanos et *inter* peregrinos P. Furio Philo evenit; bo bez powtórzenia *inter* możnaby *peregrinos* do *cives* odnosić. Nestor componere lites *inter* Pelidem festinat et *inter* Atridem. Także przy słowie *interesse* i innych zwykł się powtarzać: *interesse* enim *inter* argumentem et *inter* mediocrem animadversionem; *certatum inter* Ap. Claudium maxime ferunt et *inter* P. Decium. — 7) *Dat.* Zaimków patrz 311. Lecz zupełnie pleonastice stoi *sibi* przy ablat. *suo* w kilku mieyscach *Terent. Adelp. 5, 8 suo sibi* hunc gladio jugulo. — 8) *Potius* i *magis* kładą się nie raz zbytecznie przy *malle* i *praestare*: *Liv. 22, 34* qui *magis* vere vincere quam diu imperare *malit*; *Cic. in Pis. 7* ut emori *potius* quam servire *praestaret*. — 9) Pleonasticzne *loci*, *locorum*, *terrarum*, *gentium* i *ejus* patrz 333. — 10) *Sic*, *ita*, *hoc*, *illud* dodaią się często temu słowu pleonasticznie dla wprowadzenia zdania, od którego zdanie zawisło. *Sic* a majoribus suis acceperant, tanta populi Romani esse beneficia, ut etiam injurias nostrorum hominum perferendas putarent; *hoc* te intelligere volo, pergraviter illum esse offensum; i *illud* te oro et hortor, p. 289, 2. i 302. i str. 507. Pleonasticzne te dodatki nie maią żadnego wpływu na składnią zdań, czasem tylko *pronom.* albo *sic* pociąga za sobą *ut*, któreby bez nich nie było potrzebne np. *Cic. de orat. 3, 34* de cujus dicendi copia *sic* accepimus, *ut*. *Tusc. 4, 21 ita* enim definit, *ut* perturbatio sit. W sposobie mówienia *hoc*, *illud*, *id agere* — *ut* iest zaimek zwyczayny i potrzebny.

11) Pewien gatunek obszernego wyrażenia daie się spostrzegać w przytaczaniu zależnem mowy cudzéy: atque *ita locutus est*, ut auctoritatem vestram vitae suae se *diceret* anteferre; atque ita *verba facta*, ut *dicerent*. — 12) Podobny pleonasmus znayduiemy przy wyrazach: myśleć, mniemać, sądzić, to iest, że w zależnem zdaniu wyraźnie się ieszcze dodaie *putare* i *existimare*, lubo znaczenie tego samego wyrazu poprzedziło: *Cic. in Verr. 2, 75 Cogitate* nunc, quum illa sit haec insula, quae undique exitus maritimos habeat, *quid* ex ceteris locis exportatum *putetis*, za krótsze: cogitate quid exportatum sit; pro leg. Man. 13 tum facilius *statuetis*, *quid* apud exteras nationes fieri *existimetis*. Podobna pleonasticzna obfitość znayduie się przy *licet* zawisłem od *permittitur* i *conceditur* np. *Cic. in Rull. 2, 13* totam Italiam suis coloniis *ut* complere *liceat permittitur*; in *Ver. 2, 18* neque enim *permissum est*, *ut* impune nobis *liceat*. — 13) Nayważnieysze iest pleonasticzne użycie słowa *videri* w zdaniach zawisłych: *Cic. pro leg. Man. 10.* Restat, ut de imperatore ad id bellum deligendo ac tantis rebus praeficiendo dicendum esse *videatur*. W ogólności lubi *Cicero* (ten naylepszy wzór łacińskiego stylu) poiedyńcze słowo opisywać przez *videri*, co nie iest właściwie pleonasmem, lecz złagodzeniem wyrażenia, właściwem temu pisarzowi, który nawet historyczne facta lubi subiective, iak gdyby wątpliwości podpadały przez skromność wyrażać np. *p. leg. Man. 14.* Et quisquam dubitabit, quin hoc tantum bellum huic transmittendum sit, qui ad omnia nostrae memoriae bella conficienda divino quodam consilio natus (*est*). *Cicero* łagodzi to nieco twarde wyrażenie przez *esse videatur*, a boski wyrok, przez sobie właściwe *quidam*. Że współcześni *Cicerona* iuż uważali, iż ten autor lubi kończyć okres przez *esse videatur*, choć nie było żadnego powodu do wątpliwości, pokazuie się z pisarza Dialogu *de oratoribus cap. 1* i *23*. — 14) O opisaniu *facere ut*, patrz 454. Podobne iest *est ut* zdarza się, bywa, także iako opisanie następuiącego słowa u *Terent.* bardzo częste. *Phorm. 2, 1, 40* si *est* culpam ut Antipho in se admiserit, ieżeli iest ten przypadek, że Ant. iest winnym. i u *Cic. pro Mil.* ille *erat ut* odisset defensorem salutis meae, nienawidził, patrz 455. zkąd się pokazuie, że i inne słowa np. *accidit*, *evenit* z *ut*. iako opisanie iednego zdania uważać można, i zwyczayne opisanie *futurum est ut*, patrz na stronie 195. Lecz różne iest: *est ut* i *non est ut* za *licet* np. *Horat. Epist. 1, 12, 2 non est ut* copia major ab Jove donari possit tibi. — 15) *Coepi* z *Infinit.* iest częstokroć tylko żywszem opisaniem *verbi finiti*, z wyobrażeniem czasowego trwania. Dumnorix cum equitibus, insciente Caesare, domum *discedere coepit*. Nie tak często *incipere* in *Verr. 2, 17.* cogere *incipit* eos, ut absentem Heraclium condemnarent p. 380. — 16) Ważny także nader iest pleonasmus w łacinie, kiedy się kładą

512

513

dwie negacye w mieyscu sensu twierdzącego, patrz 231, i 409. 17) Pewien rodzay pleonasmu, który iako anakoluthia wychodzi z obrębu naszéy materyi, iest powtórzenie spóynika, kiedy zdanie było przydłuższe, albo gdy składnia przez zdania pośrednie zmienioną została. Nayczęściéy znayduie się to przy *si* i *ut* np. *Terent. Phorm. 1, 3.* Adeon' rem redisse, *ut*, qui mihi optime consultum velit, patrem *ut* extimescam. p. 526. — 18) *Et* zdaie się być zbyteczne po *multi*, kiedy ieszcze przymiotnik następuie, ponieważ my przymiotnik *multus* tłómaczymy przez liczbę nieoznaczoną wiele, nie łącząc iéy z następuiącym przymiotnikiem za pomocą spóynika *i.* np. *multae et magnae res*; *multa et varia negotia.* W tem połączeniu stoi *et* niekiedy w mieyscu *et is*, p. 499. *Cic. in Rull. 2, 2* versantur enim in animo meo *multae et graves* cogitationes. — Jedno zdanie za pomocą słowa *sum* i *pronom. qui* lub względnéy iakiéy partykuły da się z większą iasnością na dwa zdania rozebrać: quam multi *sunt*, *qui* tibi illudant, za quam multi tibi illudunt; quid *est*, *quod* tu alios accuses, za quid accusas; *sunt qui* dicant za nonnulli dicunt, patrz 418.

III. Ellipsis.

514 1) Ellipsą nazywamy opuszczenie iednego lub więcéy wyrazów, które do zupełnéy składni potrzebne nam się być zdaią. Lecz nie wszystkie Ellipsy należą do grammatyki, bo nie raz mówiący lub piszący zacząwszy myśl iaką, nagle ią urywa, przestaiąc na tem napomknięciu np. *Vir. Aen. 1, 139 Quos ego!* których ia! to iest: czekaycie, dam ia wam tu, nauczę was, patrz 528. ἀποσιώπησις. Grammatyka trudni się tylko takiemi zwrotami, które się często w mowie powtarzaią i pewną i zwyczayną przybieraią formę. — Nie należą tu także ellipsy w przysłowiach; są bowiem w każdym ięzyku pewne znaiome sentencye w iedném lub kilku słowach zawarte (często tylko napomknięte), które sobie słuchacz łatwo w myśli uzupełnić potrafi: *fortuna fortes*, domyśla się *adjuvat*, odważnym szczęście sprzyia; *nec sibi nec alteri*, to iest *prodest* (*Cic.*) *Minima de malis* (eligenda sunt). *Terentia tibi salutem* (dicit); *ne quid nimis* (facias). *Bene te* domyśla się *valere jubeo.* — Daléy iedynie dla iasności obiaśnialiśmy niektóre syntaktyczne reguły przez domyślne wyrazy, choć ściśle biorąc, przyięcie ellipsy w nich było zbyteczne i tak: przy *patris* est amare liberos; hoc facere *meum* est patrz 346. można uważać *amare liberos*, *hoc facere* iako *Subject.* a patris, meum iako zwyczayny *genit.* possessoris; zbytecznie iest przy *infinit. historicus* domyślać się *coepit* patrz 441. W zdaniu quaesivit, ubi tuto viveret, domyślaią się nie potrzebnie *locum*, bo tu całe zdanie: *ubi tuto viveret* iest obiektem, etc.

2) Ogólne *homines* opuszcza się, zkąd powstało: *dicunt*, *tradunt*, *ferunt*, *putant*, *vocant* etc mówią, sądzą etc. patrz 291, 3. 515 często dodaiąc: *vulgo* pospolicie. — Zdaie się, że przymiotniki rzeczownie wzięte, to iest: gdy iest opuszczony rzeczownik powstały przez skrócenie; patrz 273, 1.

3) Przy imionach własnych stoią niekiedy, opuszczaiąc wyrazy *filius*, *filia*, *genitiwy* samego familiynego imienia np. Faustus Sullae, Caecilia Metelli; osobliwie przy obcych. Hannibal Gisgonis, Seleucus Antiochi. Bardziéy iest we zwyczaiu opuszczanie *uxor* niż *filia*, przy nazwisku męża: *Terentia Ciceronis*, *Fabia Dolabellae*, *Hectŏris Andromache*. — 4) *Aedes* lub *templum* często się opuszcza i kładzie się samo imie bóstwa w *genit.* zawsze iednak z przyimkiem: habitat rex *ad Jovis Statoris*. — 5) Inne poiedyńcze ellipsy czynią wyrazy *tempus*, w połączeniu *ex quo*, *ex eo* i *ex illo* odtąd i *brevi* w krótce, domyśla się *tempore*; erit aliquando (*tempus*), quum mei memineris; tertio (die) ante Calendas; *locus*: habes (*locum*), ubi ostendas virtutem tuam; *pars* część przy adiektiwach; *tertia* trzecia, *decuma* dziesiąta, *quinquagesima*, (*summa sc.* pars zamieniło się na zupełny rzeczownik) i w liczbie mnogiéy *partes* rola przy *adject.*: *primae* i *secundae*, wyrażenie wzięte z widowiska; *febris* przy *adject. tertiana*, *quartana*; *aqua* przy *frigida* i *calida*; *caro* przy *adject. ferina*, *agnina*, *bubula*, *canina*, *porcina* etc. zwyczayne; *mare* przy *altum*, otwarte pełne morze; *castra* przy *hiberna*, *aestiva* zimowe, letnie leże; *praedium* folwark z przymiotnikami pobliskich miast: *in Pompejanum* properabam, in *Tusculano* eram, ex *Formiano* scripsit; *ordo* porządek, rząd, w wyrazie *in quatuordecim sedere*, siedzieć w czternastu dla stanu rycerskiego przeznaczonych rzędach ławek; więcéy p. 103, *ff.* i *ee.* etc. — 6) Ellipsa *causā* przy *genit. gerundii* (albo *part. fut. pass.*) polega na oczywistem naśladowaniu greczyzny, w któréy *genit.* deklinuiącego są *infinitiwu* (τοῦ φεύγειν) na wyrażenie celu przy iakiéy czynności, opuszczaiąc przyimki ἕνεκα lub ὑπέρ był w używaniu p. 472, 4. Lecz mylą się ci, którzy bezpośrednie połączenie imienia z *genit. gerundii*, za pomocą ellipsy *causa* chcą tłómaczyć: *deliberandi* sibi unum diem postulavit, ieden dzień namysłu. Nie należy także mieszać *Dativu Gerundii* (iak to czasem bywa) z *Genit.* albowiem *Dat.* wyłącznie iest właściwe znaczenie celu, czyli zamiaru; iakoż nie znayduie się żadne pewne mieysce téy składni w *Ciceronie*, *Corneliuszu*, *Liviuszu* i *Caesarze*. Lecz pewne iest użycie tego *genitiwu* u *Terentiusza* w iednem zapewne stósownie do greckiego originału oddanem mieyscu Ad. 2, 4, 6 vereor coram in os te laudare amplius, ne id *assentandi* magis quam quo habeam gratum facere existumes. Dopiero *Tacitus* często téy składni używa: *Ann. 3, 9*; *eod. 27*. Secutae

leges dissensione ordinum, et *apiscendi* illicitos honores, aut *pellendi* claros viros, aliaque ob prava per vim lata sunt; *Ann. 6, 30* quia pecuniam *omittendae delationis* ceperant; *Ann. 13. 11.*; *Hist. 4, 25*, eod. *42* accusationem subisse juvenis admodum nec *depellendi periculi*, sed in spem potentiae videbatur; lecz i *Dat. Gerund.* u *Tacita* w tem znaczeniu iest ieszcze bardziéy używany. Składnią tę za zupełnie obcą i ięzykowi łacińskiemu niewłaściwą uważać należy.

516 7) *is, ea, id* często się opuszcza, (p 145, *e*) kiedy stoi w tym samym przypadku, iak należące do niego *relativum* qui, quae, quod; rzadziéy kiedy stoią w różnych przypadkach, patrz 145, *e.* i 416, *b.* Terra quod accepit, (*id*) numquam sine usura reddit; trudniéy w zdaniu: quos cum Matio pueros miseram, epistolam mihi attulerunt sc. *ii*, patrz 524, 12. wtenczas tylko kładzie się wyraźnie *is*, kiedy na nim spoczywa przycisk. — Lubi Łacinnik opuszczać i inne *demonstrativa*, np. *talis*, *tantus*, *inde*, *ibi*, kiedy ie z *relativów* *qualis*, *quantus*, *unde*, *ubi* uzupełnić można; powie się więc: *unde* pecuniam sumpsisti, iterum sume; discipulum probo, qualem te fore promisisti, za *talem*, *qualem*; *quanta* potuit celeritate cucurrit i nayczęściéy dodaiąc równy przypadek z *maximus*; dedit mihi *quantum maximum* potuit, tyle ile tylko mógł, p. 496, 8. *Qualis* używa się u *Liviusza* ieszcze z większą ellipsą: 3, 62. proelium fuit, *quale* inter fidentes sibi ambo exercitus t. i. tale quale esse debuit. — Także *aliquis* opuścić się może przed *qui*: habes (aliquem), quocam familiariter vivas. — 8) Również nie wyraża się wstecz wskazuiące *is, ea, id*, gdyby w tym samym casu *obliquo* położone być musiało, iak poprzedzaiące imie, do którego się odnosi np. pater amat liberos et tamen castigat, a iednakże ie karci. — Gdy w pierwszem zdaniu ma stać samo *demonstr.* z przyimkiem, opuszcza się niekiedy, a następuiące *relat.* łączy się przez attrakcyą z przyimkiem np. nunc redeo *ad quae* (za *ad ea quae*) mihi mandas. — 9) *Pronomina possessiva* opuszczaią się, bo ich się tak iak zaimków osobistych z *Subjectu*, albo ze słowa łatwo dorozumieć można p. 157, 2. — 10) W pospolitéy u łacińskich autorów formule do przeyścia służącéy: *quid quod* opuszczone iest: *dicam de eo*; właściwie więc: cóż mam o tem powiedzieć że; co rozmaicie się wykłada: potem, cóż ztąd? *Quid ergo, quid enim?* t. i. myślisz; *quid tum?* sc. dicis; przy *quid ita* domyśla się poprzedzaiące słowo: *Quid multa? quid plura? ne multa*; *ne multis*, *ne plura* w znaczeniu: krótko mówiąc, słowem, opuszczone iest *dicam*, może ieszcze z uzupełnieniem *verba* i *verbis*, ieżeli nie chcemy *neutrum* brać rzeczownie. Równoznaczne wyrazy są: *quid quaeris? quid vultis amplius?* Także *Infinit. dicere* znayduie się opuszczony; *Cic. Brut. 92.* Nimis multa videor de me. Na wyrażenie naszego: co mówię używa Ła-

cinnik tylko samo *dico*, kładąc go po wyrazie, którym się poprawiamy: Si Hispania cessero, in Africam transcendent. *Transcendent dico?* (co mówię przeydą) jam duos Consules miserunt; częściéy za *dico* znayduiemy *autem*: Meum est scire et curare, quid in republica fiat: *fiat autem?* imo etiam quid futurum sit. Ten zwrot nazywa się *Epanorthosis*.

11) Wyraz *pertinere* opuszczony iest w sposobach mówienia: 517
nihil ad me; to do mnie nie należy; recte an secus, *nihil ad nos*, (nas się nie tyczy) aut si ad nos, nihil ad hoc tempus; nihil ad rem; albo pytaiąc: quid hoc ad Epicurum? — Bardziéy złożona iest Ellipsa w wyrażeniu *quo mihi hanc rem* na co, do czego mi to, co mi potem, możnaby się domyślać dare albo parare. *Horat. Epist. 1, 5, 12* quo mihi fortunam, si non conceditur uti? p. na str. 320. W niechętnem pytaniu gniewnym u *Cic. Phil. 1, 10* Quas tu mihi intercessiones, quas religiones? uzupełniy *profers* lub *dicis*. — Podobne znaczenie ma sposób mówienia *quid mihi cum hac re?* — 12) Czas słowa *facere* iest opuszczony w *nihil aliud quam*, często u *Liviusza* w znaczeniu: Venter in medio quietus *nihil aliud quam* datis voluptatibus fruitur. *Liv. 2, 32.* In pactione summa fide mansit Agesilaus: contra ea Tissaphernes *nihil aliud* (sc. egit, fecit) *quam* bellum comparavit. Równie: *quid aliud quam*; *Liv 4, 3.* quibus *quid aliud quam* admonemus, cives nos eorum esse. Domitianus quotidie secretum sibi horarum sumere solebat: *nec quidquam amplius, quam* muscas captare ac stilo praeacuto configere. *Suet.*; *Liv. 3, 26.* et illa quidem nocte *nihil praeterquam* vigilatum est in urbe. *Curt. 4, 28* (6) vincam tamen silentium, et, *si nihil aliud*, certe gemitu interpellabo i ieżeli nic innego t. i. nie dokażę. — 13) Wyrazy *ait, inquit* wprowadżaiące czyią mowę wprost, opuszczaią się niekiedy, nayczęściéy w opowiadaniu ciągłéy rozmowy po: np. tum ille; hīc ego; huic ego. Innego rodzaiu iest opuszczenie wyrazu powiem w zdaniu następnem, gdy w zdaniu poprzedniem było *ne*. *Cic. p. Arch. 1.* Ac ne quis a nobis hoc ita dici forte miretur — (opuszczone *dicam*) ne nos quidem huic uni studio penitus unquam dediti fuimus. — 14) Przy zaklinaniach opuszcza się często po przyimku *per* słowo prosić (*oro, rogo, precor* etc.), gdzie natenczas *Accusat.* osoby, którą prosimy, zdaie się zależeć od przyimka. *Per ego vos* deos patrios, vindicate ab ultimo dedecore nomen gentemque Persarum! za, per deos patrios vos oro, vindicate, zkąd się oraz pokazuie, że w tym przypadku *praeposit.* od swego rzeczownika odłączoną być może. — W życzeniu: *Di meliora!* opuszczone iest albo *dent* albo *velint*. Tu policzyć można §. 458. — 15 Zamiast położyć dwa razy iedno słowo, kładzie się częstokroć raz tylko, a drugą razą go się domyślać należy: ut enim cupiditatibus principum et vitiis *infici solet* tota civitas, sic

emendari et *corrigi* continentia; opus est, te animo *valere* ut corpore *possis*; także z odmienną grammatyczną formą, to iest osobą lub liczbą np. magis ego te *amo* quam tu me, uzupełniy *amas*; in Hyrcania plebs publicos *alit* canes: optimates (alunt) domesticos. Z poprzedzaiącego przeczącego słowa dorozumiewa się w następuiącem zdaniu twierdzące, iak z *nego* dico z *veto* jubeo, gdzie łączące *et* przybiera znaczenie przeciwstawnego *sed*: plerique *negant* Caesarem in conditione mansurum, postulataque (*affirmant*) haec ab eo interposita esse, quo minus quod opus esset ad bellum a nobis pararetur; wielu przeczy: że Caesar dotrzyma warunków, i że żądania dla tego tylko położył, aby wstrzymać nasze uzbroienie. patrz 467. i *b.* Uw. Daléy uzupełnia się *Infinit.* w zdaniu względnem pośredniem z czasu okolicznego słowa w głównem zdaniu stoiącego. np. quos *voluit*, omnes *interfecit*; non facile *irascetur* judex *cui* tu *velis*, to iest *eum irasci*. Tu ab iis adjutus non es, a quibus (*adjuvari*) debuisti; trudniéy iest domyślać się *Infinit. fut.* np. ne illam quidem consequuntur, quam putant, gratiam t. j. *quam se consecuturos putant*. Nie tak często uzupełnia się z następuiącego: Beate vivere alii in alio (ponunt), vos in voluptate *ponitis*. *Ellipsa Infinitiwu* zachodzi także w mowie zależnéy po *relatiwach*, gdzieby stał *Conjunct.* gdyby się słowo powtórzyło np. Meno eodem pervenit, quo (*pervenisset*), si geometrica didicisset. Uważać trzeba że w takim razie stoi *Accusat.* iako *Subject* domyślaiącego się *Infinitiwu* np. *Cic. in Verr. 3. 92* (Verres) ajebat se tantidem aestimasse, quanti *Sacerdotem*, za quanti *Sacerdos aestimasset*; patrz 445. — Dla opuszczonego słowa wytłómaczyć sobie należy składnią *quam qui* przy *Superlat.* tam mihi gratum erit, *quam quod gratissimum*; tam enim sum amicus reipublicae, *quam qui maxime*. Podobnie *ut qui*, kiedy niepoprzedziło *tam*: *Quint. 3, 8, 12* deliberatio affectus, *ut quae maxime*, postulat; patrz 496, 8. i 516.

518 16) *Zeugma* (ζεῦγμα) podług innych *syllepsis* nazywa się, kiedy do dwóch lub więcéy imion grammatycznie należące słowo, co do sensu tylko do iednego iest stósowne, do innych więc innego niekiedy zupełnie różnego domyślać się trzeba. *Tac. Ann. 3, 12* si legatus officii *terminos*, *obsequium* erga imperatorem *exuit*, gdzie do *terminos* domyślay się *excessit*. *Sall. Jug. 46*. In Jugurtha tantus dolus tantaque peritia locorum et militiae erat, uti, *pacem* an *bellum gerens* perniciosior esset, in incerto haberetur. Pacem *gerere* nie mówi się lecz pacem agere. — 17) Słowo posiłkowe *esse* często się opuszcza w *Infinitiwach*, za pomocą niego uformowanych p. 447. Ellipsa ta w *Infinit. perf.* zawisłym od *oportet* przeszła zupełnie w zwyczay ięzykowy np. u *Terent.* adolescenti morem *gestum oportuit*; u *Cic.* quod jam pridem *factum oportuit*; signum *ablatum* non oportuit p. 480, *b.* Prócz tego opuszcza się: *est*

i *sunt* w czasach biernych u *Cicerona*, nie tak często iak u późnieyszych prozaików: naypospoliciéy w pewnych zdaniach, które się w przysłowia zamieniły: *summum jus summa injuria*; *omnia praeclara rara*; *jucundi acti labores*; *quot homines tot sententiae*; *suus cuique mos*. — Nayczęściéy ze wszystkich biernych form opuszcza się przy *part. fut. pass.*: *Habenda* ratio valetudinis; *utendum* modicis exercitationibus! iak zaleca *Cicero de Sen. 11.* — 18) *Ut*, iak w zdaniach środkowych: *ut opinor*, *ut puto*, *ut censeo*, *ut credo* często się iak w polskim opuszcza; przyczem uważać należy, że *credo* bez spóynika wtrącone miewa znaczenie ironiczne: np. *Cic. de finib. 1, 3.* male, *credo*, mererer de meis civibus, si ad eorum cognitionem divina illa ingenia transferrem. Inne używaią się nayczęściéy iak główne słowa, od których *Accusat. cum Infinit.* zawisł; tak iż nie dobrze iest powiedzieć: nondum domi erat, *ut sciebam*; nondum Romam venisti, *ut puto*; lecz: nondum *eum* domi *esse sciebam*; nondum Romam *te advenisse puto*; która składnia osobliwie przy *relativach* iest używana, np. książki się znalazły, o których sądziłem, że mi były skradzione; libri, *quos putabam* mihi surreptos esse, reperti sunt. — 19) Przyimek stoi niekiedy pleonasticznie przy dwóch przez *et* lub *aut* złączonych 519
imionach, patrz 511. Ellipsa ma mieysce wtenczas, kiedy poeci, opuszczaiąc go przy pierwszem imieniu, dopiero przy drugiem kładą. *Horat. Carm. 3, 25* Quae *nemora*, aut quos agor *in specus*, za in quae nemora aut in quos specus agor. Pospolitsza iest ellipsa przyimka przy *relativum*, połączona z ellipsą słowa, które z *demonstratiwem* poprzedziło; in *eadem* opinione *fui*, *qua* reliqui omnes sc. *fuerunt*; *p. Rosc. Am. 44* In quem hoc dicam quaeris? Non in eum, *quem* vis et putas; za *in quem vis et putas me dicere.* p. *517, 15.* O *tantum abest ut* p. *408.* — 20) Spóynik *si* opuszcza się częstokroć w zdaniu poprzedniem, gdzie natenczas powstaie wątpliwość, czy zdanie to nie iest pytaniem. *Unum cognoris*, *omnes noris Terent.* ieżeli iednego poznasz (poznawszy), wszystkich poznasz. Nawet w prozie *Plin. Epist. 1, 12. Dedisses* huic animo par corpus, fecisset quod optabat, za si dedisses. — 21) Spóyniki *vero*, *autem* opuszczaią się często osobliwie w krótkich zdaniach przeciwstawnych, a przeciwstawienie wyraża się połączeniem zdań: An Scythes Anacharsis potuit pro nihilo pecuniam ducere, nostrates philosophi non facere potuerunt? a nasi filozofowie nie mieli by tego potrafić. Mianowicie zwykło się kłaść *non* w drugim przeczącym członku zdania bez spóynika *et* lub *vero*, gdzie w polskim zwyczaynie *a* stoi np. aliena vitia videt, sua non videt. a (lecz) swoich nie widzi. patrz 256. — 22) Opuszcza się spóynik, kiedy dwa poiedyńcze wyrazy całość iaką stanowiące są sobie przeciwstawione: *velim nolim*, czy chcę czy niechcę, *maxima minima* tak małe iak wielkie, *prima postrema* od pierwszego do ostatniego,

dignos indignos adire, *ire redire.* Aedificiis omnibus *publicis privatis*, *sacris profanis* pepercit. — 23) Wyrzuca się także *et*, kiedy się imiona dwóch kollegialnych urzędników łączą: Consules declarati sunt *Cn. Pompejus M. Crassus*; *Cn. Pompejo M. Crasso* Consulibus. — Gdzie indziéy rzadko się opuszcza *et* przy dwóch wyrazach, chyba w krasomowskim zapale np. *Cic. in Verr. 1, 48.* aderant amici, propinqui; *3, 55* dejectos fortunis omnibus, expulsos. także przy słowach: *Cic. div. in Caec. 4* Adsunt, quaeruntur Siculi universi. — Przy trzech lub więcéy rzeczownikach zamieniło się prawie w regułę, iż pisząc ozdobnie, albo wszystkie bez spójników kładziemy, albo też powtarzamy spóyniki; t. i. albo: amicitiam summa fide, *constantia*, *justitia* servavit, albo summa fide *et constantia et justitia.* To samo rozumie się o przymiotnikach i słowach; dla tego wyliczaiąc więcéy osób lub przedmiotów nie dobrzebyśmy zakończyli *et alii*, *et ceteri*, *et cetera*; lecz raczéy bez *et* to iest: *alii*, *ceteri*, *reliqui*, *reliqua.* Wyznać iednak trzeba, że lubo nie *et*, to przyrostek *que* iest dość pospolity na trzecim lub czwartym mieyscu. (*Cic.*) *Philp. 7, 7* equidem non deero: monebo, praedicam, denuntiabo, testabor semper deos hominesque, quid sentiam: nec solum fidem meam, curam, consilium *vigilantiamque* praestabo. — 24) Uważa się za ellipsę spóynika *ut*, kiedy *ne* poprzedziło, a my zdanie kontynuiemy za pomocą *et*; monere coepit Porum, *ne* ultima experiri perseveraret, dederet*que* se victori; gdzie łączące spóyniki *et*, *atque*, *que* znaczenie przeciwstawnego *sed* otrzymuią patrz 517. 15.—25) Wspomnieć tu ieszcze wypada o pewnem skróceniu, to iest: że *Praenomen* czyli imie należące wspólnie do dwóch osób, w liczbie mnogiéy naprzód się kładzie: *Spurii* Cassius, Maelius za Spurius Cassius et Spurius Maelius. *Suet. vit. Aug. 100.* obiit in cubiculo eodem quo pater Octavius duobus *Sextis* Pompejo et Appulejo Consulibus. Przeciwnie przydomek po nich; Tib. et Gajus *Gracchi*, *Liv. 1, 42* Servius duas filias juvenibus regiis, Lucio atque Arunti *Tarquiniis* jungit. Zdarza się to i przy innych imionach *Liv. 10, 18* cum *legionibus* secunda et tertia.

IV. Szyk wyrazów i Skład Periodów.

520 1) Kiedy wyrazy zdania układaią się podług logicznego szyku czyli następstwa, natenczas po Spóyniku albo *relatiwie* pierwsze mieysce zaymuie Subiekt, potem następuie słowo ze swoim przysłowkiem, poczem przypadki bliższego i dalszego obiektu, nareszcie inne okryślenia przyimków z przyzwoitemi przypadkami. Przymiotnik należy do rzeczownika, którego znaczenie bliżéy okryśla, patrz 279. To nazywamy grammatycznym szykiem. Tego naturalnego porządku w szykowaniu wyrazów trzymaią się osobliwie

te z nowszych ięzyków, które nie maiąc istotnéy deklinacyi, a zatem nie mogąc przeż rozmaite zakończenia czyli flexie rozróżnić np. Subiektu od Obiektu bliższego i dalszego etc. pomagaią sobie szykiem, mieszcząc zawsze subiekt naprzód a obiekt dopiero po słowie etc. Szyk takowy wiele przyczynia się do iasności, albowiem gdy każda część mowy ma w zdaniu swoie przeznaczone mieysce, tym samem zapobiega się wszelkiéy wątpliwości, które wyrazy do siebie należą; lecz z drugiéy strony dla mówiącego, zwłaszcza tego, który żywo swe uczucia tłómaczy, wielce iest niedogodnym, nie dozwalaiąc mu tym porządkiem szykować wyrazów, iakiego wymaga uczucie i harmonia. Język łaciński iest w tym względzie podobnie iak polski zupełnie wolny w szykowaniu wyrazów, mogąc każdą część zdania ważnieyszą, to iest o którą szczególniéy idzie naprzód położyć, inne zaś stósownie do rozwiiania myśli szykować; może oderwać przysłowek od swego słowa przymiotnik od rzeczownika i naznaczyć im mieysce naystósownieysze w zdaniu i tym sposobem nie tylko dobitniéy rzecz oddać, ale utworzyć nadto pewny krasomowski spadek. — 2) Język nasz atoli nie zawsze iest tłómaczem żywszego uczucia, i nayczęściéy w pospolitéy mowie używa prostego sposobu wyrażenia myśli, kładąc wyrazy do iednego wyobrażenia należące obok siebie; ztąd w łacińskiéy wykształconéy prozie ustalił się osobliwie w opowiadaniu pewien szyk, od którego Łacinnik bez przyczyny nie odstępuie, to iest: że się kładzie nayprzód Subiekt, potem *Casus obliqui* ze wszystkiem co do ich bliższego okryślenia należy; na końcu słowo. Tym sposobem całe zdanie iest spoione pewnemi węzłami iedności, zaczęte od Subiektu i zamknięte głównym wyrazem praedikatu. np. *Dumnorix* gratia et largitione apud Sequanos plurimum *poterat*. — Jednakże nie zawsze się słowo do końca zdania odkłada, ieżeli zdanie iest przydłuższe, tak iż nie można zbyt długo zawieszać oczekiwania słuchacza, które szczególnie na słowo iest zwrócone; albo ieżeliby na końcu zeszło się kilka słów razem. np. nie dobrzeby się powiedziało: se incolumem esse non posse demonstrat, lecz se demonstrat incolumem esse non posse. Bez względu nawet na te przyczyny, w poufałéy umyślnie rozsprzężonéy mowie zwykło się iuż prędzéy słowo umieszczać, gdyż zakończanie myśli słowem iest znakiem historycznego a nawet krasomowskiego stylu i dowodem wyrachowanego układu. I tak *Cicero* pisze do Lucceja (5, 12) stylem łatwym i naturalnym: genus enim scriptorum tuorum, etsi *erat* semper a me vehementer exspectatum, tamen *vicit* opinionem meam, meque ita vel cepit vel incendit, ut *cuperem* quam celerrime res nostras monumentis commendari tuis; stylem opowiadaiącym byłoby: genus enim scriptorum Lucceji, etsi semper ab eo vehementer exspectatum *erat*, tamen opinionem ejus ita *vicit*, ut quam celerrime

res suas illius monumentis illustrari *cuperet*. Na czele zdania kładzie się słowo (pominąwszy nawet ten przypadek, kiedy mamy na celu krasomowski akcent) w zdaniach obiaśniaiących, gdzie nayczęściéy ieszcze i spóynik się znayduie. np. amicum aegrotantum visere volebam: *habitat* autem ille in parte urbis remotissima.

521 3) Z tą regułą szyku w oświadczaiących zdaniach *trivialnych* ma związek inna; to iest: że w zdaniach, zawieraiących wyraz wzruszonego uczucia albo też własnego sądu, wyraz patetyczny na początku, trafny (*significans*) na końcu się kładzie. Patetycznem nazywamy to słowo, na które szczególniéy przycisk czyli akcent pada z przyczyny, iż do uczucia naybardziéy przemawia, albo też które przeciwstawienie tworzy: (*Cic.*) *Cito* arescit lacrima, praesertim in alienis malis; *Sua* vitia insipientes, et *suam* culpam in senectutem conferunt; *Insignia* virtutis multi etiam sine virtute assecuti sunt. Lecz ieżeli nie masz patetycznego wyrazu, na który przycisk pada, albo jeżeli zdanie iest wyiaśnieniem i ma słowo na czele, to trafny wyraz, to iest taki, na który szczególniéy uwagę czytelnika zwrócić chcemy, na końcu się umieszcza, tak nayczęściéy *Caesar:* Gallia est omnis divisa in partes *tres*; quod ante id tempus acciderat *numquam*; quod aliud iter haberent *nullum*. Lecz także i inni Autorowie iak *Cicero* w tonie nauczaiącym: Sequemur igitur hoc quidem tempore et in hac quaestione potissimum *Stoicos*; quae virtus ex providendo est appellata *prudentia*; dla tego też *Comparat*, i *Superlat*. często na końcu stoią: Xenophontis sermo est ille quidem melle *dulcior*, sed a forensi strepitu *remotissimus*. W następuiącym przykładzie widzimy razem, iak pierwsze i ostatnie mieysce iest dla Łacinnika nayważnieysze: *graeco* verbo utamur, si quando minus occurret *latinum*.

Uwaga. Quint. Inst. orat. 9, 4, 26 tak pisze o téy materyi: *Verbo sensum claudere* multo, si compositio patiatur; *optimum est*. In verbis enim sermonis vis. — Saepe tamen est vehemens aliquis sensus in verbo, quod, si in media parte sententiae latet, transire intentionem et obscurari circumjacentibus solet, in *clausula* positum assignatur auditori et infigitur; quale illud est Ciceronis (*Phil. 2, 25.*) *Ut tibi necesse esset in conspectu populi Romani vomere postridie*. Transfer hoc ultimum, minus valebit. Nam totius ductûs hic est quasi mucro, ut per se foeda *vomendi* necessitas, jam nihil ultra exspectantibus, hanc quoque adjiceret deformitatem, ut cibus teneri non posset *postridie*. — 4) Wyraz należący razem do kilku innych, albo się kładzie naprzód, albo też na końcu, nie zaś przy iednym z nich, a zatem powie się: in *scriptoribus* legendis et imitandis albo in legendis imitandisque *scriptoribus*, nie in legendis *scriptoribus* et imitandis; daléy hostes *victoriae* non *omen*

modo, sed etiam *gratulationem* praeceperant; quum *respondere* neque *vellet* neque *posset*; philosophia *Graecis* et *litteris* et *doctoribus* percipi potest. lubo od tego krasomowskiego toku odstępuie styl poufały, przydaiąc ieszcze coś na końcu z udanem zaniedbaniem, co właściwie iuż dawniéy w połączeniu z innemi wyrazami stać miało np. gdybyśmy ostatnie zdanie tak uszykowali: philosophia et litteris Graecis percipi potest et doctoribus.

5) Zwykle podaią tę regułę, że przypadki zależne stoią przed rządzącemi, ponieważ z niemi iedno wyobrażenie składaią; a mianowicie że *genit.* naprzód się kładzie *accus.* przed słowem, *Ablat.* przed *Comparat.* przymiotnika, *infinit.* przed *verbum finit.*, wszelako prawidło to wielu podlega modifikacyom, albowiem wszystko stosuie się do sensu, który wyrazić chcemy i tak: *Fratris* tui mors acerbissima mihi fuit i mors *fratris* tui, obadwa wyrażenia są dobre, podług tego iak akcent pada na *genit.*, albo na imie rządzące; w zdaniu: mors fratris, odróżniamy śmierć od życia, w zdaniu, fratris tui, rozróżniamy brata twego zgon od innych ludzi. Dla tego powie się *animi* (*terrae*) motibus, *animi* morbis, *corporis* partibus, ponieważ te ogólne wyrazy dopiero przez *genit.* szczegółowe i bliższe otrzymuią znaczenie; przeciwnie *genit.* wyrażaiący *ogólny* przedmiotowy stósunek, stoi zwykle po swem imieniu: (tak zupełnie iak przy *adject.*) *significatio litterarum*, doniesienie listowne, nie *litterarum* significatio; offensionem *negligentiae* vitare, uniknąć zarzutu urazy niedbalstwa, to iest przez niedbalstwo ściągnionego. Jeżeli kilka *genitiwów* od iednego imienia zawisło, to zwyczaynie *genitivus subjectivus* kładzie się przed *objectivus*: *de rep. 1, 28 Atheniensium populi* potestatem *omnium rerum* etc. iednakże i to nie iest stałe. — *Genit.* przy *causâ*, *gratiâ* stoi zawsze przed temi *ablat.* p. 326. Wyiątki, gdy się *genit.* po nich kładzie są u *Cicerona* nader rzadkie *de amic. 16* multa facimus *causâ amicorum*; częściéy u *Liviusza*. 522

6) *Adjectivum* może także iak w polskim stać przed lub po *substantivum*: przed rzeczownikiem kładzie się w tenczas, kiedy do iego znaczenia przydaie istotne ograniczenie, czyli charakter, który go od innych rozróżnia; po rzeczowniku, kiedy tylko przydatkową cechę dodaie: dla tego nam też w téy mierze akcent, czyli przycisk służyć może za przewodnika (to samo rozumie się o *adverbium* i *verbum* p. 225. i o innych okryśleniach). Oprócz tego uważać trzeba, że cztero-syllabny przymiotnik zwyczaynie kładzie się po iednozgłoskowym rzeczowniku: Di immortales, rex potentissimus et nobilissimus; osobliwie z *res*: res innumerabiles, res incertissimae, res dissimillimae, ponieważ res na końcu położone prawieby dla swéy szczupłości zniknęło; zaś kładąc ie naprzód przysparza mu się nieiako akcentem wartości. Bliższe ogranicze-

nia imienia, iako to: *genitiwy* i przyimki z przyzwoitemi przypadkami biorą się nayczęściéy w środek między przymiotnik i rzeczownik np. amicitia usque ad *extremum* vitae *diem* permansit; *tucrum* erga me *meritorum* memoria. To samo rozumie się o *Genit.*: Cimon *barbarorum* uno concursu maximam *vim* prostravit. Jeżeli prócz tego rzeczownik od swego przymiotnika innemi wyrazami iest przegrodzony, to przyczyną tego iest akcent, który na rzeczownik lub przymiotnik pada np. *magnum* animo cepi dolorem: ut cuperem quam celerrime res nostras monumentis commendari *tuis*. p. 521.

Uwaga. Między przyimkiem i zawisłym od niego przypadkiem stoią zwyczaynie tylko *genitiwy* albo *adverbia*, należące do następuiącego imienia lub imiesłowu. np. inter *hostium* tela, propter *Hispanorum*, apud quos Consul fuerat, injurias; ad *bene beateque* vivendum; inter *bis* quinos viros. Także i Spóyniki dla łączenia zdań wtrącać się mogą np. post *vero* Sullae victoriam; praeter *enim* tres disciplinas. — Inne wyrazy nader rzadko i tylko w osobliwszem połączeniu *Cic. Brut. 12* in *bella* gerentibus, co nieiako iednym się stało wyrazem, *ib. 22* in *suum cuique* tribuendo. To przytaczamy osobliwie dla początkuiących, którzy w przekładanym szyku szukaiąc ozdoby, możeby błędnie napisali: ad praesidiis firmanda moenia; in mihi invisum locum; a nawet *ex a* te laudato loco, z od ciebie przytoczonego mieysca; mówić się powinno: ad moenia praesidiis firmanda: in locum mihi invisum; ex loco a te laudato. — Ponieważ *Genit.* przydany rzeczownikowi tyle znaczy co *adject.* przeto iak między *subst.* i *adj.* tak między rzeczown. i *genit.* przyimek zwłaszcza iednozgłoskowy znaydować się może np. *Regis ad exemplum*; *nomine ab auctoris*, iak: valle sub umbrosa patrz na karcie 304. — To dalekie często dowolne odłączanie przymiotnika od swoiego rzeczownika i skład wyrazów z różnorodnych części zdania formuie właściwie całą różnicę składni poetyckiéy. Kiedy np. *Cicero* mówi: bella civilia opinione plerumque et fama gubernantur, zdanie takowe iest zupełnie prozaiczne, chciał bowiem zakończyć wyrażeniem: opinione plerumque gubernantur; lecz dodał podług No. 4. et fama. Zdanie to pozostaie ieszcze prozaiczne, ieżeli ie tak uszykuiemy: bella *gubernantur* civilia fama plerumque et opinione, bo civilia, iak gdyby zapomniane następuie dość blisko po swym rzeczowniku, Lecz wtrąciwszy w środek ieszcze ieden wyraz, otrzymamy wyrażenie zupełnie poetyczne, i przerzuciwszy nadto ieden wyraz, istotny hexameter: Bella gubernantur plerumque domestica fama. Jeszcze poetyczniey będzie: bella fama et opinione civilia gubernantur; zupełnie lirycznie: civilia fama et plerumque bella opinione gubernantur.

523 7) Imiona godności i wszelkie tytuły stoią zwyczaynie iako apposicya, czyli wyiaśniaiący dodatek po imieniu własnem; oso-

bliwie krótkotrwałe rzymskie godności: Cicero Consul, Proconsul, Imperator, C. Curioni Tribuno plebis i t. d.; lecz także i stałe nazwy: Ennius poëta, Plato philosophus, Zeno stoicus, Dionysius tyrannus i takie dodatki: vir honestissimus, vir fortissimus, clarissimus, homo doctissimus. np. Q. Mucius, *Augur*, multa narrare de C. Laelio, *socero suo* memoriter et jucunde solebat. Lecz sukcessyyny tytuł *rex* często zwykł się kłaść przed imieniem np. rex Dejotarus, co także później stało się z tytułem *Imperator*, gdy stałym być począł, dla różnicy od dawnieyszego znaczenia. — Przy imionach własnych stoi zwyczaynie imie rodowe przed przydomkiem, który tu mieysce apposicyi zastępuie np. *Q. Fabius Maximus* Cunctator, *P. Cornelius* Africanus. *M. Tullius* Cicero; tylko później pod Cesarzami, gdy starożytne familie iuż były wymarły, znayduiemy pospolicie przydomek familii albo też iednego człowieka położony przed imieniem familiynem, ponieważ ostatnie iuż za rzecz poboczną uważano. — 8) Wyrazy czyniące przeciwstawienie zwykły stać obok siebie; 503, 19 np. *alius alium* vituperat, *manus manum* lavat, *cuneus cuneum* trudit; *Cives civibus* parcere aequum est; i w dwóch zdaniach: ut ad *senem senex* de *senectute*, sic hoc libro ad *amicum amicissimus* de amicitia scripsi (*Cic.*) p. 526, 18. także *pronomina poss.* i *person.* np. *mea mihi* conscientia pluris est quam omnium sermo; sequere quo *tua te* natura ducit. — 9) *Non* należące do iednego wyrazu w zdaniu stoi zawsze przed nim. *non te* reprehendo, sed fortunam tuam. Jeżeli zaś negacya należy do całego zdania, natenczas *non* stoi koniecznie iak w polskiem przed *verbum finitum*, (nie przed *infinit.*) np. cur tantopere te angas, intelligere sane *non possum*; hoc fieri *non potest*, nie zaś *non fieri* p. coby znaczyło: to się może nie stać. Dla tego przy czasach złożonych z *esse*, stoi negacya przed tem słowem posiłkowem: hoc factum *non est* v. hoc *non est* factum, to się nie stało, lecz hoc non factum sed natum est. — Uważać trzeba, że negacya: *non*, *neque*, *nemo*, *nullus* złączona z iakiem przeczącym uogólniaiącym zaimkiem i przysłówkiem, iako to: *quisquam*, *ullus*, *umquam*, przed niemi kłaść się zwykła; mówi się: *nemini* quidquam negavit, nie quidquam nemini negavit, *non* memini me unquam te vidisse, nie: unquam me vidisse te non memini. — 10) Niektóre wyrażenia maią w łacinie równie iak w polszczyźnie swóy pewny szyk ustalony. Mianowicie: tytuły, urzędowe i sądowe wyrażenia i przysłowia: *civis* (populus) *Romanus*, *Senatus populusque Romanus*, *Pontifex maximus*, *magister equitum*; *Juppiter optimus maximus*; *aqua et igni interdicere*; *domi bellique*, *domi militiaeque*, *huc atque illuc*, *manibus pedibusque*; *terra marique*, *ultro citroque* etc. Bardziéy należy tu ta uwaga, że *Ablat. opinione*, *spe*, *justo*, *solito* (patrz 358) zawsze stoią przed swoim Comparatiwem. *Quisque* połączone z *sui*, *sibi*, *se* i *suus*, iako też

przy *Superlat.* i *ordinal.* stoi zawsze po tych wyrazach np. *sibi quisque* maxime favet; pro *se quisque* laborabat; *suum cuique* pulchrum videtur; Ariovistus obsides *nobilissimi cujusque* liberos poposcit; patrz 135. i 503. O ne - quidem p. 231. *a* i stron. 325. Wyraz między *ne quidem* wtrącony może ieszcze w środek przybierać spóyniki, przyimki: *ne* quum in Sicilia *quidem* fuit; ne si extra judicium quidem esset. Podobnie rozdziela się *non nisi* tylko (lubo nie u wszystkich autorów, ale u *Cicerona* prawie bez wyiątku) i pierwszy lub drugi wyraz może stać naprzód: *Cic. de Amic. 5* sed hoc primum sentio, *nisi* in bonis amicitiam esse *non* posse. Mieysce negacyi zastępować może słowo *c. 5 negant* enim quemquam virum bonum esse *nisi* sapientem. — Mówi się: *mihi* crede i *crede* mihi położone w znaczeniu *profecto*; pierwsze kiedy ton pada na zaimek: mnie wierz, który to lepiéy znam od ciebie. — 11) O *inquit*, *ait*, patrz 467. *Particulae praepositivae* i *postposit.* patrz stron. 325. i 304.

524 *B.* 12) Przystępuiąc teraz do połączeń poiedyńczych zdań i do formowania periodów, uważać w ogóle należy, iż w poprawnéy mowie zdania koło siebie stoiące iako też i periody spoione być powinny iako ogniwa iednego łańcucha, dopóki się myśl cała nie skończy. — Do łączenia zdań służą osobliwie *relativa*: *pronomina*, *adjectiva* i *adverbia*, dla tego często w mowie używane, aby uniknąć przykrego powtarzenia *et*, *autem*. Każde *relativum* może się położyć w mieysce *demonstrativum* z *et*; i tak: *qui* za *et is*, *qualis* za *et talis*; *quo* za *et eo*. p. 416. np. *quod quum* audivissem, *quod si* fecissem, *quod quamvis* non ignorassem za *et quum* hoc, *et si* hoc, et *quamvis hoc*, albo *quum autem* hoc etc. Nawet przed innemi *relativami*: *quod qui* facit, eum ego impium judico, to iest: *et qui* albo *qui autem* hoc facit; *contra quem qui* exercitus duxerunt, iis senatus singulares honores decrevit. Osobliwie ważne iest połączenie przy *Comparat.* za pomocą *pronom. relat.* w *Ablat.* np. Cato, *quo* nemo tum erat prudentior. Ztąd: quae quum ita sint, położone za itaque; quae dum geruntur, za interea; quo facto za postea; quo factum est ut, za igitur. — Pospolite u nas połączenie zaimka względnego z spóynikiem iednak np. obiecał mi wiele, czego iednak nie dotrzymał = lecz tego nie dot. po łacinie tylko się ostatnim sposobem wyrazić może: *sed* (*verum*) *non praestitit*, albo też przez: *quae non praestitit*. Tylko w zdaniach poprzednich, w których *relat.* zatrzymuie swoie względne znaczenie i po którym *demonstrat.* następuie, można powiedzieć: *qui autem*, *qui vero*. Talium juvenum consuetudine utere; *qui vero* petulantes sint, *eos* procul a te remove. — W zdaniach dwuczłonkowych względnych przechodzi często Cicero od składni względnéy do wskazuiącéy. np. *Orat. 2.* Sed ipsius in mente insidebat species pulchritudinis

eximia quaedam, *quam* intuens in *eaque* (za et in qua) defixus ad illius similitudinem manus et artem dirigebat. conf. *Brut. 74. de fin. 2, 2*; nawet niekiedy i tam, gdzie nie zachodzi zmiana przypadków: *Tusc. 5, 3 quem* Phliuntem venisse ferunt, *eumque* cum Leonte disseruisse quaedam. Z téy skłonności do względnego łączenia zdań wytłumaczyć sobie możemy, częste używanie *quod*, które położone przed spóynikami rozpoczyna mowę. Naypospoliciéy przed spóynikiem warunkowym *si* ze złożonemi: *quodsi*, *quodnisi*, *quod etsi* patrz 262. Lecz także, lubo nie tak często, przed innemi spóynikami: *quodquum*, *quodubi*, *quodquia*, *quodquoniam*, *quodne*, *quodutinam*, gdzieby właśnie sam spóynik był dostateczny. Criminabatur etiam (Manlius) quod Titum filium, qui postea est Torquatus appellatus, ab hominibus relegasset et rufi habitare jussisset. *Quodquum* audivisset adolescens filius negotium exhiberi patri, accurisse Romam dicitur. Nawet przed *relativum* znaydziesz takie *quod*: *Cic. Phil. 10, 4 Quodqui* ab illo abducit exercitum praesidium firmissimum adimit reipublicae. — 13) Drugą właściwością a oraz ułatwieniem łacińskiego łączenia zdań są spóyniki *neque*, *nec*. Kładą się za *et* przybieraiąc negacyą w zdaniu zawartą, ieżeli ta nie należy wyłącznie do iednego tylko wyrazu (iako przeciwstawienie). I to połączenie iest w łacinie ulubione, tak dalece, że tylko dla niego łączą się *neque* i *nec* z *enim*, *vero*, *tamen*, *autem* (w przeyściu), gdzie my spóynika *i* kłaść nie możemy, gdzie zatem *neque* za samo *non* iest położone: *Nec vero* Protagoras quidquam videtur de natura Deorum suspicari. Nie tak pospolite są do łączenia zdań *non vero*, *non tamen*, iednakże *non enim*, równie iak powyższe zwyczayne. Do tych wyrażeń lubi przystępować druga negacya, gdzie więc *neque enim non* to samo znaczy co *nam*; *nec vero non* = *atque etiam*, mocnieysze *et*; *nec tamen non* = *attamen*. np. *Nec enim* is, qui in te adhuc injustior fuit, *non* magna signa dedit animi erga te mitigati t. i. albowiem dał znak. *Neque tamen* quum haec scribebam, eram *nescius*, wiedziałem dobrze; *neque tamen* illa *non* ornant, i to zdobi patrz 231 i 256. Do téy obfitości policzyćby można *namque* za *nam* p. 264. — Łaciński ięzyk lubi przeciwstawienia i ztąd wypłynął zwyczay używania spóyników, patrz 258 i 259; *vero*, *autem* opuszczać się mogą patrz 519. — Zdania wyrażaiące rozmaite okoliczności, iako to mieysca, czasu, przyczyny, warunku, przypuszczenia, kładą się nayczęściéy naprzód, ponieważ z tych okoliczności dopiero zdanie główne się wyprowadza. np. Alexander *quum interemisset* Clitum, familiarem suum, vix a se manus abstinuit. Crassus, *nisi eguisset*, nunquam Euphrātem, nulla belli causa, transire voluisset. Wtenczas tylko stoią po zdaniu głównem, kiedy tylko dodatkowo obiaśniaią, uzupełniaią, ograniczaią. np. Contendi cum P. Clodio: *quum ego publicam cau-*

sam, ille suam defenderet. Scipioni erat magna gloria proposita, *si Hannibalem in Africam retraxisset.* patrz 521. 5.

525 14) W krasomowskim względzie dzielą się zdania na: *commata, cola* i *periodi*; conf. *Cic. Orat. 66* i *Quint. 9, 4, 122. Comma* (incisum) iest każde poiedyńcze zdanie: *bene res se habet. Colon* (membrum) iest także podobne zdanie, które atoli odnosi się do innego zdania: *cum bene res se habeat. Periodem* (okresem) nazywamy połączenie kommatów i kolow w iedno rozszerzone, lecz oraz tak powiązane zdanie, że dopiero na końcu całkowita myśl się zamyka. Należą więc do utworzenia Periodu przynaymniéy dwa zdania, które z sobą iako zdanie poprzednie i następne, albo też przez wtrącenie iednego w drugie, w iednę całość są połączone. Cum bene res habeat, aliud videamus; albo: nunc igitur, quoniam res bene se habet, aliud videamus. Ztąd krasomowcy dzielą periody na poiedyńcze i złożone, podług tego iak się składaią z iednego tylko rozszerzonego zdania, lub też z dwóch stoiących do siebie w stósunku poprzedniego *enuntiatio antecedens* vel πρότασις i następnego zdania, *enunt. consequens*, ἀπόδοσις. Naystósowniеysze są do połączenia *Conjunctiones comparativae, causales, conditionales, concessivae* etc. patrz 261 sqq. — Niektórzy ścieśniaią wyobrażenie periodu, przywięzuiąc ie tylko do zdań, za pomocą wtrąconego zdania rozszerzonych. Scheller w swych *praeceptis stili* nie uważa zdania: Quemadmodum res parvae crescunt, ita discordia etiam maximae dilabuntur, za period; lecz mylnie, ponieważ od zaczęcia *quemadmodum* odpowiadaiącego *ita*, zamknięcie iego zawisło; ale nie odwrotnie; bo gdybyśmy powyższe zdanie odwrócili: Aliud videamus, cum bene res se habeat, znieślibyśmy w niem periodiczne zamknięcie, ponieważ teraz drugie zdanie czepia się wprawdzie pierwszego, ale nie iest w całość połączone i nie tworzy zamknięcia myśli.

15) Ztąd podrzędne, przez spóyniki (tylko nie *copulativae*) wprowadzone zdania lepiéy wtrącać iako zdania pośrednie, i tym sposobem tworzyć okres, ponieważ niestósowna iest, aby określenia, które myśl główną przygotować maią, dopiero dodatkowo po niéy następowały. Jak więc w zdaniu poiedyńczem wszystkie mniéy ważne dodatki biorą się w środek między *Subject.* i Słowo, a mianowicie słowo myśl zamykać powinno, tak podobnie i zdania poboczne zwykle w środek się wtrącaią np. zdanie: *Scipio* exercitum in Africam trajecit, ut Hannibalem ex Italia deduceret, nie iest periodiczne; stanie się periodem, gdy powiem: *Scipio*, ut Hannibalem ex Italia deduceret, exercitum in Africam *trajecit.* Równie nie periodiczne byłoby zdanie, choć zdanie poboczne poprzedza: *Quum* igitur (vero) Romam venisset; lecz łatwo utworzyć period: *Itaque*

quum Romam venisset, albo: *sed* quum Romam venisset, statim imperatorem adiit, ponieważ te spóyniki do całego zdania należą. — Osobliwie na to uważać trzeba, czy w dwóch zdaniach, które przez spóyniki są połączone, tenże sam znayduie się *Subject*, gdyż w tym razie tworzymy periodiczne zdanie kładąc nayprzód *Subject*: *Antigonus*, quum adversus Seleucum Lysimachumque dimicaret, in proelio occisus est. Dla tego też taki zwykliśmy zdaniu dawać obrot, aby się tenże sam pozostał *Subject*, gdyż period, w którym są dwa *subjecta*, ieden w zdaniu pobocznem, drugi w głównem, trudnieyszy iest do poięcia. A zatem: »Antimachus mówił, gdy podczas czytania długiego wiersza wszyscy go słuchacze oprócz Platona opuścili: iednakże czytać będę« nie powiedziałoby się po łacinie: *Antimachus*, quum eum *omnes* praeter Platonem deseruissent, nihilominus, inquit, legam; lecz raczéy: *Antimachus*, quum ab omnibus desertus esset, nihilominus, inquit, legam. Podobnie postępuie się, kiedy w obydwóch zdaniach tenże sam znayduie się *object*. np. *quem* (Alcibiadem) ut barbari incendium effugisse eminus viderunt, telis missis interfecerunt; tak iż w obudwóch zdaniach nie wiedzieć, czy naprzod położony *Nominat. Antimachus* i *casus obliquus quem* do głównego zdania, czy też do pobocznego należy. — Ponieważ zdania, w których albo *subject* albo *object* naprzód się stawia, tak są częste, przeto łacińscy pisarze tym pozorem periodicznym zwiedzeni, stawiaią nawet i ten przypadek naprzód przed koniunkcyą, który tylko do zdania pośredniego należy. To nayczęściéy zdarza się przy *pronomen relat*: *qui quoniam*, quid diceret, intelligi noluit, *omittamus*. p. 524. — 16) Zdania względne będąc stósowne do formowania zdań pośrednich, są tem samem szczególniéy zdolne do tworzenia okresów. Jeżeli nam idzie o przycisk, wtenczas zdanie względne zwykło poprzedzać zaimek lub *adverb. demonstrat.* Socrates hanc viam ad gloriam proximam dicebat esse, si quis id ageret, ut, *qualis* haberi vellet, *talis* esset. *quem* hominem ego beneficiis affeci, *ei* tu omnia rapuisti, zamiast *ei* hom. *quem* ego ben. af. tu om. rap. gdzie się *subst.* zdania wskazuiącego przeniósło do względnego; co wszystko wypłynęło z skłonności Łacinników, iż zaczynaią mowę od zdania względnego. p. 120, c. i 519. Jednakże równie często nawet w wypracowanych mowach, kładzie się *demonstrativum* w naturalnym porządku przed *relativum*: Nolite enim putare, quemadmodum in fabulis saepenumero videtis, *eos*, *qui* aliquid impie sceleratequе commiserint, agitari et perterreri Furiarum taedis ardentibus. Że się *demonstrativ.* po *relat.* opuszcza, patrz 510, 5.

Uwaga. Poeci odrywaią niekiedy substantivum od zdania głównego, kładąc ie w zależnem zdaniu obok (przed albo po) *pronom. relat.* i w iego przypadku: *Eunuchum quem* dedisti nobis, quas tur-

bas dedit *Terent. Urbem quam* statuo vestra erit *Virg.* za Eunuchus, urbs. Poeta id sibi negoti credidit solum dari, populo ut placerent, *quas* fecisset *fabulas*; *Terent. Sic* tibi dent Nymphae *quae* levet *unda* sitim, *Ovid.* za dent undam, quae levet. Tak i *Cicer.* p. *Sull. 33. quae* prima innocentis mihi defensio est oblata, suscepi, za quae prima mihi oblata est, suscepi defensionem albo przynaymniéy tak, iżby *pron. demonstr.* w zdaniu główn. poprzedził: suscepi eam, quae prima mihi oblata est defensio.

526 17) Kunsztowny gatunek okresów powstaie, kiedy ani Subject ani Object nie jest ten sam w zdaniu głównem, co w zdaniu pobocznem: Credo ego vos, Judices, mirari, quid sit quod, *quum tot summi oratores sedeant*, ego potissimum surrexerim. Mieć się tu trzeba na baczności, żeby przez wtrącenie i rozszerzenie nowego zdania, nie pomięszała się składnia głównego zdania, gdybyśmy np. powyższe zdanie pośrednie ieszcze bardziéy rozszerzyć chcieli: quid sit quod, quum tot summi oratores hominesque nobilissimi sedeant, neque in hac causa, quod in aliis facere consueverunt, vocem pro salute hominis innocentissimi mittere audeant; tobyśmy iuż zapomnieli o początkowem zdaniu: *Quid sit quod*. Takie zboczenie od zaczętéy grammatycznéy składni z przyczyny zdań pobocznych, do których znienacka konstrukcya przechodzi, albo gdy się późniéy znowu wcale inaczéy zaczyna, tak iż zakończenie okresu nie odpowiada zaczęciu, nazywa się *anacoluthią*. np. Dum haec ita fierent, *Rex Juba*, cognitis Caesaris difficultatibus copiarumque paucitate, *non est visum* (za non arbitratus est), dari spatium convalescendi augendarumque ejus opum. Jak się poprawiamy p. 508. *Hysteron proteron* zowie się ten zwrot, kiedy to naprzód się kładzie, co ma być właściwie późniéy położone: *morìamur* et in media arma ruamus; *valet* atque *vivit*. — 18) W budowie periodów uważać potrzeba, aby zdanie następne nie było zbyt krótkie w stosunku do poprzedniego, ponieważ zdanie następne z poprzedniem, iako sobie wzaiemnie odpowiadaiące, pewną równowagę tworzyć powinny, gdyż nagłe ucięcie nieprzyiemne czyni wrażenie. Gdybym np. chciał zacząć: *Qui putat magnam doctrinam sine ingenio praeclaro, sine industria indefessa, sine libris optimis posse comparari*, a potem chciał zakończyć: *errat*, zbyt krótkie zdanie następne śmieszniebyś się wydawało. Należało powiedzieć choć nie periodicznie lecz dobrze: errat qui putat; albo też zdaniu *errat* przez rozszerzenie wyobrażenia nadać należytą równowagę np. magno vehementique errore ducitur. Wprawy téy tylko z uważnego czytania autorów nabyć można. *Auct. ad Heren. 4, 1* zaczyna periodiczne zdanie: Quoniam in hoc libro de elocutione scripsimus, et, quibus in rebus exemplis opus fuit, usi sumus nostris, idque fecimus praeter consuetudinem eorum, qui de hac re scripserunt. Teraz miało nastąpić w zdaniu następ-

pnem: ratio nostri consilii danda est; lecz ponieważ to zdanie byłoby za krótkie w porównaniu z obszernem zdaniem poprzedniem, przeto ie rozszerza: necessario faciendum putavimus, ut paucis rationem nostri consilii demus. p. 454. Symmetria czyli piękna budowa okresów zawisła od odpowiedniego układu ich członków. Przypatrzmy się regularności następuiącego *Cicero*ńskiego, cztero-członkowego okresu, oraz iak stósownie użyte odpowiadaiące sobie partykuły zdania odróżniaią i wiążą. (*Correlativa* stoią w odpowiadaiących sobie zdaniach na iednem mieyscu). Si *quantum* in agro locisque desertis audacia potest, | *tantum* in foro atque in judiciis impudentia valeret: | *non minus* nunc in causa cederet A. Caecina Sex. Aebutii impudentiae, | *quam* in vi facienda cessit audaciae. — Ztąd powstaie *concinnitas* to iest: trafne uszykowanie, zależące: na podobnie zakończonych członkach (ὁμοιοτέλευτα): nec reipublicae *consuluisti*, nec amicis *profuisti*, nec inimicis *restitisti*; na podobnych spadkach (ὁμοιόπτωτα): *commoditati ingenium*, *gravitati aetas*, *libertati tempora* sunt impedimento; na równie sobie odpowiadaiących czyli prawie równie długich zdaniach (ἰσόκωλα, paria paribus relata): Bellum Cn. Pompejus *extrema hieme apparavit*, *ineunte vere suscepit*, *media aestate confecit*; na właściwych przeciwstawieniach (contraria): id *quod scis*, *prodest nihil*: *id quod nescis*, *obest*. p. 523, 8. — 19) Teraz wypada zwrocić uwagę na różnicę periodów w historycznym i krasomowskim stylu. Styl historyczny potrzebuie naywięcéy rozmaitości w zdaniach do oznaczenia czasu należących; dla tego w opowiadaniu ma w nim mieysce troiaka forma zdań takowych, to iest: albo składnia participialna, albo *Ablativi absoluti*, albo nareszcie spóyniki czasowe: quum, ubi, postquam. Dla tego *Livius* zwykł łączyć tyle pobocznych okoliczności w ieden okres, naznaczaiąc każdéy przyzwoite podrzędne mieysce; *Numitor* inter primum tumultum hostes invasisse urbem atque adortos regiam *dictitans*, *quum* pubem Albanam in arcem praesidio armisque obtinendam *avocasset*, *postquam* juvenes, perpetrata caede, pergere ad se gratulantes vidit, extemplo *advocato concilio*, scelera in se fratris, originem nepotum, ut geniti, ut educati, ut cogniti essent, caedem deinceps tyranni, seque ejus auctorem *ostendit*.

19) Szyk wyrazów trafny i umieiętny, zręczna budowa okresu 527
sprawia, że przy czytaniu pewne odmierzone podnoszenie i spuszczanie głosu słyszeć się zdaie, co u starożytnych krasomowską liczbą czyli rhythmem się nazywa. Rhetorowie upatrzyli w prawdzie pewne wierszowe miary czyli stopy, iednakże żleby uczynił ten mówca, któryby podług pewnych stóp wierszowych mowę swoię chciał odmierzać. Grecki i łaciński ięzyk ma tę własność, iż obok

zwyczaynego akcentu słownego wyraża nadto właściwą miarę syllab, a maiąc prócz tego zupełnie wolny szyk wyrazów, tworzy i w prozie krasamowskiéy pewne na wzór poetycznego rhythmu podnoszenie i naprzemian spuszczanie głosu. Nie iest to regularny, to iest w pewnych mieyscach powracaiący rhythmus, wszelako zasada, że po ważnym wyrazie, który na wydatnem mieyscu położony, bierze na siebie akcent mowy, pewna liczba mniéy znaczących, poboczne tylko okoliczności maluiących wyrazów następować zwykła, i że znowu mocny zdanie zamyka, podobne iak w poezyi czyni wrażenie; mowa bowiem ma początek, środek i koniec. — Istotny wierz w prozie uważaią wszyscy rhetorowie za błędny; dla tego też hexametrycznego zakończenia unikać należy, osobliwie w słowach *esse videtur* (⏑ – ∪ ∪ | – ∪). I hiatu wystrzegać się trzeba, to iest zetknięcia się długich samogłosek na końcu iednego i na początku drugiego wyrazu; gdy przeciwnie zetknięcie się krótkich samogłosek, albo gdy po długiéy krótka samogłoska następuie, iest dozwolone, patrz 9. Że nakoniec wszelkie dissonancye przykre są równie w łacinie iak w polszczyznie, rozumie się samo przez się np. zbieg przykry spółgłosek, powtarzanie teyże saméy litery, lub syllaby; zakończenie zdania iednozgłoskowym wyrazem, chyba że są umyślnie dobrane.

528 20) Język krasomowski różni się od zwyczayney prozy szczególniéy użyciem *tropów* i *figur* (przenośnie i postaci); tak się bowiem nazywaią pewne od zwyczayney mowy odmienne zwroty wyrażenia, *tropus* w poiedyńczym wyrazie, zaś *figura* w całéy formie zdania zawarte. Są rozmaite *Tropy*, to iest sposoby, iak ieden wyraz za drugi dla sprawienia krasomowskiéy ozdoby użyty być może: *Metaphöra* (translatio) iest to skrócone porównanie czyli upatrzone w dwóch rzeczach podobieństwo np. segetes sitiunt, fulmina eloquentiae; *Synecdoche*, przez którą bierze się część za całość np. tectum za domus. *Metonymia* zależy nie iuż na podobieństwie, ale na iakimkolwiek między dwoma wyrazami zachodzącym związku np. Vulcanus za ignis. *Antonomasia*, kiedy się imie własne zastępuie przez inne wyrażenie np Romanae eloquentiae princeps za *Cicero*.

21) Figury dzielą się na: figurae sententiarum i figurae verborum; pierwsze są niezwyczayne, od pospolitego różne sposoby wyrażenia myśli; drugie ściągaią się tylko do rozmaitéy formy wyrażenia téy saméy myśli i są nieiako przemiany tego samego ciała. Znaiomość tych figur i dla początkuiącego iest ważna, ponieważ na niéy polega cała okazałość krasomowskiéy sztuki; lubo istota prawdziwéy wymowy nie od téy zewnętrzney formy, ale od wynalezienia i uszykowania trafnych myśli zależy. Figury te powstaią przez dodatek, przez symmetryą i przez przeczenie. Przez dodatek powstaią: *geminatio* np. crux, crux inquam, misero comparabatur.

repetitio (ἐπαναφορά), powtórzenie, kiedy się zdania od tego samego wyrazu zaczynaią: in *Cat. 1, 1 Nihil* te nocturnum praesidium Palatii, *nihil* urbis vigiliae, *nihil* timor populi, *nihil* consensus bonorum omnium, *nihil* hic munitissimus habendi senatus locus, *nihil* horum ora vultusque moverunt? Kiedy przeciwnie tym samym wyrazem zdania się kończą, to się nazywa: *conversio* ἀντιστροφή. *Complexio* iestto połączenie geminacyi i conversyi: *Quis* legem tulit? *Rullus. Quis* majorem partem populi suffragiis privavit? *Rullus. Quis* comitiis prohibuit? *Rullus. Quis* decemviros quos voluit renuntiavit? *Idem Rullus. Traductio*, kiedy się wyraz z poprzedzaiącego zdania powtarza w następuiącem (przeciąga do nast.): cum tu *hominem* appellas, qui si fuisset *homo*, numquam tam crudeliter vitam *hominis* petisset. *Polysyndeton* iestto skupianie spóyników: *Et* inimico proderas, *et* amicum laedebas, *et* tibi ipsi non consulebas; przeciwna iéy Asyndeton (dissolutio), gdy się zwyczayne spóyniki (Conjunct. copulativae) opuszczaią: *veni, vidi, vici.* albo *excessit, evasit, erupit.*

Przez symmetryą powstaią: παρονομασία (*annominatio*) iest oddzwięk przeciwstawionych sobie, albo też z iednego pierwiastka pochodzących wyrazów: ut eum non facile non modo extra *lectum* sed ne extra *lectum* quidem quisquam videret. Hanc reipublicae pestem non paulisper *reprimi*, sed in perpetuum *comprimi* volo. Ὁμοιόπτωτον, Ὁμοιοτέλευτον, ἰσόκωλον, patrz 526. — Ἀντίθετον, przeciwstawienie rzeczy sprzecznych wymaga symmetryi: Est igitur haec, judices, non *scripta* sed *nata* lex, quam non *didicimus, accepimus, legimus*, verum ex natura ipsa *arripuimus, hausimus, expressimus*, ad quam non *docti* sed *facti* non *instituti* sed *imbuti* sumus. Z tą figurą łączy się: ἀντιμεταβολή, commutatio, gdzie przeciwstawienie powstaie z odwrócenia zdania: Quia stultus es, ea re taces, non tamen quia taces, ea re stultus es; si poëma loquens pictura est, pictura tacitum poëma debet esse. Kiedy się nie całe zdanie odwraca, nazywa się ta figura ἐπάνοδος, regressio: ut eloquentium juris peritissimus Crassus, juris peritorum eloquentissimus Scaevola haberetur. Nakoniec κλῖμαξ, *gradatio* iest to stopniowanie wyobrażeń, powtarzaiąc poprzedzaiący wyraz: Imperium Graecorum fuit penes Athenienses, Atheniensium potiti sunt Spartiatae, Spartiatas superavere Thebani, Thebanos Macedones vicerunt, qui ad imperium Graeciae brevi tempore adjunxerunt Asiam bello subactam. albo: *facinus* est *vincire* civem, *scelus verberari*, prope *parricidium necari.*

Przez Negacyą powstaią figury: ἀποσιώπησις, reticentia, amy-

ślne zamilczenie, zależy na nagłem przerwaniu zaczętéy myśli, iak znaiome u *Virgilego Aeneid. 1, 135.* Quos ego — sed motos praestat componere fluctus. — *Correctio*, ἐπανόρθωσις, kiedy się w wyrazie poprawiamy: *Cic. in Cat.* Hic tamen vivit. Vivit? *immo vero etiam in senatum venit. Dubitatio*, umyślne powątpiewanie, do którego także umyślne zapominanie i przypominanie należy: tu istud ausus es dicere, homo omnium mortalium — nam quo te digno moribus tuis appellem nomine?

Figurae sententiarum należą do Rhetoryki, niektóre z nich iednakże są razem *figurae verborum* iak np. zapytanie i wykrzyknienie bardzo często w mowie używane. Tu należą nareszcie: ἀποστροφή, kiedy mowę naszę obracamy do nieobecnych osób, lub do nieżyiących przedmiotów np. *Cic. p. Mil. 31* Vos enim jam ego, Albani tumuli atque luci etc. Personifikacya czyli prosopopeia (uosobienie), kiedy nieżywotnym przedmiotom a nawet oderwanym wyobrażeniom przypisuiemy przymioty istot żyiących, wprowadzaiąc ie iako mówiące, czuiące, działaiące etc. np. *Cic in Cat. 1, 7* wprowadza oyczyznę mówiącą. Daléy *Hyperbola* (przesada), kiedy coś nad miarę powiększamy lub zmnieyszamy; *Ironia*, kiedy mowa ma przeciwne temu, które się zawierać zdaie, znaczenie etc. conf. *Quintiliani Institutio oratoria 8 et 9 liber.* i wyborny 4 rozdział tak nazwanego *Auctor ad Herennium* w dziełach *Cicerona.*

Dla ćwiczenia niech służy proste zdanie: *litteris delector* podług przytoczonych tu figur ułożone

geminatio: litterae, litterae, inquam, solae me delectant. *Repetio*: litterae me puerum aluerunt, litterae me juvenem ab infamia libidinum servarunt, litterae virum in rep. administranda adjuverunt, litterae senectutis imbecillitatem consolabantur. *Conversio*: litterae honestissima voluptate oblectant, rerum novarum inventione oblectant, immortalitatis spe certissima oblectant. *Complexio*: Qui litteris delectatur, qui vero inveniendo delectatur, qui doctrina propaganda delectatur, eum vos malum esse civem putatis? *Traductio*: Quid vis? Tune litteris delectaris, qui litterarum fundamenta odisti? *Polysendeton*: Litterae et erudiunt et ornant et oblectant, et consolantur. *Paronomasia*: Qui possim ego litteris carere, sine quibus vitam ipsam agerem invitus? Ὁμοιόπτωτον, ὁμοιοτέλευτον: Num putatis fieri posse, ut, qui litterarum studiis teneatur, libidinum vinculis obstringatur? Ἀντίθετον: Qui litteris delectari te dicis, voluptatibus implicari te pateris? Ἀντιμεταβολή: Non quia delector, studeo litteris, sed quia studeo, delector. *Gradatio*: Studia mihi litterarum doctrinam, doctrina gloriam comparavit. *Apostopesis*: Quid? Tu mihi hoc

objicis, qui nihil unquam in vita expetierim nisi virtutem et doctrinam: tu quid expetieris — sed taceo, ne convicium tibi fecisse videar. Ἀσύνδετον: Quid dicam de utilitate litterarum? Eruditunt, ornant, oblectant, consolantur. *Correctio:* Litterae me delectant? Immo consolantur et unicum mihi perfugium praebent inter has vitae laboriosae molestias. *Dubitatio:* Litterae me sive eruditunt, sive oblectant, sive consolantur: nam quid potissimum dicam nescio.

Metrika czyli Nauka o Wierszach.

529 1) Wyrazy składaią się w łacinie z długich i krótkich syllab; patrz pag. 11. Za miarę przy wymiarze syllab uważa się czas do wymówienia krótkiéy syllaby służący i nazywa się *mora*. Długa syllaba mieści w sobie dwie moras, waży więc dwie krótkie syllaby. Ze składu syllab pewnego iloczasu powstaią tak nazwane stopy (*pedes*), których iest 4 dwusyllabnych, 8 tróy- 16 czterо- 32 ośmiosyllabnych; gdyż tyle iest rozmaitych połączeń. Dla skrócenia przydano dwu-, troy- i czterosyllabnym także niektórym pięciosyllabnym osobne nazwiska.

a) dwusyllabne

∪ ∪ *Pyrrhichius*: bĕnĕ, lĕgĕ,
— — *Spondēus*: aūdāx, vīrtūs,
∪ — *Jambus*: pŏtēns, pătrēs,
— ∪ *Trochaeus* v. *Choreus*: laētŭs.

b) tróysyllabne

∪ ∪ ∪ *Tribrăchys*: dŏmĭnĕ,
— — — *Molossus*: mīrārī,
— ∪ ∪ *Dactylus*: ĭmprōbŭs,
∪ — ∪ *Amphibrăchys*; ămārĕ,
∪ ∪ — *Anapaestus*: bŏnĭtās,
∪ — — *Bacchīus*: dŏlōrēs,
— ∪ — *Amphimăcer* v. *Creticus*: fēcérānt,
— — ∪ *Palim-* v. *Antibachīus*: prāeclārŭs.

c) czterosyllabne

∪ ∪ ∪ ∪ *Proceleusmaticus*: celeriter,
— — — — *Dispondeus*: praeceptores,
∪ ∪ — — *Jonicus a minori*: ădŏlēscēns,
— — ∪ ∪ *Jonicus a majori*: sēntēntĭă,
— ∪ — ∪ *Ditrochaeus*: ēdŭcātŏr,
∪ — ∪ — *Diïambus*: ămōenĭtās,
∪ — — ∪ *Antispastus*: vĕrēcūndŭs,
— ∪ ∪ — *Choriambus*: ĭmpătiēns.

— ∪ ∪ ∪ *Paeon primus*: crēdĭbĭlĭs,
∪ — ∪ ∪ *secundus*: mŏdēstĭă,
∪ ∪ — ∪ *tertius*: pŭĕrīlĭs,
∪ ∪ ∪ — *quartus*: cĕlĕrĭtās.

∪ — — — *Epitritus primus*: lăbōrāndō,
— ∪ — — *secundus*: ădmĭnĭstrāns,
— — ∪ — *tertius*: aūctōrĭtas,
— — — ∪ *quartus*, āssēntātŏr.

2) Te stopy są nieiako materyałem wiersza, który (zewnę-
530 trznie) zależy na pewnem dobraniu długich i krótkich syllab, zkąd powstaie rhythmus, to iest iednostayne w z n o s z e n i e i s p u s z c z a n i e głosu, co się *Arsis* i *Thesis* nazywa. W prozie iak na zmianę krótkich i długich syllab nie daiemy uwagi (wyiąwszy gdzie akcent położyć), tak równie wznoszenie i spuszczanie głosu nie następuie w pewnych regularnych odmiarach (intervallach). Na tychto iednostaynie w pewnych mieyscach powtarzaiących się odmiarach, albo w stosunku trwania czasu *arsis* do *thesis* polega rozmaitość rhythmu. *Arsis* albo iest równa, albo dwa razy dłuższa niż *thesis*, iak np. w daktylu – ∪ ∪ i Trochaeiu – ∪, gdzie arsis kreską oznaczoną widzimy. Ten sam stosunek zachodzi, gdy poprzedza thesis w Anapaeście i Jambie ∪ ∪ – i ∪ –. Pierwszy nazywa się zniżaiący, ponieważ się wzniesony ton w arsis spuszcza w następuiącéy thesis; drugi podnoszący, bo się ton od thesis podnosi do arsis. Składaiąc dwa proste rhythmy i przytłumiaiąc w nich iednę thesis, otrzymuiemy k u n s z t o w n e rhythmy: paeońskie, choriambiczne i ońskie. Trzy paeońskie stopy są: Creticus – ∪ –, Bacchius ∪ – – i Antibachius – – ∪; choriambski – ∪ ∪ –, i dwa ońskie ∪ ∪ – – i – – ∪ ∪. To iest w wierszach, gdzie prosty rhythmus panuie, arsis i thesis przemieniaią się następnie; zaś w wierszach z kunsztownym rhythmem zbiegaią się, częścią z gatunku saméy stopy, częścią ze składu dwóch stóp, dwie arses razem, co sprawia wrażenie gwałtowne i burzliwe.

Uwaga. Metriczny przygłos (przycisk) czyli *Ictus*, padaiący na tę syllabę, która podług rhythmu mieysce arsis zaymuie, iest w obydwóch starożytnych ięzykach zupełnie niezawisły od zwyczaynego słownego akcentu; patrz 10. Dawni komicy usiłowali wprawdzie pogodzić zwyczayny akcent w wymawianiu z tym metricznymm przygłosem, pozwalaiąc sobie z tego powodu skracać syllaby przez następstwo długie, iednakże nie dokazali tego, żeby akcent słowny wszędzie rhythmem kierował, wyiąwszy w średniéy dipodii, a nawet i to nie uważa się za stałe prawidło. W ogóle powiedzieć można, że łacińska poezya, naśladuiąc regularność grecką, nie ma względu na akcent w wymawianiu, tak dalece, iż owszem zdaie się, iak gdyby sprzeczność metricznego przygłosu z pospolitym akcentem, miała dla starożytnych w wierszach szczególnieyszy powab, np.

Árma virúmque canó Trojaé qui primus ab óris

Ítaliám fató profugús Lavínaque vénit, zgadza się prozaiczny akcent z metricznym przygłosem tylko przy końcu wiersza; źle więc brzmiał taki wiersz, w którym akcent metriczny zgadza się zupełnie z akcentem zwyczaynym, czyli co na iedno wychodzi

kiedy każdą stopę osobny wyraz stanowi, (brak *caesury*): Rómae | móenia | térruit | ímpiger | Hánnibal | ármis, ponieważ mowa wiązana wymaga połączenia stóp w iednę spoioną całość. Czytaiąc wiersze łączyć należy, ile się to da wykonać, akcent zwyczayny z przygłosem metrycznem, gdyż przytłumiaiąc zupełnie pierwszy, uczynilibyśmy rzecz niezrozumiałą siekaniną, zaniedbuiąc zaś drugiego, zrobilibiśmy prozę z wierszy, których rhythmus podług iednostaynego muzycznego taktu poruszać się powinien, ztąd więc ostatni górę nad pierwszym mieć ma. — Metriczny przygłos swym natężonym wzniesieniem głosu krótkim syllabom nadaie ważność długich, co naypospoliciéy bywa w krótkich końcowych syllabach wielozgłoskowych wyrazów, na spółgłoski zakończonych, a mianowicie tam, gdzie arsis przez główną Caesurę iest wzmocniona. np. *Virgil. Ecl. 10, 69.* Omnia vincit amor | et nos cedamus amori; *Horat. Serm. 1, 5, 90* callidus ut soleāt | humeris portare viator; lecz także i bez główney Caesury np. *Hor. Serm. 2, 3, 260* exclusus qui distat? | agit ubi secum, eat, an non. Na samogłoskę zakończone syllaby rzadziéy się z powodu arsis przedłużaią, wyiąwszy enklitikę *que*, która w drugiéy stopie hexametru, pospolicie caesurą wzmocniona, przedłuża się np. *Virg. Aen. 3, 91* Liminaque laurusque dei; *Ovid. Met. 5, 484* Sideraque ventique nocent. Jednosyllabne wyrazy nigdy się przez arsis nie przedłużaią.

3) Kilka stóp poiedyńczego rhythmu połączonych, tworzą 531
ieden takt czyli *metrum* (ordo). Na ieden taki takt, ieżeli to są iamby, trochaeie iako też anapaesty, idą dwie stopy, składaiące tak nazwaną *dipodią*; a zatem wiersz zamykaiący w sobie sześć iambów (senarius), iest trimeter jambicus, a cztery (quaternarius), dimeter, etc. (atoli i w Jambach i Trochaeiach, ieżeli przechodzą do innego rhythmu mogą poiedyńcze stopy stanowić metra). Przeciwnie w *Dactyłach*, *Choriambach*, *Jonikach* tworzą iuż poiedyńcze stopy *metra* czyli takty. Koniec taktu, a mianowicie w wierszach trochaicznych, ma częstokroć syllabę *anceps*, to iest taką, która bez względu na iéy właściwą miarę, podług potrzeby rhythmu, krótko lub długo (w trochaicznym więc rhytmie krótko ⏑ ∪) użytą być może. Wiersz składa się z iednego lub więcéy metrów iednostaynego lub rozmaitego rhythmu, i tem się tylko różni (ieżeli się z iednego metrum składa) od metrum czyli taktu, że w wierszu nie tak iak w metrum częstokroć, lecz zawsze syllaba *anceps* na końcu się znayduie, prócz tego ieszcze i tem, że i hiatus iest dozwolony i że pewien spoczynek głosu ma mieysce. Co się tyczy końca wiersza, ten może mieć ostatni takt zupełny i nazywa się *acatalecticus*; albo też niezupełny, kiedy mu iedney, dwóch syllab lub całéy stopy braknie i nazywa się *catalecticus*. Dla tego znayduią się w wierszach z tróysyllabnych stóp złożonych, *cata-*

lectici in syllabam, ieżeli z brakuiącéy stopy iedna tylko pozostała syllaba i *catalectici in bisyllabum*, ieżeli dwie pozostały syllaby, iak np. w zwyczaynym hexametrze. Trochaiczne i iambiczne stopy mogą tylko *in syllabam* być katalekticzne.

Caesurą nazywa się przecięcie czyli przerwanie rhythmu (stopy) przez koniec wyrazu, to iest gdy po ukończeniu wyrazu ieszcze się iedna lub więcéy syllab stopy pozostaie:

Dónec e|ris fe|lix, mul|tós nume|rábis a|mícos.

Infan|dúm re|gína ju|bés reno|váre do|lorem; czytaiąc te wiersze widzimy, że koniec stopy nie zgadza się z końcem wyrazu; że rhythmus wymaga połączenia dwóch wyrazów, choć się temu sens wyraźnie sprzeciwia, chcąc dopiero po wyrazie spocząć. Lecz właśnie ta sprzeczność stanowi mowę wiązaną i dla tego dłuższy wiersz bez caesur obeyść się nie może; a przynaymniéy około środka wiersza iest caesura konieczna, która się z téy przyczyny główną wiersza caesurą nazywa patrz 535. Od caesury różne iest Odcięcie, gdy koniec stopy zgadza się z końcem wyrazu, które w niektórych gatunkach wierszy: (w trochaicznym Dimetrze, w daktylicznym pentametrze i wierszach choriambicznych) iest potrzebne i w hexametrze pod pewnemi kształtami często iest w używaniu.

532 4) Co się tyczy gatunków wiersza, wymienimy nayprzód wiesze z prostym rhythmem, potem z kunsztownym, nakoniec pomówimy o wierszach złożonych i o połączeniu różnogatunkowych wierszy w iednę lyriczną strophę. Starożytni używali, stósownie do przedmiotu, różnych gatunków wierszy; i tak: *epos* ma tylko ieden, prosty, daktyliczny rhythmus; drama (wyiąwszy iego część lyriczną) ma większą wprawdzie rozmaitość, gdyż mu służą trzy inne poiedyńcze rhythmy; głównym atoli iego gatunkiem iest (także tylko ieden) iambiczny trimeter. Tak w dramie iak w epos następuią po sobie wiersze iednogatunkowe (κατὰ στίχον). Przeciwnie lyriczna poezya używa, dla wyrażenia żywego uczucia, iużto kunsztownego iużto wierszy mieszanego rhythmu; powtarza wiersze tylko z kunsztownym rhythmem w niektórych poezyi gatunkach; gdy tym czasem wiersze mieszane czyli składane w iednę się większą całość spaiaią i tworzą strophy.

533 5) *Trochaiczne* wiersze mierzą się, iak się powiedziało, podług dipodii; lecz w mieysce trochaeiu, można bez zepsucia miary, położyć tribrachys; a ponieważ tu ostatnia syllaba taktu iest anceps, może przeto w drugim trochaeiu, a gdy z kilku dipodii wiersz się składa, w drugiéy, czwartéy, szóstéy

stopie (na parzystych mieyscach) stać spondeus lub anapaestus; zwyczayna więc dipodia trochaiczna przybrać może następuiące kształty: ⏑́ ⏑ — ⏑̄

⏑́⏑ ⏑ ⏑⏑ ⏑

⏑̄ ⏑ ⏑̄ Ponieważ się arsis, po rozwiązaniu długiéy syllaby na dwie krótkie, w obydwóch razem wyrazić nie da, przeto kładzie się ictus tylko na pierwszą z nich. — Spondeus albo anapaestus na nieparzystych mieyscach, to iest na 1, 3, 5 tylko u komików użyty się znayduie. Daktylus stać tylko może na parzystych mieyscach, w mieyscu spondeia; lecz i tu rzadko się używa, tym mniéy w mieyscach nieparzystych, gdzie nawet i spondeus przez wyiątek tylko się wkrada.

Z trochaicznych wierszy naypospolitszy iest: *tetrameter catalecticus*, u Łacinników *quadratus*, albo od liczby stóp zupełnych *septenarius* nazwany: ⏑́ ⏑ — ⏑̄ ⏑́ ⏑ — ⏑̄ | ⏑́ ⏑ — ⏑̄ ⏑́ ⏑ ⏑̄; maiący odcięcie po drugiéy dipodii, gdzie się wyraz kończy. U *Plauta* i *Terentiusza*, to iest w poezyi dramatycznéy znayduie się wiele scen tą miarą pisanych, ponieważ nadaie wierszowi ruch żywy i potoczysty. W następuiącym przykładzie są czyste miary:

Núlla vox hu|mána constat || ábsque septem | lítteris,
Ríte voca | lés vocavit || quás magistra | Graécia:
Quídquid audis | praéter istas, || párs soni, non | vóx erit.
Quínque conten | ta ést figuris || Rómuli La | tínitas.

Ale tak czystego trochaicznego wiersza nie znayduiemy u komików, lecz z wszystkiemi wyżéy wzmiankowanemi zamianami, tak iż tylko ostatnia katalekticzna dipodia ma czystą miarę. Następuiące mieysce, wyięte z *Terent. Andr. 2, 1, 18* ma arses oznaczone akcentem:

Ád te advénio spem, salútem, | consilium, aúxilium͡ éxpetens
Néque pol cónsili locum hábeo, | néque ad auxílium cópiam
Séd istuc quídnam est? Hódie uxórem | dúcis? Ájunt. Pámphile,
Si íd facís, hŏdié postrémum | mé vidés. Quid ita? Eí mihi
Véreor dícere, huíc dic, quaéso, | Býrria. Égo dicám. Quid est?
Spónsam hic tuam͡ ámat. Nae íste haud mécum | séntit. Éhodum díc mihi.

Uwaga. Versus ithyphallicus nazywa się trochaiczny wiersz o trzech stopach czyli półtory dipodii. Czysta iego miara znayduie się u *Horacego* na końcu innego wiersza; *Od. 1. 4* tworzy zakończenie tetrametru daktylicznego:

Solvitur acris hiems grata vice | *véris ét Favóni*
Ac neque jam stabulis gaudet pecus, | *aút arátor ígni.*

534 6) *Jambiczny rhythmus* iest to odwrotny trochaiczny, zaczynaiący się od thesis, którą przed trochaeiem iako *anacrusis* czyli odbitkę uważać można. Anacrusis nie ma żadnéy miary, dla tego długą także być może, zkąd powstaie następuiąca miara iambicznéy dipodii ⏑ – ⏑ – ⏑⏑ ⏑⏑; a zatem w mieysce Jambu może wszędzie stać *Tribrachys*, wyiąwszy na ostatniem mieyscu, ponieważ końcowa syllaba iako anceps rozwiązać się nieda i po tym ostatnim iambie poznaie się ten gatunek wiersza. Daléy w nieparzystych mieyscach 1, 3, 5 dozwolony iest w mieyscu Jambu Spondeus i z rozwiązania iego powstałe: Anapaestus i Dactylus (nigdy trochaeus), ostatni w tym razie ma swoią drugą połowę in arsi, gdzie ictus na pierwszéy z dwóch krótkich syllab spoczywa. Ztąd wypada że tylko parzyste mieysca Jamby mieć muszą, lubo i te iak się powiedziało *Tribrachy* zastępować mogą.

Uwaga. Te są główne prawidła, które poeci dla harmonii ścieśniać albo dla większéy wolności wiersza rozszerzać zwykli. Starożytni greccy Jambographi pilnie przestrzegaią czystéy miary, dla tego nawet *tribrachu* rzadko używaią. Tragicy kładą daleko częściéy *tribrachys* na wszystkich mieyscach (prócz ostatniego), Spondeus i Dactylus podług reguły na nieparzystych mieyscach; anapaestu rzadko używaią. Miewaią go pospolicie tylko na pierwszem mieyscu i to w całkowitym wyrazie, imiona własne iednakże, dla których większa wolność iest dozwoloną, maią go na wszystkich. Greccy komicy zaprowadzili na wszystkich mieyscach (wyiąwszy ostatnie) anapaest. z pewnemi ograniczeniami, a mianowicie gdy poprzedza dactylus. Rzymscy komicy i *Phaedrus* przyswoili sobie te same wolności, i pozwalali sobie nawet kłaść spondeus w mieyscach parzystych, tak iż w tych wierszach iambus tylko się w ostatniéy stopie utrzymał. Przeciwnie *Horacy* w swych epodach i tragik *Seneka* powrócili znowu do pierwiastkowéy czystéy miary, używaiąc w parzystych mieyscach zamiast Jamba niekiedy tylko tribracha, a w nieparzystych oprócz Jamba tylko Spondeia i rzadko Anapaestu i Dactyla. Epod. 2.

Has intĕr ĕ'pŭlas, ut juvat pastas oves
Videre prŏ'pĕrantes domos
Pŏsĭtŏsque vernas, ditis examen domus,
Circum renidentes Lares.
Haec ŭ'bĭ locutus fenerator Alfius etc.

Naypospolitszy iambiczny wiersz *trimeter acatalectus*, czyli po łacinie *senarius*, od liczby stóp tak nazwany, który iest zwyczaynym wierszem w dialogach dramatycznych. Ma on *caesurę* zwyczaynie w trzeciéy albo czwartéy stopie, pierwsza nazywa się:

πενθημιμερὴς pięcioczątkową, druga ἑφθημιμερὴς siodmioczątkową, to iest po siódméy półstopie np. *Horat. Epod. 17.*

Jam jam efficaci | do manus scientiae
Supplex, et oro | regna per Proserpinae,
Candĭdĭa, parce | vocibus tandem sacris,
Citumque retro solve, | solve turbinem;

która ieszcze z innemi caesurami połączoną być może, iakto w trzecim i czwartym przytoczonym tu wierszu widzimy. Metricy dostrzegli, lecz tylko w greckich tragikach, wiele subtelnych własności w budowie tego wiersza np. że trzecia i czwarta stopa nie powinna się składać z iednego wyrazu; że gdy ostatni wyraz iest creticus, poprzedzaiąca długa syllaba nie może być końcową syllabą wielozgłoskowego słowa. Za przykład trimetru acatalecticznego niech służy:

Ad rí-vum eún|dem = lŭ'pŭs - et á|gnus vé-nerant
Sití - compúl|si, = sŭ'pĕ - riór | stabát - lupus,
Longé - que infé'rĭ|or = á - gnus. Túnc | fauce ím-proba
Latro ín - citá | tus, = júr - gĭi | causam ín - tulit.
Cur, in - quit, túr|bulén - tám = fé|cistí - mihi
Istám - biben|ti? = Lá - nigér | contrá - timens:
Qui pós - sum, quaé|so, = fá'cĕ - re, quód | quĕrĕrís, - lupe.

Versus iambici dimetri acatalecti (także *quaternarii*) znayduią się u *Horace*go w Epodach po dłuższym iambicznym albo daktylicznym wierszu. np.

Epod 2. po trimetrze następuie dimeter.

Beá-tus il | le, quí - procul | negó - tiis
Ut prí - sca gens | mortá - lium,
Patér - na ru | ra bó - bus ex | ercét suis
Solú - tus o | mni fé - nore.

Epod 14. Móllis in|értia | cur tan|tám dif|fúderit | ímis,
Obli - vio|nem sén - sibus,
Candide Maecenas, occidis saepe rogando:
Deus, deus, nam me vetat.

Dimeter hypercatalectus: Rugís et instantí senectae.

Dimetri catalectici, których pierwsza stopa iest spondeus lub zastępuiący go anapaest, pozostałe zaś czyste są iamby, znayduią się tylko w chorach u Seneki

Ut tí-gris ór-ba gna-tis || Frená - re né - scit í - ras
Cursú - furén - te lú - strat || Medé - a, non - amó - res.
Gangé - ticúm - nemús - sic

Tetrametri iambici acatalecti i *catalectici* są częste u rzymskich komików; pierwsze zowią się od liczby zupełnych stóp *octonarii*, drugie *septenarii*. Przykład octonarii: *Ter. Andr. 1, 3, 1.*

Enimvéro, Dave, níl locist | segnítiae nĕquĕ socórdiae,
Quantum íntellexi mŏ'dó senis | senténtiam de núptiis

Quae sí non astu próvidentur me aút erum pessúm dabunt.

Septenarii maią żywy i porywczy rhythmus. W środku zachowuie się odcięcie, dzielące wiersz na dwie połowy; zkąd powstała w nowéy poezyi zwyczayna iambiczna miara.

Per ómnes adjuró deos, | numquam eám me desertúrum
Non, sí capiundos míhi sciam esse | inimícos omnes hŏ'mĭnes.
Hanc mi éxpetivi: cóntigit, | convĕ'nĭunt mores. Vă'lĕant,
Qui intér nos discidiúm volunt: | hanc nĭ'sĭ mors mi ădĭmet némo.

7) Tak nazwany kulawy Iambus, Choliambus albo Scazon (σκάζων) także *hipponacteus* iest właściwie iambiczny *senarius*, którego ostatnia stopa iest *trochaeus*, formuiący z poprzedzaiącym zwykle czystym iambem sprzeczne (kulawe), antispasticzne zakończenie

Misér Catulle désinas inéptire
Et quód vides perísse, porditúm dúcas.
Fulsére quondam cándidi tibí sóles,
Quum véntitabas, quó puella dúcébat
Amáta nobis quántum amabitúr núlla. *Cat. 8.*

535 8) Pomiędzy *daktylicznemi* wierszami naypospolitszy iest *Hexameter*, właściwy poezyi epicznéy, zkąd wiersza bohatyrskiego nosi nazwisko. Składa się, iak samo imie wskazuie, właściwie z sześciu Daktylów, z których ostatni zawsze *spondeiem* albo, ponieważ ostatnia syllaba iest wątpliwa, Trochaeiem być musi. Na czterech pierwszych mieyscach może bez różnicy stać spondeus zamiast daktyla i wiersz przez wmieszanie téy stopy nabiera więcéy mocy i rozmaitości; ponieważ same daktyle sprawiłyby bieg skaczący, same zaś spondeie zbyt ociężały, iak u Virgiliusza;

Quádrupe - dánte pu - trém soni - tú quatit - úngula - cámpum

Illi in - tér se - sé ma - gná vi - bráchia - tollunt.

Na piątem mieyscu zwyczaynie stoi Dactylus, rzadko *Spondeus* a zawsze z poprzedzaiącym *Dactylem*. Ostatni nazywa się *versus spondaicus*, brzmi twardo i ma spadek ociężały, lecz dla tego samego umieli go poeci łacińscy do wyrażenia niektórych myśli sztucznie zastósować, kładąc zwyczaynie na końcu wiersza czterosylabny wyraz:

Cara de-um sobo-les, ma-gnum Jovis - *incre-mentum*
Constitit, atque oculis Phrygia agmina circumspexit.

Wyraz tróyzgłoskowy rzucałby ictus na ostatnią syllabę poprzedzaiącego wyrazu, coby się nie zgadzało z zwyczaynym w mowie

akcentem, który choć się w ogóle w budowie hexametru nie zachowuie, w spadku (w końcu) atoli wiersza zgadzać się z metricznem akcentem powinien

Ważna iest w hexametrze *Caesura*; ponieważ wiersz ten przydłuższy potrzebuie przecięcia, które pozornie zmienia rhythmus i przydaie mu rozmaitości. Naynaturalnieysza i naypospolitsza Caesura iest w trzeciéy stopie, to iest albo po pierwszéy syllabie czyli arsis (*in arsi tertii pedis*) alho w thesis t. i. po pierwszéy syllabie krótkiéy Daktyla (*in thesi tertii pedis*); pierwsza nazywa się: Caesura (τομὴ) πενθημιμερὴς (semiquinaria) czyli męzka; druga nazywa się: *in tertio trochaeo* (κατὰ τρίτον τροχαῖον) czyli trochaiczna, ponieważ przed tem przecięciem trochaeus bezpośrednio stoi — ∪; także żeńska nazwana dla tego, że pierwsza połowa kończy się na thesis. Męzka Caesura iest w starożytnym bohatyrskim wierszu nayważnieysza; trochaiczna czyli żeńska do wyrażenia łagodnieyszego, słabszego i delikatnego uczucia dogodna. — Jeżeli Caesura nie znayduie się w trzeciéy stopie, zwykła być w czwartéy, zawsze tylko po arsis i nazywa się ἑφθημιμερὴς (semiseptenaria) *in arsi quarti pedis*, która tym większy ma powab, kiedy z nią łączy się druga mnieysza Caesura w drugiéy stopie:

Euměnídés | quĭbŭs ánguĭněó || rĕdĭmítă căpillo.
Quidve dolens | regina deum || tot volvere casus.

Uwaga. Jednę z tych trzech Caesur powinien mieć każdy dobrze zbudowany *hexameter*; z niemi łączyć się ieszcze mogą i inne; iednostayność i tu iest naganną: Sole ca-dente ju-vencus a-ratra reposta re-linquit; podobnie kiedy wcale nie ma caesury: Sparsis-hastis - longis - campus - splendet et - horret patrz 530. *Uwag.* — Po głównéy Caesurze lubią poeci kłaść znak przestankowy, który w ogóle służy nam za skazówkę, którą caesurę za główną uważać mamy, i tak: Belli ferratos postes portasque refregit, nie stósownieby było przyiąć caesurę πενθημιμερὴς, to iest: gdybyśmy na ferratos spoczęli, bohyśmy przez to przymiotnik od swego rzeczownika oderwali; lepiéy więc dopiero po postes; podobnie: Fortunam Priami cantab' | et nobile bellum, nie: Fortunam Priami | cantabo et nobile bellum; gdyż *elisio* nie iest na przeszkodzie caesurze, albowiem wyraz przed wyrzuconą samogłoską za całkowity uważać należy.

Szczególny rodzay odcięcia nie przecięcia wierszowego tworzy tak nazwana: *Caesura bucolica*, kiedy na końcu czwartéy stopy wyraz i sens się kończy:

In chaos ántiquúm confúndimur. || Eripe flammis,

gdzie oczywiście dłuższy wypada uczynić spoczynek. — Jednozgłoskowy wyraz na końcu wiersza należy do osobliwości, ponieważ przymusza czytelnika rzucać na thesis nieprzyzwoity akcent; lecz właśnie dla tego znayduie się niekiedy sztucznie u poetów użyty dla wyrażenia czegoś nadzwyczaynego, lub też komicznego.

Dát latus, ínsequitúr | cumuló praerúptus aquáe mons,
Parturiunt montes, | nascetur ridículus mus.

Nie tak uderza iednozgłoskowy wyraz, kiedy go drugi iednozgłoskowy poprzedza.

Principibus placuisse viris non ultima *laus est.*

Unikaią także starożytni rymu w każdym gatunku wierszu (versus Leonini, iakie w średnim wieku robiono), choć im się niekiedy wyśliznęły. *Ovid. Met. 13, 379* Si Trojae *fatis* aliquid restare *putatis.*

9) Naypospolitszy wiersz daktyliczny po hexametrze iest *Pentameter*, tak nazwany od liczby pięciu zupełnych stóp. Lecz właściwie ma ich sześć, z których trzecia i szósta nie są zupełne; iego miara iest taka – ◡◡ – ◡◡ – | – ◡◡ – ◡◡ –. W drugiéy połowie powinny być same czyste Daktyle; w pierwszéy stoią zwyczaynie naprzemian Daktyle i Spondeie, ponieważ same Spondeie czyniłyby rhythm zbyt ociężały. Po trzeciéy arsis, na którą zawsze przypada Caesura, trzeba dla uzupełnienia rhythmu zrobić w czytaniu pauzę dwóch morow (patrz 529.) Dla tego więc stać tu koniecznie musi syllaba długa. Mało iest mieysc, gdzie krótka syllaba przedłuża się z przyczyny arsis i Caesury (patrz 530. Uw. na końcu), a nawet syllaba anceps iest tu z téy przyczyny wyłączona. Takaż sama pauza ma mieysce na końcu, gdzie choć podług ogólnych zasad wiersza, krótka syllaba stać może, iednakże rzadko przynaymniéy takowa stoi, która się na krótką kończy samogłoskę. Trzyzgłoskowego wyrazu nie lubią poeci na końcu używać, ponieważ się prez to akcent tamuie, nayczęściéy stoi tu dwuzgłoskowy wyraz, albo iednozgłoskowy zlewaiący się z poprzedzaiącym. — Wiersz ten chodzi nayczęściéy w parze z hexametrem, tworząc distichon. Z distichów składa się elegiacki gatunek wiersza (carmen elegiacum). Prócz elegii używa się w epigrammatach czyli w krótkich dowcipnych ucinkowych wierszykach:

Profecit poto Mithrídates saepe veneno
Tóxica né possént | saéva nocére sibi:
Tu quoque cavisti, coenando tam male semper,
Né possés unquám, Cínna, perire fame.

10) Do wierszów *Daktylicznych* należą ieszcze: *Dimeter catalecticus*, który się także *Adonius* nazywa, składaiący się z dwóch ostatnich stóp hexametru: – ◡ ◡ – ⏑ Gaudia pellé zwykle tylko innym wierszom w poezyi lyrycznéy towarzyszący, iak u

Horac. w sapphickiéy strophie. p. 539. — *Trimeter catalecticus in syllabam* nazwany *archilochius* ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ u Horacego za wzorem Archilocha obok *dimetru iambicznego*:

Inachiá furere | silvís honorem décutit
Fervidióre mero | arcána promorát loco

częściéy z hexam.: Diffúgere nives, redeunt jam gramina campis
Árboribúsque comae. (Metrum heroico-Archilochium). — *Tetrameter catalecticus* czyli *versus Alcmanius* od Lyrika *Alkmana* tak nazwany, gdzie się ostatni Dactylus czysty zatrzymuie ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ – u Horacego łącznie z Hexametrem:

Quo nos cunque feret melior fortuna parente
Íbimus, ó socíi comitésque

11) *Anapaesticzny* rhythmus iest odwrotny daktyliczny ⏑ ⏑ – W mieysce czystego anapaestu może stać spondeus, Dactylus i Proceleusmaticus, lecz w nich ictus tak pada, iak w czystym anapaeście, a zatem np. Dactylus czyta się – ⏑ ⏑ nie iak zwyczaynie ⏑ ⏑ ⏑. — Anapaestów używaią greccy tragicy i komicy naypospoliciéy w systematach, gdzie tylko na końcu stać może wątpliwa syllaba. Dzielą się zwyczaynie na *dimetri*. System kończy się zawsze *dimetrem catalecticus in syllabam*, nazwanym versus *paroemiacus*, Félix nímium prior aetas. Poprzedza go zazwyczay: *monometer* maiący ztąd nazwisko *basis anapaestica*, a nawet i ostatni wtrąca się niekiedy w środek systematu. W pozostałych nam rzymskich pisarzach mało się znayduie takich anapaestów; *Terentius* nigdy ich nie używał, *Plautus* niekiedy, *Seneca* zaniedbuie wiersza *paroemiacus*, dla tego iego anapaestom zbywa na zakończeniu. Prócz dimetrów iest u Greków pospolity: *tetrameter catalecticus in syllabam*, maiący odcięcie w środku po drugiéy dipodii. *Plautus* go także używał, ale z wielu wolnościami conf. *Herman. Elem. metr. p. 405.* Za przykład dimetru anap. niech służy z Seneki *Hipp. 974*: 536

Res húmanas ordi'né nullo | Tradě'ré turpi fascés pŏpŭlus
Fortúna regit spargítque manu | Gaudé't, eosdem cŏlit átque odit.
Munĕ'ră caeca, pejóră fŏvens. | Tristís virtus pervérsă tŭlit
Vincít sanctos dirá' libido | Praemí'ă recti, castós sequitur
Fraus súblimi regnă't in aula; | Mălă paúpertas: vitioque potens
| Regnă't ădulter.

12) *Kunsztowne* Rhythmy powstaią z poiedyńczych, ieżeli w nich przytłumiamy *thesis*; dla tego każda stopa tych rhythmów, maiąc dwie arses, za metrum się uważa. Przez zetknięcie się dwóch *arses* powstaie gwałtowny ruch wiersza, od lyrycznych poetów i rzymskich dramatików używany. Ze składu nierównego rhythmu 537

⏑ – albo – ⏑ rodzą się paeoniczne rhythmy, zawarte w stopach: creticus – ⏑ –, bacchius ⏑ – – i antibacchius – – ⏑. Paeonicznemi nazywaią się dla tego, ponieważ te trzy stopy uważaią się, iakoby powstały z ściągnienia czterech *paeonów*; albowiem creticus – ⏑ – równy iest pierwszemu paeonowi – ⏑ ⏑⏑ i czwartemu ⏑⏑ ⏑ –, bacchius ⏑ – – równy drugiemu paeonowi ⏑ – ⏑⏑, nareszcie antibacchius – – ⏑ równy trzeciemu paeonowi ⏑⏑ – ⏑. Z równego rhythmu – ⏑ ⏑ albo ⏑ ⏑ – powstały przez składanie *choriambiczne* i *ionskie* rhythmy; choriambiczny – ⏑ ⏑ –, ioński w dwóch formach: *a majori* – – ⏑ ⏑, *a minori* ⏑ ⏑ – –.

13) *Creticus* – ⏑ – pozwala w wierszu rozwięzywać obiedwie arses; lecz na końcu tylko pierwszą na dwie krótkie. U *Plauta* i *Terentiusza* znayduie się zwyczaynie w tetrametrach, i wtrąca niekiedy dimeter. *Terent. Andr. 4, 1*:

Hóccine crédibile aut memorábile, (wiersz daktyl.)
Tánta vecórdia innáta cuiquam út siet,
'Ut malis gaúdeant átque ex incómmodis
'Alterĭus sua ut cómparent cómmoda? ah
Idne est verum? ímmo id est gĕ'nŭs hominŭm péssumum, in
Dénegandó modo quís pudor paúlum adest,
Póst, ubi témpu' promíssa jam pérfici,
Túm coactí necessário se ă'pĕriunt. Zakończenie (*clausula*) tworzy iambiczny wiersz: níl opúst | ibi veréntur.

14) *Bacchius* ⏑ – – używa się u rzymskich komików w systematach i wierszach. Przypuszcza rozwiązanie dwóch *arses*, wyiąwszy ostatniéy na końcu wiersza, ponieważ syllaba iest wątpliwa. Zakończenie takich wierszy iest iambiczne lub anapaesticzne. *Ter. Andr. 3, 2.*

Adhúc Archylis quae adsolént opórtet
Signa ésse ad salútem omnia huíc esse vĭ'dĕo.
Nunc prímum fac ístaec lavét, post deinde
Quod jússi ei dari bíbĕre, et quántum imperávi
Date: móx ego huc revértor. W drugim wierszu iest w stopie *se video* pierwsza arsis na dwie krótkie *vide* rozwiązana, w czwartym wierszu w stopie *dari bibe* druga. Ictus rzuca się na pierwszą krótką, ponieważ na obiedwie razem padać nie może. — Antibacchius nie iest w wierszach używany.

15) Nayzwyczaynieyszy gatunek wiersza z *Ionicus a majori* – – ⏑ ⏑ iest *tetrameter brachycatalectus* także *Sotadiczny* nazwany, ponieważ nim Sotades swoie wiersze pisał. Jego miara iest początkowo następuiąca: – – ⏑ ⏑ | – – ⏑ ⏑ | – – ⏑ ⏑ | – ⏑

lecz ponieważ długie syllaby mogą być rozwiązane i w mieysce Ionicus także trochaiczna dipodia stać może, przyymuie rozliczne formy i należy do naytrudnieyszych miar. Za przykład niech służy z *Terentiana Maura:*

Elĕmentă rŭ|des quae pŭĕ|rós dŏcént ma|gistri
Vocalia | quaedam mĕmŏ|rant, consŏnă | quaedam
Haec reddere | vocem quoni|ám vălént sĕ | orsa
Nullumque si|ne illis potis | ést coíre | verbum.

16) *Ionicus a minori* używany często od aeolskich lyryków (*Sappho*, *Alcaeus*, *Alcman*). Horacy *Od. 3, 12* utworzył na wzór *Alcaeusza* system z 10 stóp, czystéy miary i bez hiatu. Podział ich na dwa wiersze o czterech stopach, po których krótszy wiersz o dwóch stopach następuie, iest dowolny:

Mĭsĕrárum̆ ést | nĕque ămóri | dărĕ lúdŭm | nĕquĕ dúlci
Mălă vínŏ | lăvĕre aút éx|ánĭmári | mĕtŭéntés
Pătrŭaé véi|bĕră línguae.

17) Tak nazwany *anakreonticzny* wiersz złożony z dwóch *Ionicus a minori*: ⏑ ⏑ – – ⏑ ⏑ – –, nie był w używaniu u Rzymian; ale z niego powstaie *Galliambus*, ieżeli do niego przydamy ieszcze drugi lecz niezupełny ⏑ ⏑ – – ⏑ ⏑ – – | ⏑ ⏑ – – ⏑ ⏑ – czyli tetrameter catalecticus. — Ponieważ dwie początkowe krótkie syllaby iako *anacrusis* uważać można i następuiący *Ionicus a majori* da się zamienić na trochaiczną dipodią, przeto powstaie następuiące *schema:* ⏑⏑ – ⏑ – ⏑ – – | ⏑⏑ – ⏑ – ⏑ – i w téy formie tworzył Catullus swoie Galliamby w 63 wierszu, iedyne zupełne tego gatunku zabytki.

Sŭpĕr áltă véctŭs Atys | cĕlĕrí rátĕ' măria
Phry̆gĭúm némŭs cĭtátō | cŭpĭdé pĕdé' tĕtigit.

Galliambus był właściwie śpiewem kapłanów Cybeli, zastósowany do ich skocznych poruszeń (*Galli tremuli*), dla tego Catullus dał swym Galliambom ruch bardziéy skoczny, rozkładaiąc ostatnią *arsis* przed *catalexis* na dwie krótkie; czyli zaczynaiąc każdą połowę wiersza od anapaestu, a w piątéy stopie kładąc tribrachys.

18) *Choriambus* – ⏑ ⏑ – przypuszcza tylko rozwiązanie pierwszéy arsis na dwie krótkie, bardzo rzadko ściąga dwie krótkie w iednę długą. Tylko dramatyczni poeci kładli w mieysce choriambu co do miary równą mu iambiczną dipodią, lecz tylko po innym choriambie, którego druga *arsis* obok następuiącéy iambicznéy *thesis* utrzymuie iedność rhythmu. Lyryczni poeci, ieżeli choriamb kładli w swych wierszach, zawsze go czysto używali. Ponieważ starożytni poeci wierszów z samych Choriambów nie pisali, lecz tę

stopę dla gwałtownego ruchu z poprzedniemi lub następnemi stópami innego rhythmu składali, wypada więc pomówić o wierszach składanych.

19) *Złożony wiersz* iezt ten, w którym szeregi różnego rhythmu są połączone. Połączenie to może być takie, że po arsis
538 ciągle na przemian thesis następuie; albo też stykaią się dwie arses lub theses ze sobą. Pierwsze połączenie, gdzie iednostayny rhythmiczny związek iest utrzymany i tylko różny wchodzi stósunek między arsis i thesis, iest naypospolitszy. Drugi gdzie się przechodzi od thesis do thesis albo od arsis do arsis, sprzeciwia się właściwie rhythmowi, iednakże do wyrażenia niektórych uczuć zdatny.

20) Nayprostszy gatunek składanego wiersza iest *logaoedi*czny, gdzie dla utworzenia prostego prozaicznego zakończenia zstępuiemy od stóp trzyzgłoskowych ⏑ ⏑ ⏑ i ⏑ ⏑ ⏑ do dwuzgłoskowych ⏑ ⏑ i ⏑ ⏑. Zwyczaynie tylko daktyliczne trochaeiami zakończone wiersze logaoedicznemi nazywamy, lecz ten sam stósunek zachodzi w anapaestach. Takim logaoedicznym wierszem iest Alcaeyski wiersz końcowy. ⏑ ⏑ ⏑ | ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ – ⏑ Necte me|o Lamiae co|ronam. Ponieważ w tym wierszu do tego trochaeus służy, aby zwolnić żywy rhythm daktyliczny, przeto często nieiako dla wstępu zwykł trochaeus zaczynać daktyliczny szereg; dla tego nazywa się też *Basis*. A że ten trochaeus zastępuie mieysce całego szeregu, iest więc końcowa syllaba *anceps* t. i. zamiast trochaeia może stać iako basis spondeus; który nawet niekiedy na tróysyllabną stopę rozwięzuie się.

21) Logaoedicznе daktiliczne wiersze z Basis nazywaią się w ogóle Aeolskie, od lyrików tego ludu, którzy ie wynaleźli. Niektóre gatunki znane są pod osobnemi nazwiskami. Wiersz *Pherekratiyski* x ⏑ | ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ w którym bardzo rzadko Daktyl ściąga się; wiersz *Glykoński*, dłuższy o pół stopy x ⏑ | ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑.

Uw. Z niespoionego składu Glykońskiego i Pherekratiyskiego wiersza powstaie tak nazwany wiersz *Priapeyski* (a zatem *versus asynartetus*) u *Catul.* w 8 wier.

Hunc lucum tibi dedico | consecroque, Priape,
Qua domus tua Lampsaci est, | quaque silva, Priape.

Wiersz *Phalaeciyski* złożony z Daktyla i trzech trochaeów. x ⏑ | ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ liczy iedenaście syllab, od których przybrał nazwisko *Hendecasyllabus* i pod tem imieniem często był od łacińskich poetów mianowicie Catulla i Martialisa w drobnieyszych poematach używany. np, *Cat. 8.*

Lúgete, o Venerés Cupídinésque
Et quantúm est hominúm venústiórum
Pásser mortuus ést meaé puéllae
Quém plusílla oculís suís amábat etc.

Zwyczaynie więc iest basis spondeiem i z łacińskich poetów tylko Catullus pozwala sobie niekiedy użyć pierwiastkowego *trochaea.*

22) Jak Daktyle kończą się logaoedicznie trochaeami, tak przeciwnie Choriamby iambicznie kończyć się powinnny, (iambami), ponieważ Choriambus kończy się na arsis, po którey podług zwyczaynych prawideł miarowych thesis następować musi. I w tym sposobie znayduiemy u poetów rzymskich (mianowicie u Horacego) Choriambus z niezupełną iambiczną Dipodią ⏑ – – ⏑ – ⏑ – Sánguine víperíno. Zwyczaynie atoli wiersz choriambiczny przybiera ieszcze basis, i tak znayduią się u Horacego dwa i trzy Choriamby z iednym iambem na końcu. Poeta ten przez to sobie tę miarę wierszową utrudził, że w basis tylko kładzie spondeus i po każdym Choriambie, wyiąwszy ostatni, robi odcinek. Takie wiersze nazywaią się *Asklepiadeyskie* mnieysze:

Maecenás atavis | édite regíbus
O et praésidium et | dúlce decus měum.

i większe iak: Nullam, Váre, sácra | víte prius | séveris arbórem
Circa míte solum | Tiburis et | moenia Catíli.
Siccis ómnia nam | dúra deus | próposuit: něque
Mordacés aliter | diffugiunt | sóllicitudínes.

23) W przytoczonych dotąd złożonych wierszach uważać było można *basis* za naykrótszy trochaiczny szereg, od którego dopiero się do innego rhythmu przechodziło. W innych wierszach atoli znayduiemy zupełną trochaiczną Dipodią: u *Horat. Od. 1, 8* przed choriambicznym wierszem z dwóch choriambów i iambicznego zakończenia złożonym, w którym poeta zamiast drugiego Trochaeiu zawsze Spondeus kładzie, robiąc Caesurę (choć nie bardzo stósownie) po arsis pierwszego choriambu – ⏑ – – | – ‖ ⏑ ⏑ – – ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏑. W przytoczoney odzie iest ninieyszy wiersz z innym krótszym choriambicznym (patrz 22) połączony:

Lýdia dic, per ómnes
Té deós oró | Sybarin cúr properas amándo.

Ta sama trochaiczna Dipodia przed szeregiem logaoedicznym daktylicznym tworzy iedenastozgłoskowy Sapphiczny wiersz: – ⏑ – ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏑ Pérsicós odí puer ápparátus. Przeyście od Iambów do Daktylów, ieżeli ma być zachowany rhythmiczny związ-

zek, tylko wtenczas nastąpić może, kiedy iambiczny szereg iest katalekticzny. To ma mieysce w iedenastozgłoskowym *Alcaeyskim* wierszu:

⏑ – ⏑ – ⏑ | – ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑

Frui pa ra tis et va li do mihi.

Wspomniemy tu ieszcze o wierszu *Saturnic*znym, starożytnym, późniéy rzadko używanym. Składa się z dimetru iambicus catalecticus, zakończony trzema trochaeami, które do ostatniey thesis przypieraią. Lecz dawni rzymscy poeci tyle sobie w tym wierszu pozwalali wolności, iż pozostałe ułomki trudno pod iednostayne podciągnąć prawidło. Kładziemy tu więc regularny saturniczny wiersz wyięty z nauki o wierszach *Terentiana Maura*:

Ut si vocét Camoénas | quis novém soróres
Et Naevio poëtae | sic ferunt Metellos
Quum saepe laederentur | esse comminatos:
dabunt malum Metelli | Naevio poëtae.
Dabunt malum Metelli | clauda pars dimetri,
post *Naevio poëtae*: tres vides trochaeos,
nam nil obest trochaeo | longa quod suprema est.

539 24) Co się tyczy ciągu wierszy, uważać trzeba, że albo następuią wiersze iednego gatunku po sobie, iak to zwykło bywać w wierszach prostych i ze złożonych w choriambicznych; albo też wiersze różnéy miary i rhythmu łączą się w rhythmiczną całość czyli strophę, tak iż poiedyńcze wiersze są rozłączone, co nam mianowicie syllaba anceps wskazuie *Horatius*, który nas tu szczególniéy zaymować będzie, tworzył małe strophy z wspomnionych wyżéy choriambicznych i aeolskich wierszy. Z kunsztownych greckich stroph znayduiemy u niego tylko *Sapphicką* i *Alcaeyską*. W obydwóch porobił nieiakie odmiany.

Sapphicka stropha składa się z trzykrotnie powtórzonego sapphickiego iedenastozgłoskowego wiersza (p. 538, 22.) i kończy się wierszem Adońskim (p. 535, 10.). Horatius zniósł syllabę *anceps* na końcu trochaicznéy dipodii, używaiąc tylko spondeiu, zaprowadził Caesurę po piątéy syllabie, zamiast któréy niekiedy także trochaicznéy po szóstéy syllabie używa. W niektórych odach (osobliwie *Carm. 4, 2*) pozwala sobie *versus hypermetros*, to iest takich, które końcową syllabą przez elisią przenoszą się do następuiącego wiersza; iednakże rzadko i nayczęściéy tylko z dołączonemi przyrostkami (*encliticis*). Niekiedy łączy nawet tym sposobem adoński wiersz z poprzedzaiącym iedenastozgłoskowym np. *Od. 2, 19.*

labitur ripa Jove non probante u-
xorius amnis. Tak iż zdawać by się mogło, że obydwa te wiersze za ieden uważał. Lecz znayduie się także Hiatus i *m* się nie wyrzuca, chóć się

następuiący wiersz od samogłoski zaczyna; przeto łączenie takowe wierszy za wyiątek raczéy uważać trzeba, którego sobie Horacy za wzorem Sapphy pozwalał. Z tem wszystkiem rhythmicznie wiersze te ścisłym węzłem są połączone, tak iż nigdzie nie ma przerwy, bo wszędzie po arsis następuie thesis.

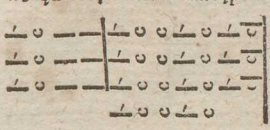

Integer vitaé scelerisque purus
Non eget Mauris jaculis neque arcu
Nec venenatis gravida sagittis
Fusce, pharetra.

Alcaeyska Stropha składa się z dwukrotnie powtórzonego Alcaeyskiego iedenastozgłoskowego wiersza, z dimetru iambicznego z nadmiarową sylłabą (hypercatalectus) i z wiersza logaoedicznego składaiącego się z dwóch dactylów i dwóch trochaeiów. Grecka miara iest następuiąca:

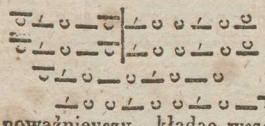

Horacy uczynił ruch tego wiersza poważnieyszy, kładąc wszędzie gdzie podług wyrażonego tu schema, syllaba anceps iest dozwolona, istotnie długą syllabę, wyiąwszy na końcu wiersza, która się i u niego anceps pozostaie. Dla tego metrum podług Horacego tak się podaie:

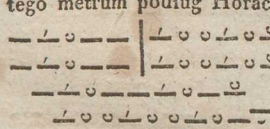

Heu, heu fugaces, Postume, Postume
Labuntur anni, nec pietas moram
Rugis et instanti senectae
Afferet indomitaeque morti.

Jednakże dobrze iest mieć przed oczyma grecką miarę, ponieważ i Horacy niekiedy odstępuie od swego prawidła. I tak używa iamba zamiast spondeia na początku pierwszego wiersza. Od 1, 9, 1; 1, 31, 9 i 17; 2, 9, 5; i w drugiem wierszu Od. 3, 3, 34; i w trzecim 1, 17, 7; atoli krótkiéy syllaby przed odcinkiem nigdy nie kładzie podług uwagi Bentleya do Od. 3, 2, 1. Odcinek w Alcaeyskim Hendecasyllabie zawsze u Horacego zachowany bywa; może nawet uniewinnić hiatus i przedłużyć krótką syllabę; conf. Od. 2, 20, 13 i 3, 5, 17. Caesura robi się niekiedy w złożonym wyrazie, rzadko (4, 14, 17 i 1, 37, 14) pada na wyraz poiedyńczy. Hiatus pomiędzy poiedyńczemi wierszami rzadko przypuszcza Horacy. Trzeci i czwarty wiersz łączą się niekiedy przez *elisią* np.:

sors exitura et nos in aeternum
exilium impositura cymbae. Od. 2, 3, 27.

INDEX.

Same liczby oznaczaią paragrafy, po bokach i u góry umieszczone; przez dodanie stron. wyraża się stronnica grammatyki.

A.

A, (*ab*, *abs*, *absque*) 245, ab epistolis, pedibus etc. esse, ab initio, a puero, a Platone etc. 245.
abalienare stron. 429; *abest*, non multum abest quin 413, tantum abest ut — ut 408.
abhinc 366. *abhorreo* 374.
Ablativus instrum. (osoba) 348; Abl. modi 352. qualitatis 354. limitationis 355. co do, pod względem (grecki Acc.) 356. Abl. comparat. 358. mensurae 360. Abl. loci 361, temporis 363. trwanie czasu 304. Abl. absolut. 485. z part. fut. pass. 486. Abl. gerund. 475. Abl. part perf. pass. iako Absol. 488.
abscissum 185. absolvo z genit. 345. *abstineo* 154. 374. *abstracta* za concret. 491.
abundo 368. *abunde* z genit. 330.
ac 256. za quam 260.
accedo 316, 295. accedit ut 455, ac. quod stron. 507; *accensus* stron. 535.
akcent 10 i 11; akcent słowny i rhythmiczny 530 Uw.
accidit ut 455.
accipio z part. fut. 483, 3.
accuso z genit. 345.
Accusativus 293. przy intransitivach 294 — 298. przy imperson. 299. Ac. graecus. 356. i 357. podwóyny Ac. 300 i 301. Acc. przestrzeni i czasu 304. ac. bez praep. u poet. 309; przy wykrzyknik. 310; przy praep. 239; przy verba memoriae 342. Accus. subjektu w Acc. c. Inf. 422. opuszczony w pol. 444. acc. części ciała 356. ubioru 357.
Accusat. c. Infinit. 442. przy słów. sentiendi declarandi 443. in orat. obliq. 464. 465. dla wyrażenia niechęci 458. na przemian z ut 453, 3.
acc. gerund. 474; *acquiesco* 316, 317, 1.
ac si z Conjunct. 431; activa iako deponent. 196.
ad 240. z gerund. 474.
adeo 232, *adire* 296; *adsum* 316.
adhibeo 317; *adhuc* 237, 2.
Adjectiva za adverb. 227, 6; 294, *b*; 495. użyte rzeczownie 273, 1; w rodzaiu niiak. przy innego rodz. rzeczownikach 283, 2; w mieysce genit. 495, 3. adverbiów loci 496; dla oznacz. pochodzenia osoby 495, 2. Adject. w Ablat. absol. 487 i 8. Szyk adject. 522. Adj. w porównaniach 496, 9.
Adject. nie formuiące adverb. 227, 6, 2.
Adject. od miast 221.
ad id locorum 333.
ad tempus, *ad unum* 240.
adipiscor 372.
Adjuvo (adjuto) 297; *admoneo* 342 i Uw., z ut albo z Ac. c. Inf. 452; adolescentia 490.
adscribo, adsum, adsto stron. 306.
adspergo 319; *adulor* 298.
advenio 377.
Adverbia przy rzeczow. 225; iako praepos. używane, stron. 284; przy particip. 478, 2.
adverbia zamiast numeraliów 506; *adverb.* na *e* 226; na *o* 3; na *ter* 227; na *im* 228; na *itus* stron. 274. *adv. loci* 229, 233, 237.
Adverbia loci z genit. 333.
adverbia z podwóynem zakończ. 227, *d*; *adverb.* uformowane z neutr. 227, *e*; z przysłówkowego użycia przypadku (acc. abl.) i złożone 229.
adversus 241; *ae* diphthong 4.
aedes opuszcz. 515
aemulor 298; *aequalis* stron. 373.
aequo, *aequiparo* 298; *aeque ac* 260.
aequi boni facio stron. 402.

aequum erat z Ind. 400; *aestimo* 344.
affatim 330; *afficio* 368.
affinis stron. 371 i §. 338; *affluo* 368.
ago 345. *id ago ut* 451.
aggredior 296; *ain'* za *aisne* 206, 1
ait wtrąca się po wyrazie, lub może się opuścić, stron. 513.
albo - albo, 258 *d. albo* 256.
Alceyska strofa 539; *ali* opuszcz, 148 i 501, 16; *alias* i *alioqui*, stron. 276.
alienare, stron. 429; *alienus* 313.
aliquanto i *paulo*, stron 122 i §. 360.
aliquantum z gen. 330; *aliquid* 331.
aliquis i *aliqui*, 148.
aliquis i *quis* 148 i 501.
aliquispiam 149; *aliquo* 333.
alis 219, 4.
aliter 227, 1; *alius* i *alter* 151 i 147, 2. i 337; *alius-alium* 281. i 503. 19.
aliud z genit. 330.
alatro 318; *alter - alterum*, stron. 281 i 503, 19; *alteruter* 151.
amb. 254. *ambire* 204.
amicior 357; *amicus* 313.
amplius z opuszcz. quam 359.
Anakoluthia 525, 16.
anapaestyczne wier. 536.
an, stron. 330, *an-an* 270, 1.
a nawet i, quin 414, 2
animans, stron. 83; *animi* za *animo* 339; *an minus*, *an non* 554.
ani - ani 258.
ani - nawet, ne - quidem stron. 278.
annus z liczbami złoż. 139, 3.
ante, stron. 292 i 304. §. 365.
antea i *antehac*, 251, Uw. stron. 284; *antecellere* 318 i 296.
antequam, 429; *anus* zakoń. 220.
Aorist. czynności przeszłéy 380.
apage 207, 8; *aposiopesis* 528.
appello podw. Acc. 300.
appetens z gen. 341. *Appositio* 287 i 523; *apprime*, stron. 276.
aptus, stron 371.
aptus qui 417, β; z dat. ger. 473.
apud, stron. 292 i § 361.
aqua opuszcz. 515.
arcesso v. *accerso*, stron. 221. 345.
arceo, 374; z quominus, ne lub quin 415; *arguo* 345.
arium, zakoń. stron. 257; *arius* 262.
arsis 530. przedłużona 530.
as 89; *as* stara form. genit. 50; *as* grec. acc. plur. 87, 7; *as* zakoń. 221. c.
asklepiadeyski wiersz 538, 22.
assentio i *assentior* 196 i 194.
asseguor ut 454.
assimilacya 252 i t. d.
assis habere 344, 1.
-asso za avero 174; *assuesco* 317, 1.
at 266; *Athos*, dekl. 52, 2.
atque 256. za *quam* 260.
atque adeo stron. 281.
atqui, stron. 324. *attendo* 318.
-atus zakoń. stron. 263, 9.
Attrakcya z dat. przy *est mihi nomen* 323, p. *licet* 446.; *at vero* 266.
auditur iak *dicitur*. Nom. c. Inf. 290, 3. i 447.
auscultare 315.; *ausim*, stron. 206.
aut i *vel* 257 i 258, z singul. 280, 3.
autem, stron. 325; *avarus*, *avidus*, 338; *-ax* zakoń. 218, 4.
aż usque 251. i stron. 284; dum, donec 267 i 430

B.

Bacchius 537, 14; *basis* 538. 20.
belle 238, *bello* 363, *bellum* iak imiona miast 309; *bene te* 514.
benedico, stron. 375.
bez wszelkiey sine ulla 502.
biduum i triduum 139.
bierne p. passiva.
-bilis zakoń. 218, 3.
brakować deficio 297.
brevi sc. tempore 515.
budowa okresów 524 seqq.
-bulum, zakoń. 214, 5.
-bundus 218 i 478, 1.

C.

C wymaw. 7 i 8; *caesura* 531, 535.
canere recepti 324, 1.
capax z gen. 341.
capitis i *capite*, stron. 404.
caro opusz. 515.
causa i *gratia* z mea, tua, stron. 388 §. 472. ellips. 515, 6; szyk 521, 5.
cave, str. 490. i 457; *caveo* 320 410, 1.
cędo 315, 3; *cedo* imperat. stron. 246.
celo 301; *cena* patrz wartość; *cerneres* 402, 1.
certe i *certo* 226, 3 Uw.
cervices, stron. 97, γ.
cetera, *reliqua* 357; *ceterum*, str. 324.
ceu 260 i 431. *Choriamby* 537, 18.
chyba 262; *ci* albo *ti*, 8 i 29.

cio i *cieo*, stron. 206.
cingor 357; *circa* i *circum* 240.
circumdo, *circumfundo* 418.
cis, *citra*, 240; *cito* 345; *clam*, *clanculum*, 251.
coarguo, 345; *coeno*, habito z gen. 344, 1; *codzień*, coraz bardziéy, in dies 249.
coepi pleon. 512, 15; *coeptus sum*, 207; *cokolwiek* aliquid 501, 16.
collectiva z plur. verbi 281.
colloco, 344; *co mi potem*, quo mihi, stron. 320.
com za *cum*, stron. 308.
comitor, 297, 1; *comitiis*, 363.
commiseror, 343. constr.
commoneo, *commenefacio* 342. i 452.
communico 317, *communis* 313, 3.
comparo 316 i 317. *Comparat.* z Abl. 358; stron. 537.
compertus 345, 1. *compleo* 368.
complures 118; *compono* 316; *compos* 338.
composita z *sequor* 297, 1.
concedo 450 i 457; *concreta* za abstr. 490.
conduco z part. 483, 3; *conducit* 314.
confero 316 i 317; *confido* 372.
congruo 319; Conjugatio periphr. 177 i 390. i stron. 450.
Conjugatio periphrastica 390.
conjungo 316 i 317. *Conjunctiones* 255 seqq. stron. 325; powtór. 550. opuszczon. 519, 20.
Conjunctivus futur. 389 i 391. w zdan. warun. 398 i 405. w pytaniach 268, seqq; *potentialis* (praes. i perf. za Indicat.) 402, *dubitat.* (w wątpliw. pytan.) *optat.* 403. w zdan. cel. 407, sqq. w zdan. względ. 416. sqq. w zd. wtrąc. 422. Conj. bez ut 457. Conj. praes. iako imperat. 403, *d.* 435. ponieważ powiedział w Conj. 424, 2. w czynności powtar. 421.
conjunctus z abl. bez cum 353.
conscius, 338 i 340.
Consecutio temporum 391.
Consentaneum erat 400.
consentio 316; *consido* 377.
consors 338; *consto* 344.
constituo 377 i 451.
constructio ad synesim, stron. 346.
consuesco 153, 2, 317, 1.
consuetudo est z Inf. i z ut 455. Uw.
consulo 320. *consumo* 473.
contendo z ut 451. *contentus* 373.
contentus z Inf. perf. 436, 2.
conterminus, stron. 371.
contingit ut 455; *continuo* 230.
contra 240, *contra ea* 266 i str. 304.
convenio 296; *convenit* 314 i 320; *convenit* z Indicat. 400.
converto zwracam się, stron. 157.
convicior z Dat. 314; *convinco* 345.
corpus za pron. 493. *Correlativa* 234; cóż dopiero, nedum 432.
creo 300. *credo* ellip.
crederes 402. Uw.
creticus 537, 13; *crimine* opuszcz. 345.
-crum, zakoń. 214, 6; *cujus*, a, um 150.
-culum, zak. 214, 5.
Cum 245, w znacz. iakim sposobem 352 i 353; powtórz. pleon. 11. iako przyrostek 143, 2.
cum-tum 259, *cumprimis* 230.
-cunque przyrost. 142; *cupio* 320. z Nom. lub Acc. 448; *cur* 229, c. 268, b. *est cur* 418.
curo 451; kazać 483, 3, 504. *curiosus* 338. *czemu nie* 414, 2.
czasy słowa 378, sqq.; *czasy* w listach 382, *czasy* warunkowe 405.
czy, ne non 410; *czyli czy* 256. *Czy* w pytan. 268; rozłączn. 270; *czy nie* stron. 332; *czyli raczéy*, atque adeo, stron. 281.

D.

Damno 345, *dare* iloczas. stron. 200; 324. i 483, 3. *Darius* i *Dareus* 14.
Dativus commodi, ethicus 311, przy adject. 312, słowach 314. sł. złoż. 316. Dat. w mieyscu praeposit. przy pass. 321, Dat. rei 324. Dat. attract. przy licet 446. Dativ. Gerund. 473.
de 246, szyk, stron, 304, za gen. 335.
debebat za Indicat. 400. *decedo* 374.
decerno 451; *decet* 299; *declaro* 300.
dedoceo 301; *deesse* z dat. Ger. 473.
defendo 375; z *quominus* 415.
deferre (nomen) z gemt. 345.
deficio 297; *defungor* 371.
delector 461. *delectat me* 299.
deligo 300. *Deminutiva*, verba 211, 2; subst. 215. adject. 222.

Demonstrat. opuszcz. 516 i 145, *e.* za relat. 524; *demoveo* 374.
denique 506; *depello* 374.
Depon z Abl. 371.
Desiderativa 212; *designo* 300
despero 318. *deterior* i pejor 127.
deterreo z quominus i ne 415.
dico 309, opuszcz. 453, 3; 516, 10.
diceres 402, Uw. *dicit* opuszc. 467 Uw.
dicitur, 290, 3 i 447, Uw.
dies rodz. 98. złoż. 139, 3; *die* we dnie 363, powtor. 510.
differo, 374 i 5.
difficile 227, *e*; *difficilis* z Inf. 477, 3; *dignor* 371; *dignus* 373, 477 i 417.
discerneres 402, Uw. *dis* i *di* 254.
dissidere 315, 3 i 374.
dissimilis 313, 4.
disto, *distinguo*, 374, na koń.
diu 238; *divertor*, stron. 232.
dla causa, gratia 326.
długie sy laby 13, 14, 24.
dobitny wyraz (significant) 521.
doceo, 301. *doleo* 461. *dominor* 314.
domus 94, Uw.; 309.
dono 319; *donec* 267 i 430.
donicum 267.
dubito 413 i 414; *dubito an*, stron. 330.
duco z gen. 344, z dat. 324, *b.*
dudum, stron. 284.; *duim* za *dem* 180. i 174, *d.*
dum, 267 i 430, 379, *c.* 506, 4.
dummodo 262 i 431.
dumtaxat, stron. 276.
duum za duorum 132.
dzielenie wyraz. 30; dziel. liczb 137.

E.

E albo *ex* 247, *e* przestar. form, 77, *d.* Uw.
e za *ei* 97; *e* wyrzucone 174, *d.*
ea iloczas 14.
ecce z zaimkiem 145, *b.* i 142. 310.
ecce i *en* stron. 370.
ecqua i *ecquae* 148. *ecquid* 268, 3.
ecquis i *ecquisnam* 142, *edepol* 272.
edicere ut 453; *edim* za edam 174, *d.*
editus 349, *edoceo* 301. *efficio* ut 454.
efficiens z genit. 341.
efficitur wypada 455.
effugio, 297; *egeo* 368; *ei* za *i* 6.
ejus za suus 424. *quoad ejus* 333.
Elisio 9; *Ellipsis* 514 seqq. ell. praepos. 519.
emo 344, 2; *en* w pron. 142, 145 *b.* w pytayn. 268, 3.
en wykrzyk. z nom. 310.
ἐν διὰ δυοῖν stron. 546.
endus i *undus* 174, *e*; *en* p. ecce.
enim i *nam* 264; *enimvero* 266.
ens, str. 83 i 172; *enunquam* str. 328.
er wyrzuc. 174.
er przedłuż. Inf. 174, *c.*
eo, 263, 234. przy Compar. 360.
eo, *eodem* z adv. loci 333.
epodus 57, *equidem* stron. 278.
ere, *erunt* 172; *erga* 241.
ergo stron 388.
-errimus 122; *erunt* skrócone 172.
esse z Dat. 324. za habere 322. i 3. z genit. przym. 328. i 9; z dat. gerund. 473.; z genit. ger. 472, 3.; z Ablat. przym. 354.
esse videtur na końcu 527, 19. *esse* z Inf perf. pass 436, 3; opuszczone 447 i 518.
est równe licet, stron. 248; *est qui est quod* z Conj. 418; *est ut* 455 pleon.
et za etiam 256. zbyt. stron. 550; opuszczone stron. 556; *et* różne od que 256; *et-* et(que) 258.
etenim 264.
etiam różne od *quoque* 256. przy Conj. 124, 8; 359, 3.
etiamnunc, *etiamtum* stron. 283.
et ipse za *etiam* 498, *b.*
et is (quidem) 499.
et-neque (nec) 258; *et non* stron. 311. opuszcz. (vero) 519.
-etum zakoń. stron. 257.
Etymologia 210.
eu dipht. 3 i 6. *eus* zakoń. 219.
evado 374; *evenit* ut 455.
ex 247; za genit. 335; opuszczone 374.
excedo 295; *exire* 374; *existimo* 300; zbytecz. 512.
existunt qui 418.
expedire 374, *expedit* z dat. 314. i stron. 248.
experiens, 341; *expers* 338 i 340.
ex quo (sc. tempore) 247. i 515.
excissum 185; *exsors* 338; *extemplo* 230.
extra 241; *extremum est ut* 455.
exuo 319; *exulo* 374; *exuor* 357.

F.

Fac ilocz. 24, *c.* 173, *B.* opisane 435 z Conj. 454.
facere de aliquo, alicui, c. ali. 377. Uw.; *facio* z podw. Acc. 300. z gen. 344; *facio* z part. 454. 484, Uw.; opuszcz. 517.
facere ceteriorem 300. *facere* non possum quin 412. *facere quod* 461. *facere ut* 454 i 526, 18.
facilis 477; *fallit* 299.
fame 62, *b*, *y*.
familiaris 313. *fando audire* 206, 3.
fas z sup. 447; *faxo*, *faxim* 174.
febris opusz. 515. *fecundus* 338.
ferax 341; *fere* i *ferme* różne od paene i prope 232; *fertilis* 338.
fertur 290, 3 i 447, *fido* 372.
fieri i *esse* z genit. 344.
fieri non potest ut 455. *quin* 412.
figury 523 seqq.
filius i *filia* opuszcz. 515.
finitimus stron. 371; *fit* 455.
flagito 301; *flocci habere* 344, 1.
floreo 368; *foras* i *foris* 309.
forem 168, 3; *fore ut* 438.
forte, *fortasse*, *forsitan* 230.
fortuna fortes 514.
freni lub *frena* 109.
frequentativa 211; *fretus* 373.
fruor 371 i 2; *frustra* 229, *c.*
fugit me 299.
fuisse za *esse* 436, 3. i 176.
fulgurat, *fulminat* 209, 3.; *fungor* p. *fruor.*
Futurum simplex 386, *exactum* 387; jak się zastępują w Conjug. 389 i 391 i 392 *c*, i Uw. fut. za Imperat. 435.; *fut. exact. fuero* częściéy niż *ero* 176; *futurum esse ut* 438. i 455; *futurum fuisse ut* 436, 3.

G.

G głoska 7; *gaudeo* 461 i 462.
Genitivus subject. i object. 325; zaimków i causa gratia 326; genit. qualit. 328; genit. part. p. adj. i pron. neutr. 330; przy adv. loci 333; dla wyrażenia *z* 334; przy imion. liczb. 337; genit. p. *Adj. relat.* 338; p. particip. 341; p. słowach memoriae 342, impers. 343; genit. pret. 344; przy słow. accus. stoi występek i kara w gen. 345; genit. p. wyrzut. 346; p. interest i refert 347.
genit. gerund. z esse 472, 3; z genit. plur. rzeczow, stron. 519; szyk 521, 5; genit. zamiast ablat. 339; przy rozłączeniu 376; przy genit. gerund. stron. 519; genit. *animi* przy adj. 339.
genitus z abl. 349; *gentium* zbyt. 333.
genus opisnie 493, hoc, illud, omne genus adverb. 329 i 357; *genus* clari za genere 356.
Gerundium w znacz. biernem 471, 3.
gladiatoribus na pyt. kiedy? 363.
glorior 371; *gnarus* z genit. 338.
gorszy p. deterior.
Gradatio 528; *gratia* i *causa* stron. 388; szyk 521. na koń.
gratias ago 461; *gratis* 100, 229 *c.*
gratis constat. 344 na koń.
gratulor 461.
gratum mihi est 459, *c.* Uw.

H.

Habeo z podw. Acc. 300; z Dat. 324, *b*; z Gen. 344; z part. perf. pass. 480, *b*; *habeo*, *non habeo quod* 418. Uw. *hac hactenus* 237.
haud i *non*, stron. 278.
haud scio an, stron. 330 i 470. i 505, 9; *hvi* z Dat. 310.
Heteroclita 107; *heu* z Acc. 310.
Hexameter, 538. *Hiatus* 9.
hic 145; 366, 4. i 499, 8. adv. loci 333.
hic, *huc*, *hinc* 237; *hinc* 263. 144.
historyczny Infinit. 441.
historyczny okres 526, 18.
hoc przy Comp. 360, zbyteczne 511, 10; z gen. 330; *hoc dico* 499, 8. *hoc est a me* 245, 2.
homo, opuszcz. 273, Uw. 291, 3. ellips. 515.
honor i *honos* 105, *cc.*
hortor ut 452.
hortus i *horti* 104. *hostis* 313.
huc z gen. 333.
hujus non tacio 344, 1.
humus jak imion miast. 309.

I J.

J głoska 5, 16; *i* za is 74; ablat. na *i* 77, *d.* Uw.; *'i* za *ii* 55, *i* za *ji* w złoż. 184; *i-i* 258; *i-i* nie 258.
ia zakoń. 217, 2. *ia* iloczas 14.
iak, ac, atque po aeque etc. 260.
iak żeby, quam qui 417.
iak mniemam 518, 18.
iak mało takich, patrz quotusquisque.
iak dawno przedtem? 365 i 6.
jam z negac. *więcéy* stron. 284.
jambiczne wiersze 534.
jamdudum, *jampridem* stron. 284.
ibo zakoń. fut. za iam 174, *d.* *-ius* zakoń. 219. *jicio* za *icio* 184.
id z genit. 330; *id aetatis* 357.
id agere ut 451.
idem 145, *e*, z genit. 330; za etiam, tamen 498, 5; idem-qui, ac, atque, ut, cum 499, 12; 260; *idem* z Dat. 499, 12; *identidem* 231, 2.
idoneus z qui 417; z dat. ger. 473.
id quod za quod 289, 2. *id temporis* za eo tempore 357.
-idus zakoń. 218, 2. *jecur* dekl. 60, 4.
ieszcze etiamnunc i etiamtum stron. 283.; *ieszcze* przy Comp. 359. i stron. 288; *ieszcze* adhuc 288. *ieszcze* z negac. dum 506, 4.
ieżeli zaś, sin 262.
ieżeli zaś nie, sin minus, aliter 262.
igitur 263. po wyrazie stron. 325. mówię 508.
ignarus 338; *-ile* zakoń. 215, 5.
iidem, *iisdem* wymaw. 145.: *iis* 218, 3; *iis* 219, 4.
ile ma lat 305 i 329.
illac 237 i 144. *illacrimo* 317.
illaec, 144.
ille 145, *d.*, 499; *ille* dla wyr. czasu 366, 4.
ille i *hic* 145, *d*, 499, 8; *ille quidem* pleon. 510, 5.
illic, *illuc*, *illinc*, 144 i 237.
-illimus 122, 4. *illo* 237, Uw.
illud z genit. 330. zbyt. 511, 10.
illudo, 318.
iloczas 13. greckich wyraz. 14. krót. samogłos. 15. następst. 16. iloczas wyr. pochod. 18. złożonych 21. iloczas syll. koń. 24.
immemor 338. *ilu iest takich* p. quotusquisque est.
imie w Dat. i gen. 323; *imiona na ius* 220.
immo, stron. 278. *impatiens* 314.
impedio z quominus 415.
impero 314 i 452.
Imperativus 158. 434. opisany 435, 5. imperat. fut. 434. imper. perf. pass. 435, Uw.
Imperfectum 381 sqq. w zdan. warunk. 405 i 6. w znaczeniu: *rzekłbyś* 402. Uw.; imperf. w wątpl. pytan. 403. różne od perf. Conj. 383.
imperitus 338.
Impersonalia 208, z acc. 299; z dat. 314; z genit. 343; z abl. 370.
impertio 319; *impetro ut* 454.
impleo 368, *impono* 316, 320.
impos impotens 338.
imprimo 316; *imprimis* 230.
in 249. Acc. gdzie Abl. stać powinien 249, 3. z abl. na pyt. dokąd? 377; opuszczone przy miast 306, i przy Abl. mieysca i czasu 361—363; *in manibus esse*, *habere* stron. 301.
incassum 229, *c*; *incedo* 295 i 296.
incertum est an, stron. 330.
Inchoativa 193 i 212.
incidit ut 455. *increpo* 345.
incumbo 316, 320 i 317 *c.*
incuriosus 338. *incuso* 345.
inde 263, 234 i 237. *in dies* 249, 2.
Indicativus w zdan. warunk. 398; w zdan. następ. 399., gdzie w posłk. często Conj. 400. po ogólnych relat. 400, 3; w zdaniach wtrąconych 422 i 3.
indigeo 368; *indignor* 461. *indignus qui* 417; z abl. 373; *induo* 319; *inesse* 316 i 317.
infamo 345.
Infinitivus perf. za praes. 436, 2. 448, Uw.; Inf. fut. przy słowie obiecywać 444 opisane 438. Inf. histor. 441; Inf. iako nomen verbale 439 i 40; sam Inf. za ut 452, 3.
infinitum est 400; *infra* 293.
inimicitiae plur. 103, *gg.*
inimicus 313. *initio* bez praep. 363.
inquam 508. *inquit* opuszcz. i szyk 467, *b.* Uw.
insatiabilis 339. *inscius* 338.

inscribo 317 i 377; *insculpo* 377.
insero 377; *insimulo* 345.
insolens i *insolitus* 338. *inspergo* 319.
instar stron. 92 i 388. *insuesco* 317.
insuetus 338. *insumere* z Dat. ger. 473.
integrum est ut., 456; *intentum* esse z Dat. ger. 473.
inter stron. 293; z ger. 474; za gen. 335. powtór. 511.
intercedo z quominus 415.
intercludo 319; *interdico* 319 i 375.
interdiu stron. 91. i §. 363. i 229.
intereā 229; *interea loci* 333.
interesse 320. 511. *interst* 347.
Interjectiones 272. i 310.
interrogo z podw. Ac. 301, z genit. 345; *intra* 241.
Intransitiva verba, zamien. na trans. 294—6; z dat. 314.
invado 295 i 6; *invenio* 300.
inveniuntur z qui 418.
invideo, stron. 374.
-inus, zakoń 219, 5; *inutilis* z dat. ger. 473.
io zakoń. 214.
Ionskie wiersze, 537, 15.
ipse 411, *d*, 145, *c*; 498 i 9.
ipsum z Inf. 440.
et ipse za etiam 498, 6.
i owszem, quin 414, 2.
irascor 314; *ire* z sup. 476, opisan. 476, Uw.
Ironia za pomocą partykuł 364; stron. 276 i §. 406, 2.
imiona miast w Abl. na *e* 77. *imion. miast* skład. 366; *imiona narodów* za kraie 494.
is 145, *e*; 141, *a*, 289, 2; 499 opuszcz. 516; zbyt. przed quidem 510, 5; *isque* 499.
is-qui 416, 6; 500.
-is za ibus w greckich 81.
ĭs za *eis* czyli *ēs*, 81.
is wyrzucone 174.
istac 237; *iste* 145, *d*.
istic, *istuc*, *istinc* 144, 237.
isto, stron. 288; *istud* z gen. 330.
ita 232. zbyt. 511, 10.
itaque 263, szyk, stron. 325; mówię 508.
-itas zakoń. 217; *ita ut*, stron. 281.
itinere bez in 361. Uw.
jubeo i *veto* 453; *jubeo* opuszcz. 504.
jucundus z sup. Inf. albo ad 477, 3, *a*.
judico 300; *jugerum* 107.
-ium w gen. plur. 78; *ium* zakoń. stron. 257.
junctus z abl. stron. 412.
Juppiter 81.
-ius, iloczas 14; zakoń. 219.
justum erat z Indicat. 400.
juvo 297; *juvat me* 299.
juxta iako adv. 251, -ac, atque 260.

K.

K głoska 7; *krasomowska* liczba 527.
krótko mówiąc, quid multa 515, 10; *kazać* 504.
krótkie samogłoski 15.
kto? stron. 148 i 151.

L.

Laboro stron. 409. *laetor* 371.
latet me i *mihi* 299; *lavere* za *lavare* 180 i 195, 4.
laurus 107; *lecz który* qui albo sed is 524.
lecz ieżeli, sin 262.
legatus z gen. i Dat. 494.
ledwie 506; *legem dare* 453.
lentus zakoń. 219, 7.
levo 374 na koń.; *libero* z ab lub bez 374.
libitum est = libet 209.
licere z genit. 344.
licet conj. 433. *licet* esse z Dat. i Accusat. 446.
licet z Conj. bez ut 457; *licet* z Ind. 400; *liczba krasomowska* 527.
liczba słowa przy kilku subj. 280. z iednym Subj. i z *cum*. 280, 2.
licet pleon. 512; w *listach* perf. i imperf. za praes. 382.
litterae pisownia 28, *e*; z distrib. 135, *c*.
loco z genit. 344; z in Abl. 377; z part. fut pass. 483, 3.
loci, *locorum*, 333; *loci* i *loca* 109.
loco i *locis* bez in 361.
locus apposit. 308.
Logaoediczne wiersze 538, 20.
longe przy Comp. i Superlat. 124.
longum est z Ind. 400.
ludere trans. 294. *lub* 256.
ludis na pyt. kiedy? 363.
-lus -la -lum zakoń. 315, e Uw.

M.

Macte i macti esto 119 i 349, 3. Uw.
magis do opis. stop. 124 i stron. 537; pleon. 511, 8.
magnam partem 357.
magni parvi 344; *magno parvo* 344.
maledico 314.; *malim* z Conj. 457.
mallem 404 i 5; *mando* 453.
manifestus z genit. 345, Uw.
mare domyśl. 515; *materya* i *pochodzenie* oznacz. przez zakończ. 219.
me przed imion. bog. 272.
medeor 314; *medico* i *medicor*, stron. 375.
meditor ut 451; *medius fidius* 272.
me hercule 272.
melius erat z Ind. 400.
memini 342 z praes. 463, 2.
memor 338. *-men* zakon. 214, 4.
in mentem venit 342.
mentum zakon. 214, 3.
met przyrost. 142 i 4.
metuens z gen. 341.
metuo 320. ut ne 410. *meum est* 346.
miasta skład. 306.
mi za *mihi* 143, 2; *mihi crede* za profecto 523, 10.
miles za milites 273, Uw. 2.
militia 309; *mille* i *milia* 133 i 337.
milion wyraża się 131.
minimum z gen. 330; *ministro* 439.
minus z gen. 330; za non 506, 3; bez quam 359.
miror z quod 461. *miserari* i *miserèri* 343 na końcu.
miserescere 343; *miseret* 343 i 299.
mitto z part. fut. pass. 483, 3.
modalitatis adverb. 229, *c.*
moderor 320; *modo* -modo 259.
modo non 506, 2.
modi o Trybach 398. Conjunct. 401 seqq. Imperat. 434, Inf. 436.
moneo 342, z ut 452; *mora* 529.
mos v. *moris est* 455; *moveo* intrans. 154, Uw.
mówią 290, 3.; *mówić*, powiedzieć opuszcz. 517; mówię, powiadam igitur, itaque, verum 508.
mox stron. 284; *może* stron. 276.
multo przy superlat. 124, 8; przy Compar. 360; *multum* z gen. 330.
muszę non possum non. stron. 279.
muta cum liquida 16, c.; *muto commuto* 367, Uw.; *mutuo* 226 *b.* Uw.

N.

Nae 272; *nam* enim 364; *nam namque* 264; 508, 524. 13.
następuiący hic, ille 499, 8.
następstwo czasów 391; następstwo w iloczasie 16.
natu 100.
natura fert ut 455. *natus* 305. 329. z ablat. 349.
natychmiast 230.
nauci habere 344, 1.
ne partic. insepar. 254; *ne* iloczas 24. Uw. iako pytaynik 268, 269 i 270; *aby nie* 265, 407, 409, 410. *pozwolmy że nie* 432, przy Acc. c. Inf. 458; *ne-ne* 270, Uw.
ne aliquid 501; *nec-nec* 258, 280, Uw. 3.
nec za *neu* 410, Uw. 2.; *nec is* 499.
nec ne 270, *b.* *nec non* 256, na końc.
necesse 119, 457, *necesse fuit* z Ind. 400.
nedum 432 i stron. 316.
nefas z sup. 477.
Negacye podwóyne 257. stron. 279.
negligens 341; *nego* za non dico 523, 9 i stron. 279.
negotium opuszcz. 346. Uw.
nemo i *nullus* 100, 4; 492.
nemo est qui 418; *nemo* bez gen. 492.
nemo non stron. 280.
nempe stron. 278.
ne multa, multis, plura 516, 10.
ne non 410, Uw. stron. 279.
nequa i *nequae* 148, na koń.
nequaquam 231; *neque* i *et non* stron. 311.
neque za *et ne* 410 Uw. *neque-neque*, *nec-nec* etc. 258; *neque* enim, vero 524, 13. *neque* enim non = nam; *nec* vero non = atque etiam; *nec* tamen non = attamen 524, 13.
neque (nec) -et (que) 258; *neque non* stron. 279. §. 502.
neque quisquam, *ullus*, *unquam*, stron. 278 i 523, 9.
nequicquam 229, *c*; *ne-quidem*, stron. 279. i 277, szyk 523, 9.
ne quis 148, 501. i stron. 278.
nescio an stron. 330 i §. 413, 505, 9.
nescio an nullus, *nunquam* stron. 330. *nescio quis*, *quid*, za aliquis stron. 328.

nescius 338; *neve* 265, stron. 279; 258, 410, Uw. 2.
neuter wymaw. 6. *neuter* i *nullus* różne 151, 147, 2. 337.
Neutra adjectiv. iako adverb. 227, *e*; iako subst. z genit. 330; neutr. pron. przy intrans. stron. 356. neutr. pron. iako subst. z genit. 330; iako subst. stron. 346. Neutra poss. za gen. person. 346 i 347.
neutralia pass. 156.
nie parum, minus 506, 3. *non* item 506, 2. *nieco* 120.
nieosobista składnia. 448.
nie tylko (nie) -lecz także (nawet) stron. 315 i 316. *nie wątpię* że 504 i 413.
nihil z genit. 330 i 492, 6.
nihil aliud quam 517.
nihil est quod 418. *nihili facio* 844.
nihil non, stron. 280.
nihilo patrz magno; *nihilo secuis* 282.
nimirum 364; *nisi* i si *non* 262.
nisi oprócz z Ind. 398 stron. 545; *nisi forte*, *nisi vero* z Ind. 406. stron. 320. *nisi quod*, stron. 507.
nisi vero patrz nisi forte.
nitor 371 i 372. *nocte* i noctu, stron. 91; 363.
nolim 457, *nollem* 402 i 405.
nomen est mihi 323.
nomino 300. *Nom. propr.* iako Adject. 258.
Nominat. c. Inf. 447 i 448, *c.* Uw. *Nominat.* 290. *Nom.* za Vocat. 292.
nomine 345 i 493; *non* przed negac. 563. 523, 9.
non bez Conjunct. szyk 523, 9.
non przy Imper. 434, 3 Uw.
non i *haud*, stron. 278.
nondum, *nedum* 506, 4.
non est quod, 418. *non ita*, *non item* 502, 2 i stron. 281.
non magis (minus) -quam 260.
non modo- sed (verum), stron. 316. za non dicam sed, stron. 316.
non modo-sed (verum) etiam 315.
non modo za non modo non 316.
nonne 269. *non* nemo, nihil, nullus, numquam stron. 280.
non nihil nieco 492; *nonnisi* tylko stron. 280. szyk 523, 10.
non possum non, stron. 280, 502. 279.
non quo (quod, quin) 411. 431.
nos za *ego*, *noster* za meus 498.
nostri i *nostrum* 143, 3 i 337.
noxius genit. 345. z dat. ger. 473.
nubo z dat. 314. *nudius tertius* 229.
nullius i *neminis* 100, 4. 492.
nullus i *neuter* różne 337, 151 i 147, 2.
nullus est qui 418. *nullus* za non 496, 7.
nullus non, stron. 279. 502.
nullus dubito 496, 7; *num* 269, 270. *num-num* 270, Uw.
Numeralia 129 seqq. z genit. 336.
numqua i *numquae* 148; *numquam non* stron. 279, §. 502.
numquid, stron. 328; *nuncupo* 300.
nunc-nunc 259; *nunc* i *tunc* 233.
nuntiatur patrz dicitur; *nuper*, str. 284. *tylko* różnie się wyraża, str. 276; *tylko* non nisi stron. 280.
nuspiam 233 i Uw.
nusquam 333 i 233.

O.

O zakoń. słów. iloczas, stron. 23.
o z acc. 310. 292.
ob stron. 294. *obire* 295 i 296.
obawiać się z ut i ne 410.
obecność i przeszłość przez rozmaite partyk. stron. 283.
obliviscor 342. *obsequor* 297.
obstare z quominus i ne 415.
obtrecto 315. *obumbro* 318.
occumbo 296; *occurrit ut* 455.
Odpowiedź na pyt. 271, 505.
oe diphth. 4; *officio* z quom. 415.
okres patrz period; *olere* 294.
olli, *olla* za ille 145, *a*.
omnino stron. 272; *omnium* przy superlat. stron. 537. i 122.
ōn genit. plur. 87.
opera mea = per me 348.
operam dare 314, z ut 451.
oportebat, *oportuit* z Ind. 400. *opisanie* z res 273, Uw. z relat. i słowem za rzeczow. 504.
oportet 457; *oppido* 124; *oppidum* apposit. 288, 308; *oprócz* 262.
optabilius erat 400.
opto z *ut* 450; *opus* 370. z sup. na *u* 477, 457.
opuszczanie zaimk. w Ac. c. Inf. 444.
or zakon. 214; *orbo* 368.
ordo opuszcz. 515.
oriundus 199; *oro* 301, 452.
Orthographia 28.

ortus z Abl. 349 i 199.
osobliwie, stron. 276.
osus zak. 219. 7.
oznaczenie mieysca patrz adv. loci.
oznaczenie czasu w Ac. 304. w Abl. 363. sqq.

P.

Paene i *prope* różne od fere i ferme 233.
palam 251; *paro* z Inf. i z ut 451.
parco 186, 314; *par ac* 260.
par erat z Indicat. 400.
pariter ac 260. *pars* dzieląc 137; opuszcz. 515.
pars-pars z plur. stron. 344.
particeps 338.
Participia z genit. 341. opisuiąc przyczynę 351. 505. 436, 3. 480, *b*; particip. fut. pass. 161. 177, w Inf. 138. 479. Uw. 2. 483; po słow. *dare* etc. 483, 3, za gerund. 471. part. perf. depon. biernie 480, 196. Particip. perf. pass. czynnie 479. Particip. za Inf. 484. Uw. Part. perf. pass. absolutnie 488. Part. praes. z genit. 341.
partykuły czasowe 229.
partim 229, c, 259.
parum z gen. 330, za non 506, 3.
parvi patrz *magni*, *parvo* patrz *magno*.
passiva dla wyrażenia słowa zwrotnego 154. z Acc. 293, 1. pass. przy Acc. c. Inf. 445.
patheticzny wyraz 521. *patiens* 341.
patrocinor z dat. 314.
Patronymica 216.
paulo i *aliquanto* 124, 8.
peculiaris 313, 3. *pejor* i *deterior* 127.
pello 374. *pendo* z gen. 344. *penes* stron. 294.
pensi i *pili* habere 344, 1.
pentameter 535, 9.
penus, *penum* stron. 104.
-per przyrost. 233.; *per* praep. 242. opisuie 348.
percontor 301. *perditum ire* za perdere 476.
perduim za *perdam*, stron. 192 i 200.
Perfectum iako Aorist. 380. 393 i 396.
perfect. Conj. = praes. 402.
perficio ut 454. *perinde* i *proinde*, stron. 282. *perinde ac* 260.
Period 525. *peritus* 338.
permitto 450. z samym Conj. 475. z part. fut. pass. 483, 3.
Perseus dekl. stron. 51.
persuadeo 314. z ut 452.
persuasum habeo 480, *b*.
pertaesus 479, 1. *pertinere* opuszcz. 517
peto 301 z ut 452.
Phalaeciyskie wiersze 538, 21.
piget 299 i 343. *plane* 226.
plenus 338. i 340.
plerique i *plurimi* 125, Uw.
plerumque 227, 6.
Pleonasmus 509, przywodząc obcą mowę 512. pleonasmus przy słowach: myślić, mniemać 512.
Pluralis słowa przy collect. 281. przy abstr. 102. plur. pronom za sing. 498. pluralia tantum 103.
plurimi i *plerique* 125, Uw.
plurimi gen. 344. *plurimo* 344, 2.
plurimum z genit. 330.
plus z gen. 330. *plus* bez quam 359.
Plusquamperfect. 384. 385.
poenitet 299 i 343.
Pochodzenie wyrazów 210; pochodzenie słów od słów 211. od imion 213; poch. rzeczown. od słów 214; od rzeczown. 215. od przym. 217; pochod. przym. od słów 218. od rzecz. 219, od miast 221. od przym. 222.
pochodzenie osoby 495, 2; pochód woyska 353.
poetycka liczba 529.; poetycki szyk 522 na końcu.
pomagam juvo 297.
pondo libram, *libras* 329; *pondo* 99.
pone 242; *pono* 377; *pono* iloczas. 20, *b*.
poprzednie przyrost. *ne* i *ve* stron. 309.
porro 235. *posco* 301. z ut albo Ac. c. Inf. 450. z samem Conj. 457.
Positio 16; *possess.* pronom. opuszc. 516, 9.
possum za possem 400; *post* 365 i 261; *postea*, *post hac* stron. 284.
postea loci 333. *posterior* i *postremus* za posterius i postremum 496. 5.
postquam, *posteaquam* z perf. Ind. 385.
postulo 301. z genit. 345. z *ut* 450.
potens 338; *poterat* Ind. za Conj. 400.

potior 371 i 372: *potius* zbyt. 511,8. opuszcz. 408.
po tysiącu distrib. 136.
powodowany 351. *powtarza* się part. perf. 505. *powtórzenie* praep. w złożonych słowach 317; *powtórzenie* słowa 505. *pozwolmy że*, ut 432.
prae 247; *praebeo* z podw. ac. 300.
praecedo 295. 296. *praecello* 296 i 318.
praecipue, stron. 276.
Praedicat 273, 274; 283—6.
praeditus 373. opuszcz. 354.
praesum 316. *praefectus* stron. 535.
Praeposit. po przypad. stron. 304; praep inseparabiles 254. praep. iako adv. 251, *b*; w wyr. złożon. 252; szyk stron. 304. 522; wyrażone przez particip. 351; powtórzone 511. zbytecz. 519.
praescribo 453; *praesente* i *praesenti* 117, *b*.
praesens historicum 379.
praesertim stron. 276.
praesto z Dat. 318; 296; podw. acc. 300.
praestolor 315; *praeter* 243. str. 304.
praeter modum 243; *praeterea* 229.
praeterquam quod stron. 507 i 545.
praeterit me 299; *praevertor*, dep. stron. 232. *prawie* 506.
precor 452. *prece* sing. def. str. 91.
pretii i *pretio* opuszcz. stron. 403.
prior i *primus* za prius i primum 496.
prius pleon. 511, 8. *priusquam* 429.
pro 248; *pro se quisque* stron. 300; z plur. słowa stron. 344.
probatur mihi 322. *procul* 251.
pro eo, *proinde ac*, str. 282. i §. 260.
profecto stron. 271. *prohibeo* 374. z quominus 415, z Inf. Uw.
proinde stron. 282 i §. 260.
pro nihilo habere 300 Uw.
Pronomen relativum w rodz. i licz. następ. rzeczow. 289, *c*. w zdan. wzgl. 416, wtrąconych 422., przyciąga w zdan. środ. imie zdania głów. 525., na końc.; pron. opuszcz. 516, 9.
prope adverb. stron. 304. 227, Uw. 232. skład. 313, 2. *prope* i *propter* str. 304.
propemodum 232.
propinquus stron. 371.
proprium opuszczone 346: Uw.
proprius str. 373. *propter* 244, str. 304 i 227.
prospicio 320. *prostare* 344.
proszę opuszcz 517, 14.
protinus 230. *provideo* 320.
providus 338. *prudens* 338. przenośnie 528.
przestarzałe formy 6, δ przestarz. formy koniugacyi 174.
przydomek po im. rod. 523.
przysłowia ellipticzne 514, 518.
przysłówki czasu 229. przysłówki patrz adverb.; *przy* 120.
-pse przyrost. 142. *-pte* przyrost. 150.
pudet 299 i 343. *pugna* za in pug. 363. *pugnam pugnare* stron. 356.
punio iako depon. 196.
purgo z genit. 345.
puto z podw. acc. 300. z gen. 344. pleonast. 512.
putares stron. 459.
pytania wprost, uboczne 268. rozłączone 270.
pytayniki 268.

Q.

Qu 7, 17. *qua* 234. *qua-qua* 259.
quaero 301. *quaeso* stron. 246 i 363.
qualis elliptycznie 516. *qualis-talis* stron. 286, 500.
quam 120, 2. 358, 496, 8. opuszczone 359.
quam albo *quum* i *ex quo* po ante i post 366.
quam est (erat) stron. 416.
quam pro stron. 118 i 417.
quam qui 417. z Superl. stron. 554.
quamquam i *quamvis* 261 i 433.
quando, *quandoquidem* 267. 264.
quantitas patrz iloczas; *quanto* przy Comparat. 360.
quantum 330. *quantum est quod* 418.
quantum possum z Ind. stron. 474.
quantus za *quam* z posse przy Superl. 496, 8.
quantus-tantus 500 i stron. 286.
quantuscunque z Ind. 400, 3.
quasi adv. stron. 281, 341.
que przyrost. zaimka i przysłów. uogólnia 234. czepia się wyrazów stron. 326. zbyt. 524, 13; w wierszach przedłuż. p. arsis 530 na końcu.
que-et; *que-que* 258.

que różne od *et* 256. *qui* abl. *iak* 146. *qui* za *quis* 147. *qui* z Conj. 416, kiedy ogranicza, stron. 473. kiedy oznacza przyczynę 420. *qui* za *pro* 500, 13. *quia* 264. *quicunque* i *quisquis* różne, str. 142. i §. 149. *quicunque* z Ind. 400, 3. za omnis i quivis 560, 14. *quid* z genit. 330. *quid* i *aliquid* 148 i 501. *quid aliud quam* stron. 545. *quidam* 149 i 501. *quidem* stron. 277. szyk stron. 325. *quid est quod* 418, Uw. *quid mihi cum hac re* 517. *quid quod? quid ergo? quid enim?* etc. 516, 10. *quidquid* 330. *quin* 412; z Indic. i z Imperat. 414. *non quin* 411. *quin* i *owszem* 414, 2. *quin* za *quod non* stron. 469. *quin że*, po non dubito 413. *quippe* 264. *quippe qui* 420. *quippiam* i *quidquam* z genit. 330. *quis* (queis) za quibus 146. *quis* i *qui* różne 147. *quis* przymiotne 147. *quis* różne od *uter* stron. 148. §. 151 i 337. *quis* i *aliquis* 148. 501. *quis est qui* 418. *quispiam*, *quisquam* i *aliquis* 149. 501. *quisquam* stron. 278. 502. *quique* relat. 503. z Superl. 503. szyk 523, 10; *pro se quisque* stron. 300. *quisquis*, *quisque* i *quicunque* różne 124, 149, 503. *quisquis* z Ind. 400, 3; *quo* correlat. 234. przy Comp. 120, c. 411. za *ut eo*, stron. 468. *quo* z gen. 333. *quoad* 430. *quo magis — eo magis* stron. 537. *quo mihi hanc rem* 517. stron. 320. *quocum*, *quacum*, *quibuscum* za *cum quo* 143, 2. *quod* 264; *quod* z Conjunct. diceret, putaret 424, 2; bliższe ograniczenie *quod sciam* etc. stron. 473; co się tyczy stron. 507. *quod* z gen. 330. *quod* przed spółnikami 524. *quodsi quodnisi* 262. *quominus* 415. *quoniam* 364. *quopiam* 235. *quoquam* 235. *quoque* różne od *etiam* 256. szyk stron. 325. *quo secius* 282. stron. 472. *quot-tot* stron. 286. *quotusquisque* 503. *quotusquisque est qui* 418. *quotquot* 400, 3. *quum* 425 — 29. *quummaxime* i *tummaxime* różne stron. 283. *quum primum* 385. *quum-tum* str. 315.

R.

Raczéy niż stron. 537. *raptum ire* za rapere 476. *ratio* opisuie 493. *-re* zakoń. za *ris* 172, *b*; *re* praep. insep. 254. *recordor* 342. *rectum est ut* 456. *recuso* z quominus i ne 415. *reddere* za facere 300. *redoleo* 294, *b*. *refert* 347. *refertus* 369 i 338. *Relativa* adject. z genit. 338. i oznaczaiące usposobienie umysłu 339; *relativa* za demonstrat. 524. *relativ.* z Conj. w ogólnych wyr. 418. *relat.* z Conj. znaczące *ponieważ* 420. *relinquitur ut* 455. *reliqua* z resztą 357. *reliquum est ut* 455. *reminiscor* 342. *remuneror* 368. *repente* 230. *reperio* 330 *reperiuntur qui* 418. *repono* 377. *reposco* 301. *repugno* z quominus 415. *requiem* i *requie* stron. 56. *res* opisuie 493, stron. 335. *resipio* 294, *b*; *restat ut* 455. *revertor* dep. stron. 232. *reum facere* 345. *reus* Uw. *Rhythmus* 530. *-rimus -itis* iloczas 175. *rite* 231, 2. *rogo* 301. z Conj. 457. *rodzay* praedik. 283. *rudis* 338. *rus* skład. 309. *rzeki* na *us* przymiot. 220, Uw.

S.

Saepe 238. *saltem* 276; *sapio* z Acc. 294, *b*. *Sapphickie* wiersze 539 i 538, 23. *sat*, *satis* 330. *satis esse* z dat. ger. 473. *satis habeo*, *satis mihi est* z perf. Inf. 436, 2. *satrapes* 52, 3. *satus* 349. *sciens* z gen. 341. *scilicet* stron. 322.

scito za *sci* 173. B.
se i *suus* 141. w Acc. c. Inf. 444. 422.
se praep. inseper. 254. *secundum* 244.
secus stron. 282 i 321. *secus virile, muliebre* 329.
secutum i *sequutum* 7. *sed* i *autem* 266.
sed, sed tamen mowię 508.
sed opuszczone stron. 555, 21.
sed et stron. 311 i 315; *sed is* 499.
semideponentia 156. *sequor* i *sector* 297
sequitur ut 455. *sero* w podwóynym znaczeniu 192.
servitutem servire 294, c. *sexcenti sexcenties* 499, 11.
si za *num* stron. 331. opuszczone stron. 555, 20.
si aliquid 501, 16., *si* i *nisi* z Imp. Conj. za plusq. 406.
si minus 262, stron. 321.
si nihil aliud 517.; *sibi* pleon. przy *suo* 511. 7; 311.
sic stron. 281, 260. zbytecz 511, 10.
sicut stron. 281. z Conj. 431.
si qua i *si quae, siqui* i *si quis* 148, Uw.
si quis za *si qui* 508, 2. *si quisquam* 502.
similis 313, 4. *similiter ac* 260.
simul z abl. 521. *simul-simul* 259.
simulac i *simulatque* z perf. Ind. 385.
sin 262. *sin minus, sin aliter* 262, stron. 321.
sine ullo 502. *Singularis* przy abstracta, materialia Nom. propr. 101. Singul. za plur. 273, 2. 280.
singuli 135. *siquidem* 264.
sis za *si vis* stron. 333.
sive 257 i 258. *sive* z Ind. 400, 3.
składane wyrazy 223. *sloro* 385.
Słowa obawiać się 410, słowa przeszkodę znacz. 415; słowa *przypominać* 342; słowa znacz. rozłączenie 374; słowa spodziewać się, obiecywać 444; słowa mogę, zwykłem 448; słowa chcę i życzę 448; słowa postanowić, usiłować 451; prosić, napominać 452; sł. rozkazywać 453; sł. sprawić 454; słowa widzieć i słyszeć z part. stron. 529.
Słowo z zaimkiem w mieysce rzeczownika 504; słowa powtarzają się 505; słowo opuszczone 517, 15; szyk słowa 520, 2. Słowa złożone z przyimk. 295. 316; słowa z trans. złożone stron. 364; słowa bierne z praep. z dat. 321. z acc. greckim 357.
słuchacze 504, 3.
sodes str. 333. *solum* sylko str. 276.
solus za solum, tantum, modo, 496, 6.
spolio z abl. 368; *stare* z gen. i z abl. 344 i 367.
stare a senatu, a bonorum *causa* 245.
statim 230. *statuo* 377 i 451.
Stopniowanie 120, opisane 124. *stopniowanie* w pleonasm. 509.
sterilis 338. *Stopy wierszowe* 529.
studeo z dat. 314. z Inf. lub *ut* 450 i 451. *sub* 250. *subsum* 316.
Subiekt i praedicat 273 seqq.
subito 230.
Substant. verbal. używane tylko w abl. 100.
subst. mobilia 45. i 112, 2. *subst. verb.* wyr. przez particip. 481, 487.
subst. verbal. skład. 293. *Subst.* za adj. 490. do opisania 493. powtórzone 510. *Substant.* opisane z qui 504.
subter 250, 377. *succenseo* 314.
sufficio 473. *sui, sibi* 141. 424 i 444.
sui za se przy gen. ger. 472, 2.
sunt qui z conj. 418.
sunt opuszcz. 518. *super* 250.
superest ut 455. *supersum* 316.
Superlativus z genit. 334.
supersedeo 317, Uw.
superstes 313, 3. *Supinum* 162, 179. 476.
supplico 314. *supra* 244.
suscipio z part. fut. pass. 483, 3.
sustuli nie od sufferre stron. 237.
suus za *ejus* 424. *suus sibi* 511, 7. 311.
syllaba anceps 531.
Synaeresis 9 na końcu.
syncope czyli skrócenie 173.
szyk 520. i 522.
szyk przyimków, stron. 304.

T.

Taedet 299, 343. *tak iest* 271; 505, *także* etiam i quoque 256. *także* 498, 6 i 5. *tak nazwany*, quem vocant 504.
talis przed qui opuszczone 416, *b.*
talis ac 260. *talis-qualis* 234. 500.
tam stron. 281. *tam-quam* 260, *b.*

tamen zbytecz. 261. *tamquam* adv. stron. 281. conj. z Conj. 431.
tandem 233. *tantisper* stron. 281.
tanto przy Comp. 360 i 120 c.
tantum tylko, stron. 276.
tantum ut i *tantus* zmnieysza, stron. 281.
tantum z genit. 330.
tantum abest ut-ut 408.
tantum non 506.
tantus przed *qui* opuszczon. 416, *b.*
tantus-quantus 500.
te przyrostek 143, 1.
temere 232. *tempero* stron. 381.
templum opuszczone 515.
tempore i *in tempore* 363.
Tempora patrz czasy.
tempus opusz. 515.
tempus impendere z dat. ger. 473.
tenax 341.
teneo z part. perf. 436, 3.
tento z Inf. i *ut* 451.
tenus stron. 300 i 288.
-ter w adv. 227.
Thales dekl. stron. 73 i 75.
Thebaicus i *Thebanus* 221, d.
Thesis 530.
ti wymaw. 8.
ti albo *ci* pisownia 29, *c.*
timens 341; *timeo* 320.
tor i *trix* 112, 2. 214.
Tytuły, szyk 523.
toto i *tota* bez *in* 361.
trado z part. fut. pass. 383, 3.
traditur 291, 3, 447, Uw.
trafny wyraz 521.
transjectus i *transmissus* stron. 365.
tribuo 324, *b.*
Trochaiczne wiersze 533.
tudo zakoń. 217, 3.
Tropy 528.
tui iako fem. z part. fut. pass. 472,2.
tum i *tunc* różne, stron. 283.
tum - tum 259.
tum temporis 333.
tu w niechętnych pytan. 498.
tylko 262.

U i V.

Vaco stron. 382. *vacuus* 369. *vae* 310.
vapulo iestem bity 156, *c.*
ubi adv. z gen. 333. stron. 284. z perf. Ind. iako spóynik 385 i 267.
ubicunque z gen. 333.
ve 254. 257.
uciekam fugio 297.
vehementer 227.
vel i *aut* różne 257.
vel - vel 258, *d. vel* wzmacnia 257, przy Superl. 124, 8.
-vel na przykł. stron. 545.
velim z Conj. 457.
velle z dat. 320. z Inf. i *ut* 448, *c.* Uw.
vellem 405 i 6.
velut si, *velut* 431 stron. 282.
vendo, *venio* z genit. i ablat. 344 i 367.
venire z dat. 324 *c.*
Verba neutro-passiva 156.
Verba neutra z Acc. 294, seqq. 153, 3. *Verba transit.* iak neutra 153, 2. 154.
Verba memoriae, impediendi etc. patrz Słowa.
Verba sentiendi i declarandi 443. i 451. seqq. i stron. 500.
Verba passiva z praep. 321.
vere i *vero*, stron. 271.
verisimile est z Acc. c. Inf. lub *ut* 456.
veritum est nieosobiście 299.
vero 266. *w odpowiedzi* 271, 505; opuszczone 519, 21.
versus, stron. 296 i 304.
vertere w znacz. zwrot. 154. Uw. z Dat. 324, *b.*
verum, *verum tamen* 266. *mówię* stron. 546.
verum est z Ac. c. Inf. 442; z *ut* 456.
verum, *enimvero* 266.
vescor 361 i 372.
vestri i *vestrum* 143, 3. i 337 na końcu.
veto 453 z quominus 415.
vi i *per vim* różne 351.
via bez *in* 361.
vicem i *vice* 350.
vicinus stron. 371 i 372.
videlicet stron. 322.
video ut 451. iak słowa obawiać się stron. 467.
videres, *cerneres* 402. Uw.
videor 281. zbyteczne 512.
viri z imieniem liczb. złoż. str. 137.
vitam vivere etc. 294, *c.*
vitio creati magistratus 352. Uw.
ukończenie czynności przez partic. perf. 505, 7.

ullus 151. stron. 278 i 9. i §. 502.
ultra, stron. 296. jako adv., stron. 303 i 4. *ultro* 295.
ultum ire za *ulcisci* 476.
-ulum zakoń. stron. 255.
-um za *arum* 50, 2; za *orum* 55, 3. i 136.
unde 234, 263; z gen. 333.
undecunque 234.
-undus za *endus* part. 174, *e.*
uni, *unae*, *una* 132.
unquam stron. 283 i 278; §. 502.
unus za solum, tantum, modo 496, 6.
unus przy superl. 124, 8; 497, 10.
unusquisque 149; 503; *voco* 300.
Vocativus 292. 272. *volam* fut. 386, 6.
volo z Nom. albo Ac. c. Inf. 448: z Inf. albo part. perf. pass. stron. 500. z *ut* 450. z samym Conj 457.
voti, *votorum* damnare, str. 404.
u przy imieniu autora, stron. 292.
urbs apposit. przy imien. miast 288 i 308.
-us zakoń. 214, 3. *iuspiam* str. 283.
usquam stron. 283. 333.
usque stron. 284. i 303; *usque quaque* stron. 286.
usus est nieosobiście, stron. 426.
usu venit 455.
ut adverb. simil. stron. 281. §. 265. 407 i 8. Uw.
ut po wyrazach stron. 326. z Conj. 450. seqq. z perf. Ind. 385. opuszcz. stron. 555.
ut po przymiotnych 456. za Acc. c. Inf.
utcunque z Ind. 400, 3.
uter różne od *quis* stron. 148. i §. 151. i 114.
uterque 114; z plur. stron. 344.
utor 371. *utile est ut* 456.
utilis stron. 371 i 72. z dat. ger. 473.
utilius fuit za Conj. 400.
utinam, utinamne, utinam non 431.
utique stron. 281.
ut ne, *ut non* 265. stron. 466. za *quin* 412. Uw. 2.
utpote qui 420.
ut primum 385. *ut quis* 420.
utrique stron. 344. §. 114.
utrum stron. 331. *ut ut* z Ind. 400, 3.
-uus zakoń. 218, 2.
uxor opuszcz. 515.

W.

Warunkowe zdania 398 i 9; 405. i 6. 437 i 8.
wartość i *cena* w genit. i ablat. 344 i 367.
wątpić czy 414.
wednie i w nocy, stron. 91.
wiedz imperat. stron. 191.
w którą stronę quorsum 236.
wykrzykniki 272; z acc. 310. z Nom. 310, 2.
wyspy skład. 307.
względne zdania naprzód położone, 525, 16.

Z.

Zaimki patrz pronomina.
zaimkowe względy przez osobne zdania 504, 4.
za, za bardzo 120 Uw.
zaklęcie, przysięgi na bogów 272, 3.
zamiana mutare 367.
zdania 273 sqq. łączenie zdań. 277. zdań. celowe 407, względne 416, wtrącone 422.
Zeugma 518.
że nie powiem 432.
zkąd to pochodzi, qui fit 146.
złożone wyrazy 223. złożone słowa z przyimk. 252. składnia złożonych słów 316. złożone liczby 131.
znaczenie czasów 379.

KONIEC.

BIBLJOT. UNIW. POZNANIU